MAXENCE VAN DER MEERSCH

Trupuri și suflete

univers

MAXENCE VAN DER MEERSCH

Trupuri și suflete

Coperta de *Dan Stanciu*

MAXENCE VAN DER MEERSCH
Corps et âmes

© Editions Albin Michel, 1943

Toate drepturile asupra acestei versiuni sînt rezervate Editurii UNIVERS

MAXENCE VAN DER MEERSCH

Trupuri și suflete

În românește de VERA MARIA NEAGU

Editura UNIVERS
București, 1990

Lector : RUXANDRA VASILESCU
Tehnoredactor : ELENA DINULESCU

Bun de tipar : 16 august 1989
Coli de tipar : 35

Tiparul executat sub comanda nr. 90 235 la
Combinatul Poligrafic Bucureşti
ROMÂNIA

ISBN 973-34-0090-4

Tatălui meu,
Amintindu-mi cu recunoştinţă
şi afecţiune de tandreţea
cu care mi-a vegheat anii tineri.

ÎNLĂNŢUIT DE TINE ÎNSUŢI..

volumul
I

PARTEA ÎNTÎI

„Două iubiri au înălțat două cetăți: iubirea de sine pînă la disprețuirea Domnului, cetatea terestră; iubirea pentru Dumnezeu pînă la disprețul de sine, cetatea celestă.

(Sf. Augustin, *De Civitate Dei*, Lib. XI, cap. 28

Capitolul întîi

MICHEL DESCHISE cu băgare de seamă ușa sălii de disecție. De cînd se întorsese din armată venea aici pentru prima oară.

Se pare că-l pîndiseră. Abia intrat, îl lovi în piept un os de care atîrnau fîșii de carne omenească.

— Carne! Carne! Afară! La moarte! Afară Michel! Afară Doutreval! La moarte cu novicele! La moarte cu bobocul! Carne! Carne!

Și carnea zbura, treizeci de studenți în halate albe îi bombardau cu proiectile de hoituri și urlau. Un tip solid, cu fruntea atinsă de un început de chelie, și un omuleț cu obrajii rumeni, ascunși în spatele unor ochelari enormi de baga, comandau atacul. Lăsîndu-se în jos, îndărătul unei mese, Michel apucă bucata ce-i fusese aruncată, le-o azvîrli înapoi și se repezi spre agresorii săi, strigînd:

— Bandă de măgari! Veniți toți încoace!

Ajunse lîngă grup. Bătaia încetă. Îl înconjurară rîzînd, îl băteau pe umăr, în timp ce el își săpunea fața și mîinile deasupra unui mic lavoar emailat.

— Nu-i frumos! protesta el. Să-mi facă asta mie, deșcă bătrînă! Nu mai sînt boboc din anul întîi! În sfîrșit! Voi ce faceți? Tot așa golaș, Setcuil?

— Tot, spuse Setcuil, tipul voinic cu fruntea cheală. Michel, spune, vii cu noi în seara asta, după banchet?

— Bineînţeles ! La ce oră ?

— La zece, spuse Tillery, omuleţul cu ochelari mari. Banchetul o să se termine pînă atunci.

— Va fi şi Santhanas acolo ?

— O să vină cu siguranţă.

— O să ne distrăm de minune, întări Seteuil.

Îşi expuse planurile pentru noaptea următoare. Tillery, cu un aer grav şi atent răspîndit pe toată faţa rotundă, ca de păpuşă, asculta şi aproba, foarte serios, în vreme ce-şi ştergea ochelarii cu una din pulpanele bluzei albe. Îşi luă din nou scalpelul şi se apropie de un cadavru pe trei sferturi curăţat, întins în faţa lui pe o masă de marmură. Toţi muşchii erau scoşi. Nu mai rămăsese decît o grămadă de carne de culoarea vinului, cu oase mari gălbui, legate prin cordoane lungi, fibroase, albe, asemănătoare unor sfori. Meticulos, Tillery termina de curăţat tendoanele antebraţului, lua bucăţelele mici de carne pe jumătate putrezită pe care le făcea cocoloaşe şi le arunca într-o găleată cu resturi sub masă, ca un măcelar. Şi ceilalţi îşi reluaseră disecţia şi, cu ţigara între buze, lansau glume grosolane şi cuvinte obscene. Reacţie instinctivă a unei tinerimi azvîrlite brutal în adevărul dur al condiţiei umane, la care grosolănia şi veselia profanatoare nu arătau altceva decît o nevoie disperată de a-şi întări inima cu orice preţ. Seteuil ţinea în mînă o bucată de carne nedefinită, de care mai atîrnau încă piele şi fire de păr. O răzui pe dinăuntru, o răsuci în mîini. Deodată, o privi mai de aproape, preţ de un minut.

— Spune, Tillery, făcu el, ai habar ce ciopîrţeşti ? Ştii ce-i asta ?

Arătă bucata de carne care-i atîrna între degete : o faţă omenească dezlipită de pe os, un soi de mască galbenă, ridată, boţită, pe care se mai vedea vag o figură de femeie bătrînă.

— Nu, spuse Tillery.

— Este bătrîna ta din spital, cea pe care a operat-o Géraudin. Flirtul tău, satir bătrîn ! Îi aduceai pachete de tutun...

Tillery luă masca de carne, o întinse pe mîna lui, o privi.

— Aşa este, spuse el. Drace !

Privi un moment bătrîna piele umană. În spatele ochelarilor mari, de baga, ochii lui mici, cenușii, rămîneau scrioși.

— Ah, drace ! zise.

Rămase o clipă tăcut. Pe urmă parcă i se făcu rușine. Rîse scurt. Făcu să danseze fața în mîna lui, de două. trei ori. Spuse, imitînd vocea bătrînului profesor Donat :

— Foarte bine, foarte bine, domnilor !... Totul a mers bine...

Și dintr-o dată, reluîndu-și vocea lui, urlă :

— Olé ! Olé ! Prinde-o. prostănacule !

Și aruncă masca, precum o minge, lui Seteuil, care o prinse dîn zbor.

Pe urmă începură din nou să vorbească de banchetul din seara aceea.

Ieșind de la facultate, Michel Doutreval se întoarse la tatăl său acasă. Trebuia să le ducă pe surorile lui, Mariette și Fabienne, cu mașina, la Pruillé, un sătuc situat la douăzeci de kilometri de Angers. Aici se întindea, de-a lungul riului Mayenne, proprietatea rurală a profesorului Heubel, marele chirurg.

Toată după-amiaza, Michel, Mariette și Fabienne au jucat tenis și crochet în parc împreună cu Simone Heubel, fata chirurgului. Simone Heubel, o fată robustă în toată splendoarea celor nouăsprezece ani ai săi, nu făcea un mister din atracția foarte puternică pe care o simțea pentru Michel. Și poate tocmai din pricina asta. dintr-o inconștientă nevoie de contradicție și în ciuda sfaturilor discrete ale lui Jean Doutreval, tatăl său, Michel nu se grăbea să-și declare intențiile.

La ora cinci se făcuse răcoare. Era toamnă tîrzie. O ceață ușoară începu să acopere peisajul vălurit. păduros și calm al ținutului Mayennei. Simone Heubel își conduse invitații spre vilă. Luară ceaiul în jurul unui foc de bușteni, mîncară sandvișuri cu parmezan, cu șuncă de porc, cu somon afumat. cu salată și cu pateu de ficat, prăjituri cu fructe și dulceață de portocale. Vorbiră și se distrară încă multă vreme. Pe urmă, Michel se urcă din nou la volanul marelui Renault de familie, pe care i-l împrumuta tatăl său în astfel de ocazii, și le aduse acasă pe surorile sale, Mariette și Fabienne.

Urcă apoi în camera lui, își schimbă rufăria și hainele. Și pentru că stomacul lui zdravăn onorase din plin sandvișurile și aperitivele Simonei Heubel, hotărî să nu mai mănînce seara. Fără s-o anunțe pe Mariette, sora mai mare, care nici n-ar fi vrut să audă de una ca asta, coborî fără zgomot, trecu prin vestibul și ieși cu o discreție totală.

Întîlnirea era fixată pentru ora zece, după banchetul internilor. În așteptare, Michel se duse în piața Armelor și intră în micul și foarte modernul bar instalat la subsolul hotelului Carlton. Aici, la tejghea, înghiți un „sandeman" cu cartofi prăjiți reci, cu bucăți de brînză de Olanda și cu biscuiți mici, sărați. Răoul, barmanul de la Carlton, cunoștea grozava poftă de mîncare a lui Michel și-l servea ca pe un client important.

Era încă devreme. În bar era lume puțină. Cîteva prostituate, în fața unor cești de cafea cu frișcă și cornuri, schimbau din cînd în cînd cîte un gînd, sau scriau, dumnezeu știe cui, scrisori nesfîrșite. Ici și colo, cîte un bătrîn prea șic își privea vecinele pe furiș. Luminile roșii și violete ale lămpilor cu neon se multiplicau în oglinzi. Benzi late de metal cromat dădeau strălucire palisandrului întunecat al meselor și fotoliilor garnisite cu piele grena. Michel cerceta cu privirea banchetele, căuta o figură cunoscută, fără să găsească vreuna. Mulți dintre prietenii lui, studenți la medicină, erau probabil la banchetul lui Suraisne. Michel căscă, ceru al patrulea sandeman. Spătos cum era, ocupa loc mult la tejghea. Își examina de departe, în oglindă, capul mare, pătrat, masiv, fața colorată, cu ochii mici și căprui, cu părul șaten, țepos, ca o perie. Nu se considera prea frumos.

Cineva îl bătu pe umăr. Se întoarse.

— Santhanas !

Prietenul lui, Santhanas, un băiat înalt, slab și gălbejit, era mai galben ca de obicei. Avea un aer teribil de tulburat.

— E de rău ? întrebă Michel.

— Da. Ce noroc că te-am găsit imediat

— Ai nevoie de mine ?

— Da. Vino.

Michel plăti și ieși în urma lui Santhanas.

Afară, seara cobora lin, răspîndind o penumbră violetă. Se aprindeau vitrinele. Mulțimea micilor funcționari ieșea

din birouri şi umplea străzile cu veselia ei tînăr, cu luxul ei ieftin şi ţipător.

— Ce s-a-ntîmplat ? întrebă Michel.

— Aleargă degrabă să-l cauţi pe Tillery !

— Tillery ? Ce să facă el ?

— Acasă la mine se află o fetişcană care are o hemoragie groaznică.

Michel îl privi pe Santhanas. Îl cunoştea, ştia de ce era în stare, şi înţelese.

— Te previn că Tillery e la banchet, spuse el. Poate nici n-o să vină, s-a dus să se distreze doar...

— N-are importanţă. Dă fuga ! Mi-e teamă. Explică-i. O să vină.

— Mă duc, spuse Michel.

— Mă întorc acasă. Te aştept. Repede.

Michel îşi ţinea în mînă pălăria moale. Capul lui mare, cu proeminenţe, n-a putut niciodată să ţină o pălărie în echilibru. Se îndreptă cu viteză de alergător de curse spre cartierul facultăţilor, la poalele castelului regelui René.

Banchetul internilor de la spitalul *Egalité* avea loc la etajul întîi al Tavernei Regelui René. Petrecerea asta era un vechi obicei. Şi e de la sine înţeles că studenţii o reînviau de la an la an cu cel mai mare zel. Erau invitaţi aici fără prea multă austeritate numeroşi externi şi studenţi, firește numai medicinişti. Majoritatea „patronilor", profesori mari de la Facultatea de medicină, erau şi ei invitaţi şi participau fără fasoane. La rîndul lui, fiecare profesor oferea cîte un dineu „serviciului" său. Masă la care luau parte şi doamnele, şi unde ţinuta era impecabilă. Dar la banchetul internilor erau între bărbaţi şi, pe deasupra, rege era studentul. El era cel care plătea. Nu erau doamne, nu era nici o constrîngere. Şi pentru o seară, patronii nu mai erau decît convivi indulgenţi şi surîzători. Aşa că în timpul acestei petreceri „tonusul" era de obicei foarte ridicat.

În jurul profesorilor atmosfera rămînea mai puţin gălăgioasă. Domnea aici doar o animaţie veselă. Gătiţi cu coifuri de hîrtie fină, care ridiculizau ciudat gravitatea lor pedantă, patronii discutau între ei pe un ton foarte ridicat totuşi, din pricina zgomotului. Prezida decanul Geoffroy, între Géraudin şi Heubel. Jean Doutreval, tatăl

lui Michel, glumea cu Şuraisne şi cu bătrînul Ribières. Şi Donat neurologul, venit la banchet în ciuda aortitei sale, asculta cu un zîmbet complice şi discret bîrfele de politică internă pe care i le încredinţa Gigon, atotputernicul secretar al Facultăţii de medicină. Mai departe se aflau agregaţii, lectorii, în aşteptarea catedrelor vacante : Bourland, Huot, Van Der Blieck, Vallorge, zis „Ludovic al XVI-lea" din cauza profilului său burbonic. Pe urmă, masa amestecată a studenţilor şi internilor, foarte veseli, unii chiar puţin luaţi de apă, arborînd coifuri de hîrtie şi embleme multicolore. La capătul celălalt al mesei, minoritatea teribil de zgomotoasă şi activă a scandalagiilor, cei mai mulţi beţi, aşa cum o admite tradiţia. La genul ăsta de carnaval, de sărbătoare nebună şi ieşită din comun cum este petrecerea studenţească, e nevoie întotdeauna de cîţiva bufoni. De altfel, doi sau trei proaspeţi agregaţi nu pregetau să se amestece printre studenţi. Deocamdată, în colţul acela ajunseseră la cîntece. Înarmaţi cu cuţite, vreo doisprezece inşi băteau ritmul pe pahare şi pe carafele de vin. Alţi doi băteau toba cu pumnii în tăbliile uşii. Alţii făceau să sune ca nişte clopoţei lingurile vîrîte în sticle. Efectul acestei orchestre era surprinzător. Vacarmul se voia un acompaniament la cîntecul lui Seteuil. Maimuţărindu-se, cu vestonul întors pe dos, cocoţat pe scaun şi cu un picior pe masă, clătinîndu-se, roşu la faţă, cu fruntea cheală lucind de sudoare, Seteuil răcnea ce-şi mai putea aminti dintr-un cîntec de medicinist.

Cu o cratiţă pe cap, micul Lapeyrade, intern din anul trei care avea să moară o lună mai tîrziu din devotament, la căpătîiul unui copil difteric, la spitalul *Egalité*, bătea cu frenezie măsura, cu umbrela şterpelită de la taica Donat. La sfîrşitul cupletului, agită dintr-o dată cu un gest formidabil umbrela, şi toată banda nebunilor care-l înconjurau îl reluă în cor, într-un vacarm care răzbătea afară pînă la capătul bulevardului.

Gătit cochet cu un şorţ mic, alb, cu pieptar, şterpelit de la o servitoare cam spăimoasă, Tillery, foarte roşu, cu ochii strălucitori în spatele ochelarilor mari ca nişte hublouri, vorbea cu Groix şi Regnoult, cei doi interni ai lui Doutreval, să afle dacă îl vor putea convinge pe un anume tînăr agregat să meargă cu gaşca lor la noapte. Urmă apoi o dezbatere destul de incoerentă cu Groix

și Regnoult despre bolile venerice. Regnoult pleda pentru individualitatea specifică a treponemei sifilisului nervos, în timp ce Tillery și Groix, ultimul dintre ei supranumit „Cicatrice" din cauza unei tăieturi ce-i desfigura obrazul, își prezenta punctul de vedere cu argumente pe care un început de beție le făcea confuze. Merita să-l vezi pe Groix Cicatrice pe cap cu o bonetă albă uriașă, pe care i-o smulsese, luptîndu-se, bucătarului-șef al Tavernei Regelui René, vorbind grav despre spirili, spirocheți, reacțiile lui Kahn, antigeni și anticorpi, cu Tillery cu șorț alb și baveță de dantelă. Ceva mai încolo, Vallorge îi explica lui Flégier, șeful clinicii lui Géraudin, accidentul întîmplat recent lui Suraisne. O bătrînă fusese internată la Spitalul *Egalité* pentru un neoplasm la sîn. Pe ducă. Nu mai era nimic de făcut. Dar cazul îl preocupa pe Suraisne. Se întreba dacă nu avea de-a face de fapt cu o tuberculoză ascunsă. Bătrîna muri într-o vineri. O îngrijise Seteuil. Suraisne se afla la Paris. Se întoarse abia marțea următoare.

— Sînt disperat ! spuse. Disperat ! Să ratez așa sîn !

Atunci, fără să spună nimic, sigur de bucuria pe care avea să i-o producă, Seteuil aduse plin de gravitate patronului sînul disecat și conservat pentru el în formol.

— Ah ! Seteuil ! Seteuil ! spuse Suraisne. Iată un gest pe care nu-l voi uita niciodată !

Scoase sînul din bocal, îl deschise. În clipa aceea, un abces din carnea moartă crăpă dintr-o dată și-i împroșcă cu puroi fața și mîna. Două zile mai tîrziu, Suraisne avea la deget un abces de toată frumusețea.

— Am tras o spaimă ! spunea Vallorge, privindu-l de departe pe „patronul" său Suraisne. Drace ! Și Seteuil la fel ! Dar patronul avea numai o bubiță la deget...

Acum temerile sale îl făceau să zîmbească. Își trecea încetișor mîna peste față, o față burbonică, puțin grasă, puțin greoaie, calmă și liniștită. Suraisne, care vedea gesturile și privirea elevului său, reluă și el istoria incidentului spre vecinii săi Doutreval și Ribières. Își arătă degetul atins de „o zgaibă albă", îl lăsa pe bătrînul Ribières, foarte interesat, să-i palpeze pe sub-haină ganglionii de la subțioară.

— Eram copleșit, dragul meu ! spunea el. Uită-te și tu ! Dacă ai fi auzit tot ce mi s-a indicat, sfătuit, reco-

mandat ! N-am făcut nimic ! Nu-i decît o bagatelă ! Şi de trei zile, nimic, nici febră, nici durere !

S-ar fi zis că Suraisne, om de ştiinţă şi de laborator, uita tot ce ştia de îndată ce era vorba de el. Cazul nu era de altfel rar printre aceşti medici care disprețuiesc cu totul îngrijirea propriei persoane.

— Vedeţi că am scăpat ! afirma el.

— Într-adevăr, spunea bătrînul şi excelentul profesor Ribières, clătinîndu-şi cu gravitate capul împodobit cu o boneţă de jandarm din hîrtie de mătase şi palpînd ganglionii lui Suraisne cu tot atîta conştiinciozitate ca în propriul său cabinet. Oricum, în locul dumitale, aş fi mai atent...

— Aş ! S-a isprăvit. Să bem spre ruşinea chirurgilor !

De departe, Suraisne îşi înălţă cupa în care sfîrîia şampania, într-o prietenească invitaţie la băut, spre protejatul său Vallorge şi spre cei ce-l înconjurau. Gurmand rafinat, mînca mult şi bea zdravăn.

În acel moment, neobservat în vacarmul general, un chelner se aplecă la urechea lui Tillery.

— Domnule, vă cheamă unul din prietenii dumneavoastră...

— Un prieten ?

— Da. Înalt, solid, cu părul perie.

„E Michel, se gîndi îndată Tillery. N-a vrut să-l vadă taică-său."

Şi, aruncîndu-şi şervetul, ieşi, cu şorţul alb de bonă.

Pe palier îl găsi într-adevăr pe Michel.

— Santhanas are nevoie de tine, îi explică Michel. Vino repede.

Îi explică despre ce era vorba. Tillery înjură, îl făcu porc rîios pe Santhanas, îşi scoase de patru, cinci ori ochelarii pentru a-i şterge în vreme ce reflecta. În cele din urmă, se hotărî să se debaraseze de şorţul de subretă, reuşi să o facă cu ajutorul lui Michel, îşi scoase bereta de student presărată cu stele de aur şi gătită cu funde sclipitoare şi-şi urmă prietenul. Aerul curat al nopţii îi risipi uşoara beţie. Din mers cerea detalii, îl întreba pe Michel, care nu ştia nici el nimic :

— El a făcut treaba ? Da, firește. Ticălosul ! Şi acum se bizuie pe mine să-l „depanez". În sfîrşit. Nu am dreptul să-l refuz ! Dar ar fi putut să se adreseze altuia !

Ar fi vrut precizări imediate. Michel nu putu să spună nimic, decît că era vorba de o hemoragie.

— Nătărăului ăsta i-o fi fost frică, conchise Tillery. În astfel de cazuri, uterul expulzează în bloc totul : ovulul, punga cu apă, placenta... Dar cel mai adesea asta se petrece în doi timpi. Este expulzat mai întîi fătul. Dar cum nu ne aflăm în faţa unei naşteri adevărate, placenta nu este încă „matură", ea aderă încă de uter prin vilozităţi care se smulg şi care sîngerează... Evident, este o situaţie dramatică. Şi Santhanas, care n-ar fi în stare să ajute o vacă să fete... Să mai zici că ăsta o să fie într-o zi medic !

— Crezi ?

— Fatalmente. Ai văzut vreodată un student la medicină care să nu ajungă medic ? Odată ajuns pe filieră, este o chestie automată, bătrîne. Oricum, ar fi putut să aleagă o altă zi, el şi amanta lui, pentru a-şi pregăti asasinatul !

Odaia lui Santhanas era la etajul al treilea al unei mici cafenele, pe cheiul rîului Maine. O cameră mare, mobilată, banală şi tristă, împodobită cu fotografii de vedete în ţinute sugestive, prinse în ţinte pe perete. Pe cămin, un cap de mort cu pipă şi cu beretă de student. Patul de aramă era într-un colţ. Aici, dezgolită pînă la sîni, pe o muşama veche cu flori albastre, plină de sînge, o fată de vreo douăzeci de ani, lividă, cu ochii închişi, respira anevoie. La picioarele patului, ca să se vadă mai bine, ardeau patru lumînări, lipite toate pe fundul unei farfurii pe un gheridon înălţat cu un vraf de terfeloage. Santhanas se agita prin încăpere, pregătea bucăţi de pînză, fierbea apă pe un aragaz. Voi să explice cum stau lucrurile.

— Lasă gura, spuse Tillery, care îşi spăla mîinile. Am înţeles. Eşti un scîrbos pe cinste, amice, cum se spunea în Marele Secol. * Chiar dacă eşti în stare de astfel de murdării, nu le faci într-o cameră mobilată, cu patru lumînări să-ţi dea lumină, fără asepsie, fără nimic. Ştii tu că asta este o adevărată operaţie ? Ştii că rişti o febră puerperală zdravănă ? Hai ? La drept vorbind, ţie puţin îţi pasă. Haide, asta-i. Chiuretele ! Histerometrul !

— Pentru ce ?

* Secolul al XVII-lea francez.

— Pentru sondaj. Îţi dai seama că mă tem. Dacă i-ai perforat uterul, eşti în stare să mă laşi s-o fac şi să spui pe urmă că l-am perforat eu. Te cunosc eu, porumbelule.

Luă histerometrul, un soi de ac lung cu culisă, terminat printr-un buton, şi se apropie de bolnavă, vîrî instrumentul, care pătrunse în partea de jos a pîntecelui. Michel se aplecă, privind pe rînd cînd acest pîntece, cînd faţa rotundă şi ca de păpuşă a lui Tillery, neobişnuit de încordată şi gravă dintr-o dată. Aştepta, atît de captivat, încît nu-l atingea neliniştea momentului.

— Nu găsesc nimic, murmură Tillery. Nu „înghite". Nu pare a fi perforat. În cazul ăsta, bătrîne, dacă uterul e crăpat,. acul merge drept înainte pînă în pîntece, uneori pînă în intestin... Seamănă întrucîtva cu o peritonită. Ei bine, nu ! Nimic ! Poţi să te lauzi că ai noroc, individule ! îi spuse, ridicîndu-se, lui Santhanas. Pregăteşte-ţi chiuretele. Nu. Nu-i nevoie. O să meargă şi cu mîna.

Faţa nefericitei să făcu mai palidă, făcu o strimbătură, un geamăt scurt de durere, şi trăsăturile ei tinere şi fine, încadrate de păr blond mătăsos, se înăspriră, îmbătrîniră dintr-o dată, căpătară o rigiditate, o asprime bruscă.

„O să moară", se gîndi Michel.

Şi pentru prima oară în viaţa lui avu o impresie subită de oroare, senzaţia că asista la ceva ce nu era numai un joc, un simplu accident în existenţa de student, ci o mare dramă în care era angajat întregul destin al unei fiinţe. Asta nu dură mult. Tillery terminase, îşi săpunea mîinile. Santhanas aducea cafea tare, fără zaţ. Tînăra se îmbrăcase şi, stînd aşezată, bînd cu înghiţituri mici, îşi recăpăta treptat culoarea. Scena redevenea liniştitoare. Michel se sili să rîdă. Făcură din nou cafele, fumară ţigările lui Santhanas, aşteptînd ca bolnava să fie în stare să meargă.

Michel şi Tillery fură cei care o duseră înapoi pe fată cu taxiul, pentru că Santhanas nu îndrăznea. Locuia la capătul bulevardului Foch. Era fiica unor mici funcţionari foarte corecţi, oameni de treabă, foarte decenţi, explica Tillery în taxi. Prostie de fată tînără prea liberă, prea „modernă". Profită pentru a-i face, fără să pară, morală. În colţul ei, cu ochii închişi, ea nu răspundea nimic, asculta sau somnola.

Ajunseră în fața ușii părinților ei. Cum tînăra nu era în stare să coboare din taxi, Michel și Tillery îi propuseră să o ducă ei acasă. Dar ea refuză cu încăpățînare. Prefera să spună ea Dumnezeu știe ce povești familiei. Atunci, Tillery îi dădu numărul de telefon al spitalului, îi spuse cum să se îngrijească, îi recomandă să-și ia temperatura și să cheme un doctor imediat ce s-ar simți rău. Putea să fie liniștită, nici un doctor n-ar denunța-o, nici măcar alor săi. Secret profesional. Pe urmă Michel plăti șoferului, și Tillery se duse să sune la ușa casei.

La o fereastră se aprinse lumina. Înăuntru se auziră pași. Atunci Tillery și Michel fugiră cît îi ținură picioarele, lăsînd-o pe tînără și pe părinții ei să se descurce cum or ști. Tillery făcu, în spatele lui Michel, o cursă grozavă de cinci sute de metri pentru picioarele lui scurte.

Cei doi tineri se întoarseră la „Regele René" tocmai la timp pentru sfîrșitul banchetului. Studenții ieșeau în grupuri, se răspîndeau pe strada întunecoasă. „Patronii" se urcau în mașini. Vallorge tuna și fulgera, calmul lui grozav dispăru dintr-o dată, pentru că, voind să-și pornească automobilul, tocmai descoperise că un necunoscut binevoitor îi golise o stacană cu apă în rezervorul cu benzină. Glumele astea i se făceau zilnic lui Vallorge. Îi puneau zahăr în benzină, îi șterpeleau bușonul de la radiator sau cuvertura. Era urît de întregul mic clan al ariviștilor de la Facultatea de medicină pentru ascensiunea lui prea rapidă, și pentru iscusința sa în a manevra. O dată chiar, cînd se întorcea din Spania, vama descoperise cincizeci de grame de cocaină sub perna lui. Nu s-a știut niciodată cine a vrut să-l piardă astfel. Dar Vallorge trebui să-și dea toată silința pentru a-și dovedi nevinovăția. În seara asta, trebui să se resemneze, să-și abandoneze acolo mașina. Suraisne îl luă în mașina lui. În timpul ăsta, mulțimea studenților se împrăștia în tăcere, fiecare se întorcea în vizuina lui. Cîte unii, în grupuri mici, îi însoțeau, întreținîndu-se familiar cu ei, pe profesorii care se întorceau pe jos la casele lor. Cît despre partida capetelor înfierbîntate, aceasta se fărîmița și ea. O trupă se ducea spre Casa studenților. O alta spre liceu, pentru a încerca să-l ia cu asalt și să aducă în dormitoarele nefericiților liceeni puțină veselie sănătoasă. Un al treilea contingent pleca în căutarea negustorilor de cartofi prăjiți care țineau încă deschis, pentru a răsturna discret în cratițele lor un

întreg pachet de urechi omenești, recoltate cu răbdare în acest scop de la cadavrele în disecție. Michel și Tillery fură antrenați de o bandă gălăgioasă care, sunînd la uși, urlînd injurii complicate la adresa burghezilor, răsturnînd pubelele și stingînd becurile cu gaz în drumul ei, mergea să cucerească cabaretele deschise încă. Cu umbrela lui taica Donat în mînă conducea gașca micul Lapeyrade, care avea să moară o lună mai tîrziu.

Seara se încheie zgomotos. Au băut șampanie și punci cu vișinată, cu niște soldați beți, într-o circiumă din spatele cazarmei, unde s-au reîntîlnit cu Santhanas cel deșirat și galben. Pe urmă Seteuil „pleșuvul" s-a certat cu una dintre femei, pe care a învinuit-o că i-a furat în cameră o sută de franci. Fata protesta. Sfîrșiră prin a găsi hîrtia în paharul lui Tillery, care, cu desăvîrșire beat, se pregătea s-o înghită. Dar atunci se produse între Groix, Regnoult și patroană o discuție confuză în legătură cu plata. Michel o văzuse pe patroană aducînd trei sticle goale împreună cu cele pline. Cearta lua proporții. În timpul ăsta, Tillery, provocat de femei, pretindea să facă pe „Mercur" în pielea goală, stînd într-un picior în echilibru pe căminul din salon, între lămpile Carcel. Cocoțat pe umerii lui Seteuil, se urcă pe cămin, se clătină, se agăță de oglindă și se prăbuși cu Seteuil, cu oglinda și cu lămpile pînă în mijlocul încăperii, răsturnînd mese, pahare și sticle cu un zornăit formidabil. Urmă o ceartă generală între soldați și studenți. Michel juca un rol strălucit, rezistînd asaltului a doi dragoni uriași și patronului crîșmei pînă în momentul în care Santhanas, printr-o stratagemă abilă, ajunse la întrerupător. Atunci, în învălmășeală și pe întuneric, Michel îl săltă pe Tillery în spate, în mijlocul unei confuzii de nedescris, și fugi cît îl țineau picioarele spre chei. Tillery, zgîlțîit pe umerii prietenului său, se smiorcăi, cerîndu-și ochelarii cu o voce de copilaș.

Michel îl duse pe Tillery în camera acestuia. Aici, Tillery se prăbuși pe podea, se înveli grijuliu cu carpeta și adormi continuînd inexplicabil să verse lacrimi. Michel coborî, ajunse din nou în bulevard unde îi regăsi pe Seteuil, Groix, Regnoult, Santhanas, o întreagă bandă pe care Seteuil o ducea la prietena lui, Madeleine Daele, o mică infirmieră de la Sanatoriu, pentru a-și termina aici noaptea. Michel nu li se alătură. Băuse puțin. Și cursa pe care o făcuse cu Tillery în spate îl făcuse să-și revină

cu totul. Lasă să se îndepărteze gașca celor aflați. Ecoul cîntecului lor descrescu în orașul adormit. Vocea ascuțită a micului și veselului nebun de Lapeyrade le domina pe toate celelalte.

Rătăcind fără țel, în noaptea calmă și tăcută, Michel se întoarse spre casă.

Urcă fără zgomot, pe bîjbîite, pînă la primul etaj al imobilului uriaș. Acolo se desenă, dintr-o dată, pe parchet, un pătrat de lumină.

— Tu ești, Michel ?

O recunoscu pe Mariette, sora lui mai mare. Avu remușcări. Știa bine că ea îl aștepta întotdeauna. Ar fi trebuit să se întoarcă mai devreme.

— Ce tîrziu vii !

— Nu trebuia să te neliniștești, Mariette !

— Bine, bine, acum m-am liniștit. Culcă-te repede. De-ar ști tata...

— S-a culcat ?

— De mult. Somn ușor.

Ea închise ușa. De la moartea mamei lor, Mariette Doutreval veghea asupra fraților ei mai mici și asupra tatălui lor ca o cloșcă și conducea toată casa.

Michel intră în camera lui, se dezbrăcă, își puse pijamaua, deschise fereastra. Cerul începea deja să se lumineze. În depărtare, la stînga, cîmpia angevină începea să se arate dincolo de acoperișurile de ardezie, cu un reflex limpede asupra rîului Maine, larg și leneș, și cu îngrămădiri încă foarte negre, care erau pădurile și care ascundeau Loara împotmolită în nisipurile ei. Un clopot bătu ora patru, undeva, într-o biserică din suburbii.

Michel închise fereastra și se așeză în fotoliu. N-avea chef să doarmă. Creierul îi lucra. Îl revăzu pe Tillery făcînd pe Mercur, pe Vallorge în fața mașinii lui rămasă în pană și pe dragonul cel zdravăn prăbușindu-se peste patronul circiumii cînd pumnul lui Michel îl lovise în bărbie. Rise de unul singur. Ce seară ! Pe urmă, dintr-o dată, își aminti de tînăra pe care Scteuil o acuzase că a furat. Îi revăzu fața, acrul de indignare cinstită. Curios, la o astfel de făptură... Amintirea îi făcu rău, fără să știc de ce. I-ar fi plăcut s-o revadă pe fată. Aș ! Viața... Cuvîntul îi plăcu. Își repetă :

— Asta-i viața...

Şi-o aminti pe fata aceea, amanta lui Santhanas. Ce faţă tragică avusese dintr-o dată cînd el crezuse că va muri. Şi în taxi. Cum dracu' o fi rezolvat-o cu părinţii ? Avu din nou o uşoară strîngere de inimă, pe care şi-o reprimă. Repetă :

— Asta-i viaţa !

Se felicită că este tare. Frînturi din morala pe care şi-o făurise, la liceu, în facultate, acasă, la şcoala vieţii, îi reveneau, incoerente şi plăcute :

„Dincolo de bine şi de rău..." „Forţa e sfîntă." *„Vae victis..."*

În acest moment se simţea foarte hotărît să calce totul în picioare pentru a fi şi el, în viaţă, un supraom...

Prea excitat, creierul îi refuza cu hotărîre somnul. Luă cartea pe care o începuse în ajun, *Crimă şi pedeapsă*. Citi cîteva minute. Şi după un timp, lectura îşi făcu efectul, uită întreaga zi, îşi uită emoţiile, gîndurile, visurile. Trăia acum trista aventură a Sonecicăi, fata nefericită pe care Caterina, mama vitregă, o bătea şi voia s-o prostitueze pentru a-şi hrăni propriii ei copilaşi flămînzi. Ajunse la pasajul în care Sonecica cedează. S-a vîndut pentru frăţiorii ei. Se întoarce cu treizeci de ruble de argint, le dă Caterinei, se culcă fără să spună un cuvînt. Şi mama vitregă, răscolită, ghiceşte groaznicul sacrificiu, se aruncă în genunchi la marginea patului şi plînge împreună cu Sonecica.

Michel azvîrli cartea, se ridică, făcu cîţiva paşi prin cameră. O emoţie brutală îl strîngea de gît, îl înăbuşea, un amestec de milă, mînie şi revoltă juvenilă şi generoasă, care îi umezea ochii şi pe care nu şi-o putea explica.

Capitolul al doilea

LOUIS, ŞOFERUL profesorului Géraudin, îşi aştepta patronul la intrarea în hotel. Panhard-ul negru şi cromat strălucea întunecat. Micul vas de flori exterior era plin. De departe, Louis se oglindea în luciul maşinii şi inima i se umplea de mîndrie. La Géraudin-i, Louis era unul din personajele importante ale casei. Voinţa lui era lege aici. Pentru că, nu se ştie de ce, doamna Géraudin, care nu se temea de nimeni, se temea de Louis.

Géraudin ieşi din hotel şi urcă în maşină în faţă, lîngă Louis. Nu era prima lui ieşire : dimineaţă, devreme, şoferul îl condusese deja la clinică să-şi vadă bolnavii şi operaţii.

— Este adevărat, domnule, că profesorul Suraisne este bolnav ? întrebă Louis, căruia stăpînul îi permitea o anume familiaritate.

— Aşa se spune, Louis. Se pare chiar că nu-i bine deloc.

— Era aşa vesel, zilele trecute, la banchet ! În dimineaţa asta nu conduceţi, domnule ?

— Nu, Loius, spuse Géraudin. În dimineaţa asta, nu. Operez. Mergem mai întîi la Gigon, la facultate.

Înainte de a opera, Géraudin evita din prudenţă consumul nervos. Trecuse de şaizeci de ani, şi deşi se ţinea verde, socotea înţelept să se menajeze. Era un bărbat încă în plină putere; scund, robust, sanguin, cu ochi cenuşii injectaţi, şi cu urechi cărnoase şi roşii, înfundate în carnea gîtului apoplectic şi prea gros. Sub mustaţa tunsă americăneşte, gura făcea o cută tristă şi obosită. Scoase din buzunar un etui de aur şi aprinse al treilea trabuc din dimineaţa aceea. Géraudin îşi reproşa adesea că fumează prea multe trabuce. Asta îl făcu să se gîndească din nou la începutul său de arterioscleroză. Inconştient, cu un gest care-i devenise familiar şi mecanic, pipăi între degetul mare şi arătător lobul urechii, mereu prea caldă şi arzătoare.

Reuşita lui Géraudin dura de treizeci de ani. Fusese pregătită de Salnikov, un doctoraş, nici măcar titularizat, dar extraordinar de îndrăzneţ şi clarvăzător, care prevăzuse ce drum avea să urmeze medicina modernă.

După cîţiva ani de practică obscură, Salnikov se lansase în stil mare în acea ştiinţă, pe atunci nouă, de care se entuziasmau bolnavii hrăniţi de speranţă : razele X. Succesul său, favorizat de vogă şi de admiraţia generală, şi meritat de altfel printr-un devotament şi o conştiinţă profesională absolute, ca şi printr-o precizie rar întîlnită a diagnosticului, fusese fulgerător.

Pe acest Salnikov îl pasiona medicina. Dar o medicină în evoluţie, o medicină a viitorului. Fusese un precursor. Îndrăzneţ pînă la temeritate, raţionalismul său ştiinţific îl ducea în fruntea tuturor confraţilor săi pe căile adesea

periculoase ale medicinii de avangardă. Tocmai această îndrăzneală îi atrăgea o clientelă fascinată. Amputări mari, ablații de organe, grefe, nu dădea înapoi de la nimic. Medicul acesta ar fi fost un prinț al chirurgiei. A fost primul, în regiune, care a încercat rezecția firelor simpaticului. Chiar și chirurgii ezitau să-l urmeze, să practice intervențiile revoluționare pe care le prescria el. Asta îl exaspera, căuta zadarnic, din chirurg în chirurg, omul care îi trebuia, care să-l asculte, care să devină mîna savantă, infailibilă și inteligent docilă a creierului său.

Atunci îl întîlni pe Géraudin.

Bernard Géraudin, fost șef de clinică al profesorului Rillerac, tocmai fusese debarcat de „patronul" său, și acum vegeta. Chirurgul Rillerac ar fi vrut de mult să-l vadă pe elev căsătorit cu fiica lui și urmîndu-i la catedră. Dar Géraudin avea o legătură cu o modistă și refuza s-o rupă cu ea. Era tînăr, era la vîrsta cînd plîngi ascultînd „Louise" și te exalți cîntînd :

Fiecare om are dreptul de a fi fericit
Fiecare om are dreptul de a fi liber...

La acest prim dinte al „patronului" împotriva elevului său se adăugă curînd un al doilea. Rillerac aflase că tînărul său șef de clinică începuse să opereze în oraș și să-și facă o mică clientelă. Asta Rillerac nu putea să i-o ierte. Îl concediase pe Géraudin, îl distrusese pe tînărul prea grăbit să-i facă concurență.

Aruncat în stradă, condamnat acum să-și aștepte la nesfîrșit catedra de profesor, lipsit de capitalul care i-ar fi permis să-și deschidă o clinică, Géraudin o ducea de azi pe mîine făcînd operații la domiciliu.

Se născuse în regiunea Bordelais, din părinți săraci. Și viitorul se anunța întunecat pentru acest băiat robust, excelent anatomist, căruia zece ani de viață mediocră, de birturi, camere mobilate și umilințe în fața celor avuți îi ascuțiseră teribil dinții. El ajunse să-l cunoască pe Salnikov, crezu în el și-l urmă.

La început l-a cam luat amețeala. În acea vreme, Salnikov era cu mult înaintea medicinii oficiale. În fiecare zi își risca toată bunăstarea, ca un jucător, pe o intervenție. Scria, de exemplu, fără să clipească, pentru a-și

acoperi chirurgul : „Declar pe propria mea răspundere că domnul X, suferind de emfizem, trebuie adormit cu cloroform, și nu cu eter..." Puțin cîte puțin, Géraudin se obișnui cu această îndrăzneală. Deveni instrumentul docil, care execută și care înțelege. Așa încît Salnikov declara tuturor clienților săi : „Și pentru operație, Géraudin ! Numai el e în stare ! Nu-l văd decît pe el !"

Géraudin beneficia astfel de renumele protectorului său și de îndrăznelile acestuia. Nu se mai făcea deosebire între ei. Se spunea : „Géraudin ăsta, ce îndrăzneală !"

Și este adevărat că Géraudin își însușea puțin cîte puțin vederile maestrului său, și se lansa în stil mare, după bunul lui plac, în ceea ce numea chirurgie constructivă, creatoare. Salnikov fu adevăratul profesor al lui Géraudin. În contact cu el tînărul chirurg își formă treptat o concepție personală și nouă asupra chirurgiei. De aici, succesul lui. Curînd putu să-și deschidă o clinică.

De mai multe ori Salnikov se încredința pe sine însuși mîinilor prietenului său. Se consuma, muncea prea mult, se distra fără să păstreze măsura. Géraudin practică mai întîi pe Salnikov, pentru prima oară în Franța, extirparea hemoroizilor. Și hemoroizii lui Salnikov deveniră extraordinar de celebri. Rînd pe rînd, Géraudin îi scoase prietenului său vezica biliară, pe urmă stomacul, pe urmă o bucată din intestin. Și Salnikov muri în clinica prietenului său la două zile după o grefă osoasă pe coloana vertebrală pe care i-o ceruse, și care de altfel reușise.

Dar de-acum Géraudin se putea lipsi de bătrînul său profesor. Era lansat. Nimeni, chiar dintre dușmani, nu-i mai contesta valoarea. Și cum el nu făcea parte dintre cei ce știu păstra mult timp în ei vîrsta sacrificiilor și a sărăciei voioase — adevărata tinerețe —, tentat de bani pe măsură ce-i cîștiga, Géraudin își rupse legătura, o părăsi pe modista pe care o cunoscuse cînd avea vreo douăzeci de ani și se căsători cu Valérie Largilier, fiica mezină a decanului facultății ! Viața nu este o romanță. Cu prietena sa avusese un copil. Îi oferi o sumă serioasă, pe care aceasta o respinse.

Căsătoria cu fiica decanului îi asigură la facultate o catedră, pe care Largilier o creă anume pentru el. Valérie aducea soțului ei o zestre princiară. Dar curînd Géraudin fu în măsură să se dispenseze de această zestre. Clientela lui era cea mai bogată, cea mai strălucită din regiune.

Industriaşi, oameni politici, personalităţi de tot felul nu voiau să se lase operaţi decît de Géraudin. Şi onorariile exorbitante pe care le cerea, bizareriile lui, aroganţa, exigenţele de om care poate dispreţui banul creau în jurul lui o legendă respectuoasă : „Este un original", spunea lumea.

La facultate, Géraudin domnea. Toţi deputaţii din regiune erau prietenii lui. Mai ales Guerran, avocatul, tînăr încă pentru că nu ajunsese la cincizeci de ani, deputat la treizeci, ministru la treizeci şi şase, fusese pentru el un sprijin de nepreţuit. Géraudin, care se pricepea la oameni, îl lansase pe Guerran. Şi Guerran îl răsplătise din plin. Guerran era cel care îi asigura lui Géraudin o influenţă enormă în întreg departamentul. Géraudin numea de fapt chirurgii din toate spitalele, îşi aranja elevii, le păstra cele mai bune posturi. Guerran obţinuse pentru Géraudin rozeta şi eşarfa în alb şi auriu de mare ofiţer al Legiunii de onoare, şi tot Guerran făcuse să fie considerate ca „depăşite" toate decretele care ar fi putut dăuna prietenului său Géraudin şi îl plasase în postul de secretar al facultăţii pe un verişor al lui Géraudin, César Gigon. Iar rolul lui Gigon era şi el de nepreţuit.

Fără îndoială, Géraudin se putea considera omul cel mai adulat şi cel mai urît din ţinut. Pentru triumful său se căutau cele mai monstruoase explicaţii. Chiar pentru sprijinul lui Guerran voiau să găsească alte cauze decît prietenia : se mergea pînă la a se susţine că politicianul ar fi fost amantul doamnei Géraudin, cu ştirea soţului ei, bineînţeles. Şi totuşi, chiar dacă avea un caracter infernal, Valérie Géraudin era incoruptibilă. În mijlocul acestui val de calomnii, Géraudin îşi vedea de drum fără măcar să ridice din umeri. Pentru că era sigur de un lucru, şi inamicii lui o ştiau şi ei : că şi fără Salnikov, fără Gigon, Valérie sau Guerran, el ar fi ajuns în ciuda a tot şi numai prin el însuşi la glorie, graţie geniului său operatoriu. Şi mai ales asta nu i se iertă.

La etajul doi al facultăţii, la capătul birourilor, Gigon îşi avea cămăruţa lui, modestă şi prăfuită, de unde domnea asupra studenţilor şi asupra „patronilor". În general, se subapreciază puterea unui modest secretar de facultate. De fapt, el este cel care poate suspenda sau aplica un anume regulament, să modifice un dosar, să închidă ochii

asupra unei încălcări de drepturi. Practic, Gigon era cel care decora, împărțea locurile, hotăra avansările. Acest văr îndepărtat al lui Géraudin locuia la țară. Căci la Angers el ar fi fost de dimineața pînă seara copleșit de vizite. Își mărea veniturile modeste vînzînd în contul unei mari librării cărți de lux despre medicină și artă. Desigur, micul corp de arivișți care există în orice facultate cumpăra mult de la el.

În acea zi, culoarul strîmt care-i servea de antecameră era plin. Bourland, Huot, Van Der Blieck, agregații, îl salutară pe Géraudin, marele patron, și se dădură la o parte pentru a-i face loc să treacă. Gigon, care conducea un vizitator, îl primi cu deferență pe ilustrul său văr și, scuzîndu-se cu un gest față de ceilalți, îl pofti înăuntru.

— Vedeți, îi spuse, am o grămadă de lume ! Au aflat că Suraisne nu e deloc bine. Atunci, șirul candidaților s-a pus în mișcare. De două ore defilează pe aici o mulțime de ambițioși. Vor să aibă vești, să știe exact ce se întîmplă, să vadă care ar fi șansele fiecăruia...

— Suraisne n-a murit încă, ce dracu' ! zise Géraudin.

— Tocmai, tocmai ! Este ceea ce le spun și eu tuturor. Bun. Dar nu pentru asta v-am deranjat...

Își expuse planul : visa să creeze o decorație nouă : Ordinul Meritul medical, care ar constitui o etapă spre Legiunea de onoare și i-ar da pe de altă parte lui Gigon un instrument în plus de influență. Cu sprijinul lui Guerran, proiectul ar fi avut reușita asigurată.

Géraudin promise să-i vorbească lui Guerran cu prima ocazie cînd se vor întîlni. Și îl părăsi pe Gigon, pentru a-i regăsi pe Louis și Panhardul, care îl duseră spre *Egalité*. Panhardul înainta legănîndu-l încet. Géraudin se gîndea la Suraisne, la mica trupă de tineri condamnați să dorească moartea unuia mai vîrstnic pentru a mai urca cu o treaptă. Și își spunea că această „politică a facultății", acești „patroni" înconjurați de o curte și dispunînd ca stăpîni absoluți de viitorul clevilor lor, fără ca examenele sau concursurile să aibă cea mai mică valoare, nu erau, hotărît, făcute pentru a favoriza competiția cinstită și nici confraternitatea. Își amintea cu un pic de amărăciune de anii săi tineri, de Rillerac care-i făcuse vînt pentru că încercase să-și cîștige traiul. Revedea grupul neliniștit, tropăind pe culoarul lui Gigon. Și oricît de abil îl folosise el însuși, socotea că sistemul era rău.

Capitolul al treilea

FĂRĂ GRABĂ. Michel se îndrepta spre spitalul *Egalité*. Era în avans : Regnoult își terminase mai devreme ca de obicei cursul la facultate. Și drumul nu era lung. De altfel, Géraudin, mereu surmenat, ajungea rareori la timp.

Michel trecu pe lîngă fațada spitalului, intră pe o ușă laterală pentru a evita ocolul pe la ușa din față, și traversă sala de oto-rhino-laringologie, „nas-gît-urechi" cum se spunea cel mai adesea, unde săracii orașului își aduceau copiii la operație. Dispensarul era în plină activitate. Pe băncile aliniate de jur-împrejurul sălii imense aștepta o întreagă mulțime îmbrăcată în veșminte multicolore : femei, bărbați, bătrîni, toți cu cîte un copil pe genunchi sau cu un bebeluș în brațe, sau cu cîte un băiat sau o fată așezați lîngă ei, palid și neliniștit. Era cald. Radiatoarele funcționau din plin, pentru că dimineața de toamnă era deja rece. Un miros acru de linuri umede, de sudoare și de omenire înghesuită domina parfumul acid al antisepticului cu lămîiță, cu care sora Angélique vaporizase înainte de deschiderea spitalului. Toată această mulțime, vîrîtă în căciuli de lînă verzi sau roșii, trase peste urechi, în fulare maron sau bleumarin, în pardesie gri-verzui, în șorțuri albastre, în eșarfe galbene sau alb-murdar, cu paltoane vechi de culoarea drojdiei de vin, violete sau cenușiu-închis, alcătuiau de-a lungul băncilor o amestecătură de culori agresive, șocante și crude. Mereu alții intrau în sală, veneau să se așeze printre ceilalți. Se vorbea puțin. Priveau toți spre ușa din fund, spre încăperea în care grasul Belladan, șeful de clinică al profesorului de chirurgie infantilă, opera amigdalele și polipii. La fiecare trei minute ușa aceasta se deschidea : ieșeau patru, cinci mame, femei din popor, gîrbovite și speriate, în boarfele lor largi și decolorate, fiecare purtînd pe brațe un prunc, un copil livid sau împurpurat, cu nasul și gura însîngerate, care urla. Ele se întorceau la locurile lor, în vreme ce un intern le aducea o bucată de gheață s-o dea copilului s-o sugă.

— Alții ! striga grasul Belladan.

Alte cinci femei se ridicau, înaintau spre cabinetul din fund cu puștii lor înghețați de spaimă. Ușa se închidea

în urma lor. Țipete groaznice. Apoi ușa se deschidea din nou. O nouă serie de copii cu gura însîngerată.

— Alții !

Totul mergea teribil de repede. Ca pe bandă. De altfel, așa și trebuia să fie. În fiecare dimineață, la dispensar trebuia să smulgă gratuit sute de amigdale sau de polipi. Michel merse să arunce o privire în mica sală de operații și să-i strîngă mîna lui Belladan. Se mira o dată în plus de virtuozitatea șefului de clinică. Un infirmier îl apuca pe unul din puști, îl lega zdravăn de un scaun sau pur și simplu îl ținea strîns cu brațele lui puternice. Un proiector pe rotile, apropiat la un metru de fața copilului, îl orbea. Deschideau gura micuțului, cel mai adesea cu forța, pentru că acesta nu voia. Un intern îi vîra între dinți călușul, îi deschidea cît putea maxilarele. Belladan vîra lingura, apăsa limba, împiedica efortul disperat al pacientului de a voma, introducea foarte repede o chiuretă, mult în spatele vălului palatin, o ridica în sus, spre baza craniului, clătina, răzuia, curăța. Curgea sînge. Urlete. Accese de tuse violentă. Grețuri. Copilul, înăbușit, legat, nebun de suferință și de spaimă, înghițea, se sufoca, voma, scuipa, adesea chiar în obrazul lui Belladan, resturile însîngerate smulse din gîtul său. Se terminase. Îl dezlegau. Mama îl ducea suspinînd. Și Belladan își ștergea fața cu un tampon de vată, făcînd semne să fie legat următorul.

— Ar trebui adormiți, desigur, îi spunea lui Michel, în timp ce-și ștergea dintre sprîncene un scuipat sîngeriu. Dar nu se poate. Le fac doar o ușoară anestezie locală, cînd am timp. Dar asta se întîmplă rar ! Sînt prea mulți. Vezi ce aglomerație e ! Cu adevărat nu avem mijloace. Rămîne de știut dacă chirurgia trebuie să se adapteze nevoilor dispensarului, sau dacă nu va trebui ca dispensarul să se adapteze nevoilor chirurgiei. Medicină administrativă, bătrînă, medicină etatizată... Nu ne promite lucruri prea grozave pentru viitor. Îi plîng pe bolnavii timpurilor ce va să vină ! Și-l plîng de asemenea pe medic. Pentru că ai să vezi : nu administrația va fi în serviciul medicinii, ci medicina va trebui să se acomodeze cu cerințele administrației. O să avem de ce rîde ! Asta e ? E gata ? Hai, micuțule, curaj...

Se apropia de o nouă victimă, cu chiureta în mînă.

— Nu plînge. Să le arătăm că ai curaj... Uită-te la mămică-ta ce necăjită e...

Michel ieşi, urmărit de un ţipăt oribil. Se îndepărtă repede. Pentru a ajunge la pavilionul lui Géraudin, traversă curtea vechii mănăstiri. Şi observă cu părere de rău că erau în curs de a o revopsi. O echipă de zugravi acopereau cu un maroniu gros stîlpii şi arcurile bolţilor.

Spitalul *Egalité* ţinea de localitatea Mainebourg. Vechea mănăstire de benedictini fusese excesiv mărită şi desfigurată prin două aripi gigantice, două clădiri monumentale de fier, sticlă şi beton armat, un soi de cuşcă pentru muşte, ameţitoare şi strivitoare. În mijloc însă continuase să supravieţuiască mănăstirea, intactă, foarte frumoasă, foarte liniştită, cu galeria ei circulară, cu bolţile ei din cărămidă şi piatră, şi cu peluza ei verde, întinsă ca un covor la picioarele unei statui a Fecioarei, în întregime albă în mijlocul acestei prospeţimi. Un jet de apă susura într-un bazin rotund. Din nenorocire, toate astea dispăruseră. Mai întîi Fecioara, pentru motive politice, pe urmă micul jet de apă care mina, pare-se, finanţele Asistenţei publice, în sfîrşit, peluza, înlocuită, în numele economiei, cu un pavaj solid şi sonor de gresie. Abatele Vincent, preotul, protesta zadarnic la fiecare din aceste noi ravagii. Acum, municipalitatea din Mainebourg pusese să se vopsească mănăstirea, pereţii, stîlpii şi pînă şi tocurile ferestrelor cu o mîzgăleală maronie, uleioasă, cu un gudron de neşters care amintea funebrele nuanţe ale unui material de război. Abatele Vincent alergase prin toate birourile primăriei pentru a-şi apăra mănăstirea, pledase pentru frumuseţile ei, pentru ce s-ar fi putut face cu ele. Cărămida roşie a zidurilor şi a stîlpilor, capitelurile şi nervurile în piatră albă ale bolţii, brîurile din piatră plină şi ardezia albastră a acoperişurilor, toate acestea bine răzuite, bine curăţate, ar forma o armonie de culori magnifice. Dar se izbise de principiile intransigente de economisire ale consilierilor municipali. În plus, primarul Mainebourgului, Chatelney, era ca din întîmplare reprezentantul unei fabrici de vopsele. Aşa că se zugrăvea din abundenţă întregul oraş.

Capela, arsă în timpul revoluţiei, făcuse loc birourilor economatului. Dar la subsol continua să existe cripta, frumoasă piesă de arhitectură cu bolţi gotice, cu fascicule de mici coloane zvelte, cu mascaroni de piatră detaliaţi

fin cu figuri de îngeraşi înaripaţi. Aici se instalaseră generatoarele pentru încălzirea centrală. Grămezi de huilă alcătuiau o mică fortificaţie de întuneric şi de praf, urcau pînă la bolţi, învăluiau stîlpii pînă la capitelurile sculptate şi îi înfăşurau într-un strat negru şi coroziv de cărbune şi funingine. Ţevi enorme şerpuiau în această umbră, îmbucate una în alta ca nişte reptile. Jos, pe dalele antice de marmură altădată neagră şi albă, se aflau cazanele. Apa lor ruginită lîncezea pe sol, unde forma un noroi gros. Din loc în loc se mai ghiceau pe pietrele uzate o inscripţie veche, numele călugăriţelor înmormîntate aici, sub cazane.

Abatele Vincent rătăcea cu pioşenie şi dezolare printre aceste ravagii. La fel Géraudin, Donat, Ribières ca şi alţi profesori, pentru că medicul este dublat adesea de un iubitor de artă şi un colecţionar avizat, veneau să admire un detaliu de sculptură, un cap de femeie sau de diavol încă vizibil sub stratul de funingine, şi-şi regretau neputinţa în faţa vandalismului administrativ. Dar municipalitatea din Mainebourg era foarte anticlericală şi nu se interesa de capele.

În curtea secţiei chirurgie, studenţii îl aşteptau pe Géraudin. În halate albe, cu beretc pe cap şi cîteva caiete sub braţ, veneau direct de la facultatea de medicină unde, înlocuindu-l pe patronul său Doutreval, Regnoult le ţinuse cursul de neuropsihiatrie. Doutreval, tatăl lui Michel, se ocupa de psihiatrie. Şi cel mai adesea, prins de lucrările lui, scăpa de grija cursurilor, ca mulţi alţi colegi de-ai săi de altfel, pe seama lui Groix şi Regnoult, cei doi candidaţi ai săi la titlul de agregat. Ei erau încîntaţi s-o facă, pentru că vedeau în asta ocazia unui excelent exerciţiu oratoric în vederea concursului. De cîteva săptămîni, cursurile lui Regnoult se bucurau de mare succes, mai ales în faţa studenţilor noi. Misiunea lui Regnoult, mai grea decît s-ar fi crezut de altfel, era să cheme un internat oarecare, adus pe picioare sau pe o masă cu rotile, pe care îl examinau pe toate părţile, pentru a pune în lumină semnele cele mai secrete ale bolii lui. Unii bolnavi, încă lucizi, mai ales tinerii, sufereau din cauza rolului acesta de cobai. Alţii, obişnuiţi, nu mai roşeau. Şi unii chiar erau vădit mîndri de rolul lor. Spitalul, promiscuităţile, injecţiile, pansamentele şi

examenele medicale publice înăbuşă ruşinea şi dezvoltă uneori un adevărat exhibiţionism. Încercau să-i convingă.

— Domnii aceştia vă vor examina. Este pentru binele dumneavoastră, pentru vindecarea dumneavoastră.

Bolnavul, convins, se umfla în pene.

Sifiliticii ramoliţi, acei P.G.* mereu mulţumiţi, adesea foarte bine în aparenţă, voinici, solizi şi complet ţicniţi, ziceau măscări în gura mare, cum spunea Tillery, şi dădeau mereu un spectacol foarte reuşit.

Aşteptîndu-l pe Géraudin, Tillery, pe trotuar, cu ochelarii lui enormi încălecaţi pe vîrful nasului, făcea scamatorii cu cărţi şi pălăvrăgea cu tonul unui şarlatan de bîlci. Santhanas juca pocher cu zaruri cu marele Seteuil. Alţii fumau sau îşi povesteau cancanuri de la spital şi de la „fac". Regnoult şi Flégier, mai serioşi, discutau de locul pe care-l va lăsa Suraisne, dacă va muri, şi de şansele de reuşită ale diferiţilor concurenţi. Michel îl însoţea prin saloane pe prietenul său Groix „Cicatrice", asistentul tatălui său, la fel ca Regnoult, care voia să-i arate un frumos caz de sifilis, un şancru al buzei cu totul deosebit la o prostituată de douăzeci de ani. Cazurile astea tipice devin rare.

— În Anglia mai găseşti cîte vrei, explica Groix. În Europa s-a terminat. În schimb, aici sînt infinit mai multe sifilisuri nervoase. S-ar zice că medicaţiile noastre refulează numai răul, îl duc pe un alt teren. Povestea cu pecinginea înăbuşită care-l omoară pe sugaci. Cine ştie? Bătrînele noastre doici ştiau poate mai multe decît noi despre asta.

Traversară saloanele, domol, vorbind cu glas tare, iar bolnavii din paturi îi urmăreau din ochi. În ambrazura unei ferestre, o fată tînără, în picioare, se spăla, ascunsă în spatele perdelelor de pînză albă prinse în ace una de alta.

— O finuţă, explică Groix, mai sînt şi de astea. Se află aici pentru o boală de piele. Îi e teamă de prostituate, la spălător... Cuvintele. Şi păduchii...

— Şi pe urmă, explică sora Angélique-scorpia, care tocmai sosise, îi e frică de bruneta aceea mare, spaniola. Tîrfa asta solidă are o slăbiciune pentru ea. O sperie, îi spune că o să-i facă un copil pe la spate... Ce mai

* Phagédéniques (cu şancru fagedenic).

adunătură ! Chiar ieri, roşcata aia mică, ştiţi care, „ulcica", dansa „la moukère" în pielea goală, în mijlocul spălătorului.

Sora Angélique-scorpia, oţelită de treizeci de ani de spital, spunea întotdeauna lucrurilor pe nume.

— Am să mă iau de ea, spuse Groix.

Îi arătă în trecere lui Michel şancrul promis, ceva foarte frumos, caracteristic, un adevărat model, o fotografie de Larousse medical, cum spunea Groix. Pe urmă se duse să aibă o explicaţie cu spaniola şi cu mica roşcată în spălător.

— Sifilitice nenorocite ! Nu vă mai ajunge că-i stricaţi pe bărbaţi ! Acum vă mai luaţi şi de fete cinstite ! O să vă vîr la închisoare ! O să vedeţi voi !

Fetele, goale pînă la brîu, cu sînii grei şi căzuţi, plecau capul, ceată prefăcută şi temătoare, şi continuau să se spele, să-şi ridice fustele, să-şi vîre pe sub cămaşă, cu un gest profesional, bucăţi de şervet săpunite, fără să răspundă. Erau otrava spitalului, salonul cel mai greu de condus. Veneau uneori bete. Trebuia ca sora Angélique să le culce cu forţa, trăgîndu-le cîteva palme peste faţă. Unele sifilitice mai erau şi acoperite cu eczeme purulente. Sora Amélie, o fetişcană ceva mai mare de douăzeci de ani, era cea care se însărcinase să le spele puroaiele. Una dintre ele, însărcinată, tocmai născuse la şapte luni şi jumătate un copil mort, cangrenat tot. O alta, pe jumătate nebună şi pe deasupra tuberculoasă, o ştergea, fugea cîte-trei zile, şi se întorcea îmbrăcată de-a-ndoasele şi aiurînd. Trebuiau s-o culce, s-o hrănească cu forţa, printr-un tub pe care i-l vîrau în nas şi pe care îl împingeau astfel pînă în gît ; îi puneau pe cap, în permanenţă, o pungă cu gheaţă, care îi tot aluneca. Celelalte nu voiau să i-o pună la loc, pentru că se temeau de tuberculoză. O bătrînă reumatică se ridica de fiecare dată şi venea să i-o aşeze din nou pe cap. O alta, veche clientă a trotuarelor, despotică şi crudă, pe jumătate paralizată, îşi tiraniza vecinele, punîndu-le să o servească ; cerea să fie pieptănată, să i se spele picioarele, să i se taie unghiile de la degetele de la picioare. Se temeau atît de tare de limba ei otrăvită, încît o ascultau. Numai ea avea dreptul să ţină lîngă pat o găleată igienică, care vicia atmosfera. Îl înnebunea pe Groix ; în fiecare dimineaţă o durea

cîte ceva. Cînd se apropia sfîrşitul perioadei de spitalizare, pleca pentru o zi sau două, pentru a avea dreptul la o nouă internare. Pe urmă se întorcea imediat. „Patronilor" îi se făcea milă de ea şi o acceptau în secţia lor. Fusese în tinereţe amanta unui mare industriaş. O numeau „Coiful de aur" ; pe vremea aceea avea maşină proprie... Amintiri pe care le depăna uneori în faţa celorlalte, impresionate.

În trecere, Groix îi arăta lui Michel creaturile, îi spunea povestea, cazul lor.

În spatele lor, sora Angélique-scorpia pregătea injecţiile, le chema pe rînd pe fete.

— Hei, tu, de colo, „ulcico" ! E rîndul tău !

Le brusca, aşa cum îi brusca pe toţi, autoritară, aprigă şi neobosită. Un bătrîn cerşetor credincios o urmărea, cu nasul în plosca pe care o purta ca pe o relicvă.

Afară, în curte, o portieră se trînti cu un zgomot surd. Michel se duse la fereastră.

Louis, şoferul lui Géraudin, îşi ajuta stăpînul să coboare din Panhard.

— Uite-l pe patron ! spuse Michel.

Groix şi el se repeziră pe scări, pe care le coborîră din patru în patru trepte, traversînd, pentru a ajunge mai repede, pavilionul canceroşilor, unde Heubel trata cu radium cancerele de piele. O mulţime de nenorociţi, cu o pînză de mătase gumată pe piele, se plimbau încolo şi încoace melancolici. Înţepaţi direct în carne, în plină buză, sau în nas, în obraz, în limbă, pleoapă, în colţul ochiului, ei purtau un mic vîrf de metal, ceva ca acul de oţel al unui fonograf, care conţinea cîteva miligrame de radium. Şi cum persoana lor fizică era astfel dintr-o dată pusă în valoare şi reprezenta acum un capital important, aceşti nenorociţi milionari erau urmăriţi de foarte aproape. Nu aveau voie să iasă din pavilion. Ca să-i poată găsi oriunde s-ar fi dus, le puneau la butonieră un disc mare de stofă roşie, o rozetă gigantică a Legiunii de onoare, care însemna : „Atenţie, radiu". Rătăceau astfel, lugubri şi murind de plictiseală, tînjind pînă la durere după o ţigară inaccesibilă, aceşti bătrîni coate goale înfometaţi, care valorau acum averi, purtători şi prizonieri simbolici ai unor comori a căror cifră i-ar fi făcut altădată să caşte ochii cît cepele.

Bernard Géraudin era marele stăpîn al spitalului, ca și al facultății. „Spitalul sfîntul Géraudin" spuneau studenții vorbind de *Egalité*. Prietenul său, Olivier Guerran, făcuse să fie numit administratorul azilurilor. În această calitate, Géraudin își însușise un pavilion unde îi plasa pe bolnavii care plăteau și care nu aveau loc în clinica sa particulară. Avea astfel două clinici, una de mare lux, și alta spre folosința claselor mijlocii. Dar în pavilionul său erau întotdeauna două sau trei paturi rezervate pentru primarul sau pentru consilierii municipali din Mainebourg, sau pentru prietenii acestora. Aici îi îngrijea gratuit, sigur astfel de sprijinul lor la nevoie. Domnii aceștia achitau nota de plată prin casieria azilurilor, adică prin cei sărmani.

Un decret recent tocmai interzisese clinicile particulare în interiorul spitalelor publice. Dar Guerran acționase imediat. Decretul trecuse la „depășite", împreună cu un al doilea decret interzicînd cumulul funcției de chirurg cu cea de administrator al azilurilor. Și relațiile lui Géraudin cu Gigon sfîrșiră prin a-i asigura autoritatea dictatorială. Mulțumită lui Gigon, Géraudin putea sfida regulamentele, să acorde cînd era nevoie favoruri și permise de trecere internilor și favoriților săi, să-i numească direct pe oamenii săi în posturile pentru care s-ar fi dat concurs, modificînd liniștit articolele din text care l-ar fi putut deranja. Sau afișul care anunța concursul era atît de discret lipit în colțurile cele mai întunecoase ale localurilor administrative, încît nimeni nu știa de el. Nu exista așadar decît un singur candidat, cel al lui Géraudin. Și ieșea victorios fără nici un pericol.

Flégier, șeful clinicii, se precipită în fața „patronului". Urmat de mulțimea studenților, Géraudin intră în pavilion, își puse halatul alb, neîncetînd să-l interogheze pe Flégier, se duse pînă la ușa sălii de operații să vadă „meniul".

— Haideți, domnilor, turul saloanelor.

Elevii îl urmară de-a lungul coridoarelor spitalului. Din salon în salon, cu Géraudin in frunte, trupa înainta, parcurgea culoarele, se strecura printre paturi. În fiecare sală veneau internul de gardă și călugărița, arătau cu degetul foile de temperatură agățate la picioarele paturilor. Bolnavii, culcați, aliniați, priveau, scoși pentru moment din plictiseala și durerea lor. Așezată pe patul ei, o bătrînă făptură buimacă — bolnavă de cancer la sîn —

tocmai adusă din sala de operație a lui Heubel, se uita în jurul ei cu o privire prostită. Mai departe se opriră în fața unei tinere. Dintr-o mișcare, cuvertura dată în lături îi descoperi trupul. Géraudin îi ridică cămașa pînă peste sîni.

— Observați faciesul. Edemul crește o dată cu aritmia cardiacă... Sarcomul este în creștere foarte netă.

Folosea special cuvinte pe care femeia săracă nu le putea pricepe. Precauție pe care pînă la urmă o uitau cu ușurință. Pentru că se uită puțin cîte puțin, după o perioadă mai lungă, că ai de-a face cu o ființă umană. Cazul era interesant. Toți studenții, unul după altul, trebuiau să-i palpeze pîntecele. Pe unii dintre ei îi puse să facă o palpare vaginală. Femeia, roșie toată, goală pe așternutul ei, întorcea capul să nu se vadă că plînge. Atunci Géraudin, care își dădu seama de asta, spuse cîteva cuvinte foarte simple, foarte bune, foarte frumoase la acest mare profesor, cuvinte care se scuzau, care cereau iertare nenorocirii pentru că se serveau de ea.

— Micuța mea, trebuie să ne ierți, să ne înțelegeți ! Ne faci un serviciu enorm ! Ne îngădui să ne instruim, toți acești tineri și eu. Mă ajuți să-i ușurez pe niște nefericiți asemenea ție, să-i vindec. Ne dai voie, nu-i așa ?

Géraudin nutrea respect pentru nefericirea altora. Știa să vorbească celor nenorociți. Se vedea după asta că fusese el însuși sărac. Femeia nu spuse nimic, dar nu mai plînse. S-ar fi spus că-i era mai puțin rușine pentru toate aceste mîini care se plimbau pe trupul ei gol.

De altfel, celelalte, obișnuite cu spitalul, rămîneau indiferente cînd erau examinate astfel. Altele aveau un surîs trist, jenat. Cele de care nu se ocupaseră studenții plîngeau în colțul lor, gîndindu-se fără îndoială la casa lor. Nici unul din tineri nu se neliniștea pentru asta, nu se ducea la ele, nu se oprea pentru a le consola. Treceau mai departe. Faptul că erau cîte patruzeci, cincizeci îi jena pe studenți, îi împiedica să aibă gestul de compasiune pe care fiecare dintre ei l-ar fi făcut dacă tovarășii lor nu s-ar fi aflat acolo. Omului îi este în mod ciudat rușine să fie bun.

În mica sală specială pentru raze X se îngrămădeau vreo douăzeci de studenți. Michel își făcu loc cu mare greutate. Becul roșu al unei lămpi mici lumina slab întunericul. Pe urmă, dintr-o dată, obscuritate. Și toată lumea

se apleca asupra unui ecran verzui, plimbat orizontal pe deasupra unui bolnav alungit pe care nu-l văzuseră la început. Un picior rupt, asupra căruia Heubel încerca un sistem nou al lui. Era aici tocmai pentru asta. Dădea explicații, plimba peste această tibie sfărîmată scheletul mîinii sale, pe care ghiulul de platină făcea un nod negru. Trecea prin osul străpuns cu sfredelul un fir de argint, de care era suspendată o greutate pe care o schimba după tracțiunea ce o avea de exersat. Se vedea pe ecran sîrma petrecută prin os. În umbră, Heubel adăuga greutăți, lua din ele, le demonstra lui Géraudin și studenților săi ingeniozitatea sistemului. Se auzea geamătul de durere al bolnavului, reținîndu-și plînsul. Bărbat ? Femeie ? Michel ieși fără să o afle.

Turneul se sfîrși cu salonul copiilor. Stăteau în pătuțurile lor, rînduri bine aliniate de căpșoare palide și cuminți pe pernele albe, și-i priveau trecînd, cu ochii lor îndurerați de mici victime.

— Anemie pernicioasă, spunea Géraudin. Peritonită. Osteomielită.

Felul acesta al lor de a-i urmări, cu pupilele lor mari, liniștite, resemnate, nevinovate, îl stînjenea întotdeauna pe Michel, îl făcea să se gîndească la niște biete animale supuse și blînde, condamnate fără a ști de ce, acceptînd, fără să înțeleagă, să plătească pentru un imens păcat colectiv la care avea vag sentimentul că participă și el, prea bogat și prea fericit. În fața unui băiețel palid de tot, Géraudin se opri pentru a lua puțin sînge în vederea unei transfuzii. Sosise „donatorul". Flégier pregăti lamelele, bisturiurile. Micuțul privea cu spaimă pregătirile. Géraudin se apropie de el, făcu apel la bietul lui curaj de pușlan :

— Haide, haide, n-ai să plîngi, nu-i așa ? În fața tuturor ! Arată-le că ești bărbat ! Și după asta am o surpriză pentru tine, ai să vezi !

Dintr-o tăietură de bisturiu, îi inciză lobul urechii, sîngele țîșni. Copilul începu să plîngă. Flégier luă sîngele pe o lamelă și făcu amestecurile. Puse o lamelă invers, se zăpăci. Trebuia luat totul de la început, incizată din nou urechea. Géraudin se înroși foarte tare.

— Flégier, spuse el simplu, nu-mi place asta. Unui copil...

Flégier se înroşi şi el şi se bîlbîi. Cînd totul fu gata, pe furiş, în timp ce studenţii mergeau mai departe, spre alte paturi, Géraudin scoase din buzunar o cutie de creioane colorate şi o strecură sub cearşaful micuţului, exact cu gestul vizitatorilor care strecoară un litru de vin roşu prietenului bolnav, în spatele surorii. Géraudin adora copiii, se ducea să-i vadă în fiecare zi, în salonul lor, îi săruta pe cei mici, îi ciupea de obraji, se strîmba la ei, spunea gugumănii, fericit ca un rege cînd izbutea să aducă un surîs pe o mică faţă palidă. Aducea pe ascuns tablete de ciocolată, jucării pe care ştia să le aleagă, o maşină pentru fiul unui şofer de taxi, o macara pentru puştiul unui marinar, ghicea ce le trebuia, ce le-ar fi plăcut, şi uneori se uita o oră întreagă jucîndu-se cu ei cînd internii lui nu erau pe-aproape, şi pleca răscolit, bolnav, nefericit timp de săptămîni pînă la a plînge, dacă vreunul din aceşti mici nevinovaţi murea din nefericire sub bisturiul lui.

Turneul se terminase. Studenţii se împrăştiau, Géraudin coborî din nou cu Flégier, Michel, Seteuil şi cîţiva interni.

La uşa sălii de operaţii consultă din nou „meniul", lista operaţiilor de făcut.

— Un chiuretaj, un chist. O histerectomie. Foarte bine. Flégier, vei începe cu chiuretajul.

Flégier îşi puse un halat curat. Înainte de a şi-l pune pe al său, Géraudin ceru :

— Soră Angélique, fiertura otrăvită.

Luă ceaşca de supă grasă pe care i-o aducea întotdeauna sora Angélique înainte de a începe operaţia. Era unul din obiceiurile cele mai dragi lui Géraudin, castronul de supă groasă, nestrecurată, plebeiană, această supă care-i amintea de copilăria lui săracă şi care, fără motiv, i se părea mai gustoasă decît cel mai savant preparat făcut de priceputa lui bucătăreasă. De douăzeci de ani nu renunţase niciodată la scumpul lui obicei. Într-o zi, chiar, o bolnavă urcată deja pe masa de operaţii îl auzise astfel cerîndu-şi băutura otrăvitoare şi convinsă că se pregătea să o otrăvească, fugise pe fereastră ! Au rîs mult timp de povestea asta.

Punîndu-şi halatul şi masca, Géraudin, cu mîinile goale, pentru că mănuşile îl stînjeneau, intră în sala de operaţii cu Michel şi sora Séraphine. Flégier era la lucru.

Pe o masă foarte înaltă, o femeie culcată pe spate, cu picioarele în aer, îndepărtate unul de altul, dormea. În picioare, Flégier, minuțios, absorbit, atît de interesat, încît era clar că uitase complet că lucra pe o ființă vie. Chiar în față, pe o bancă, două femei cu aerul adormit așteptau, cu capul plecat, vizibil amețite de injecția cu scopolamină făcută mai înainte de sora Angélique.

— Chistul ? zise Géraudin.

— Asta e, spuse sora Séraphine.

— Fă-i o rahianestezie, Doutreval.

Michel sălță capul femeii punîndu-i mîna sub bărbie. Îi strigă :

— Merge ?

Ea bolborosi :

— Merge.

— Sînteți mulțumită ?

— Ei...

— Nu ți-e teamă ?

— Nu mi-e teamă.

Repeta docil, aiurită, stupidă. Michel o puse să stea în șezut pe masa de operație, sora Séraphine îi sălță cămașa. În șira spinării, chiar la îmbinarea vertebrelor, Michel vîrî trocarul, cu acul gol. O apă limpede curse picătură cu picătură din ac : începea să se scurgă lichidul care scaldă măduva spinării și creierul. Michel puse seringa, injectă novocaină. La spital Géraudin folosea întotdeauna rahianestezia. Simplu, rapid, procedeul asigură imobilitatea totală a abdomenului. În clinica lui rămăsese totuși la anestezia pe căile respiratorii. O mască de eter se poate ridica într-o clipă, la cea mai mică amenințare de sincopă. Dimpotrivă, o injecție transportă în canalul măduvii spinării o doză brutală de Evipan, fără posibilitatea de a o retrage. Riscurile se compensează. Preferînd rahianestezia, Géraudin n-o prea folosea totuși pe clientela sa.

Géraudin operă chistul cu o rapiditate fulgerătoare. Se simțea în formă. Încă o dată îi uimi pe Michel, Tillery și pe toți ceilalți. Terminase cu chistul, pe cînd Flégier continua încă să curețe uterul.

— Numărul doi, spuse el.

Michel se duse s-o ia de pe bancă pe cea de-a doua femeie, o aduse. Din nou îi puse întrebarea obișnuită :

— Merge ? Vă simțiți bine ?

— Da, spuse femeia liniştită, cu un aer indiferent.
— Cum vă numiţi ?
— Jeanne Lacroix.
— Ce vîrstă aveţi ?
— Treizeci şi trei de ani.
— Scopolamina a adormit-o mai puţin ca pe celelalte, spuse Géraudin, care îşi spăla mîinile. Fă-i rahi, Tillery.

Tillery făcu rahianestezia. Pe urmă culcară femeia pe masă. Răsturnară masa mobilă. Femeia rămase atîrnînd, cu picioarele în sus şi capul în jos. Părul scurt, castaniu, unduia ca cel al unei înecate. Cu o incizie rapidă, făcînd un mic ocol în jurul buricului, Géraudin deschise pîntecele.

Separă straturile musculare şi, dincolo de peritoneu, îndepărtă cu mîinile goale intestinele. Toată lumea veni mai aproape, întinse gîtul, cu avidă curiozitate.

— Vedeţi, spuse Géraudin trecîndu-şi mîinile pe sub uter şi ridicîndu-l, dezlipindu-l de pe fundul cavităţii pelviene şi arătînd ovarele, iată o nenorocită care s-a căptuşit cu o blenoragie de la un ticălos oarecare. A luat boala, nu s-a îngrijit. Poate că nici n-a ştiut că a luat-o... Rezultatul : infecţie, metrită, inflamaţie cronică a ovarelor... Şi eu sînt obligat s-o castrez ca pe un iepure. Ei, soră, cu ce se ocupă în viaţa civilă ?

— Are condicuţă, spuse sora Angélique. Locuieşte în strada Cazărmii nr. 26.

— Foarte bine, zise Géraudin. O tîrfă. Totul se explică.

Îşi luase din nou bisturiul, se pregătea să continue. Dintr-o dată, o voce ciudată, aspră şi calmă, puternică, rosti în tăcerea sălii de operaţie :

— Domnule doctor, nu e vina mea.

Chiar Géraudin fu şocat. Rămase cu bisturiul în aer. Toţi studenţii se aplecară asupra chipului femeii, foarte jos, răsturnat, cu părul atîrnînd în spate. Ea avea ochii larg deschişi şi-l privea pe Géraudin. Rezistase la scopolamină. Chestiune de nervi. Se întîmplă destul de rar. Auzise totul. Şi cu vocea sa aspră, liniştită, voce răguşită şi alterată de alcool, dar care rămînea ciudat de puternică deşi ieşea dintr-un trup spintecat, ea încerca să se justifice. Povestea despre seducere, slăbiciune, copilul care s-a născut, abandonare, mizerie. Şi alte decepţii

şi trădări, pînă la căderea completă, pînă la trotuar, condicuţă şi desfrîu. Povestea toate astea în cuvinte simple, monotone, ca pe o istorie banală, în care cîte un detaliu ici şi colo scotea în relief o notă sfîşietoare după care să se recunoască adevărul.

— Îmi rămînea fetiţa, spunea. Patru ani. Creştea bine. Doica o îngrijea. Mă duceam la ea duminica... Dar s-a îmbolnăvit. Am adus-o la Paris, am îngrijit-o şapte săptămîni. A murit într-o duminică, la prînz... N-aveam un ban, domnule doctor. Şi trebuia să plătesc un medic, înmormîntarea, preotul, totul... În noaptea aceea, m-am dus să mă ofer într-o „casă de tăvăleală". Toată noaptea. Cincizeci, poate o sută de clienţi... Ştiţi ce înseamnă ocna aceea ! ...Dar am cîştigat cît să plătesc sicriul şi florile.

Am îngropat-o la Pantin. Au dus-o cu dricul. N-am avut nici o para chioară pentru un taxi. A trebuit să urmez înmormîntarea de departe, cu tramvaiul. Asta-i, domnule doctor.

— Bine, bine ! spuse Géraudin. Opreşte-te acum, biata mea copilă... Nu mai pot să lucrez...

Îşi trecu mîneca peste ochi. Era la fel de emoţionat ca şi internii lui.

Michel n-avea s-o mai uite pe trista creatură răsturnată, cu capul în jos, cu părul răvăşit şi aruncat în lături, faţa văzută de sus, într-un racursiu tragic, pe femeia spintecată, ca o viţă atîrnată de un cîrlig de abator, care-şi spunea povestea în timp ce Géraudin, aplecat peste ea, îi scotea ovarele şi absorbea cu un burete sîngele de pe fundul cavităţii pelviene, ca dintr-un bac de carne, tapisat cu muşchi.

Capitolul al patrulea

DUPĂ PLECAREA LUI GÉRAUDIN, Michel ieşi din pavilion şi porni să străbată spitalul cu Seteuil, Tillery şi asistenţii.

— Halim la Toxine-Bar ? propuse micul Tillery. Mai am două bonuri.

Toxine-Bar, numit şi „Rendez-vous-ul virulenţelor", era un mic birt pe care studenţii îl botezaseră astfel din pricina toxicităţii vinului roşu şi a cărnii pe care le con-

sumau aici. Patronul localului servea studenților prînzuri de o sută de centime. Patru franci cincizeci dacă luau zece bonuri dintr-o dată. Tillery, prudent, pentru că se știa slab, cumpăra la întîi ale lunii, de cum primea banii de la tatău său, treizeci de tichete pentru toată luna. Sigur astfel că nu va muri de foame, cheltuia cu ușurință restul banilor ce-i reveneau pe lună. Pe urmă, pe la mijlocul lunii, își revindea bonurile în pierdere, pentru a-și cumpăra tutun. și trăia „sănătos și sobru", după cum spunea, cu pipe și sandvișuri.

Alți studenți mîncau la Toxine-Bar ca să aibă cu ce să-și cumpere cărți.

— Mergem la Toxine-Bar ! spuse Michel. Dar nu mîncăm carne. Un ou.

După o operație, simpla vedere a unei fripturi în farfuria lui îi întorcea stomacul pe dos.

— Cine e ? reluă el, în timp ce mergeau pe coridoare spre ieșire.

— Cine ?

— Fata pe care a operat-o.

— Te-ai îndrăgostit ? glumi Seteuil. Nu știu. Una de la Sanatoriu. O am în carnet.

Extern la Sanatoriu, Seteuil avea lista bolnavilor. Își scoase carnețelul.

— Să vedem... Jeanne Lacroix. Da, ea e. Pavilionul C, etajul doi, camera 28. Tuberculoză. Da, mi-aduc aminte. Au adus-o aici ieri seară. Se va întoarce la sanatoriu săptămîna aceasta.

— O să mă duc s-o văd, spuse Michel.

Treceau acum printr-una din sălile comune ale spitalului, o încăpere înaltă, albă și tristă, inundată de o lumină crudă și rece. Era ora prînzului. Cu un sfert de oră înainte, servitorul distribuise castronul de faianță, furculița și lingura de tablă. Acum trecea cu oala sprijinită de pîntece. În oală, un amestec nelămurit, carne de vită fiartă, cartofi, fasole, orez, paste. Cu o mînă o ținea, cu cealaltă vîra polonicul și punea porțiile. Se auzea mestecatul tuturor acestor guri, sorbind zeama și sugînd carnea. Nu erau cuțite. Cine n-avea briceag, trebuia să apuce carnea cu mîna și s-o cureță de pe os. Zeama se scurgea pe bărbii. Nu aveau nici șervețele. Mîinile, mustățile și cearșafurile se pătau de sos. Servitorul aducea desertul. Prune uscate, marmeladă. Cine nu terminase încă, primea un linguroi

plin peste cartofi. Așa că toți se grăbeau, desfăcînd carnea cu dinții și cu mîinile și privindu-l pe Michel cum trece. Pe umărul drept al cămășii lor, ștampila spitalului, cu litere mari în cerneală neagră :

„EGALITÉ"

— Prefer să crăp decît să fiu îngrijit la spital, spuse Tillery.

— Glumești ! făcu Seteuil. Așteaptă numai primul guturai !

— Aici este scăpat totuși de necaz ! spuse Michel.

— Ei, bineînțeles, recunoscu Tillery. Dar ăsta se întinde prea mult, invadează totul, devine universal ca vaccinarea sau serviciul militar ! În cincizeci de ani toată lumea va trece prin spital. Și este o greșeală. Spitalul ar trebui să fie un mijloc de caritate excepțional, restrîns. Idealul este să te îngrijești acasă, bătrîne.

— Fă-ți tu la domiciliu radiografii, pneumotoraxuri și reduceri de fractură ca cea a lui Heubel de azi dimineață. Medicina științifică are nevoie de instalații mari, de laboratoare, de raze X, de spital, asta-i !

— Nu-i chiar așa de sigur. Bineînțeles, dacă omul n-ar fi decît un animal... Și chiar și atunci... Schimbă-i unui cal grajdul, opt zile o să fie ca bolnav. Crezi că un bolnav smuls alor săi, izolat într-un soi de cazarmă, nu suferă din pricina asta ? Mai există și factorul psihologic, bătrîne !

— Progresul social, randamentul, necesitățile economice...

— Nevoile economice ar cere să se facă și selecția umană, să nu se dea voie să aibă copii decît „modelelor" speciei, să se creeze crescătorii umane cu etaloane selecționate, să-i pună pe toți să înfulece din gamelă, să se poată transplanta omul ca o mașină, acolo unde e de lucru : din Europa în America, bunăoară. Dar toată lumea recunoaște că asta nu se poate, că omul este legat de casa lui, de mediul lui, că are un suflet. Medicina este prin esență individualistă.

— Condamni, așadar, caritatea publică ?

— Nu. Spun numai că ea se exercită într-o direcție greșită. Că omul ar trebui ajutat altfel, mai omenește. Și cel care nu este de părerea mea nu este un sărac, nu a trecut niciodată printr-un spital. Mi-ar plăcea ca acesta să

trebuiasca să-şi lase aici nevasta sau fiica, de exemplu, să o vadă dezbrăcată, examinată de douăzeci de studenţi, uneori cu un tip pleşuv la picioarele patului, în spatele celorlalţi, ca Seteuil, care face glume, pe şoptite, cu Santhanas apropo de ţîţişoarele micuţei.

— Haide, haide, făcu Seteuil.

— Géraudin e foarte drăguţ, spuse Michel.

— Nemaipomenit ! Asta-i adevărat. Spune exact ce trebuie spus. Dar nu toţi fac aşa. Sînt unii care s-au obişnuit prea mult cu meseria, care uită... Uneori mi-e cam ruşine s-o văd pe sora Angélique-scorpia alinînd o fetişcană înlăcrimată toată, după ce am pipăit-o noi pe toate părţile !

— Nevoiaşii vin pe gratis ! Trebuie măcar să plătească astfel !

— Fie. Dar atunci, în afară de noi, medicii, care ne pierdem timpul degeaba, nu mai este vorba de milă, ci de un tîrg. Colectivitatea, statul nu dă aici nimic. E vorba de un schimb. Şi atunci, de ce să ni se vorbească de milă, de binefacere, de asistenţă publică ? De ce să ne botezăm spitalele : „La Charité". „La Fraternité". „L'Hôtel-Dieu", „La Miséricorde"; „La Pitié" ?

— Nu ştiu nici măcar dacă nu cumva nefericitul este cel care dă mai mult în povestea asta, reluă el. Îl lipsim de căminul lui. Pe femeia care naşte o lipsim de casa ei, de ai săi. Pe soţul ei îl lipseşti de spectacolul unei suferinţe care i-ar uni mai mult. Aşa e, pleşuvule, n-ai decît să rînjeşti : am văzut zeci de muncitori spunîndu-mi de soţiile lor : „Da, sigur, o gloabă. Dar cît curaj a avut cînd l-a născut pe puşti !" Şi medicul ! Cît pierde şi el ! Nu mai există contactul de la om la om. Bolnavi care capătă obişnuinţa de a fi numere, de a se lăsa examinaţi de douăzeci de medici, şi pentru care medicul devine un mecanism pentru auscultare şi vindecare. Spitalul l-a ucis pe medicul de familie. Şi nimeni nu va ieşi în cîştig. Da, foarte adesea meseria noastră este tocmai contrariul colectivismului.

Michel nu ştiu ce să răspundă.

Cei trei prieteni ieşiră. Afară era zarva obişnuită de la ora unu după-amiaza. Mulţimea vizitatorilor bloca intrările, încărcată cu biscuiţi, ciocolată şi portocale. De trei sferturi de oră, o masă de oameni aştepta deschiderea grilajelor. Îngrămădită ca o turnă, asedia intrarea. Izbucneau

certuri care să fie primul. Grilajul și portițele se deschiseră, începu goana, un galop prin coridoare și prin curți, pentru a cîștiga un minut, pentru a petrece un moment în plus lîngă patul tatălui sau al mamei. Din capătul străzii, Michel îi vedea pe întîrziați fugind cît îi țineau picioarele. De-a lungul trotuarului, se aliniau cărucioarele negustorilor de portocale și de bomboane. Erau și mici vînzători de flori : trandafiri și bujori, dalii, narcise și margarete galbene de toamnă, o adevărată bucurie, o sărbătoare de culori și de mirosuri puternice, pe stradă, în fața marelui spital. Poporul iubește florile. Mulțimea aducea multe flori nefericiților ei.

Vizita dura o oră. Sub diriguirea sorei Angélique-scorpia, viața se relua la spital, înecată, monotonă, cu nenumăratele ei suferințe, cu meschinăriile și grandorile ei ascunse. Sora Angélique-scorpia, cum o numeau studenții, era stăpîna tuturor serviciilor. Ea îi conducea și pe cerșetori. Sarcină ingrată. Începînd cu noiembrie, F.D.F.-iștii, cerșetorii, se stabileau în cartierul lor de iarnă. Îi numeau F.D.F. (fără domiciliu fix) pentru că la căpătîiul patului lor se afla o pancartă cu aceste trei inițiale. Bronșite, reumatisme, o tuse veche nevindecabilă, nu le lipseau pretextele pentru a găsi un adăpost. Cum nu existau saloane pentru ei, sora Angélique-scorpia, cu o mîrră bărbătească, îi înghesuia pe toți într-un coridor larg. Cît era ziua de lungă, aceștia jucau cărți pe lîngă calorifer. Seara plecau, tîrîș-grăpiș, își regăsea fiecare patul în salonul venericilor, unde îi plasau să doarmă, pentru că nu mai erau locuri nicăieri. De regulă, plecau după cincisprezece zile, se îmbolnăveau din nou și reveneau o săptămînă mai tîrziu. În reprize de cîte cincisprezece zile, ei ajungeau astfel în primăvară, cînd se împrăștiau pînă la iarna următoare. Sora Angélique le inspira o teamă religioasă.

Ea îi conducea și pe studenți, le supraveghea încălțările și-i punea să-și șteargă picioarele, sau le lua din gură, fără prea multe fasoane, țigara pe care aceștia tocmai o aprinseseră, spunîndu-le răspicat :

— Domnule, aici nu se fumează.

Îi judeca, spunea cu o siguranță infailibilă :

— Ăsta învață pe rupte. Din celălalt n-o să iasă decît un neisprăvit.

De altfel, vedea mai departe ca ei. Ei aveau știința și cărțile lor. Dar ea avea treizeci de ani de spital. Și uneori,

foarte liniştită, în faţa vreunei imprudenţe, unei iniţiative cu care nu era de acord, spunea nu, se interpunea, o amîna.

Vedea uneori chiar mai limpede decît patronul, presimţea mai bine decît el urmările unei operaţii, spunea, fără să se înşele vreodată, în toiul optimismului general :

— Ăsta nu se mai vindecă ! şi anunţa dinainte care din secţia sa avea să moară în ziua respectivă. Semne imperceptibile şi sigure, schimbări abia sesizabile pe faţa bolnavilor săi, lucruri de sute de ori văzute de ea şi numai de ea în treizeci de ani de contact cu mizeria şi suferinţa, o avertizau. Aşa să internii, şi chiar „patronii", credeau în ea. Primul semn marcînd apropierea morţii la spital era paravanul pe care sora Angélique-scorpia îl instala în jurul unui pat, pentru a izola şi a uşura agonia unui nefericit. Semnul acesta nu înşela niciodată. Pe urmă venea ramura de cimişir în apă sfinţită. Muştele soseau cu o oră înainte de moarte, nici ele nu se înşelau vreodată. În sfîrşit, la o oră după moarte, cînd corpul începea să se răcească, păduchii adunaţi în păr, sub ceafă, simţeau descrescînd căldura umană şi părăseau cadavrul. Îi vedeai umblînd pe gîtul cadavrului, pe cearşafuri şi pe pernă. „Se goleşte păducherniţa", spuneau vecinii de pat. Pentru că în popor se crede că păduchii sălăşluiesc în spatele capului, într-un buzunar sub piele numit „păducherniţă". La autopsie, paraziţii se răspîndeau pe marmura mesei de disecţie, unde studenţii îi striveau cu sutele.

Se practica mult autopsia. „Patronii" discutau în jurul unui bolnav, unui caz interesant. Heubel era de părere că este o tumoră benignă, Geoffroy că e un cancer, Géraudin un abces, Doutreval şi Donat aduceau noi păreri contradictorii. În faţa muribundului, îşi aruncau unul altuia termeni barbari, de neînţeles pentru acesta. Un cuvînt misterios încheia dezbaterea.

— Bine. O să vedem ce e la Morgagni.

A merge la Morgagni (primul medic, care în ciuda vechilor precepte ale bisericii, îndrăznise să disece un cadavru uman) însemna să practici autopsia. Se mai spunea : „Vom face o «necro»".

Tot discutînd pe marginea cazului, ajungeau să aştepte moartea cu un fel de nerăbdare. În mod special, un abces pe creier suscita de o lună interesul general.

În principiu, legea impune un răgaz de douăzeci şi patru de ore înaintea autopsiei. Ceea ce e foarte incomod.

Măruntaiele intră în putrefacție. Este aici un conflict destul de dramatic între mila imediată pentru rămășițele pămînteşti ale nefericitului şi cealaltă milă, mai înaltă, care vrea să cunoască, să știe, să se instruiască, pentru a ușura în viitor nenumărate alte nenorociri. În general, se descurcau. Se injecta imediat în pîntecele mortului un litru de formol. Asta conservă sau, dacă era vorba de examinarea unui singur organ, care trebuia să fie absolut proaspăt, un rinichi, de exemplu, îl scoteau făcînd o incizie mare, vîrînd mîna în pîntece şi căutîndu-l pînă îl găseau. Un rinichi se scoate foarte uşor.

Cînd cazul era cu adevărat interesant şi merita un examen general, se făcea imediat autopsia în mare. Coborau la morgă. În gheţărie, goi, toţi morţii şedeau lungiţi, înghesuiţi, fiecare în sertarul său cu geam. Îi vedeau prin geam. Se trăgea unul dintre sertare, omul era scos. Se lucra pe el, cu grija de a respecta capul, pentru familie. Anunţînd decesul rudelor mortului, cei de la birouri le cereau întotdeauna să spună ora la care vor veni. Se ştia astfel că aveau timp. Uneori, totuşi, rudele veneau prea repede. Atunci sora Angélique se străduia să găsească un pretext pentru a-i face să aştepte în antecameră. Şi din cînd în cînd, venea să bată pe furiş la uşă şi şoptea :

— Grăbiţi-vă !

Se grăbeau ca nişte hoţi, reparau cadavrul cu cusături mari, cu pansamente, cu benzi de leucoplast, cu lipituri făcute în pripă. Fugeau apoi printr-o uşă secretă, în vreme ce sora Angélique prindea cu ace linţoliul, aranja capela mică, aprindea lumînările... Familia nu ghicea nimic. Era întuneric şi obiectele pioase aşezate de către călugăriţe nu permiteau să se vadă ceva. Şi mortul cu mîinile împreunate, cadavrul, cimişirul muiat în apa sfinţită care li se dădea pentru o stropire respectuoasă şi de la distanţă, toate acestea impuneau. Abia îndrăzneau să sărute, fără să zăbovească prea mult, obrazul rece... Şi de altfel, aştepta omul de la pompele funebre, discret, fără îndoială, dar stînjenitor, totuşi. Nu voiau să-l facă să-şi piardă răbdarea. Cînd eşti sărac, eşti timid, îţi pasă de munca celorlalţi. cunoşti preţul timpului. Şi scurtau despărţirea. Plecau, în vreme ce în urma lor omul se apropia de mort, şi cu un gest prea vizibil, îşi scotea metrul din buzunar pentru a lua măsurile cadavrului...

Înecații, cei călcați de mașini, vagabonzii fără nume, toate epavele străzii, toată drojdia umanității care sfîrșea la morgă, erau trimiși în sălile de disecție. Și de asemenea toți bolnavii pe care familiile lor nu îi cereau. Uneori găseai dimineața pe marmură o ființă pe care o văzuseși încă în ajun în patul ei, căreia îi puseseși întrebări, care te privise, îți surîsese. Aveai o senzație dureroasă. Aveai întotdeauna impresia că o să-ți mai vorbească. Cadavrele astea se scăldau în antiseptic, de unde erau scoase pentru disecție. Le jupuiau, le scoteau grăsimea, izolau mușchii, nervii, vasele. Asta dura trei luni. Mucegaiul acoperea în sfîrșit stîrvul uman pe care îl aruncau bucățele, cocoloașe, într-o găleată, rămășițe ale unor măceluri anonime puse laolaltă, pe care omul de serviciu le ducea în cele din urmă să le înmormînteze într-o groapă, undeva. În fiecare an, la cererea unui grup de studenți, abatele Vincent făcea o slujbă pentru sufletele tuturor acestor nenorociți.

Se foloseau multe cadavre. Acestea deveneau rare. Se formaseră societăți, ligi care cereau corpurile. O grămadă de oameni care în mod sigur n-ar fi primit la ei un cîine rîios, și cărora la vederea murdăriilor și puroienților pe care un profesor sau student trebuia să le atingă zilnic la spital fără vreun cîștig pentru el, li s-ar întoarce stomacul pe dos de dezgust și oroare, găsesc că este generos să se arate înduioșați de cadavrul unui nenorocit, căruia în ajun, în stradă, au refuzat să-i dea zece centime. Aceștia subvenționează societățile antidisecționiste. Ceea ce nu-i va împiedica, de altfel, cu ocazia unei hernii sau a unui picior rupt, să profite fără rușine de progresele unei științe chirurgicale care datorează disecției perfecționările ei esențiale. Ligile astea sînt bine informate. Ele găsesc întotdeauna o rudă care vine să ceară cadavrul... Atunci, cumpărau dinainte trupul bieților oameni. Se vindeau de vii pentru patru sute de franci. La moartea lor, aveau să aparțină spitalului. Alții preferau o mică rentă viageră. Iar alții făceau bani de pe urma unei rude moarte. Foarte adesea femeile lichidau corpul soților lor, în chip de vendetă. Erau scutite astfel de cheltuielile de înmormîntare, luau trei sute de franci, iar porcul acela era măcelărit. Ceea ce reprezenta o răzbunare rafinată. În sfîrșit, în spital erau adăpostiți cu acest gînd ascuns, trei sau patru cerșetori bătrîni, care profitau luînd de aici pensie. Cel puțin o dată în timpul vieții, studenții îi aduceau în amfiteatru. Ei ac-

ceptau, ca să facă pe grozavii, să vadă cum le vor face şi lor disecţia, mai tîrziu... Asta avea totuşi un efect teribil asupra lor... Mai ales cînd le erau arătate, în glumă, craniul şi faţa unui vechi prieten pe care ei îl recunoşteau, o caraghioasă bucată de carne, numai faţa, fără oase, dezlipită, moale, goală pe dinăuntru, o mască umană pe jumătate putrezită, dar pe care ei regăseau încă o mustaţă, un nas, ceva din chipul familiar al unui tovarăş cu care jucaseră cărţi în curtea din spate, cu o lună sau două înainte.

Sora Angélique-scorpia se trezea la patru dimineaţa, se ducea la capelă, se împărtăşea, medita pînă la ora cinci, pe urmă asista la slujbă, dacă nu o chema vreun muribund din secţia ei. La ora şase lua micul dejun. Iar la şase şi jumătate era în saloane, spălîndu-i şi pregătindu-i pe bolnavi pentru vizita medicului. Profesorul trecea la ora opt. La prînz, sora Angélique terminase de înţepat, de injectat, de pansat şi de curăţat. Mînca pe fugă, mereu în întîrziere şi, în loc să meargă la capelă, la ora două se întorcea la secţia ei pînă seara. După cină, în sfîrşit, la ora şapte şi jumătate, călugăriţele aveau dreptul la o oră de odihnă. Singurul moment liniştit pentru ele. Iarna, se adunau în sala de mese şi vara în mica grădină a capelei. Aici pălăvrăgeau, rîdeau, se recreau în jurul maicii superioare, foarte gravă, aşezată în fotoliul ei, cu un scăunel sub picioare. Sora Angélique nu se ducea niciodată acolo. Se întorcea la secţia ei şi urca să se culce pe la ora nouă, într-una din cămăruţele joase de sub acoperişuri, unde administraţia le adăpostea pe surori la grămadă, cîte şapte sau opt în fiecare chiţimie, pentru că *Egalité* ducea lipsă de spaţiu.

Sora Angélique le îngrijea pe prostituatele sifilitice, rîcîia ulcerele, golea vasele de excremente, spăla anusuri artificiale, sonda bătrîni prostatici, trecea bucăţi de vată prin gîtul difteriticilor, storcea antraxuri să scoată puroiul, dezinfecta recipientele şi canulele, aduna chiştoacele din jurul sobelor şi arunca nisipul umed şi vîscos al scuipătorilor, în amintirea lui Hristos. Dar nimeni n-o iubea pe sora Angélique şi, pentru că uneori accepta să primească o lumînare de douăsprezece centime pentru a împodobi capela, îi ziceau „interesată".

Şi pe urmă, — se pretindea —, dacă surorile fac toate astea, e pentru a „pune mîna pe tine". Ea pusese astfel

mîna pe un bătrîn cerşetor, un fost consilier municipal extremist şi anticlerical din Mainebourg, care, adăpostit la *Egalité*, se ataşase de ea, o urma peste tot ca un cîine şi o servea. Atunci, toţi ceilalţi îl puseseră în carantină şi-l declaraseră trădător de partid. Nici chiar maica superioară n-o iubea prea mult pe sora Angélique-scorpia, pe care n-o găsea destul de mistică. Dar sora Angélique-scorpia voia să rămînă înainte de toate o soră-ospitalieră. Din cauza asta, cele mistice o tratau de sus.

Peste cinci ani, peste zece, peste douăzeci de ani sora Angélique-scorpia va muri. O vor îngropa în careul călugăriţelor, într-un colţ al cimitirului, la picioarele crucifixului înălţat pe un pietroi mare. Va avea o cruce de lemn negru cu două iniţiale, pe care ploaia le va şterge într-un an. Nimeni nu-i va aduce o floare, nu-şi va aduce aminte de ea. Vor trece pe lîngă crucea ei aplecată şi în putrezire, fără să ştie că acolo doarme după cincizeci de ani de sacrificiu, după exemplul Învăţătorului, o fată umilă din popor, sau poate moştenitoarea unei averi regale şi a unui nume mare al Franţei, călugărită sub numele de sora Angélique a Mizericordiei — şi „vipera asta de soră Angélique-scorpia", pentru studenţi, cerşetori şi tîrfe.

Capitolul al cincilea

ÎN DIMINEAŢA ACEEA, Ludovic Vallorge, zis „Ludovic al XVI-lea", îşi înnoda cravata în oglinda dulapului. De data asta frumosul chip masiv, regulat, puţin gras al lui Vallorge pierduse din seninătatea lui burbonică. Vallorge părea preocupat. Pe noptieră se afla desfăcută telegrama pe care tocmai o primise :

„Veniţi. Sincopă lungă în dimineaţa asta. Sînt neliniştită", anunţa telegrama. Era semnată : doamna Suraisne.

De cîteva zile, de cînd Suraisne dăduse banchetul de la Taverna Regelui René, Vallorge nu-şi mai văzuse „patronul". Ce se întîmplase ?

Vallorge isprăvi îmbrăcatul în linişte, cu grija pe care o punea mereu în orice lucru. Coborî în garaj, îşi scoase maşina, se bucură din nou de uimitoarele demarări la rece ale motorului, şi pentru prima oară o umbră îi întunecă sa-

tisfacția : ideea că luxul ăsta era poate amenințat acum, în cazul în care Suraisne...

— Mă duc imediat acolo, după laborator, își spuse Vallorge.

Acolo, însemna Ponts-de-Cé, la cîțiva kilometri de oraș. Suraisne locuia aici într-un încîntător schit, pe malul Loarei, printre plantații de trandafiri și mănunchiuri de plopi înalți fremătători.

Laboratorul era „extra muros", pe drumul spre Segré. Acolo, Vallorge făcea gratuit experiențele pe care i le cerea serviciul de igienă. Cîștigul pentru el era de a putea adăuga la nenumăratele titluri pe care le colecționa pe acela de șef de laborator al serviciilor de igienă, ceea ce punea o greutate în balanță, în favoarea lui, pentru ziua cînd va fi vorba să ia cu asalt una din catedrele facultății. Și mai ales, dispunea astfel, fără să dea un ban, de un laborator magnific, fastuos echipat, și ale cărui facturi de sticlărie și produse chimice erau reglate fără nici o discuție pe cheltuiala „Prințesei". Prudent, Vallorge își parcă mașina în curtea din față, o încredință vigilenței speciale a portarului și intră în laborator.

De două luni i se dăduse un ajutor, un fost jandarm la pensie, pe care îl impuseseră aici sprijinitorii lui politici. Vallorge îl găsi în sala etuvelor, fumîndu-și țigara în timp ce citea un foileton.

— Salut, Émile, spuse el cordial. Să începem ! Ți-ai făcut treaba, de cînd nu ne-am mai văzut ?

— Totul e gata, domnule, răspunse cu orgoliu Émile...

Pregătise, în patru zile, o fiertură de carne, și diluase puțină peptonă în apă. Dar uitase să cîntărească peptona.

— Ei bine, o vei lua de la capăt, spuse Vallorge. Va fi munca dumitale pe ziua de azi. Am să-ți arăt.

Răbdător, îi explică operațiunea în toate detaliile.

— Iei un flacon de peptonă. Cîntărești din el treizeci de grame. Știi să cîntărești ?

Émile nu știa să cîntărească. Vallorge îi arătă balanța în cușca ei de sticlă, modul în care s-o folosească, greutățile de utilizat.

— Fierbi peptona aici, pe aragaz, într-un litru de apă. Ai înțeles, nu-i așa ? Apoi filtrezi ca aici, pe o hîrtie pusă așa, vezi, Émile ? Pe urmă golești totul într-o eprubetă — iat-o —, o încălzești în autoclavă, da, da, autoclavă, instalația asta, să vedem, la 115 grade, timp de douăzeci de

minute, închizi şi-o pui deoparte, în răcitor. Asta-i ! Şi dacă nu vin mîine, o să-mi faci pipete din tuburile astea de sticlă. Ştii să faci pipete ?

Emile nu ştia să facă pipete. Vallorge aprinse un bec Bunsen, trase nişte tuburi de sticlă, pentru a-i arăta lui Emile.

Ieşi din laborator o jumătate de oră mai tîrziu, mulţumit că reuşise încă o dată să-şi stăpînească nervii, să-şi folosească uimitoarea lui răbdare, care constituia marea lui forţă. Emile se afla aici prin protecţia politică. Alungat, se va plînge. Micile poveşti de soiul ăsta pot ajunge foarte departe.

„Aş fi putut să termin mult mai repede, dacă făceam totul eu însumi", se gîndea Vallorge urcîndu-se din nou în maşină. Dar ce-are a face ? Puţin importă, la urma urmei. Înainte de toate, să nu facem caz."

Asta era axioma de bază la el.

Acum, pe drumul care se strecoară printre vii, maşina se îndrepta spre Ponts-de-Cé.

Camera lui Suraisne dădea, printr-o deschidere largă, într-un balcon plin de flori. De aici, avea perspectiva mai multor terase, mărginite de balustrade împodobite cu trandafiri căţărători. Terasele coborau în trepte pînă la fluviu. În mijlocul peluzei, se înălţau palmieri pitici. Ici şi colo, cîte un sequoia sau un cedru îşi înălţau frumuseţea întunecată a frunzişului lor maiestuos. La dreapta, capela schitului, acoperită de viţă sălbatică, nu mai era decît o somptuoasă masă de purpură şi aur. Şi deşi anotimpul era foarte înaintat, vîntul uşor care sufla dinspre Loara rămînea foarte blînd. Culcat pe patul său Louis XV, acoperit cu mătase brodată cu flori mici verzi şi galbene, Suraisne tocmai ieşise din sincopa bruscă ce-l doborîse, fără motiv aparent, cînd se ridicase de la masă. Respira în batista îmbibată în oţet, pe care soţia lui i-o trecea din cînd în cînd pe sub nări, şi repeta întruna :

— Ce dracu' a putut să mi se întîmple ! Ce dracu' a putut să mi se întîmple !

Era o forţă, Suraisne. Meridionalul ăsta voinic, brunet, sanguin, cu tenul colorat, cu vocea caldă şi plăcută, chiar înainte de a obţine agregaţia ştiuse atît de bine să se descurce şi să se facă util superiorilor săi în serviciul de inspecţie divizionară a trupelor marocane, încît reuşise să

fie numit conferenţiar la Paris. Abia atunci dădu examenul de agregaţie şi-şi continuă ascensiunea într-un ritm rapid, înlăturîndu-i cu o mînă de maestru pe invidioşii care doreau să-l „luxeze", ceea ce însemna în argou medical să-i ia locul. Suraisne excela în această „politică de facultate". Aşa încît, în cele din urmă chiar protectorii săi sfîrşiră prin a-l găsi primejdios şi-l „luxară" la rîndul lor. Dar era un om valoros. Nu se putea face mai puţin pentru a-l îndepărta decît să se creeze pentru el o catedră în plus la facultatea din Angers. Aici, Suraisne căpătă curînd în întreaga regiune o binemeritată reputaţie. Banalizată la Paris, moda laboratoarelor nu cucerise încă provincia. Foarte priceput în bacteriologie, Suraisne îşi instală un ultra-modern cabinet de consultaţii, cu laborator anexă, unde practica pe scară mare analiza scuipaturilor, fecalelor, urinelor şi a altor excreţii. Cîştigă aici o avere frumoasă şi un renume strălucitor. Cîştigă de asemenea căsătorindu-se cu fiica unui mare misit de imobile de la Paris, care îi aduse o dotă de două milioane, fără a mai pune la socoteală un castel pe Loara şi o casă mare în capitală.

Vallorge rămase la laboratorul lui Suraisne. Se făcu remarcat, se sili să facă nenumărate mici servicii pe care un patron le aşteaptă de la elevul său : să-i redacteze cursurile şi lecţiile, să-l ajute în timpul consultaţiilor din oraş, să se ocupe de rezolvarea plicticoaselor nevoi materiale ale laboratorului. Toate acestea îl legară treptat pe Suraisne de elevul său, care îi deveni confident. Vallorge cunoscuse astfel o avansare rapidă.

Ajunse la schit înainte de amiază. Urcă direct în cameră, îl examină pe profesor, îi luă pulsul şi, fără să spună un cuvînt. alergă la telefon să-l cheme pe profesorul Donat de la Angers.

Nu se ştie ce-i explică lui Donat. Dar o oră mai tîrziu, în ciuda pericardului său bolnav şi a aortei sale, bătrînul patron urca patru cîte patru treptele scării castelului.

Diagnosticul lui fu precis. Buba, pe care Suraisne o mînjise cu puroi luînd din mîinile lui Seteuil sînul prelevat de la bătrîna canceroasă, se infectase. Şi infecţia invadase cu perfidie întregul organism. Inima ceda. Suraisne se învineţea. Era prea tîrziu.

Donat îi telefonă lui Géraudin. Chirurgul era la vînătoare. Donat îl chemă pe Heubel, care promise că

aleargă. Dar avea de terminat două operaţii, care îi luară mult timp. Nu ajunse la Suraisne decît tîrziu după-amiază. Ascultă bolnavul, trecu în mica încăpere vecină şi-i puse doamnei Suraisne o singură întrebare scurtă :

— Este credincios ?

— Nu... nu ştiu... spuse doamna Suraisne, pierdută. Cred că da. Este.

— Atunci, e timpul.

Doamna Suraisne dezolată, pe jumătate înnebunită, alergă să caute un preot. Iar Heubel trimise să i se aducă un vaccin antistreptococic. Dar era deja prea tîrziu.

Astfel muri prosteşte Suraisne, specialistul în microbi, ucis de microbii pe care-i dispreţuise prea mult, cunoscîndu-i prea bine. O mică tăietură de bisturiu cu cîteva zile mai devreme, şi Suraisne n-ar fi murit. El ar fi făcut-o, fără îndoială, dacă n-ar fi fost medic, profesor şi savant. Este o primejdie mai mare decît se crede, pentru omul care-şi îngrijeşte semenii, această familiaritate cotidiană cu pericolul. În cele din urmă, uiţi că eşti tu însuţi vulnerabil. Acest sfîrşit absurd nu se întîlneşte numai o dată în această meserie.

Suraisne lăsă o mare avere şi o văduvă care nu-l mai uită. Ea închină un cult memoriei soţului ei şi se dedică operelor caritabile.

Vallorge cunoscu cîteva săptămîni de disperare. Întreaga lui carieră depindea de Suraisne. Din fundul laboratorului lui Suraisne, îşi trecuse cu autoritate, fără să fi asistat o singură dată la cursuri, toate examenele. Pe Suraisne conta pentru viitorul lui. Pentru Vallorge, moartea asta era o catastrofă.

Pentru cel care vrea să facă o carieră oficială în medicină, să devină altceva decît un practician, sprijinul unui profesor este un mare avantaj. În toate concursurile, candidaţii sînt clasaţi după patronul care îi susţine. Ei formează astfel ceea ce s-ar putea numi „echipe". La Angers erau echipa lui Geoffroy, cele ale lui Doutreval, Donat şi ale multor altora. Cînd tragerea la sorţi îl desemna pe un anume profesor să facă parte din juriul doctoratului, întreaga echipă a numitului profesor era de pe atunci admisă automat la agregaţie. Concursul nu este decît o formalitate. Aceeaşi lucrare îi va aduce candidatului nouă-

sprezece sau cinci puncte, în funcție de faptul că patronul este sau nu în juriu. Între patroni asta se aranjează. își fac concesii reciproce : sprijini candidatul unui confrate, pentru ca acesta să-l sprijine pe al tău. O întreagă serie de tocmeli preced astfel concursul de agregație în medicină, așa încît îndată ce este stabilită componența juriului, rezultatele concursului sînt deja cunoscute, cu mult înainte ca el să aibă loc.

De unde, utilitatea de a avea un „stăpîn" cu relații puternice, în stare, chiar dacă nu face parte din juriu, să-i facă pe prieteni să acționeze în favoarea candidaților săi. Elevul al cărui profesor n-a fost ales de sorți și care nu are relații, care n-a avut norocul de a plăcea unui „patron", sau care a făcut greșeala de a-i face prea repede concurență la clientelă, nu va fi prea curînd admis. Trebuie să știi să aștepți, să te resemnezi să începi să-ți cîștigi existența spre patruzeci de ani. Și să nu te revolți dacă, din trei în trei ani, ești trîntit la examen sau îți sînt preferați cei mai puțin capabili ca tine, numai pentru că patronul tău nu face parte din juriu.

Vallorge cunoscuse însă mizeria ; ea îi lăsase oroarea de sărăcie, dorința furioasă de a parveni, de a fi bogat, de a face parte dintre puternici. Vallorge nu fusese întotdeauna fericit. Băiatul ăsta mare, greoi, osos, cu membrele sale de țăran și cu înfățișarea lui masivă, trecuse prin ceasuri grele. Tatăl lui, mic lăptar, fusese omorît cu o lovitură de copită de propriul său cal. Mama lui deschisese atunci în sat o prăvălioară de mărunțișuri. Pe seama acesteia trăise, își crescuse fiul, îi plătise anii de studiu, realizase prin economii fantastice, prin privațiuni, nopți de veghe și muncă, miracolul pe care-l visase : să facă din fiul ei un medic, un domn. Muri la datorie, cu șase săptămîni înainte ca Vallorge să-și susțină teza, fără să vadă triumful fiului ei, pentru care-și dăduse viața. Vallorge nu-și amintea niciodată fără o strîngere de inimă bătrîna și scumpa față ofilită, făptura bătrînă care-l purtase, îl hrănise și care murise pentru el. Îi rămăsese astfel o amărăciune, o ranchiună, voința sălbatică de a nu mai cunoaște vreodată, el și cei pe care-i iubea, existența asta strîmtorată și obscură, sufocarea sărăciei.

Se supusese regulii jocului. Asociindu-se lui Suraisne, cunoscuse o înaintare rapidă. Fără să fie doctor, fusese

numit asistentul lui Suraisne. Ştiuse să vegheze pentru a rămîne marele favorit al patronului, pentru a nu se lăsa „luxat" de unii colegi, a căror ambiţie ar fi ameninţat să-i bareze drumul, şi care visau să facă gol în jurul lui Suraisne. Şi Dumnezeu ştie cîte cariere ştiinţifice poate întrerupe în facultăţi jocul ăsta. Nu mai rămăsese cu el decît Seteuil. Dar şi Seteuil dovedea un apetit neliniştitor. Acesta era însă prea tînăr ; nu putea să-l alarmeze pe Vallorge, care era mult înaintea lui. Vallorge ştiuse să se înţeleagă cu Seteuil. Înainta în vederea agregaţiei, acumula titluri : era medic la Asistenţa publică, medic al şcolilor, ţinea conferinţe la Facultatea de farmacie. În plus, era deja titularizat cu douăzeci de mii de franci pe an. Îl găseai peste tot, cîştigînd aici două mii de franci, dincolo patru mii, în altă parte zece mii, sau obţinînd pur şi simplu dreptul de folosinţă gratuită a unui laborator, sau adesea neprimind chiar nimic şi sleindu-se să facă cursuri şi lucrări practice extenuante pentru ziua cînd va fi creată o catedră şi cînd vor fi obligaţi, vrînd-nevrînd, să se gîndească la el pentru a i-o acorda.

Pe lîngă asta, Vallorge avea deja la Angers o clientelă serioasă. Acestui fiu de ţăran nu i se putea nega o virtute : curajul. Nenumăratele sale titluri îl obligau la lucrări copleşitoare. Şi li se dăruia ca un tăietor de lemne, încet, temeinic, apucîndu-se pe rînd de fiecare, fără grabă sau nervozitate, şi venindu-le de hac la toate. Făcea tot ce era de făcut în laboratorul lui Suraisne. Pentru bolnavii lui era neobosit, gata mereu să alerge, răspunzînd la apelurile nocturne de sonerie, pierzînd fără să crîcnească o noapte întreagă la căpătîiul unei lehuze, instalînd în maşina lui şi transportînd el însuşi la spital un bolnav în stare gravă sau un muncitor rănit. Şi toate astea mereu vesel, mulţumit, răbdător şi plin de o tandreţe inexplicabilă şi inconştientă pentru aceşti oameni brutali, pitoreşti şi vrednici de milă din rîndul cărora ieşise şi pe care continua să-i iubească. Succesul ăsta, mai mult încă decît ascensiunea lui la facultate, îi indispunea pe concurenţii lui. Lui Vallorge nu-i păsa. Spera să treacă în curînd şi de agregaţie. Şi odată ajuns aici, îşi propunea să-i lase în urmă pe confraţii săi deja agregaţi. Pentru că între aceştia lupta continua. Îndată ce apare un loc liber, se năpustesc iarăşi spre „patroni".

închiriază un automobil, un taxi, pentru a ajunge mai repede. Contează cine ajunge primul. Căci, într-adevăr, consiliul profesoral este cel care face numirile. Şi, în aşteptare, unii solicitanţi se întrec în zel, trimit lucrări peste lucrări, fac să se vorbească despre ei, îi supraveghează pe bătrînii profesori titulari a căror catedră, cine ştie, ar putea deveni curînd vacantă... La bacteriologie, patronul se gîndeşte să iasă la pensie... Şi deja mai mulţi candidaţi se pasionează pentru bacteriologie, în timp ce alţii se dedică trup şi suflet căilor urinare, pentru că „patronul" îmbătrîneşte rapid de doi ani încoace...

Vallorge îşi clădea planurile cu bătaie foarte îndelungată. Suraisne intenţiona să-l înlocuiască pe vechiul titular al catedrei de anatomie imediat după moartea acestuia, care nu putea să întîrzie prea mult. Vallorge socotea că aceasta se va întîmpla cam în doi ani. Pe urmă, Ribières, titularul catedrei de căi respiratorii, va ieşi la pensie peste cinci ani. În acel moment, Suraisne, profesor de anatomie, va cere catedra de căi respiratorii şi o va obţine, dat fiind că un titular e reputat ca fiind bun la toate, şi că unui cardiolog, de exemplu, i se poate foarte bine încredinţa catedra de căi digestive. În urma lui Suraisne, Vallorge va deveni mai întîi agregat, apoi profesor de anatomie. Şi cînd Suraisne, peste cinci ani, îi va urma lui Ribières la căi respiratorii, Vallorge va cere catedra de anatomie devenită vacantă.

Moartea lui Suraisne dărîma tot acest eşafodaj savant, răbdător şi îndrăzneţ. Căutarea unui nou patron e un drum lung şi anevoios. Şi deja era prea tîrziu. Vallorge crescuse. Rivalii săi îi purtau o ură neîmpăcată. Nu-l vor lăsa să intre într-o echipă nouă. Prea periculos. Se vor pune de acord ca să-l facă să-şi frîngă gîtul, pentru a-i săpa din start reputaţia în ochii „patronului". Trebuia să schimbe tactica, sau, aşa cum hotărîse Seteuil să facă, să abandoneze cariera profesională, să renunţe la luptă, să meargă să se stabilească undeva în oraş şi să se mulţumească cu o carieră mai puţin strălucită. Vallorge nu se resemna însă. După mai multe zile de gîndire, luă hotărîrea să-şi joace norocul pe cartea matrimonială. Patru patroni aveau fete de măritat : Donat, Doutreval, bătrînul Ribières şi Heubel. Dar Simone Heubel era aproape logodită cu Michel Doutreval. Nu merita să se mai gîndească la ea. Donat era bătrîn. Aorta lui nu

rezista mai mult de doi ani. Sprijin prea efemer. Şi pe urmă, fiica lui nu avea chiar nici un farmec. Rămîneau Alice Ribières şi Mariette Doutreval. Graţioase amîndouă, binecrescute. Zestre destul de modestă, dar Vallorge dorea mai degrabă un sprijin, decît bani. Ezita. Pe urmă îşi aduse aminte de caracterul destul de mizantrop al lui Ribières ; om dintr-o altă epocă, bătrînul „patron" avea despre sacerdoţiul profesional idei depăşite. Fără clientelă : trăia destul de sărăcăcios din cei cincizeci de mii de franci pe care-i cîştiga ca profesor şi, plătit de stat, refuza să acorde altora fie şi un minut din timpul său. Nu era o proptea. La el niciodată un candidat nu era desemnat dinainte, nu se făcea nici o manevră de culise. Concursuri cinstite. Oricărei cereri, oricărei solicitări, îi răspundea :

— Ţin concurs.

Un cuvînt pe care nu-l auzeai decît la el. Cu austeritatea asta de principii, Ribières n-ar sprijini ambiţiile ginerelui său. Şi pe urmă, în sinca lui, Vallorge înclina mai degrabă spre Mariette Doutreval, a cărei graţie proaspătă şi sănătoasă îl emoţiona cînd se gîndea la ea. Hotărî să-şi încerce aici norocul.

Capitolul al şaselea

SE ÎNTÎMPLĂ PUŢIN TIMP după moartea lui Lapeyrade, micul intern Lapeyrade care bătea atît de bine măsura cu umbrela bătrînului Donat cîntînd „Caroline tîrfuliţa", la banchetul de luna trecută. Un băiat atins de crup fusese adus la *Egalité*. Lapeyrade îl îngriji, contractă crupul şi muri. Există studenţi în drept, ştiinţe, litere. Aceştia nu-şi riscă niciodată viaţa. Sînt şi studenţii de la medicină. Din cînd în cînd, unul sau altul îşi găseşte moartea aşa, la căpătîiul unui nefericit. Îl înmormîntează cu un discurs şi vorbesc despre el timp de opt zile. Şi cu asta gata, îl uită şi se uită. Mai puţin ca oricine se gîndesc la asta studenţii medicinişti, care continuă să facă la fel. Dacă te gîndeşti bine, e un lucru deosebit şi frumos că fac asta inconştient, firesc, că nu s-a văzut niciodată un student de la medicină care să aibă măcar umbra unui gînd de superioritate faţă de tovarăşii săi de la litere sau

de la drept. Nu există nici o altă meserie în care un tînăr să-şi rişte pielea cu atîta simplitate, cu atîta lipsă de orgoliu. Şi aceşti tineri nu au nimic special, excepţional. Asta pledează în favoarea omului.

În ziua înmormîntării lui Lapeyrade, după ceremonie, Michel hotărî să se ducă pînă la sanatoriu. Cursurile se sfîrşiseră. Voia s-o regăsească pe nenorocita pe care a văzut-o operată de Géraudin şi care-şi povestise viaţa în timpul operaţiei. O jenă inexplicabilă îl oprea să spună prietenilor unde merge. Se despărţi de ei la ieşirea din cimitir şi plecă singur, pe jos, pe drumul care urcă spre Saumur. Aici, la jumătatea pantei, se înălţau clădirile de beton armat ale Sanatoriului.

Michel urcă pînă la etajul al doilea fără să întîlnească pe nimeni. Cei mai mulţi dintre studenţi şi infirmiere erau încă la cimitir. Parcurse coridorul lung al etajului doi. Îşi repeta cu voce scăzută indicaţia lui Seteuil de care-şi amintise.

— Jeanne Lacroix, camera 28, 26... 27, 28. Am ajuns.

Bătu la uşă. Nu răspunse nimeni. Bătu încă o dată, împinse uşa şi intră. Rezerva era goală.

Deconcertat, Michel ieşi, ezită un moment, apoi se duse să bată la camera 27.

— Intraţi, spuse o voce de femeie.

Intră, strecurînd o înjurătură printre dinţi : uşa era foarte joasă şi el foarte înalt. Se lovise la frunte. Se opri.

În patul de campanie, sprijinită de barele de fier, aşezată cu spatele la uşă, o siluetă feminină, o foarte tînără fată nemişcată, în rochia groasă, maronie, de spital, cu mîinile întinse pe cearşaf, privea cerul şi nu se întoarse. Ceafa subţire şi fragilă îi trăda extrema tinereţe. După moda antică, purta foarte sus o masă strivitoare de păr de un blond roşcat, care accentua încă subţirimea gîtului... Lumina din fereastră scălda această masă blondă, sfîrşind prin a da siluetei copilăreşti un aer aproape ireal. Uimit, Michel se oprise în prag

— Hm ! tuşi el.

Ea nu se întoarse. Credea probabil că era o infirmieră.

— Domnişoară, spuse Michel.

Ea tresări, întoarse spre el o faţă fină, palidă, cu ochi foarte mari, întunecoşi, vag tematori şi sălbatici, ca cei ai unui animal înfricoşat. Şi murmură :

— Domnule... Domnule...

Se vedea că este emoționată.

— O caut pe Jeanne Lacroix... bolborosi Michel. Jeanne Lacroix... camera 28. E etajul al doilea, nu-i așa?

— Da, domnule, spuse tînăra fată. A murit ieri dimineață.

— Ah ! spuse din nou Michel. Bun... Bine... Îmi pare rău...

Era stînjenit, fără motiv. Își dădu seama că are un aer stupid. Întrebă prosteşte :

— A suferit ?

— Nu prea mult. Nu mai avea putere...

— O cunoşteam puțin. Am văzut-o cînd a operat-o, mai zilele trecute.

— Da. Știu...

— Sînt student la medicină. Un prieten al domnului Seteuil.

— A, da. Domnul Seteuil... El i-a cerut domnului Ribières să mă lase aici.

— Profesorul Ribières ?

— Da, medicul-şef.

— N-ați fi putut să rămîneți aici ?

— Nu, sînt contagioasă. Aici este pavilionul pretuberculoşilor... Este o favoare... Pentru că ține la mine domnişoara Daele...

Unul din colțurile gurii ei mici se ridică, schițînd un surîs timid. Michel, care înaintase pînă în mijlocul încăperii, se duse la fereastră, întorcîndu-se cu spatele la curte, se așeză într-o parte pe bara de sprijin şi o privi pe bolnavă. Aceasta se pierdea parcă în rochia groasă, de dimie, de spital, de trei ori mai largă decît îi trebuia. Cu siguranță, nu avea încă douăzeci de ani. Îl privea pe Michel cu o francheţe naivă şi totală, aproape copilăroasă. Era probabil foarte pură. Tuberculoasă condamnată, fără nici o îndoială. Așa de subțire ! Timple înguste şi înalte. Ochi prea mari, parcă dilatați pe această față. O copilă. O copilă încă pură. Se vedea asta. Michel se simți mişcat. Avea vaga impresie, cu vocea sa puternică, cu statura lui înaltă şi umerii care astupau toată fereastra, că este prea mare, prea robust, față de ea.

Întrebă :

— Sînteți de mult timp aici ? Cum v-ați îmbolnăvit ?

— Nu știu, domnule, spuse ea, cu aerul încă speriat, cum îl au oamenii simpli cînd răspund la interogatoriul

unui medic. M-a apucat dintr-o dată, la maşina mea de cusut. Am început să vomit sînge.

— Sînteţi croitoreasă ?

— Nu, servitoare.

— Şi părinţii dumitale ?

— Tata a murit. Mama s-a recăsătorit. Şi tatăl meu vitreg... Nu ştiu cum să vă explic...

— Înţeleg, spuse Michel.

— Şi mama spunea că este vina mea, că eu eram cea care „mă învîrt în jurul lui..." N-am mai îndrăznit să spun nimic. Şi, într-o noapte, el a venit în camera mea.

— În camera dumitale ?

— Şi s-a aruncat asupra mea. Atunci, m-am luptat cu el şi a doua zi am fugit de acasă. M-am angajat ca servitoare. Aveam paisprezece ani. Eram proastă pe atunci, proastă !

Surîse. Michel surîse şi el, văzînd-o cum se consideră acum foarte bătrînă, foarte înţeleaptă.

— Şi pe urmă ? Pe urmă v-aţi îmbolnăvit ?

— Nu imediat. Eram „fată în casă" la nişte oameni înstăriţi. Mai era o cameristă, o bucătăreasă. Pe urmă stăpînii au concediat-o pe bucătăreasă, apoi pe cameristă. Nu mai aveau bani. Şi eu am obosit prea mult cu spălatul şi cu bucătăria... Nu mai puteam. Duminica după-amiază, cînd eram liberă, mă duceam în camera mea să dorm. Şi într-o zi, am vomat sînge. Atunci, doctorul mi-a spus că am plămînul atins...

Am mai rezistat puţin. Şi cînd n-am mai putut să muncesc, a trebuit să plec de acolo.

Economisisem ceva bani. I-am scris mamei. Ea m-a internat într-un sanatoriu la Paris. Era scump. Mai ales sărurile de aur. N-am putut rămîne prea mult. A trebuit să mă întorc, cînd de-abia mă restabilisem puţin. Şi călătoria m-a obosit. Valiza mea era grea, hamalii sînt prea scumpi, nu-i aşa ?

Am găsit un loc la Paris-Plage. Într-o vilă mare. Erau mulţi invitaţi. A trebuit să dorm într-o pivniţă trei săptămîni. Era umezeală... Pe pereţi curgea apă. Mi-a fost frig... M-am îmbolnăvit din nou. Atunci, ca să-mi cîştig traiul, am făcut croitorie, confecţii la maşină. Dar simţeam că n-o s-o duc prea mult. Iar mama murise.

Pe scurt, am reușit să intru aici, în sanatoriu. Mă apropiam de optsprezece ani. Mașina mea era grea... O mașină „taior"... Un model prea mare...

Vorbea cu voce scăzută, dulce, monotonă. Michel îi privea mîinile, mari, puternice și roșii, pe cearșaf, cu vîrfurile degetelor înțepate de ace, și fața ei subțiată, slăbită, foarte mică, foarte subțire, sub abundența de păr roșu buclat, masă enormă, opulentă, somptuoasă, și care părea că trăiește din ființa asta fragilă și o epuizează. Numai pupilele rămîneau vii, două pupile negre, lucitoare, încrustate în corneea de un alb-albăstrui, care le făcea încă mai întunecate. Nările îi fremătau.

— Trebuie să vă plictisiți îngrozitor aici ?

Ea avu un gest resemnat din mînă, pe cearșaf.

— Asta e !

— Abatele Vincent, cu cinema-ul lui...

— Da, în primele luni, îmi plăcea atît de mult ! Acum, nu mai pot să cobor. Și au înălțat etajul ăsta...

— Ce etaj ?

Ea arătă prin fereastră clădirile bucătăriilor, supraetajate de curînd.

— La început, astea nu erau. Vedeam trecînd tramvaiul ca săgeata pe bulevard... Asta mă distra. Și știam ce oră e... Acum nu se mai vede, săgeata...

— Nu ai ceas ?

— Ba da, ba da. Dar nu merge prea bine...

Se înroși ușor în pomeții obrajilor. . .

— Am rugat-o pe domnișoara Daele să mi-l dea la reparat. Dar costă puțin cam mult... Mai bine aștept...

Scoase de sub pernă un mic ceas de oțel, înnegrit, cu cadran galben, fisurat.

— E caraghios, spuse ea, nu mai merge, dar îl mai țin, este ca un prieten... Nu știu de ce...

Avu din nou surîsul acela puțin trist.

— Trebuie să ai curaj, murmură Michel, stîngaci.

Ea nu răspunse. Se gîndi un moment.

— Tot ce vreau, spuse ea în cele din urmă, este să rămîn aici pînă la sfîrșit... Nu mi-ar plăcea să merg la contagioși, la pavilionul IV... Fac tot ce pot, nu zic niciodată nimic, nu fac zgomot... Încerc să nu supăr pe nimeni... Sper că vor uita de mine...

— De ce v-ar muta de aici ?

— Sînt contagioasă. Aici nu trebuie să stea contagioşii... Mi s-a făcut o favoare. Domnul Seteuil mi-a spus-o de altfel : „Dacă nu eşti la pavilionul IV, micuţo, asta este graţie mie".

— Nu vă place pavilionul IV ?

— M-am obişnuit aici. Am rezerva mea. Mă lasă în pace... Şi pe urmă, la contagioşi, cînd e să mori, eşti dus într-o încăpere separată, ştii dinainte ce ţi se va întîmpla... Mi-e teamă... Aici am văzut-o murind pe... o prietenă... A rămas pînă la capăt în camera ei... liniştită. Pe urmă, cînd sînt vizite, aici e mai puţin trist...

— Aveţi des vizite ?

— La început, o vecină bătrînă... Venea la fiecare cincisprezece zile. Îmi aducea trei banane. Vorbea cu mine o oră. Eram foarte mulţumită. Dar nu mai vine. Bolile astea durează prea mult, asta oboseşte.

— Înseamnă că nu mai aveţi familie ?

— Ah, ba da ! O mătuşă la Amiens. O femeie aşa de bună ! Şapte copii. Trebuia să fiu naşa ultimului, cînd m-am îmbolnăvit.

— N-a venit niciodată ? N-a scris niciodată ?

Ea surîse.

— Vă închipuiţi că nu i-am spus că mă internez. Ar fi vrut numaidecît să mă ajute, să-mi trimită ceva. I-am spus că am găsit un loc bun şi că plec pentru şase luni cu stăpînii mei, în vacanţă.

Michel se ridicase, plecase de la fereastră. Se simţea mişcat şi totodată stînjenit. Pregătise, înainte de a veni, două hîrtii de zece franci pentru Jeanne Lacroix. Dar tinerei acesteia, pe care n-o cunoştea, nu îndrăznea să i le dea. Şi în acelaşi timp îi era ruşine să plece astfel.

— Trebuie să plec, spuse. Dar mă voi întoarce. Da, o să mai vin... Hai, la revedere... La revedere... Pe săptămîna viitoare.

Era aşa de tulburat, aşa de grăbit să plece, că ieşind uită să se aplece, şi capul lui mare se lovi din nou de pragul de sus al uşii. O luă pe coridor frecîndu-şi fruntea şi bombănind.

La cotul scării, cum mergea cu capul plecat, se ciocni de o siluetă care scoase un strigăt şi fu cît pe-aci să cadă pe spate. Michel o apucă de braţ cu o mînă puternică.

— Oh ! Pardon !

— Ce brută !

O recunoscu pe domnişoara Daele, infirmiera.

— Ah ! Dumnevoastră eraţi ! Trebuia să-mi închipui !

— V-am lovit, domnişoară ?

— Drace ! O aşa strînsoare ! Mîine o să am o vînătaie la braţ ! Şi ce faceţi în secţia mea ?

— Venisem s-o văd pe Jeanne Lacroix. Şi am vorbit puţin cu vecina ei.

— Ah, Evelyne, biata fată...

— Cum o cheamă ?

— Evelyne Goyens. O fată de treabă. Deloc obositoare. Şi atît de singură ! Voi ăştia nu ştiţi ce înseamnă asta, Doutreval ! Îmi dau seama şi după Lucien !

Lucien era Seteuil, prietenul Madeleinei Daele.

— Sînteţi prea bogaţi. Nu ştiţi ce înseamnă să nu mai ai altceva pe pămînt decît şapte centime, zece centime, ca să-ţi sfîrşeşti zilele. Şi totuşi, aici sînt o mulţime ca ea, care sînt sărace, cu adevărat sărace, de o sărăcie pe care nici nu ţi-o poţi închipui, care n-au nici măcar o cămaşă, nici o rochie, pentru că şi astea aparţin spitalului. Oameni ca Evelyne, care nu s-ar putea vindeca, pentru care ar fi o încurcătură formidabilă, o adevărată nenorocire să se vindece, pentru că nu au măcar pantofi, sau o rochie, sau o batistă. Oameni care nici nu îndrăznesc să dorească să trăiască din nou, Doutreval. Şi cînd mă gîndesc la viaţa voastră, fii de oameni bogaţi !

Michel încercă să rîdă. Madeleine Daele se spetea pentru bolnavii ei, făcea analizele scuipatului, injecţiile, pansamentele, ii înlocuia pe interni, făcea in locul lui Seteuil şi Santhanas injecţiile intravenoase cînd aceştia nu îndrăzneau să se aventureze în faţa unui braţ prea gras, pe care vasul se vedea prost. Şi în anumite ocazii îşi dadea cu părerea chiar în faţa lui Ribières, patronul, care o asculta, de altfel, în legătură cu evoluţia unei pleurezii, sau a unei cangrene osoase. Era fiica unui inginer electrician din Grenoble. Meseria o îndepărtase de familia ei. Se combînase cu Seteuil, devenise amanta lui. Seteuil se distra, se ducea să-şi termine noaptea la ea, cu încă zece prieteni, cînd făcea chefuri, cerea de mîncare, se servea de ea ca de o slujnică. De cînd făcea supliniri, îşi cumpărase din cîştiguri o maşină, un C.4 de ocazie, foarte uzată. Madeleine era cea care plătea de fiecare dată

facturile de benzină și de reparații. Ea nu spunea nimic, accepta totul, pentru ca Seteuil să n-o părăsească.

Îi arătă lui Michel mici cofrete din sticlă, rame din carton, păpuși de lînă, fețe de masă, tot felul de nimicuri lucrate de bolnave și pe care ea le ducea acasă. Organiza în cartierul ei tombole, loterii, făcea să se scurgă la vecinii și la furnizorii ei toate aceste obiecte, pentru a aduce cîteva centime nefericitelor ei. Nu avea niciodată bani. Bolnavele îi luau trei sferturi din ce cîștiga, și Seteuil restul. Ribières, patronul, știa, cunoștea povestea ei, și ținea mult la asistenta lui.

În „plasă" lui Michel o oribilă figurină pentru ceainic și îi stoarse douăzeci de franci.

Capitolul al șaptelea

RAPIDUL ALUNECA, lung șarpe neted, gri-verzui, străbătînd cîmpia Tourainei blînd vălurită și aurită încă de ultimele străluciri ale toamnei. În vagonul restaurant, Olivier Guerran își lua dejunul — un pui cu salată și o jumătate de vin roșu. Prin fereastră, decorul se schimba treptat, sate de piatră gri, coaste plantate cu butuci de vie încă roșii și dominate de castele cu acoperișuri de ardezie, drumuri lungi mărginite de perdele groase de plopi de Italia. Din cînd în cînd, cenușie și învăluită în ceață, Loara. Ziarul lui Guerran era sprijinit de carafă. Între două înghițituri, Guerran citea cîte un rînd.

Fotografia sa se lăfăia pe prima pagină a cotidianului, într-un chenar oval. Dimprejur, în timp ce mînca, îi ajungeau șoapte discrete, măgulitoare : „Guerran... Guerran ministrul..."

Marțea precedentă guvernul își frînsese gîtul. O lovitură foarte frumoasă, nu prea curată, a lui Ramboise, șeful opoziției. Chemat la Elysée, Ramboise fusese firește însărcinat să alcătuiască noul guvern. Îi propusese lui Guerran să intre în combinația lui. Guerran acceptase cu condiția totuși de a avea portofoliul Agriculturii. Fusese deja de două ori ministrul Agriculturii în legislatura precedentă. Și căpătase în acest domeniu o competență pe care toată lumea i-o recunoștea. În plus, găsea aici un avantaj : asta îi crea o reputație de specialist, și-i permitea în

același timp să dea un răspuns invidioșilor din partidul lui care i-ar fi putut reproșa că intră într-o combinație „reacționară" : „Nu fac politică. Rolul meu în cabinet este acela de specialist, de tehnician, ocup un «minister tehnic»".

Cît despre electorii săi, grămada fabuloasă de scrisori și de telegrame de felicitare, ca și de cereri sosite de marți în strada Varennes, la minister, ajungeau pentru a-l liniști pe Guerran în privința sentimentelor lor. Departamentul Maine-et-Loire, agricol și viticol, nu putea să-l vadă cu un ochi rău pe alesul său devenind ministru al Agriculturii.

Cu un duruit înăbușit, trenul trecu peste un viaduct, deasupra unei văi înguste.

„Încă zece minute", se gîndi Guerran.

Chemă chelnerul, plăti, ajunse clătinîndu-se puțin în compartimentul său de clasa întîi, dîndu-i la o parte pe oamenii de pe culoar și urmat peste tot de rumoarea plăcută și discret măgulitoare a popularității : „Guerran. Ministrul... Olivier Guerran".

Guerran era de origine modestă. Fiul unui mic învățător laic, își cucerise licența în drept, debutase în baroul din Angers, și aici, sufocat printre avocații cu renume, simțind că ar fi trebuit să treacă zece ani pînă să-și cîștige existența și neavînd cum să aștepte, se lansă în politică, o cale sigură și rapidă pentru a reuși în barou. Succesul fu atît de mare, încît curînd baroul îl interesă mai puțin decît politica.

În 1914 plecase pe front, făcînd războiul cu curaj ca simplu soldat, refuzînd „locul călduț" care i se oferise. Cu un an înaintea acestui război, după multe ezitări, se căsătorise cu Julienne, amanta sa, o fată pe care o cunoscuse într-o cafenea, unde aceasta ducea o viață ușuratică. O întreținuse cîțiva ani, avusese cu ea un copil, un băiețel. Dar el avea în același timp o a doua legătură. Și nu se gîndea să se însoare. Bătrîna sa nașă, doamna de Nouys, o ființă sfîntă a cărei amintire o venera încă, fusese aceea care îl împinsese la căsătorie, ghidîndu-i alegerea. El ar fi preferat-o pe cea mai tînără dintre cele două amante ale sale, blîndă și binecrescută. Dar cealaltă, Julienne, avea un copil, pe micul Charles.

— Căsătorește-te cu Julienne, îi spuse doamna de Nouys, după ce i se confesase. Asta-i datoria ta.

Întreaga sa viață, Guerran trebui să plătească teribil de scump această alegere. Cît despre Julienne, bineînțeles, ea n-a iertat-o niciodată pe doamna de Nouys pentru faptul că-i datora cel mai mare noroc din viața ei. Reușise, cu ura ei, să-l separe pe Guerran de nașa lui, și bătrîna murise, în cele din urmă, fără să-și revadă finul.

După căsătorie, Julienne îi dăruise soțului ei un al doilea copil, o fiică. Și situația politică a lui Guerran nu făcu decît să progreseze.

— Angers ! Angers !

Guerran cobori din tren. Un hamal îi duse valiza pînă la taxi.

— La Palat ! îi spuse șoferului.

Nu trebuia neapărat să treacă pe la Palat. Dar cedă unei mici vanități secrete, nevoii de a fi văzut.

Nu rămase la biblioteca avocaților decît cîteva minute, cît să-și ia corespondența, să strîngă mîna prietenilor săi, să se delecteze cu mutrele plouate și înverzite ale rivalilor săi. Saluturile seci, fals indiferente, aerele ocupate ale oamenilor care nu voiau să-l vadă, complimentele smulse cu greutate unor guri amare, rumorile, șoaptele, privirile furișe, în spatele lui, rînjetele rele, le gustă pe toate, o clipă, ca parfumul victoriei sale. Vorbi tare, rîse, își bombă pieptul, se arătă în ochii tuturor mai puternic, mai optimist, mai sigur pe el, mai victorios încă decît se simțea. Știa bine că-l spionau de ani de zile, că-i supravegheau mina, că-i examinau trăsăturile, cînd venea să pledeze, pentru a vedea pe ele istovirea, primele semne ale oboselii. Umblau zvonul că avea inima atinsă, că se vedea asta după artera sa temporală, sinuoasă și prea umflată după un efort oratoric. Și invidioșii supravegheau, aproape fără s-o vrea, temporala lui Guerran, după pledoarie. Guerran rîdea de asta cu secretarii și partizanii săi. Îl văzu pe Rebat, cel mai îndîrjit dintre dușmanii săi, intrînd în bibliotecă și fugind ca un șobolan îndată ce-l zări pe noul ministru. Ascultă amuzat relatarea ce i se făcu despre ce se petrecuse miercuri dimineața, cînd se aflase că face parte din cabinet : o revoltă, avocații ieșindu-și din fire, strigînd injurii, certîndu-se, altercații între dușmanii și prietenii săi, o adevărată revoluție de Palat. Bătrînul Mayer, bibliotecarul, trebuise să se interpună respectuos dar ferm între două grupuri care voiau să se ia la bătaie.

Cabinetul și locuința lui Guerran erau la doi pași de Palat. Avocatul se duse acolo pe jos. Cabinetul patronului, cele ale secretarilor și sălile de așteptare ocupau tot parterul. Treizeci de clienți se îngrămădeau acolo, încrezători în atotputernicia avocatului-ministru, demonstrînd prin numărul lor credința universală a poporului în „proptea", în relații, predominanța politicului asupra judiciarului. Guerran pătrunse în cabinet, îi chemă mai întîi pe cei trei secretari ai săi și pe fiul său Charles, scurtă manifestările de entuziasm, ceru să i se arate dosarele importante și-l opri un moment pe fiu pentru a-i vorbi. Charles Guerran tocmai își luase licența în drept și, căsătorit de șase luni, își pregătea doctoratul, muncind în același timp în cabinetul tatălui său. Foarte mîndru să poarte din cînd în cînd roba, afecta deja majestatea omului legii, se îmbrăca în negru, se asculta vorbind, făcea încontinuu gesturi cu mîinile și ar fi vrut să pară foarte grav și foarte bătrîn. Guerran știa că este în fond un tip nervos și slab. Vorbiră o clipă despre casă, despre afacerile în curs. Îi întrerupse soneria telefonului. Legourdan, principalul secretar al lui Guerran, anunța sosirea profesorului Géraudin.

— Să intre imediat, imediat, spuse Guerran. Adu-l la mine, Charles.

Charles ieși și se întoarse să-l introducă pe Bernard Géraudin în biroul lui Guerran. Afectuos și deferent, ministrul se grăbi să iasă în întîmpinarea vechiului său prieten. Se îmbrățișară.

— Merge ? Merge ? zicea Géraudin, roșu, surîzînd cu ochii lui mici, cenușii, și palpîndu-și cu un gest mașinal lobii urechilor stacojii, înfundate în carnea grasă a gîtului. Mulțumit ? Și alegătorii ?

Cu un gest, Guerran arătă cele patru tăvi mari de argint încărcate cu telegrame și scrisori de felicitare care-i acopereau biroul.

— Ia uite ! Și de zece ori pe atîtea în strada Varennes ! Și o presă grozavă ! Da, sînt mulțumit !

Împinse spre Géraudin un fotoliu încăpător de piele, un „club", în care se cufundă întreaga făptură, scurtă și îndesată a lui Géraudin. Dintr-o mobilă veche, garnisită cu legături de cărți vechi goale, care ascundeau un bar, scoase o tavă, pahare, o sticlă de coniac Napoleon, o cutie cu

havane uscate care pîrîiau. Turnă alcool în cupele înalte de cristal colorat.

— Încetişor, încetişor, făcea Géraudin, întinzîndu-şi spre cupă mîna elegantă şi musculoasă, mîna sa de om tînăr.

— Aş ! O ţigară ? Nu te opune !

— Nu-i bine... Nu-i bine... Mă aduci în ispită. Şi totuşi... Miroase prea frumos !

Aprinse o havană. Îşi palpă încă o dată urechea.

— Fumez prea mult ! E o prostie, Valérie are dreptate.

— Ce face, e bine ?

— Ei... O cunoşti doar... Şi totuşi, o să ne îngroape pe toţi, cu caracterul ei îngrozitor. Dar nu e vorba de asta. Să vorbim despre tine ! Cînd am aflat vestea, telefonînd la *Progresul social,* am sărit în sus ! Cred că aş fi alergat la Paris, dacă n-aş fi avut clinica, bolnavii. În cinci ani, micuţule, o să fii preşedinte al Consiliului, asta ţi-o prezice vechiul tău prieten !

Vorbiră de politică, alegeri, facultăţi. Guerran îi explică ingenioasa concepţie asupra „ministerului tehnic", Géraudin îi expuse dorinţele lui Gigon, secretarul „facultăţii", explică de ce obscurul, puternicul şi valorosul său vär visa la această decoraţie nouă, Meritul medical, care ar fi în mîinile sale un mijloc de acţiune suplimentar şi teribil de eficace, în epoca noastră obsedată de „bucăţica de panglică". Guerran promise. Ministrul sănătăţii publice era Hochepied, un excelent prieten. Lucrul era uşor dacă ministerul ar mai rezista numai cîteva luni. Ajunseră astfel să vorbească despre sănătatea publică, despre acel faimos „ordin al medicilor", care nu ajungea să vadă lumina zilei pentru că nu-l voia stînga. Frauda la accidentele de muncă, avorturile, sînt un foarte bun mijloc de propagandă electorală pentru cei ce-şi recoltează alegătorii din rîndul maselor. Sufragiu universal, fără contrapondere în autoritatea elitelor muncitoreşti, ţărăneşti şi burgheze, supremaţie aparentă a unui popor în realitate otrăvit şi condus de puterile financiare şi de presă ! Sceptic, Guerran evocă tot acest joc trist pe care-l juca pentru că trebuia, dar oarecum dezgustat. În legătură cu alcoolismul, Guerran vorbi de publicitatea nesăbuită permisă fabricanţilor acelor mizerii numite aperitive. Povesti

aventura unuia dintre prietenii săi, ziarist, admis să colaboreze la unul din marile cotidiene din Paris, şi pe care redacţia l-a avertizat de la început : „Sînteţi liber. Scrieţi ce vreţi. Dar să nu vă atingeţi nici de Armată, nici de Biserică, nici de alcoolism, nici de chestiunea prostituţiei reglementate..."

Géraudin rîse din toată inima :

— Biata Armată ! Biata Biserică ! În ce companie au ajuns !

Mai flecăriră vreun sfert de oră. Apoi Géraudin nu se mai supuse protestelor lui Guerran, care-l reţinea încă, şi voi să plece.

— Nu, nu ! Văd ce corespondenţă ai... Aud telefonul... Şi am luat-o înaintea a vreo patruzeci de clienţi care te aşteaptă în antecameră. Fug. Adio, micuţule. Vino să cinezi cu noi, într-una din seri. Nu, nu mai vreau trabuc... Pe curînd, da ? La revedere.

Toată după-amiaza, Guerran primi clienţi şi lucră. Partea principală a afacerilor sale se referea firește la chestiuni fiscale, vamale sau administrative. În aceste domenii avocatul parlamentar poate „interveni" cu toată greutatea sa. De nouă ori din zece, Olivier Guerran se lăuda că reuşeşte să rezolve litigiile fără să pledeze. Îi puse la treabă pe fiul său şi pe secretari, desfăşură o muncă imensă. La ora şapte, cu capul greu, obosit şi mulţumit, ieşi din cabinet şi urcă la etaj, de unde Charles telefonase că „Micheline şi mama tocmai s-au întors".

Julienne Guerran îşi primi soţul cu indiferenţă. De multă vreme ei nici măcar nu mai simulau tandreţea. Foarte brunetă, cu ochii negri, duri şi parcă arzînd, cu faţa slabă, tenul măsliniu, cu sprîncenele creionate cu negru şi buzele cu roşu, Julienne Guerran avea în trăsăturile sale ceva arzător, trufaş şi crud. Mai mare cu doi ani decît soţul ei, purta toalete tinereşti, care-i veneau de altfel bine la subţirimea ei de spaniolă, fuma mult şi cheltuia fără să-i pese.

Pînă la masă, Guerran nu se ocupă decît de fiica lui. De şaptesprezece ani, blondă, cu ochii albaştri, cu faţa albă, puternică şi proaspătă, Micheline era preferata tatălui său. Guerran se aşezase în fotoliu, o luase pe genunchi şi, fără să-i asculte flecăreala, o privea şi se simţea fericit. Pe urmă sosi Charles Guerran cu Andrée, tînăra

lui soție. Se așezară la masă. Tot dejunul fu ocupat de cearta lui Olivier Guerran cu Julienne. Julienne sperase să plece la Paris cu soțul ei, să locuiască acolo în apartamentul rezervat ministrului, în strada Varennes, să împartă gloria cu el, să trăiască în agitația mondenă care-i plăcea atît de mult și care era pentru ea ca un stimulent și un aliment psihic. Puse numaidecît întrebarea :

— Atunci ? Cînd o să venim după tine ?

— Niciodată, spuse Guerran.

— De ce ?

— Pentru Micheline. Este prea tînără. Nu vreau o asemenea viață pentru ea.

— Putem s-o lăsăm aici în pensiune.

— Nu vreau ca Micheline să stea în pensiune.

Izbucni cearta. Julienne îl acuză iarăși pe Olivier că o sacrifică de dragul copiilor, că vrea să aibă dincolo legături. Strigă, se înfurie, avu din nou izbucniri de fostă femeie ușoară, termină prin a sparge o carafă și urcă să se culce trîntind ușa. Charles și Andrée n-așteptară ieșirea ei ca să-și amintească că trebuie să meargă la cinema în acea seară. Dispărură fără să aștepte desertul. Guerran rămase singur cu Micheline, în vreme ce Elisa, camerista, strîngea masa împreună cu bona.

Guerran își petrecu seara cu fiica lui. Se așezară foarte aproape de radiator. Ea i se așezase din nou pe genunchi, iar el îi punea întrebări, cu blîndețe, aproape matern. Avea cu adevărat impresia de a fi în același timp tatăl și mama fiicei lui. O întreba : „Și pensionul ? Merge ? Cum stai cu studiile ? Ce note ai ? Domnișoarele acelea sînt mulțumite de tine ? Am să le ajut să închirieze terenul municipal pentru jocul lor de baschet... Să le-o spui... De altfel, am să le fac o vizită... O să le vorbesc de tine..."

Ateu, dar nefericit că este, Guerran își încredințase fiica unui pension religios.

Spunea :

— Și săptămîna asta ? Ce-ai făcut, Micheline ? Ai fost cuminte aici ? Seara ? Sper că nu te-ai dus la cinema.

— Nu, tată, răspundea Micheline.

— Ai destule cărți ? Mai vrei altele ? Ai muzica ta, pictura, prietenele tale... Nu-mi place să ieși, micuța mea... Este spre binele tău. Nu ești supărată pe mine ?

— Oh, nu, tată !

— Știi că trebuie să-mi spui totul, că nu trebuie să ții nimic ascuns în inimă... Știi că poți avea încredere în bătrînul tău tată, Micheline...

— Știu ! spunea Micheline.

Ea îl sărută pe Guerran. El îi mîngîie frumosul păr blond. O privea. Avea o talie subțire, pieptul puternic, coapse robuste, o sănătate înfloritoare. La cei șaptesprezece ani ai ei, era copil încă și totodată femeie. Evoca o minunată promisiune de viață, de fecunditate. Guerran o găsea frumoasă pe fiica lui, atît de frumoasă, încît i se umezeau ochii de emoție, mîndrie și bucurie. Îi vorbea, o descosea, mergea pînă în adîncul sufletului ei, mîndru, fericit, invadat de voioșie simțind-o intactă, imaculată, fără nimic secret, nici tenebros, pură, de o puritate care era opera lui. Pentru că el fusese cel care o salvase de Julienne și care, viciat și stigmatizat de viață, știuse ca prin voință, răbdare, francheță și delicatețe să apere acest suflet de fată și să merite încrederea ei, întocmai ca o mamă. Guerran se simțea recompensat văzînd-o seara cum rîde cu el, cu frumosul ei rîs tînăr și deschis, și vorbindu-i ca unui tovarăș drag, căruia nu-i ascunde nimic.

Treptat începu s-o chestioneze în legătură cu mama ei. N-avea încredere în Julienne. Cunoștea sfaturile pe care aceasta i le dăduse deja Michelinei, în vederea unei căsătorii avantajoase : toalete, flirturi, farduri, artificii, cochetării și șiretlicuri de tot felul, toate astea Julienne le recomanda cu plăcere fiicei sale, sigură că-i cunoaște pe bărbați, sigură că o femeie cîștigă întotdeauna dacă le speculează instinctele, senzualitatea, prostia și uneori josnicia. Așa gîndea ea că pregătește fericirea fiicei ei. Guerran lupta contra a toate astea. O cunoștea pe Micheline. O știa încă foarte mică, foarte pură. Dar știa de asemenea că ea se copsese foarte repede, că va fi foarte curînd femeie, că avea în ea, fără să fie conștientă de aceasta, o exuberantă vitalitate care trebuia supravegheată, condusă cu înțelepciune. Micheline fusese, cu Julienne, la balul Prefecturii. Din ajun, Guerran era ministru și Micheline avusese mare succes.

— Cum ai fost îmbrăcată ? întrebă Olivier. Cu cine ai dansat ? La ce oră te-ai întors ? Cine te-a dus la bufet ? Robert Bussy ? Ah ! Fiul notarului ? Bine. Bine. Tînărul

ăsta nu te cam caută acum, Michou ? Între noi... Ştii, e normal. Poţi să-mi spui. Trebuie s-o faci... Peste cîţiva ani vei fi la vîrsta măritişului... Dar eu trebuie să ştiu totul... Nu i-ai mai văzut de atunci ? Nici o scrisoare ? Nici o vizită aici ?

— Nu, tată, spunea Micheline... Eu... El mi-este indiferent... Asta-i totul...

— Bine, bine... O să vedem... O să-l invităm aici, în vacanţă... Nu ? O să-l cunoşti... Şi eu... O să discutăm noi doi... În principiu, este o partidă foarte acceptabilă. Dar ştii că trebuie să-mi spui totul... Nu mă ai decît pe mine... Eu sînt mama ta, Michou ! Eu sînt mama ta... Hai ! E tîrziu... E timpul... La culcare acum, fetiţo.

O îmbrăţişă pe Micheline. Înainte de a merge la culcare, ea mai putu obţine de la el promisiunea pentru o rachetă nouă, un aparat de fotografiat şi o lună de vacanţă la Paris-Plage pentru vara viitoare. La aceste ore tîrzii, Micheline se pricepea de minune să obţină tot felul de lucruri de la tatăl său. Guerran ştia asta, dar nu-i displăcea.

Rămas singur, reflectă un moment. Robert Bussy. Da... Foarte bine, băiatul ăsta... S-ar putea aranja totul repede... O văzu pe Micheline căsătorită, se sperie.

„Ce mult are să-mi lipsească ! Ce viaţă ! Ce singurătate.

Scuturâ capul.

„Se ştie doar că nu le creşti pentru tine".

Dar nu se resemna cu despărţirea. Micheline era totul pentru el, mult mai mult decît Charles, care se apropiase de mama lui, printr-o similitudine de caractere care-i făcuse să se alieze.

Guerran îşi consultă ceasul. Ora nouă treizeci. Ezită o secundă. Ideea de a intra în camera lui îi repugna. Îşi luă pălăria, coborî. Pe stradă se plimbă puţin, fără ţintă. Deja îl pîndeau încă o dată cei doi monştri de care fugise toată viaţa : singurătatea şi întîlnirea cu sine. Ezită din nou : „Hélène ? Nu, la toţi dracii ! mă plictiseşte... Atunci, la Triboux ?"

Rămase o clipă nehotărît. I-ar fi plăcut în seara asta o apropiere feminină, în exaltarea amestecată cu oboseală pe care o resimţea după toate aceste bucurii, şocuri, emoţii, în sfîrşit, după cearta cu Julienne. Pentru că de fiecare dată neînţelegerile astea îi aduceau o surdă dorinţă

de răzbunare, care se calma prin înşelarea ei. Dar nu avea o amantă, nu avea o întreţinută, nici măcar o prietenă oficială ! Numai la întîmplare, foarte rar, cînd animalul din el o cerea, o scurtă legătură de cîteva săptămîni, fără vreun risc, sau o întîlnire trecătoare cu una din acele femei ale stabilimentului celui mai elegant, mai confortabil şi mai discret din Angers, al cărui patron, Triboux, era pe de altă parte pentru Guerran un agent electoral bogat şi puternic. Una peste alta, Guerran măsura în acea seară strivitoarea vanitate a gloriei pentru care ceilalţi îl invidiau şi care îi lăsa sufletul gol, îngrozitor de solitar. Se gîndi : „Aşa trebuie... Trebuie să fiu liber... Şi pe urmă, Micheline... Ar fi prea geloasă dacă ar şti că am o amantă".

Se gîndi din nou la Micheline, la rolul pe care-l avea pe lîngă ea.

„E ciudat, meditä el, cum poţi sădi şi dezvolta, la o fiinţă pe care o iubeşti, virtuţi şi puritäţi pe care tu nu le ai !"

Amintirea Michelinei îl opri net din drumul spre Triboux. Se simţi dintr-o dată dezgustat de ce-l aştepta acolo, îşi imagină femeia cu toate frazele ei de-a gata, cu cuvintele ei de dragoste comercială, cu pregătirile şi mîngîierile ei, cu gesturile pe care i le simţea maşinale, profesionale, goale de sens precum politeţea unui comis-voiajor. Şi încercă dinainte greaţa vagă care urma acestor amoruri. Făcu cale-ntoarsă, se duse spre piaţa Armelor să citească jurnalele de seară înainte de a merge la culcare. Astfel, această puritate pe care n-o mai avea, pe care ştiuse s-o păstreze la fiica lui, i se întorcea în seara asta ca prin ricoşeu şi-l înălţa deasupra animalului. Dar nu era conştient de asta. Rătăcea singur pe străzi întunecate şi se gîndea la bătrîna lui naşă, doamna de Nouys. O mare doamnă săracă şi demnă care se ocupase de el, care-l iubise mult. Foarte pioasă. Fusese singura pe lume care putuse să-i vorbească despre virtute fără să-l facă să surîdă sau să-l plictisească. Poate pentru că trăia ea însăşi aşa cum îi spunea lui. Evocă chipul bătrîn, zbîrcit, indulgent şi bun. Totuşi, de ce voise ca el s-o ia în căsătorie pe Julienne ? Ce greşeală gravă ! Şi totuşi, inexplicabil, se simţea incapabil de a-i purta pică. Doamna de Nouys, naşa lui ! Întotdeauna se gîndea la ea în orele de singurătate, fără să ştie de ce.

Capitolul al optulea

PĂRĂSINDU-L PE PRIETENUL SĂU Guerran, Géraudin urcă în maşină şi Louis, credinciosul lui şofer, îl duse la clinică. Géraudin îngrijea aici întreaga aristocraţie a ţinutului — aristocraţie prin nume sau prin bani. Iar de la Paris, unde clientele sale îi făcuseră de mult cunoscut numele şi-i stabiliseră celebritatea, veneau la el numeroase soţii de industriaşi, artiste, americance în trecere, care aveau fie un apendice de scos, fie un piept de „remontat".

Trecu prin camerele bolnavilor săi, întîrzie puţin lîngă doamna Boissy, soţia unui mare negustor de ardezie din Fumay. Era vorba tocmai de un piept de restaurat, un caz dificil pe care-l supraveghea foarte îndeaproape. Probabil că bolnava urmase acasă la ea un regim îngrozitor, pe bază de vin de Burgundia, peşte şi vînat, fără îndoială. Pentru că plăgile nu se cicatrizau.

Petrecu mai mult de o oră văzîndu-şi operaţii, pe urmă coborî la birou să controleze conturile doamnei Claim, infirmiera şefă. Asta era latura „negustorească" a meseriei, cum o numea el. Socotelile, notele de plată ale măcelarului, brutarului, furnizorilor, cheltuielile cu operaţiile neplătite, listele de salarii pentru sfîrşit de lună, fişele de Asigurări sociale, de patente, foile de contribuţii multicolore, toată această hîrţogăraie îl oripila. Géraudin se simţea făcut pentru a opera, nu pentru a revedea calcule. Dar Valérie, soţia lui, supraveghea cu asprime randamentul clinicii lui. Aşa încît Géraudin, care salvase zeci de vieţi omeneşti sortite fără el morţii, îşi pierdea timpul cu operaţii de chirurgie estetică, cu rafistolări superficiale de piei bătrîne deformate şi veştejite de pasiuni, muncă nedemnă de el, dar care-i aducea trei sute de mii de franci în fiecare an.

Devenise de altfel un virtuoz al acestei arte. La Comedia Franceză, bunăoară, erau menţionate cel puţin trei busturi care erau opera lui. Decupa în piele un cerc în jurul areolei sînului căzut. La şase sau şapte centimetri mai sus desena şi scotea un cerc de piele cu acelaşi diametru. Făcea să alunece vîrful sînului pe sub piele, îl scotea prin noul orificiu astfel amenajat. Sînul era „remontat", nu mai rămînea decît să taie mai jos restul de piele

golină și devenită inutilă. Cicatricea din jurul mamelonului, confundată cu areola, era abia vizibilă. Asta costa cincizeci de mii de franci. Géraudin socotea, nu fără motiv, că fanteziile astea meritau banii. Femeia operată era rezolvată pentru cinci ani. Pe urmă, greutatea sînilor trăgea puțin cîte puțin pielea, și pieptul se lăsa din nou. Dar se putea lua totul de la capăt.

Géraudin refăcea picioare, pîntece și fese. Femeilor le lua stratul de grăsime de pe pîntece și de pe fese, unul, două, trei kilograme de grăsime galbenă, dezgustătoare ca seul, osînza unei vieți întregi de trîndăvie și de mîncare bună. Celor prost clădite, le reforma pulpa piciorului : desfăcea pielea gambei, ridica artistic o fîșie fusiformă de carne și cosea din nou.

Sub ochi sau pe frunte întindea din nou pliurile, ștergea ridurile, tăia un semicerc de piele, făcea în așa fel ca cicatricea să cadă chiar la nivelul genelor sau unde începe părul. Tăierea bărbiei duble era o joacă. Urma imperceptibilă a bisturiului se pierdea într-o cută a gîtului. Astfel „remontate", netezite, femeile aveau pentru cîțiva ani o renaștere efemeră. Pe urmă reveneau. Glumeți, studenții dădeau garanții că unele dintre ele, tot „remontîndu-și" astfel pielea, ajunseseră să aibă păr pe piept ca niște docheri !

Astfel de lucrări cereau o extraordinară finețe a mîinii, pentru ca cicatricele să nu fie vizibile. Dar Géraudin știa să facă cinci sute de înțepături de ac pe un timbru poștal și să-și brodeze numele pe o foiță de țigară fără să facă o singură gaură în ea. Virtuozitatea sa operatorie îi silea să-l admire pînă și pe cei mai invidioși, pe cei care-l urau cel mai mult. Géraudin se născuse chirurg. Opera minunat, cu o repeziciune, precizie și siguranță a gestului pe care nici unul din rivalii săi nu îndrăznea să pretindă că le egalează. Sîngele său rece, spiritul de decizie incomparabil, salvaseră de sute de ori viața pacienților săi. În zece secunde, în fața unui pîntece deschis revelînd dezastre nebănuite, hotăra, alegea între o ablație și o plicatură, între o sutură laterală și o terminoterminală. Dar cea mai mare admirație le-o stîrnea discipolilor săi în acele accidente brutale, hemoragie, sincopă, care intervin ca o bubuitură de tunet în desfășurarea rituală și liniștită a unei operații, și aruncă în mijlocul acestei armonii laborioase și minuțios reglate tulburarea și adesori zăpăceala. Calmul

lui Géraudin în acele ore avea ceva impresionant. În pintecele deschis, fără grabă, fără teamă, în mijlocul unui șuvoi roșu, unei maree sîngeroase și tragice, știa să caute artera tăiată, să oprească hemoragia.

— Doamnă Claim, pensele... Adrenalină... Ulei camforat..., cerea el, pe un ton neschimbat, calm, care impunea tuturor ordine și sînge rece.

Fusese unul dintre cei cărora chirurgia le datorează masajul direct pe inimă. Acum nici nu mai număra aceste intervenții mereu dramatice și impresionante pentru cei din preajmă. Cînd cel operat cădea în sincopă gravă, cînd respirația artificială și injectarea de adrenalină în miocard, în auriculul drept sau în unul din ventricule nu mai porneau bătăile organului oprit, Géraudin fusese printre primii care îndrăznise să deschidă ființa încredințată lui și care era deja un cadavru, pentru a ajunge la inimă. Și aceasta, nu prin abdomen și diafragmă, cum o fac cel mai adesea chirurgii din teama de protest și de acționări în justiție, ci direct, incizînd coșul pieptului, tăind sternul la înălțimea celui de-al treilea și al patrulea cartilagiu costal cu o breșă largă, suficientă să se vadă clar și să se treacă mîna prin ea. Prin această deschidere mare, Géraudin apuca zdravăn inima, cu toată mîna, o masa, o presa cu putere, comprima cavitățile pentru a goni sîngele din ele, realiza astfel o circulație artificială. Și dintr-o dată, între degetele sale, în adîncul pieptului, viscerele calde încă, motorul unei vieți umane, răspundeau printr-o pîlpîire, o contracție, o zvîcnire bruscă, în palma sa. Și Géraudin înviase încă o dată un mort.

În cîteva cazuri, inima reîncepuse să bată, corpul mai trăise încă trei sau patru zile, fără ca sufletul să se întoarcă și el. Creierul rămăsese mort. Învierea nu fusese decît parțială.

Părăsind așadar clinica, chirurgul se urcă din nou în mașină, mulțumit. Toți mergeau bine, chiar doamna Boissy, soția fabricantului de ardezie. Rana se închidea, cicatricea, în formă de semilună, chiar sub sîn, urma perfect curba acestuia și era aproape invizibilă. Peste puțin, doamna Boissy se va făli la Juan-les-Pins cu un piept de tînără fecioară. Și oricine ar fi ea, numele lui Géraudin va circula. Lucrurile astea se știu întotdeauna, nu există discreție profesională care să apere un secret de gelozia

rivalelor. Excelentă reclamă pentru Géraudin. Cel puțin nu se va spune că este în declin.

Era marea teamă a lui Géraudin : să nu decadă, să nu îmbătrînească. Mai ales de cînd trecuse de șaizeci de ani. Se observa continuu, se studia, se controla, măsura timpii de operație ca un campion la suta de metri, trecea de la dezolare la bucurie, după cum izbutise bine sau rău, sfîrșea mereu constatînd o dată cu toți din jurul lui : „Nu, nu decad. Rămîn marele Maestru, mîna mea are tot douăzeci de ani !"

Instinctiv, cum ședea lîngă Louis, își plecă ochii, își privi mîna, o mișcă, o desfăcu, o strînse, simți crescînd în el satisfacția pentru mîna asta frumoasă, fină, nervoasă, adevărată mînă de artist, puternică, precisă, capabilă de apăsări sau de tracțiuni herculeene, ca și de palpări nesfîrșit de delicate. O mînă atît de intim familiarizată cu contactul, cu senzațiile și suferințele cărnii, încît atunci cînd ridica un uter sau abia atingea un membru rupt, devenea intuitivă și sensibilă asemeni cărnii rănite, de parcă, lucidă și inteligentă, ar fi simțit ea însăși reacțiile și durerile. Între aceste degete tandre și dure, suple și puternice, bisturiul devenea rînd pe rînd ac, daltă, arcuș și cuțit de bucătărie, unealtă de măcelar, apoi de aurar.

Măiestria lui Géraudin impunea întotdeauna celor din jur respect și admirație. Rămînea același virtuoz, înconjurat de o bandă de rivali invidioși pe care îi domina. Știa că unii îl pîndeau, că-i urmăreau mîinile, că așteptau, spionau cea mai mică slăbiciune, cea mai slabă urmă de oboseală. Speranță mereu dezamăgită, goană amînată mereu pe a doua zi. Totuși începuse să se șoptească că a depășit șaizeci de ani. Interni, prieteni începuseră să-l observe, să-l studieze, să-l scruteze cu acel ochi nemilos de medic, cînd opera. Simțea aceste priviri atente la o posibilă slăbiciune, dar nu-i păsa, sigur de el, plin de forța sa, conștient că este în continuare la fel de lucid, viguros, precis, rapid. Bătălia însăși îl surescita, îl împingea la tururi de forță și la îndrăzneli pe care altfel nu le-ar fi avut. Stîrnea teamă. Îi ținea pe asistenții din jurul lui cu sufletul la gură și crispați. Dezinvoltura cu care, după o ultimă tăietură de scalpel, ridica și arunca dintr-o dată, la chiuvetă, întreaga masă a unui uter, smulgea celor mai pizmași strigătul de entuziasm cu care este salutat maestrul.

Dar uneori, cînd operația dura prea mult, i se întîmpla să simtă ca o furnicătură în vertebrele cefei, o bănuială de oboseală, o nimica toată.

Din cauza asta, Géraudin, înconjurat cum era de un grup de „tineri" dornici să-l vadă mort, urmărit de către unii din chirurgii pe care îi forma în fiecare an, și care vor fi apoi concurenții și inamicii lui, devenea, pe măsură ce îmbătrînea, din ce în ce mai despotic, din ce în ce mai preocupat de autoritatea și de prestigiul lui. Neliniștea lui bănuitoare, teama de a se vedea într-o zi depășit de un tînăr făceau un gol în jurul lui. Nedreptatea de pe urma căreia suferise, iată că era constrîns la rîndul său să o aplice altora. Este, în această privință, ceva detestabil în organizarea facultăților noastre de medicină, care îl condamna astfel pe profesor să-l vadă printre elevii săi pe viitorul concurent. Șeful clinicii lui Géraudin nu avea dreptul să opereze în oraș. Deci, numai fiii celor bogați puteau rămîne, aveau mijlocul de a aștepta. La treizeci și cinci de ani, Flégier, actualul său șef de clinică, n-avusese nici un client în oraș și cîștiga două sute cincizeci de franci pe lună. Și cum opera prea bine, de asemenea nu practica niciodată vreo intervenție importantă în fața studenților. Opera singur, departe de toți, la clinica lui Géraudin. La spital nu făcea decît chiuretaje. Nu trebuia ca mai tîrziu, devenind medici, studenții să-și amintească de talentul lui Flégier și să-i trimită bolnavii lor să li-i opereze.

Toate astea, împreună cu caracterul soției sale, Valérie, făceau ca Géraudin să nu fie un om fericit.

Ca de obicei, încă de dimineață Valérie Géraudin își martiriza servitoarele și întorcea casa cu susul în jos. Mai întîi, voise să se ducă la clinica particulară a soțului ei pentru a cere bani doamnei Claim, infirmiera-șefă și dușmanca ei personală. Dar domnul îl luase pe Louis și Panhardul. Și tocmai cînd Valérie îi ordonase lui Louis să spele geamurile de la salon ! Voia de asemenea să meargă la spovedanie imediat după dejun, înainte de a pleca la La Baule. Pentru că domnul ținuse mașina toată dimineața, Louis ar fi vrut la întoarcere să-i facă gresajul. Așa că nici spovedanie, nici geamuri spălate. Culmea ghinioanelor, la ora zece dimineața, personalul, năucit de ordine contradictorii și de insulte, află că doamna e la

ciclu. Își aruncase rufăria intimă în capul cameristei și se trîntise pe pat, pradă unei crize de nervi. Nu mai rămînea decît o speranță și o dorință, să vină ora eliberării, plecarea spre La Baule.

Valérie Géraudin era fiica cea mai mică a lui Largilier, fostul decan. Cea mai mare, Jeanne, diformă, șchioapă, foarte urîtă, găsise în cele din urmă un pretendent, pe Lepoignard, medic militar lipsit de viitor, pe care Largilier îl numi fără întîrziere șef de lucrări la laborator. Ea muri doi ani mai tîrziu. Lepoignard părăsi orașul, se stabili aiurea, nu păstră din funcțiile sale decît titlul și salariile. Acestea îi erau trimise prin mandat. Nu mai știa nici măcar unde îi era laboratorul, pentru că îl mutaseră. Ajuns la limita de vîrstă, avea să iasă la pensie în anul următor.

Valérie, mezina, mai puțin nedreptățită de natură, nu se mărită nici ea mai ușor. Tarele fizice ale surorii mai mari îi îndepărtau pe pretendenți și de mezină. Se vorbea de decreptitudine congenitală. Géraudin fu avertizat despre asta. Ezită. Destul de drăguță, Valérie lăsa să i se vadă un caracter dezagreabil. De altfel, el era angajat în altă parte, într-o legătură veche de care îi părea rău s-o rupă. Sanguin cum era, era în fond un sentimental. Dar insistențele mamei sale îl hotărîră. Din fundul de orășel unde trăia, ea se umfla în pene pentru măreția fiului ei. Ar fi vrut să-l vadă triumfînd prin această căsătorie. Valérie aducea ca zestre două milioane. Ambiția lui Géraudin se lăsă ispitită. Se căsători cu Valérie Largilier. Și prin moartea surorii mai mari, Jeanne, Valérie deveni puțin mai tîrziu singura moștenitoare a tatălui ei. În ziua căsătoriei lui Géraudin, fata-mamă pe care o abandonase veni să-i aducă pruncul pe treptele primăriei. Se iscă un mic scandal.

Largilier era foarte bogat. Înființase un laborator pentru a-și comercializa descoperirile în endocrinologie. Afacerea luase o mare amploare. La moartea lui Largilier, Géraudin, sau mai curînd soția lui, pentru că fusese bine făcut contractul de căsătorie, moștenise un mare pachet de acțiuni ale Laboratorului Dynam.

Cînd Géraudin sosi acasă, doamna era sus și nimeni nu îndrăznea să urce s-o vadă. Discutară mult împreună, Géraudin, camerista, Louis, bucătăreasa și femeia de

serviciu. În cele din urmă, hotărîră să-l trimită pe Louis să ducă tratative.

Louis urcă la doamna. Între stăpînă și șofer avu loc o ceartă lungă, pe care ceilalți o ascultau de jos. Doamna plîngea, îi arăta lui Louis fierea pe care o vomase în găleata de toaletă, vorbi de constipația ei și de apropiata ei moarte, îl acuză pe domnul, pe cameristă și pe doamna Claim, infirmiera-șefă, și începu din nou să plîngă. Louis îi reaminti că trebuie să plece spre La Baule la ora cinci, că era timpul să se pregătească, o ajută pe doamna să-și strîngă centura pe care o purta să-și ușureze o imaginară ptoză de stomac, bombăni pentru că doamna pierdea timpul, făcu haz pe față de proasta ei dispoziție, vorbi de nevasta lui, operată abia de șase săptămîni și care stătea în picioare să spele rufe în lighean pentru toți vecinii ca să aibă cu ce-i crește pe cei trei copii ai lor. În cele din urmă, Valérie coborî cîntînd o romanță, în vreme ce Louis o urma înălțînd din umeri. Ea își îngriji gastrita înghițind o porție zdravănă de ciocolată cu lapte, o jumătate de baton de turtă dulce și o livră de fructe zaharisite, pe care le digeră fără greutate. La ora cinci plecară spre La Baule. Géraudin în fundul Panhardului și doamna în față, lîngă Louis, pentru că se temea de zdruncinături pentru stomacul ei. Louis mergea repede. Așa-i plăcea Valériei. Din cînd în cînd, Géraudin primea cîte o valiză în cap sau pe genunchi. Striga :

— Louis ! Oprește !

— Nu opri, Louis ! spunea Valérie.

Louis ezita o clipă, apoi o asculta pe doamna, continuînd cu toată viteza. Géraudin bombănea, așeza din nou cum putea valizele și nu mai zicea nimic pînă la următoarea zdruncinătură. Prin portieră, Kiki, pechinezul Valériei, îi lătra, insultîndu-i și sfidindu-i pe toți trecătorii cu două sau patru picioare pe care-i zărea la orizont.

Cel puțin o dată pe lună, familia Géraudin făcea în felul acesta călătoria de la Angers la La Baule, unde aveau, în mijlocul unei păduri de pini de zece hectare, o încăpătoare vilă de agrement. Aici, miss Dorothy, infirmiera, asistată de un servitor și de un grădinar, îl supraveghea pe copilul Géraudinilor. Ereditatea Valériei era grea. Mama ei, alcoolică din naștere, descendentă a unor mari burghezi uzați de prea multă mîncare bună, fusese o „mintală". Murise în cele din urmă într-una din acele

case de sănătate care seamănă în mod ciudat cu azilurile de alienaţi. Şi sora mai mare a Valériei, Jeanne, născută şchioapă, purtase marca vizibilă a acestei tare congenitale. La Valérie nu se vedea nimic, decît o anumită instabilitate de caracter. Dar Henri, unicul copil al lui Géraudin, era idiot. Îl ţineau ascuns, îl creşteau departe, în secret, la La Baule.

Cînd ajunseră, se făcuse noapte. Henri, în camera lui, se afla instalat într-un cărucior în faţa unui foc mare de lemne. Îmbrăcat într-o bluză lungă, neagră, cu o bavetică de dantelă foarte albă sub bărbie, idiotul, care se apropia de douăzeci şi patru de ani, agita mîinile firave, apleca într-o parte capul şi rîdea de ceva invizibil. O mustaţă groasă îi bara faţa. O curea solidă de piele îl lega de spătarul scaunului său rulant. Lîngă fereastră, miss Dorothy, o dădacă englezoaică de vreo treizeci şi cinci de ani, îmbrăcată în albastru deschis şi alb, tricota un pulover din lînă albă şi-şi supraveghea de departe ciudatul bebeluş. Se împlineau în curînd zece ani de cînd era în serviciul familiei Géraudin.

Valérie îşi sărută în grabă fiul, îi puse în braţe pachetul cu jucării pe care îl adusese şi fugi. Îi era frică de copilul ei. Prefera să nu-l vadă. I se întîmpla să simtă în adîncul sufletului ei, în faţa nenorocitului monstru care ieşise din ea, o milă, o tandreţe, o mare răscolire a întregii sale maternităţi înăbuşite, explozia bruscă a unui instinct care o înspăimînta. Simţea nedesluşit că era aici o forţă, o putere în stare să tulbure totul, să transforme totul în viaţa ei, dacă lăsa să pătrundă în ea devotamentul şi dragostea pentru acest dement. Se temea aşa cum te temi adesea tocmai de ceea ce te-ar putea salva. Fugea, se ducea în grădină, în camere sau la cazinou să joace douăzeci şi cinci de mii de franci, dacă era sezon, sau la miss Jennison, vecina lor, dacă era închis cazinoul.

Ceea ce făcu din nou în seara aceea, după cina pe care o luaseră în doi, Géraudin şi ea, în sufrageria rustică, închisă în întregime din cauza frigului, unde se auzea de afară vîjîitul vîntului de mare în pini. În timp ce înghiţea fără chef porţia de limbă-de-mare în sos de vin alb, Géraudin citea ziarul *Paris-Soir* pe care-l sprijinise de sticla de Bourgogne. Valérie îl ţinea pe genunchi pe Kiki, şi-l hrănea cu bucăţi de peşte alese cu grijă, din fileuri.

Îndată după cafea, Valérie îl sună pe Louis şi, cu Kiki sub braţ, se lăsă condusă la familia Jennison. Miss Olivia Jennison, o bătrînă englezoaică, locuia în vila vecină, la un kilometru de a lor, cu cele două surori ale ei, Adélaïde şi Emily. Împreună, cele patru femei, jucătoare frenetice, „făceau un bridge" pînă la miezul nopţii, apoi jucau pocher.

Odată plecată Valérie, Géraudin urcă în camera fiului său. Cu faţa spre foc, legat de scaunul lui rulant, Henri îşi clătina capul şi gîngăvea, în vreme ce miss Dorothy, care tocmai îl îndopase, lingură cu lingură, cu o supă de boabe de ovăz, îi ştergea bărbia şi gura. Géraudin îi puse întrebări despre sănătatea nenorocitului, îşi examină fiul, se interesă de digestia şi de somnul lui. Îl sili să deschidă maxilarele pentru a-i vedea amigdalele prea mari pe care trebuia să i le opereze odată şi-odată. Îi vîrî în gură ciocolată. Idiotul scoase strigăte convulsive şi făcu gesturi haotice cu amîndouă mîinile, apucînd vidul, înnebunit de mirosul alimentului şi neputînd să-l apuce, să-l ducă el însuşi la gură. Sătul, se linişti. Îşi reluă reveria buimacă, cu capul aplecat, rîzînd nevolniciei, urmărind dumnezeu ştie ce vis groaznic, amintiri din viaţa sa uterină poate... Miss Dorothy coborîse. Aşezat lîngă fiul său, Géraudin îi ştergea din cînd în cînd bărbia. Se gîndea la celălalt, la copilul amantei sale. Tot un băiat. Acum trebuie să fi avut douăzeci şi şapte de ani. Unde era oare ? Fusese un copil inteligent. Géraudin îşi amintea cum îl îmbrăţişa ţîncul noaptea, cînd îl îngrijise el însuşi de crup. I se părea că mai simte încă pe faţă atingerea uşoară a mîinilor lui ca o mîngîiere...

Lîngă el, idiotul scoase un strigăt sălbatic. Géraudin tresări, se întoarse la realitate. În jurul lui Henri, jucăriile inutile acopereau covorul. De mai mult de douăzeci de ani, Valérie îi aducea în fiecare lună jucării de sute de franci fiului ei, pe care nu le lua nici măcar o secundă în mîini. Géraudin adună un iepuraş cu rotiţe, un joc de cuburi, un flaut din celuloid, înfăşură repede totul în ziar. Iepuraşul cu roţi o să i se potrivească de minune micului Charles, unul din bolnavii săi : anemie pernicioasă, trei transfuzii... Géraudin revăzu mica faţă palidă, privirea vie a ochilor negri plini de voinţă, de luciditate, de posibilă tandreţe... Cînd îmbătrîneşti, hotărît, nu-ţi mai

poţi permite să te gîndeşti la nimic fără ca asta să-ţi facă rău !

Géraudin coborî cu pachetul de jucării. Pe scară se auzea mai puternic crivăţul. Ramurile pinilor zgîriau vitraliul afară. Géraudin ajunse în vestibul, ridică fără zgomot capacul banchetei gotice care forma un cufăr adînc. Era ascunzătoarea lui obişnuită. Îşi depuse aici prada, se duse în sufragerie, luă din bufet sticla începută de Bourgogne şi cutia cu ţigări şi dădu drumul la radio.

Capitolul al nouălea

PRIMA OARĂ cînd îl întîlni pe profesorul Doutreval la facultate, după înmormîntarea lui Suraisne, Ludovic Vallorge se duse să-i strîngă mîna şi-l întrebă despre lucrările lui.

Jean Doutreval, neurolog, punea la punct un procedeu original pentru vindecarea unei anumite categorii de demenţă, pînă acum aproape incurabilă, care se numeşte schizofrenie. Vallorge se arătă teribil de interesat de explicaţiile lui. Foarte mulţumit, Doutreval îl invită să asiste la una din experienţele sale apropiate.

— Veniţi să mă vedeţi la azilul din Saint-Clément, lunea viitoare, de exemplu, propuse el. Veţi vedea ceva interesant.

Vallorge mulţumi, se interesă de Michel, fiul lui Doutreval, de fiica lui, Fabienne, şi de asemenea de Mariette...

Cei doi medici se despărţiră, încîntaţi unul de altul.

Lunea următoare, la ora patru după-amiază, Ludovic Vallorge traversa în maşină sătucul Saint Clement-de-la-Place, cincisprezece kilometri la nord de Angers, şi intra în curtea imensă a azilului de nebuni. În acelaşi timp cu maşina lui, o ambulanţă se opri în faţa intrării, la birouri.

Un omuleţ durdulliu coborî din ea. După ochelarii enormi, Vallorge îl recunoscu pe Tillery. În urma lui coborî şi Groix-Cicatrice. Împreună îl scoaseră din automobil pe un tip foarte mare, foarte solid, un soi de brută cu nasul stacojiu, cu încheieturile mîinilor legate cu sfoară. Acesta îşi ridica încontinuu spre faţă mîinile legate şi, cu un gest violent, îşi trăgea o formidabilă lovitură în nas.

Vallorge se apropie.

— Bună ziua ! spuse. Cine este ?

— Un nebun, răspunse Groix. Îl aducem aşa de la Seine-et-Marne. Vă daţi seama !

Îşi scoase pălăria, îşi ciufuli părul blond, îşi trecu batista pe faţa mare, deschisă şi veselă, unde cicatricea tăieturii desena pe pometul obrazului o urmă verticală, adîncă.

— De ce încearcă să se omoare astfel ? întrebă Vallorge.

— Nu se ştie. O idee de-a lui. O face de cînd era tînăr... Uită-te şi la nasul lui.

— Trebuia să-l vezi la gară ! spuse Tillery. Şi în tren ! Eram cu două doamne bătrîne. Abia intraţi în compartiment, iată-l pe tipul meu că începe să urineze ! Eu îmi ziceam cu spaimă : „Cîtă vreme nu va face decît asta... mai merge".

— Nu trebuia să te temi ! zise Groix. I-au dat să ia bismut înainte de plecare.

— Bismut ?

— Patru pachete. Paznicii mi-au jurat-o pe capul mamei lor. Îi ajunge pentru o săptămînă să fie constipat !

Tillery răsuflă adînc.

— Animalule ! Dacă mi-ai fi spus-o mai repede ! Am trecut tot drumul printr-o spaimă !

— Şi la Paris ? întrebă Vallorge.

— Un succes. O mie de inşi în jurul nostru, la gară. Am mîncat la un mic negustor de vinuri, în mijlocul unui cerc ! Bietul de el, i-am dat un corn, îl ţinea în mîna, dar nu reuşea să-şi găsească gura, îşi trăgea nişte lovituri în nas de-ar fi omorît un bou cu ele ! A trebuit să-l hrănesc cu fărîmiţa... În sfîrşit ! Am ajuns, asta conteaza. Hai, Groix, să-l ducem. Vino, iubitelule. O traseră cu blîndeţe după ei pe brută. Vallorge intră în birou, unde se întîlni cu Doutreval în minutul următor.

Doutreval era un bărbat foarte voinic, cu tenul bilios. Costumul de culoare deschisă, înviorat cu o cravată de culoare grena, avea o tăietură impecabilă. Şchiopăta uşor de piciorul stîng, deşi încerca să o ascundă.

— Sînteţi punctual, spuse el. Perfect. Veniţi.

Ieşiră din birouri, străbătură parcul, traversară pavilionul femeilor ca să scurteze drumul. Îi întîmpinară explo-

zii de strigăte. În saloanele lungi, cu două rînduri de paturi nebunele, culcate sau şezînd uneori în picioare pe saltele, urlau, zbierau, cîntau, răcneau, agitau pumnul spre Vallorge, îi scuipau în faţă înjurături şi ameninţări. Altele, cu gura larg deschisă, rîdeau, hohoteau la nesfîrşit, spuneau în gol lungi poveşti comice care le făceau din nou să se convulsioneze de rîs, în timp ce vecina lor culcată, imobilă, cu ochii pierduţi, înspăimîntător de solitară şi străină la tot, urmărea în acest infern un vis fără sfîrşit şi incoerent.

Tillery şi Groix îl ajunseră pe Doutreval la ieşirea uneia din săli. Merseră pe un culoar în care dădeau uşi cu ferăstruici zăbrelite. Vallorge, curios, aruncă o privire pe una din aceste ferăstruici. O sută de femei despletite, cu priviri rătăcite, rizînd sau plîngînd, gesticulau, vorbeau cu fantome... Cînd zăriră faţa lui Vallorge, se aruncară ca nişte fiare spre ferăstruică. O bătrînă cu părul cenuşiu, atîrnat şi răsucit ca nişte şerpi, apucă barele de fier şi le muşcă. Puţin palid, Vallorge se dădu repede înapoi. În acel moment, Doutreval scoase speraclul şi deschise uşa.

Traversară toţi patru întregul salon. Spre cele mai înspăimîntătoare Doutreval mergea direct. S-ar fi zis că e un îmblînzitor. Uneori, cîte o dementă vicleană s-apropia prin spate. El se întorcea, o înfrunta. Ea se oprea dintr-o dată, năucă.

— Ticălosule ! Ticălosule ! strigă de departe, spre Vallorge, o bătrînă.

— Nu sînt nebună ! Am să fac plîngere ! Or să mă lase să plec, îi striga alta, cu faţa stacojie şi cu ochii injectaţi, lui Doutreval, care o îndepărtă cu un gest ferm şi liniştit.

În spatele celor patru medici, o tînără cu păr blond, cu înfăţişare blîndă, îl urma pe Doutreval şi-l ruga încetişor, plîngînd fără zgomot :

— Domnule doctor... Domnule doctor...

Trebui s-o împingă cu asprime ca să iasă din salon prin uşa din fund. Cînd fură afară, Vallorge respiră uşurat.

— Îţi trebuie obişnuinţă ! spuse el.

Doutreval surîse.

— Aş ! Singurul pericol este neglijenţa unui paznic.

— Se mai întîmplă ?

— Priveşte tăietura lui Groix.

Zîmbind, Groix îşi arătă cicatricea de pe obraz.

— O lovitură de clondir care mi-era destinată, explică Doutreval. Groix s-a aflat la mijloc şi a încasat-o în locul meu.

— Şi aşa mi-am pierdut optzeci la sută din sex-appeal, adăugă Groix. De atunci nu mai pozez din profil.

— Ca să ascundă o armă, continuă Doutreval surîzînd, cu o lovitură uşoară pe umărul asistentului său, un nebun va găsi o mulţime de soluţii. Era unul, anul trecut, care timp de şase luni a adunat pietricele din curte. L-au lăsat s-o facă, nu vedeau nimic rău în asta... Ei bine, dragul meu, aceste pietricele el le înghesuia într-un ciorap vechi şi-şi făcea o măciucă pentru mine. Îţi aminteşti, Groix ?

— Bine-nţeles, domnule, era un „ciorap de lînă" cam ciudat. Economiştii au dreptate : excesul de depuneri este un pericol social !

— De altfel, de două sau trei ori pe an alienistii din Franţa se lasă asasinaţi de către bolnavii lor. Ce contează ! Oricum trebuie să mori de ceva. V-aţi adus nebunul, Groix ?

— Acum.

— E ramolit, spuse Tillery.

— O să-l vedem în trecere... O să te intereseze, Vallorge.

Ramoliţii ocupau un salon mare plin cu paturi; la parterul unui pavilion izolat. Chiar la piciorul primului pat, doi gardieni isprăveau să-l îmbrace într-un costum din pînză groasă pe nefericitul adus de Tillery şi Groix. Aşezat pe saltea, indiferent, bărbatul, cu mîinile legate din nou, schiţa din cînd în cînd acelaşi gest prin care încerca să se omoare cu o lovitură de pumn în faţă. Doutreval se opri în faţa lui, îl privi un moment.

— Tată alcoolic, spuse Tillery. Scrie pe fişa lui.

— Evident. Să-i faci un Wassermann, Groix.

Mai încolo, un negru uriaş, în picioare lîngă patul lui, gol, în întregime gol, eşantion magnific al speţei umane, frumos ca o statuie de bronz lustruit, cu proeminenţele splendide ale muşchilor pectorali şi abdominali, plimba în jurul lui o privire rătăcită, în timp ce un infirmier îl scutura de umăr şi îndoia cuvertura pînă la piciorul patului. Pe cearşaf, o grămadă de excremente scotea aburi.

— Sifilis, spuse Groix.

— Un exemplar superb ! zise Doutreval. Păcat, nu ?

— Nu-i nimic de făcut pentru el ? întrebă Vallorge.

— Nimic. Este rezistent la arsenice. Iar malarioterapia nu a dat rezultate. Va ajunge la scleroză totală. Vedeţi, face pe el. Biată inteligenţă umană ! Cînd te gîndeşti că acesta a fost şi destinul unui Maupassant. Al unui Nietzsche ! Da, al unui Nietzsche ! Aţi citit ultima scrisoare a lui Nietzsche, ultima lui scrisoare încă lucidă către mama lui ? „Mamă, mamă, sînt nebun !“ Geniul care s-a văzut prăbuşindu-se. Strigătul ăsta oribil al omului care se ştie nebun !

— El de unde vine ? întrebă Vallorge, arătîndu-l pe acel hercule negru.

— Nu se ştie. Epavă a războiului. Totuşi mai e cineva care se interesează de el. O femeie. Da, o femeie care l-a iubit. Îmi scrie, îmi cere din cînd în cînd veşti despre el. Ciudat...

Bruta, cu imenşii lui ochi întunecaţi, îl privea pe Vallorge de parcă ar fi putut înţelege.

În celelalte paturi, fiinţe inerte îi priveau trecînd pe medici, fără să se mişte. Într-un colţ, unul gemea spre paznic, plîngea jalnic :

— Mamă... mamă.

Rămăsese la stadiul ăsta. Nu mai avea în el decît această amintire din prima copilărie, aducerea aminte despre o fiinţă care îl iubise şi-l îngrijise şi pe care el continua să o cheme. Un altul, aşezat lîngă o masă, îşi înmuia mîna roasă de un panariţiu într-un lighean cu apă clocotită. Vallorge privi rana şi-şi reţinu dezgustul. Se vedea osul. Senin, absent, insensibil, omul îşi scălda mîna ca şi cum această suferinţă n-ar fi fost a lui. Mai departe, un cadru de scînduri înconjura un pat şi forma un fel de cuşcă. În fundul acestei cuşti, zăcînd în propriile lui dejecţii, vegeta un monstru, o mică formă umană goală, cu pîntecele enorm, cu membrele scheletice şi deformate de nenumărate fracturi. Picioarele chircite erau înfofolite în şosete. Îşi mişca braţele şi picioarele cu un soi de behăit oribil, un behăit de capră. Capul era minuscul. Nu avea frunte, nu avea craniu. Acesta se oprea net la spîncene. La tîmple, ochii, îngrozitor de îndepărtaţi unul de altul şi de asemenea neterminaţi, rămăseseră în stadiul de două globuri de faianţă, doi bulgări albăstrii fără

iris și pupilă. Un miros de îngrășământ lichid ieșea din această cușcă. O muscă se așezase chiar pe globul ochiului și se hrănea din ființa care nici măcar nu clipea.

— Este Paul Merchant, spuse Tillery. Sifilis și alcoolism ereditar.

— Este ciudat, făcu Vallorge, că o astfel de ființă poate avea nume...

Doutreval chemă un infirmier să schimbe așternutul.

— Nu se poate face asta prea des, îi explică lui Vallorge. I se rup oasele ca niște lemne uscate. Din cînd în cînd este găsit cu un picior sau un braț rupt, îndoit în unghi drept. De bine, de rău, i se pune la loc. Nu simte nimic... Nu se ocupă decît de un lucru : se masturbează fără încetare... A fost totuși în stare să descopere asta. Din întîmplare, fără îndoială... Ieșiți pe aici. Am ajuns. Aici e infirmeria.

Intrară într-un pavilion mai cochet, mai curat, în pragul căruia Regnoult, asistentul lui Doutreval, un băiat frumos, cu păr castaniu buclat, cu fruntea largă și ochi inteligenți, alergă să-i întîmpine.

— E gata ?

— Gata, spuse Regnoult.

Doutreval trecu într-un birou mic, luă un blocnotes și un creion.

— Experiența e curioasă, îi zise lui Vallorge. Cunoașteți poate primele mele lucrări în legătură cu asta. Sînt ani de cînd caut, pe urmele cîtorva savanți ca Méduna, Sakel, Nyiro, vindecarea unor cazuri de nebunie clasate sub numele de schizofrenie... De ce tocmai aceste cazuri ? Pentru că schizofrenia este contrară, opusă, dacă se poate spune așa, epilepsiei. De unde, ideea de a provoca la nebuni o criză de epilepsie artificială pentru a le reda rațiunea. De unde și numele de convulsioterapie dat metodei noastre.

— Și cum se provoacă această criză artificială ?

— Nu ne lipsesc mijloacele, spuse Doutreval.

Se opri o secundă pentru a lua dintr-un cuier un halat alb, pe care îl îmbrăcă. Îi întinse un al doilea halat lui Vallorge.

— Unii, continuă el, au folosit în injecții o soluție de camfor. Personal, am abandonat foarte repede camforul pentru a apela la produse mai energice. În prezent folosesc un derivat foarte complex al metilenului, a cărui sinteză

se datorează unui chimist german. Mi-am început experiențele pe iepure, cîine, pisică și-am obținut niște epilepsii artificiale magnifice.

Căută într-un fișier, arătă fotografii de pisici convulsionate și înțepenite în spasme înspăimîntătoare.

— Priviți ! În cele din urmă am îndrăznit să lucrez pe om. Sînt la cea de-a patru sute cincizecea experiență pe om.

— Cu ce rezultate ?

— Dacă n-ar fi vorba de mine, v-aș spune că sînt extraordinare. O să-mi vedeți statisticile. Din patru sute cincizeci de cazuri, am două sute șapte ameliorate. În mare, patruzeci și cinci la sută reușite. Pentru o boală cunoscută pînă acum ca incurabilă.

— Nemaipomenit ! zise Vallorge. Și obțineți într-adevăr o epilepsie experimentală cînd vreți ?

— Veți vedea singur. Veniți.

Vallorge îl urmă pe Doutreval printr-un coridor pînă într-o sală destul de mare, goală, în care se afla numai un pat, în mijloc și, într-un colț, o masă încărcată cu flacoane. Aici așteptau Regnoult, Tillery, Groix și un infirmier, toți în halate albe. Pe pat o formă lungă, goală și slabă, un bărbat cu trupul descărnat.

Îi privea venind pe Vallorge și Doutreval și nu spunea nimic. Respirația îi înălța coastele descărnate și desena pe pintecele lui supt scobituri adînci. Pe scheletul ăsta, alb ca fildeșul, pubisul alcătuia o ridicătură păroasă și neagră. Părea a fi un bărbat de patruzeci de ani. Obrajii îi erau acoperiți de o barbă nerasă de cîteva zile. Ochii lui neliniștiți păreau foarte mari.

— Sînteți gata ? întrebă Doutreval.

— Cu totul ! spuse Regnoult.

Doutreval se apropie de măsuță, luă o seringă, o cufundă în apa care fierbea pe un mic aragaz. Destupă un flacon, vîrî acul, trase pistonul. Seringa se umplu. Doutreval se apropie de pat. De jur împrejur, asistenții stăteau la posturi.

— Subcutanată ? întrebă Vallorge.

— Nu. Intravenoasă. O injecție subcutanata ar cere o doză triplă. Regnoult. ai făcut badijonajul ?

— Ca de obicei.

— Ce badijonaj ? se interesă Vallorge.

— Un amestec de alcool, de ulei de ricin și de iod, pe tot corpul. Pe urmă se presară amidon.

— De ce ?

— Ca să facă vizibilă și cea mai mică urmă de sudoare. Este suficient să apară transpirație pe orice punct al corpului și pielea devine instantaneu de un violet foarte curat. Simplă reacție chimică.

— Foarte ingenios, spuse Vallorge.

— Da. Groix a inventat asta.

Apucă brațul stîng al bolnavului.

— Să vedem...

— Aici, domnule, zise Regnoult, arătînd pe brațul bolnavului o pată de tinctură de iod. Am marcat aici o frumușețe de venă.

Cu mîna dreaptă, legă ușor brațul cu un garou, făcu să iasă în evidență vena. Doutreval o apucă între degetul mare și arătătorul mîinii drepte și înfipse oblic acul, îl vîrî în venă, apăsă ușor pe piston. Seringa se goli încetișor. Aplecați asupra patului, cei șase bărbați în halate albe așteptau, spionau. Trecură cîteva secunde. Dintr-o dată, se auzi înaltă, aspră, vocea bărbatului.

— Pute a gudron...

Respiră de două, trei ori. O expresie de suferință, de teamă, de neliniște îi trecu peste trăsături, pleoapele i se bătură. Fața i se crispă într-o grimasă. Și dintr-o dată, un urlet :

— Ah ! Mi-e rău ! Mi-e rău !

Fața slabă se convulsionă. Ochii i se rostogoliră în orbite, privirea i se încrucișă oribil. O contracție teribilă ridică întregul corp într-un arc de cerc, omul nu mai atinse așternutul decît cu craniul și cu călcîiele. Pe urmă, o fulgerătoare contracție inversă îl doborî, îl ghemui pe saltea, cu brațele și picioarele îndoite, cu bărbia strivită de piept, atît de puternic, încît dinții pîrîiră. Palid întrucîtva, Vallorge se dădu înapoi.

— Notați, notați, îi spunea Doutreval lui Regnoult. Luați detalii de observație.

El însuși își făcea însemnări pe un carnețel, fără să-l slăbească din ochi pe pacient. Acum omul, cu gura larg deschisă, urla, spumega, își zvîrlea spasmodic limba ca un jet de carne sîngerîndă, țîșnind în sacade regulate din fundul gîtlejului. Din nări îi curgea o mucozitate groasă și abundentă. Ochii îi ieșeau îngrozitor din orbite. Din-

tr-o dată gura i se închise, pocni ca o cursă de fier şi se redeschise atît de violent, încît maxilarul se desfăcu, rămase căscat, atîrnat pe piept. Încet, bolnavul ridică braţele, picioarele. Muşchii nu mai erau decît nişte sfere, tendoanele păreau nişte corzi gata să plesnească sub piele. Degetele de la picioare se deschideau şi se crispau ca nişte mîini. Un frison electric agita întreagă această carne, ca pe a unui electrocutat. Cu neliniste, Vallorge privea bicepşii omului, un nod de carne contractată pînă la dezrădăcinare. Dintr-o dată se auzi un trosnet, zgomotul sec al unei bucăţi de lemn care se rupe. La jumătatea coapsei, piciorul stîng al bărbatului se îndoi în mod ciudat, în unghi drept. Muşchii coapsei, prea încordaţi, rupseseră osul. Aproape în acelaşi moment, se rupse cu acelaşi trosnet de lemn ce se frînge şi braţul drept.

— S-a isprăvit... zise Doutreval, în vreme ce Vallorge se dădea înapoi. Asta-i sfîrşitul...

Contracţiile scăzură în intensitate. Pete mari violete apărură ici şi colo, sub braţe, în regiunea inghinală, pe frunte, sub tălpi, suprafeţe largi, vineţii, hidoase.

— Sudoarea, observă Doutreval. Vedeţi ? Badijonajul permite decelarea imediată a celei mai mici urme de transpiraţie...

— S-a terminat. Sfincterele se relaxează...

Un val de urină şi de excremente curse sub bolnav. Dintr-o dată ţîşni un jet de lichid seminal.

— Fără nici un semn care să-l anunţe, spuse Doutreval cu vocea lui calmă. Notează, Regnoult. Guibrard susţinea contrariul. Notează. Uite-l că plînge... S-a terminat.

Faţa brăzdată de violet a nefericitului fu inundată de un flux de lacrimi. Liniştit acum, omul se scălda în excrementele, sudoarea şi balele sale. Braţul rupt i se odihnea pe pieptul tatuat de pete violete. Coapsa ruptă îi stătea şi ea alături într-un mod ciudat, ca cea a unei marionete rupte. Tresăriri din adînc agitau încă această carne. Maxilarul luxat spînzura, lăsa deschisă gura în care se vedea limba albăstrie şi sîngerîndă. Ochii se mişcau încet, regulat, de la dreapta la stînga şi de la stînga la dreapta.

— Asta-i comă, explică Groix.

— Dacă nu mai respiră faceţi-i respiraţie artificială, ceru Doutreval. Tillery, Lobelina.

Tillery se grăbi să se ducă la măsuță sa prepare ceva Dar treptat bolnavul ieși din comă. Respiră profund de două sau de trei ori. Plimbă în jurul lui o privire rătăcită, înfiorată, și, scoțînd un strigăt de groază, făcu un efort să se ridice să fugă. Groix îl ținu de umeri. Așezat în mijlocul dejecțiilor sale, cu horcăieli penibile, dureroase, omul începu să vomeze. În timpul ăsta, Doutreval încerca să smulgă din carnea lui cîteva reflexe, îi gîdila talpa picioarelor, îi lovea genunchiul, făcea însemnări.

— Ei bine ? întrebă Doutreval conducîndu-l pe Vallorge la mașină. Ce părere aveți ?

— Impresionant ! făcu Vallorge, trecîndu-și pe frumoasa lui față regulată și masivă, puțin palidă astăzi, batista fină.

— Da, teribil. La drept vorbind, noi, aici, ne-am cam obișnuit.

— Și bolnavul ? Cu ce amintire rămîne din asta ?

— Îngrozitoare. Este aproape imposibil să-l hotărîm s-o ia de la capăt dacă de la prima ședință n-a dat rezultate.

— Ăsta-i un inconvenient...

— Desigur. Dar ameliorarea este adesea foarte clară. V-am mai spus : este de netăgăduit în patruzeci și cinci la sută din cazuri.

— Și fracturile acelea ?

— Desigur, sînt un neajuns. Dar cred că nu e prea scump să vindeci un nebun cu prețul unui picior sau al unui braț rupt.

— E drept ! aprecie Vallorge. Și pe urmă o fractură de os lung, o luxație a maxilarelor nu este niciodată prea grav.

— Nu-i așa ? De altfel, n-am notat fracturi decît în trei cazuri dintr-o sută. O dată, totuși, a fost o fractură dublă a colului femurului. Neplăcut. M-am gîndit anume să provoc coma hiperinsulinică înainte de criză, în speranța că acțiunea medicamentului va fi mai puțin violentă asupra unui corp intrat dinainte în comă. Dar pînă acum n-am reușit. Lucrez încă... În orice caz, consider de pe acum rezultatele drept încurajatoare, nu-i așa ?

— Foarte încurajatoare ! spuse Vallorge.

Doutreval îl conduse, traversînd azilul, pînă la mașina. Pe drum, în curți, în grădini, întîlniră ici și colo cîte un nebun rătăcind, visînd, vorbind singur, sau, mai

cuminte, ocupat să sape pămîntul, să grădinărească în beneficiul administrației. Mulți îl salutau pe Doutreval și-i zîmbeau. El îl opri pe unul dintre ei, un omuleț cu fața veselă.

— Atenție, Vallorge, uite-l pe Nénesse vizionarul. Ei, Nénesse ? Și vocile ?

Omul ridică degetul :

— Le aud ! Le aud !

— Și șarpele tău ?

Nénesse își arătă stomacul.

— E tot acolo. Mai sînt și păianjeni care-mi traversează capul de la o ureche la alta...

— Ah !

— Da. Dar acum îi înghit. E mai bine.

— Mult mai bine ! spuse Doutreval.

Apoi, Nénesse vorbi de Adam și de cordonul Evei, de revoluție și de cer. Deocamdată, le explică, întreaga lui persoană era în curs de diminuare, și voi să-și arate penisul.

— Nu-i cazul, spuse Doutreval. Și soția ta ?

— Ah, da ! Am primit o scrisoare.

Scoase o hîrtie murdară. Doutreval o citi cu glas tare :

„Micuțul meu drag, ultima ta scrisoare ne-a distrat mult, dar n-am înțeles totul. Pe aici totu-i bine. Micul nostru Léon o să înceapă să muncească. O să meargă. Sperăm să-ți fie în continuare mai bine și să te întorci acasă la iarnă..."

Nefericitul îi privi și surîse.

— Sifilis, spuse Doutreval, îndepărtîndu-se cu Vallorge. De acum într-un an va fi la ramoliți. Și celălalt, uite-l, cel cu decorații care vine spre noi.

Un bătrîn îmbrăcat bine, cu o panglică la butonieră, îi acostă.

— Domnule doctor !

— Cum te simți ? spuse Doutreval.

— Foarte bine. Atît de bine chiar, că nu-nțeleg de ce mă țin aici cu forța.

— De ce refuzați să mîncați ?

— Asta mă privește. Și pe urmă, mi-ați dat să beau nu știu ce porcărie... Și acum mi-e greață !

Doutreval rîse. Îi explică lui Vallorge :

— Treizeci de grame de ulei de ricin. Cînd fac greva foamei, le trec aşa ceva pe sub nas. Nu-i periculos, şi le trece cheful s-o ia de la capăt.

— Şi pe deasupra, nici o veste de la fiica mea ! reluă omul.

— Ba da. Am eu veşti. Mi-a scris mie.

— N-am ştiut nimic. Şi în orice caz, un lucru e sigur. N-am s-o mai revăd !

Doutreval îl luă după el pe Vallorge, lăsîndu-l pe bătrîn.

— Are o fiică ? întrebă Vallorge.

— Da. Căsătorită. N-a putut să-l mai ţină, uneori este rău.

— O s-o mai vadă vreodată ?

— Poate. Cînd o să fie cu totul ramolit, cînd nu va mai fi nici un pericol, va putea s-o întîlnească din nou. Dar nu va mai şti nimic. Şi pe urmă, ea o să mai vrea să ştie de el ? Un bătrîn care face pe el, căruia-i curg balele, care... În asemenea cazuri, în general, copiii nu se mai bagă. Aici, dragul meu, nu prea mai poţi crede în ceva. Regatul disperării.

— Cîţi bolnavi aveţi ?

— Trei mii. Şi numărul lor creşte. Azilul este prea mic. Toate azilurile din Franţa sînt prea mici. Inutil să vă dau cifre : ele nu spun nimic. Dar gîndiţi-vă că dacă numărul nebunilor continuă să crească la fel, în mai puţin de două sute de ani nu vor mai fi la noi decît demenţi. De unde decadenţa asta a neamului ? Este foarte simplu : alcoolul şi sifilisul, primul fiind adesea cauza indirectă a celui de-al doilea. În Franţa sînt cinci sute de mii de cabarete ! În ţările vecine cu noi, se beau cîte trei pînă la patru litri de alcool pe an ! Francezul bea cincisprezece ! Noi, alienaţii, ne sleim aici forţele şi adesea ne dăm viaţa... Şi în vremea asta, parlamentul a mai votat deschiderea a douăzeci de mii de centre noi de băutură. Drace ! Patronul cafenelei este marele elector... Franţa este o „bistrocraţie".

Vallorge şi Doutreval se despărţiră încîntaţi unul de altul. Vallorge acceptase şi o invitaţie la cină la Doutreval, pentru săptămîna următoare.

Doutreval îşi clasă nişte note, le dădu internilor şi asistenţilor săi de lucru pentru a doua zi şi, în maşină, reluă drumul spre Angers. Îşi lăsă automobilul în spatele

Pieţei Armelor şi se îndreptă pe jos spre birourile *Progresului social*, marele ziar regional, unde prietena sa, Jeanne Chavot, lucra ca secretară de redacţie. În ciuda uşorului său şchiopătat, cu silueta lui înaltă şi subţire, şi cu costumul lui gri bine călcat, era teribil de elegant, o eleganţă puţin căutată, de bărbat care se îngrijeşte. Şi femeile roiau în jurul lui.

Căsătorit de tînăr, Doutreval rămăsese văduv de peste cincisprezece ani. Pentru copiii săi, refuzase să se recăsătorească. Sceptic, convins în sinea lui de zădărnicia oricărui lucru şi în acelaşi timp de necesitatea de a ascunde vulgului această filozofie pesimistă, el făcea parte dintre acei oameni cinstiţi pentru care propria lor cinste constituia o absurditate şi care-şi trec viaţa într-o relativă cale dreaptă pe care o numesc slăbiciune. Visul lui Doutreval ar fi fost de a înăbuşi în el conştiinţa. Nu ajunsese niciodată s-o facă în întregime.

De tînăr Doutreval fusese speranţa profesorilor săi, calul lor de curse. Premiul de Ştiinţe la Concursul general, intern laureat al spitalelor din Paris, şeful unui întreg serviciu la Saint-Louis, el publicase în legătură cu malarioterapia o teză care făcuse vîlvă. Îşi pregăti obţinerea postului de şef de clinică, apoi a agregaţiei. În acest moment, se izbi de fiul patronului său, Lechesne. Acesta trebuia să-l plaseze înaintea lui Doutreval pe propriul său fiu. Îi explică asta lui Doutreval, îi oferi în loc o misiune ştiinţifică în Germania. Lechesne făcea ce voia în ministere. Aşa se făcu că, proaspăt căsătorit şi deja tată a doi copii, Mariette şi Michel, Doutreval plecă în Germania şi cunoscu acolo chimişti care aveau mai tîrziu să-l ajute mult în cercetările lui. La întoarcere, Lechesne-fiul era deja agregat, locul era liber. Doi ani mai tîrziu, Lechesne îi dădu agregatul şi lui Doutreval. Din acest moment, Doutreval îşi începu cercetările, confuze încă, asupra terapiei prin convulsii.

Războiul îi întrerupse lucrările. El îl întîmpină aproape fără părere de rău : tînăra lui soţie tocmai murise la naşterea celui de-al treilea copil al lor, micuţa Fabienne. Războiul îl smulse pe Doutreval din necaz. Fu repartizat unui grup sanitar pe front, primi în genunchi o schijă de obuz care îl lăsă şchiop, şi termină războiul ca medic militar la Val-de-Grâce. La sfîrşitul războiului, obţinu la

Angers, orașul său natal, catedra de neurologie și-și reluă cercetările. Astăzi, considera că și-a atins scopul

Doutreval calcula că-și va căsători fiica cea mai mare, pe Mariette, în doi-trei ani. O fată foarte bună. Maternă, curajoasă, realistă, veselă. Cam prostuță, cam departe de știință... Dar devotată și iubitoare ca un câine credincios. În ce-l privește, Michel va merge mai departe. Prea îndrăzneț, prea aplecat spre plăcere. Dar așa sînt toți tinerii. Și pe urmă, așa cum îl știa, brutal, practic, materialist, sceptic, această forță tînără și puternică, eliberată din vechile constrîngeri morale, va realiza fără îndoială existența plină și strălucită pe care Doutreval o visase pentru el însuși, fără să fi îndrăznit să și-o clădească. Ce forță să știi ce înseamnă farsa moralei, să înveți, de tînăr, că toată arta constă în a salva aparențele ! Incapabil s-o stăpînească în suficientă măsură pentru el însuși, Doutreval încerca cu răbdare, discret, cu jumătăți de cuvinte, să impregneze această forță fiului său. Avea uneori impresia că, fără să i-o spună, Michel îl înțelesese. Și chiar răzvrătirile tînărului, pe care pe față le blama, umpleau în taină inima lui Doutreval de o mulțumire secretă. Îi plăceau la Michel anumite cruzimi, anumite cinisme față de femeie, de viață, de morala oficială, de care el însuși nu fusese în stare. Își spunea cu o bucurie înspăimîntată : „Ăsta va merge mai departe decît mine".

Cea mai mare bucurie a lui Doutreval era Fabienne, cea mai tînără dintre fete. Foarte dotată, orgolioasă, Doutreval se revedea în ea. Îi plăcea s-o aibă aproape de el, si-o asocia, atît de tînără, muncii sale. O vedea deja ca pe o colaboratoare, sprijinul bătrîneții sale. Mai mult ca în ceilalți doi copii, Doutreval se recunoștea în mica Fabienne.

Sediul *Progresului Social* ocupa unghiul Pieței Armelor. În seara întunecoasă, litere de lumină alergau pe frontonul clădirii. imprimau un fel de jurnal telegrafic pe care mulțimea în trecere se oprea pentru a silabisi un moment :

„Contratorpilorul Duguay-Trouin va fi lansat mîine dimineață la Nantes — Doamnă, veți adopta și dumneavoastră linia Kruschen — Dl. Olivier Guerran, deputat de Angers, ministru al Agriculturii, a primit o delegație de viticultori din regiunea noastră..."

Doutreval intră în holul imensei clădiri, se strecură printre plimbăreții care citeau foile proaspăt lipite pe pe-

reţi, şi pe o scară ferită urcă pînă la etajul doi, bătu la o uşă cu firma „Secretariat" şi intră.

Singură, pierdută într-un colţ al încăperii mari, pline de cărţi şi dosare, Jeanne Chavot lipea pe un şpalt capete de articole însemnate cu creion albastru. Ea înalţă capul. Lumina crudă, căzînd din becurile electrice, îi scălda faţa obosită şi fardată.

— Tu eşti ? Cum merge ?

— Bine, spuse Doutreval, eliberînd un fotoliu de un un teanc de hîrţoage şi aşezîndu-se.

Jeanne Chavot avea treizeci şi nouă de ani. Jean Doutreval o cunoştea de cinci ani. După cîteva aventuri sentimentale destul de neplăcute, cînd fusese cît pe ce să-şi piardă libertatea, se bucurase cînd a întîlnit-o. N-ar fi vrut cu nici un chip să se recăsătorească, să aducă o mamă vitregă copiilor lui. Văduvă ea însăşi, fără copii, Jeanne Chavot îşi aprecia prea mult propria-i independenţă pentru a voi s-o piardă. În plus, ar fi fost greu să renunţe la postul de conducere important şi interesant pe care-l ocupa la ziar.

Stătură de vorbă o vreme. Jeanne Chavot tocmai primise vizita unui mare medic parizian care îi oferise cincizeci de mii de franci pentru a insera un articol despre metoda sa de întinerire cu ser de taur. Asta îi făcu să vorbească despre lucrările lui Doutreval, despre publicitatea medicală, despre anumite cotidiene mari pariziene, ale căror acţiuni sînt în mîinile consorţiilor farmaceutice, cărora le era lesne astfel să otrăvească spiritul public cu minciunile lor. Pe urmă, Doutreval reveni ca întotdeauna la cercetările lui personale. La ora şase i se aduse Jeannei Chavot o cină uşoară, ceai, carne rece şi tartine cu unt, pe care le împărţiră între ei. Apoi, Doutreval se ridică să plece.

— Vii acasă diseară ?

— Nu, spuse Doutreval. Am de lucru.

O sărută pe frunte. Îl conduse pînă la palier şi se întoarse să se aşeze la biroul ei, în vreme ce el cobora cu pas vioi, în ciuda genunchiului său spart şi a schijei de obuz care-i rămăsese sub rotulă. Asta era, înainte de orice, ce căuta el lîngă Jeanne : o auditoare, pe cineva în faţa căruia să-şi desfăşoare visele.

Se întoarse acasă prin laboratorul lui, separat de casă printr-o grădină mare, care dădea într-o străduţă. Labora-

torul era în întregime luminat. Groix şi Regnoult, care fuseseră la azil, lucrau analize Wassermann. Doutreval ieşi din laborator, traversă grădina întunecată, luminată doar printr-o lucire albă ce venea din bucătărie. Intră în oficiu, unde o găsi pe Mariette, fiica lui mai mare, aşezată pe un scaun şi strîngînd între genunchi un cocoş bătrîn.

— Ce naiba faci acolo ?

Mariette înălţă spre el faţa rumenă şi sănătoasă, încadrată de şuviţe blonde rebele. Îşi şterse fruntea.

— Îl îngrijesc pe Titi. Are un ciob de sticlă în picior.

Titi, cîinii, găinile şi porumbeii erau bunii prieteni ai Mariettei.

— Pariez că ne-ai făcut plăcintă.

Ea îşi privi braţele goale, rotunde, bronzate, pe care resturile de aluat lipite de puful blond alcătuiau mici coji albe. Mariette conducea întreaga casă, avea grijă de bucătărie.

— Da ! Plăcintă cu mere ! O să mănînci diseară ! Se coace acum. O supraveghează bona.

— Grozav ! zise Doutreval.

— Mîncăciosule ! Cu tine seamănă Michel. Titi ! Titi ! Potoleşte-te ! Ajută-mă, tată !

Încerca să ţină pasărea speriată, care bătea din aripi şi-i lovea faţa. Doutreval îl prinse cu putere pe Titi, întinse spre Mariette piciorul rănit al acestuia. Aplecată, ea examina tăietura minusculă. Părul ei gîdila faţa tatălui şi el respira mirosul uşor de sudoare amestecat cu parfumul discret de lavandă, din care ei îi plăcea să pună cîteva fire în rufărie.

— Gata ! Am terminat ! Mulţumesc, dragul meu tătic. Hai, Titi, acum cîntă !

Îl apucase pe Titi de picioare şi-l cocoţase pe umerii ei. Cu ochii lui rotunzi, Titi fixa dinţii albi ai Mariettei şi, ispitit, încerca să-i ciugulească, îi lovea încetinel cu ciocul. Mariette rîdea în hohote. Doutreval îşi privea fiica, rotundă, proaspătă şi zdravănă, cu părul blond şi uşor umezit la rădăcină de picături de sudoare, faţa ei tînără şi sănătoasă, dinţii albi, frumosul ei rîs curat.

Cu mirosul rustic şi simplu de lavandă, ea exala parcă o mireasmă de sănătate, de dreptate, un nu ştiu ce sincer, ce te făcea să te gîndeşti la natură, la aerul cîmpurilor. O floare de cîmp. Vechi aduceri aminte de catehism, de Biblie, înundară memoria lui Doutreval.

— „...iar copiii ei vor fi în casă ca niște tinere mlădițe de măslin..."

O tînără mlădiță de măslin, atît. Nici intelectuală, nici savantă. Fără nici o asemănare cu Fabienne sau cu Michel. Nimic complicat sau rar. Dar un altoi tînăr și solid, rustic și drept, înfipt puternic în pămînt. O emoție ciudată strînse inima lui Doutreval.

— Hai, ortătanie, du-te ! spuse el.

O sărută. Titi bătu din aripi și cîrîi speriat. Doutreval plecă să-i regăsească pe Groix și Regnoult în laboratorul lui, în timp ce Mariette se întorcea să-și supravegheze plăcintele.

Capitolul al zecelea

SĂPTĂMÎNA URMĂTOARE, într-o sîmbătă după-amiază, Michel făcu pe jos drumul pînă la sanatoriu. Ajunse la Pavilion și-i spuse bună ziua Madeleinei Daele, obosită și pe jumătate bolnavă de muncă și de supărare. Nu-l mai văzuse pe Seteuil de șase zile ; acesta se lăsa dorit, o amenința că o lasă, din cauza unei facturi de la garaj pe care ea nu putuse să i-o plătească. Măcinată de neliniște și de necaz, Madeleine Daele se hotărîse să ceară administrației un avans din salariu. Era îngrozită că va fi părăsită, „placată", că-l va vedea pe Seteuil plecînd, mergînd să se stabilească în altă parte ca medic, și lăsînd-o acolo, cu reputația pătată și cu inima zdrobită. Îl iubea pe acest Seteuil așa cum știu femeile să-l iubească pe cel care a fost prima lor dragoste. Pe măsură ce treceau lunile și se apropia data la care Seteuil, după ce-și va fi susținut teza, va părăsi Angers-ul pentru a se instala aiurea, neliniștea Madeleinei Daele creștea. Seteuil nu mai pronunță niciodată cuvîntul căsătorie.

Michel o liniști cît putu. Pe urmă, urcă la etajul doi, căută camera 27, camera micuței Evelyne Goyens. Bătu la ușă, intră.

O văzu la început din spate. Dar ea întoarse capul spre el cînd intră. De la prima privire, o găsi schimbată. Mai proaspătă, mai veselă. Ședea pe pat, foarte curată în rochia ei groasă de spital, cu carouri bleumarin și gri. În plus, un guler modest de pînză albă lumina tristețea veș-

mîntului acestuia de azil, greoi şi întunecat. În răscroiala decolteului fixase cu un ac un bucheţel de lînă, roşu, albastru şi galben, şase firicele de lînă alcătuind petale şi legate împreună, aşa cum confecţioncază bolnavele din sanatorii pentru a le vinde. Chipul ei palid se coloră abia perceptibil. Aşteptarea acestei vizite îi însufleţea, îi înveselea ochii mari şi negri puţin sperioşi de animal temător, care-l uimeau pe Michel. Neavînd nici agrafe, nici cordeluţă, ea îşi ridicase într-o masă enormă, foarte sus, pe creştetul capului, bogata lînă strălucitoare a părului ei roşcat, într-o coafură desuetă şi graţioasă, după moda de acum patruzeci de ani. Părul greu, debordant şi fastuos, sublinia şi mai mult, prin contrast, fineţea feţei mici, diafane, în care străluceau ochii mari, şi accentua subţirimea şi paloarea gîtului ei lung şi graţios, ceafa înaltă, gingaşă şi albă, o ceafă de fetiţă, umbrită de un puf uşor şi auriu. Văzută astfel, în puritatea şi graţia ei fragilă şi parcă tremurătoare, ea evoca un nu ştiu ce imaterial, trecător şi melancolic, ca presimţirea unei distrugeri apropiate.

Îi surîse lui Michel, cu un zîmbet puţin stingherit pe care-l ascundea pe jumătate cu mîna, pentru că-i era ruşine de un dinte spart, în colţul gurii. Uşoara constrîngere îi accentua aerul timid şi trist.

Şi totuşi se simţea la ea şi o tăinuită emotie fericită.

— Eram sigură că dumneata eşti, spuse.

— Sigură ?

— V-am recunoscut vocea, de jos, de la intrare.

— Şi de aici culorile astea în obraji... ?

Ea surîse din nou, îşi pipăi pometii obrajilor.

— Închipuiţi-vă ! O vizită. Am „o vizită", ca fiecare de aici ! Toată noaptea mi-am spus : Aştept „o vizită". Poate că voi avea o „vizită" !... Cînd, altădată, aceste zile erau şi mai triste pentru mine...

— Este un eveniment atît de mare, o vizită de un sfert de oră ?

— Cînd eşti singură de luni de zile, închipuiţi-vă !

— Nici o prietenă ?

— La început cîteva, cît am putut să cobor în sala de mese. Dar de cînd a trebuit să stau culcată, să nu mă mai mişc din pat, li s-a făcut teamă... Şi mai este ceva... sînt purtătoare de bacili... Şi asta înspăimîntă. Întotdeauna te temi să nu devii mai bolnav decît eşti. Aici fiecare pentru

el, asta e. E de la sine înțeles, ce vreți ! Ai venit aici să te vindeci, vrei să te vindeci... În prima lună mergeam la slujbă, duminica. S-a terminat și cu asta...

— Ei bine, acum iată-vă mai puțin singură, zise Michel. Primiți vizite, aveți prieteni... Remarc chiar că ați ținut să vă faceți frumoasă.

Ea își duse mîna la gulerul alb, pe care i-l arătase cu degetul. Și se înroși.

— Mi l-a împrumutat... Simone, o vecină, una nouă. Și ea e singură, pentru că se spune despre ea că e o fată de moravuri ușoare. Celelalte o ocolesc... Nu mă are decît pe mine. E foarte bună cu mine, nimic de zis. Mi-a promis să vină duminica viitoare, să jucăm dame. Are tratament ambulatoriu. Celelalte se plimbă. Eu stau în pat, iar ea e singură. Atunci ne facem program împreună... Ah, domnule Doutreval ! E prea mult ce-ați adus acolo !

Întors cu spatele, Michel scotea din servietă o mulțime de pachete pe care le puncа pe masă. Un ciorchine de strugure negru, ciocolată, o jumătate de livră de cafea măcinată, un pachet de zahăr. Îi era foarte cald. Strugurele, ciocolata, mai treacă. Dar cafeaua ! Și încă o jumătate de livră ! Cinci franci cincizeci. Domnișoara Daele îi interzisese să ia mai mult. Se pare că se trezește. Se simțea caraghios.

— Pot să le pun în dulap ? întrebă, continuînd să stea cu spatele.

— Nu... Nu, nu. N-are rost.

Dar el deschisese dulăpiorul. În fața celor trei rafturi goale, pe care rîncezea, într-o farfurioară, o bucățică de unt cu miros puternic, înțelese motivul refuzului ei. O auzi în spatele lui pe micuță, care se scuza :

— Săptămîna asta n-am avut pe nimeni care să-mi facă comisioanele... De asta nu prea am nimic... De obicei am mult mai multe. Mult mai multe.

— Bineînțeles, spuse el. Bineînțeles.

— Nu mai trebuie, de-acum înainte, să vă stîmtorați pentru mine.

Veni spre ea.

— Nu sînteți mulțumită ?

— Oh !

— Din cînd în cînd, un bob de strugure, o bucățică de ciocolată...

— Şi mai ales cafeaua, spuse ea, uitînd minciuna de adineaori. De atîta vreme doream o cafea. Şi o vecină tocmai mi-a trimis unt...

— Este rînced.

— Da. De asta... Mi se întîmplă uneori aşa, cu una sau cu alta... Zilele astea am început să mă ridic cîte un pic, o să pot să-mi fac singură cafea. La început, mica slujnică poloneză îmi făcea cîteodată cafea la prînz. Ca să-mi înmoi pîinea. Mai mergea. Pe urmă slujnica a plecat. Nou-venita era „strîngătoare". Nu aveam bani să-i dau. Atunci nu-mi mai tăia nici pîinea, nu-mi mai făcea patul. (Trebuie să ni-l facem singure.) Cafeaua de dimineaţă o lăsa pe pervazul ferestrei. Trebuia să mă scol ca s-o iau. Beam jumătate dimineaţa, restul, la prînz, rece, ca să-mi mănînc pîinea... Am slăbit mult în vremea asta. Nu mai mîncam, nu mai dormeam. Dimineaţa se face prea devreme lumină. Ziua mă trezeam. Nu aveam voie să avem perdele.

— Şi acum ?

— A plecat. A căzut dintr-un tramvai. Într-o seară cînd se întorcea beată. Au dat-o afară. Cea care a închiriat-o e draguţă, cu toate că şi ea se îmbată. Şi mai este şi Simone. Îmi aranjează perna, mă ajută cînd trebuie să mă ridic... Nu-i este silă, ca vrea s-o facă.

— Ce fată cumsecade, spuse Michel.

Se simţea atît de plin de indignare, de emoţie şi de gratitudine în acelaşi timp, încît scoase, aproape fără să vrea, un strigăt din care răzbătea întreaga sa nevoie de dreptate şi de care apoi se miră singur, într-atît de spontan fusese, aproape naiv :

— Va fi recompensată !

— Da, afirmă Evelyne, cu gravitate.

Ţinu să-i facă el însuşi cafea, urmări explicaţiile bolnavei, luă o ceaşcă de apă caldă de la robinetul chiuvetei, legă cafeaua măcinată într-un capăt de cearşaf vechi, şi o lăsă să se macereze în apă. Evelyne rîdea. Dar fără vreun motiv aparent, fu foarte încurcată cînd trebui să bea cafeaua în faţa lui. El reuşi chiar s-o facă să înmoaie o felie unsă cu unt în ceaşcă. Dar se vedea că era tare stînjenită să mănînce în faţa lui. Îi era ruşine de dinţele ei rupţi, şi, mîncînd, încerca să-şi acopere cu mîna colţul gurii şi apleca puţin capul într-o parte, ceea ce întărea expresia timidă şi fragilă a întregii ei atitudini.

Plecînd, el îi ceru ceasul, micuțul ceas al ei din oțel negru, sfărîmat. Ea întrebă de ce. Îi explică :

— Să-l dau la reparat. O să vă facă plăcere ?

Ea se înroși foarte tare, de surpriză și de mulțumire. Nu avu curaj să se opună.

Întorcîndu-se spre oraș și trecînd pe lîngă cimitir, Michel îl zări în spatele unei cruci mari de marmură pe abatele Vincent, încurcat caraghios în veșmintele albe, pe care încerca să și le scoată peste cap. Uimit, se uită mai bine și înțelese. Abatele Vincent tocmai dusese un convoi de morți la groapa comună. Acum își scotea veșmîntul alb pentru slujbă pentru a intra în oraș în sutana neagră. Bucuros că va avea un tovarăș de drum, Michel trecu printre morminte și-l ajunse pe preot în fața unui monument modest unde clericul se dusese să spună o scurtă rugăciune. Abatele isprăvi rugăciunea, își făcu semnul crucii, își înfășură îmbrăcămintea albă și o îndesă în servietă, împreună cu sfeștocul. Atunci îl văzu pe Michel și-i surîse. Era un ins gras, cu înfățișare blajină și prozaică. Îi arătă piatra funerară.

— Vedeți, era o bolnavă tînără. Șaptesprezece ani. O fată din spital. O mică sfîntă, vă asigur. Vin s-o văd din cînd în cînd.

Se întoarseră împreună în oraș. De două-trei ori pe săptămînă, abatele avea înmormîntările lui, de la spital, șase, șapte sicrie de nevoiași unul după altul, pe care-i ducea la cimitir, adesea el singur.

— Niște nefericiți, spunea abatele Vincent. Niște nefericiți. Ce mai parohie am și eu !

— Ajungeți să încropiți ceva, pe lîngă oamenii ăștia ?

— Nu, spuse simplu clericul. Le ușurez nenorocirea. Îi distrez. Le fac film cu Pathé-Baby pe care l-am cumpărat. Le aduc tutun și mere. Asta-i tot. Se află într-un punct unde nu mai ești nici măcar răspunzător, nici liber. Le rămîne teama de moarte, speranța foarte confuză că o putere ascunsă ar fi în stare, poate, să le ușureze răul. Și nimic altceva. Nu mai au nevoie nici măcar de moralitate. Cînd îi spovedesc, îmi spun : „Nu am prea multe de zis. N-am făcut nimic rău..."

Și totuși, spovedaniile lor sînt înfiorătoare, la spital. Nu se mai judecă. Cînd suferă, înjură, blestemă, strigă, toți strigă la fel. „Ce-am făcut ? Ce i-am făcut Bunului Dumnezeu ?"

— Şi totuşi continuaţi ?

— N-o fac nici pentru ei, nici pentru mine. Vorbiţi ca menajera mea.

— Ca menajera dumneavoastră ?

— Da. Îmi spune aproape în fiecare dimineaţă : „Vă spetiţi pentru ei, domnule abate. Asta-i o prostie. Sînt cu toţii nişte ticăloşi ! Poate că are dreptate. Dar ce vreţi ? Nu au avut de la început educaţie... Nu au avut decît gîndul pîinii... Nu văd ca noi. Pentru ei, semnul crucii deasupra pîinii înseamnă un important act religios. Asta le ajunge. I-ar ajunge poate şi lui Dumnezeu. Pentru femeile uşoare, a se culca cu un bărbat nu înseamnă să păcătuiască, ci să muncească. Le aud, la dispensar, sau la vizita de marţi şi de vineri, cînd vin să le controleze dacă n-au luat sifilisul. Îşi spun :

— Merge slujba ?

— Şomăm...

— Nu iese nimic, nu...

— Cu şomajul ăsta care începe, clientela e rară.

Cuvinte de muncitoare, domnule Doutreval. Şi multe, multe dintre ele mai au încă obiceiul de a se închina înainte de a îndeplini actul... Da, bineînţeles, asta este o muncă pentru ele. Nu, asta nu mă mai revoltă. La început, mă umplea de indignare, îmi făcea rău. Acum, am înţeles. În fond, e foarte frumos, consolator chiar, asta dovedeşte că în mintea lor ele nu păcătuiesc... Sanctifică oroarea asta ca şi cum ar sanctifica o muncă... Şi dacă la *Egalité* sînt unele care mor ca nişte sfinte, de şapte ori din zece astea sînt fete ale păcatului, prostituate...

Ah, da, omul este frumos, întotdeauna este frumos. Dacă am şti toţi să avem încredere în om, să credem în om mereu şi în ciuda a tot. Gîndeşte-te puţin la tot binele care s-a înfăptuit şi care nu s-ar fi înfăptuit de două mii de ani pe pămînt, dacă n-ar fi crezut în om însuşi Hristos.

Din nefericire, noi nu vom putea să-i judecăm. Dumnezeu îi va judeca. Numai el poate s-o facă. Acum, cînd îi spovedesc şi cînd le dau absolvirea, le spun întotdeauna : Îţi iert păcatele, în măsura în care ai păcătuit sau te ştii vinovat...

— De fapt, domnule abate, zise Michel, dumneavoastră credeţi încă într-un om perfectibil.

— Da, spuse abatele.

— În ciuda spectacolului pe care-l aveţi zilnic sub ochi ! În ciuda vieţii ?

— Da, spuse din nou abatele. Dacă n-aş mai crede, nu aş mai avea pentru semenii mei decît dispreţ. În vreme ce aşa... ? În vreme ce aşa, îi iubesc, ca pe o cucerire de făcut.

Michel clătină din cap.

— Mi-ar fi greu să vă urmăresc, domnule abate. Eu nu cred în omul ameliorabil. Nu văd în noi nici o schimbare de la bruta preistorică.

Tonul abatelui Vincent deveni dintr-o dată grav.

— Domnule Doutreval, dacă spuneţi adio speranţei în perfectibilitatea umană, spuneţi adio în acelaşi timp vieţii. Atunci nu mai e nimic pe pămînt. Nimic altceva decît să lupţi, să ucizi şi să te bucuri înainte de a fi ucis tu însuţi. Nu mai e umanitate, nu mai e conştiinţă, nu mai e datorie, morală, cvilizaţie. Dacă nu mai crede că-şi poate salva fraţii, omul este pierdut. Să moară sau să salveze.

— Să moară sau să salveze... repetă Michel.

— Da. Sînt cuvintele lui Giovanni Papini pe care-l iubesc. Sînt cuvintele-cheie al vieţii, domnule Doutreval. Ai să înţelegi într-o zi.

Ajunseră în oraş. Trecînd prin faţa unui fotograf, abatele Vincent se opri, se scuză, intră în prăvălie. Avea aici o datorie mare, ratele la acel Pathé-Baby pe care nu mai ajungea să le termine de achitat.

Acest Pathé-Baby era de doi ani coşmarul bietului preot. Dar ştia că trecerea lui, seara, prin saloane, era principala bucurie a bolnavelor din spital. Şi nu se putea hotărî să le lipsească de ea, în ciuda oboselii pe care i-o producea corvoada asta zilnică, şi primirii morocănoase a surorilor, pe care el le deranja cu tot materialul lui, în timpul orelor de serviciu. Stătu cîteva minute în atelier, să se justifice în faţa creditorului său. Pe urmă ieşi. Reluă împreună cu Michel drumul spre *Egalité*.

— Spitalul le face, totuşi, tuturor bine, spuse abatele Vincent pe drum. Au timp să reflecteze. Asta înseamnă enorm. Au şi ei o dată timp să reflecteze. Ştiţi dumneavoastră, domnule Doutreval, că în zilele noastre nimeni nu mai reflectează ? Nu mai este timp. Prea multă muncă, distracţii, solicitări exterioare. Acolo, în sfîrşit, ei gîndesc. Uneori, văd rezultatul. Sînt unii care cer să se spovedească, în ajunul unei operaţii... Sînt concubini care-şi reglementează starea...

Scoase din buzunarul interior al sutanei un carneţel negru.

— Iată contabilitatea mea. Am celebrat la spital anul ăsta douăsprezece botezuri, douăsprezece comuniuni. Adulţi, bineînţeles. Şi patru căsătorii. La spital, desigur. Şi n-am adăugat la număr şi ultimul caz : o femeie care urma să iasă două zile mai tîrziu şi care mi-a povestit :

— Domnule preot, trăiesc de şase ani, cu un bărbat aş vrea să mă mărit...

O întreb :

— De ce aţi aminat ?

— Pentru că nu şi-a făcut comuniunea. Şi nu vrea s-o facă. Iar eu aş vrea să mă mărit la biserică. Am fost crescută în ideile astea, vedeţi, astea-ţi rămîn...

Spunea asta de parcă se scuza. I-am explicat un truc, ce puteam să fac ! I-am zis : Soţul dumitale n-are decît să vină la confesional şi să refuze să se spovedească... Ajunge să se fi prezentat. Eu sînt legat, nu pot spune nimic : secretul spovedaniei... şi i-am căsătorit o lună mai tîrziu...

— Ciudat, spuse Michel.

— Da, e ciudat. Ea se afla la spital pentru un chiuretaj. Ştiţi ce înseamnă asta, nu ? La spital, de fapt toate chiuretajele înseamnă urmările unui avort... La început, eram prost, nu ştiam. Tuturor femeilor le puneam întrebări, voiam să ştiu, le întrebam : Ce boală aveţi ? Ce boală ? Ele se înroşeau, stînjenite. Şi eu, pentru că înţelegeam dintr-o dată, prea tîrziu. Acum nu mai întreb.

Îl părăsi pe Michel cu o sută de metri înainte de *Egalité*, în apropierea negustorului de ziare. Pentru că din cînd în cînd, spre marea indignare a surorilor, el cumpăra *Le Populaire* pentru un bătrîn socialist canceros, care nu mai avea decît această bucurie pe pămînt. Şi intrînd în spital, făcu un ocol, se duse pînă la capelă să facă mătănii, o jumătate de oră, ca să fie sigur că o dată ajuns acasă n-o mai găseşte pe menajeră. Aceasta îi cumpărase în ajun un kilogram de mere renete, pe care le ascunsese în bufet. El le găsise şi luase din ele pentru bolnavi. Aşa că prefera să n-o întîlnească.

Michel lăsă la un bijutier micul ceas al Evelynei. Îl scoase trei zile mai tîrziu, reparat, curăţat, bătîndu-şi vesel tic-tacul rapid de mic animal viu. Îl purtă la el restul săptămînii. Şi fără motiv, se simţea fericit cînd din întîmplare îl găsea în fundul buzunarului său, sub degetele lui.

Capitolul al unsprezecelea

MICHEL DEVENI un obişnuit al sanatoriului. De două, trei ori pe săptămînă, îndată ce avea timp, alerga s-o vadă pe Evelyne. Şi petrecea acolo cele mai frumoase ore ale vieţii lui.

Beaujoin, adjunctul primarului de Mainebourg, administratorul azilurilor, era foarte mîndru de sanatoriul lui. Pe toţi cei ce veneau în oraş îi invita să-l viziteze. Sublinia modernismul cubist al formidabilului *building*, higiena linoleumurilor ceruite, a pereţilor vopsiţi cu ripolin, confortul ascensoarelor, somptuozitatea sălii de operaţii. Vizitatorul, uimit, trecea din rezervă în rezervă, părîndu-i-se că parcurge camerele unui hotel de lux, un loc de odihnă liniştit şi fericit. Dacă nefericiţii închişi aici ar fi putut vorbi, cu ce strigăt, cu ce chemare disperată şi-ar fi cerut îndărăt casa, căminul, cocioaba sordidă şi familiară, acel „acasă" nesănătos şi dulce, care ar fi trebuit făcut mai bun, mai curat, reconstruit, dar pe care niciodată caritatea oficială n-ar fi trebuit să vrea să-l înlocuiască cu cazărmile ei publice.

Aici, femeile sufereau mai puţin ca bărbaţii. Coseau, tricotau, confecţionau rame, păpuşi de lînă, obţineau astfel ceva bani. Camerele lor erau mai curate. Se distrau făcînd puţin menaj şi chiar bucătărie. Dar bărbaţii, cu excepţia cîtorva, nu se preocupau nici de curăţenie, nici de confecţionarea şerveţelelor sau covoarelor. Mai egoişti, mai puţin resemnaţi, mai puţin obişnuiţi cu suferinţa, acuzau întregul univers, se plîngeau de tot. Asistau la realizarea descurajantă a ceea ce li se prezentase în discursurile electorale drept un paradis, drept societatea viitoare ideală : colectivismul, asistenţa de stat, spitalul şi azilul pentru toţi. De departe aplaudaseră toate astea.

Acum se mirau văzîndu-se încazarmaţi, militarizaţi, trataţi ca nişte numere, şi înţelegeau că în medicină, ca şi în toate celelalte domenii, nimic nu valorează cît bietul cămin familial.

Plictisul, plictisul strivitor, îi înăbuşea pe toţi în această cetate a lenei, a tăcerii, a odihnei continue şi obligatorii. Un fonograf vechi, dăruit de o doamnă filantroapă, zgîria din cînd în cînd un disc rablagit. Nu erau cărţi, nu era reviste. Cîteva ziare, cîteva mici romane-foileton circulau clandestin. Le citeau seara, pe ascuns, în pat. La trecerea domnişoarei Daele, ascundeau cartea sub cearşaf. Fumau la toaletă. Ţineau şedinţe comune nesfîrşite. Golirea intestinului era una din marile distracţii ale zilei. Mai erau cărţile, jucau în stil mare. Pentru aşa ceva mai găseau ceva bani. Se pare că omul are nevoie cu orice preţ să se pasioneze de ceva. Diferenţele de trei sute de franci nu erau o raritate. Banii dispăreau la trecerea infirmierelor. În sfîrşit, cursele de cai făceau ravagii la toate etajele rezervate bărbaţilor. Pentru că jucau şi la curse. Trigault, un cavitar, condamnat fără speranţă, era bookmaker-ul. Fondul lui de rulment depăşea douăzeci şi cinci de mii de franci. Dimineaţa, la ora ziarelor, nu era bine să vii să-i deranjezi pe bolnavi, absorbiţi în lectura pronosticurilor şi rezultatelor. Ca răspuns la întrebări, domnişoara Daele nu obţinea de la ei decît un cuvînt scurt şi mormăit, cînd trecea printre şezlonguri.

— Poţiune...

— Purgativ...

— Injecţie...

Erau prea preocupaţi de performanţele lui Gladiator sau ale lui Cornichon IV, fiul Rosalindei şi al lui Sirocco, ca să se mai intereseze de starea intestinelor sau a plămînilor lor.

Femeile, mai ales cele tinere, preferau jocul de-a corespondentul. Publicau un anunţ într-un mic săptămînal oarecare, unul din acele săptămînale care trăiesc din subvenţiile fabricanţilor de produse cosmetice şi care otrăvesc tineretul feminin al Franţei inculcîndu-i în exclusivitate preocuparea pentru ruj, permanent, pentru cinema şi flirt. Primeau, ca răspuns, zece, douăzeci, treizeci de scrisori ale unor candidaţi la dragoste. Alegerea umplea şi ea mai multe zile, unora le plăcea mai mult depărtarea, se temeau de vizite. Altele, dimpotrivă, cău-

tau un tip galant care ar fi putut să le viziteze, din cînd în cînd, să le facă mici cadouri, chiar să le scoată uneori la plimbare. O „raită" de cîteva zile, asta schimbă întrucîtva situaţia. Chiar dacă la întoarcere leziunea ţi-e mai mult sau mai puţin agravată. Slujba, de asemenea, aducea o variaţie pentru unele dintre ele. Vreo douăzeci de femei mergeau la slujbă cu gulerul lor alb şi floricica de lînă. Neavînd pălării, îşi tricotau cîte o bască. Rămîneau cochete şi aici. Rideau cînd treceau pe lîngă bărbaţii culcaţi, care le făceau cu ochiul şi le preţăluiau cu glas tare. Te-ai fi crezut la poarta unei fabrici, dimineaţa, cînd bărbaţii le privesc pe fetele care intră.

Şi totuşi, în spatele tuturor acestor meschinării, exista, la cei mai mulţi, tăinuită, o mare neliniştе, gîndul la soţie, la soţ, la copil, la bani, la mizeria ameninţătoare pentru fiinţele dragi, la căminul abandonat, unde trebuia cu orice chip să se întoarcă curînd. De aceea, la numai cîteva luni, sătui să mai aştepte o vindecare ce nu mai venea, erau cuprinşi de o mînie surdă împotriva doctorilor, infirmierelor, împotriva întregului sanatoriu, împotriva acestui mediu străin pe care ajungeau să-l acuze de a-i fi îmbolnăvit mai rău. Sfîrşeau prin a voi cu orice preţ să plece, să-şi regăsească viaţa, viaţa de altădată.

— La urma urmelor, nu mi-era atît de rău ca acum ! Mai munceam încă, acum cîteva luni ! Aici m-am îmbolnăvit !

Dacă intervenea o uşoară ameliorare, imediat se declarau vindecaţi, nu mai ascultau de nimeni, nici de Ribières, nici de domnişoara Daele, nici de interni.

— Merge mai bine ! Da ! Da ! O să fiu atent. Am înţeles. Fără surmenaj. S-a-nţeles.

Plecau, reluau lucrul, şi se întorceau după şase luni, să moară. Atît de dureroasă era viaţa în sanatoriu, încît în nouă cazuri din zece bolnavul ar fi refuzat să se trateze, ar fi respins şirul caznelor, dacă n-ar fi avut grija unei familii. Dar pentru nevastă, pentru copii mai ales, se tratau, cu încăpăţînare, cu furie. Se agăţau de viaţă, acceptau treptat întregul lanţ de chinuri, pînă la martiriul chirurgical, la început respins cu groază : — mai întîi îndoparea, odihna totală, tăcerea, singurătatea, viaţa de celulă de închisoare. Pe urmă primele intervenţii : spălarea bronhiilor, insuflarea de aer între plămîn şi învelişul lui, pentru a aplatiza alveolele şi a le pune în stare

de odihnă. De asemenea, la fiecare cincisprezece zile, se duceau să se supună „reumflării", să li se treacă un ac lung, gol, între coaste. Nu mergea întotdeauna de la sine, plămînul aderă la învelişul său prin bride. Aceste bride trebuiau tăiate, întrerupte prin scînteie electrică. Nici o îmbunătăţire, nici o ameliorare. Deci, supraalimentaţie. Dar stomacul se revolta : urma o scădere în greutate. Discret, medicul începea să vorbească de o „freni". O nimica toată, pur şi simplu tăierea nervului care comandă diafragma, pentru ca aceasta, eliberată, să urce şi să aplatizeze plămînul. Ezitau, acceptau. Instilare de alcool în nervul frenic pentru a-l distruge. Cîteva luni de răgaz, apoi recidivă. Supraalimentaţie frenetică, gastrite, gălbineală. Atunci „patronul" vorbea de o „toraco". Toracoplastia înseamnă retezarea unui anumit număr de coaste, suprimarea în fapt a cuştii toracice în dreptul cavernelor, pentru ca plămînul să se lase şi ca rănile lui, într-un fel, să se lipească şi să se cicatrizeze : nenorocitul refuza. Colegii de cameră interveneau :

— O să mi-o facă şi mie peste opt zile.

— Mie mi-au făcut-o ! Mi-au scos un metru cincizeci de cotlete !

— Mie, un metru optzeci !

— Mie, un metru nouăzeci şi cinci !

— O nimica toată.

Glumeau, se lăudau, îşi arătau umărul teşit, torsul dărîmat, ca o schelărie doborîtă de topor. Se resemnau. Acceptau. Dacă alţii au scăpat cu bine ! Toracoplastie. În acelaşi timp, un ultim efort de îndopare, fără rost, şi de asemenea, de nouă ori din zece, recidivă. Şi ăsta era sfîrşitul, prăbuşirea finală. După asta, la capătul curajului, simţeau că nu mai era nimic de făcut. Încetau să mănînce, să se drogheze, se abandonau, aşteptau moartea. Cu cincisprezece zile înaintea sfîrşitului, cu menajamente, internul începea să le vorbească de casă, de copii...

— Poate v-ar face bine vreo cincisprezece zile de „permisie" ? Da ? Dacă v-aţi duce acasă pentru o săptămînă ? Apoi v-aţi întoarce !

Plăcerea de a regăsi culcuşul, dragul culcuş familiar unde ai trăit, unde ai suferit... Muribundul nu rezista ispitei. Ambulanţa îl ducea acasă ca să moară acolo. Şi moartea lui nu împovăra statistica deceselor în sanatoriu.

Domnea nebunia supraalimentării. Mai întîi, la majoritatea medicilor, care prescriau carnea crudă de cal ca supliment între mese. Şi mai mult la bolnavi. Fiecare cameră era o bucătărie. Fiecare ascundea, sub pat sau în dulap, o lampă cu alcool, conserve, zahăr, cafea, ulei şi oţet. Îşi găteau diverse feluri de mîncare, o puneau pe paznica de noapte să le aducă de afară fripturi, oale cu supă şi litri de coniac. Femeia asta se îmbăta ca un bărbat, obţineau de la ea orice voiau numai cu un pahar de tărie. Vizitatorii, prietenii aduceau, de asemenea pe furiş, alimente. În zilele de vizită, domnişoara Daele scotocea zadarnic sacoşele celor ce veneau. Îi treceau pe sub nas alimente cu care să-i „înzdrăvenească" pe scumpii de bolnavi, porumbei reci, litri de zeamă de carne, pe care le vîrau cu iuţeală sub cearşaful patului. Uneori, la şase dimineaţa, camerele răspîndeau miros de friptură. Peste zidurile curţii, se făcea un extraordinar comerţ cu sticle de vin roşu, pe care prietenii devotaţi de afară le umpleau la cîrciuma din colţ şi pe care le aduceau pline graţie unor ingenioase sisteme de sfori.

În multe rezerve, bolnavii stăteau cîte şapte sau opt. Se îndemnau reciproc să se îndoape. Împărţeau totul. Se întreceau care mănîncă mai mult, care înghite mai multe ouă ca supliment, care cîştigă mai repede în greutate. Cumpărau tocătură de cal pe deasupra dozelor îngrozitoare pe care le dădea administraţia. O întindeau pe pîine. Şi cum stomacul se întorcea pe dos de scîrbă în faţa acestei hrane neomeneşti, căutau să scape de mirosul greţos de carne crudă, presărînd peste ea zahăr şi întinzînd pe deasupra un strat de dulceaţă. Ajungeau astfel la cîntar sîmbăta, umflaţi, cu respiraţia tăiată, gîfîind şi obezi, zece kilograme în şase săptămîni. Victorie ! Pe urmă, o indigestie grozavă făcea să dispară cele zece kilograme. O luau de la capăt, se îndopau încă o dată pe atît, pentru a recupera timpul pierdut. De data asta dădeau în gălbinare. Un regres de patru săptămîni. O luau de la capăt, se încăpăţînau, turbau de furie. Pînă la urmă o să se lase îngrăşată maşina asta umană murdară, care se încăpăţîna să rămînă slabă. Interveneau atunci drogurile, care stîrneau revolte furioase ale stomacului, şi apoi injecţiile cu cacodilat şi cu untură de ficat de morun, pentru că nu mai puteau s-o înghită pe gură. Trei săptămîni cu regimul ăsta, şi o pleurezie sau

o hemoragie de data asta îi dezumfla definitiv. Nimic nu mai mergea, stomacul, intestinul, ficatul refuzau orice nouă încercare. Renunţau, supraalimentaţia îşi înfăptuise opera destructivă, se abandonau slăbirii progresive, refuzau să se mai cîntărească. Precauţi, medicii încetau ei înşişi să mai vorbească despre aşa ceva. Se isprăvise. Nu mai era nimic de încercat. Urma un declin lent. Pe urmă, la capăt, adesea, foarte adesea, moartea. Şi în jurul tău veneau alţii noi, năvăleau şi, fără să vadă, fără să înţeleagă, reîncepeau orbeşte aceeaşi luptă, aceeaşi trudă care-i va duce, în şase luni sau în cinci ani, la acelaşi sfîrşit. Existau fotografii de grup, fotografii vechi de trei sau patru ani. Cei mai vechi din sanatoriu şi le arătau, îi numărau pe cei morţi. În trei ani, era o tragedie. Spuneau : „Păcat, totuşi !" Dar fără să se gîndească că un destin asemănător îi pîndea pe mulţi dintre cei care astăzi erau în viaţă. Şi nici bolnavii, nici, mai ales, majoritatea medicilor, nu vedeau altundeva adevărul, nu discerneau, în această hecatombă, rolul devastator al supraalimentării. Datoria scriitorului ar fi să păstreze tăcerea în legătură cu asta, să respecte, precum medicul, inconştienţa fericită a celor care suferă, dacă nu ar exista un remediu, o lumină pe care să le-o aducă, o posibilitate de salvare prin alte metode. Lupta pentru adevăr este mila supremă.

De altfel, ideea morţii nu-i prea muncea pe aceşti nenorociţi. O respingeau cît puteau, o luau drept o glumă. Dar, în ciuda tuturor, ea dăinuia în subconştient, îi înşufleţea pe muribunzi cu o frenezie supremă a bucuriei, surescitată încă de o hrană incendiară, de groaza în faţa neantului ameninţător, de promiscuitatea camerelor.

Cînd sosea „o fată uşoară", o femeie cu „condicuţă", o ţineau la distanţă, o izolau într-o rezervă, să nu le contamineze moral pe celelalte. Dar lăsau de-a valma fete de paisprezece ani cu femei măritate, care se amuzau să le corupă, să le explice cum se distrau cu soţul lor şi cum s-o facă pentru a nu avea copii, sau dînd consultaţii noilor venite. Se duceau noaptea în patul lor. În opt zile, te şlefuieşti, înveţi ce e „viaţa", spuneau bolnavele însele. Ca şi cum asta ar fi însemnat viaţa ! Printre bărbaţi circulau ziarele deocheate, cumpărate în comun prin cotizaţii săptămînale. Şi uneori domnişoara Daele surprindea cîte doi bolnavi închişi în toaletă. Din cînd în cînd, cîte

unul nu mai rezista, sărea zidul, fugea. O vecină a Evelynei, o „toraco" (îi tăiaseră şapte coaste), îşi luă astfel un concediu, chefui opt zile, fu adusă înapoi cu rana larg deschisă, căscată. Aceasta nu se mai închise niciodată. Se părea că avea plămînul plin de puroi. De aici i se trase moartea. Alta, după o fugă asemănătoare, se întoarse însărcinată şi muri şi ea. O alta cunoscu prin mica publicitate un pretendent care îi dădu întîlnire, fugi din sanatoriu şi fu găsită părăsită şi pe jumătate îngheţată la drumul mare, trei zile mai tîrziu. Muri şi ea. Dăinuia şi aici febra de a gusta din plin din plăcerile vieţii, de a se bucura cu furie de această viaţă care le scăpa printre degete. Nu exista morală, credinţă, nimic de care să se agaţe. Cînd venea abatele Vincent. abia îndrăznea să vorbească, putea numai să întrebe :

— Merge ? Cum e cu sănătatea ? Moralul e bun ?

De rest nu voiau să audă. Îl respingeau, refuzau cu sălbăticie să ştie de orice altceva şi mai ales să se vorbească de moarte. Cît se mai putea alunga ideea, se minţeau singuri. Trăiau. Şi totuşi, la sfîrşit, în ceasul din urmă, mai erau şi din cei care se temeau, cuprinşi dintr-o dată de o spaimă cumplită, şi care nu voiau să moară, care se zbăteau, blestemau, urlau de groaza morţii. Îi auzeau din camerele vecine. Ceilalţi, în rezervele lor, îi ascultau, îngheţaţi de spaimă. Pentru aşa ceva ţinea administraţia o supraveghetoare de noapte, deşi aceasta se îmbăta în fiecare seară. Numai ea, datorită alcoolului poate, accepta să rămînă pînă la capăt lîngă cei ce agonizau urlînd de groază. Mizeria unei umanităţi căreia nu i s-a dat nici un ideal, nici o speranţă, nici o lumină, nimic altceva decît viaţa pămîntească, şi care-şi dă dintr-o dată seama că şi această viaţă îi va fi smulsă.

Lîngă Evelyne locuia Clara isterica. Toată lumea se temea de ea. Uneori, vederea unui bărbat o arunca în transă. Se rostogolea la pămînt, îşi ridica fustele, muşca, înjura, îi curgeau balele, striga obscenităţi, pe urmă se slobozea acolo şi apoi înţepenea. Tovarăşele ei trebuiau s-o ridice, rigidă, s-o dezbrace şi s-o schimbe. În afara acestor crize, era o fată bună, săritoare. Mai era apoi o bătrînă cu cancer rectal. Îşi făcea nevoile fără măcar să-şi dea seama. În cantină, la masă, se răspîndea dintr-o dată o duhoare insuportabilă. Se termina, toată lumea pleca, nimeni nu mai avea chef să mănînce. O alta, la

fel, urina sub bancă în vreme ce mînca, şi scuipa fără să se ferească nişte mucozităţi lungi, în „borcanul ei cu dulceaţă", scuipătoarea ei de sticlă albastră, pe jumătate plină. Venea pe urmă grasa Julia, ale cărei flirturi îndrăzneţe cu logodnicul ei, duminica, la ora vizitei, în grădină, reprezentau marea distracţie a celorlalţi bolnavi. Îi vedeau de departe, pe ea şi pe el, pe o bancă, izolaţi, aproape aşezaţi unul peste altul. Alături, Madeleine Rieux, îşi primea în fiecare săptămînă, în rezerva ei, soţul, o secătură întrucîtva neliniştitoare. Şi iubirile lor, sau mai degrabă certurile lor domestice, făceau să răsune spitalul.

Micuţa Maria, o altă vecină, avea douăzeci de ani. Tatăl ei venea în fiecare duminică s-o vadă. O iubea mult tatăl ei, a asistat-o pînă la capăt : nu fac toţi asta. Dar era recăsătorit, mama vitregă nu venea niciodată, din pricina unor foarte vechi certuri de familie. Mica Maria muri într-o simbătă seara, pe deplin lucidă. Tatăl ei veni s-o vadă. Nu şi mama vitregă. Nici în faţa morţii unii oameni nu uită o ceartă. Deasupra era prietena ei, Germaine Saulvez, de cincisprezece ani. În sanatoriu erau trei Saulvez : mama şi cele două fiice. Şi trei fraţiori la grădiniţă, aşteptînd ca mama să se vindece sau să moară.

Două rezerve mai departe era Zélie Chabry. Soţul ei, tuberculos şi el, se afla ca şi ea în tratament în Pavilionul C. Dar nu puteau să se vadă. Copilul lor, un băieţel de unsprezece ani, era îngrijit în sanatoriu, la Berck-Plage. Duminica, Chabry avea dreptul să-şi viziteze nevasta. În acea zi se rădea, aşadar, cu grijă, îşi punea frumosul lui costum, şi urca s-o îmbrăţişeze pe Zélie.

Curînd, nu mai avură bani să plătească pensiunea copilului. Atunci, Chabry părăsi Pavilionul C, reluă lucrul. Dar cum starea sănătăţii i se înrăutăţea rapid, Zélie ieşi şi ea din sanatoriu să-şi îngrijească soţul. Aşa încît muri cu trei luni înaintea lui. Deşi el o contaminase. Dar el avea o tuberculoză fibroasă. Cazurile astea rezistă mai mult. Murind amîndoi, nu se mai ştiu niciodată ce se alese de copilul lor.

Una nouă, o femeie însărcinată, luă locul Zéliei. Se apropia momentul naşterii. Într-o dimineaţă, o apucară durerile şi o duseră la pavilionul maternităţii. Născu aici, se întoarse apoi în Pavilionul C şi muri trei zile mai tîrziu.

Nu se mai știu niciodată nici ce se întîmplase cu copilul ei.

Bolile astea durează prea mult, bunăvoința oboseşte. Cazurile de părăsire erau nenumărate. Aşa, soțul uneia dintre aceste nefericite nu-şi mai amintea de ea decît cînd bea. Venea din cînd în cînd, beat mort, plîngea ca un viței în rezerva ei, şi dispărea pentru trei luni. Alții nu veneau decît să vorbească de despărțire, de divorț : „Trebuie să mă înțelegi, sînt tînăr. Asta nu-i o viață pentru un bărbat... Dacă vrei, am putea aranja..."

Alții se temeau de contaminare, refuzau s-o lase pe femeie să se întoarcă acasă. Iar alții nu mai veneau deloc, îşi uitau cu brutalitate tovarășa de viață şi uneori şi copilul. Trei camere mai sus de cea a Evelynei se afla o tînără căsătorită de şase luni, sosită aici la opt zile după nuntă, şi care nu-şi mai revăzuse niciodată soțul. O alta, însărcinată şi părăsită de amantul ei, şi care avea să moară, spunea :

— Măcar să mor repede ! Să mor înainte de a se naşte copilul !

La etajul bărbaților, era un băiat de cincisprezece ani care nu-şi mai văzuse mama de trei ani.

Mizeria acestor morți vii era completă. Spitalul nu dădea îmbrăcăminte. Nu le mai rămînea nici un ban, nici o cămaşă, nici o batistă, uneori nici măcar un nasture sau un ac. O sărăcie cum nici nu se poate închipui.

Etajul rezervat bărbaților era plin. A trebuit ca un tînăr de douăzeci şi opt de ani, Edmond Jacquet, să fie instalat la etajul femeilor. Dar asta nu însemna nimic, pentru că Jacquet nu mai părăsea patul. Marea nenorocire a lui Jacquet erau cei douăzeci de mii de franci pe care-i avea la Casa de Economii. Nevasta şi mama lui îşi disputau moştenirea celor douăzeci de mii de franci. Mama ar fi cedat. Dar nevasta îl înşela pe Jacquet. Aşa încît întreaga familie o întărîta pe mamă să nu se lase. În această atmosferă nu-i trebui mult lui Jacquet să bănuiască trădarea. Se chinuia, voia să plece, punea întrebări prietenilor, făcea scene neveste-si... Pe urmă aceasta reuşea să-l liniştească, şi Jacquet se stîrnea împotriva mamei lui. Rînd pe rînd, cînd una, cînd alta, profitau de avantajul căpătat pentru a-i vorbi — discret,

credeau ele — de libretul de la Casa de Economii, de un testament pe care Jacquet s-ar fi cuvenit să-l facă...

Avu această ultimă fericire de a nu fi aflat niciodată cu siguranţă că este înşelat. Părăsi lumea într-o dimineaţă, după o scurtă noapte de agonie solitară şi dureroasă. Domnişoara Daele îl veghe. Sîngele îi blocă plămînii şi gîtlejul. Muri sufocat.

Nu se ştiu niciodată cine a cîştigat, mama sau nora acesteia, şi dacă a lăsat un testament. Fusese un caz interesant de tuberculoză fără bacil. Inoculaseră un cobai cu scuipatul lui. Micul animal mai trăi mult timp după el.

Mai era şi o altă nefericită, Simone, femeie uşoară. Singurătatea o făcuse să se ataşeze de Evelyne. Pentru că o izolaseră. Bolnavele, în cea mai mare parte muncitoare, îi puneau întrebări viclene, ghiciseră adevărul despre ea, aflaseră că era „în pensiune" la Triboux. Acum o priveau de sus, ca pe o fată pierdută. În sala de mese, unde trebuiau să rămînă o jumătate de oră după ce mîncau, se formau mici grupuri. Pălăvrăgeau, se jucau, se certau. Simone rămînea singură printre aceste grupuri ostile care o respingeau. Sfîrşea prin a fi fericită cînd zăcea în pat cu febră, asta o scutea de chinul de a cobori în sala de mese.

Nu o avea ca prietenă decît pe Evelyne, la fel de singură ca şi ea.

Nici ea nu avea bani. Avusese cîndva destui. Sosise în regiune cu cinci mii de franci. Se duseseră toţi prosteşte pe cadouri făcute prietenelor şi patroanei, doamna Maria, nevasta atotputernicului Triboux. Cînd părăsi cafeneaua pentru a se interna, nu mai avea nici un ban. Doamna Maria înţelegea să le exploateze pe fete ca şi pe clienţii ei. Acum, de departe, Simone începea să-şi dea seama. Se simţea la ea un vag dezgust de toată această viaţă. Vorbea uneori de intenţia ei de a pleca, de a se întoarce acasă. Mama ei ţinea o mică prăvălie la Mans. Pe fiică o credea angajată într-un hotel. Aşa o minţise Simone. Dar mama era săracă. Întoarcerea Simonei ar fi însemnat o grea povară pentru ea.

Doamna Maria venea din cînd în cînd s-o vadă pe Simone, cu maşina ei sau cu aceea a unui client. Venea uneori cu Triboux, patronul, şi cu două-trei fete fardate, fericite să-şi etaleze toaletele fastuoase, mătase naturală, piele de şarpe, bijuterii şi vulpi albastre. Pentru

că Triboux avea o clientelă bogată. Întreg pavilionul rămînea cu gura căscată. Dar damele nu-i aduceau nimic Simonei. Dimpotrivă, îi şterpeleau şi micile rame împodobite cu funde, pe care Simone le făcea ca să le vîndă. Iar dacă domnul Triboux dorea o păpuşă mare de lînă şi se pregătea să-şi scoată portofelul :

— Doar n-o să-l pui să plătească ? spunea madam Maria.

Pe deasupra, îi aducea Simonei lenjerie de brodat, desuuri, combinezoane. Pentru că madam Maria era foarte cochetă. Iar Simone broda minunat.

În ciuda regulamentului, Simone fusese admisă în Pavilionul C graţie lui Beaujoin, proprietar de cabaret şi administrator al spitalului. Client al lui Triboux, Beaujoin era în plus legat de acesta prin fire electorale de nedesfăcut. Uneori venea şi administratorul s-o vadă pe Simone, împreună cu soţia lui. Acesteia i-o prezentase pe Simone drept o protejată a lui, o nefericită de care se ocupa din milă. Doamna Beaujoin se interesa de Simone, în sensul că-i aducea, ca şi madam Maria, găteli de brodat. Şi Simone, ştiind bine că numai atotputernicia crîşmarului-politician o menţinea în pavilion pe ea, prostituată care ar fi trebuit să stea împreună cu celelalte fete cu condicuţă în saloanele care le erau rezervate, se spetea brodînd lenjerie de marchiză pentru fesele umflate ale marii crîşmăriţe.

Era bună, fata asta tristă. Golea oala Evelynei, îi împrumuta batiste, îi făcea patul, puţin îi păsa de contaminare, de microbi, de tot ce făcea un gol în jurul Evelynei. Rămînea în această fiinţă pierdută destul ca să înfăptuiască miracole de abnegaţie, de sacrificiu, minuni, dacă cineva ar fi înţeles-o. Dar ea era lipsită de voinţă. Îţi dădeai seama că purtată în derivă de viaţă, ea trecuse de la un bărbat la altul, de la o iubire la alta, ascultătoare, supusă. Îl urmase fără să opună prea mare rezistenţă pe cel dintîi care o pusese „să muncească", netrecîndu-i prin cap să se revolte, chiar mulţumită şi mîndră de banii pe care-i dădea, de plăcerile pe care le îngăduia bărbatului iubit, de jertfa pe care i-o oferea... O fiinţă făcută pentru a fi exploatată. O simţea din plin. Îşi dădea seama. Îşi spunea că aşa fusese toată viaţa şi că aşa va fi în continuare. Dar rămînea supusă, nu-şi imagina o revoltă. De la distanţă,

madam Maria o tiraniza încă. La fiecare vizită, scotocea dulapul Simonei, sertarele, sacul, îi citea scrisorile. Într-o zi, găsi scrisoarea mamei ei, vînzătoarea de fructe din Mans. Avu o explozie de furie. O rupse în fața Simonei și-o anunță :

— Îți interzic să-i scrii. Dacă ai nevoie de ceva, trebuie să-mi spui mie. Eu sînt mama ta !

La bar lucra un servitor, un vlăjgan de polonez. Venì și el o dată. Nefericitul o iubea mult pe Simone. Mizeria ei îl mișcă, alergă afară cît îl ținură picioarele să-i cumpere. din puținii lui bani, un sfert de cafea și un kilogram de zahăr, pe care izbuti să i le aducă înainte de închiderea porților. Dar joia următoare, madam Maria descoperi ce mai rămăsese din alimente, se ofensă ca de un afront și polonezul nu mai reveni.

Simone se stinse într-o seară, fără suferințe. Moartea îi fu ușoară. Sperase să-și revadă mama. Dar madam Maria, care nu-și lăsa așa ușor prada și se temea poate de un scandal, aranjă cu abilitate să i se telegrafieze prea tîrziu. Mama sosi ca să-și vadă fiica moartă. Nu știa nimic, află cu stupoare la administrația spitalului adevărul despre meseria fiicei ei. De la stupoare trecu la indignare și plecă pe dată, refuzînd s-o vadă pe moartă și să asiste la înmormîntare. Se întoarse direct la Mans. Totuși, asistă ceva lume la înmormîntarea Simonei — madam Maria, cu întreg personalul casei, o suită de toalete albastre și roze, multicolore, pe care sanatoriul le privi defilînd de la ferestre. În ajun, madam Maria fusese la morgă cu domnișoara Daele și Beaujoin, ca să-i ia moartei inelul și brățara.

— Sînt ale mele, motivă ea. I le-am împrumutat numai cît lucra.

Din o sută de bolnavi, socotea domnișoara Daele, optzeci își pierdeau curajul, plecau, Dumnezeu știe ce se întîmpla cu ei. Cîteva luni, încă. cei mai perseverenți dintre ei se mai întorceau la sanatoriu din cînd în cînd, și-și făceau din nou pneumotoraxul. Pe urmă, gata. Dispăreau. Din ceilalți douăzeci, zece mureau, cel mult zece ieșeau vindecați, dar nu întotdeauna pentru mult timp. Și totul costa foarte scump. În pavilionul C fiecare pat revenea la două sute de mii de franci. Ne-ar fi destul de ușor să citãm numeroși autori care denunță nepu-

tința, eșecul actualei lupte împotriva tuberculozei. Dovadă că mijloacele folosite nu sînt bune.

Ar fi criminal să strigăm sus și tare astfel de cruzimi, să distrugem orice speranță în sufletul unei mulțimi de nenorociți, dacă n-ar fi pentru ei alt remediu decît minciuna, această supremă caritate. Dar există și alte speranțe, există un adevăr medical, a cărui cunoaștere ar aduce salvarea celor care suferă. Și misiunea scriitorului este înainte de toate de a-l servi, de a grăbi înstăpînirea lui.

Capitolul al doisprezecelea

PREZENTAT DE DOUTREVAL, Ludovic Vallorge devenise un obișnuit al casei. Îi vorbea de coma hiperinsulinică și de convulsioterapie lui Doutreval. Îi aducea Mariettei flori și discuri pentru fonograf. Doutreval, pentru care Vallorge fusese pînă acum numai unul dintre numeroșii candidați zăriți în treacăt pe culoarele spitalului și ale facultății și pe care-l privise cu indiferență, începu să-și schimbe părerea. În adîncul inimii, Doutreval știa cu siguranță că asiduitatea și brusca curiozitate științifică a lui Vallorge pentru lucrările lui aveau un scop foarte precis. Dar chiar cînd simțim flatarea, cel ce ne flatează continuă să ne placă. Și orgoliul nostru împodobește cu plăcere cu înalte calități pe cel ce ne admiră. De bună credință, Doutreval începu să-i acorde în mod public lui Ludovic Vallorge o stimă cu totul nouă.

Tînărul făcu cererea în căsătorie la sfîrșitul anului. Doutreval, în ce-l privea pe el, spuse da. Mariette ezită cîteva zile. Ludovic nu-i displăcea. Și mai ales căsătoria o atrăgea. Se și vedea cu o întreagă familie, cu o grămadă de plozi în jurul ei. Dar se temea să-și părăsească tatăl, pe Michel, pe Fabienne. Se simțea de neînlocuit. Ea era cea care conducea casa, care le îndruma pe servitoare, care indica meniurile meselor, supraveghea rufăria și consumul de gaz și de cărbune, într-un cuvînt, ținea loc de mamă. De altfel, Doutreval îi spunea adesea „mămica noastră Mariette". Era o bună gospodină, prevăzătoare, econoamă chiar. Creștea găini și porumbei cu

resturile de la masă, făcea dulceţuri din fructele pe care le trimitea Heubel sau Géraudin, tricota pentru tatăl şi fratele său pulovere şi fulare. Veselă, cu toate astea, mereu rîzînd sau cîntînd, aducea în bătrîna casă, puţin sumbră, soare şi bucurie. Doutreval o adora pe Mariette. La fel şi Michel. Ce se va întîmpla cu ei, dacă ea pleca ? Mai era Fabienne : dar Fabienne era mult prea tînără, şi de altfel ei nu-i stătea deloc mintea la treburile gospodăriei, se preocupa mult mai mult de lucrările de laborator ale tatălui ei decît de pregătirea sosurilor. Pe Mariette, însă, n-o interesa laboratorul lui Doutreval decît pentru a-şi pune la rece cutiile cu pateu de ficat în frigiderul cel mare. Ideea că va trebui să lase cîrma în mîinile servitoarelor o îngrozea. Parcă vedea facturi de gaz înspăimîntătoare şi găuri în ciorapii lui Michel.

Totul se aranjă cum nu se poate mai bine. O locuinţă mare, burgheză, foarte convenabilă, despărţită de un zid de casa lui Doutreval, deveni disponibilă pentru închiriere tocmai în perioada aceea. Vallorge şi Doutreval se grăbiră să meargă să vorbească cu proprietarul şi să viziteze imobilul, care le conveni pe deplin. Acesta avea garaj şi grădină. Şi Vallorge locuia chiar în cartier, ceea ce însemna că nu va pierde clientela. Fu fixată, aşadar, data căsătorici. Vallorge se grăbi să închirieze locuinţa. Stabiliră că o poartă amenajată în zidul grădinii va permite Mariettei să treacă dintr-o casă în alta.

În dimineaţa aceea, Doutreval, îl aştepta pe Groix în laborator. Era la începutul lui aprilie. Grădina era scăldată în soare. În coteţ, Mariette le dădea să mănînce găinilor şi porumbeilor. Prin fereastra deschisă a laboratorului, printre tufişurile de salbă-moartă cu frunzişul încă rar, Doutreval zărea rochia albă cu buline mari, albastre, a fiicei lui.

Şi, inconştient, asta îl făcea fericit. Ziua era frumoasă.

Din optsprezece bolnavi trataţi în ultimele cîteva luni prin convulsioterapie, doisprezece prezentau o ameliorare evidentă. Doi reluaseră o muncă uşoară. Rezultat nesperat. Singura neplăcere rămîneau convulsiile atroce, cu fracturile uneori serioase pe care acestea le antrenau. Dar Groix tocmai avusese o idee remarcabilă. Un magnific studiu al lui Claude Bernard analizase magistral efectul curarei, ciudata otravă indiană cu care indigenii

din America de Sud impregnează vîrfurile săgeților lor, și care are proprietatea de a bloca funcțiile neuromusculare, de a paraliza, adică, întregul organism. Pentru a combate înspăimîntătoarele convulsii ale bolnavilor injectați de Doutreval și a împiedica astfel fracturile membrelor, Groix se gîndise să folosească curara. Propunea să se injecteze o doză redusă de curara cu cinci minute înainte de administrarea produsului convulsivant. Încercările pe pisici fuseseră concludente. În dimineața aceea, Doutreval își propusese să facă o încercare pe un tînăr dement de cincisprezece ani. Era plin de o nerăbdare bucuroasă. Pentru el nimic nu valora cît puternicele emoții ale descoperirii.

Pe coridor răsunară pași. Era Groix. Doutreval își luă bastonul, servieta și coborî.

— La drum.

— Regnoult nu vine ? întrebă Groix.

— E la spital. Îl luăm în trecere.

Groix urcă în marele Renault. Doutreval se instală la volan. Mașina Vivasport luă drumul spre *Egalité*.

Regnoult ținuse dimineața cursurile lui Doutreval. Acum era în serviciul patronului său, la spitalul *Egalité*. Pe cînd Doutreval, cu pasul sprinten, în ciuda piciorului său, pătrunse în lungile culoare sonore pentru a merge să-i ia, cineva îl strigă :

— Domnule Doutreval !

Se opri brusc. Era Beaujoin, administratorul.

— Cum vă merge, domnule Beaujoin ?

— Foarte bine, mulțumesc... Aș vrea să vă zic ceva.

— Chiar acum ?

— Sînteți grăbit ?

— Destul...

— Este vorba de fiul dumneavoastră.

— Ah !

Doutreval tresări ușor.

— Spuneți.

— Știți că merge al naibii de des la sanatoriu de la o vreme ?

— La sanatoriu ?

— Acolo sus, pe coastă.

— Ce dracu' face acolo sus ?

— Asta ne întrebăm și noi. Se cam trăncănește pe seama lui.

— A ! făcu Doutreval.

Nu înțelegea încă.

— Se pare că ar fi o tînără care i-ar cam fi sucit mintea...

— Zău ! ?

— Așa se pare... Îi duce cafea, unt...

Beaujoin rîdea. O secundă rîse și Doutreval.

— Așa vi s-a spus ?

— L-am văzut chiar eu acolo, de zece ori.

— De zece ori ?

— Ca să nu zic mai mult.

— Și cine este micuța ?

— O bolnavă.

— O bolnavă ?

— Și încă zdravăn. Am făcut o cercetare. Mi se pare o poveste destul de periculoasă. Sînt riscuri, nu-i așa ? Nu sînt medic, nu mă pricep, dar mi se pare...

— Domnule Beaujoin, vă mulțumesc, zise Doutreval.

— Cred că am făcut bine...

— Ați făcut foarte bine. Voi avea grijă să pun capăt copilăriei ăsteia prostești.

Își reluase aerul de mare senior, surîdea.

— Tinerețe ! Tinerețe ! Încă o dată mulțumesc. Băieților ăstora nu le pasă de nimic ! Unde sînt cei douăzeci de ani ai noștri, domnule Beaujoin ?

— Mie-mi spuneți ! șuspină bărbatul cel gras.

— Cînd se va întruni comisia ?

— Lunea viitoare.

— Am să vă fac o mică rugăminte în legătură cu materialul pentru serviciul meu... Am să vă mai spun eu. Iertați-mă acum, sînt așteptat. Pe curînd, nu-i așa ?

Îi strînse mîna lui Beaujoin, dispăru pe culoarele otrăvite de un miros chimic, de apă de javel și de acid fenic. Fluiera, mergea cu pas repede, încerca să șchiopăteze cît mai puțin posibil, își învîrtea bastonul, răspundea cu un gest dezinvolt și familiar salutului internilor. De fapt, purta în inimă o săgeată otrăvită. Observase de cîtva timp o mare schimbare la fiul lui. Michel nu mai ieșea seara. Altădată atît de risipitor, acum devenise econom. Renunțase la „Camel" pentru „Albastre". Fuma mult mai puțin. Nu-și mai cumpăra reviste de opt sau zece franci. Muncea mai mult, și urca în camera lui în fiecare seară după cină. Mai deunăzi, în cursul unei

discuții la masă, Mariette constatase dintr-o dată cu uimire :

— Cum ! Michel. tu cunoști prețul untului și al cafelei ?

Pe moment, Doutreval nu dăduse importanță acestei bruște și inexplicabile cunoașteri. Acum, ea îi părea teribil de alarmantă.

Regnoult era gata. Dădu fuga îndată ce-l zări pe patron, îl urmă. Veniră împreună la mașină și plecară spre Saint-Clément. Doutreval tăcu tot drumul.

— În mod sigur are un necaz, îi șopti Groix lui Regnoult, pe bancheta din spate.

Pavilionul copiilor ocupa partea din spate a azilului din Saint-Clément. Printre copiii care se jucau prin colțuri, Doutreval urmat de cele două ajutoare, trecea înalt, subțire, foarte drept în costumul lui croit după moda englezească, cu carouri mari bej, și sprijinindu-se cu un gest atît de firesc pe bastonul cu cap aurit, încît șchiopătatul aproape îi dispărea.

— Dom' doctor ! Dom' doctor !

Doutreval înainta, își croia drum prin îmbulzeala oribilă și înduioșătoare de mici monștri, o umanitate nereușită, ratată, rău clădită, diformă, neterminată, copii cărora le lipsea craniul sau bărbia, ori care nu erau decît un trunchi sau un cap, nefericiți copii hidoși, urîți ca niște ulcele prost arse, acoperiți de urdori, de bube, de pecingini, de purulențe, curgîndu-le ochii, nasul, urechile, pielea capului. Pitici și uriași, plăpînzi nevinovați cu bietele și micuțele lor membre scheletice, și tinere brute, băieți deja prea viguroși, bestiali, cu maxilare formidabile, cu palme groase ca niște labe, făcute în mod sigur pentru crimă, viitori asasini programați, a căror privire tristă te urmărea fără să priceapă. Cei mai mari, cei mai răsăriți, îi trăgeau de mînă pe cei mai stupizi, pe cei mai arieraţi, se ocupau de ei, îi protejau, îi adoptau. Îi tîrau spre Doutreval, în jurul celor trei bărbați izbucneau strigăte, chemări indistincte și urlete, toată bucuria micilor nefericiți la vederea celor care erau buni cu ei. Și chiar cei ce nu vor fi niciodată în stare să vorbească, gîngăveau, mugeau ceva spre medici, un strigăt de tandrețe confuz și barbar. Mîini mici îi prindeau, îi atingeau, îi mîngîiau, îi pipăiau ca niște tentacule. Nervos, Regnoult își reprimă o tresărire de

dezgust. Spectacolul îi dădea întotdeauna senzaţia unui coşmar. Groix, însă, îi iubea pe toţi aceşti micuţi, chiar pe cei mai îngrozitori, chiar pe cei ce aveau un cap de scafandru, sau de peşte, sau de insectă mare. Chiar pe vicioşi, pe cei şi pe cele care se scărpinau. Îi chema deoparte, trecînd pe lîngă ei. Le mirosea mîinile, pentru a simţi mirosurile necurate, suspecte, îi privea. părea a voi să-i hipnotizeze.

— Ai fost cuminte ?

— Da, dom' doctor.

— O să fii cuminte şi azi ?

— Da, dom' doctor.

— Bine. Du-te să te joci. Ţine o bucată de ciocolată

Pe cîteva fetiţe trebuiseră să le lege pentru a le împiedica să se epuizeze. Erau însă unele care, cu mîinile legate, reuşeau totuşi să-şi înnebunească simţurile servindu-se de călcîi. Toate viciile ereditare colcăiau în adîncul acestor suflete abandonate, întoarse la starea de animalitate şi care coborau scara evoluţiei.

Fetelor, mai misterioase, mai vicioase, mai versate, chinuite deja de pubertate, le plăcea să se ascundă, să se înroşească, să facă fasoane. Băieţii aveau faţe de urangutan şi violenţe îngrijorătoare în jocurile lor. Cîţiva însinguraţi plîngeau prin colţuri, neconsolaţi, inadaptabili pentru totdeauna. Un micuţ blond ca un îngeraş, cu ochii albaştri, firav, drăguţ, îndrăzni să se apropie de Groix, să-l ia de mînă pe la spate şi să-l roage încetişor :

— Domnule, aş vrea să mă întorc la mama... Domnule, cînd am să mă întorc la mama ?

Mamele ! Foarte adesea ele îi părăsiseră pe aceşti bieţi monştri ieşiţi din ele şi care le dezgustau. Erau cupluri de alcoolici care, regulat, în fiecare an, fără greş, aduceau la azil un alt copil idiot, încă un deşeu, şi care o luau de la capăt anul următor.

În rest, în tot azilul, abandonările erau o regulă, părăsiţi nu se mai numărau. Cîţi dintre nenorociţii nebuni internaţi la Saint-Clément mureau fără a mai vedea vreodată chipul iubit, faţa mamei, a soţiei, a copilului. singura care mai plutea încă, fantomă dureroasă, în trista lor memorie întunecată, singura care mai trezea uneori în ei un rest de conştiinţă, o lacrimă de lucidităte disperată. Familiile abia se interesau de ei. Din cînd în cînd. Doutreval primea o scrisoare neobişnuită.

„Domnule doctor, aş vrea să am veşti despre tatăl meu, despre soţul meu..." Pe urmă, scrisorile se răreau. Apoi, nimic. Cinci ani, zece ani de tăcere. Nefericitul nebun murea, administraţia îi scria familiei, şi Doutreval primea un răspuns scurt :

„...Domnule doctor, vă rog să dispuneţi înmormîntarea tatălui meu în cimitirul azilului, pentru a evita cheltuielile..."

Nici măcar o ultimă vizită la cel mort. Abatele Vincent îl conducea singur pe nebun la groapa comună.

Doutreval era aşteptat la infirmerie. Îşi propunea să experimenteze curara pe un băiat de cincisprezece ani. Dezbrăcat, pacientul aştepta pe un pătuţ. Imediat, Regnoult îi făcu o injecţie cu curara în vena braţului. Cu carnetul în mînă, Doutreval nota reacţiile : destindere musculară, grimasă, ochi care luşcază şi, foarte repede, paralizia progresivă a braţelor. În acest moment Doutreval făcu semn. Regnoult injectă produsul convulsivant.

Imediat se produse criza, ca de obicei, dar cu mult mai puţin violentă. O anume ameţeală, datorată poate curarei, împiedică expresia obişnuită de angoasă şi spaimă care se citea pe trăsăturile pacienţilor. Cîteva convulsii brutale făcură să trosnească şira spinării şi crispară membrele, dar fără nici o fractură aparentă. Cîteva minute după încetarea convulsiilor, bolnavul îşi reveni, fără să vădească acea teroare, acea dorinţă de a fugi, care era pînă acum regulă. Se plîngea numai de o mare oboseală şi de o violentă durere de spate. Doutreval, în continuare nepăsător, exulta în sinea lui.

— Cred că problema este rezolvată ! spuse el.

Bătu uşor cu palma braţul gol al bolnavului.

— O să-ţi redăm conştiinţa, sărmane ! De fapt, un cadou caraghios. Dacă ai putea să te pronunţi. poate ne-ai cere să te lăsăm aşa cum eşti...

— Oh ! făcu Regnoult.

— Nu crezi, Regnoult ? Neantul... ţineţi atît de mult să aibă conştiinţă ?

— Pe legea mea, da...

— Vă înşelaţi, poate. M-am gîndit adesea că conştiinţa. noţiunea de eu, trebuie să fie pur şi simplu un accident nefericit.

— Nefericit ? întrebă Groix.

— Imaginează-ţi o furnică, Groix. Trăieşte, munceşte,

suferă. Presupune că dintr-o dată, printr-o minune, i-ai da noțiunea de ea însăși, conștiința. Știe că trăiește, că este furnică, înțelege dintr-o dată destinul ei îngrozitor, acela de a se chinui două-trei anotimpuri și de a dispărea. I-ai fi făcut un cadou prețios, Groix ? Și omul nefiind decît o furnică cu o memorie foarte dezvoltată, capabil de a se urmări în timp, de a se revedea în diverse împrejurări din viața lui, ceea ce reprezintă pur și simplu conștiința, găsești ciudat că ezit, uneori, că încerc un soi de... remuș-care, aproape, în momentul cînd redau semenului meu luciditatea, conștiința ?

— Nu sînteți prea vesel, domnule ! spuse Groix.

Doutreval surîse.

— Nu cred că inteligența poate exista fără o anume melancolie, a zis cineva. Haideți, însemnările dumitale, Regnoult. Groix, contez pe dumneata pentru a-l supra-veghea pe micuț și a-mi da o observație completă. Trec din nou mîine dimineață.

Își aranjă fișele în servietă. Pe urmă, însoțit de Regnoult, părăsi pavilionul copiilor și se întoarse la mașină. Groix trebuia să rămînă la azil pentru a observa urmările tratamentului asupra bolnavului. De altfel, aceasta era săptămîna lui de gardă la Saint-Clément. Nu se plîngea de asta. Incorijibilul farsor, medicinistul fidel vechiului spirit de glume feroce și de feste nemiloase își iubea nebunii. Pentru ei nu ezita să-și golească buzunarele și să-și compromită sfîrșiturile de lună. Și cum cei mai mulți erau nefericiți, abandonați, i se întîmpla, pentru a putea să le aducă un măr, o bomboană sau o jucărie, să năvălească în Taverna Regelui René, să găsească aici cîțiva prieteni studenți, interni ocupați să joace aperitivul la manilla * sau la pocherul cu zaruri și, cu un gest calm, să umfle toată miza sau mărunțișul pe care-l aducea chelnerul. „Pentru sărmanii mei !"

Strecura totul în buzunar, și pleca, foarte liniștit. În spatele lui urlau : „Ești un că... Ai să ajungi să ne faci... cu sărmanii tăi !"

Satisfăcut, Groix își trecea mîna peste ceafă, își lăsa pe ochi pălăria de fetru moale, cu un gest teribil de dezinvolt, și se îndepărta fluierînd.

* Joc de cărți.

În seara aceea, după cină, Doutreval se duse pe jos, prin oraş, după obiceiul lui, pînă la *Progresul Social*. Era ora lui de destindere, exerciţiul salubru după lungile ore de cursuri, de spital, de laborator. Mergea încet, drept, subţire, cu înfăţişare tinerească, sprijinindu-se pe baston în partea piciorului rănit, cu o uşurinţă perfectă şi strîngînd între dinţii albi capătul ţigaretului de chihlimbar. Studenţii îl recunoşteau în trecere şi-l salutau. Femeile se întorceau după el. Dispreţuindu-le, încerca totuşi o satisfacţie confuză. Cu faţa lui lungă, puţin palidă, cu fruntea dreaptă, marcată la sprîncene de două cute verticale şi grave ale reflecţiei, cu tîmplele albindu-se, argintîndu-i cu maturitate faţa aproape fără riduri, ştia că are un fel de frumuseţe severă care făcea impresie. În ciuda frigului încă puternic, simţea o dulceaţă plimbîndu-se astfel, liber de orice efort. Revedea în gînd azilul, copiii, bolnavul, experienţa. Şi respira mai amplu, pieptul i se umplea de speranţă şi inconştient grăbea pasul. În planul doi, dezagreabil, se afla o umbră, amintirea lui Beaujoin, revăzut după-amiază, şi a lui Michel.

Ca în ficcare seară, Jeanne Chavot lucra pe şpalturile pentru a doua zi, în vastul ei birou înţesat de la etajul întîi al *Progresului Social*. Jean Doutreval vorbea de curara, de experienţele lui pe pisici, de încercarea pe care o făcuse în dimineaţa aceea pentru prima oară pe om, cu succes. Îi spunea Jeannei Chavot.

— Aşa ne-am gîndit să utilizăm curara...

Nu-i pomenise de Groix, care-i dăduse ideea. Nu-i vorbi nici de Michel. Dezvăluirea pe care i-o făcuse Beaujoin în dimineaţa aceea era pentru el, fără să-şi explice de ce, teribil de umilitoare şi neplăcută de mărturisit.

A doua zi, la masa de prînz, întreaga familie Doutreval se găsea reunită în vechea sufragerie, puţin întunecată, aflată în continuarea marelui salon. Doutreval aşteptă ca Fabienne, mezina, să se ridice de la masă ca să plece la cursuri. Pe urmă, în faţa Mariettei, îl întrebă pe Michel :

— Mergi la facultate, azi după-amiază ?

— Da, tată.

— Diseară să vii la mine în laborator. Vreau să-ţi vorbesc.

Michel nu răspunse nimic, păru mai mult contrariat decît surprins. Dar după felul în care Mariette privea cu neliniște, rînd pe rînd, fețele tatălui și a fratelui ei, Doutreval intui că și fiica lui mai mare ghicise ceva și că tandrețea ei de cloșcă se alarmase.

Instalat de două luni ca medic într-un cartier populat al orașului, Tillery se duse în acea seară la laboratorul lui Doutreval pentru a-i cere lui Groix să facă o analiză. Regnoult și Groix, cei doi asistenți ai lui Doutreval, își dăruiau tot timpul liber patronului. Mizaseră pe el, și acesta, la rîndul lui, pe ei. Munceau pentru el, îi conduceau secția, se însărcinau cu grijile lui materiale. Doutreval, în schimb, le va da agregația, le va acorda influența și sprijinul lui. O astfel de asociere este obișnuită în facultățile de medicină.

Pe moment, Groix și Regnoult nu cîștigau nimic altceva decît onoare. Pur și simplu își obțineau banii de buzunar practicînd în laboratorul lui Doutreval, „la negru", analize cu preț redus pentru prietenii medici. Cînd Tillery intră, Regnoult era ocupat tocmai cu una din aceste analize, și culegea de pe fundul unui borcan de dulceață, cu ajutorul unui fir de platină, bucăți de scuipat galben, particule ca brînza, pe care le întindea pe o lamelă de sticlă și le usca deasupra unei flăcări de gaz. În aer plutea un miros de scuipat ars. Deasupra unui alt bec Bunsen, Groix făcea pipete și lucra sticla cu virtuozitatea unui sticlar. S-ar fi zis că în mîinile lui materia casantă devenea ascultătoare și maleabilă. Încălzea un tub, îl rotea, îl înmuia ca pe o pastă, pînă cînd sticla căpăta o culoare portocalie. Pe urmă îl trăgea dintr-o dată, lungea ca pe un elastic sticla semilichefiată, subțiind-o pînă la finețea unui fir de păr, a unui fir suplu, ușor, unduitor, pe care-l rupea apoi la lungimea dorită. Sau făcea pipete cu bulă, sufla într-un tub înroșit la flacără, materie în fuziune irizată cu reflexe somptuoase. Suflul umfla o hernie mare de sticlă, o enormă hernie subțire, străvezie, ca un anevrism. Degetele lui Groix se amuzau cu această muncă de prestidigitație, elegantă și aproape magică. Regnout era îmbrăcat într-un halat de un alb orbitor. Pe părul șaten, buclat, o tocă din pînză imaculată, dată pe spate, îi descoperea frumoasa frunte regulată. Din cînd în cînd își lua încet țigara aprinsă din scrumieră, trăgea pe îndelete un fum

şi o aşeza apoi cu delicateţe peste cenuşă. Groix era îmbrăcat în vechiul lui costum sport în carouri şi avea pe deasupra şorţul albastru de grădinar al lui Doutreval. O şuviţă din părul lung, blond, îi cădea peste faţă, în partea cu cicatricea, clătinîndu-se la fiecare mişcare pe care o făcea. Un chiştoc îi atîrna în colţul gurii.

Tocmai atunci intră micul Tillery, grav ca un medic proaspăt instalat, cu o servietă impunătoare sub braţ, cu privirea severă prin ochelarii groşi de baga încălecîndu-i năsucul borcănat.

— Ahoe, bătrîne farsor ! strigă Groix.

— Bună, Cicatrice ! zise Tillery, lăsîndu-şi servieta şi luînd pachetul de ţigări imprudent lăsat de Regnoult pe măsuţa centrifugei. Şi tu, Creţule ?

— Cum merge ? întrebă Goix. Şi clientela ?

— Se pare că faci avere, insinuă Regnoult fără să se întoarcă de la chiuvetă, unde curăţa lamelele de sticlă care pătau cu un albastru ca cerul emailul lavaboului.

— Nu mă plîng, făcu Tillery. Bineînţeles c-am avut şi surprize. Bătrînul doctor de la care am luat succesiunea se învîrtea, mai mult sau mai puţin, între cei doi A... * La început, clientela a crezut că va merge şi cu mine. Au fost neînţelegeri, a trebuit să ne explicăm...

— Şi asta ţi-a dat bătaie de cap ?

— Normal, spuse Tillery, ducîndu-se să-şi aprindă ţigara la becul Bunsen la care Regnoult încălzea scuipaţii. Bătrîne Regnoult, ţi-am mai spus că ţigările tale sînt infecte. Un tip ca tine, cu un aşa „permanent", nu poate fuma decent decît ţigări englezeşti. Sper să nu trebuiască să-ţi mai fac observaţia asta. Natural, au fost clienţi care au rămas surprinşi... Dar merge, merge foarte bine. Clientela e în creştere. Aveam trei nevoiaşi. Acum am cinci...

Regnoult şi Groix rîseră. Student mediocru, destul de leneş, dispreţuind studiile teoretice şi vag ignorant, în realitate Tillery prospera. Era conştient de neştiinţa lui. Se arăta prudent, îi consulta din vreme pe confraţii mai experimentaţi, se mulţumea cu tratamentele obişnuite, încercate, sigure, şi nu risca vreo inovaţie. De altfel, se forma foarte repede, avea acel dar al observaţiei care este prima calitate a medicului. Şi mai ales îşi iubea bolnavii. Ieşit din popor, îl cunoştea, ştia să-i vorbească, să-l facă

* Avorturi şi accidente de muncă (n.a.).

să rîdă, să-l emoţioneze, să-l consoleze, să-i ridice moralul, să şi-l atragă. Pentru că înainte de orice, omul vine să-i ceară medicului un sprijin moral. Pe ansamblu, bolnavii lui Tillery se vindecau la fel de repede şi la fel de bine ca cei ai lui Belladan, „calul de curse", marea speranţă a profesorilor săi, care se instalase în acelaşi cartier şi care, inexplicabil, trăgea mîţa de coadă, în ciuda cabinetului său luxos şi a marii lui ştiinţe, în timp ce clientela lui Tillery creştea.

— Asta nu e totul, reluă omuleţul. Am de lucru pentru tine, umflatule.

Îşi deschise servieta, scoase bocale şi tuburi de sticlă etichetate, pe care le aşezâ în faţa lui Groix.

— Sînt două Wassermann şi un dozaj de uree. Şi pentru o analiză imediată, un mucus din gît. Dă-i bătaie.

— Difterie ? întrebă Groix.

— Mă tem că da...

Groix abandonă pipetele. În tubul de sticlă pe care i-l întindea Tillery se afla numai o bucăţică de vată. Pe această vată, o mică mucozitate gri, răzuită de pe fundul unui gît uman. Cu o pensă flambată Groix scoase vata, o frecă pe o lamă de sticlă, o duse deasupra chiuvetei, lîngă Regnoult. Picătură cu picătură, pe lamela de sticlă, vărsa licori albastre, coloranţi şi decoloranţi.

Aureole azurate şi roze se întindeau pe emailul chiuvetei.

— E mult de cînd n-am mai comandat nimic pentru taica Donat, spunea Groix, continuînd să manipuleze lamela.

— Exact, chiar aşa, făcu Tillery, adoptînd ţinuta capului, aerul miop şi vocea nazală a bătrînului Donat. Tocmai mă gîndeam la el să-i trimit un butoi cu lipici de paste.

— O idee genială ! strigă Groix. Mă înscriu !

Bătrînul Donat era calul de bătaie al studenţilor „scandalagii". Comandau în numele lui lucruri caraghioase : douăsprezece roabe cu roţi cauciucate, trei sute de perechi de ochelari verzi, care, odată ajunse la domiciliul său, îi sufocau pe bătrînul Donat. Sau anunţau moartea lui prin telefon Prefecturii, facultăţii, Episcopiei, *Progresului social*, întregii prese...

— Va trebui să avem hîrtie de scrisori cu antetul lui, remarcă Regnoult.

— Mîine o s-o am, spuse Groix. Mă descurc eu.

Tocmai atunci intră și Michel în laborator.

— Ah, ah, Macropodule, doi-metri, acrofalule, mare fecală, subprodus al digestiei ! strigară Groix și Tillery văzîndu-l intrînd. De ce dracu' ai venit ? Coprofagule !

— Salut, spuse Michel.

O luă pe scara care ducea la etaj, unde era biroul tatălui său.

— Tatăl tău nu-i acolo, îl preveni Groix. A spus să-l aștepți.

— Foarte bine, zise Michel. Cum e, ochelaristule ? Cum e cu teza aceea ?

— Merge, merge, răspunse Tillery, scoțîndu-și ochelarii incriminați și aburindu-le sticla cu suflarea lui, înainte de a-i șterge cu pulpana vestonului. Înaintez.

— Ce subiect ? întrebă Regnoult.

Tillery reluă tonul nazal și ținuta corpului proprie profesorului Donat.

— Istoria apendicitei. Un subiect frumos, domnilor, un subiect splendid. Am ajuns la capitolul apendicita la chinezi. Dacă știi ceva despre asta.

— Regret, zise Michel rîzînd.

— Închide-o ! strigă Groix. Lumina, lua-v-ar dracu' !

Tillery stinse lumina electrică. Încălecat pe taburetul lui, Groix aprinse lampa microscopului ascunsă după o sferă de sticlă plină cu apă albăstruie. Nu se mai văzu decît fața lui Groix, aplecată deasupra microscopului, luminată prin sfera de apă de un straniu reflex spectral. Tillery nu mai vorbea, privea numai, cu sprîncenele încruntate, figura pe care o făcea Groix.

— Să vedem niței micile noastre murdării, spunea Groix. Nimic... Nimic... Încă nimic... Chiar nimic. Aprinde, Michel. Ei bine, bătrîne Tillery, poți să te uiți și tu, nu e nici o difterie aici.

— Uf ! făcu Tillery.

— Un bărbat ? O femeie ? întrebă Regnoult de departe.

— Un copil. Un omuleț. Muncitori... Nu-l au decît pe el.

Tăcu. Își șterse din nou ochelarii. Și își reluă repede nesecatul ton glumeț :

— Știi ultima poantă a lui Santhanas ?

— Nu ! Spune-ne-o !

Atunci Tillery începu să povestească cum Santhanas, fiind de gardă la *Egalité*, noaptea trecută, voise cu orice chip să o chiuretеze pe o tînără care venise cu o ușoară hemoragie. Era o spaniolă, vorbea prost franțuzește. Imposibil s-o faci să mărturisească cum își provocase avortul. Dar sora Angélique-scorpia nu voise să elibereze instrumentele pentru chiuretaj. I se părea că fata arăta bine, că poate aștepta pînă dimineața.

— S-au certat Santhanas și sora Angélique-scorpia jumătate de noapte ! spunea Tillery. Pe urmă, dimineața a venit Géraudin, a examinat-o pe puștoaică : pur și simplu, fata avea primul ciclu. Dar cum hemoragia era abundentă, ea se temuse și alergase la *Egalité*.

Și Tillery îi mima pe rînd pe Santhanas cu vocea lui moale, pe sora Angélique cu scufia cu colțuri și cu gesturile sale repezite, pe Géraudin mestecîndu-și trabucul și pipăindu-și urechile mereu prea calde.

Michel, Regnoult și Groix încă rîdeau cînd sosi Doutreval. Văzîndu-l intrînd, Michel avu un șoc. Istorioara lui Tillery îl făcuse să uite de ce venise. Cu un gest amical al mîinii, Doutreval răspunse salutului asistenților lui și al lui Tillery. Apoi își văzu fiul.

— A, Michel, iată-te ! Așteaptă puțin.

Făcu turul laboratorului. Se opri la o masă, sprijinindu-se ușor de ea cu o mînă, pentru a-și ușura piciorul rănit. Luă un flacon.

— Ce-i asta ?

— O analiză de urină. O mică lucrare pentru un prieten...

— Bine. Analizele Wasserman sînt făcute pentru azil ?

— Totul e gata. Din șapte, șase sînt pozitive. Numai Louvic e negativ !

— Îmi pregătești fișele dumitale, Groix ?

— Sînt gata.

Doutreval strînse notele.

— În regulă. O să le iau imediat. Vrei să vii cu mine, Michel ?

În urma tatălui lui, Michel urcă încet scara strîmtă, pentru că genunchiul lui Doutreval îl jena pe profesor

cînd urca. Intrară în biroul lui Doutreval. Cabinetul lui de lucru era mai ales laborator. Între cele două ferestre era numai un birou cu două locuri faţă în faţă. De jur împrejurul încăperii erau aşezate una lîngă alta mese de faianţă, chiuvete, dulapuri cu geam, etajere, etuve, răcitoare, stative încărcate cu flacoane, eprubete, „coşuri" pline cu eprubete, vase de tot felul şi de toate formele, din sticlă, din fier, din faianţă, din porţelan sau din ceramică. În cameră domnea un miros puternic de iod şi de acid fenic.

Michel observă că tatăl său închide cu foarte mare grijă uşa în urma lui.

— Ia loc, Michel, spuse Doutreval.

Se aşeză şi el în faţa fiului său, îl privi, surîse puţin forţat.

— Ah, Michel, Michel !

Doutreval nu surîdea aproape niciodată, sforţarea aceasta, dorinţa aceasta de a se arăta blînd şi bun îl emoţionară pe Michel, înăsprit dinainte şi gata de luptă de cum intrase. Se simţi acum mai slab, mai pregătit să capituleze.

— Ai vrut să-mi vorbeşti, tată, spuse el, cu o voce destul de nesigură.

— Da. Vreau să-ţi vorbesc serios.

Mîna lui, cu epiderma cu pete roşii şi albastre de la fuesina şi coloranţii din laborator, căută maşinal pe birou un cleşte de Museaux, cu care degetele lui se jucară apoi încontinuu.

Era pentru prima oară cînd avea să-i vorbească lui Michel despre femei şi despre dragoste. Pînă acum fusese întotdeauna mut, ciudat de tăcut în legătură cu aceste probleme. Se simţea jenat.

— Uite ce e, spuse el. Se vorbeşte mult despre tine la facultate, la spital, la sanatoriu. La început ridicam din umeri. Ieri a venit chiar Beaujoin să mă avertizeze. Se pare că ai un flirt, o mică aventură, în fine.

Michel nu răspunse nimic. Simţea că păleşte. Era foarte emoţionat.

— Nu ţi-aş fi spus nimic, dar te afişezi prea mult. Mi se pare că te-ai lăsat... agăţat, şi că mergi puţin cam prea departe, Michel. Îţi amintesc — am făcut o mică anchetă — că este vorba de o bolnavă, de o contagioasă, şi de asemenea de o fată fără bani şi fără educaţie, de

cineva cu care în nici un caz nu poți avea în vedere ceva serios ! Ca și cum s-ar fi putut vorbi de așa ceva ! Ca și cum ne-am putea gîndi măcar ca tu să te atașezi de cineva în condițiile astea... Nu-i nimic serios, nu-i așa ? Nu poate fi nimic serios în chestia asta.

Urmă o clipă de tăcere.

— Răspunde, Michel !

— Nu, murmură Michel.

Doutreval respiră ușurat. Fața i se lumină.

Se ridică, făcu cîțiva pași prin cabinet. Figura i se destinsese. Se întoarse și se așeză din nou în fotoliul său în fața lui Michel și reluă :

— Ia notă că nu sînt un puritan. Îți înțeleg tinerețea. Am avut și eu douăzeci de ani. Dar aici cazul e grav. Pentru tine e o problemă de sănătate. Găsești fete drăguțe și în altă parte decît în sanatoriu, Michel... Ești voinic, dar bacilul i-a doborît și pe alții ca tine. Mama ta a murit tînără. Atenție. Nu vreau imprudențe. Mă bizui pe tine, da ?

Îl privea pe Michel. Tînărul plecă ochii, fără a îndrăzni să răspundă.

— De altfel, continuă Doutreval, chiar fără această problemă de sănătate, observația mea rămîne valabilă : nu ai dreptul să te căsătorești acum. Nu ai dreptul să te însori cu oricine. Ai de jucat un rol social, de ocupat un loc, de dat un randament. Tu reprezinți un capital pentru mine, pentru profesorii tăi, pentru societate. Nu ai dreptul să diminuezi acest capital. Or, te vei împuțina de mai mare mila, dacă vei lua de nevastă prima fată ce-ți iese în cale.

Cu degetele lui lungi însemnate cu mici pete de la fucsină, Doutreval mînuia cleștele de Museaux, îl deschidea, îl închidea, își scanda mecanic cuvintele, cu gesturi energice și scurte. Așezat, aplecat înainte, vorbea cu o voce joasă și reținută, fără a-l privi pe Michel. Se simțea că voia să pună întreaga lui putere de convingere în cuvintele astea, că se afla în ele adîncul experienței lui de bărbat matur pe care i-o transmitea fiului său.

— Nu te lăsa niciodată dominat de inimă, Michel. Viața vrea fapturi puternice. Cel care a realizat lucruri mari a făcut-o întotdeauna trecînd peste un anumit număr de victime... Cromwell, Napoleon... Asta-i viața. Asta-i legea firii. Existența este o luptă. N-o s-o schimbi tu. Ia-o așa

cum este. Nu fi naiv. Nu te hrăni cu iluzii. Fii tare. Învață să cunoști de tinăr ceea ce bărbații experimentează atit de costisitor de obicei : dragostea nu contează. Asta trece. Iubești de zece ori, de douăzeci de ori ! O să vezi. Dumnezeu știe cîte femei vei iubi în viața ta ! Și mereu cu sinceritate ! Și întotdeauna te vei consola de fiecare iubire ! Poartă-te, deci, în consecință. Nu-ți interzic să te distrezi, să-ți înfrumusețezi viața... Iubește, fie, distrează-te. Dar păstrează controlul asupra ta. Judecă-te, privește-te iubind, cunoaște-ți nebunia, fără să te rușinezi, de altfel, pentru că toți trecem prin asta. Dar deosebește-te de ceilalți bărbați prin aceea că ei cred în ea, în vreme ce tu, tu nu vei crede, și nu te vei lăsa condus de ea decît cîtă vreme nu te va duce la pierzanie. Crede-mă, poți foarte bine să împaci dragostea și înțelepciunea. Poți face toate „glumele" numai cu condiția de a nu angaja viitorul, de a nu lua niciodată dragostea în serios, și de a ști în ce moment trebuie să încetezi delirul. Important este să te oprești la timp. M-ai înțeles ?

— Cred că... murmură Michel.

— Îmi vei zice : atunci, aici de fiecare dată cade cîte o victimă ? Ei bine, da ! E trist, e lamentabil, dar așa este. Așa vrea viața. Viața se hrănește din moarte. De aceea îți zic : fii tare. Faci parte dintr-o elită. Ai dreptul de a merge departe. Trebuie să faci o carieră științifică strălucită. Ți-o pregătesc. Vei moșteni opera mea, pentru a o apăra și a o continua. Vei face umanității cel mai prețios serviciu. Asta merită victime. Nu vei reuși să faci nimic dacă te poticnești în fața primei ființe nesemnificative, dacă nu îndrăznești să treci mai departe. În lume, Michel, există o grămadă de oameni destinați numai pentru a servi înaintarea unei elite. Este singura explicație posibilă a lucrurilor. Resemnează-te, așadar, fii bărbat. Nici o femeie nu trebuie să fie pentru tine mai mult decît un instrument, un mod de a-ți trece timpul.

Tăcu. Îl privi pe Michel, care, cu ochii fixați în podea, tăcea de asemenea.

— Asta-i, spuse el. Ți-am vorbit de la bărbat la bărbat. Cred că te-am convins. Mă crezi ? Ai încredere în mine ? Răspunde !

— Da, zise Michel cu voce scăzută.

— E-n regulă.

Doutreval se ridicase în picioare. Își bătu prietenește fiul cu palma pe umăr.

— S-a isprăvit ? Nu-mi porți pică ?

— Nu-ți port pică...

— Vei pune capăt discret întregii povești ? Ne-am înțeles ?

— Ne-am înțeles... murmură Michel.

— Bine. Văd că ai înțeles. Sînt mulțumit.

Michel ieși din cabinetul tatălui său, coborî în laborator. Tillery nu mai era acolo. Într-un colț, un bărbat își desfăcea bretelele. Groix pregătea o lanțetă.

— Pleci ? îi strigă lui Michel. Nu-ți aștepți rîndul ?

Michel ripostă printr-o altă glumă, fără măcar să știe ce spune, și ieși pe ușă.

„Lașule ! Lașule !" își striga în gînd.

Își simțea obrajii calzi de rușine și de mînie. Nu se putuse opune. Își dădea seama că-i fusese teamă, că tatăl lui îl domina, îi impunea voința lui. Da, fusese laș. Își renegase dragostea, noua lui viață. Nu știuse să le apere în fața oamenilor. Roșise din cauza Evelynei, din cauza legăturii care-l unea cu ea. Ce să aștepte de la viitor dacă se pleca la primul șoc, dacă-și considera pînă-ntr-atît de imposibil de susținut propria cauză, încît nu îndrăznea nici măcar să încerce să se justifice ? Se îndoia, nu mai era sigur de el însuși. O suferință surdă îi apăsa inima, acel dezgust, acea remușcare otrăvită care urmează primei trădări.

Capitolul al treisprezecelea

IMEDIAT DUPĂ FIUL SĂU coborî și Jean Doutreval. Bărbatul pe care-l văzuse Michel în trecere, lungit pe divan, cu pantalonul descheiat, își expunea organele genitale cu un aer neliniștit. Cu o lanțetă în mînă, Groix se apleca peste el. La fiecare atingere a bisturiului, bărbatul avea o tresărire groaznică, striga :

— Dumnezeule !

— Nu te mai mișca așa, spunea Groix calm. E rîndul tău, Regnoult. Ia puroi.

Flegmatic, Regnoult, cu lamela de sticlă în mînă, se apropie şi luă pe plăcuţă o urmă de sînge gălbui şi purulent.

Doutreval aruncă o privire asupra şancrului.

— Analiza este pentru un prieten, explică Groix.

— Da, da. Dă-mi notele mele, Groix.

Groix îi întinse „patronului" un teanc de fişe. Doutreval le luă şi plecă. Urcă din nou scara, intră în cabinet.

Aşezat la biroul lui, în cercul de lumină galbenă al micii lămpi electrice acoperite de un abajur de nichel, Doutreval se afundă acum în lectura fişelor. Era cald şi bine. Întreaga încăpere era cufundată în penumbră. Nu mai era nimic luminat în afara acestui cerc de lumină, cu mîna omului şi foile albe întoarse încetişor. Doutreval uitase totul. Afară ploua. Ploaia năştea în ferestre micul ei cîntec. Doutreval se simţea bine. Astfel de ore erau cele mai bune din viaţa lui.

Notele luate de Groix de două zile erau preţioase. Curara părea că acţionează minunat. Nici o fractură, nici un şoc moral la bolnav, nici o spaimă, nici o temere, cum se întîmpla altădată. Dacă ameliorarea din punct de vedere mental ar fi fost la fel de sensibilă ca în cazul vechii metode, curarizarea ar fi cîştigat partida. Dacă în acest moment s-ar fi putut opri cursul gîndurilor lui Doutreval, cum îngheaţă apa unui fluviu, şi să fi făcut o secţiune prin ele, s-ar fi văzut fără îndoială, la suprafaţă, munca inteligenţei, o atenţie extremă acordată fişelor asistentului. Dedesubt — mai puţin vizibilă — ideea succesului foarte apropiat, colorată puternic de o exaltare orgolioasă, plăcută în cel mai înalt grad. „Mă apropii de ţel... Triumf... Glorie... Geniu..." Mai departe, mult mai puţin vizibilă, aproape inconştientă, o a treia perdea de gînduri, pătate de data aceasta de un element neplăcut. „Groix s-a gîndit primul la curara... Nu eu... Groix este primul..." Şi jos de tot, obscură, refulată, abia luminată de un rest de conştiinţă, sub tripla greutate a celorlalte gînduri, această ultimă idee confuză, una din acele dorinţe aproape subterane pe care măcar nu ţi le mărturiseşti : „Nici un cuvînt despre rolul lui Groix... Să nu spun nimic..." Această cvadruplă perdea de gînduri, şi poate şi altele încă, traversa spiritul lui Doutreval, în timp ce el se credea ocupat în întregime şi numai cu înţelegerea notelor asistentului său. Am cunoaşte mult mai multe lucruri despre orgoliul nos-

tru profund, despre tirania pe care o exercită asupra noastră propriul eu, dacă ne-am strădui în felul acesta, din cînd în cînd, în plină acțiune, să sondăm rapid pînă în adîncul ființei noastre.

Dintr-o dată în birou izbucni o lumină albă. O mînă apăsase butonul electric.

— Eu sînt !

Era Fabienne. Stătea în picioare, în prag, subțire, puțin palidă, cu părul greu și negru strîns în cozi deasupra capului și a frunții, și cu fața ei lungă, serioasă, de micuță spaniolă. Fabienne termina ultimul an de colegiu. Odată bacalaureată, va face un stagiu în clinică, va deveni infirmieră și va lucra cu tatăl ei. Era marele vis al amîndurora.

Doutreval o privea și-i surîdea, puțin ostenit, cu ochii obosiți pentru că citise prea mult scrisul urît al lui Groix. Ea veni să-l sărute, se învirti un pic prin birou, apoi coborî în laboratorul unde Groix și Regnoult isprăveau analizele. Cei doi elevi ai tatălui ei îi plăceau. Groix o tachina, inventa, cu verva lui de student, povești extraordinare. Mai puțin gavroche. Regnoult îi explica lucrările pe care le făcea, o instruia, îi stîrnea interesul, îi flata puțin și mica ei vanitate de liceană încă naivă, făcîndu-i un fel de curte amuzantă, pe care și unul și celălalt, de altfel, n-o luau decît pe jumătate în glumă. Groix o speria puțin pe Fabienne. Masiv, blond, păstrînd din cînd în cînd timp de cincisprezece zile o barbă în colier nepotrivită și zbîrlită bine pentru „a-l epata pe burghez", cu obrazul brăzdat de cicatricea aceea urîtă și adîncă pe care o căpătase stăpînindu-l pe un nebun care voise să-l omoare pe Doutreval cu lovituri de carafă, vorbea tare, rîdea cu poftă, născocea istorii spăimoase, de care nu se știa niciodată dacă erau adevărate sau false, vorbea despre dragoste și despre femei cu un dispreț lipsit de iluzii. Regnoult, șaten, cu părul ondulat, cu trăsături regulate, cu ochii căprui pătrunzători și în același timp blînzi, purta întotdeauna veșminte îngrijite, se rădea foarte des, își parfuma batista cu heliotrop, își pilea unghiile cu piatră ponce, după lucrările de laborator. Fabiannei nu-i displăcea să fie întîlnită în compania lui Regnoult, din întîmplare, de către colegele ei de colegiu.

— Veniți să vedeți o treponemă, domnișoară Fabienne, spuse Regnoult.

Curioasă, Fabienne își lipi ochiul de ocularul microscopului, privi o clipă, într-un cerc de lumină portocalie, sinistrii spirili mici și negri ai sifilisului. Pe urmă, vru să vadă bacili, celule, lichid cefalorahidian. Regnoult schimba lamele, regla microscopul, dădea explicații. Apoi Groix o chemă și el pe Fabienne, ca „să-i facă vesela", cum spunea el. A face vesela însemna a răzui tuburile, eprubetele, „Bécher", „Erlenmeyer" și sticlăria de tot felul, care adesea se aruncă după folosire, dar pe care Groix, econom, le curăța și le steriliza cînd se putea, pentru a le folosi din nou.

Fabienne dădu drumul la robinete, aruncă apa de Javel, spălă bocalele, eprubetele. Uneori cîte un flacon îi făcea greață, o urină tulbure acoperită de insulițe de mucegai. Sau, pe fundul unui vas, un cheag mare de sînge coagulat, gelatinos, compact.

— Puah ! făcea Fabienne. Groix ! Groix !

Și Groix sosea, apuca cu degetele masa cafenie, închegată, tremurătoare, și o arunca de departe în găleata cu gunoi.

— Oh ! exclama Fabienne, oripilată, în timp ce Groix, sub robinet, răzuia vasul și primea pe mîini și pe încheieturile păroase apa înroșită de sîngele de sifilitic. Dezgustător !

Groix glumea, se ducea să aspire cu gura lui, printr-un tub de sticlă, puțin ser uman, puțin antigen, ca să facă o reacție Meinicke, la fel cum ar fi sorbit cu paiul citronadă, pe terasa de la Taverna Regelui René. Pe urmă, lua ghemotocul de vată care închidea un flacon vechi de urină urît mirositoare și-l aprindea ca pe o torță la arzătorul de gaz pentru a-și aprinde țigara.

— Într-o zi o să te alegi cu ceva ! spunea Fabienne.

— Nici un pericol, afirma Groix. E o chestiune de virulență. Or, eu sînt mai virulent decît microbul ! El are să crape pînă la urmă !

Și în timpul ăsta, Regnoult, călare pe un taburet, cu ochiul la microscop, cu fața luminată de un reflex slab al sferei pline de apă albăstruie, examina un scuipat, mic disc luminos stropit cu pete. Se cufunda în opacitatea acestui univers, manevra moletele între degetul mare și arătător, scormonea la dreapta și la stînga, înainta, da înapoi, se vîra în adîncime, sonda masa, ieșea, scormonea mai departe, înfăptuia o lungă călătorie complicată în sînul

acestei dîre infinitezimale de scuipat pe o lamelă de sticlă, în această altă lume atît de apropiată şi atît de inaccesibilă lui, ca o stea la capătul unui telescop, această lume în care vegetează, luptă, cresc şi dispar, groaznic de străine şi de indiferente faţă de noi, de timpul nostru, de specia şi de soarta noastră, firele vii de praf care-şi intersectează existenţa, uneori cu preţul unor ravagii înspăimîntătoare şi fără măcar s-o ştie, cu aceea a oamenilor.

Fabienne isprăvi „vesela". Pe urmă urcă la tatăl ei. El continua să lucreze. Ridică numai capul pentru a-i adresa surîsul absent al unei fiinţe cu spiritul aiurea. Ea îi aranjă puţin lucrurile pe birou. Un bec Bunsen sforăia. În etuva de sterilizare, gazul ardea mocnit. Din colţul în care Fabienne aşeza sticlăria veneau clinchete uşoare, discrete, de porţelanuri pe care le mişti din loc. Într-o chiuvetă, alături, un robinet picura cu o mică notă clară. Era o căldură bună, grea şi umedă. Afară, ploaia. Toate aceste zgomote familiare nu tulburau decît foarte puţin tăcerea. Se aflau foarte departe de lume. Aceste ore erau cele mai bune din întreaga viaţă a lui Doutreval. Citea, sublinia, făcea însemnări. Şi conştiinţa confuză a prezenţei Fabiennei îi era plăcută.

Cînd ea isprăvi cu aranjarea, cînd veni, cum îi era obiceiul, să ia o pernă mare şi să se aşeze jos, la picioarele tatălui ei, pentru a citi aici, în linişte, un vechi roman de Walter Scott, Doutreval se simţi pe de-a-ntregul fericit.

Efectele curarizării se dovediră remarcabile. În următoarele cincisprezece zile, tînărul tratat de Doutreval începu să se ridice, să se intereseze de lumea exterioară.

Doutreval procedă de atunci la o serie masivă de experimentări, pe circa cincisprezece subiecţi din azilul Saint-Clément. Confraţi din departamentele vecine îl autorizară să încerce aceeaşi experienţă pe bolnavii din secţiile lor. În toată perioada aceasta, Doutreval se deplasă continuu de la un azil la altul ; de la Orne la Cher şi de la Nantes la Tours. Făcea prima injecţie, se întorcea la Angers. Groix rămînea pe loc, ca să observe urmările şi să consemneze constatările în scris. Tînărul asistent ducea o existenţă istovitoare. Dar entuziasmul îl susţinea. Era o perioadă de tatonări pentru determinarea dozelor de curara de folosit. Apoi, pentru a fixa ritmul după care

trebuiau provocate accesele. Greutăţile îl stîrneau mai tare pe Groix. El bătea în lung şi-n lat ţinutul, sărea dintr-un tren în altul, vizita azilurile, aduna fişe, aducea în fiecare săptămînă „patronului" dosare grele, înţesate de amănunte şi de cifre, în timp ce Regnoult, cu un temperament mai calm, îl înlocuia pe Doutreval la facultate, îi ţinea cursurile, se însărcina pentru el cu supravegherea bolnavilor de la *Egalité* şi de la Saint-Clément.

Una peste alta, Doutreval era acum stăpîn pe procedeu. Declanşa la nebunii săi convulsii aproape cu precizie. În cazurile de demenţă veche, rezultatul se dovedea nul. Dar la bolnavii aflaţi încă la începutul evoluţiei lor, se putea conta pe optzeci pînă la optzeci şi cinci procente ameliorări şi cincisprezece procente refractari.

— Şi va fi încă şi mai bine ! spunea Groix.

Doutreval hotărî să publice, să adreseze Academiei de medicină un studiu despre convulsioterapie prin curara şi prin pentamethylentetrazol.

Groix fusese cu ideea curarei. O clipă, stăpînit de entuziasm, Doutreval se gîndise să-i asocieze direct pe el şi pe Regnoult operei lui, unind numele celor doi asistenţi cu al său pe lucrarea publicată. Spusese chiar ceva în acest sens lui Groix, după reuşita curarei. În ultima clipă însă, nu se putuse hotărî să-şi micşoreze succesul împărţindu-l cu alţii. Cînd Groix văzu prima oară pe biroul patronului marele dosar albastru în sfîrşit terminat, şi care nu mai aştepta decît retuşurile de stil ale lui Regnoult, literat subtil, tînărul avu un gest de uimire şi deveni palid citind pe copertă titlul în litere groase şi dedesubt numai numele profesorului Jean Doutreval. Semnul cicatricei păru mai roşu pe obrazul lui. În zilele care urmară, nu mai avu exuberanţa obişnuită. Pe urmă cea care triumfă fu din nou buna lui dispoziţie. Nu se mai vorbi despre asta. De altminteri, într-o conversaţie, Doutreval întîmplător începu să vorbească despre marele centru de curarizare la care visa, pe care-l va realiza într-o zi cu sprijinul lui Géraudin şi al relaţiilor sale politice şi unde, bineînţeles, cei doi ajutori ai săi de la început vor avea asigurată o situaţie magnifică. Groix, băiat bun şi filosof, uită repede ceea ce, în ochii lui, nu era la urma urmelor decît un mic insucces.

Capitolul al paisprezecelea

EXISTENŢA EVELYNEI era transfigurată. Prietenia lui Michel o salvase de la deznodămîntul care, de luni de zile, îi era destinat. Avea acum pe lume cîteva biete lucruşoare. Ceva rufărie, papuci, o trusă de toaletă şi o alta de cusut. Nu se mai plictisea. Michel îi lăsa ziare, cărţi, pe care le lua din biblioteca lui. Îi cumpărase lînă, andrele, carton, panglici. Ea începea să lucreze cîte puţin. După-amiaza, Madeleine Daele venea s-o înveţe să facă sipeţele şi mici rame. Orele treceau repede. Pentru că aproape zilnic, Michel venea spre seară în pavilionul anexă. Evelyne îi recunoştea de departe pasul pe pietriş, şi inima îi înceta să bată. El urca scara, înainta pe culoarul care ducea la rezerva ei. Şi ea se simţea năpădită de o emoţie neobişnuită, o răscolire a întregii ei fiinţe, de parcă avea să moară. El intra. Ea abia putea să-i spună bună seara. Trebuia să întoarcă faţa, să-l lase să vorbească puţin înainte de a se putea uita la el şi de a-i răspunde. Emoţia o sufoca, pînă la a o face să plîngă fără motiv în faţa lui. Şi totuşi aceasta era pentru ea o oră nespus de dulce şi de preţioasă, a cărei aşteptare îi lumina toate lungile zile de resemnare. Niciodată nu fu nimic mai mult între ei. Nimic altceva decît această mare emoţie comună, acest mare şoc, această bucurie profundă şi ascunsă, care-i făcea stîngaci şi muţi unul în faţa altuia, cîteva momente cînd el o vizita.

Sănătatea Evelynei chiar se amelioră. Căpătă o mină mai bună. Fără să fie foarte uimit, bătrînul Ribières o constată şi el cînd vorbea despre ea cu Madeleine Daele. Profesor de modă veche, sceptic în ce priveşte eficacitatea drogurilor şi tratamentelor medicamentoase, el învăţase să măsoare puterea moralului în boală. Infirmierele şi surorile îl puseseră la curent cu vizitele lui Michel. El notă la bolnavă, pe durata unei luni, o creştere în greutate de două kilograme, dispariţia febrei şi o schimbare evidentă în opacităţile pulmonare. De altfel, Evelyne se simţea mai bine. Putu să se ridice cîte puţin, să-şi aranjeze camera, să-şi facă singură patul. Se minuna şi ea de această revenire.

— Poate că totuşi am să mă vindec, îi spunea lui Michel. Am să v-o datorez.

— Mie ? se minuna Michel.

— Da. Da... Cînd voi pleca de aici, veţi şti cu siguranţă că m-aţi salvat.

Se gîndi o clipă. Pe urmă mărturisi cu glas scăzut :

— Nu ştiu dacă mă veţi crede... acum nu mi-ar mai plăcea să plec...

— V-ar bucura să rămîneţi, cu orice preţ ? zise Michel. Gîndiţi-vă ! Libertatea, sănătatea, viaţa... Ştiţi bine că nimic nu se va schimba, că o prietenie ca a noastră nu se uită, nu se renunţă la ea...

Ea surise fără să răspundă, cu un surîs care îl irită pe Michel pentru că ghicea în el o înţelepciune, o experienţă mai veche ca a lui, şi pe care ea n-o mărturisea numai ca să nu înceapă o discuţie fără rost.

Cam în perioada aceea, Seteuil plecă.

De la moartea profesorului Suraisne înţelesese că trebuie să renunţe la profesorat. Erau doi, Vallorge şi el, legaţi de soarta lui Suraisne. Graţie logodnei cu Mariette Doutreval. Vallorge îşi vedea consolidate speranţele de viitor. Dar pentru Seteuil partida era compromisă. Era mai bine să nu piardă timpul, să se instaleze cît mai repede. Simţea că are stofă, era sigur că va face clientelă.

Cîteva săptămîni ezită. Mai era şi Madeleine Daele, care se agăţa de el cu disperare. Seteuil ţinea totuşi la ea, din obişnuinţă. Dar primi de la mama lui o scrisoare care-l hotărî. Îi propunea o partidă avantajoasă, fiica unui fermier din Pas-de-Calais, care i-ar aduce ca zestre trei sute de mii de franci. Sumă cu care să-şi instaleze un cabinet modern, cu raze X, ultraviolete şi întreaga aparatură nichelată care produce atîta impresie asupra clientelei.

Într-o dimineaţă, Seteuil o anunţă pe Madeleine că are de gînd să facă o mică vizită părinţilor lui. Cel mult o săptămînă. Plecă. Patru zile mai tîrziu, Madeleine Daele primi de la el o scrisoare în care îi spunea că nu poate ţine piept voinţei mamei lui, care-şi sacrificase întreaga viaţă pentru a-l vedea reuşind. Nu avea dreptul să o decepţioneze. Îi cerea Madeleinei să-l uite.

Două luni mai tîrziu se află că se căsătorise cu fiica marelui fermier. Nu-i anunţase pe nici unul din foştii lui prieteni de la facultate, pentru că se temea de o izbucnire de mînie din partea Madeleinei, de un scandal. În general, îl judecară aspru. În barou, în notariat, rar se ia în căsă-

torie amanta. Medicina rămîne unul din puținele medii în care bărbații se încăpățînează să o facă. Chiar bătrînul Ribières, care ținea mult la infirmiera lui, declară :

— E un mic ticălos !

Cît despre Santhanas, acesta continua să ducă o existență calmă și leneșă de student amator și trăia din anume venituri, despre a căror sursă prefera să păstreze tăcerea.

O lovitură de trăsnet tulbură această mare fericire.

De cîteva zile, Bernard Géraudin avea în observație, în pavilionul lui de la *Egalité*, un caz interesant. Un bătrînel care avea ceva la rect. Probabil cancer. Dar pentru a o ști trebuia analizat scaunul. Dacă în el se găsea sînge, avea să-i facă bătrînului un anus artificial. Géraudin îl însărcinase pe Santhanas să facă analiza. Ieșind din sala de operații, îl chemă la el.

— Ei bine, ce se aude cu analiza ?

Santhanas avu o imperceptibilă ezitare.

— Am terminat-o, domnule, spuse el.

— Și ? Rezultatele ?

— Pozitive ! declară Santhanas, cu glas hotărît.

— Bine, mulțumesc.

Dar Géraudin își cunoștea meseria de patron, și controla totul el singur. Coborî în salonul cancerosilor, ajunse în fața patului bietului bătrîn. Géraudin îl dezveli, îl examină în fața studenților, le explică semnele, simptomele. Pe urmă, cu un gest familiar, îl bătu pe umăr pe nefericit.

— Ei bine, tăicuțule ? Merge ? Ai mîncat bine ?

— Da, domnule doctor.

— Nu ești constipat ? Ai avut scaun, dimineața asta ?

— Da, domnule, zise bătrînul.

— Unde ?

— La toaletă, bine-nțeles.

— Drace... urlă Géraudin.

Și întorcîndu-se spre Santhanas :

— Atunci, ticălosule, ai să te apuci să-mi povestești că te-ai vîrît în rahatul din closet ca să-i faci analiza ? Dacă te-aș fi crezut, i-aș fi făcut o gaură de glonț artificială. Afară ! Afară din serviciul meu !

Crezură că o să se arunce asupra lui Santhanas să-l bată. Ceva mai palid decît de obicei, Santhanas se dădu

înapoi, făcu stinga-mprejur, se strecură rapid în spatele studenților, ieși din sală și plecă.

O aventură de felul ăsta echivala cu o aruncare afară. Santhanas n-avea decît să-și isprăvească mai repede teza și să se instaleze undeva.

Se gîndise să se stabilească la Angers. Dar un al doilea incident îi interzise să se mai gîndească la așa ceva. Într-o după-amiază, pe cînd bea un țap de bere cu Tillery și Michel, pe terasa unei cafenele, un tip solid cu o pălărie moale pe cap se apropie de el, din spate, îl bătu pe umăr și scoase din buzunar o legitimație de agent de siguranță.

— Te numești Santhanas ?... Ei bine, amice, te avertizez că sînt cu ochii pe tine... Dacă te mai distrezi lăsîndu-te întreținut de femei, o să te coste scump ! Ai înțeles ?

Santhanas își înghiți saliva și nu zise nimic. Michel află că avea o amantă, o fată care lucra într-un bar din oraș și care-l întreținea.

Santhanas îi ceruse de multă vreme lui Tillery, care avea imaginație, un subiect de teză. Tillery îi dădu mură-n gură întreaga lucrare, un studiu interesant despre anumite experiențe la care asistase pe lîngă Doutreval : încercările de tratare a schizofreniei prin coma hiperinsulinică provocată înaintea crizei de epilepsie artificială. Santhanas nu pusese niciodată piciorul în azilul de la Saint-Clément. Dar îi dădu întreaga documentare a lui Tillery unui student sărac din anul trei, care se însărcină cu compunerea și redactarea lucrării pentru cincisprezece sute de franci. Santhanas căuta unde să se instaleze. Avu noroc ; în acea vreme moșteni douăzeci și cinci de mii de franci de la un unchi care muri fără vreun alt moștenitor în afara lui. De-ajuns pentru a face față primelor cheltuieli. Înarmat cu acest mijloc de a parveni, Santhanas se duse să se stabilească într-un sat normand, care nu avea nici medic, nici farmacist. Tipul avea simțul afacerilor. Deschise numaidecît pe lîngă cabinetul său medical o farmacie. Se află imediat că prosperă, că uneori făcea chiar operații la domiciliu, spre indignarea lui Tillery.

„Porcii ăștia, spunea el, sînt cei mai periculoși. Un tip ca mine, care n-a realizat mare lucru, dar care e cinstit, are trac în fața bolnavului. Își dă seama că nu știe prea multe. Cheamă un confrate. Cel puțin, nu face nimic grav. Dar unul ca Santhanas n-are nici o frică !• Asta-i groaznic !"

Şi Tillery părăsi ţinutul. Deşi reuşise foarte bine la Angers. Foarte iubit de oamenii mărunţi, de muncitori, avea „stil", era conştiincios şi devotat. Şi era şi bun. Îi adora pe copii. Asta se întîmpla mereu. Clientela îi creştea, pînă cînd, într-o dimineaţă, în cabinet îi intră o mică dactilografă din Paris, aflată la odihnă pentru cîteva zile în Anjou, la o mătuşă, şi care venise să-l consulte în legătură cu o mînă luxată. Pe Tillery îl interesă atît de mult pacienta, încît ajunseră să vorbească de o posibilă logodnă. Pe scurt, Tillery se căsători, plecă să locuiască la Paris, cu soţia lui, pentru că mama acesteia, o văduvă cumsecade, avea aici o mică băcănie de pe urma căreia trăia. Şi Tillery, foarte îndrăgostit, în ciuda farselor lui şi a supremului dispreţ pe care-l afecta faţă de „sexul frumos", nu voia să-şi mîhnească soţia îndepărtînd-o de mama ei. Aşa încît părăsi Angers-ul şi plecă şi el la Paris.

— Voi deschide un nou cabinet acolo, asta-i, spuse el. Cînd mulţimile capitalei vor afla că marele Tillery din Angers se deranjează pentru ele...

Organiză o petrecere de adio, a cărei amintire dăinui mult timp. Avu loc un chef monstru la Taverna Regelui René. Foarte tîrziu în noapte, mai multe notabilităţi ale oraşului fură trezite de clopoţitul îndrăcit al unei pisici spînzurate de coadă la soneria lor. Prevăzător, Groix pusese deoparte în acest scop, de vreo cincisprezece zile, o duzină de pisici în cuştile cu cobai ale lui Doutreval. În zori, numeroşi negustori din oraş avură a se uimi de neaşteptatele schimbări de firme. Placa aurită a unui notar împodobea cu o austeritate neaşteptată faţada azurie de la Nina-bar. Şi deasupra uşii maestrului Mesniez, portărelul, se legăna cana uriaşă a unui cabaret din cartierele mărginaşe cu o inscripţie sub pîntecul ei : „La Urcioraş" ! Dar la acea oră, Tillery dormea fără vise în expresul Angers-Paris.

În tot acest timp, Doutreval muncea pe rupte, veghind în fiecare seară în biroul lui pînă aproape de miezul nopţii. Se apropia de ţel. Regnoult, care avea stil, isprăvea de redactat comunicarea către Academia de medicină. Începuse să transpire cîte ceva, psihiatrii îi scriau lui Doutreval, îi cereau amănunte, articole. Trebuiau continuate experienţele, căutate îmbunătăţiri, de făcut o foarte delicată punere la punct. Fără a-i mai socoti pe

bolnavii vindecați sau ameliorați de multă vreme, pe care trebuia să-i vadă din nou, să-i examineze, pentru a fi în măsură să-afirme durata rezultatelor obținute. Existau cazuri uneori delicate, cîțiva bolnavi redeveniți nebuni, alții care sufereau de dureri dorsale. Pentru toate acestea trebuia să caute cauzele, ca să poată răspunde contestatarilor, care cu siguranță n-aveau să lipsească. Toate astea îl epuizau pe Doutreval. Mai ales Groix se dovedea teribil, exclusivist, nemilos. Nu lăsa nici o umbră. Scotea în evidență și cele mai mici neajunsuri ale metodei. Ar fi voit-o perfectă, inatacabilă. Considera că trebuia cel puțin să fie spus totul, să se iasă înaintea criticilor, să se mărturisească imperfecțiunile și să nu se înainteze decît pe terenul cel mai ferm. Fără s-o știe, supunea orgoliul patronului său la probe martirizante, exaspera prin această cernere neîndoplecată susceptibilitatea exacerbată a profesorului său. Existau momente în care Doutreval, la capătul nervilor, începea să-l urască pe Groix, și l-ar fi trimis la plimbare cu o ușurare de nespus.

Singura distracție a lui Doutreval era pregătirea viitoarei case a fiicei sale Mariette. Vallorge aducea mobilierul. Doutreval pusese să se facă decorarea. Asta îi plăcea, îl distra. Ca mulți dintre medici, și el era foarte cultivat, foarte artist, interesat de toate. Consacrase acestei cheltuieli șaizeci de mii de franci, pentru ca Mariette a lui să aibă un interior care să-i placă. Își făcea griji de asemenea pentru toaleta fiicei lui, pentru rochia ei albă, pentru dineu, pentru slujba de la biserică, pentru invitații pe care-i vor chema. Vedea cît de mult o pasionau pe Mariette toate aceste pregătiri, și asta-l determina să se ocupe și mai mult de ele. Doutreval avea pentru fiica lui mai mare o afecțiune amestecată cu respect și cu gratitudine. Își dădea bine seama de ceea ce îi datorează. Ea o înlocuise pe mamă, ea ținuse cîrma casei. Mariette a lui era o fiică bună și dreaptă, cu virtuți solide. O privea cu plăcere, cu o mulțumire a inimii cînd ea se întorcea împreună cu servitoarea, cu pasul ferm, de la piață, cu cîte o plasă încărcată cu legume în fiecare mînă, sănătoasă, robustă, cu fața înfloritoare, ca o menajeră zeloasă căreia puțin îi pasă de ce s-ar crede despre ea. Sau cînd pregătea dulceața de coacăze, cu mînecile suflecate pe brațele ei rotunde, cu figura însuflețită și îmbujorată, cu

mici picături de sudoare brobonindu-i rădăcina părului auriu. Sau cînd curăţa pînzele de păianjen, cu un prosop legat în chip de turban în jurul capului şi cu obrazul brăzdat de dîre negre, ca un coşar. Fluiera ca o mierlă. Avea un întreg repertoriu de cîntece vechi. O auzeai agitîndu-se peste tot prin casă, mutînd mobila, măturînd, îndrumîndu-le pe servitoare şi cîntînd „Romanţa lui Ariolat".

Primăvara se duce, grăbeşte-te să fii fericită...

Sau vechea arie de care-i plăcuse mamei ei şi pe care ea o reţinuse :

Dacă asta înseamnă să iubeşti
Ei bine, da, iubesc, iubesc,
Şi sînt fericit că iubesc...

Ea era bucuria lui Doutreval şi soarele casei.

Cînd o vedea astfel, cînd simţea cît de mult această tînără fiinţă de douăzeci de ani era carne din carnea lui, pînă în adîncul inimii lui bătrîne de bărbat, cît de mult viaţa lui era legată de cea a copilului lui, atunci de fiecare dată, fără să ştie de ce, Doutreval se gîndea la propriii lui părinţi, la tatăl şi la mama lui. Acum înţelegea ce fusese el pentru ei. Ce putuse însemna el pentru ei. Şi ce putuseră da ei din suferinţa lor, din sufletul, din inima şi din viaţa lor pentru el. Se gîndea la ei cu o nesfîrşită tandreţe şi cu o crudă remuşcare pentru toate acele mici ingratitudini cu care noi toţi îi plătim pe cei care ne-au adus pe lume şi care n-au trăit decît pentru noi. Trebuie să ai tu însuţi o fiică mare de douăzeci de ani pentru a începe să măsori dragostea pe care o datorezi unui tată.

— Să vedem, spuse Doutreval, pe cine vom avea ca invitaţi la masa de nuntă ?

Erau cu toţii în sufragerie, într-o seară, după cină. Michel ronţăia un măr înainte de a urca să lucreze în camera lui, şi Mariette cu Fabienne aranjau argintăria, platourile şi tacîmurile.

— Asta tu trebuie să apreciezi, tată, zise Mariette. Cred că va trebui în primul rînd să vină familia Géraudin...

— Evident.

— Donat...

— Da... Da... Face și anul ăsta parte din juriu... Dar nu știu dacă va veni. Cu aortita lui... Îi voi invita de asemenea pe Guerran și soția lui, cu copiii. Firește că va trebui să vină și familia Heubel, nu-i așa, Michel ?

— Mi-e perfect indiferent ! spuse Michel.

Mariette îi aruncă o privire uimită și întoarse ochii spre tatăl ei. Doutreval își încruntase sprîncenele.

— Și asistenții tăi ? continuă Michel. Groix? Regnoult? I-ai invitat și pe ei ?

Pusese în intonația lui o anumită ironie pe care tatăl lui o remarcă imediat.

— Firește, zise Doutreval.

— Ah ! Și crezi că vor fi mulțumiți ?

— Nu văd de ce n-ar fi...

— Tu ești în juriul de agregație anul ăsta ?

— Da.

— Și-l vei patrona pe Ludovic Vallorge ?

— Da...

— După ce le-ai promis votul asistenților tăi...

— Oh ! am eu grijă. Le-am și explicat cum stau lucrurile. De aici în trei ani, Heubel sau Géraudin au destule șanse să facă parte și ei din juriu. Mă voi înțelege cu ei să-l susțină întîi pe Regnoult, apoi pe Groix...

— Și astfel Vallorge va fi agregat cu trei sau cu șase ani înaintea lor ? Asta nu e foarte drept !

— Dar ei acceptă, Michel, zise Mariette. Ei au înțeles bine că în felul acesta...

— Mi-e egal ! spuse Michel. Toată această bucătărie mă dezgustă !

— Poftim ! exclamă Doutreval. Dar ce vei face tu însuți, cînd vei fi numit șef de clinică la Géraudin sau la Donat ? Vei refuza, sub pretext că eu sînt tatăl tău ? Sau dacă din întîmplare te căsătorești cu fiica unui patron, a lui Heubel, să zicem, și dacă el îți va da o mînă de ajutor, îl vei respinge ?

— Nu mă voi căsători niciodată cu Simone Heubel ! zise Michel. Pentru mine, toată această politică nu este medicină. Nu ! Asta nu e medicină și eu nu voi proceda niciodată astfel !

Se ridică de la masă să plece.

— Vorbe ! făcu Doutreval.

Michel era pe punctul de a ieși.

— O secundă ! zise Doutreval. Am să-ţi spun două vorbe.

— Tată, murmură Mariette.

Fabienne asculta fără să spună nimic.

— Michel, spuse Doutreval, tu ştii că sînt la curent cu totul. Pînă acum am avut răbdare. Am contat pe bunul tău simţ. Cuvintele tale, atitudinea ta îmi dovedesc că m-am înşelat. Te schimbi. Ai cuvinte noi, revolte, alt fel de a fi... Dai în metafizica, în ideologia, în mascarada marilor sentimente, a gesturilor frumoase... Este timpul să punem punct. Ţi-o cer formal, doresc să încetezi vizitele la sanatoriu şi să pui capăt legăturii tale. Nu mai vreau să aud de asta. Ai înţeles ?

— Tată... murmură din nou Mariette.

— Taci, Mariette. Michel, îţi dau o săptămînă, nu vreau să fiu brutal. De-acum într-o săptămînă să se isprăvească totul. Înţeleg cum stau lucrurile. Dacă tu...

Ezită pentru Fabienne, care asculta.

— Dacă s-au petrecut lucruri grave, dacă această persoană poate socoti că a fost înşelată, că a ieşit în pierdere din această aventură, sînt gata să repar greşelile tale : îi pun la dispoziţie o sumă pe care o poţi fixa tu însuţi, zece mii de franci, cincisprezece mii... Îi voi da din toată inima, ca să te eliberez, băiatul meu. Asta-i. Acum, descurcă-te. Oricum, ştii ce vreau.

Se ridică, îşi împături şervetul, ieşi. Se auziră pasii lui îndepărtîndu-se pe coridorul ce ducea la laborator, zgomotul sec al bastonului.

Foarte roşu, îngrozitor de stînjenit în faţa surorilor lui, Michel rămase o clipă nemişcat. Mariettei i se făcu milă de el şi o trase după ea pe Fabienne spre camera de toaletă. Michel rămase singur.

— Ce imbecil ! îi zise Fabienne Mariettei, pe cînd îşi desfăcea, în faţa oglinzii, cozile lungi înfăşurate în jurul capului.

— Tu nu poţi judeca, spuse Mariette. Eşti prea tînără. Optsprezece ani ! Şi mai întîi de toate, nici n-ar fi trebuit să înţelegi despre ce e vorba !

— Deci, îl aprobi pe Michel ?

— Nu, nu, bineînţeles... Dar mi-e milă de el... E un băiat bun fratele tău, să ştii asta... Sînt absolut sigură că este o chestiune de inimă.

Fabienne înalţă din umeri.

— Dar dacă tata se oferă să plătească !

— Nu poţi plăti totul !

Dar suferinţa pe care o ghicea la tatăl ei o stîrnea pe Fabienne împotriva lui Michel.

— Ce suflet rău ! Aşadar, tu găseşti că Michel are dreptate, că se cuvine să continue să-l chinuie pe bietul nostru tată ?

— Nu spun asta !

Mariette suspină.

— În sfîrşit ! Bunul Dumnezeu va descurca toate astea. Poate ca va accepta banii.

— De ce să nu-i accepte ? spuse Fabienne.

— Tu eşti prea tînără, zise din nou Mariette. Nu ştii ce înseamnă să iubeşti.

— Prea tînără ! Prea tînără ! exclamă Fabienne mînioasă. Ia uite unde-i bunica !

— În sfîrşit, suspină din nou Mariette, să sperăm că nu-i decît o fată de nimic.

— Crezi că poate fi altfel ?

— Fabienne ! Fabienne ! Încă o dată, tu nu ştii despre ce e vorba. O să vezi mai tîrziu tu însăţi.

— Hai ! strigă Fabienne. Mă scoţi din sărite, cu aerele tale de experimentată ! O şterg !

Nimic n-o supăra mai tare pe Fabienne decît să fie tratată drept o fetiţă.

— Unde te duci ? întrebă Mariette.

— În laborator.

— Nu te culca prea tîrziu, Fabienne. Mergi la cursuri mîine dimineaţă. Te văd cam obosită.

— Mă simt foarte bine ! afirmă Fabienne.

— Oricum, acum e ora nouă. La zece te chem. Du-te acum.

— Avantajele unui astfel de procedeu, citea cu jumătate de voce Doutreval, sînt indiscutabile : fazele tonică şi clonică sînt mult mai puţin violente. Nu mai asistăm la spasmele acelea ale trunchiului, îndoit şi convulsionat brutal. În fine, neliniştea pacientului, atît de puternică de obicei, este mult atenuată de curarizarea prealabilă...

Sub lampă, în liniştea biroului lui tăcut, Doutreval citea din nou frazele scurte, clare, elegante ale lui Regnoult. În seara asta nu se dusese, ca de obicei, la *Progresul social* s-o vadă pe prietena lui, Jeanne Chavot. De

cîteva săptămîni, munca îl acaparase cu totul. Acum mînia i se potolise. Venise fremătînd tot, pornit împotriva lui Michel, jignit de a fi trebuit să se stăpînească în cursul unei explicații, în care dacă ar fi fost după el, n-ar fi trebuit decît să dea un ordin imperativ și tăios. Este întotdeauna un ceas greu pentru un tată acela cînd își dă seama că băiatul lui a devenit un bărbat, se eliberează, scapă tutelei lui, și că trebuie să-l aibă în vedere și să-l menajeze în loc să-i comande. Fire imperativă, Doutreval era mai enervat ca oricine altcineva de o asemenea situație. Dar munca îl acaparase din nou. Comunicarea pentru Academia de medicină aștepta pe biroul lui, revăzută în întregime, retușată de pana atentă a asistentului său. Doutreval se așezase, deschisese dosarul. Și se liniștise.

Sosi Fabienne, subțire în rochia ei grena, groasă, de cameră. Se instală la picioarele tatălui ei, pe o pernă mare, cu *Ivanhoe* al ei. Doutreval își dăduse în spate scaunul, ca de obicei, pentru a-i face loc. Ea își desfăcuse cozile, își lăsase liber pentru noapte părul ei negru des, care-i cădea pe spate. Continuînd să citească, Doutreval se juca cu un gest mașinal cu părul călduț al fiicei lui, risipit sub mîna sa. Era mulțumit, fără să-și dea seama de asta, s-o simtă atît de aproape de el, mai ales acum cînd Michel făcuse o dată mai mult să-i sîngereze inima. Pronunța cu voce șoptită frazele pline și scurte ale lui Regnoult, o proză sonoră și ușoară, în care nu mai regăsea nimic din strădania lui, din acea greoaie expunere științifică pe care el o clădise cu atîta trudă timp de luni de zile. Pana magică a lui Regnoult, trecînd ușor peste acest morman, îl transformase în cîteva zile într-un edificiu luminos și armonios Nu lipsea nimic din ea, nici sarea atică, cuvîntul care descrețește fruntile și relaxează, nici francheța, mărturisirea cinstită a eșecurilor, modestiile și sinceritățile științifice mai măgulitoare pentru orgoliu decît orgoliul însuși; nici părerile îndrăznețe și ingenioase, nici pauzele după marile efecte care stîrnesc aplauze. Văzută astfel prin magia stilului, descoperirea îi părea lui însuși mai frumoasă, mai mare, mai fecundă, mai genială decît ar fi crezut vreodată. Cifrele înseși căpătau o nouă valoare, erau mai convingătoare.

— Astfel, citea Doutreval, să fim sinceri : nu avem încă distanța necesară pentru a aprecia în ansamblu rezultatele. Dar credem că putem afirma de pe acum că dacă schi-

zofreniile vechi nu sînt influențate în stadiul de demență, schizofreniile recente, în optzeci și cinci la sută din cazuri, acuză o remisiune sau o ameliorare indiscutabilă. În ce privește maniile depresive, ele sînt toate ameliorate...

Doutreval citea ; alături, mîna lui rece mîngîia ceafa fiicei lui, căuta căldura gîtului, sub umezeala plăcută a părului greu. Dar nu se gîndea la asta. Era captivat de bucuria orgolioasă a inteligenței. Și cînd la zece și jumătate Mariette veni s-o bombăne pe Fabienne și s-o ia la culcare, Doutreval, ridicîndu-se pentru a-și săruta mezina, își aminti dintr-o dată de Michel și se miră văzîndu-se atît de departe de toată această poveste neînsemnată.

Se duse obosit spre camera lui. Capul îi era greu, genunchiul rănit îl durea după oboseala zilei. Dar nu simțea nimic. Era cuprins de exaltare, de bucuria triumfului. Îl uită pe Michel, grijile lui, epuizarea. Atribui acest miracol muncii, gîndind : „Munca, munca ! Numai ea este adevărată !"

Dăm adesea numele de virtute la ceea ce nu este, în fond, decît o satisfacere a orgoliului. Pentru că dacă Doutreval ar fi trebuit să desfășoare același efort în contul și pentru gloria lui Regnoult sau a lui Groix, ar fi simțit el, trudind, aceeași voioșie ?

Capitolul al cincisprezecelea

— TREBUIE SĂ MĂ PĂRĂSIȚI, domnule Michel, îi spunea Evelyne de fiecare dată cînd venea la ea. Domnișoara Daele mi-a povestit. Știu totul. Nu mai pot accepta să suferiți pentru mine...

— Nu vreau să te părăsesc ! spunea Michel.

Ea îl privea cu ochii ei negri, puțin sălbatici.

— Va trebui s-o faceți. Va trebui... Nu știți ce este viața, domnule Michel...

— Poate că o cunoști dumneata, la vîrsta dumitale !

— Am trăit mai mult ca dumneavoastră. Am suferit...

— Tocmai pentru asta nu vreau s-o iei de la capăt.

Ea ridică încetișor din umerii ei slăbuți.

— Știți, m-am obișnuit... Va fi ca înainte, asta-i tot. Ca înainte de a veni dumneavoastră aici. Ar fi bine să nu ne mai vedem.

— Dumneata îmi spui asta !

— Nu vreau să fiţi nefericit din pricina mea. Voi fi mai liniştită pentru dumneavoastră... O să-mi scrieţi din cînd în cînd... Era scris, de altfel, să ne despărţim într-o zi sau alta, nu-i aşa ? Ar fi trebuit oricum să ne despărţim... Viaţa... Nu sînt făcută pentru lumea dumneavoastră, nici dumneavoastră pentru lumea mea... Este mai bine ca asta să se întîmple imediat, înainte ca... înainte de a deveni prea greu...

— Prea greu ?

Ea se înroşi puţin. Bolborosi :

— Cred... Vreau să spun... Cred că îmi plăcea puţin cam prea mult să vă văd, domnule Michel... Mă prostisem de tot ! Nu mă mai gîndeam decît la asta !... Trebuie să fim rezonabili !

— Nu voi înţelege niciodată un astfel de mod de a gîndi, strigă Michel.

— Va trebui. Este mai bine... Acum n-am să mai fiu niciodată liniştită văzîndu-vă aici. S-a terminat... Mi-ar fi prea teamă pentru dumneavoastră.

Lăsaţi-mă, domnule Michel. Lăsaţi-mă. Fiecare are destinul lui pe pămînt. Pe al meu nu-l veţi putea schimba, nimeni nu va putea s-o facă. Nu eram născută pentru a fi fericită, asta-i tot. Şi am avut totuşi cîteva luni fericite mulţumită dumneavoastră. Nu vă voi uita niciodată. Mi-aţi făcut numai bine. Aţi fost bun cu mine. Acum s-a terminat, a fost de-ajuns. Viaţa nu mai vrea să fie aşa. Ştiam bine că va veni şi clipa asta. Aşteptam ziua aceasta, mă pregăteam pentru ea, fiţi liniştit, am curaj. Va trebui să vă gîndiţi la mine ca la prima dumneavoastră bolnavă. Am fost prima dumneavoastră bolnavă... Evelyne, Evelyne Goyens... O amintire frumoasă... O amintire frumoasă pentru dumneavoastră... Haideţi, domnule Michel, să ne spunem la revedere, adio, şi nu mai veniţi pe-aici, uitaţi-mă. Viaţa vă cheamă. Veţi fi fericit, veţi vedea. O să fiţi un mare medic. Şi eu, mai tîrziu, voi fi mulţumită cînd am s-o aflu, cînd mi se va spune... Nu mai veniţi... Lăsaţi-mă...

Şi Mariette era neliniştită. Îl întreba pe Michel :

— Ce vrei ? Ce speri ? Vorbeşte, spune-mi ceva, am să încerc să-l conving pe tata... Ce planuri ai în cap ? O iubeşti ? Şi chiar nu te mai gîndeşti la Simone Heubel ? Prezintă-mi-o pe tînără... Am să văd eu însămi, am să

te pot sfătui... Sînt cea mai mare, Michel, sînt întrucîtva mama ta. Știi prea bine. De ce n-ai încredere în mine?

Michel nu voia să spună nimic : ca să nu plîngă, plecă. Sau, cînd o aluzie a Fabiennei îl rănea, îi replica, o rănea și el, și apoi se certau. Fabienne ținea cu tatăl ei. Legătura aceasta a lui Michel o chinuia prin suferința pe care i-o provoca tatălui lor. Ea îl susținea pe Doutreval. Și Mariette nefericită, se ducea de la unul la altul, plîngea pe ascuns, încerca zadarnic o împăcare, în vreme ce Ludovic Vallorge, neîndrăznind să ia o poziție, se abținea de la abordarea subiectului, mulțumindu-se să se informeze discret pe lîngă intimi dacă Michel continua să meargă la sanatoriu. În fond, povestea asta îl preocupa și pe el. Ar fi dorit cu mult mai mult pentru viitorul lui cumnat.

Michel ducea o existență dureroasă. Nu-i lipsea nimic, trăia, în plină abundență. Dar în afara casei cunoștea mizeria, și încă pe cea mai crudă : cea care o lovește pe ființa iubită. Niciodată pînă acum nu i se dezvăluise cu atîta brutalitate nedreptatea care permite unora risipa luxului, în vreme ce altora le lipsește și strictul necesar. Trăia în același timp în cele două lumi : în cea a supraabundenței, și în cea a lipsurilor înspăimîntătoare. Trecea din una în alta, se enerva, se revolta împotriva banilor, societății, inegalităților. Le ura pe Fabienne, pe Mariette chiar, pentru traiul lor ușor și prea fericit, pentru această închistare de care ele profitau. Pe urmă, altă dată, vedea supărarea tatălui lui. Și cădea pradă disperării din cauza propriei sale ingratitudini, a neputinței de a-și comanda sieși. Știa bine ce-ar fi fost înțelept să facă. Părăsea totul. Își compromitea cariera, poziția, viitorul, își chinuia tatăl, făcea, din toate punctele de vedere, o nebunie atît de mare, încît nu cuteza s-o destăinuie nimănui. De ce nu putea să se întoarcă înapoi? Michel cel de altădată renăștea acasă, în mijlocul alor săi. Asta era realitatea, aceasta era viața normală, în ordine, îndestulare, siguranță. O întreagă existență îl aștepta pe Michel în armonie cu tot ce trăise pînă aici. Locul îi era pregătit, rangul social indicat. Privită din acest unghi, aventura sa părea fără noimă, aproape copilărească, himerică. Se considera nebun. Nu se mai înțelegea pe sine însuși. S-ar fi zis că această parte a vieții lui se desfășura într-un coșmar.

Pe urmă se întorcea lîngă Evelyne, în această altă lume de mizerie umilă, de nedreptate și resemnare. Și

accastă realitate, mai tragică, mai îngrozitoare, i se impunea şi ea. Realitate mult prea îngrozitoare, stînjenitoare ca o remuşcare, căreia îi întorci spatele şi de care fugi pentru a putea s-o ignori, dar pe care el o văzuse în faţă şi n-avea s-o mai uite, şi a cărei amintire otrăvită avea s-o poarte toată viaţa dacă n-ar fi ascultat de datoria nouă pe care aceasta i-o impunea.

Unde era adevărul ? Unde să-l caute ? Cui să i-l ceară ? Cum să vadă limpede în el ? Pentru prima oară i se punea o astfel de problemă lui Michel. N-ar fi crezut niciodată că poţi fi într-atît de hărţuit şi de nefericit. Şi nu ştia nici dacă trebuie să-i invidieze sau să-i plîngă pe cei pe care-i vedea în jurul lui, adulţi, uneori bătrîni, care nu fuseseră niciodată torturaţi de o astfel de taină, care nu cunoşteau foamea şi setea de dreptate. Ciudată nemulţumire, inexplicabilă nelinişte care ne învenineză dintr-o dată pacea, bucuria noastră de privilegiaţi ai pămîntului, care dă de-acum pîinii noastre albe un gust de cenuşă şi de venin şi pe care îl iubim totuşi, precum un muribund ce reînvie îşi iubeşte durerea trezită din nou o dată cu viaţa. Michel suferea din pricina acestei idei fixe. Dar simţea totodată nedesluşit că întreaga lui existenţă fusese transformată, că ea căpătase un sens şi că el crescuse prin ea, aidoma tuturor celor care vor fi suferit pentru echitate.

Slăbise, sănătatea îi era zdruncinată. Se măcina reluînd, învîrtind pe toate părţile, rumegînd încontinuu aceste idei, incapabil, seara, să-şi găsească somnul, mereu muncit de griji, obsedat de toată această aventură, şi punîndu-şi cu disperare aceleaşi probleme, aceleaşi întrebări în legătură cu servitorul care îl servea, cu ţigara pe care o fuma, cu o brăţară de la încheietura mîinii surorii sale sau cu un nefericit întîlnit în stradă.

Ce să facă ? Evelyne ? Tatăl lui ? Pe cine să părăsească? De o parte, trebuia să-şi sacrifice tatăl, printr-o ruşinoasă nerecunoştinţă. De cealaltă parte se afla Evelyne. Ea va muri din cauza asta. O simţea. Îl lăsa să se îndepărteze fără a lupta. Încercase să-l convingă să se retragă. Îi ceruse să nu mai vină. Un cuvînt, şi ar fi liber. Dar o vedea apoi plecînd singură, suferind, dispărînd. Ştia bine că-l va durea, că va suferi în adîncul lui la fel ca şi ea, că neliniştea şi remuşcările vor dura ani şi ani, că poate va păstra pentru toată viaţa amărăciunea cumplită a acestei fapte rele. Şi cum nu va şti nici măcar ce se va fi în-

tîmplat cu ea, cum nu va putea nici măcar cunoaşte nefericirea Evelynei şi s-o evalueze, existenţa îi va deveni de nesuportat.

Măcar de-ar fi încercat să-l reţină, să-l păstreze, de-ar fi putut-o acuza fie şi de o fărîmă de egoism, de inconştienţă ! Dar nu. Ea îl lăsa să plece. Mai mult, îl împingea s-o facă. Nu făcea parte dintre cele ce se cramponează. Fără s-o ştie, aici era forţa ei. Nu era puternică decît pentru că era gata de sacrificiu.

O iubea ? Nu, îşi răspundea, de bună credinţă. „Sau, dacă o iubesc, cel puţin sînt încă liber, în stare s-o las. Dacă aş fi sigur că ar fi fericită, aş putea să trăiesc fără ea. Aş fi mai liniştit, eliberat, aş pune capăt acestei lupte care mă epuizează. Deci mila este cea care-mi porunceşte s-o păstrez."

Mila ! Poate că nici măcar dragostea ! Să-şi rateze întreaga viaţă din milă ? N-ar fi o nesăbuinţă ? Şi totuşi, aşa era. Simpla teamă de o suferinţă, de o ultimă nedreptate făcută fiinţei deja năpăstuite, îl reţinea. Laşitate ? Generozitate ? Din nou aceeaşi problemă. Unde era adevărul ? Unde era datoria ?

„Sînt nebun ? se întreba Michel. Sau, dimpotrivă, sînt mai uman decît ceilalţi oameni ? Ce trebuie să fac ? Ce-mi porunceşte conştiinţa ? Asta-i cel mai groaznic : să n-ai nimic, nici precepte, nici lumină, nici călăuză. Nimic în afară de tine, nimic deasupra ta ! De ce n-am o lege, un principiu exterior mie, la care să mă fi învăţat să-mi caut calea ? Nu ştiu nici măcar să deosebesc binele de rău. Şi asta-i îngrozitor..."

Să laşi lucrurile să meargă... Să trăieşti, să aştepţi, să nu schimbi nimic... Era singura înţelepciune de care se simţea în stare. Să spere că-l vor conduce evenimentele, să urmeze panta celei mai mici suferinţe, pentru ea şi pentru el...

Toate astea se exacerbau încă în Michel din pricina unei constrîngeri continue, unei refulări constante în adîncul lui, a unei singurătăţi înăbuşitoare a inimii. Evelynei nu-i putea spune nimic. Surorilor, tatălui său, încă şi mai puţin. Şi pentru ceilalţi, o astfel de poveste, în care era în joc întreaga lui viaţă, nu era decît un mic „colaj" prostesc şi fără importanţă. Pentru el şi pentru ea, o întreagă existenţă în joc. Pentru ceilalţi, una din acele legături banale şi trecătoare, pe care le rupi cînd te-ai săturat.

De ce un om poate atît de rar înțelege suferința altuia, așa cum și-o înțelege pe a sa ? De ce glumim la spectacolul unei aventuri ce ne-ar sfîșia de ni s-ar întîmpla nouă ? Cum pot oamenii să surîdă la astfel de lucruri ? Sub ce unghi privesc ei toate astea ? Cine este nebun ? Cine greșește ? Ei sau el ? Dramatiza prostește toată această poveste ? Nu ! Știa bine că o ființă putea din pricina asta să moară sau să trăiască. Să fie oare pentru că pentru ceilalți, pentru cei mai mulți dintre oameni, viața sau moartea unei ființe nu contează, cu condiția să nu știe nimic, cu condiția ca fapta noastră criminală să nu ne apară sîngeroasă sub ochi ?

„Un «colaj»", glumeau prietenii lui Michel vorbind despre aventura lui. Un mic colaj prostesc..."

Capitolul al șaisprezecelea

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ, în plin laborator, Doutreval și fiul său avură o mică ceartă. Doutreval se ambală. În fața lui Groix și Regnoult, înmărmuriți, declară :

— M-am săturat ! Destul ! Vreau să se termine ! Și se va termina chiar de mîine !

Era într-o marți. Michel trebuia să aștepte pînă joi pentru a merge s-o vadă pe Evelyne. Pentru că, cu o lună în urmă, Beaujoin, administratorul, îi comunicase, întrucîtva stînjenit, că vizitele nu sînt permise decît de două ori pe săptămînă și că regulamentul e același pentru toți. În realitate, această regulă nu se aplica niciodată studenților și medicilor. Michel înțelesese că la mijloc era intervenția tatălui său. Dar trebuise să se supună.

Joi, așadar, sosi la ora unu la pavilionul Evelynei. Se pregătea să urce scara, cînd Madeleine Dacle îl opri :

— Încotro, Doutreval ?

Puțin slăbită, puțin palidă, ea își continua serviciul, încerca să-și uite supărarea cu bolnavii ei. Cîteva infirmiere își băteau acum joc de ea și-i făceau viața grea, de cînd Seteuil n-o mai apăra. Avusese cincisprezece zile de concediu. Dar n-avusese curajul să se ducă la ai săi, pentru că mama ei, văzînd-o, ar fi ghicit.

— Merg sus, spuse Michel.

— A plecat.

— Cine ?

— Micuța Goyens, Evelyne.
— A plecat ?
— Ieri seară.
— Unde ?
— Nu știu.
— A plecat !
— Da. Alaltăieri seară a venit Beaujoin. A vorbit cu ea. Cînd a ieșit, am văzut-o plîngînd. Și ieri dimineață m-a anunțat că pleacă. Ce ai, Doutreval ? Nu ți-e bine ? Nu ți-e bine ?
— N-am nimic, spuse Michel cu greutate. N-am nimic. Mi-e cald... Am alergat...
Se înroșise foarte tare. Fruntea îi era udă de transpirație Madeleine Daele încerca să-l încurajeze.
— Trebuie să fii rezonabil, Doutreval. Asta-i viața... Asta-i viața, ce vrei !
Ghicise. Ar fi vrut să-i spună ceva. Suferea pentru el, în propria ei nefericire.
— Da, da, șopti Michel.
Își scoase batista, își tampona fruntea. Întrebă încetișor :
— Cum a plecat ?
— Pe jos. La Angers. Cu valijoara ei.
Michel își imagină în gînd, pe drum, silueta subțire, obosită, cu o valiză prea grea atîrnîndu-i în mînă.
— Voia să ia trenul ? întrebă.
— Desigur.
— Fără bani ! Fără nimic !
— Au pus mînă de la mînă. Bolnavele... I-au găsit ceva rufărie, o rochie veche... Aveam niște pantofi uzați...
— Și bani ?
— Asta se aranjează întotdeauna, spuse Madeleine Daele, nițel încurcată.
— N-a lăsat nimic pentru mine ? Nici un cuvînt ? Nimic ?
— Nimic.
Michel simți că i s-a smuls ceva din inimă. Plecase ! Fără un cuvînt, fără o adresă ! Dispărută, înghițită de lume, pierdută pentru totdeauna pentru el ! Unde să se ducă ? Unde s-o caute ? Se mira el însuși, dîndu-și seama de durerea atroce, de vîrtejul de mînie și suferință ce-l cuprinsese. Ar fi vrut să strige, să plîngă și să lovească în același timp.

Totul în el refuza să accepte faptele, să creadă în ireparabil. Niciodată de-acum înainte ! Niciodată ! Ea va muri, el va trăi — întreaga viaţă — şi va muri şi el fără să se mai fi văzut vreodată ! Asta stîrni în el o revoltă a neputinţei, a furiei şi a disperării. Se aşeză pe o banchetă din vestibul, îşi prinse capul în mîini şi plînse cu suspine.

— Michel ! Michel ! Doutreval, dragul meu, puţin curaj ! Puţină tărie ! îl implora Madeleine. Plîngea şi ea, pentru ea şi pentru el, răscolită de această durere, de această dragoste de bărbat pe care ea n-a ştiut s-o inspire. Îi dădu batista ei, puţină apă într-un castronaş. Căuta cuvinte, consolări.

— E mai bine. Pentru dumneata... Ea nu va fi nefericită... Se simţea bine. A plecat cu curaj. Hai, Michel ! Michel !

Îşi amintea de Seteuil. Îi spunea lucruri care ei îi făceau rău :

— În fond, e mai bine aşa... Vei fi liber... Situaţia dumitale, familia...

El nu se liniştea. Şoptea încet :

— Insuportabil ! Insuportabil ! Ah ! Insuportabil !

Ca şi cum suferinţa i-ar fi atins şi fiinţa fizică.

— Şi pe urmă, poate o vei regăsi... Cine ştie... întîmplarea.

Michel înălţă din umeri.

— Căutînd... Mi-a cerut ora plecării trenurilor pentru Paris... Cine ştie ? Poate s-a dus numai pînă la Amiens ?

— Amiens ?

— Cred că are ceva rude acolo...

— A vorbit ea de Amiens ? insistă Michel.

Da, şi-amintea, Evelyne mai avea acolo o mătuşă, prin cartierul Saint-Leu, aşa ceva...

— Da, zise Madeleine. A întrebat-o pe măturătoare cam cît ar costa drumul de aici la Amiens, cu clasa a treia. Am aflat absolut din întîmplare.

Michel se ridicase. O privea pe Madeleine. Părea stingherită. Probabil că încercase, după plecarea Evelynei, să facă o mică anchetă discretă printre bolnave, femeile de serviciu, infirmiere, pentru a putea, după ce va fi făcut totul pentru a-l determina să renunţe, să-l ajute totuşi pe Michel s-o regăsească pe Evelyne, în cazul în care, printr-o minune, el ar fi fost totuşi un bărbat sincer.

Michel îi apucă amîndouă mîinile :

— Eşti o fată grozavă, Madeleine ? O fată grozavă ! O fată grozavă !

Ar fi sărutat-o. Propria ei durere nu reuşise să-i înăsprească inima.

— Du-te, du-te, zise Madeleine Daele, eliberîndu-şi mîinile. Şi fii discret, da ?... Îmi risc pîinea, dacă tatăl dumitale sau Beaujoin află...

— Voi avea imediat o explicaţie, îşi spuse Michel, părăsind sanatoriul.

Parcurse în cîteva minute drumul spre casă. Fierbea de mînie şi de indignare. Vorbea singur, rostea dinainte cuvintele pe care le va spune nu peste mult, mergea din ce în ce mai repede.

Ajunse acasă. În vestibul, Mariette stropea cîte puţin palmierii din vase. Îi văzu faţa, se înspăimîntă.

— Tu eşti ? Tu...

— Unde e tata ? spuse el cu voce sugrumată.

— În laborator. Ce ai ? Aşteaptă, Michel ! Vreau să-ţi spun ceva ! Am să-ţi explic...

Era la curent cu tot. Ludovic Vallorge o prevenise. El ştia povestea de la Beaujoin. Michel nu se opri, ieşi din vestibul. Ea lăsă jos vasul, îşi scoase şorţul, alergă în urma fratelui ei fără a reuşi să-l ajungă. El intrase în laborator. Groix şi Regnoult îl văzură intrînd şi fură izbiţi de faţa lui crispată.

— Tata ?

— În biroul lui, spuse Groix.

— Este ocupat cu raportul, adăugă Regnoult. Ne-a spus răspicat că nu vrea să vadă pe nimeni. Ăsta-i consemnul, bătrîne...

Îi bară drumul. cu braţele depărtate, pe jumătate în glumă. pe jumătate în serios. Michel îl îmbrînci, trecu mai departe.

— Ia uite ce bădăran ! strigă Regnoult.

Michel urcă scara. Intră, fără să bată, în cabinetul tatălui său.

Doutreval. cu un fişier mare deschis pe birou, cu sute de fişe întinse în faţă, însemna observaţiile cele mai tipice, în vederea unei comunicări pentru revista *Gallien*. Încruntă sprîncenele, ridică o faţă obosită, absorbită, absentă :

— Am interzis să fiu deranjat...

— Vin de la sanatoriu, spuse Michel.

— Ah ! Tu eşti.... Ce vrei ?

Dar imediat spiritul îi reveni la realitate, la prezent. Îşi dădu înapoi fotoliul. Se răsturnă pe spate, scoase un oftat obosit, în faţa noii bătălii pe care o avea de purtat. Spuse încet :

— Vorbeşte. Te ascult.

— Mă întorc de la sanatoriu, repetă Michel.

— Mi-ai mai spus.

— Şi am aflat ce ai făcut. Îţi cer o explicaţie.

— Nu credeam că ar fi necesară o explicaţie, zise Doutreval cu o voce calmă, lovindu-şi una de alta frumoasele lui mîini albe, pătate cu roşu de la fucsină. Erai pe cale să te încăpăţînezi într-o nebunie enormă. Te-am oprit. Asta-i tot.

— Îţi dai seama că ai alungat din sanatoriu o nefericită pentru care acesta era ultimul refugiu, ultimul azil ? Dă-ţi seama de răspunderea pe care ţi-ai luat-o. Arunci în stradă o fiinţă fără bani, fără putere.

— Îmi asum toată răspunderea, replică Doutreval cu o voce fermă. Dar mai întîi, eu n-am alungat pe nimeni. Tînăra a plecat de bunăvoie. La cererea mea, Beaujoin a sfătuit-o să plece, fără s-o forţeze, fără s-o constrîngă. Nici n-ar fi avut de altfel dreptul. Pur şi simplu i-a expus situaţia, i-a arătat drumul periculos pe care a apucat-o, răul pe care putea să şi-l facă şi să ţi-l facă. Ea a înţeles. Adaug că Beaujoin i-a oferit s-o trimită la Praz-Coutant în preventoriu, la 1 200 metri altitudine, în mijlocul Alpilor. Bineînţeles, eu plăteam călătoria şi adăugam la asta o indemnizaţie foarte rezonabilă. N-a vrut. O priveşte. Preferă să se descurce singură. E treaba ei. În orice caz, personal sînt foarte liniştit. Am siguranţa că am acţionat spre binele vostru, al amîndurora.

Michel nu răspunse îndată. Doutreval îl crezu învins. Nu era obişnuit să-şi vadă fiul opunîndu-i-se.

— Haide, revino-ţi, Michel, spuse privindu-l drept în faţă. Aşa e cel mai bine. Ai încredere-n mine. Du-te în camera ta, nu te mai gîndi la asta, totul s-a isprăvit în chip mai fericit decît puteai să-ţi doreşti. Acum lasă-mă, am mult de lucru...

Spera astfel să scurteze întrevederea. Se aplecă, îşi luă din nou tocul, deschise un nou sertar de la fişier. Dar

gestul lui nu făcu decît să-l exaspereze pe Michel. De obicei, tatăl lui îl intimida. De data asta, indignarea și durerea, amintirea Evelynei și gîndul la starea ei critică îl însufleţeau.

— Aşadar, spuse cu o voce căreia abia îi stăpînea tremurul, crezi că te voi lăsa să faci asta fără să protestez ?

Tonul îl surprinse pe Doutreval. Michel nu-i vorbise niciodată aşa. Înălţă capul, îşi privi fiul, îl văzu palid tot, cu trăsăturile contractate de o mînie rece. Atunci, calm încă, lăsă jos tocul, puse din nou în sertar fişa pe care o scoase.

— Haide să vorbim, dacă trebuie, zise. Fie ! Am stricat totul ! Am oprit definitiv această afacere prostească. Nu tresări ! Prostească ! Îmi menţin cuvîntul ! Bietul meu băiat, tu abia ai trecut de douăzeci de ani. N-ai trăit cu adevărat. Nu ştii nimic. Eşti prea tînăr, n-ai iubit încă. Dai peste o femeie care-ţi sucește capul, care te îmbată, te înflăcărează. Şi nimic nu mai contează. Laşi totul : familie, situaţie, viitor, sacrifici totul. Te-ai gîndit la ce te aşteaptă ? Vei decădea. Te vei căsători cu o fiinţă fără educaţie, fără cultură, fără familie, fără putere şi sănătate. Te înfunzi în mizerie. Cariera ţi-e zdrobită. Adio profesorat ! Vei deveni medic de ţară, într-o văgăună pierdută, vei fi îngrijitorul unei femei acrite, îmbătrînite, fără frumuseţe, care nu-ţi va putea da nici măcar un copil, care te va lega burduf, te va înnămoli, te va împotmoli o dată cu ea şi pe care n-o vei mai iubi !

Este o mare durere pentru un tată, Michel, să-şi vadă copilul îndreptîndu-se spre catastrofă, să fie sigur de asta, pentru că a avut de o mie de ori exemplul ăsta în viaţă, şi să nu poată să-l oprească. Dragostea trece ! Michel ! Nu iubeşti numai o dată. Te consolezi de toate. Vei iubi de zece ori, cum am iubit şi eu de zece ori ! Nu există dragoste absolută ! Ţi-am mai spus-o. Sîntem incapabili de aşa ceva, bietul meu copil ! De ce nu pot să te fac să-ţi dai seama de asta ? Michel, ăsta-i adevărul, singura realitate, asta pe care te fac s-o vezi ! Atunci, de ce să-mi refuzi înţelepciunea ? De ce să nu mă crezi ? De ce să nu profiţi de ea chiar acum ? Este totuşi îngrozitor să nu-ţi poţi face fiii să profite de experienţa ta. Ştii bine că te iubesc ! Crede-mă, ascultă-mă, ai încredere în mine... Ce să-ţi zic ! Ce să-ţi zic ca să-ţi deschid ochii, ca să-ţi cruţ toate aceste suferinţe ? Crede-mă,

deci, Michel. Crede-mă, pentru că te iubesc mai mult decît orice ! Eu am trăit, sînt bătrîn ! Dragostea nu contează. Nu se clădește o viață pe o dragoste de la douăzeci de ani.

Strigătul îl emoționă pe Michel. Se simțea la tatăl său o asemenea îngrijorare, o asemenea siguranță că este în posesia adevărului, o astfel de dorință de a convinge, o bună-credință, o sinceritate atît de profunde în aspra lui concepție despre viață și dragoste, o asemenea durere de a nu fi înțeles, încît tînărul, înduioșat, simți dispărîndu-i mînia.

Nu se înțeleseseră, asta era tot. Aici era problema. Michel mai spera încă să-și convingă tatăl. Încercă să se explice, să se limpezească el însuși în fața lui Doutreval :

— Mă judeci greșit, spuse el. Nu vezi aici decît o biată aventură sentimentală. Tată, nu-i vorba de așa ceva. Încearcă și tu să înțelegi. Ți-o jur : dacă aș ști că nenorocita asta și-ar putea găsi fericirea fără mine, aș lăsa-o să plece ! I-aș spune adio fără să-mi pară rău ! Mi-aș relua viața de unde am lăsat-o, ca ușurare, în ciuda durerii mele... Dar nu pot ! Ea are nevoie de mine. Nu vreau s-o părăsesc ! Nu trăiește decît prin mine. În toată viața ei nenorocită, nu m-a găsit decît pe mine. Eu singur o mai țin pe pămînt. Răscumpăr totul, mîntui totul, pentru ea. Dacă mai crede în ceva, în mine crede. Este absurd, caraghios... Eu, care nu sînt decît un neputincios... dacă ar ști ea !... Dar asta e. Ea crede în mine. Dacă o părăsesc, totul se prăbușește ! Ce-ai vrea să se întîmple cu ea ? Va muri, fără nici o îndoială. Nu pot accepta asta. Nu pot s-o părăsesc. La urma urmelor este o nevinovată, o victimă. N-am curajul s-o mai fac și eu să sufere. Aș suferi prea mult... eu însumi. Orice, dar nu suferința asta.

Doutreval se ridicase, drept, palid în costumul lui gri-albăstrui, și se sprijinea de birou pe partea piciorului rupt Spuse :

— În fond, îți lipsește curajul.

— Poate.

— Nu credeam asta despre tine. Gîndeam că ești un individ puternic, capabil să-și clădească viața peste

orice obstacole. Speram să te văd într-o zi un bărbat liber, realizat, neavîndu-se ca scop decît pe sine însuşi.

— Am crezut că se poate.

— Chiar se poate.

— Nu pentru mine. Nu pot merge pînă la capăt, să sacrific totul pentru mine. E prea greu. Îmi ceri prea mult.

— Atunci, în final, zise Doutreval, mă sacrifici pe mine...

Aşteptă un răspuns. Acesta nu veni. Tăcerea îi sfîşie tatălui inima. Încet, şchiopătînd, Doutreval merse pînă la fereastră, privi afară bătînd darabana cu degetele în geam.

Cînd se întoarse, avea ochii puţin roşii. Michel cunoştea puterea de stăpînire a tatălui său. Această simplă urmă de emoţie îl răscoli.

— Tată, spuse, iartă-mă. Uite unde am ajuns ! Sînt la capătul puterilor ! Nu mai pot să lupt ! Nu mai pot ! Sînt luni de cînd mă chinui între ea şi tine ! Poate ai dreptate, sînt laş, fie, iubesc, pur şi simplu, şi mă amăgesc cu cuvinte... Dar tu ai fost întotdeauna bun cu mine ! Iartă ! Acceptă ! Sînt tînăr, n-am trăit destul pentru a fi un dur. La vîrsta mea, nu poţi fi atît de tare încît să-i aduci suferinţă fiinţei pe care o iubeşti... Indiferent ce s-ar întîmpla, te voi binecuvînta, tată, şi-mi voi aduce aminte toată viaţa că ţi-a fost milă de mine, de tinereţea mea ! Voi fi răspunzător pentru tot, nu-ţi voi reproşa niciodată nimic, iau toată greşeala asupra mea ! Tată ! Nu mai eşti uman cînd vezi prea mult cu inteligenţa. Aminteşte-ţi, şi tu ai fost tînăr... Mă iubeşti, lasă-te înduplecat... Dac-ai putea înţelege cît am suferit pînă acum !

— Şi eu, şopti Doutreval, livid. Crezi că eu n-am suferit ? Să fi crescut un fiu...

Vocea i se înăspri. Se îndreptă, respiră anevoie sprijinit de birou. Tuşi.

— Hai, bine, spuse cu o voce hotărîtă. Fără sentimentalisme. Discutăm de o jumătate de oră şi ne învîrtim în cerc. Care-i hotărîrea ta ?

— Hotărîrea mea ?

— Da.

— Spune tu...

— Ai de ales. Ca şi ieri, ca întotdeauna : Ea sau noi.

— Atunci... Atunci, şopti Michel, nu accepţi... Refuzi...

— Baţi cîmpii ! spuse Doutreval. Tu eşti cel care trebuie să asculte. Ea sau noi !

O paloare lividă invadă faţa pătrată, bună, cam masivă a lui Michel. Îşi privi tatăl o clipă, într-o tăcere care căpătă ceva solemn. Şi, încetişor, se duse să-şi ia pălăria, pe care o pusese pe lespedea albă a unei mese de faianţă, o şterse cu mineca, cu un gest maşinal şi meticulos şi se îndreptă spre uşă.

— Pleci ? strigă Doutreval.

Michel întoarse spre el o faţă descompusă.

— Pleci ? spuse din nou Doutreval.

— Ce altceva vrei să fac ? murmură Michel, aproape umil.

Doutreval îl privi o clipă mut. Se simţea tot ce ar fi vrut să spună, tot ce însemnase fiul lui pentru el, tot ce Michel răscolise în el. Strigătul paternităţii sale sfîşiate... Prea multe lucruri, prea dureroase, prea adînci, prea tăinuite... Avu un gest de disperare şi de violenţă, se smulse suferinţei sale, strigă :

— Ei bine, fie ! S-a isprăvit ! Poţi pleca !

Şi cum Michel mai şovăia încă, repetă cu un fel de mînie :

— Du-te ! Du-te odată !

Michel merse pînă la uşă, o deschise încet, ieşi. O închise în urma lui. Avu siguranţa că-l auzise strigînd :

— Michel !

Inima îi tresări de speranţă. Deschise din nou uşa.

— Tată ! M-ai chemat ?

În picioare, cu faţa la fel de descompusă ca cea a fiului său, Doutreval îl privi o secundă, rătăcit.

— Nu ! strigă el. Nu ! Poţi pleca !

Pe coridor, trecînd prin faţa uşii de la camera Marietei, Michel se găsi brusc în faţa surorii lui. Îl pîndise, ieşise chiar cînd trecea. Ghici că ea ascultase pe coridor cearta lor, faţa ei răvăşită o mărturisea.

Îl apucă de braţ :

— Michel ! Nu pleca ! Nu poţi face asta ! Te implor, Michel !

El se eliberă încetişor. Spuse din nou, mecanic, cuvintele tatălui lui :

— S-a isprăvit... Lasă-mă... S-a isprăvit...

În camera sa, strînse la întîmplare haine, rufărie. Le îndesă la grămadă în valiză, cu gesturi repezi şi stîngace. Trase atît de brutal chinga sacului, încît cureaua puternică se rupse dintr-o dată. Mîinile lui mari, tremurătoare, ar fi îndoit fierul în clipa aceea fără ca el să-şi dea seama.

Îşi puse pe cap pălăria de fetru gri, îşi luă pe umeri impermeabilul, apucă valiza şi ieşi.

Chiar cînd ajunse la scară, Mariette îl prinse din urmă. Îl îmbrăţişă ca o nebună, îi puse în mînă ceva şi fugi plîngînd. El văzu ceva mai tîrziu că-i dăduse toate micile ei economii de fată : cincisprezece hîrtii de o sută de franci.

Soneria telefonului îl scoase pe Doutreval din reveria lui dureroasă. Rămăsese în cabinet, în picioare, sprijinit de birou, nemişcat, gînditor.

Înaintă spre telefon. Şchiopăta foarte tare de data asta, mult mai tare ca de obicei. Ridică receptorul.

— Alo ?

Propria voce îi păru ostenită.

— Tu eşti, Jean ?

Recunoscu vocea prietenei sale Jeanne Chavot. Răspunse cu greutate :

— Da.

— Vii în seara asta ?

— În seara asta ?

— Da, la mine. Sînt liberă.

— În seara asta ?

Dintr-o dată ideea de a o vedea pe Jeanne Chavot îi devenise de neîndurat.

Trebuia să vorbească, să explice umilitoarea aventură a lui Michel, să mărturisească această suferinţă pe care Doutreval nu şi-o putea stăpîni şi care-i măcina orgoliul.

— Ei ? Ce ai ? nu răspunzi, Jean ?

— Trebuie să-ţi spun... Nu mă simt foarte bine în seara asta...

— Nimic grav ?

— Nu... Nu... Un început de gripă... Dar mă simt doborît. Voi încerca să trec mîine seară pe la *Progrès*.

— Perfect. Ai grijă de tine, iubitule...

— Mulţumesc.

Închise cu un suspin, eliberat. Pînă mîine îşi va fi recăpătat forţele, va fi devenit el însuşi, va putea să-i

ofere Jeannei, explicîndu-i totul, imaginea unui bărbat puternic, stăpîn pe el.

Pe scară, auzi pasul Mariettei. Urca. Bătu la uşă, intră, îl văzu în picioare, în lumina slabă, sprijinit în continuare de masă, puţin încovoiat, cu o înfăţişare obosită şi neîncercînd să-şi ascundă oboseala. Nu îndrăzni să spună nimic, se apropie mult şi-şi puse mîna pe umărul tatălui ei. Doutreval înţelese că totul se terminase. Inima i se înmuie, merse încet, şchiopătînd, să se aşeze în fotoliul lui, îşi prinse capul în mîini, ascunzîndu-şi ochii.

Mariette alergă la el, se aşeză pe birou, îi luă mîinile, i le sărută. Plîngea, alături de el, îi ţinea mîinile, fără să spună un cuvînt, pierdută, chinuită de această durere împotriva căreia nu putea face nimic. În cuvinte puţine, Doutreval îşi uşura inima, îi destăinuia fiicei mai mari, primei născute, tot ce pudoarea îl oprise să strige mai devreme fiului, îngrozitoarea suferinţă a paternităţii sale sfîşiate, distruse.

— A plecat... M-a părăsit... Nu ştie cît poate suferi un om pentru copiii lui ! Vezi tu, Mariette, e prea tînăr. Nu are şi el un copil, nu ştie cum e. Nu ştie ce înseamnă să fii tată !

Şi tot ce visasem ! Toate speranţele, toate proiectele mele, toată această muncă de zece ani în legătură cu convulsioterapia, în fond era pentru el... Pentru a-i deschide drumul... M-a decepţionat de sute de ori... N-a prea muncit, s-a distrat prea mult... Este întrucîtva şi din vina mea, l-am răsfăţat prea mult. Am fost mai îngăduitor cu el decît cu tine, Mariette... I-am dat prea mulţi bani, îmi spuneai tu, aveai dreptate... Ce vrei, n-am ştiut niciodată să suport să-l văd dorindu-şi ceva. O ştia. Uneori m-a „şantajat"... Îmi dădeam seama, dar nu-l puteam refuza. Era singurul meu băiat, ce vrei !... Nu mai avea mamă. A pierdut-o atît de tînăr, aminteşte-ţi... Trebuia să-l răsfăţ puţin... să-l iubesc ca o mamă. L-am iubit prea mult, da. Nu mă gîndeam decît la el, peste tot vorbeam de el. Ştia asta, mă cunoştea. Cînd un student voia să obţină ceva de la mine, începea prin a-mi vorbi despre Michel...

Slăbiciunile lui, prostiile lui, le ascundeam de toţi, chiar de tine, chiar de el. Cîte şotii a făcut pe care le-am ştiut, pe care le-am acoperit fără să zic nimic ! Cîte procese pentru exces de viteză cu Renault-ul ! Treceam pe la

Prefectură... Geamurile sparte la veranda vecinului, ţi-aminteşti ? Nu fusese mătura servitoarei... El o făcuse vrînd să patineze pe geamuri... La cincisprezece ani, ce vrei ! Am plătit, fără să-i spun lui ceva... Şi poveşti mai grave, pe care le-am ascuns, pe tăcute, ca lui să nu-i fie ruşine în faţa ta şi a mea. Mica Raymonde, camerista, ţi-o aminteşti ? Am dat-o afară pe nepusă masă... Ştiam de ce... N-am zis nimic, am convins-o să plece, asta a fost tot... Aş fi suferit prea mult să-l văd pe Michel ruşinat în faţa mea... M-ar fi durut mai mult decît pe el ! De parcă el aş fi fost eu...

Din cauza lui nu m-am recăsătorit niciodată ! Tu n-ai fi zis nimic, erai curajoasă şi bună, Mariette, tu înţelegeai tot, ştiai să fii raţională. Fabienne era prea mică, ar fi acceptat totul ! Numai el conta... Şi nu voiam să sufere, să se revolte, să fie nefericit. Mi s-au propus destule partide, îţi dai seama. Am întîlnit o mulţime de femei... Nu m-am legat niciodată. Îmi spuneau : „Într-o zi, fiul dumitale te va părăsi, se va căsători, te va uita !"

O, ştiam prea bine ! Dar eram de acord. Ce femeie, cu toată dragostea ei, ar fi putut înlocui firava lui afecţiune, scurtă, dezamăgitoare, fragilă, egoistă, dar pe care o preferam totuşi faţă de tot restul...

Nu m-am înţeles niciodată pe mine însumi ! Nu cred în nimic... Sînt sigur că după moarte nu mai e nimic, că sîntem neant. Îmi place să trăiesc, îmi place viaţa mai mult ca orice. Şi totuşi, aş fi murit cu dragă inimă, Mariette, imediat, dacă mi s-ar fi spus : „Dă-ţi viaţa, ca el să fie fericit..."

Capitolul al şaptesprezecelea

A DOUA ZI DIMINEAŢA, Michel sosea la Paris. La ora unu după-amiaza lua trenul spre Amiens.

Era la începutul lui decembrie. Dăduse îngheţul. Trenul alerga spre infinit, traversa în goana lui directă şi necurmată podişurile triste ale Picardiei. Vremea era senină, adumbrită abia la orizont de o uşoară pîclă. Din cerul cenuşiu, spălăcit, uniform, cădea o lumină albă şi blîndă, cernută parcă printr-o pînză uriaşă.

Cît vedeai cu ochii se întindea podişul picard, monoton, străbătut de brazde şi de pajişti dezgolite de iarnă, ici şi colo cu clădirile unei mari ferme singuratice, coşul unei fabrici de zahăr, marele schelet metalic al unei eoliene, cadru subţire, o roată ciudată de oţel cu palete învirtindu-se încetişor în bătaia vîntului molcom. Foarte departe, în vîrful unei movile sau agăţîndu-se de coastele unei coline, masa neagră, înaltă, a unei păduri dese şi compacte, rămasă acolo ca martor şi ultim vestigiu al unui codru altădată stăpîn al acestui pămînt. Undeva, din scobitura unei văi, se înălţa clopotniţa dintr-un sat ce nu se zărea, cuibărit lîngă rîu, aproape de această apă preţioasă şi rară pe care podişul n-o dăruie. Pe alocuri, o carieră abandonată străpungea un colnic, îl surpa într-o spărtură largă, albă. Nu se mai lucra în ea. Nu rămăsese decît o baracă, o cantină şubredă, nişte şure gata să se prăbuşească şi cîteva cărucioare, cîteva tomberoane, butoaie de apă, la poalele unui grohotiş de piatră calcaroasă. Aproape peste tot, creta, schelet tare, colţuros, se reliefa sub stratul subţire de humus şi apărea goală, uscată, stearpă, sfîşiind veşmîntul vegetal artificial şi fragil pe care omul îl menţinea cu trudă. Peste toate acestea se înstăpînise decembrie, cu promoroaca, cu cenuşiul şi marea lui tăcere. O pojghiţă îngheţată împodobea crestele brazdelor, ca o spumă albă. Gerul înţepenea şi făcea să trosnească iarba uscată şi parcă arsă, care acoperea rambleurile căii ferate şi pajiştile. Un stol de corbi se ridică de la pămînt la trecerea expresului şi se împrăştie, greoi, pe cer, într-un nor gros, funebru.

Trenul străbătea acest peisaj melancolic, lăsînd în urmă o avalanşă ca de zăpadă de fum alb, uneori cu un ţipăt lung şi ascuţit ce spărgea tăcerea.

Pe culoar, în picioare, Michel privea prin geam cîmpurile deja îngheţate şi moarte, mai aspre şi mai severe decît Anjou-ul său, încălzit încă de soarele de toamnă. Era abătut şi înfrigurat. Petrecuse noaptea în tren şi nu dormise deloc. Creierul lui surescitat răsucea de douăzeci şi patru de ore aceleaşi gînduri, aceleaşi imagini şi reflecţii haotice şi neliniştite. Hotărîrea pe care o luase, lovitura de pumnal dată tatălui său, supărarea Mariettei, aventura în care intra, prezicerile lui Doutreval, viitorul care-l aştepta, din toate astea nu mai era acum în el decît o mare oboseală, o învălmăşeală de planuri, de temeri

și neliniște, și dincolo de acestea, înăbușită și totuși foarte clară, o constantă obsesie : amintirea cuvintelor crude ale lui Doutreval :

„Te credeam un om liber... Ești lipsit de curaj..."

Toate astea îl posomorau, năștcau în el îndoiala, tulburarea. Cu fruntea sprijinită de geam, urmărea fără să vadă fuga peisajului în amurg. Se cufundase în visarea lui amară, jalnică, conștiință speriată în fața propriului nihilism, incapabil să meargă pînă la capătul egoismului său și acuzîndu-se de lașitate, pierzînd pînă și putința de a discerne între bine și rău.

Puțin înainte de ora trei, în depărtare apăru Amiens, în adîncul văii rîului Somme. Fumegos și întunecat, orașul se întindea de-a lungul fluviului care-l strîngea și-l apăra cu nenumăratele lui brațe. Un nor greu, de culoarea funinginei, se tîra deasupra orașului și-l întuneca. Dominînd uniformitatea cenușie a acoperișurilor, se înălțau, pătrate, gemene, cele două turnuri masive ale catedralei. Dosul enorm de ardezie al acesteia se bomba ca o monstruoasă spinare. În spatele turnurilor, țîșnea săgeata înaltă, lungă, exagerat de subțire prin contrast cu cele două turnuri de piatră.

De la înălțimea rampei, Michel avu astfel sub ochi, cîteva secunde, toată această vastă perspectivă. Pe urmă trenul coborî spre centru. Orașul se cufundă sub povîrniș și dispăru.

Cîteva minute mai tîrziu, Michel ieșea din gara Amiens.

Evelyne îi spusese cîndva, din întîmplare și foarte neprecis, numele cartierului în care locuia mătușa ei, în spatele catedralei. Și-l aminti acum. Știa de asemenea că ea se numește Jeanne Lallier, că are șapte copii. La ea voia să se ducă, sigur că va obține informațiile care-i trebuiau. Un polițist îi arătă drumul. Ajunse în fața catedralei și o luă la stînga. Ocoli bazilica enormă și se înfundă într-una din străduțele sordide, pline de cabarete, hoteluri jalnice, camere mobilate și case de prostituție, care făceau de ocară întreg cartierul. În ușile cabaretelor, fete ușoare, decoltate, expunîndu-și cărnurile în ciuda frigului, îl priveau trecînd. Ici și colo intra în cîte o prăvălie să se intereseze. În cele din urmă, un poștaș îi declară că o cunoaște perfect pe Jeanne Lallier, și-i dădu adresa : locuia în spatele bisericii Saint-Leu, la etajul al treilea al unei case pe care i-o descrise.

— O să vdeţi : jos, în pivniţă, este un cizmar. Are o colivie cu cintezoi chiar deasupra intrării.

Michel mulţumi şi-şi continuă drumul. Ajunse în spatele bisericii Saint-Leu. Aici, pe o stradă largă, dar foarte aglomerată, cu prăvălii mizere, lăzi de gunoi, uşi deschise înspre coridoare întunecate şi scări murdare ducînd spre cine ştie ce încăperi mizerabile, recunoscu dugheana cizmarului cu o colivie deasupra uşii, în care se ciuguleau doi cintezoi orbi.

Michel se aplecă asupra răsuflătorii şi-l întrebă pe cîrpaci.

— La trei, confirmă omul.

Michel o luă spre uşă şi urcă.

Pe palierul etajului trei, strîmt, pătrat, mare doar cît să te poţi învîrti în el, se opri în faţa uşii. Inima îi bătea nebuneşte. Acum era sigur că n-o va găsi pe Evelyne, că era imposibil, că ar fi fost prea simplu, prea uşor. O să i se deschidă şi o să i se spună :

— Nu, domnule, nepoata mea nu este aici...

Era sigur. Aproape dori să plece fără să mai întrebe.

Rămase astfel treizeci de secunde, cu mîna ridicată, gata să bată cu degetul şi neîndrăznind. În spatele lui, o lucarnă arunca în casa scării o lumină murdară, arăta rapănul zidurilor, la înălţimea balustradei, şi dărăpănarea uşii şi a lambriurilor de lemn pictate şi unsuroase. De jos urca un miros de bucătărie şi de urină.

Şi dacă ea era acolo ? Dacă avea să-i deschidă chiar ea ? Ce-i va spune ? Ce o va întreba ? Cum să-i explice ? Cum să-i zică Evelynei :

„Am venit, am venit la tine, să împărţim mizeria. Mă vrei ?“

Va spune nu. Îl va respinge. Îl va considera nebun. Nu se putea să nu-l respingă.

Rămăsese acolo, pe palier, privind maşinal în jurul lui, simţind cum îi bătea inima de teamă. Dintr-o dată se hotărî, bătu la uşă.

Se auzi un tîrşiit de papuci pe duşumea, un pocnet de zăvor. Tulburat, Michel aştepta. Se deschise uşa. Pe fondul întunecat al unei bucătării înţesate de rufe proaspăt spălate, atîrnate la uscat, apăru o femeie bătrînă, cu faţa galbenă, cu părul sur.

— Domnule... se bilbîi ea cu o vagă neliniște, cu teama aceea continuă a omului umil în fața necunoscutului, domnule, ce doriți ?

— Sînteți doamna Lallier ? zise Michel, cu voce răguşită.

— Da.

— Aveți o nepoată Evelyne Goyens ?

— Da, domnule...

— Locuiește aici ?

— Nu, domnule...

Încercă o uşurare de nedescris, gîndindu-se că ea nu era acolo, că nu avea să se ivească pe neașteptate.

— Administrația spitalului m-a trimis. Domnișoara Goyens a părăsit sanatoriul din Mainebourg.

— Da, domnule, sper că nu e nimic grav.

Michel o simțea speriată, temătoare.

— Nu, nu, zise. Vreau numai să știu dacă s-a internat în alt spital.

— Nu, nu, domnule, spuse bătrîna. Pentru moment, nepoata mea se va îngriji singură. S-a întors alaltăieri.

— Este aici ?

— Nu, domnule. Este la ea acasă. A închiriat o cămăruță care tocmai se eliberase. Are noroc. S-a dus la muncă ieri dimineață, domnule, a găsit de lucru.

— De lucru ?

— Bucăți de pînză de curățat de noduri, acasă.

— Deci, nu locuiește cu dumneavoastră ?

— E prea strîmt, domnule... Mai am încă patru copii cu mine. Și nu sînt decît două camere. Aș fi luat-o. N-a vrut ea...

— Atunci unde locuiește ?

— Strada Engoulvent, la nr. 27, primul etaj. La doi pași de aici...

— Mii de mulțumiri, doamnă. Iertați-mă.

— Nu-i nimic, nu-i nimic. Oricînd, cu plăcere... Dumneavoastră... Eu... Sluga dumneavoastră.

Se încurca în scuze.

El se regăsi în stradă, cu tîmplele zvîcnind. Aerul rece îi făcu bine. Continua să țină pălăria în mînă.

Cu capul descoperit, cu pardesiul deschis, merse la întîmplare, pe trotuar, pînă cînd un băiețel îi arătă drumul.

Strada Engoulvent, gang gîituit și medieval, cu magherniță întunecoase, se întindea de-a lungul unui

canal îngust, un braţ al Sommei strîns între două ziduri de cărămidă, pe fundul căruia curgea, printre pietre, cratiţe şi fiare vechi, un fir iute de apă verde, uimitor de limpede. La capătul străzii, un mic pod de granit, foarte arcuit, traversa canalul, legînd şoseaua de un capăt al bisericii Saint-Leu. Numărul 27 era acolo, foarte aproape de micul pod. Un coridor ducea la scară. Michel urcă în tăcere, foarte repede, dus ca de o forţă străină. Nu simţea nici teamă, nici nelinişte. Mergea drept înainte, purtat de o nerăbdare delirantă. La etajul întîi, două uşi. Una purta un nume necunoscut pe un cartonaş slinos. Bătu la cealaltă. Recunoscu singur cele două bătăi scurte pe care le făcea altădată, în pavilionul de tratament, în uşa Evelynei. Ştiu că şi ea le-a recunoscut. Şi fără să mai aştepte, răsuci mînerul, intră.

Camera, pardosită cu lespezi roşii, era scundă, curată şi goală. Într-o sobă mică de fontă ardea o flacără scurtă. Pe masa acoperită cu o muşama prinsă în pioneze se afla o pîine începută. În faţa ferestrei, un pupitru grosolan de lemn alb, pe care era desfăşurată o bucată mare de stofă galbenă, întinsă pentru „curăţare". Şi în faţa acestui pupitru, aşezată, primind în plin prin fereastra cu brizbrizurile date în lături lumina palidă a cerului de decembrie, Evelyne Goyens, întoarsă pe jumătate spre uşă, încremenită, aştepta, albă la faţă. Ochii ei mari, negri, ochi de animal speriat, îl fixau imobili pe Michel. Nu făcu nici o mişcare, nu zise nici un cuvînt. S-ar fi spus că nu mai avea putere.

El spuse încetişor.

— Evelyne !

Îl privea venind, aşezată, cu gura deschisă, mută, şi se făcu mai albă. Încet, pieptul ei încovoiat se îndreptă. Îşi lăsă capul pe spate şi închise blînd ochii. Penseta de metal îi scăpă dintre degete, căzu pe pardoseală cu un sunet cristalin.

— Evelyne !

Se repezise spre ea, îi striga numele cu o voce sugrumată, sălbatică. S-ar fi spus că vedea limpede, dintr-o dată, că avusese, regăsind-o pe Evelyne, certitudinea bruscă şi orbitoare de a fi găsit calea dreaptă. Punea în acest strigăt mărturisirea tuturor suferinţelor, bătăliilor şi a dragostei sale, mai puternică decît orice şi învingătoare, care a biruit asupra lumii, asupra oamenilor, asu-

pra îndoielilor și asupra lui însuși. N-ar fi putut să spună altceva. Aduna o nemărginire de devotament, de tandrețe, de milă, toată nebunia eroică a sacrificiului său in acest singur nume, strigat ca o chemare.

Simțea că și ea înțelege asta.

— Evelyne !

O întreagă viață, întreaga lui viață o arunca la picioarele ei, strigindu-i numele. Se repezise spre genunchii ei, îi înconjurase cu amîndouă brațele. Își ascundea capul în poala Evelynei, suspinînd, sufocîndu-se, scuturat de un plins convulsiv și răgușit. Îi apucase mîna înghețată și i-o ținea între ale sale. I-o acoperea cu sărutări și lacrimi. Cu ochii închiși, lividă ca o moartă, ea nu se mișca, nu scotea nici un cuvînt.

— Evelyne ! Evelyne ! Mă vrei ? Mă vrei ? Mă vrei ?

Ea clătină din cap, scoase un suspin deznădăjduit. Și cu un gest nespus de obosit, resemnat și trist, își puse mîna liberă, mîna ei mare, rece, slabă și blîndă, pe ceafa lui Michel, ca pentru a-i spune că-l acceptă în sărăcia ei.

PARTEA A DOUA

Capitolul întîi

— NU TE MAI FRĂMÎNTA ATÎT ! zise Evelyne. Du-te să-ţi rezolvi treburile. În timpul ăsta eu voi face curăţenie.

Michel privi în jurul lui camera mobilată pe care o închiriaseră, în spatele gării de Nord. Căsătoriţi în ajun la Amiens, sosiseră dimineaţa în Capitală.

Camera era la etajul al patrulea, joasă, cu tavanul murdar, cu tapete îngălbenite, cu podeaua de lemn pătată, însemnată cu arsuri negre în jurul godinului. Un pat vechi de mahon lăsa să curgă prin toate încheieturile rosătura de cari. Deschizînd fereastra, Michel agăţă o bucată de tapet şi, cîteva momente, un praf gros înecă totul. Afară se întindea un orizont de acoperişuri de zinc, de coşuri de tablă fumegînde. În clădirea din faţă, alte camere mobilate, alte ferestre în care se cufunda privirea lui Michel. Ici o femeie aprindea soba şi aceasta arunca o lumină roşie în amurg. Alături, trei negri, în jurul unei luminări, goleau sticle de vin. Ceva mai departe, cu coatele pe bara de sprijin, un „sidi" încă negru de cărbunele din uzină, cînta nostalgic la armonică arii din ţara sa, şi în camera de deasupra o fetiţă spăla rufe, într-un lighean aşezat pe două scaune. Michel închise fereastra, se scărpină pe pulpa piciorului, invadată deja de purici, îşi luă pălăria şi anunţă :

— Mă duc să-i caut pe Norf sau pe Tillery.

Profesorul Norf nu era în laboratorul lui. Era naşul mamei lui Michel. Deşi nu-l mai văzuse pe bătrînul profesor de la moartea acesteia, Michel conta pe sprijinul lui. Puţin decepţionat, tînărul luă metroul şi coborî la Bastilia, pentru a se duce să-l vadă pe Tillery.

Îl găsi acasă pe vechiul lui prieten. Tillery primi fără emoţie ştirea despre căsătorie.

— Ei bine, o să-ţi termini medicina la Paname! spuse. Am prieteni studenţi, vei intra îndată în familie!

Îi dădu lui Michel veşti despre prietenii lor. Căsătorit în Nord. Seteuil prospera, venea la Paris aproape în fiecare lună să facă o plimbare. Şi Santhanas, medic într-un sat normand, cîştiga mulţi bani. Aici nu era nici un farmacist. Sanhthanas se instalase aici ca „profarmacist", vindea drogurile pe care tot el le prescrisese, şi nu pregeta defel în scrierea reţetelor. De două luni în satul vecin se instalase un farmacist. Dar Santhanas îi făcea viaţa grea şi-l împiedica să vîndă, neprescriind bolnavilor săi decît preparatele pentru care şi-au rezolvat monopolul medicii profarmacişti.

— E foarte mulţumit! spunea Tillery. Cu siguranţă că antreprenorilor de pompe funebre le merge bine în Normandia!

— Şi tu? întrebă Michel. Te descurci?

— Foarte bine. Clientelă dintre muncitori. E fidelă. Bineînţeles, nu se plăteşte. Dar nu poţi să le ai pe toate... Mă descurc, adăugă el, cu un surîs stînjenit.

Vorbiră de Evelyne, de sănătatea ei.

— Tuberculoză, zise Tillery. Du-te să-l vezi pe Domberlé. Conduce un pavilion în sanatoriul din Saint-Cyr. Un tip extraordinar! Are el o metodă care reuşeşte. Îi trimit la el pe bolnavii mei dificili, dar de bună-credinţă. Du-te să-l consulţi, încearcă s-o internezi pe nevasta ta în pavilionul lui. Dacă nu este prea tîrziu, te va scoate din belea.

Vorbiră despre căsătoria lui Tillery, despre căminul lui.

— Un adevărat rai, declară Tillery. Evident că de mult timp am rămas cu coada mîţei în mînă, tot trăgînd de ea. Dar, har Domnului, soacra mea lucrează în alimentaţie. Are o mică băcănie. Bătrîne, asta ne-a ajutat nemai-

pomenit la început, să-mi iau cartofii şi cafeaua pe credit de la ea.

— N-aş fi crezut niciodată că ai făcut o căsătorie din interes ! glumi Michel.

Doamna-Tillery în persoană, sosind în cabinet, le întrerupse convorbirea. Era o femeie micuţă, durdulie, plăcută şi proaspătă, care se înroşi ca sfecla cînd Tillery, cu un aer teribil de mîndru, anunţă că ea era într-o astfel de poziţie, încît puteau spera să vadă numele Tillery trecînd asupra unui moştenitor care avea să se nască foarte curînd.

— Şi care se va numi Charles ! adăugă.

— Numai să nu fie o fată, observă Michel.

— Nu va fi fată ! îl încredinţă Tillery cu un orgoliu şi o siguranţă la care Michel nu mai avu ce zice.

Doamna Tillery, „Iubiţica", îi spunea Tillery fără urmă de ruşine, voi cu orice preţ să-l convingă pe Michel să mănînce cu ei. Arătă ce are în plasă, întinzînd pe biroul soţului ei, printre reţete, pense, tensiometre şi stetoscoape, toate proviziile pe care le aducea : ouă, spanac fiert, mere, brînză.

— Şi toate astea, firește, provin de la mămica ! spunea Tillery, muşcînd în acelaşi timp dintr-un măr şi o bucată de brînză. E nemaipomenit ! Şi încă ne invită în fiecare duminică să halim ! Mi-ar fi ruşine, dac-aş fi în stare să roşesc de ceva. Dar pînă-n patru, cinci ani, o să-i cumpăr un conac în Anjou. Cu o livadă mare. Pentru toate merele pe care o să mi le mai dea pînă atunci. În regulă ! Haleşti cu noi. Cum, nu ? Nici nu discut ! Nu-i nimic de făcut !

Michel trebui să se opună cu energie lui Tillery şi nevestei lui, să le explice că Evelyne îl aştepta, că se va nelinişti. Atunci doamna Tillery voi cu orice chip ca Michel să ia măcar nişte mere pentru Evelyne ; smulse cu indignare, şi cu preţul mai multor sărutări aprig disputate, ce mai rămăsese din brînză în mîinile lui Tillery şi dispăru în bucătărie. Tillery îl conduse pe Michel pînă pe palier, tocmai cînd un client sosise şi suna. Trebuia să vezi aerul dintr-o dată grav şi serios al micului Tillery, roşu încă de pe urmă luptei cu „Iubiţica", în vreme ce-şi introducea bolnavul în sala de aşteptare. Îi mai făcu o dată cu ochiul, de după ochelari, lui Michel, îi făcu un semn cu mîna, închise uşa.

Michel se întoarse acasă. Fericirea lui Tillery îl bucura şi-l emoţiona, dar îi crea în adînc şi un fel de melancolie inexplicabilă, cînd se gîndea la el însuşi. Un fericit, acest Tillery. Datorii, dar sănătate, tinereţe, un copil pe drum, promisiunea unei vieţi... Michel îşi revedea cămăruţa lui, mizera cameră mobilată. Şi numai la acest gînd simţea, fără s-o mărturisească, o vagă temere, ceva ca un soi de tristeţe la gîndul maghernitei pe care avea s-o regăsească. Alungă aceste gînduri. Şi deschizînd uşa locuinţei, avu o senzaţie teribil de fericită : Evelyne curăţase camera, trăsese perdeaua, aprinsese lampa cu gaz, făcuse din nou patul, înlocuise cuvertura cu pete suspecte cu propria lor cuvertură de voiaj. Focul duduia. Mere coapte sfîrîiau în cuptor şi mirosea frumos. Pe măsuţa înviorată de un şervet de toaletă întins în chip de faţă de masă, aşteptau două farfurii strălucitoare, sub cercul roşu de lumină al lămpii. Pe cămin, fotografia lui Michel într-o mică ramă de carton cusută cu fir de mătase care data de pe vremea sanatoriului. Totul devenise curat, aproape intim, aproape vesel.

„Nu m-aş fi gîndit la toate lucrurile astea", îşi zise Michel privind faţa de masă, cuvertura de pe pat, fotografia de pe cămin.

Cunoscu acum forţa pe care o dă experienţa sărăciei. Şi începu s-o admire pe Evelyne.

A doua zi, se duse să-l caute pe profesorul Norf. La capătul facultăţii de medicină, după ce parcurse o serie de coridoare din ce în ce mai murdare, Michel ajunse într-o curte închisă de un zăplaz putrezit şi mărginită de barăci murdare, rău mirositoare, unde stăteau în grămezi cărbuni, lăzi vechi, cuşti de iepuri, cotete de găini, cuşti de cîini şi de şobolani. În mijlocul curţii, o grămadă enormă de deşeuri, un pat-cuşcă cu măruntaiele atîrnînd. Aici era laboratorul de anatomie patologică unde Norf trebuia să primească savanţi din lumea întreagă.

Norf îl primi prietenește pe Michel. Era un bătrîn înalt şi ciudat, cu cap leonin, pămîntiu, cu mult păr, aproape alb, cu ochi cenuşii arzători şi maxilare puternice. Îi promise lui Michel să-l ajute, să-l ia în serviciul lui şi să-i obţină, dacă tînărul se va dovedi serios, un post de asistent. Vorbind, pipăia cu amîndouă mîinile, cu un aer satisfăcut, un creier uman pe fundul unui castron de supă din faianţă. Şi din cînd în cînd lua de pe masă, cu

un aer neglijent, ţigara uitată de bătrînul lui servitor de laborator şi trăgea un fum, fără să remarce privirile disperate ale bietului om.

Tillery îi dădu lui Michel adresa doctorului Domberlé. Michel îi scrise şi obţinu o întrevedere pentru săptămîna următoare la Sanatoriul de la Saint-Cyr-Şcoală.

Locuinţa lui Domberlé era la un kilometru de sanatoriu, într-un loc singuratic şi izolat. O casă veche, modestă şi tăcută, în mijlocul unei grădini.

Domberlé era un om în vîrstă, bărbos, cărunt. Fruntea lui pleşuvă şi încreţită se înălţa peste ochii extraordinar de întunecaţi, pătrunzători şi arzători.

O ascultă pe Evelyne, examină radiografiile, făcu măsurători, revăzu foile de regim pe care îi ceruse să le completeze cu opt zile înainte. În cuvinte puţine, fără să insiste, îl informă pe Michel despre starea plăminilor, şi mai ales despre epuizarea viscerelor digestive, susurul stomacului, congestia şi sensibilitatea ficatului, colmatarea intestinului.

— Iată, îi spuse lui Michel. Surmenajul şi supraalimentarea şi-au spus cuvîntul. Soţia dumitale este ereditar artritică, intoxicată din copilărie prin oboseală şi alimentaţie prea puternică. Şi slăbiciunea „umorilor" otrăvite i-a permis microbului să se instaleze fără să întîmpine rezistenţă. Tuberculoza nu este la ea decît o urmare a artritismului. Şi atunci, în loc să ne ocupăm prosteşte de semnul exterior, de bacil, o să mergem spre cauză, o să-i aplicăm tratamentul pentru un artritism serios. Şi cred că organismul, odată regenerat, se va elibera singur de bacili, fără pneumotorax şi fără antiseptice, şi că o vom vindeca de tuberculoză.

Aşteptînd ca Evelyne să poată intra în sanatoriul din Saint-Cyr, Domberlé îi stabili un regim : îi interzise categoric supraalimentarea clasică, carnea crudă, fortifiantele, carnea de porc, de peşte, de cal, fructele acide, medicamentele şi injecţiile.

— Toate acestea vă intoxică şi vă agravează starea, spuse el.

— Şi totuşi, observă Michel, în sanatorii se consumă curent carne de porc, carne crudă, se practică supraalimentarea...

— Din păcate, o știu prea bine ! O știu prea bine ! zise Domberlé.

Recomandă pentru micul dejun pîine și cafea cu lapte, la dejun, ca aperitiv, puțin grîu încolțit, grîu copt, salată, ceva legume crude, pe urmă puțin ou sau carne, una sau două făinoase ușoare, brînză, un desert îndulcit, fructe dulci. Și aceeași masă seara, cu legume verzi, fără carne. Îi indică în sfîrșit cîteva exerciții moderate, puțină hidroterapie și ore de odihnă metodic respectate în timpul zilei.

Îi conduse pe cei doi tineri pînă în drum. Evelyne mergea în față. În urma ei, Michel întrebă :

— Domnule doctor, ce credeți ?

— Ați văzut-o ca și mine, zise Domberlé. Crepitații mari la vîrful drept. Și pe ici, pe colo, cîteva raluri aproape cavitare. De altfel, radiografia o dovedește : sînt invadate întregul lob superior drept și jumătate din lobul mijlociu. La stînga un văl foarte accentuat, noduli... Ficat surmenat, unghii roșii, dureri în umărul drept prin hidrosistolă reflexă...

— Atunci ? murmură Michel.

— Nu știu, zise Domberlé. Dar cu un regim bun și cu ajutorul lui Dumnezeu se înfăptuiesc miracole.

Evelyne îi aștepta. Domberlé ajunse lîngă ea, o bătu pe umăr, îi spuse cîteva cuvinte de încurajare și de încredere, simple, bune, aproape paterne. Și plecînd, Evelyne se simți îmbărbătată. Cel mai mare bine pe care îl poate face un medic este un cuvînt bun. Nu există nici o meserie în care inima omului să ți se ofere în asemenea măsură.

La sfîrșitul lunii, Evelyne fu primită în sanatoriul de la Saint-Cyr-Școală. O conduse Michel, care o lăsă într-un dormitor mic, cu alte trei bolnave. În fiecare cameră erau cîte patru. Îi spuse la revedere, o sărută, plecă. Prezența celorlalte femei pînă-n clipa despărțirii îi încurca, le paraliza tandrețea. Michel se întoarse singur la Paris.

Intră în camera lor mobilată de la etajul patru. Se refugia aici cu un fel de ușurare. Evelyne făcuse din ea un cămin. Prezența ei luminase totul, încălzise totul. Suferiseră aici împreună. Michel se gîndea la ea ca la un adăpost, ca la un refugiu, în timpul orelor cînd bătea trotuarele Parisului. Evelyne știuse să aducă aici veselie,

ordine, puțină frumusețe. Și pe urmă fusese bolnavă, timp de două săptămîni, de un început de pleurezie. Da, aici suferiseră împreună. Și asta este de-ajuns pentru ca cel mai mizer azil să devină un cămin, un colț scump.

Petrecu o săptămînă grea muncind în laboratorul lui Norf. Gîndul la Evelyne nu-l părăsea. O revedea fără încetare în sanatoriu, în camera aceea împărțită cu alte trei femei. Îi scrise miercuri și luă trenul de Versailles duminică la prînz pentru a se duce s-o vadă. Cînd intră în cămăruța cu cele patru paturi de campanie aliniate unul lîngă altul și o căută din ochi pe Evelyne, în fund, se opri surprins. La căpătîiul Evelynei se afla o vizitatoare, o fată înaltă, blondă, cu chipul limpede, așezată pe pat, foarte aproape de bolnavă, și care îi ținea mîinile. Mariette...

Capitolul al doilea

DUPĂ CE ȘI-A VĂZUT la Saint-Cyr fratele și pe Evelyne, Mariette se întoarse la Angers și-și regăsi cu încîntare porumbeii, florile și pe Titi, bătrînul ei cocoș. Era mulțumită de călătoria ei. Își îndeplinise încă o dată misiunea, o înlocuise pe mamă, adusese tandrețea, sprijinul, iubirea. Le lăsase bani, le promisese să-i ajute. Dar o preocupa și o neliniștea vestea pe care o avea de dat tatălui ei. Nu îndrăzni decît a treia zi după întoarcere. I-o spuse într-o seară, după masă, cînd Jean Doutreval o chestiona în legătură cu viața lui Michel.

— Cred că se va descurca, zise ea. Nu e decît o chestie de bani. Cele mai mari sînt cheltuielile pentru sanatoriu, pentru soția lui...

Doutreval tresări, o privi pe Mariette

— Soția lui ?

— Da...

— Totuși, cred că nu e încă ?

— Dar... credeam că ți-am spus...

— S-a căsătorit ? S-a căsătorit ?

— Da, la Amiens. Îndată după ce a plecat de aici

— Ah, bine, bine... făcu Doutreval.

Nu mai termină de mîncat. Își lăsă servetul pe masă și urcă să se închidă în biroul său, în laborator.

Pînă atunci continuase să spere în întoarcerea fiului său. Nu putea crede în ruptura asta. Aştepta scrisoarea lui Michel, pentru a-i trimite iertarea lui, pentru a-i deschide braţele. Acum această idee îl înnebunea.

— Imbecilul ! Imbecilul ! îşi striga.

Ştiuse că Mariette se duce acolo. Nu fusese în stare să-l înşele. Micilor economii ale fiicei le adăugase şi el cîteva hîrtii pentru Michel. Toate aceste slăbiciuni îi umileau orgoliul şi-l umpleau de furia împotriva lui însuşi. Acum se terminase. Va trage o linie peste trecut, nu mai avea fiu. Căsătorit ! Cu bolnava aceea, cu acea creatură mică şi tristă, fără personalitate, preferată înaintea unui tată, a douăzeci de ani de devotament, iubire, mîngîieri constante şi nenumărate.

„Bine ! îşi zise Doutreval. Din această zi nu mai am fiu."

Mariette se căsători cu Ludovic Vallorge, la sfîrşitul anului. Plecă să locuiască alături, în casa închiriată şi amenajată pentru ea de Doutreval. Fabienne îşi terminase studiile la colegiu şi facultatea n-o interesa. Intrase la *Egalité* să facă un stagiu şi să devină infirmieră. Doutreval nu se supărase din pricina asta. Va avea nevoie de ea în curînd, visa la un mare centru de curarizare, a cărei conducere s-o aibă el, şi unde Fabienne să fie mîna lui dreaptă. Dar plecarea asta depopula vechea locuinţă. Doutreval cunoscu singurătatea. Îi rămînea Jeanne Chavot, prietena lui. Dar şi ea era foarte ocupată, postul de la *Progresul social* o absorbea. Şi pe urmă, vieţile lor nu se confundau. Fiecare dintre ei avea interiorul lui, căminul lui, nu se întîlneau decît din cînd în cînd, timp de cîteva ore, convenţie tacită stabilită pentru deplina comoditate a amîndurora, dar care acum îi apărea lui Doutreval destul de grea, cu ore de izolare şi de oboseală, în care-ţi vin amintiri ce nu le poţi alunga. Trebuise să-i spună Jeannei de plecarea lui Michel. Înainte de a avea curajul să-i anunţe faptul cel mai crud, cel mai umilitor — căsătoria —, Doutreval mai aşteptă cîteva săptămîni. Orgoliul îi sîngera prea mult. Din asta se simte că o amantă nu este o soţie. Cu ea nu împarţi cu plăcere decît bucuriile.

Jeanne era bună şi alinătoare. Puţin cam de departe, poate. Femeile intelectualizate în exces pierd uneori ceva din feminitatea, din inima lor. Tuturor cuvintelor ei

înțelepte, tuturor raționamentelor încurajatoare, Doutreval le-ar fi preferat o lacrimă, o lacrimă prostească, un simplu sărut, compătimitor, matern...

Cele mai lungi erau serile, nopțile, insomniile nesfîrșite în care totul se agrava, se accentua, căpăta încă și mai mult relief : mînie, umilire, păreri de rău și remușcări. Gînduri ciudate îi veneau lui Doutreval, amintiri din tinerețe. Cesarine, mica ospătăriță, de la restaurantul studenților... Se ținea scai, era inimoasă, i-a fost greu s-o lase, suferise. Și Denise, muncitoarea... A murit la spital, în urma unui accident din uzină. A suferit mult, Doutreval. Și Olga, Olga... Singur, în patul lui, Doutreval își simțea obrajii arzînd. O fată ușoară. Doutreval se atașase de ea, ca un nebun... Tinerețe ! Tinerețe ! Cîte chinuri morale a îndurat cu povestea asta, între douăzeci și douăzeci și unu de ani ! Fără îndoială, se iubiseră, o iubise pe Olga... Își amintea cu extraordinară luciditate toate detaliile acestei înlănțuiri nefericite de cîteva luni, și ziua în care ea își venise în fire și în care-i spusese :

— Du-te ! Nu te mai întoarce ! Te voi nenoroci ! Nu te mai vreau !

Cît plînsese ! suspinase ! implorase ! De-ar fi vrut ea ! Ce n-ar fi făcut ! Ce n-ar face fiecare din noi la douăzeci de ani, dacă destinul ne-ar lăsa liberi. Și Denise ? Dacă n-ar fi murit ? Dacă n-ar fi lovit-o cureaua aceea, în ceafă, la uzină ? Ce s-ar fi întîmplat cu ea și cu el ?

În fond, poate se credea puternic numai pentru că viața îl ajutase, pur și simplu. Dar dacă întîmplarea ar fi vrut altfel ?

Și amintindu-și disperările bietei lui inimi de la douăzeci de ani, Doutreval își înțelegea mai bine fiul. Uneori, i se făcea milă. Își spunea cu o surdă remușcare că în fond își vrea copiii mai perfecți decît el, că este prea aspru cu ei, că are mai puțină milă de ei decît de sine...

Pentru aceste lungi insomnii nu exista decît un remediu dacă nu voia să se tîmpească luînd gardenal : munca. Din fericire, Doutreval era copleșit de preocupări de luni de zile. Comunicarea ținută la Academia de medicină stîrnise mare interes. Imediat presa luase tema în stăpînire. Și se pornise, de la început, un val de scrisori, o perindare de bolnavi însuflețiți de speranță. Clienți, curieri, reporteri, ziariști, vizite sau scrisori ale confraților, apeluri și întrebări ale institutelor din străi-

nătate făceau febrilă existența lui Doutreval și a colaboratorilor săi. Doutreval ținea conferințe aproape peste tot, își expunea metodele. Isprăvi în pripă redactarea unui volum gros care dădea toate documentele, tabelele și fișele pe care nu le putuse insera în comunicare. În fiecare lună avea de făcut un „turneu" de patru-cinci zile în străinătate. Văzuse deja Londra și Glasgow, Belgia, München și Berna, Milano și Roma. Se pregătea să plece la Madrid, Valencia și Barcelona. Inspectorul general al serviciului sanitar din Maroc îi propunea o experiență la azilul din Meknès. Dacă rezultatele ar fi fost satisfăcătoare, ar fi extins metoda în întreg Marocul. În sfîrșit, Doutreval visa să deschidă un centru al lui, unde ar comanda sau ar acorda îngrijire gratuită și care i-ar consacra definitiv autoritatea și succesul. Această povară de muncă îl stăpînea, îl absorbea, îi lua tot timpul, toate forțele și toate gîndurile. Ajungea să-l uite pe Michel, să-și simtă mai puțin singurătatea.

Și pentru a-și desăvîrși „vindecarea", își abandonă aproape cu totul locuința, și merse să locuiască alături, la Mariette și la Ludovic Vallorge. Nu mai era văzut la el decît pentru munca de laborator și de cabinet. Mînca la fiica lui, acolo dormea, acolo trăia. Mariette îi pregăti o cameră. Doutreval era mai fericit acolo, cu fiica și ginerele lui.

Ludovic Vallorge era un soț minunat, muncitor, calm și cu un caracter echilibrat. Situația sa se îmbunătățea din zi în zi : medic al liceelor, medic al spitalelor, medic al Biroului de binefacere, șef de laborator la serviciile de igienă municipală, titlurile pe care le colecționa îi făceau o reclamă continuă. Lector la facultate, se făcea popular printre tineri, viitori medici. Prudent, bun diplomat, știind să-și cîștige prietenia lui Gigon, secretarul, a lui Heubel, Donat, Géraudin, marii patroni, spera cu temei să nu aștepte prea mult o catedră. De puțin timp se înscrisese în partidul politic al lui Guerran, pentru că mai era și acea faimoasă Legiune de onoare, pe care trebuia s-o ai, ca toată lumea.

Ceea ce plăcea la Ludovic Vallorge era că, cu toate speculațiile și calculele sale, acest arivist era muncitor și conștiincios. Reușita nu este niciodată de durată, nu-ți faci niciodată o clientelă fidelă, mai ales la cei mici, la cei sărmani, fără multă muncă, fără înțelegere și dăruire.

Fără să neglijeze nimic din jocurile de culise şi din combinaţiile de politică de facultate, Vallorge ţinea cursuri îngrijite, revăzute şi aduse la zi. Îşi făcea în fiecare dimineaţă vizita în secţia lui din spital. Nu-şi deconecta niciodată soneria noaptea. Puteau să vină la miezul nopţii să-l cheme, în cursul unei petreceri la Heubel sau altundeva, pentru un bolnav de la Asistenţa publică care avea o colică : Vallorge se scuza, o lăsa pe Mariette, îşi punea pardesiul, se ducea să-şi regăsească automobilul în zăpadă, demara şi, pentru trei franci şaizeci pe care avea să-i plătească sau ba municipalitatea, îşi sfîrşea noaptea la căpătîiul bolnavilor, fără amărăciune, fără grimase, fără o umbră de proastă dispoziţie.

Era un monument de sănătate, de linişte, de echilibru. Lua cu înţelepciune de la viaţă ce era mai bun. Un stomac robust, un somn de copil îi permiteau să se bucure de multe lucruri. Şi o făcea fără excese. Primea o dată pe lună, adoptase Week-end-ul de sîmbătă pînă luni. De două sau trei ori, iarna, se ducea la schi în Auvergne. Între timp, Mariette dădea o fugă pînă la Paris să-i vadă pe Michel şi pe Evelyne, să le dea un ajutor. Spera să sfîrşească prin a-i împăca pe tată şi frate. Nu-i lipsea, pentru a fi pe deplin fericită, decît asta, şi promisiunea unui copil.

Capitolul al treilea

ÎN SEARA ACEEA, după cină, Olivier Guerran coborîse în cabinetul său nu atît pentru a lucra, cît pentru a se izola puţin, citind nişte cărţi. Julienne Guerran, soţia lui, îşi petrecuse după-amiaza într-un salon de coafură cu capul sub o casă electrică, să-şi onduleze părul, şi se întorsese ca de fiecare dată nervoasă şi pusă pe ceartă. Atmosfera fusese deci încărcată, cît durase masa, şi în seara aceea, Charles, fiul său, şi soţia lui, Andrée, fugiseră imediat după desert spre refugiul lor obişnuit, cinema-ul. În vastul apartament de la etajul întîi nu rămăseseră decît Micheline şi mama ei.

Întins într-unul din cele două enorme fotolii „club" din piele, care tronau de fiecare parte a căminului, deschisese un număr din „Candide" şi parcurgea zvonurile

de la Cameră, cînd ușa se deschise. Recunoscu pasul Michelinei.

— Tu ești, fetițo ? zise, fără să se întoarcă.

Micheline venea adesea la el la orele astea. De șase luni, de cînd nu mai era ministru, Guerran începuse în sfîrșit să aibă puțin timp liber. Ministerul căzuse sub o lovitură „à la Jarnac" * din partea dreptei, care profitase de o ședință de dimineață, într-o lună, în care nouă zecimi din deputați și patru cincimi din miniștri nu erau acolo. O interpelare trădătoare în legătură cu avansarea rapidă acordată unui mare funcționar fusese pretextul. Guvernul fusese pus în minoritate.

Guerran nu era necăjit. Asta îi producea o destindere. Se obosise mult în anul de ministeriat. Ficatul îl neliniștea. Uneori avea junghiuri în partea dreaptă. Și pe urmă, îi plăcea să se întoarcă pentru cîtva timp la biroul lui de avocat. Din cînd în cînd relua astfel frîiele în mînă. Asta liniștea clientela cabinetului său, o făcea să simtă că dosarele continuau să se afle în mîna lui, personal. De altfel, nici unul din secretarii săi, nici măcar Legourdan, mîna lui dreaptă, nu era în măsură să conducă singur. Cît despre Charles, fiul său, degeaba făcuse el pe marele maestru al baroului. Guerran găsea că acesta nu are destulă stofă pentru a spera să vadă în el un succesor apropiat. Pasionîndu-se de politică, ministrul simțea bine că lucrul cel mai important, pe care nu trebuia să-l neglijeze, rămînea meseria lui de avocat. La întoarcerea tatălui, Charles se cam strîmbase văzîndu-se deposedat de marile afaceri ale căror dosare le acaparase întrucîtva. Dar Olivier Guerran știa să treacă mai departe, cînd trebuia. Și Charles n-avea mare lucru de zis. Bugetul menajului său depindea numai de lefurile mari pe care i le dădea Guerran.

— Tată, zise Micheline, vreau să-ți vorbesc.

Guerran se întoarse, surprins. Tonul Michelinei era serios. Guerran lăsă jos ziarul.

— Ei bine, te ascult, fetița mea. Vino să ședzi lîngă mine.

---

* Jarnac (Guy Chabot, baron de), căpitan francez (1509—1572). În 1547 îl învinge în duel pe La Châtaigneraie, printr-o lovitură neașteptată în spatele genunchiului. De unde expresia *coup de Jarnac*, desemnînd o lovitura decisivă și mai ales neașteptată.

Micheline alergă la Olivier, i se aşeză pe genunchi, îşi trecu un braţ în jurul gîtului.

— Uite... tată... Mi-ai explicat întotdeauna că trebuie să fiu sinceră, să-ţi spun totul...

Guerran încremeni. I se făcu puţin frică. Ce avea să-i mărturisească ? Sinceritatea unui copil este uneori dureroasă. Cu cît mai uşoară este soluţia lasă, tăcerea reciprocă ce-i lasă pe părinţi să ignore tentaţiile şi slăbiciunile tinereţii. Dar Guerran avea curaj pentru astfel de lucruri. Întotdeauna voise ca fiica lui să fie pentru el ca un cristal. Trebuie să ştie să plătească preţul acestei transparenţe.

— Trebuie să-mi spui totul, totul, Micheline, făcu el, ascunzîndu-şi neliniştea. Chiar dacă este ceva grav. Ţi-o spun încă o dată.

— Numai că... e greu...

— E ceva delicat ?

— Puţin, zise Micheline care se făcu roşie.

Încă o dată Guerran regretă că nu este femeia, mama. Cît de uşor i-ar fi fost Michelinei să se confeseze Juliennei, mamei. Suspină. Făcu pentru a mia oară un imens efort de afecţiune, de cucerire, pentru a o linişti pe Micheline, pentru a o înlocui pe mamă, pentru a ajunge, prin tandreţe, să merite încrederea, dăruirea totală a sufletului fiicei lui.

— Micheline, spuse, luînd mîna tinerei într-ale sale, sînt tatăl tău, bătrînul tău tată, prietenul, tovarăşul tău... Nu mă ai decît pe mine. În acelaşi timp, eu sînt aproape şi mama ta... În cine să ai încredere dacă nu în mine ? Nu eşti sigură că te iubesc ?

— O, ba da ! zise Micheline.

— Atunci ? Te iubesc cu mult mai mult decît crezi, fetiţa mea ! Destul ca să aud tot, ca să înţeleg tot. Am trăit, sînt bătrîn, cunosc viaţa, am avut şi eu slăbiciunile mele... Chiar dacă ai făcut ceva rău...

— Oh, nu ! zise Micheline.

Lui Guerran i se luă o greutate de pe inimă.

— Atunci ? de ce te temi ? Pur şi simplu pentru că ţi-e jenă să-mi spui ? Ţi-am povestit deja despre mine atîtea lucruri stînjenitoare. M-am spovedit de vreo zece ori ţie !

Acum era chiar fericit pentru slăbiciunile sale, pentru micile mărturisiri făcute Michelinei, pentru această since-

ritate față de ea pe care o simțise din instinct necesară dacă voia s-o cîștige. Nu cîștigi decît atît cît dai, o presimțise, fără să și-o explice, din intuiție. S-a constrîns uneori la mici confidențe penibile, povestindu-i primele decepții de tînăr, îndoielile, greșelile, rătăcirile sale, spunîndu-i cum solitudinea morală, absența sfaturilor, a unui ghid îl făcuseră, în fond, în ciuda aparențelor, să-și rateze viața. Acum se simțea mulțumit că avusese curajul să se arate fiicei sale sub adevărata lui lumină.

— Știu prea bine, zise Micheline. Ei bine, uite. Știi, nu-i nimic grav, nimic rău... Pur și simplu, mi se pare... mi se pare că e cineva... că există cineva care mă interesează... Asta-i.

Se înroși ca o cireașă. rîse încurcată și sfîrși prin a-și lăsa capul blond, ciufulit, pe pieptul tatălui, unde începu să plîngă.

— Haide ! Haide ! spunea Guerran, liniștit. Cine e ? Spune-mi numele lui ? Nu îndrăznești ? Trebuie să te ajut ? Cineva de aici ? Din cabinetul meu ? Nu ? Care vine la noi ? Nici așa ? Pe care l-ai văzut în vacanță ? Ah, știu. Robert Bussy ?

Micheline, cu fața mereu ascunsă la pieptul tatălui ei, încuviință din cap de două sau trei ori...

— Ei, bine, se explică, zise Guerran. E un băiat drăguț. Dintr-o familie bună, cu o situație bună... Mai tîrziu, va fi notar, ca și tatăl lui... În ce mă privește, mi-ar plăcea. Ți-a spus ceva ?

— Nu... Da... Puțin... Abia... Voia să vorbească acasă... Dar i-am cerut ca tu să știi întîi totul...

— Fetița mea, spuse Guerran, vesel, sărutînd-o pe Micheline, sînt foarte mulțumit ! Foarte mulțumit ! O să punem la punct toate astea... Mai întîi, s-ar cuveni să-i spui și mamei tale.

— Oh. ei nu mi-e greu să-i spun, zise Micheline. O să-i spun liniștită.

— Bine. Pentru că nu trebuie să bănuiască micile noastre complicități. Ar răni-o. Pe urmă, mai e ceva. Nu ai decît optsprezece ani. Și băiatul ăsta nu este cu mult mai mare decît tine. Mai e și serviciul militar. Nu și l-a făcut încă, nu-i așa ?

— Nu încă.

— Mi-ar plăcea să se libereze înainte de a se căsători. Şi pe de altă parte, o logodnă interminabilă... În sfîrşit, o să aranjăm noi.

Aşa se făcu că, opt săptămîni mai tîrziu, Bussy, notarul, sărbători discret, în intimitate, logodna fiului său cu Micheline Guerran. Se stabilise între cele două familii că tinerii se vor vedea puţin în primul an al logodnei, şi că nunta nu se va face decît peste doi ani. Familia Geraudin asistă la masa de logodnă. La desert, Geraudin îi oferi Michelinei o brăţară de aur cu desene greceşti de patrusprezece mii de franci. Guerran, ministrul, îi făcuse încă o dată un mare serviciu lui Géraudin. Mulţumită lui, decretul fixînd la şaizeci şi şapte de ani pensionarea chirurgului de spital fusese abrogat şi asta însemna pentru Geraudin îndepărtarea unui mare nor ameninţător.

De opt zile, Belladan, doctorul Belladan, cum i se spunea acum, de cînd se instalase, o pregătea cu grijă pe una din micile sale bolnave, o copilă de zece ani, pentru o ablaţiune a amigdalelor. Odihnă, regim uşor, laxative blînde. Géraudin trebuia s-o opereze pe fetiţă. Stabilit în acelaşi cartier din Angers unde Tillery, înainte de a pleca la Paris, reuşise atît de bine, Belladan se ducea de ripă. În ochii tuturor celor ce-l cunoscuseră din facultate, faptul era inexplicabil. Avea o ştiinţă de carte ieşită din comun, un diagnostic precis, o mare prudenţă, o abilitate remarcabilă în tot ce privea chirurgia. Fără nici o discuţie, era un excelent medic. Cu toate aceste calităţi, vegeta. Îi lipsea acel nu ştiu ce care naşte cordialitate, încredere, dăruirea reciprocă între bolnav şi medic. Poate făcuse prea mult spital şi laborator. Poate uitase întrucîtva că intră în joc şi factorul uman, şi că nu trata nici maşini, nici animale. Nu-i prea cunoştea pe muncitori. Avea un fel destul de distant, de ştiinţific, de abstract de a-i asculta pe bolnavi. Pentru el, înainte de toate, era întotdeauna la aceştia o problemă de rezolvat, care nu cerea, la urma urmelor, nici simpatie, nici pătrunderea în intimitatea sufletului, şi aceasta cu atît mai mult cu cît, ieşit din sînul burgheziei, îi socotea oarecum pe oamenii din popor drept nişte fiinţe destul de elementare, pe care să le vindeci fără nici o explicaţie.

Oamenii simpli simţeau totuşi, confuz, toate astea. Pentru că Tillery, cu nesiguranţa, cu bîjbîielile lui, dar de

asemenea cu cumsecădenia, cu căldura, cu francheţea şi cu tandreţea lui absurdă şi inconştientă pentru aceiaşi oameni, reuşea pentru a doua oară, îşi făcea o nouă situaţie într-un cartier muncitoresc din Paris, în timp ce la Angers, Belladan se ducea în fiecare lună la părinţii lui să le ceară patru-cinci hîrtii de o mie. Aşa că nu era nemulţumit de această operaţie pe care urma s-o facă, care îi va aduce un procentaj apreciabil, fără să mai pună la socoteală şi reclama folositoare pe lîngă clientela bogată din cartierul lui. Fetiţa era fiica unui mare armator. Pe de altă parte, ea era teribil de drăgălaşă, nu voia să se lase îngrijită decît de Belladan, aşa că tînărul medic manifesta pentru ea un interes şi o afecţiune neobişnuite la el.

Ziua operaţiei era fixată pentru joia următoare. În acea joi dimineaţa, Géraudin se întoarse de la Paris, cu Valérie, soţia sa, în maşină. După o scurtă şedere la La Baule, alături de fiul lor idiot, Valérie se întorsese obosită, spunea ea, şi se dusese să se îngrijească şi să se odihnească la Paris. De aici îi telefonase miercuri dimineaţa lui Louis, şoferul lor, pentru a-i cere să vină s-o ia de urgenţă. Stomacul o chinuia, se simţea cum nu se poate mai rău.

Sosind la Ritz, Géraudin îşi găsi nevasta în salonul de ceai, unde, într-o rochie foarte scurtă, se deda la un charleston îndrăcit, în ciuda stomacului ei. Îi era puţin mai bine, spuse. Dar Kiki, pechinezul puchinos, certăreţ, căruia îi miroseau urît urechile şi gura, şi pe care-l purta peste tot sub braţ, nu era bine deloc. Voia ca soţul ei să-l examineze pe Kiki imediat şi să se întoarcă de urgenţă la Angers. După o ceartă în regulă, Géraudin se resemnă să-l asculte pe Kiki, prescrise supozitoare pe care un comisionar alergă să le caute şi pe care Louis, şoferul, i le administră.

Se întoarseră cu maşina joi dimineaţa, Valérie, ca de obicei, în faţă, cu Louis, Géraudin în spate, cu valizele. Valérie îşi îngrijea stomacul ronţăind o livră de maroane şi vişine trase în ciocolată. În fundul maşinii, Géraudin primea la fiecare viraj o valiză în cap. Sfîrşi prin a mormăi, a protesta, a se înfuria. Louis trebui să oprească. După o scurtă şi grosolană ceartă în drum, Géraudin declară :

— Ei bine, stai tu aici, ia-mi locul. O să vezi !

— O să stau, zise Valérie.

Dar după trei kilometri, începu să țipe și să vomite peste portieră. Consternat, dezolat, Géraudin își ceru iertare, o împăcă, se taxă de bădăran, îi spuse „biata mea Riri", și se așeză din nou în spate, cu valizele.

Ajunseră la Angers la timp pentru masa de prînz. După care veni veterinarul și-l examină pe Kiki în fața lui Géraudin exasperat. Pe urmă Valérie ceru Panhardul și pe Louis să meargă la spovedanie.

Stătu mult la biserică. Louis nu se plîngea. După aceste vizite, doamna era întotdeauna timp de o oră amabilă. Făcea și ea ce putea, nefericita. Ieșind, îi spuse lui Louis să o conducă la sucursala *Primăvara*. Și rămase tăcută pe tot parcursul drumului. Fapt meritoriu la ea. Coborînd din mașină, spuse ca de obicei :

— Ai să vii să-mă iei, Louis...

Pentru că înăuntru uita întotdeauna de timp. Loius aștepta o jumătate de oră, pe urmă intră la *Primăvara*, o găsi pe doamnă la raionul de corsete, și o aduse, nu foarte mulțumită, înapoi la Panhard. De la *Primăvara*, plecară la *Boka*. Aici Valérie dispăru. După o oră, Loius începu s-o caute, fără succes, de la un raion la altul. Atunci parcurse marele magazin, strigînd cît putea :

— Doamnă ! Doamnă !

Cu un total dispreț pentru fețele ofuscate ale vînzătoarelor, o scoase pe Valérie de la raionul de ciorapi de mătase. Ea protestă. Nu voia să-l urmeze. Dar protestă și el, o amenință că se întoarce singur. Atunci, furioasă și potolită, îl urmă. Nu se știe de ce, îi era teamă de Louis. La raionul pentru bărbați îi plăti o pereche de indispensabili cu dungulițe albastre pentru a căpăta iertare.

Cît ținu drumul, îl înnebuni pe Louis.

— Ce va spune domnul ! Am întîrziat ! Louis ! Louis ! Îi vei spune că ai avut o pană...

— Și veniți de la spovedanie ! zise Louis indignat. La ce vă servește ?

— Nu eu voi minți, ci dumneata.

— Tot aia, afirmă Louis, cu logica lui robustă.

— Adevărat... Adevărat, nu pot să mint... Nu astăzi.

Îl mai opri pe Louis la pescărie, cumpără o limbă-de-mare pentru ea, o scrumbie pentru domnul, morun pentru personal, pe care-l hrănea prost. Louis aducea pe ascuns, în fiecare dimineața, în înțelegere cu Géraudin, carnea pentru servitoare. Pe urmă, Géraudin îi dădea în secret

un supliment măcelarului. Trecuse de ora cinci cînd ajunseră acasă, unde Géraudin era plin de furie. Belladan aştepta la clinică Dumnezeu ştie de cînd.

Louis îşi duse stăpînul acolo cu toată viteza. Géraudin avea patru operaţii de făcut.

Prima era un dalac adînc al cefii care trebuia scos cu bisturiul electric. O operaţie delicată. Un tip de şaptezeci şi doi de ani, cianozat, cu buzele albastre, cu inima care ceda, septicemie iminentă. Două sincope sub cloroform. Cînd Géraudin isprăvi, i se făcu foarte cald. Atunci urmă operaţia cea mai grea : un ulcer de stomac. Géraudin era dintre puţinii care îl operau cu adevărat. Mulţi chirurgi se mulţumesc să pună cap la cap stomacul şi intestinul printr-o scurtare care izolează pilorul. Géraudin scotea cu adevărat ulcerul. Medicul care-l adusese pe bolnav era prezent şi voia să vadă operaţia. Géraudin voia să excelez. Merse foarte repede, fu uimitor. Cînd termină, ceafa îl înţepa puţin.

Nu mai rămăseseră decît o apendicită şi o amigdalotomie. Géraudin simţea o dorinţă nebună de un trabuc, un coniac sau o cafea. Dar în vreme ce-şi spăla mîinile cu alcool, aduceau deja bolnavul următor, cel cu apendicita.

Operaţia fu dificilă. Nu era chip să găsească apendicele. Şi medicul curant, care voise să fie şi el de faţă şi care urmărea, şi pe care trebuia o dată în plus să-l uimească, să-l facă să-l admire ! Fiecare operaţie era astfel pentru Géraudin un soi de examen epuizant pentru el, o bătălie dublă, împotriva morţii şi împotriva medicului care îl privea făcînd-o. Géraudin se enervă. Unde dracu' se ascunsese apendicele ăsta ? Urechile îi ardeau. Şi în ceafă aceeaşi înţepătură. Cînd totul se isprăvi era nemulţumit de el agasat, enervat. Se răsti la infirmiera-şefă şi la Louis, care dăduse greşit cloroformul, după părerea lui. Se gîndea : „Aş face mai bine să mă opresc pentru astăzi".

Dar mai era fetiţa pe care o adusese Belladan pentru amigdale. Era pregătită, aştepta. Géraudin cunoştea neliniştile acestor momente. De dragul fetiţei, ar fi vrut să termine acum, să nu amîne pe a doua zi. Şi pe urmă, era orgolios. Géraudin nu voia să se recunoască obosit. Ar fi fost prima oară cînd dădea înapoi, prima oară cînd s-ar fi mărturisit bătrîn. Inconştient, refuza s-o facă.

Belladan aştepta cu răbdare de mai mult de o oră cu bolnava lui, şi încerca s-o distreze, să-i scurteze insuportabila aşteptare. Era o fetiţă de zece ani. Se afla aici cu tatăl şi cu mama ei, toţi trei teribil de neliniştiţi.

În sfîrşit, Belladan trecu în sala de operaţii cu micuţa. Părinţii aşteptau pe coridor. Imediat, copilul fu culcat, Louis îi dădu anestezicul. Trebui o doză enormă. Copila era nervoasă. De altfel, aceste operaţii din apropierea creierului cer întotdeauna mult mai mult anestezic. Operaţia se desfăşură foarte bine. Cu cîteva mişcări de chiureta, Géraudin răzuise partea din spate a gîtlejului, curăţase cavum-ul însîngerat. Ceafa îl durea din ce în ce mai tare. O jilăveală neplăcută îi umezea fruntea. Un nedeslușit rău de mare il îngreţoşa. Dar se isprăvise.

— Perfect ! spunea Belladan. Perfect !

Şi Géraudin îşi lăsă chiuretele, se îndepărtă împreună cu Belladan, să-şi spele mîinile.

— Domnule ! Domnule !

Louis era cel care striga. El continua să ţină capul micuţei.

— Se duce !

Belladan şi Géraudin săriră spre masa de operaţii. Copilul nu mai respira.

— Respiraţie artificială, zise Belladan.

Începu să desfacă veşmintele copilului.

— Da... Da... făcu Géraudin.

— Haideţi. Eu o dezbrac...

— O pensă... o pensă... spunea Géraudin.

Luă pensa pe care i-o întinse infirmiera. Repeta :

— Respiraţie artificială... Respiraţie artificială.

— Repede ! şopti Belladan, care isprăvise să taie corsetul micuţei.

Géraudin vîrî pensa în gura copilului, apucă obrazul în locul limbii şi trase.

„A înnebunit !“ gîndi Belladan.

Îl privea pe „patron“. Livid, şiroind de sudoare, Géraudin tremura ca o frunză şi-şi ştergea fruntea cu un aer rătăcit. Fără o secundă de ezitare, Belladan luă pensa din mîna lui Géraudin, o vîrî în gura fetiţei, apucă limba, trase. Pierdut, Géraudin îi susţinea capul atîrnînd. Mîinile îi tremurau, de pe tîmple îi curgea apă.

„Şi părinţii pe coridor“, se gîndea Belladan cu disperare.

Chiar în acel moment, limba scăpă din pensă. Micuţa avu un sughiţ şi respiră.

Géraudin şi Belladan se îndreptară de spate. Géraudin era foarte palid şi buzele îi tremurau uşor. Nimeni dintre cei din jurul lor nu observase nimic.

„O ameţeală, se gîndea Géraudin, în timp ce Louis îl ducea acasă. Am avut pur şi simplu o ameţeală. Se întîmplă. E accidental..."

Îi era încă foarte cald. Îl durea ceafa. Între degetul mare şi arătător lobul urechii îi ardea. Încerca să se liniştească. Dar de pe urma incidentului rămăsese cu o nelinişte surdă, pe care nu reuşea s-o alunge cu desăvîrşire.

La întoarcere găsi un veterinar, chemat pentru a doua oară, de la prînz, la căpătîiul lui Kiki. Louis primi ordinul de a se duce cu automobilul să caute iaurt pentru pechinez, iar bucătăreasa trebui să se apuce, lăsînd orice altă treabă, să facă prăjituri cu ou. Cina fu jalnică. Géraudin, exasperat, făcu scandal şi Valérie urcă să se culce plîngînd.

Din cabinetul de toaletă, Géraudin o auzea cum, din pat, îi încredinţa lui Louis amărăciunile ei şi cruzimile domnului. Şuşotea, îl chema pe Louis mai aproape, pînă aproape de perna ei, inconştientă şi puerilă ca un copil de zece ani. Pe urmă, Louis coborî din nou în salon, unde trebuia să-i vegheze somnul lui Kiki toată noaptea.

Géraudin, înainte de a intra în camera lui, se duse la el să-i ducă un pachet de ţigări şi o sticlă de vin.

— Nu o să fii prea obosit, Louis ? zise.

— Nu, nu, domnule.

— Miine dimineaţă vei avea cincizeci de franci.

— Mulţumesc, domnule ! Dar mi-e egal ! Trebuie răbdare, nu credeţi ?

Louis vorbea deschis cu stăpînul lui.

— Eu trebuie s-o suport ! zise Géraudin.

— Da, dar eu nu sînt căsătorit cu ea !

— E adevărat, recunoscu Géraudin.

— Ştiţi ce-i lipseşte doamnei ?

— Hm... Nu...

— Sărăcia, vreo duzină de copii şi o bătaie bună din cînd în cînd.

— Posibil, mărturisi Géraudin. Totuşi, Louis, are şi calităţi : e cinstită...

— Poate ar fi mai bine să fii încornorat din cînd în cînd...

— Louis ! Louis !

Géraudin urcă să se culce. Louis se instală pe un taburet tapisat, la căpătîiul lui Kiki. Pe masă se aflau prăjiturile şi borcanul de iaurt la care Kiki nici nu se uitase. Mîine dimineaţă, doamna îi va spune :

„Louis, du la dumneata iaurtul şi prăjiturile. Kiki nu le vrea. Sînt pentru băieţelul dumitale mai mic.

Pentru că Louis avea trei copii. Şi cel mai mic, un băieţel, suferea de osteomielită. Cînd era necesară o intervenţie, Géraudin îi răzuia osul tibiei gratis. Louis îl privea pe Kiki. Se gîndea la noaptea de odihnă cît îl costa ciinele ăsta. Animalul, cu ochii închişi, cu nările uscate, suferea, respira cu greutate. O clipă, Louis se gîndi să-l strîngă de gît imediat. Pe urmă, i se făcu milă de animal şi-şi sacrifică noaptea.

La începutul primăverii, aorta bătrînului Donat cedă. De ani de zile micul grup de arivişti, cum există, din păcate în toate facultăţile, îl supraveghea. Se ştia că aortita era „bună", că era în inel şi că putea ţine mult, dacă Donat se păzea. Dar de cîteva luni îşi schimbase bucătăreasa. Şi asta îl pierdu : meniuri prea gustoase şi prea bine stropite grăbiră evoluţia răului. Într-o seară, ieşind de la spital, Donat căzu în nas şi rămase pe trotuar, mort.

În jurul succesiunii lupta fu înfierbîntată. Donat era de cîtva timp titularul catedrei de chirurgie infantilă. O dată mai mult agregaţii asaltară biroul lui Gigon : Bourland, Huot, Van der Blieck. Cel mai bine plasat era Bourland. Opera cu o adevărată artă. De opt ani profesa fără catedră şi bătea pasul pe loc. După părerea unanimă, era rîndul lui să urce o treaptă. Dar Heubel nu-l iubea pe Bourland şi se opuse. De mai multe ori, Bourland făcuse operaţii în oraş şi-l concurase pe Heubel. Profesor titular, ar fi devenit un rival periculos. Heubel însă îl punea să opereze departe de studenţi, aproape în ascuns, ca să nu i se poată aprecia virtuozitatea. Bourland odată îndepărtat, nu mai rămîneau la rînd decît Van der Blieck şi Huot.

Dar Vallorge avea titluri mai mari decît ale lor, şi nici unul dintre ei nu era desemnat special pentru chirurgia infantilă. Huot şi Van Der Blieck făceau ginecologie, iar Vallorge medicină generală. Dar abia acum înţeleseseră înţelepciunea lui Vallorge, prevederea lui care-l făcuse să se supraîncarce cu titluri şi cu funcţii absorbante şi prost plătite : şef de laborator municipal, medic higienist, medic de şcoală, medic la Asistenţa publică... Toate acestea puneau acum în valoare omul, îi dădeau o autoritate, o greutate indiscutabile. Nimic de zis, avea „titluri". Şi pe urmă, Huot, rivalul cel mai periculos pentru Vallorge, făcuse greşeala să se lanseze în politică, să afişeze prea răspicat opinii îndrăzneţe. Vallorge avusese mereu grijă să rămînă în umbră, să se înscrie pur şi simplu în partidul lui Guerran, cel mai mic lucru care se putea face pentru a menaja Consiliul municipal şi Comisia azilurilor din Mainebourg. În felul acesta, pentru a-l înlătura pe Bourland, fu preferat Vallorge lui Van der Blieck şi lui Huot. La sfîrşitul anului, Vallorge era titularul catedrei de chirurgie infantilă. Prilej de mare bucurie amestecată cu puţină nelinişte. Pentru că pînă acum nu prea ţinuse în mînă bisturiul. Dar conta pe şeful lui de clinică şi-şi propunea să fie foarte prudent.

Totul îi surîdea lui Vallorge : spre Crăciunul lui 1932. Mariette, bucuroasă, le anunţa soţului şi tatălui ei că spera că este însărcinată.

Capitolul al patrulea

ÎN AFARA ORELOR DE CURS şi de spital, Michel lucra acum cu „patronul" lui, bătrînul Norf.

Laboratorul lui Norf era în fundul unei curţi pline de murdării şi gunoaie. Era alcătuit dintr-o serie de săli mari colbăite, pline de etajere, pe care se aliniau borcane cu formol. În ele se scăldau piese anatomice prelevate de la cadavre : fragmente de intestin, de stomac, mîini tăiate de la încheietură, cu plaga rozătoare a unui şancru pe piele. În chiuvetă se marinau piesele proaspete, ficaţi canceroşi întregi, plămîni, pachete de măruntaie. Pe pereţi, fotografii de şobolani scheletici, încărcaţi cu cocoaşe enorme pe pîntece sau pe spate, cu etichete :

„Sarcom obținut prin grefă la un șobolan de trei ani. Prof. Norf, 16 nov. 27. Ref. 199 B-8."

În mod vizibil, Norf se arăta la fel de mîndru de aceste fotografii de parcă ar fi fost cele mai artistice picturi ale celor mai mari maeștri.

Acolo înăuntru, Norf, în compania lui Vanneau, bătrînul lui laborant, cu mustățile lui mari de gal, petrecea trei sferturi din existență. Era căsătorit, avusese trei copii, dar întreaga viață privată nu contase niciodată prea mult în propriii-i ochi. Nu trăise decît pentru un lucru, pentru un cuvînt : cancerul.

Înaintea tuturor profesorilor și studenților, primul în fiecare dimineață, Norf se ducea la spital. Michel și Vanneau, bătrînul și credinciosul laborant, trebuiau să-l aștepte acolo. Norf sosea, cu un imens coș de măcelar pe braț. Făcea turul saloanelor, le chestiona pe infirmiere, pe urmă cobora la morgă pentru autopsii. Aici, Norf scotea din coș un șorț mare de pînză albastră, saboți. Și le punea, își sufleca mînecile cămășii și se apuca de treabă.

Michel văzuse mii de autopsii. Totuși, munca lui Norf era cu totul nouă pentru tînăr. Era înceată, meticuloasă și completă. Norf făcea totul cu o extraordinară conștiință profesională. Aplica o daltă pe fruntea mortului, bătea cu ciocanul, inciza craniul de jur împrejur, scotea astfel un soi de calotă osoasă și dezgolea creierul. Atunci, vîra mîinile sub emisferele cerebrale și făcea să alunece creierul pe o farfurie. Pe urmă se apuca de trunchi. Deschidea mai întîi toracele, scotea inima și plămînii și le examina. Pe urmă trecea la pîntece, cerceta atent stomacul, extrăgea intestinul și-l descurca, îl examina cu grijă în transparență, în fața ferestrei. Dacă ceva i se părea suspect, tăia intestinul pentru a vedea interiorul. După care scotea și punea pe masă ficatul, splina, pancreasul, decapsula rinichii, cîntărea fiecare organ, le nota greutatea. În sfîrșit, secționa toate acestea, lua bucăți din toate : inimă, plămîni, stomac, ficat, creier. Punea fragmentele de carne în flacoane pline cu formol sau, dacă erau prea mari, în coșul lui, pentru a le duce la laborator. Examinarea unui cadavru îi cerea un timp nesfîrșit de lung, într-atît înainta de încet și de prudent.

— Nu se știe niciodată ce găsești, spunea. Numai deschizînd ochii și mergînd încetișor vezi ce scapă altora.

Mulţi dintre colegii lui îşi cam băteau joc de el, de minuţiozitatea lui, de autopsiile lui interminabile. Bătrînul Norf nu ştia, dar nici nu i-ar fi păsat.

— Trebuie văzut totul, zicea. O boală de rinichi acţionează asupra inimii, ficatului şi creierului. Ce mai treabă, să ai un rinichi în mînă ! Nu există boală locală ! Şi mai mult, nu există boală, există numai bolnavi. Manualele voastre vă dau liste de simptome pentru fiecare boală : astea-s poveşti. Nu se întîlnesc niciodată toate simptomele, şi în schimb găseşti întotdeauna alte simptome, străine, alături de astea. Vei vedea asta o dată cu experienţa, Doutreval. Pentru asta sînt atîţia medici mediocri : au avut încredere în manuale. Susţin că fiecare student de la medicină ar trebui să fi fost măcar extern într-un spital. Externul a văzut bolnavi, i-a supravegheat el însuşi îndelung, atent, pe îndelete, fără a avea în spate un profesor sau colegi. A putut să se intereseze. A „practicat". Cu sistemele actuale, prea mulţi studenţi devin medici fără să fi văzut vreodată pacienţi ! În definitiv, puţini, da, destul de puţini sînt cei ce au posibilitatea să facă lungi stagii în spitale, să studieze oamenii, cazurile...

Autopsia odată făcută, rămînea un minut să-şi contemple coşul. Cu sînge pe braţele lui musculoase, cu fîşii de carne lipite de degete şi un chiştoc atîrnîndu-i între buze, cu un surîs şters de satisfacţie pe faţă, reflecta. Îşi scotea punguţa cu tutun din buzunar, îşi răsucea cu degetele-i osoase, pline de grăsime omenească, o ţigară, o lingea, o lipea, o aprindea şi, în saboţi şi cu şorţul albastru, cu imensul coş plin cu „cărnăraie" sub braţ, ieşea, traversa un întreg cartier al Parisului să se întoarcă în laborator. Coşul din care picura sînge, şorţul murdărit de pete roşii îi dădeau aerul unui măcelar. Oamenii se întorceau să-l privească. Nu-şi dădea seama de asta. Ajungea la laborator, le încredinţa lui Michel şi lui Vanneau piesele anatomice fără importanţă, le punea pe celelalte deoparte să le pregătească el însuşi şi cobora să-şi ţină cursul. Cursul lui Norf, modificat, îmbunătăţit din lună în lună, întotdeauna la curent cu lucrările cele mai recente, chiar din străinătate, din Rusia, Japonia, America, era o minune.

După curs, Norf urca să-şi pregătească piesele. O bucată de ficat, de plămîn, de splină nu se examinează

de-a dreptul la microscop. Trebuie colorate celulele, pe urmă închis blocul de carne în parafină, pentru a-i da rigiditate, şi apoi tăiat în lamele infinit de subţiri, de numai cîteva miimi de milimetru grosime. Pentru cazurile interesante, Norf făcea totul singur, o lua de la capăt de zece ori, dacă trebuia, ca să obţină o tăietură frumoasă. Şi dacă era vorba de un bolnav încă viu, de un examen de care depindea o existenţă umană, Norf uita uneori de el însuşi şi petrecea jumătate din noapte în compania lui Michel. Dar putea şi să meargă repede. Îl ştiau. Nu apărea decît în plină operaţie, cînd confraţii lui de la chirurgie generală cădeau pe un neoplasm, o masă suspectă în intestin, pe uter, pe vena cavă. Cancer ? Dacă Norf era în laborator, îl chemau. El alerga, prelevа o bucăţică de carne, se grăbea spre laborator. Şi răspunsul venea în minutul imediat următor, scurt, pe o hîrtie murdară :

— Cancer. De scos.

Tot anul acela, Michel avea să muncească pentru Norf. Tăcut, rupt de realitate, îndepărtat, Norf nu i-a vorbit niciodată decît în legătura cu munca, nu i-a strîns o singură dată mîna.

— Mie, spunea Vanneau, mi-a strîns mîna de patru ori în patruzeci de ani.

Norf trăia în afara lumii, a realului. Universul se limita pentru el la laborator. Se ducea şi venea, în cămaşă, voinic, pămîntiu, cu fruntea încruntată, cu un chiştoc între buze, presărînd peste tot scrum, tîrîndu-şi pe toate mesele manşetele îmbibate de toţi coloranţii imaginabili. Venea să te privească muncind la microscop, te împingea, se instala în locul tău, să vadă, şi se pasiona, era prins, te uita, rămînea acolo două ore să privească sub obiectiv o celulă canceroasă, fumîndu-ţi ţigara pe care o găsea pe masă. Era teribil de distrat. După autopsie, pentru a nu duce acasă germeni periculoşi pentru soţia lui, se dezbrăca. Şi în pielea goală, în mijlocul laboratorului, îşi ungea tot corpul cu permanganat, se mîzgălea cu o oribilă culoare, amestec de roşu şi negru ca un indian, pe urmă, ca să se albească, îşi dădea cu bisulfit, care decolora permanganatul. Făcînd aceasta, uita în minutul următor, şi zărind o supieră cu măruntaie adusă de Vanneau, sălta capacul, apuca intestinele cu amîndouă mîinile şi începea să le desfăşoare cu un aer lacom. Urina liniştit în fla-

coanele şi eprubetele lui, în faţa ta, întindea celor sosiţi mîna liberă, continuînd să se uşureze. Nimic din viaţa obişnuită nu conta pentru el. Un halat cu cordonul înnodat, şi-l tăia în spate cu lama, tăind în acelaşi timp haina şi vesta. Într-o zi, cînd nevasta îi era plecată în vacanţă la copiii lor, fu lovit de un taxi şi dus la spital. Vindecat în cîteva zile, fu foarte fericit să rămînă acolo : nici un drum de făcut, nici o bătaie de cap pentru mese, pentru femeia de serviciu, pentru spălătoreasă şi furnizori. Şi mai ales, era la faţa locului, putea să preleve piese de disecţie proaspete. Aşa că atunci cînd Louise Norf se întoarse, două luni mai tîrziu, Norf avea domiciliul stabilit la spital, pe care îl părăsi cu o părere de rău abia disimulată.

Grijile lui Norf nu erau ca ale altora. Preocupările lui erau microtomii, fragilele maşini cu care tăia la sutime de milimetru bucăţile de carne, microscoapele din laborator, care se stricau de prea multă folosire şi ale căror molete aveau joc, lamele de ras care serveau pentru microtomi. Îşi petrecea viaţa ascuţindu-le, născocind maşini pentru a le ascuţi mai bine. Sau inventa noi microtomi, care nu mergeau niciodată. Lamele de ras ocupau în viaţa lui Norf un loc de primă importanţă. Fu o dată bolnav, timp de două săptămîni : le scrise două scrisori lui Michel şi una lui Vanneau să le explice cum să aibă grijă de lamele de ras.

Norf ţinea, la centimă aproape, o contabilitate amănunţită a cheltuielilor laboratorului. Trăia cu teama de a fi acuzat de deturnarea fondurilor publice. Avea ideea fixă că va fi furat.

Din cînd în cînd, Norf aducea pe umăr, în laborator, o încărcătură de scîndură de brad. Vanneau, bătrînul lucrător, le da la rindea, făcea din ele rafturi pentru nenumăratele cărţi preţioase în toate limbile care se adunau acolo. Duceau lipsă de spaţiu. Se făceau disecţii şi vivisecţii între etuvă şi răcitor. Erau primite aici, într-un decor de sărăcie şi aglomeraţie, somităţi medicale, mari nume ale ştiinţei, oameni veniţi de la Washington, Roma, Moscova sau Tokio, care-şi murdăreau încălţările prin gunoaiele din curte şi care trăgeau pe nas, ascunzîndu-şi politicos dezgustul, duhoarea cuştilor de ciini şi de şobolani.

Norf cîştiga cincizeci de mii de franci pe an, pentru că nu dădea consultaţii şi tot timpul său aparţinea statului. Cei mai mulţi dintre confraţii lui aveau clientelă şi nu primeau de la stat pe an decît cu cinci mii de franci mai puţin.

— Aicea-i buba, domnule Michel, spunea bătrînul Vanneau. Vedeţi, diferenţa este prea mică. Dacă Norf ar vrea să primească clienţi, ar cîştiga trei sute de mii de franci pe an. Ar fi mai preţioşi profesorii plătiţi mult mai bine şi care să nu aibă clientelă. Tot răul vine de aici ! O parte din studenţi aspiră la titlul de profesor numai pentru clientelă. Tot pentru clientelă patronii îşi menajează uneori elevii, chiar dacă sînt incapabili : trebuie ca mai tîrziu, cînd vor fi instalaţi, să-şi cheme pentru consultaţii fostul maestru. Astfel, unii vor să fie „profi" nu din vocaţie, nu din dragoste pentru tineret ci pentru a fi în legătură cu cît mai mulţi dintre viitorii medici, care le vor face reclamă. Aţi văzut probabil cazuri de profesori care nu profesează, care-şi ţin cursurile printr-un asistent, care-şi iau pur şi simplu cei cincizeci de mii de franci şi-şi petrec tot timpul dînd consultaţii în oraş. Din şase luni de curs, ei vin de treizeci de ori, de douăzeci de ori, de zece şi poate chiar de mai puţine ori. V-o spun : concursuri serioase şi profesori care să nu facă clientelă ! Aici va trebui să se ajungă ! Dacă nu, întregul nostru corp profesoral, o foarte frumoasă elită în ansamblu, va continua să-şi păteze reputaţia din pricina arivismului unei mici bande care justifică reproşurile. Şi s-a generalizat atît de repede !

Bătrînul Vanneau făcea de toate în laborator : mătura, spăla, spăla rufe. Mătura, înălbea, colora. Devenea rînd pe rînd tîmplar, geamgiu, mecanic, optician, electrician. Repara cîntare de precizie, microtoame şi microscoape, pe urmă urca pe acoperişuri să cureţe hornurile. Îngrijea animalele, le dădea să mănînce şoarecilor şi şobolanilor canceroşi, făcea disecţii şi vivisecţii, şi, din cînd în cînd, disecînd un laringe canceros sau cerebelul unei tinere atinse de meningită tuberculoasă, îşi trăgea o drăguţă de înţepătură anatomică, leşina seara, cînd se întorcea acasă, şi-l chema pe Norf, care deschidea degetul bătrînului său servitor cu ajutorul unui cuţit de bucătărie bont. Vanneau cîştiga ceva mai puţin de o mie de franci pe lună, plus un veşmînt nou la fiecare trei ani, dar grădinarii

şi măturătorii cîştigau cu mult mai mult decît el pentru că erau sindicalişti. Iar Vanneau era singur.

Îşi îmbunătăţea viaţa făcînd puţină medicină. Nu se trăieşte fără urmări patruzeci de ani în ambianţa unui Norf. Şi de altfel, zdrobit de muncă, Norf îl instruise, îl formase pe Vanneau pentru a se servi de el ca de un ajutor. Norf nu disprețuia omul a priori, şi diploma nu existase niciodată pentru el. Acum Vanneau, laborantul, era poate francezul care ştia cel mai sigur, după Norf, să depisteze un cancer la microscop. Studenţii îl cunoşteau bine. În zilele de „încuietoare", de examen, în sala microscoapelor, Vanneau împărţea lame de sticlă pe care se aflau pelicule fine de carnę canceroasă pentru identificat : ficaţi, plămîni, intestin. Norf supraveghea. Dar dacă din întîmplare dădea el însuşi peste o lamă interesantă, lua locul studentului încîntat, se cufunda în ea, uita de examen şi de timp. Atunci, din toate colţurile se auzeau S.O.S-uri, chemări şoptite :

— Vanneau ! Vanneau ! Pst ! Pst ! Aici.

Vanneau trecea, arunca o privire, strecura două cuvinte :

— Sarcom de ficat... Tumoare cerebrală...

Asta-i aducea douăzeci de franci de student la ieşire.

Lucra chiar pentru medici. Îi dădea gratis „informaţii" lui Michel, pe care-l ştia sărac. Mulţi medici veneau să-l vadă pe Vanneau în laboratorul lui Norf, îi aduceau o bucăţică de carne umană :

— Spune-mi, Vanneau, crezi că-i cancer aici ?

Asta-i aducea lui Vanneau cincizeci de franci de răspuns.

Şi medicul ieşea în cîştig. Laboratoarele cer o sută cincizeci de franci. Prin Tillery, Michel avu din cînd în cînd de făcut astfel de lucrări. De altfel, cînd nu era sigur de diagnostic, se ducea fără să-i fie ruşine să-l cheme pe bătrînul laborant şi-l întreba :

— Spune-mi, Vanneau, ce crezi că e asta ?

Vanneau se apleca peste microscop, examina timp de cinci minute lungi, se ridica :

— Domnule Michel, spunea, mi-aduc aminte că-ntr-un caz asemănător, mai ieri, domnul Norf a vorbit de cancer...

Astfel, nu Vanneau, ci Norf îi dădea lecţii lui Michel. Era foarte delicat Vanneau.

Şi Norf îl cunoştea pe Vanneau. În cazurile dificile, cînd avea vederea obosită de o lungă observaţie infructuoasă, lăsa piesa sub microscop. Şi Vanneau se plimba prin jur, punea ochiul la ocular, pleca să mai dea cu mătura, se întorcea la microscop... Pe urmă, Norf îşi chema bătrînul lucrător de sală şi-i dicta raportul :

— Scrie, Vanneau. Negăsind nici un semn sigur de prezenţă a unei tumori...

Vanneau se oprea din scris, făcîndu-se că are o bruscă mîncărime la tibie.

— Apropo, domnule, spunea, continuînd să se scarpine, aţi văzut colţişorul din stînga, în tăietură... Era parcă ceva... Nu mai înţeleg nimic !

Norf se ducea la microscop, manevra moleta, cerceta colţul din stînga. Şoptea :

— Da, da... se prea poate.

Pe urmă se îndrepta şi spunea simplu.

— Scrie, Vanneau. Este vorba în cazul de faţă de o tumoră formată după cum urmează...

Laboratorul de anatomie patologică, ca toate celelalte din Franţa, primea de la stat douăzeci de mii de franci pe an. Din ăştia, Norf trebuia să plătească facturile de lumină, de gaz, cărbune, abonamentul telefonic. Îi rămîneau deci zece mii ca să cumpere instrumentele de lucru, produsele chimice, animalele şi hrana lor. Şi un şoarece costa cinci franci ! Aşa încît lui Norf îi lipseau şoarecii şi şobolanii pentru experienţele lui şi-şi petrecea nopţile punînd curse în hambarele imense care se întindeau deasupra domeniilor sale, încercînd să-şi reconstituie şeptelul. De altfel, nu se plîngea. Făcea parte din generaţia savanţilor bătrîni obişnuiţi cu sărăcia. Vanneau îi cita simplu lui Michel şi alte cazuri : exemplul profesorului Gley, preşedintele Academiei de medicină, care, pe la 1910, descoperise marele remediu al diabetului, insulina. Dar îi trebuiau treizeci de ciini ca să continue experienţa. Gley nu avea decît trei. Trebui să-şi întrerupă lucrările şi douăzeci de ani mai tîrziu, după ce zeci de mii de diabetici continuaseră să moară, insulina venea la noi ca o descoperire americană. Universitatea din Toronto (Canada) nu considerase excesive pretenţiile savanţilor

săl şi le acordase cei treizeci de cîini care le-au permis să pună la punct insulina [1].

Lui Norf îi lipseau oamenii. Îl instruise pe Vanneau. Îl ajuta şi Michel. Dar cînd Michel va fi primit doctor, va pleca. Norf va rămîne din nou singur şi obligat să se mulţumească cu asistenţi voluntari. Ar fi putut obţine, probabil, creditele necesare pentru a avea un ajutor. Dar un şef de laborator este plătit cu douăzeci de mii de franci pe an, un asistent cu paisprezece mii, un asistent auxiliar cu nouă mii, adică cu trei mii mai puţin decît un laborant. Enunţarea acestor cifre îi punea pe fugă pe tineri.

Existau cîteva burse : dar candidaţii lipseau. E-adevărat că bursele erau de cel mult trei mii de franci. Şi străinătatea îi chema pe tinerii noştri la ea. Peste tot se echipau laboratoare, uzine, centre de cercetare, care ofereau savanţilor noştri onorarii mari. Aşa încît o parte din elita ţării părăsea o patrie nerecunoscătoare şi pleca să găsească aiurea averea şi stima.

Norf nu se plîngea niciodată. Mizeriile astea nu-l afectau. Cu ochiul la obiectivul microscopului său, uita totul. Dar doamna Norf, cînd uneori Michel şi Evelyne se duceau s-o vadă, se arăta decepţionată. Ea supraveghea bugetul, ea prevedea viitorul, pe care-l vedea întunecat. Curînd Norf va fi silit să iasă la pensie. Declarat cu brutalitate prea bătrîn de către Regulament, nu va mai avea voie să intre în laborator. Nu le va păsa nici de puterea. nici de sănătatea sa intacte, nici de lucrările în curs şi nici de cercetările sale de treizeci de ani, pe punctul de a fi încununate de succes. Pensionarea, automată şi decisivă ca o ghilotină. Norf evita să se gîndească la asta. Îi venea să-nnebunească. Ce era mai rău, n-avea să primească pensie decît douăzeci şi cinci de mii de franci. Cum să trăieşti la Paris numai cu atît ? Va trebui să părăsească vechiul apartament, să vîndă cărţile, să meargă să se-ngroape într-un colţ de ţară, unde Norf va pieri de inaniţie cerebrală. În multe alte ţări, profesorul primeşte salariul întreg pînă la moarte şi, dacă a meritat titlul de „profesor emerit", păstrează dreptul de folosinţă a laboratorului. La noi, nimic. Sîntem, se pare,

[1] Interviu acordat domnului G. Champenois de profesorul Gley : „Ştiinţa franceză în pericol", *Curierul regal*, 24 octombrie 1936 (n. a.).

prea săraci pentru un astfel de lux. Trebuie să credem că o țară care nu mai are decît religia științei și inteligenței devine foarte repede inaptă chiar de acest cult.

Despre acest viitor, despre aceste necazuri și această mediocritate a unei mari existențe înăbușite, Louise Norf. bătrîna tovarășă de viață a bătrînului profesor, nu-i vorbea decît lui Michel, cînd venea să-l caute la laborator pe diavolul ei de soț ascultător și distrat ca un băietan. În fața lui Norf. tăcea. Păstra toate grijile numai pentru ea. Economisea, făcea să-i reziste cît mai mult rochiile, reducea orele femeii de serviciu. Și dintr-o dată îi aducea două mii de franci lui Norf :

— Ține ! Să-ți cumperi aparatul de microfotografie..:

Cu inconștiența și lăcomia oarecum necruțătoare ale unui copil, Norf înșfăca banii mulțumind în fugă, și se repezea la furnizorul lui de instrumente de precizie.

Capitolul al cincilea

ÎN FIECARE DUMINICĂ, Michel se ducea s-o vadă pe Evelyne în sanatoriul din Saint-Cyr.

Evelynei îi mergea din ce în ce mai bine. La auscultare, vîrful drept respira mai bine și se elibera în spate. Mai puțin horcăit, mai puțină tuse și scuipat. Pentru Michel, ameliorarea asta era de neînțeles. De boală, pe care pneumotoraxul, sărurile de aur, supraalimentația nu o ameliorașeră, ea se vindeca treptat, grație unui regim extraordinar de sărac și aproape vegetarian : puțină carne. pîine, cartofi,. legume, salate, ouă, fructe, puțină brînză și dulciuri ușoare.

Și doctorul Domberlé, el însuși fost tuberculos, trăia la fel, cu un regim și mai sărac. Cînd Michel îi vorbea de asta. el surîdea în barba lui stufoasă și sură. scotea fișe, sau îl ducea pe Michel să facă un tur în pavilionul său. să vadă bolnavi. tuberculoși, ameliorați, vindecați, care trăiau cu un ou. o jumătate de livră de pîine, trei sute de grame de cartofi, trei sute de grame fructe și o livră de legume verzi crude sau fierte, aproape fără carne, fără vin, nici zahăr pur, nici lapte. În ciuda tuturor teoriilor clasice. ei se vindecau.

Evelyne nu se îngrășase. Dar masele ganglionare de sub brațe îi dispăruseră. Nu mai avea febră, nici insomnie Regimul ? Sau o simplă coincidență ? Michel nu îndrăznea să creadă într-un asemenea faliment al medicinii oficiale. O întîmplare, se gîndea. Totul era posibil, în medicină...

Totuși, era martor la lucruri extraordinare. O singură masă toxică, puțin prea multă carne sau zahăr, un exercițiu insuficient sau excesiv, și în orele următoare Evelyne tușea din nou sau resimțea un puseu dureros în subțioară, ganglionii se umflau, chemarea la ordine era ca și instantanee.

După cîteva luni, începuse să cîștige în greutate. Ascultînd-o, Michel nu-i mai găsea decît ușoare crepitații superficiale. La radiografie, ameliorarea se vădea considerabilă. O cavernă din vîrf dispăruse. Cele mai mici nu mai erau decît pete sclerozate. Cît despre infiltrațiile pulmonare, ele se micșoraseră incredibil.

Prescripțiile lui Domberlé erau foarte departe de a fi uniforme. Ele variau după uzura bolnavului. Contrar tuturor metodelor clasice, cu cît bolnavul era mai slăbit cu atît regimul prescris era mai ușor, simplificat, nu în cantitate, ci în calitate. În cazurile extreme, destul de rare de altfel, Michel vedea astfel tuberculoși menținîndu-se și recîștigînd teren cu doze nemaipomenite de azot : o zecime de ou pe zi, o urmă de unt, cinci grame de brînză. În compensație, creșteau considerabil dozele de legume, cartofi și făinoase ușoare. Cînd Michel le vorbea despre asta celorlalți medici din sanatoriu, aceștia înălțau din umeri. Totuși, în două zile, cu această metodă, văzuse atenuîndu-se focare pulmonare la o tuberculoasă cu spleno-pneumonie, horcăitul și suflul liniștindu-se, nu mai rămîneau decît submatitatea și obscuritatea respiratorie. Trei zile de revenire la supraalimentație, și totul reapărea : febră, respirație șuierătoare, horcăit...

— Cum am descoperit asta ? zise Domberlé, într-o duminică după-amiază, cînd Michel îl întrebă iarăși. Îmi cereți să vă spun chiar povestea vieții mele. Știți că sînt un fost tuberculos. Orfan de mic, eredo-artritic, crescut foarte prost de un unchi, mi-am făcut la Paris studiile de medicină, am mîncat la restaurant, am umblat după

clientelă. ...Pe scurt, tocmai mă stabilisem ca medic, cînd mi-am dat seama că am o infiltraţie la plămînul drept...

M-am îngrijit după metoda clasică : carne crudă, ouă, lapte, îndopare... Şedere în Suedia, sanatoriu... Vă scutesc de amănunte... Pe scurt, mă pregăteam să dispar...

Atunci avu loc incidentul. Într-o dimineaţă, o călugăriţă care-mi aducea o oranjadă, greşeşte paharul. Şi beau limonada purgativă destinată unui vecin. Îmi spun : „Cu o aşa poveste, ăsta-i sfîrşitul !"

O zi şi o noapte îngrozitoare, care m-au doborît, golit, la capătul puterilor. N-am adormit decît în zori şi m-am trezit uşurat în mod miraculos... Respiraţie uşoară, scăderea febrei, senzaţie generală de bine. Pulsul coborîse la 80. Mîinile îmi sînt dezumflate, mai puţin albastre... Starea asta mai bună durează două zile. Pe urmă febra reapare.

Acest bine inexplicabil m-a făcut să reflectez. Merg la risc. Cer limonadă purgativă, sufăr aceeaşi detracare intestinală, urmată de aceeaşi ameliorare momentană. Şi recidivez astfel la fiecare trei sau patru zile, micşorînd dozele. Cu acest regim ciudat de purgaţie şi ajunări, pierd şase kilograme în două luni, dar pot părăsi camera !

Iată-mă pornit astfel pe un drum la capătul căruia nu văd decît dezastrul, slăbirea, epuizarea şi de unde orice întoarcere înapoi îmi este totuşi interzisă. Am impresia lămurită că trăiesc din propriile mele rezerve, că la un preţ prea mare, cumpăr doar o scurtă amînare. Îmi zic totuşi : „Se pare că e o legătură între starea digestivă şi febră, puls, congestia şi infiltraţia plămînilor".

Ajung astfel să elimin din hrana mea alimentele cele mai intoxicante : carnea, peştele, vinul, zahărul, alcoolul. O masă prea bogată, şi cîteva ore mai tîrziu înregistrez junghiuri într-o parte, dureri de umăr, umflarea şi albăstrirea mîinilor, hiposistolie cardiacă. De ce ? Să nu cercetăm.

Continuu astfel, îmi îngrijesc în mod ciudat tuberculoza prin stomac şi intestin, exclud pe rînd din alimentaţia mea untul şi legumele uscate. Sînt condamnat la ulci de ricin la fiecare trei zile şi înghit porţii zdravene de legume fierte şi salate. Greutatea mea scade de la şaptezeci la şaizeci şi unu de kilograme. Mă sperii ! Totuşi, starea pulmonară se îmbunătăţeşte !

Încotro mă îndrept ? Cît voi mai rezista astfel ? Mă simt mai bine, dar mă tem că mă voi prăbuşi. Slăbirea mea umple de consternare întregul spital. Iată-mă la cincizeci şi şapte de kilograme. Puls 60. Dar cea mai mică încercare pentru a face să-mi crească greutatea, pulsul sau presiunea arterială prin ingerarea de alimente fortifiante aduce înapoi toate suferinţele. Nu mai e posibil să dau înapoi. Totuşi, purgativele ruinează intestinul, împiedică asimilarea şi mă aduc în stare de acidoză cu edem generalizat. O soră-infirmieră de treabă are ideea să-mi administreze o porţie zdravănă de prune uscate. Bunăstare evidentă, pe urmă vindecare.

În mai următor, ies din spital. Cîntăresc patruzeci şi nouă de kilograme. Mă întorc la Paris, închiriez o bucătărie şi o cameră. Mi-am vîndut toată mobila. Mi-au rămas patul, măsuţa de brad... Ies rar. O sută de metri pe trotuar, şi sînt terminat, nu mai pot, trebuie să chem un taxi... Unde să mă duc ? Ce se va întîmpla cu mine mîine ? Nu mai am bani, clientela mi s-a risipit. În faţa mea e necunoscutul şi nici o îndrumare. Doar cîteva certitudini pierdute într-o învălmăşeală de lucruri inexplicabile, trebuie să mă odihnesc, să mă hrănesc cu legume, cu cîteva boabe de linte, să mă lipsesc de carne şi uneori chiar de ou şi de lapte ! Asta-i tot ce ştiu sigur pentru a mă îngriji. Perioade îndelungate, regimul aproape vegetarian este tolerat fără denutriţie.

Ajung la disperare. Nu-mi mai explic nimic, am momente de revoltă. Pe urmă îmi dau seama că această revoltă mă va duce la pieire. Sfîrşesc prin a înţelege că în spatele acestei incoerenţe trebuie să se afle o regulă pe care am încălcat-o, şi pe care sînt pe cale de a o regăsi, pas cu pas, îndrumat, îndreptat, biciuit de suferinţă şi de încercări. Mă supun, ascult, mă resemnez, merg încetişor, mă tîrăsc din cădere în cădere şi mă ridic ca un animal sfîrşit dar ascultător. Şi fiecare nouă încercare îmi aduce un nou adevăr, încep să întrevăd partea de utilitate, rolul suferinţei pe pămînt.

Pas cu pas, dureros, mă îndrept spre nu ştiu ce. Existenţă incredibil de restrînsă şi solitară. Toate astea sînt de neconceput pentru cei din jurul meu, cîţiva prieteni numai, medici, care se sperie pentru mine.

„— Înnebuneşti, bătrîne !“

„— Vegetarism în starea ta !“

„— Să te lași să slăbești douăzeci de kilograme !“

„— Ia măcar puțină carne crudă, untură de pește !“

„— Un medic care ar face asta bolnavilor lui ar fi aruncat la închisoare !“

Urmez o cale pe care n-a mers nimeni, niciodată. Nici un profesor. Nici o carte. Mă sperii, aș vrea să dau înapoi. Nu se poate. Cel mai mic recul reînvie răul. Și iată-mă în fața obligației pe care o înlătur și-aș vrea să o resping, și care se impune cu necesitate : să constat că tot ce mi s-a prescris și am aplicat pentru tratamentul tuberculozei este greșit.

La șase luni după ieșirea din sanatoriu, mă întorc aici, dar ca medic asistent. E adevărat că încep prin a mă crede bolnav, și că trebuie să le spun tuturor că se înșală. Dar mi-e totuna, pentru mine este o reînviere.

Locuiesc în sat într-o veche magherniță, fără lux. Cîștig trei sute șaptezeci și cinci de franci pe lună. E minunat ! Și o sută zece bolnavi în pavilionul meu. Aici sînt stăpîn. „Patronul“ vine de două ori pe lună.

Examinez, chestionez, caut. La aproape toți bolnavii mei regăsesc o lungă perioadă de supraîncărcare alimentară, de tulburări digestive, o intoxicație prelungită, pe care supraalimentația și tratamentele clasice, mai ales injecțiile, au agravat-o. Tuberculoza ar fi deci o stare secundă, rezultatul unui lung surmenaj digestiv.

Unii dintre bolnavi, din clientela mea încă mică, sînt curioși. Le interzic carnea. Întreabă :

„— De ce ?“

Le interzic excesul de zahăr pur, pîinea integrală, fasolea uscată.

„— De ce ? De ce ?“

Îi trimit la plimbare.

„— Ei, știu și eu de ce ? O constat după cazul meu ! Asta-i tot !“

Totuși, mă înfurii că nu le pot răspunde. Caut în zadar în cărțile mele, reiau chimia, calculul caloriilor, dozajul în azot și în zahăr. Nimic ! Pe urmă, într-o bună dimineață, prima descoperire esențială, prima etapă, lumină bruscă : Este o problemă de concentrație !

Zău, asta-i ! Autorii clasici prescriu invariabil bolnavilor lor atîtea grame de azot, atîtea calorii pe kilogram corporal. Pentru ei bolnavii sînt tauri, sau mai exact, mașini, care ard tot combustibilul. Or, un bolnav este

o mașină slăbită, un transformator care transformă rău. Deci, în loc să-i dai alimente concentrate, carne, zahăr, vin, întăritoare, trebuie să-i dai un aliment de concentrație slabă ! Un tuberculos, care este un șubrezit, se epuizează transformînd și asimilînd ouă, zeamă de carne și de legume seci ! Iată de ce nu tolerează decît pîine albă, carne ușoară, brînzeturi dulci, cartofi, legume verzi și fructe neacide ! Toate aceste alimente au o slabă concentrație de azot, hidrocarburi, materii grase sau minerale. Și toată arta este de a potrivi gradul de concentrație al alimentului la puterea digestivă a bolnavului. Alimentul tare la ființa puternică, alimentul slab la ființa slabă. Asta-i condamnarea supraalimentației !

Astfel înarmat cu un regim alimentar blînd, tuberculosul nu mai are decît să-și regleze cheltuielile. adică să-și adapteze eforturile musculare și oboselile după rețetele de energie în parte reduse pe care i le va aduce noul lui mod de hrănire.

Pe urmă a intervenit o nouă catastrofă : folosirea excesivă a lămîii mă demineralizează. Atît de mult, încît în urma unei tăieturi la deget, văd umflîndu-mi-se ganglionii de la subsuoară și declarîndu-se o adenită supurantă. Încă o dată mă revolt, disper, fără să înțeleg. Să mă operez ? Imposibil, ficatul meu nu ar rezista la cloroform. Îmi pun deci un dren în rană și trăiesc astfel, încercînd să nu mă mai gîndesc la asta. Dar mă doare, se umflă, supurează. Trebuie să mă ocup de asta. Or, această nouă nenorocire este salvarea mea. Am acum sub ochi barometrul stării mele generale. Supurare, puseuri congestive, junghiuri și dureri se întețesc sau scad după calitatea și dozajul alimentației, exercițiului fizic, odihnei. Încetez să-mi blestem ganglionii și ficatul de ins intoxicat, care mi-a interzis operația. Ce-aș fi aflat fără această încercare ? Ce de greșeli aș fi continuat să fac ! Și ce nenorociri mai mari ar fi adus ele ?

Astfel, acum am în mînă cheia, răspunsul la „de ce" ! Totul este o chestiune de concentrație, de densitate alimentară. Efectul suprasarcinilor alimentare în cantitate sau în densitate este de a face să treacă în sînge acizi neoxidați, pe care organismul se va sili, spre ruina lui, să-i neutralizeze, smulgînd oaselor, dinților, de oriunde va putea, calciul necesar. De unde demineralizarea, epui-

zarea şi neputinţa crescînde de a asimila orice aliment concentrat.

În sanatoriu, încercări discrete. Interzic greşelile mari : supraalimentaţie, injecţii. Bolnavii mei bombăne un pic, pentru restricţia de carne. Pentru că domneşte încă ideea fixă a îndopării.

Pe urmă cîţiva convinşi formează un nucleu care creşte. Cîştig cîţiva tuberculoşi. Curînd, ceilalţi sînt izbiţi de diminuarea considerabilă a hemoptiziilor, a acceselor de febră în pavilionul meu. Rezultatele experienţei îmi permit să generalizez aceste principii, să le verific şi să le completez. Şi în acelaşi timp continuu asupra mea acea experienţă de necrezut, resemnat, supus, susţinut la început de voinţa de a trăi, apoi, mai tîrziu, de un soi de curiozitate ştiinţifică, de dorinţa de a vedea ce se va întîmpla după toate astea. Ore de disperare în faţa acestei singurătăţi. Îndoieli, revolte, în faţa sarcinii impuse, căii pe care sînt împins fără posibilitatea de a da înapoi. Trebuie să privesc în urmă, să văd drumul parcurs, progresele înfăptuite, certitudinile stabilite, binele făcut deja în jurul meu, pentru a-mi recăpăta încrederea şi a accepta.

La fiecare încercare, un pas înainte. Construiesc un adevăr neşlefuit încă, mă obişnuiesc să manevrez regimurile ca pe remedii, să folosesc diversele lor posibilităţi, să răresc dozele de alimente concentrate, dar necesare, ouă, lapte, zahăr în amestec. Învăţ să le deconcentrez, diluîndu-le din belşug în preparatele culinare simplificate. Devin bucătar şi în acelaşi timp chimist. Şi seara, acasă, în camera mea, scriu pe măsuţa mea de brad primele idei încă nedesluşite ale unei cărţi noi, care va aduce aceste noţiuni universal nesocotite ale tuberculozei provocate de artritism — şi ale vindecării ei printr-o alimentaţie deconcentrată şi dezintoxicantă.

Iată cum am descoperit asta. Ideile mele esenţiale ? Le cunoaşteţi acum.

De la Pasteur, medicina clasică este hipnotizată de microb. Devii tuberculos, crede medicina, pentru că un microb s-a grefat pe tine. Ea îşi imaginează că organismul se apără supraactivîndu-şi cheltuielile, de unde slăbirea şi demineralizarea. Leacurile propuse de această medicină clasică : distrugerea microbilor prin antiseptice, supraalimentaţia în volum şi mai ales în calitate, alimentele

cele mai bogate, cele mai puternice, ouă, zahăr, carne crudă, lapte, injecţii cu arsenic, cu ser, ficat crud de viţel etc., etc... Această formidabilă biciuire şi violentă reacţie a unui organism rănit de antiseptice aduc, la unul din zece cazuri, vindecarea momentană, aşteptînd recidiva fatală în ziua cînd organismul îşi va fi epuizat energia pentru a răspunde la aceste surescitări. De unde frecvenţa recidivelor la tuberculoşii „vindecaţi".

De altfel, cel mai adesea, aceste metode nu aduc decît intoxicaţia digestivă, artritismul, epuizarea accelerată a rezistenţei bolnavului pe care pretindem a-l salva.

Adevărul este că în stare normală omul se apără victorios împotriva acestui bacil. Bacilul nu contează. O dată cu epuizarea, slăbirea subiectului, microbul se poate grefa pe el.

Această slăbire a apărărilor naturale, din zilele noastre, este provocată cel mai adesea de o alimentaţie nesănătoasă, toxică, iritantă (carne, cîrnaţi, zahăr, alcool) care surescită un moment, te face să crezi într-o creştere a forţei, dar iroseşte energiile subiectului, îl acidifică, îl dezarmează în faţa bacilului tuberculozei, ca de altfel în faţa oricărui alt microb (tifoidă, difterie, septicemii).

Acestui ins slăbit care este tuberculosul îi trebuie desigur o alimentaţie foarte completă şi destul de sintetică, dar care să nu comporte nici un aliment concentrat, supraabundent, violent. Lui i se potriveşte numai alimentul atenuat, diluat, adaptat puterii sale reduse de asimilare. Pentru că alimentaţia este o luptă. Un bolnav se epuizează disociind şi asimilînd alimente prea concentrate. Uzat de surmenaj, nu se va vindeca decît prin trecerea în „ralenti", care va provoca renaşterea imunităţilor sale naturale.

Otrăvile tuberculosului sînt deci alimentul concentrat şi alimentul acid, antisepticul, medicamentele, tot ce îl forţează, îl surmenează şi îl epuizează, în alimentaţie ca şi în folosirea forţelor sale. Metodele actuale de tratament, care ignoră aproape pe de-a-ntregul regimul alimentar şi nu văd decît îndoparea, sînt ilogice şi periculoase. Este regretabil că se cheltuiesc miliarde fără nici un rost pe tratamentele iraţionale aplicate în zilele noastre nu numai contra tuberculozei, ci contra oricărei stări de decădere organică. Pentru că principiile pe care

vi le dau, legile vieţii sănătoase, sînt valabile nu numai pentru tuberculoză, ci pentru toate stările morbide fără excepţie.

Marele pericol nu este bacilul Koch, microbul, tuberculoza, cancerul, boala în sine, ci cauzele care le provoacă, şi împotriva cărora nu se face nimic : sinuciderea alimentară a rasei albe care-şi abandonează hrana ei adevărată, cerealele, fructele, legumele, pentru a consuma din ce în ce mai mult carne, zahăr, alcool şi alimente chimice care o termină în cîteva generaţii.

Capitolul al şaselea

LA SPITALUL *Egalité,* Fabienne lucra de la sfîrşitul anului 1931 sub conducerea lui Bourland. Agregat de aproape zece ani, remarcabil chirurg, Bourland, înlăturat de Vallorge, nu făcu la început o primire prea entuziastă noii stagiare. Era un bărbat de treizeci şi nouă de ani, înalt şi vînjos, purtînd o barbă neagră, deasă. Era văduv de cinci ani şi tată a două fetiţe, pe care Fabienne le găsea drăguţe şi de care se interesa, cînd acestea veneau, uneori, să-l aştepte pe tăticul lor la spital. Aceasta îi trezi simpatia lui Bourland.

Îşi făcu curînd şi o prietenă. Madeleine Daele, sătulă de sanatoriu, de bîrfele şi de micile cruzimi la care o supuneau două, trei colege de la plecarea lui Seteuil, ceruse schimbarea serviciului şi o repartizaseră la *Egalité.* O luă pe Fabienne sub îndrumarea ei şi se însărcină cu ucenicia-i de infirmieră.

În prima zi de la sosire, Fabienne începu prin a asista la o operaţie, o hernie strangulată la un tînăr muncitor de douăzeci şi doi de ani. Bourland fu concis. Abia intrată în sala de operaţii, i se adresă :

— Domnişoară, aşază-te acolo. Pune-ţi mîinile la spate. Priveşte totul. Şi nu te atinge de nimic. Daca simţi că te înmoi, ieşi. Pentru că nu vom avea timp să ne ocupăm de dumneata.

Astfel prevenită, Fabienne se duse să se sprijine de un perete, nu prea aproape de „biliardul" pe care se afla pacientul, şi privi. Asta nu însemnă pentru ea mare lucru. Nu vedea nimic decît o etalare de pînze

albe cu un mic spațiu de carne goală în mijloc, unde Bourland își vîra instrumentele nichelate. Era foarte cald. Toată lumea tăcea. Nu se auzea decît glasul lui Bourland, din cînd în cînd, cerînd scurt :

— Don'şoară Daele, pense, vă rog.

— Don'şoară Daele, catgut... Mulțumesc.

Și chiar în secunda aceea, Madeleine Daele îi dădea pensele așezate pe un capac de cutie, sau firul de catgut înfășurat în micul tub plin cu alcool.

„Avea o rochie-n carouri
Care se vedea din palton,
Și părul bine pieptănat..."

cînta operatul, cu o ciudată voce îndepărtată, de om care visează.

Nu ! Nu-i așa ! De la-nceput :

„Care se vedea din palton,
Un nas cîrn, părul tăiat..."

— Don'şoară Daele, fibră de Florența, spunea Bourland.

Fabienne fu cea care, odată intervenția terminată, îl duse pe operat afară și primi sarcina de a-l supraveghea pînă la trezire. Acesta dormea bine, era foarte liniștit. Dar cînd, o jumătate de oră mai tîrziu, sosi Madeleine Daele, el era pe cale de a-și înghiți limba și de „a da ochii peste cap." Fabienne nu văzuse nimic. Madeleine îi prinse limba și i-o trase afară din gură. Operatul se trezi liniștit o oră mai tîrziu.

A doua zi, fu operat de o dublă otită un băiețel de cinci ani. Fabienne făcu de gardă. Cînd se trezi, acesta avu dureri și plînse. Avea un cap enorm, înfășurat tot în pansamente. Fabienne, înmărmurită, îi vorbi, îi cîntă cîntecele vechi, îi spuse o grămadă de povești. El se liniști, rămase foarte cuminte privind-o. Pe urmă, trecu Bourland și o întrebă ce naiba face acolo. Ea îi explică, foarte mîndră, că-l distrează pe copil și că reușește foarte bine... Bourland îi surîse cu tristețe :

— Micuța mea, nu te aude Nu mai are timpan ! Otită dublă. S-a terminat ! E surd !

Fabienne plînse.

Cîteva zile mai tîrziu, Bourland avu primul mort din anul acela : un bărbat de douăzeci și opt de ani, căsă-

torit, tată a trei copilaşi, care muri chiar la sfîrşitul intervenţiei. Madeleine Daele era în concediu. Bourland puse să fie dus mortul în camera de alături, o chemă pe Fabienne şi-i zise :

— Soţia lui este pe coridor. Du-te s-o anunţi. Cu menajamente, da ?

Fabienne rămase douăzeci de minute în spatele uşii, aşteptînd, făcîndu-şi curaj, fără să reuşească să iasă din cameră. Trebui totuşi să iasă, să se ducă în faţa nefericitei, să-şi caute cuvintele care pregătesc lovitura de pumnal.

Dar cel mai zguduitor, era cu alcoolicii. Erau în număr necrezut de mare printre muncitorii care veneau la spital să se opereze. Culcaţi pe „biliard", cu masca pe figură, respirau eterul, se congestionau, începeau să se contorsioneze. Infirmierul care le dădea anestezicul le prindea capul cu amîndouă mîinile. Madeleine Daele apuca masca, deschidea la maximum robinetul. Dar în aţipirea lui inconştientă, alcoolicul rezista, lupta, rupea curelele care-i legau membrele. Doi infirmieri zdraveni trebuiau să-l apuce strîns pe om, să se lupte cu el, să-l stăpînească de bine, de rău. Şi cum putea mai bine, în grabă, cu tăieturi mari, Bourland îi deschidea pîntecele agitat de convulsii şi de tresăriri, inciza, ştergea cu buretele, îl cosea la loc şi uneori îl rănea pe om şi se rănea şi pe el. Foarte adesea omul murea în aceeaşi zi.

— Ar trebui ca elevii de şcoală să vadă asta, spunea Bourland. Le-ar trece cheful de „păhăruţ" !

În fiecare dimineaţă, Fabienne îşi îndeplinea obligaţiile. Golea vasele de noapte, învăţa să-i spele pe bolnavi, să le facă patul fără ca ei să trebuiască să se ridice, să vadă şi să asculte totul cu un surîs, să n-aibă niciodată un gest sau un cuvînt care să îi trădeze scîrba, să iasă foarte repede şi foarte demn cînd i se făcea greaţă, pentru a merge să vomite în closet cu toată discreţia posibilă. Trebuia să pară puternică, liniştită, cu multă experienţă şi obişnuită cu totul. Dimineaţa, luarea temperaturii bărbaţilor îi punea probleme delicate. La început, Fabienne le întindea bolnavilor în tăcere, cu un gest elocvent, termometrul. Dar mulţi contemplau micul obiect cu o satisfacţie politicoasă, întrebîndu-se ce naiba ar putea face cu el.

— Luaţi-vă temperatura, explica Fabienne.

— Ah ! da, da.

Şi după cum suferea de un abces la gambă sau la braţ, bietul om îşi punea termometrul pe tibie sau pe biceps, cel mai aproape de suferinţă, bineînţeles.

— Nu. nu ! protesta Fabienne cu voce scăzută şi roşie de ruşine. În anus... ! în anus...

— În ce ? întreba tipul, cu nevinovăţie.

— Trebuia să-i explice unde anume se găsea anusul. El înţelegea dintr-o dată şi devenea mai stacojiu decît Fabienne. Erau astfel momente foarte penibile, cînd trebuia ea însăşi să fixeze termometrul sau să aştepte eşantionul de urină pe care un ins cumsecade, zăpăcit cu totul pentru că trebuia s-o facă în faţa acestei tinere, nu reuşea să i-l dea.

— Haide ! Haide ! îl încuraja Fabienne. Sînt infirmieră. Nu sînt femeie ! O infirmieră nu este o femeie...

Şi dacă acest raţionament discutabil nu ajungea, îşi amintea de stratagema pe care i-o indicase Madeleine Daele :

— Înghiţiţi, spunea. Înghiţiţi, da, faceţi ca şi cum v-aţi înghiţi saliva.

Buimăcit, tipul înghiţea imaginare mase de salivă şi retenţia înceta brusc, un jet bogat de urină ţîşnea în flacon.

— Drace ! zicea omul uimit şi mulţumit, umblaţi cu trucuri, voi, astea !

Pe urmă Bourland o chema pe Fabienne :

— Domnişoară, numărul 88 va ieşi. Fractura i s-a reparat, aproape. Dar domnişoara Daele şi-a dat seama că a făcut tuberculoză la plămînul drept. Nu vrea să intre în sanatoriu. Trebuie să muncească pentru ai lui. Îl vei avertiza, nu-i aşa ? O să-i spui că trebuie să se despartă de băieţel, să nu-l contamineze. Are un băieţel de cinci ani. Şi mai ales că nu trebuie să aibă raporturi cu nevastă-sa.

Fabienne trebuia să se descurce, îi dădea omului lovitura, se pregătea să-i explice, gravă, cu un aer foarte îmbătrînit şi cu sudoare pe frunte, că era mai bine pentru el să nu se mai culce cu femeia lui...

Foarte repede, fu îndrăgită de toţi aceşti nefericiţi pe care-i iubea. Îi era teamă să nu le facă rău, mîinile îi tremurau cînd trebuia să înţepe o femeie în plină venă a braţului. Femeia era cea care o încuraja, care îi întindea braţul, care-i surîdea să nu-i fie teamă.

— Haideți, domnișoară. Nu trebuie să vă fie frică !

Toți acești oameni aveau totuși o sensibilitate a lor, puțin deosebită de a ei, dar la fel de fină și delicată. Bărbatul ale cărui mîini le ținuse în vreme ce i se vîra un ac în canalul măduvei spinării nu o uita, de acum era ceva, o legătură între ea și el, o simțea după felul cum o privea cînd trecea, cum o urmărea din ochi, ca un ciine căruia i-ai făcut un bine. Înțelesese tot ce dă o infirmieră din inimă, din sine însăși în simplul gest de a ține mîinile cuiva.

Profesorii, mereu grăbiți, ghiceau mai puțin lucrurile astea mici. „Patronul" trecea prin dreptul incurabililor, al condamnaților, fără să se mai oprească la patul lor. La ce bun ? Nu mai putea să le fie util, și nici ei lui. Datoria lui era să se ocupe de ceilalți. Dar cînd acesta ieșea, Fabienne vedea în ochii bolnavului abandonat neliniște și disperare. Se ducea la el.

— Domnișoară ! Domnișoară ! Nu m-a privit ! De ce nu m-a privit ? Înseamnă că s-a terminat cu mine, așa-i ?

Trebuia să-l consoleze, să-l încurajeze, să-l mintă. Madeleine Dacle se pricepea de minune la așa ceva. Și niciodată, niciodată, orice se întîmpla, nu găsea vreo vină patronului, medicului. Găsea motive pentru toate, scuze, pretexte. Trebuia, știa ea, ca omul să aibă încredere pînă la capăt în cel ce-l îngrijea.

— Asta și religia, spunea, reprezintă trei sferturi din vindecare, micuțo !

Pentru că remarcase, ca toată lumea, puternicul factor de resemnare morală, și prin urmare de ameliorare fizică, pe care-l aduce o speranță, o credință.

— Porcul ! Banditul ! Mizerabilul ! strigau femeile în chinurile nașterii, tăvălindu-se de durere și blestemîndu-și bărbații. Niciodată ! Niciodată n-o să mă mai atingă ! Ah ! Domnișoară, să nu vă măritați niciodată !

Și cînd, o jumătate de oră mai tîrziu, Fabienne le aducea pruncul, uitau totul, spuneau :

— E frumos, nu-i așa ? E mare ? O tînără frumoasă, ca dumneavoastră, domnișoară, trebuie să vă măritați repede, să faceți vreo duzină ca ăsta !

Nașterile aveau loc la parter. Pe urmă, lăuzele erau duse la etajul întîi. Madeleine Daele primea pe o pînză îndoită în patru bebelușul atunci adus pe lume, cu meconiu pe el. Îl ducea, îl spăla, îi dădea primele îngrijiri.

Şi Fabienne era aceea care apoi îi ducea pe nou-născuţi la mamele lor, unul după altul, cinci, şase, şapte fiinţe plăpînde una după alta. Femeile, culcate, încă roşii, se ridicau cu greu pe pat, o căutau din ochi de departe, să vadă dacă pe al lor li-l aducea.

Uneori, era cîte una care-i vedea astfel trecînd pe toţi ceilalţi, şi al ei nu mai sosea. O fixa cu privirea pe Fabienne. Fabienne nu se putea opri de-a o privi la rîndul ei. Şi din această privire femeia ghicea că pruncul ei era mort şi începea să plîngă. Cînd putea, Madeleine Daele îi boteza în grabă, înainte ca ei să moară. Cu o picătură de apă pe frunte :

— Te botez Joseph, în numele Tatălui... Şi pe urmă copilul se ducea... Ciudate botezuri, lugubre. Fabienne văzu astfel murind douăzeci de Joseph. Pentru că Madeleine n-avea timp să caute diversitate în numele pe care le dădea.

Erau de asemenea nenumărate fete-mame care-şi părăseau copilaşul ieşind din spital, îl lăsau acolo pentru Asistenţa Publică. Trebuia aproape să se bată cu ele, făcea totul ca ele să consimtă să-şi privească copilul, să se ocupe de el, să-l cureţe, să-l ţină în braţe. Dacă acceptau o singură dată să-i dea să sugă, totul se schimba, erau salvate, nu mai aveau pe urmă niciodată curajul de a-l abandona. Dar ele ştiau asta, se temeau de propria lor inimă, de acest instinct mai puternic decît ele, şi respingeau cu sălbăticie copilul, refuzau să-şi arunce privirea asupra lui.

Mai erau la spital şi avorturile clandestine ratate, care nu se mai numărau, femeile în plină hemoragie care îşi perforau fătul şi uterul în acelaşi timp cu o andrea sau cu un ac de pălărie. Nici măcar nu le puneau întrebări. La ce bun ? Nici ele nu spuneau nimic, rămîneau mute, neîncrezătoare. Numai Bourland urla, le numea tîrîturi şi, dacă nu era vorba decît de chiuretaj, le făcea raclajul fără să le adoarmă, ca să le piară cheful s-o ia de la capăt. Ele scoteau ţipete înspăimîntătoare.

— Ca să ţii minte ! zicea Bourland. E vina ta !

Avortul îl enerva întotdeauna pe Bourland. Metoda avea partea ei bună. Mai întîi, evitînd intoxicaţia prin anestezie, operatele se vindecau foarte repede. Şi apoi, de pe urma operaţiei rămîneau cu o teamă salvatoare.

Uneori revedea la consultaţia prenatală femei chiuretate de el cîteva luni înainte.

— Ia uite ! Tu eşti ! spunea. Aşa deci ! Te-ai hotărît să te laşi umflată ?

— Ah, domnule doctor, mărturisea femeia, mai bine o naştere, decît un chiuretaj !. „Omul" meu n-are decît să bombăne dacă vrea ! La naiba !

Fabienne se ocupa de bebeluşii abandonaţi. Erau întotdeauna cam o sută, pe care-i ţineau la spital pînă ce împlineau un an. Pe urmă Asistenţa Publică îi încredinţa unor doici. Într-o cameră erau de la cincisprezece la douăzeci, fiecare în pătuţul lui. Intrai aici în mijlocul unui concert de urlete şi miorlăituri. Infirmierele trebuiau să ţipe ca să se facă auzite. Pe o masă lungă, din mijlocul încăperii, copiii erau schimbaţi şi scutecele aruncate într-un coş mare. Te sufoca un miros puternic de amoniac. Fabienne, desfăşînd copilaşii, îşi ţinea respiraţia. Odată parcurse toate saloanele, trebuiau pregătite biberoanele, apoi hrăniţi cei mici. Pe urmă o lua de la capăt cu schimbatul. Multe dintre aceste fiinţe micuţe erau bolnave. O idioată, hidrocefală, cu capul enorm, nu reuşea să închidă gura pe biberon, şi scotea în fiecare clipă un soi de hohote de rîs stridente care-i trezea pe cei din jur. Alţii, slabi, chirciţi, rămîneau nemişcaţi la nesfîrşit, se gîndeau la nu se ştie ce, şi, răscumpărînd păcatele mamei, alunecau într-o dimineaţă din viaţă în moarte, fără să dea de ştire. Erau atît de rahitici, atît de descărnaţi, ăştia slăbuţi de tot, încît nici nu mai ştiau unde să le facă injecţiile. Degeaba îi suceau şi-i răsuceau, nu găseau nici un loc unde să vîre acul fără să dea de os. Mai ales copiii sifilitici, cărora li se făceau seriile de injecţii intravenoase ale lui Noar. Pentru Fabienne era ceva înfricoşător în tratamentele astea antisifilitice aplicate unor copilaşi de şase luni, în vreme ce vinovaţii continuau poate, nepedepsiţi, să contamineze fiinţe şi să procreeze viitoare victime. Cel mai rău era că trebuia să fii atent şi să te păzeşti, cu ţîncii ăştia nenorociţi. Din ochi şi din nas le curgea încontinuu o umoare murdară, sau plaga buricului se lărgea, nu se usca, supura fără încetare. Şi dacă-i ştergea fără precauţie, risca să se infecteze ea însăşi.

Pe toţi abandonaţii Asistenţei îi îngrijeau mai bine ca pe ceilalţi. Se ataşau de ei surori, infirmiere, fetele de la saloane. Erau bune şi drăguţe, micile făpturi. Se jucau

singure în pătucurile lor, în picioare, agățate cu amîndouă mîinile de vergele. Te priveau trecînd, calme, aproape grave, fără să surîdă, în tăcere, copii care n-au fost prea sărutați, nici iubiți. La gît purtau un șirag, naivul și durerosul șirag de mărgele albastre al Asistenței Publice, cu o medalie rotundă : „Republica Franceză". Printre acești copii erau cîțiva de-a dreptul adorabili, după care li se rupea inima să-i vadă plecînd la Asistență : așa era o fetiță, foarte drăgălașă, foarte iubitoare, pe care o abandonase o spălătoreasă de vase de la spital. Toate infirmierele se atașaseră de ea. Fabienne nu putea să privească fără îngrijorare fețișoara ei temătoare și mereu neliniștită, de parcă acest copil ar fi presimțit ceva. Se apropia ziua : avea să plece la sfîrșitul săptămînii la Asistență, cînd se află dintr-o dată că Madeleine Daele a adoptat-o.

Și în august 1932, puțin înainte de plecarea Fabiennei, s-a răspîndit vestea : Bourland se căsătorește cu Madeleine Daele. Ea îi aducea acest copil. El văduv, mai avea doi. Alcătuiau o frumoasă familie chiar înainte de a se lua. Despre el se află de asemenea că pleacă de la facultate. Se săturase de oprelişti, de manevre, de pasul bătut pe loc, în așteptarea morții unui titular, de lungile strategii fățarnice, de uneltiri, săpături și contrasăpături în jurul locului asediat, de cursele nebunești spre catedra vacantă. Toată această politică, toată această bucătărie îl obosea. Se săturase să vadă fii de „patron", „fii de arhiepiscop" lăsîndu-l în mod jignitor în urmă, în numele influenței paterne, fără să fi muncit deloc !

O țară din America de Sud îi oferea un post. Bourland spuse adio Franței, se duse să-și întemeieze căminul și să-și ducă talentul și știința în altă parte. În zece ani, ca atîția alții, se va întoarce, celebru, după ce-și va fi făcut acolo un nume. Și încă o dată Franța va primi cu entuziasm și-l va onora ca pe un mare om pe cel cu care ea n-a știut ce face.

Capitolul al șaptelea

ÎNTR-O SEARĂ, cînd tocmai se întorsese de la laboratorul lui Norf, Michel îi văzu ivindu-se în camera lui pe Tillery, Seteuil și Santhanas.

Seteuil venea din Nord, să-şi cumpere utilaj pentru radiografii, Santhanas sosea din Normandia şi era şomer.

Avusese acolo o situaţie excelentă pe care reuşise s-o ducă de rîpă. Porcul ăsta, care ar fi izbutit să facă să supureze o statuie, cum spunea despre el Géraudin, se apucase să practice chirurgia la domiciliu. I se întîmplară unele experienţe neplăcute : oase de braţ sau de picioare, puse la loc de el, se dovediră sudate invers, şi trebui să le rupă din nou să le îndrepte. Asta descuraja clientela. În cele din urmă, într-o zi, operînd un puşti la domiciliu, Santhanas îşi dădu seama că acesta murise. Accident de care nici un medic nu este responsabil. Dar cum Santhanas era singur cu servitoarea în cameră, luă copilul, îl culcă din nou în pat, ieşi şi-i anunţă pe părinţi :

— Doarme, o să dureze două ore. Linişte absolută. Şi mai ales, nu e voie să intraţi. Costă şase sute de franci.

Îi luă şi plecă.

Două ore mai tîrziu, părinţii găsiră micul cadavru rece de tot, o întrebară pe servitoare, ghiciră afacerea. Şi satul întreg, înarmat cu furci, urcă să ia cu asalt casa lui Santhanas. Mulţumită ajutorului jandarmeriei, Santhanas reuşi să fugă.

— E neplăcut, le spunea celor trei prieteni, explicîndu-le întîmplarea. Dar cu atît mai rău. O să mă descurc. Am prieteni homeopaţi... Se pare că iese ceva la chestia asta. Mă voi reprofila homeopat ! Puţin îmi pasă !

Seteuil cîştiga mulţi bani în Nord.

— Gologani din plin ! zicea Tillery cu emfază.

Tillery era acum un serios tată de familie. Băiatul anunţat şi care trebuia să se cheme Charles, socotise că-i mai bine să-şi amîne venirea pentru altă dată şi făcuse loc la două gemene, două fetiţe drăguţe, la care se regăseau nasul mic şi ochii şireţi ai tatălui lor. Puţin descumpănit la început pentru ceea ce numea o „greşeală de livrare", Tillery se hotărîse :

— O vom lua de la capăt, şi gata, spunea el, filosof, nu-i aşa. Iubiţico ?

— Nu ţi-e ruşine ! spunea doamna Tillery, stacojie la faţă.

Modestul lor menaj începuse de altfel să prospere.

Clientela creştea, şi mai ales se obişnuise să plătească din cînd în cînd. Acum Tillery, cînd mergea cu Iubiţica să

cineze la bătrîna mamă băcăniță, ducea solemn o prăjitură cu cremă și o sticlă de Bordeaux.

— Cadouri interesate ! afirma Tillery. Iubitica adoră prăjitura, și eu Bordeaux-ul. Inima omului este un abis de egoism.

Vorbea cu mîndrie de cumpărarea unei mașini.

— O 201, fireşte.

— De ce, fireşte ? intrebau Michel și doamna Tillery.

— Întotdeauna am zis că vă lipsește fosforul. Ei bine, pentru că soția mea și cu mine sîntem amîndoi „fără un ban". Deci doi fără unu * ! Mașina medicului !

— E un zăpăcit ! zicea doamna Tillery resemnată.

Și se intorcea să-și vadă de gemene, de care Tillery nu îndrăznea în fața ei să se apropie decît cu extremă discreție. Pentru că ea declara deschis că are față de el cea mai mare neîncredere ! Nu încercase el într-o zi să le apese limba cu o lingură, cu riscul de a le face să vomite, pentru că le durea în gît ? ! Asta nu-l împiedica pe Tillery să-i îngrijească pe toți puștii din cartier, și încă foarte bine. Michel se cam mira. Tillery era lipsit de alură, de gravitate, chiar de seriozitate. Era slab utilat. Și de altfel, cunoștințele sale teoretice erau destul de rudimentare. Pur și simplu fler, precizie, o anumită intuiție, un foarte mare simț al observației. O extremă prudență. Și mai ales plăcerea pentru meseria lui, și dragostea pentru clientela de oameni sărmani, care îl plăteau prost și-l adorau. Reușita în medicină nu are întotdeauna de-a face cu studiile și cu cunoștințele teoretice, și se explică greu.

Evelyne se simțea bine. În fiecare duminică, Michel se ducea la sanatoriu și o găsea puțin mai bine.

Într-o după-amiază, îi vorbi despre aceasta lui Domberlé.

— De ce nu sînteți mai cunoscut ? De ce cele douăzeci sau treizeci de volume ale dumneavoastră nu sînt citite peste tot ? Ce-i împiedică pe „oficiali" să vă urmeze ?

— Trebuie să așteptăm, spunea Domberlé. În fond, metoda aceasta implică schimbări uriașe în concepțiile medicinii clasice, Doutreval. Unitatea bolii ! Gîndiți-vă cît de departe sînt încă medicii de ideea aceasta ! Totuși, boala, în esența ei, este una singură. Printr-o alimentație industrială, chimică, supraconcentrată, prin abuzul de

* *Deux sans un* (joc de cuvinte bazat pe omofonie)

carne, de zahăr pur, de cafea, de excitanți de alcool, de medicamente, injecții și fortifiante, omul se consumă, își îmbîcsește organismul. Și cînd organismul încearcă să se curețe, ne plîngem de nenorocire și declarăm : Sînt bolnav !

— E întrucîtva adevărat, zise Michel.

— Întrucîtva adevărat ? E chiar adevărul ! Ceea ce numim boli nu sînt, bietul meu prieten, decît eforturile felurite și salvatoare ale forței noastre vitale de a se purifica : durere, inflamare, febră, diaree, vome, hemoptizie, tot atîtea reacții de apărare, tot atîtea încercări de expulzare, de curățire. După organul care, printr-o slăbiciune ereditară sau printr-o cauză întîmplătoare a servit de emonctoriu, de cale de evacuare : intestin, plămîn, piele, vezică, ochi, ureche, medicul, destul de des, uită să meargă mai departe, și numește asta enterită, bronșită, eczemă, furunculoză, cistită, conjunctivită, otită etc. etc. Și este orbit cu atît mai ușor, cu cît la această ieșire masivă de produse toxice organul obosit oferă foarte des prilej microbului să se instaleze în el, provoacă tuberculoza, pneumonia sau colibaciloza, și așa mai departe. Prea mulți medici uită, pur și simplu, că dacă starea generală, terenul ar fi fost sănătoase, alimentate pur și natural, microbul n-ar fi pus niciodată stăpînire pe bolnav.

— Și că întorcîndu-se la această puritate umorală, isprăvi Michel, am permite automat organismului să se elibereze de microb.

— Ați constatat la soția dumneavoastră. De altfel, microbi purtăm toți cu miliardele, încontinuu, microbi ai tuberculozei, ai difteriei, erizipelului, ai pneumoniei... Dar sînt inofensivi atîta vreme cît sîntem sănătoși. De ce dintr-o dată devin virulenți ? Pentru că le-a permis-o slăbiciunea terenului nostru umoral. Dovada cea mai bună că este vorba nu de microbi, ci de teren, este că, și o știm cu toții, microbii cei mai diferiți pot provoca la un bolnav exact aceeași boală. Și invers, același fel de microbi pot produce, după temperamentul individului care-i găzduiește, bolile cele mai diferite : același streptococ va cauza la unul un erizipel, la altul o anghină, la un al treilea un flegmon, sau o scarlatină, sau o septicemie... Același microb poate provoca herpes, pneumonie sau meningită. Pentru că ce contează sînt tarele și slăbiciunea subiectului, terenul.

— M-am întrebat întotdeauna, zise Michel, de ce specia umană, în mijlocul tuturor microbilor ăstora, nu e moartă de mult !

— Bineînțeles ! Ar fi de neexplicat, dacă teoria clasică ar avea dreptate. Clătină din cap. Continuă : Nenorocirea e că medicina oficială este tot în punctul ăsta : pentru ea există o mulțime de boli de îngrijit local, fără preocupare pentru general, pentru starea humorală. Boala este o diaree, o transpirație, o hemoptizie, o febră, un microb... Confundă simptomul cu boala însăși. Și se ocupă de simptome. Are pentru asta un întreg arsenal : o diaree se oprește cu opiu și bismut, febra cu hipotermice, expectorațiile cu terpină, hemoptizia prin hemostază, hipertensiunea, hipotensiunea prin adrenalină sau tonice. Și pentru microbi are antiseptice, seruri și vaccinuri !

Mi s-a încălzit motorul ? Termometrul urcă ? Torn apă rece și continuu să merg ! Ce ai crede de garajistul care și-ar îngriji astfel mașina ?

— Ei, zîmbi Michel.

— E același lucru, dragul meu.

— Mai sînt și regimurile...

— Știu. Dar prea mulți medici le aplică stîngaci încă. Sigur, nu sînt vinovați de asta : medicina școlară i-a învățat greșit. Și ei înșiși nefiind suferinzi, cum am avut eu nenorocul sau norocul să fiu, cum ați vrea să știe ceea ce n-au fost învățați niciodată ? Să ghicească că dacă au carnea albă, cartofii demineralizează, că lămîia, portocala și fructele acide provoacă dezastre la cei slabi, fragili ? Că pîinea neagră, dulcețurile, anumite alimente puternice, foarte bine tolerate de subiecții robuști, distrug organismele epuizate ? Medicul aplică ceea ce a fost învățat, ține cont de calorii și uită problemele esențiale : mai întîi originea chimică, industrială și devitalizantă a anumitor alimente, în sfîrșit „densitatea moleculară", bogăția, concentrația altor alimente, concentrația care ar trebui să fie întotdeauna, pentru bolnavi, considerabil diminuată, micșorată. Prost adaptat, regimul vindecă prost. Așa că medicul nici nu mai crede în el, și-i preferă medicamentul, mai rapid, mai ușor, dar care în realitate nu vindecă, nu face decît să mascheze un timp simptomele.

— Medicamentul este uneori valoros, zise Michel.

— Bineînțeles ! Domolește reacțiile excesive, dezordonate. Un drog, un ser, un vaccin pot fi indispensabile

în plină criză acută. Dar nu-l folosi decît după ce ai încercat toate celelalte mijloace şi aminteşte-ţi folosindu-l, că nu faci decît să înăbuşi manifestările bolii, fără s-o vindeci. Înăbuşit, răul îşi va îndrepta inevitabil spre un alt organ efortul său de curăţare, şi asta în condiţii agravate, pentru că purificarea umorilor a fost împiedicată şi pentru că medicamentul sau vaccinul i-a adus pacientului dumitale o intoxicaţie chimică sau microbiană suplimentară. Gîndeşte-te întotdeauna, folosind un medicament într-un caz urgent, că remediezi ce e mai urgent, asta-i tot. Şi că pe urmă va trebui să-l faci pe cel pe care-l îngrijeşti să urmeze o lungă cură de dezintoxicare şi o revizuire generală a modului său de alimentaţie şi de viaţă.

— Asta trebuie să recunoaştem că medicul uită adesea, zise Michel. Drogul acţionînd, el îşi consideră clientul vindecat...

— Da. E aici un gol uriaş. Se practică în fond, foarte adesea, o „medicină de urgenţă". Există obiceiul de a reprima energic, uneori brutal, reacţii care n-au nimic ameninţător, o febră, o diaree, o tuse salvatoare. Şi simptomul odată dispărut, se opresc aici ! Evident, în aparenţă l-ai vindecat. Omul nu mai suferă, îşi reia activitatea. Dar curînd va cădea din nou.

Toate acestea uzează treptat individul şi rasa. Sanatoriile, azilurile de alienaţi sînt pline. Tuberculoza cîştigă teren. Diabetul, cancerul se întind. Se construiesc aziluri, sanatorii, se îndîrjesc să caute noi vaccinuri, seruri, specifice, antiseptice, extracte glandulare, se cheltuiesc miliarde în institute, se fac operaţii, se iradiază. Şi se uită să se acţioneze împotriva cauzei esenţiale a răului ! Uzura vitală cauzată de alimentaţia supraexcitantă, otrăvurile farmaceutice şi vaccinuri. Tot acest efort, toate aceste eroisme ale atîtor savanţi sînt sortite eşecului. Pentru că dacă mîine vor fi vindecate cancerul şi tuberculoza, alte rele le vor lua locul.

— Asistăm deja la acest fenomen, zise Michel. Sînt maladii care „dau înapoi". Dar peste tot se trage semnalul de alarmă împotriva înaintării altora. Reumatismul, bolile de inimă au un viitor măreţ în faţă. Tocmai am citit că în Statele Unite reumatismul costă mai mult decît tuberculoza, sifilisul şi cancerul luate împreună.

— Asta nu mă surprinde. În Franţa, reumatismul a fost declarat „boală socială". Şi va fi tratat ca atare, în

institute costisitoare, cu o mulțime de injecții periculoase de salicilat. Dar de cauzele reumatismului, cine se ocupă ? De cauzele astea care sînt mereu aceleași, Doutreval, pentru toate bolile, și care sînt irosirea forțelor prin alimentație incendiară, viață nesănătoasă și droguri.

M-ai văzut, prietene, tratîndu-i pe tuberculoși, m-ați văzut și mă veți vedea tratîndu-i în același fel, prin regim, exercițiu, hidroterapie, o igienă generală riguros adecvată și individualizată, urmînd posibilitățile mai mari sau mai reduse ale „transformatorului" lor, pe toți bolnavii mei, fără deosebire. Aduceți-vă aminte de infirmeriile mele de copii, de anginele, amigdalitele, sinuzitele, otitele, tusea convulsivă, osteomielitele, abcesele, polipii, care dispar o dată cu suprimarea cauzei lor : alimentele prea concentrate și strivitoare, oboseala... Veți vedea la „bătrînii" mei dispărînd în același fel, din faza incipientă, reumatisme, furunculoze, cistite, prostatite incipiente și chiar negi.

— Și cînd îi vorbesc despre asta cîte unui student de la medicină, zise Michel, și afirm că o amigdalită sau polipii se pot vindeca printr-un regim sănătos, surîde.

— Cum vor surîde probabil și majoritatea celorlalți. De-ar putea înțelege că orice boală, oricît de ușoară ar fi ea, oricît de localizată în aparență — un furuncul, un guturai, pînă la un polip sau la o carie dentară — are drept cauză o tulburare în starea generală a sănătății, și că medicul n-ar trebui în nici un caz să limiteze acțiunea lui la un tratament local, la un medicament. Nu știu încă în suficientă măsură ce se obține cînd s-a înțeles semnificația bolii — efortul de purificare — și cînd în loc de a contraria acest efort prin intoxicațiile farmaceutice, îl ajuți acționînd asupra emonctoriilor naturale : piele, intestin, rinichi, ca și prin mijloace naturale : aer, apă, căldură, frig, aliment deconcentrat, pentru a accelera evacuările și nu pentru a le refula. Ei nu știu că un bolnav nu se poate declara vindecat pînă nu a fost lămurit de către medic asupra posibilităților „transformatorului" său, înarmat cu un regim deconcentrat pe măsura posibilităților sale reduse, lămurit în sfîrșit asupra cauzelor răului său și a rolului salutar de avertisment și de frînă pe care l-a jucat pentru el și-l va juca, la fiecare greșeală, ceea ce el a numit „boala sa".

Pentru că suferința este marea educatoare a omului, Doutreval. Medicina clasică nu știe cît adevăr este în asta, chiar pe plan fiziologic. Ea ne-a învățat să urîm boala și totuși boala luminează, previne, purifică. Ea are pe plan material aceleași cauze, neștiință, exces, nesupunere, ca suferința în plan moral. Există un paralelism ciudat, nu-i așa ? Creștinii, exaltînd rolul suferinței, nu fac decît să transpună și să sublinieze un adevăr despre care adesea nu știu în ce măsură își află rădăcinile în însăși ființa ființei noastre fiziologice. În realitate, dacă s-ar înțelege bine, medicina și religia alcătuiesc o sinteză dintre cele mai armonioase, se sprijină una pe alta în loc să fie în opoziție. Planul prestabilit care duce lumea spre mai bine este unul singur. Și acum, să mergem să ne vedem bolnavii, Doutreval.

Capitolul al optulea

ÎN DIMINEAȚA ACEEA, Guerran se trezi devreme, după o noapte agitată.

Se afla la Paris de o săptămînă. Se apropiau sărbătorile Paștelui. La Cameră se pregătea o mare dezbatere. Guerran, cu un întreg partid de centru, pregătea căderea ministerului înainte de vacanță. Întîlnirea era fixată pentru ora zece, cu șeful lui de grup, pentru examinarea dosarului.

Ca întotdeauna, Guerran o lăsase la Angers pe soția sa Julienne, cu Charles și Micheline, copiii lor. Închiriase la Paris o locuință provizorie, un apartament confortabil și foarte simplu, pe cheiul Florilor. De la ferestrele lui, se bucura de o vedere unică asupra Senei.

În dimineața aceea, trezit de la ora șase, Guerran se rădea în fața oglinzii de la lavoar, în timp ce în bucătăriară menajera îi pregătea cafeaua pentru micul dejun.

Guerran se simțea foarte obosit. De mai multe zile simțea colici în pîntece. În ajun îi fusese și mai rău. Fusese la Arcul de Triumf, cu delegația grupului, să depună o coroană. Ceremonia se prelungise. Era foarte frig. Lui Guerran îi înghețaseră picioarele. La prînz, dejun la șeful partidului. Stridii, fazan, homar, Corton 1898. Guerran se chinuise să mănînce bine, pentru a combate ceea ce

credea că e un început de gripă. După-amiaza, în două sau trei rînduri, suferise de scurte colici, teribil de dureroase, în pîntece, la dreapta, aproape de coapsă.

Ras, îmbrăcat, Guerran trecu în bucătărie. Ca să simplifice serviciul, aici lua dejunul dimineața. Astăzi, cornul uns cu unt, cafeaua, nu-i spuneau nimic. Înghiți cîteva guri din lichidul fierbinte, lăsă totul deoparte, trecu în vestibul să-și ia pardesiul.

Mașina îi era gată la doi pași de casă. Se duse la ea, urcă. Se îndreptă spre poarta Orléans. Conducea foarte încet, contrar obiceiului său. Se simțea obosit. Pîntecele îl durea foarte tare. Dinții îi clănțăneau. O ceață umedă învăluia Parisul. Ștergătorul decupa în abur o semilună îngustă. În ciuda paltonului gros, a mănușilor și fularului, Guerran simțea cum îl pătrunde frigul.

În fața unei cafenele luminate din interior, opri brusc mașina. Coborî, intră, comandă o cafea la filtru și un coniac mare.

„Asta o să mă încălzească, se gîndi. Am să mă duc pînă la șeful grupului. Am să depun dosarul, am să mă scuz și să mă întorc direct acasă... E caraghios cît de tare mă doare pîntecele. Ard și mi-e frig."

Nu putu să-și bea filtrul. Mirosul cafelei îi provocă greață. Înghiți numai paharul de alcool vechi. Dar acesta nu-l încălzi. Îi era din ce în ce mai frig. Începu să tremure, apoi să dîrdîie. Simțea nevoia să vomite și avea în același timp o colică insuportabilă, o sfîșiere a măruntaielor. Îl chemă pe chelner, plăti, plecă. Și cu foarte mare greutate, se ridică. Puțin aplecat în față, luînd cu el servieta din prudență, se îndreptă spre W.C. Trebui să se stăpînească să nu se strîmbe de durere. Se închise în lavabou, își lăsă jos servieta. Dintr-o dată capul prinse a i se învîrti, i se făcu greață, începu să vomite încovoiat. Vomită mult și îndelung. Totuși, nu mîncase nimic. Îl treceau sudorile de durere, se sprijinea de perete să nu cadă. Cînd termină, rămase o clipă nemișcat, sfîrșit.

„Gripă ! se gîndi. M-a prins bine ! Iute acasă... Cu atît mai rău !"

Ieși, uitîndu-și servieta. Nu îndrăzni să mai străbată cafeneaua. Își ghicea fața lividă și urîtă, înspăimîntătoare. Ieși prin ușa de serviciu, încet, ținîndu-se cu mîna dreaptă de partea dreaptă a pîntecelui, insuportabil de dureros. Se aruncă în mașină. Își trase respirația un minut, la volan,

în sfîrșit demară. O porni înapoi spre cheiul Florilor. Se simțea slăbit. Condusul mașinii îl epuiza. Pîntecele întreg îi era sfîșiat de colici atroce. Vederea i se încețoșa.

„Repede ! Repede în cameră !" se gîndea.

O amețeală îi întunecă privirea. cîteva secunde. Își reveni. Înainta încet de tot.

„N-o să mai ajung niciodată !"

La o încrucișare, un agent îi făcu semn să oprească. Guerran făcu un efort enorm să manevreze frîna, schimbătorul de viteză. Agentul își lăsă în jos bastonul. Și Guerran demară, atît de încet, că agentul nerăbdător îi făcu semne energice.

— Grăbiți-vă ! Grăbiți-vă !

Guerran mai parcurse o sută de metri. În fața lui totul devenea din ce în ce mai negru. S-ar fi zis că dintr-o dată se făcuse noapte. Nu-i mai era rău. Numai o sărbezeală care-i făcea greață. Brațele i se înmuiaseră. Avu numai timp să tragă mașina pe dreapta și să se culce pe bancheta. Își pierdu cunoștința. Înainte de a leșina, cu un ultim efort imens, reuși să împingă și să deschidă larg portiera pentru a i se veni în ajutor.

Își reveni după cîteva minute. Era tot acolo, pe bancheta, cu ochii în plafon, cu picioarele ghemuite. Îl înconjurau mai mulți oameni. Șopti :

— Duceți-mă acasă... Acasă... Imediat...

Auzi voci îndepărtate, ca în vis :

— Un medic ? Spitalul...

Înțelese că era vorba de el. Murmură :

— Nu, nu... Acasă...

— O ambulanță ? Ar trebui un agent !...

— Nu... Un șofer... Vreau să merg acasă. Un șofer de taxi...

— Eu sînt șofer, spuse un om.

— Bine, duceți-mă... Cheiul Florilor, 22, cu mașina mea...

— Dar orele pe care le pierd ? Mă veți plăti ?

— Da... Da... plătesc bine... Repede...

Omul apucă volanul. Închise portierele. Mașina porni.

— Încet... încet... gemea Guerran pe bancheta din spate.

O mînă de fier îi tortura pîntecele, îi măcina mărunțaiele. Asta dură un minut, o clipă se calmă. Guerran ră-

mase acolo, cu genunchii strînşi la piept, cu extremităţile îngheţate, tremurînd şi clănţănind din dinţi, fără măcar să ştie unde se află. Pe urmă durerea renăscu. Din cînd în cînd o zdruncinătură îl scutura.

Maşina se opri. Îl scoaseră din ea. Refuză să se destindă şi să întindă picioarele. S-ar fi zis că asta făcea să se rupă ceva în el. Fu transportat astfel pînă în apartament şi culcat aşa îmbrăcat pe pat.

— Luaţi-mi portofelul, murmură. O sută de franci pentru dumneata... Chemaţi un medic...

Trase peste el, cu greu, cuvertura, închise ochii, se cufundă într-o somnolenţă traversată de dureri scurte şi atroce. În starea asta îl găsi tînărul doctor sosit o jumătate de oră mai tîrziu.

Ajutat de portăreasă şi de manejeră, doctorul îi deschide veşmintele lui Guerran, reuşi să-l facă să stea lungit, să-l convingă să întindă picioarele, să slăbească încordarea muşchilor abdominali. Pîntecele reacţiona la cea mai mică apăsare. La lovire, sonoritate mată, consistenţă de „pîntece de lemn".

— Vă doare de mai multe zile ? întreba medicul. Unde ? Ah !... Aici, nu-i aşa ? În fosa iliacă ? Da, exact... Aţi vomitat ? Da ? Mult ?... Da... da, văd. Bine, domnule, starea dumneavoastră este gravă... E necesară o intervenţie imediată.

— O intervenţie ? murmură Guerran.

— Aţi făcut o criză de apendicită acută. Şi în locul dumneavoastră, n-aş pierde timpul. Într-un astfel de caz, minutele sînt preţioase.

— Se poate să mă operez aici ?

— Imposibil. Starea dumneavoastră este gravă. Dacă aveţi încredere în mine, chemăm ambulanţa unei clinici.

— Va dura mult ?

— Vreo zece zile.

— Pentru că trebuie neapărat să fiu pe picioare la redeschiderea Camerelor...

Medicul îşi reprimă un gest de nerăbdare.

— O să mai vedem ce va fi, zise. Pentru moment, credeţi-mă, grijile astea trebuie să treacă la dumneavoastră pe planul doi.

Guerran înţelese.

— Ah ! drace... murmură. Bine, în regulă. Unde mă sfătuiţi să merg ?

— Puteți să alegeți... Clinica Ambroise-Paré, clinica Berthelot, clinica Epidauria, clinica Claude-Bernard, aici, foarte aproape.

— Epidauria... șopti Guerran... Cunosc... Prieteni ai lui Géraudin... Ah ! Iar începe... Doctore !

— Să chem Epidauria ?

— Da... ambulanța... Repede ! Să mă adoarmă, să se termine mai repede... Veți spune... Veți spune acolo... că vreau să fiu operat de Géraudin... Géraudin, din Angers... Îl vreau pe Géraudin. Nu uitați. Îl vreau pe Géraudin...

Géraudin primi telegrama la zece și jumătate.

„Rugăm veniți operați domnul Guerran, la clinica Epidauria. Urgență maximă. Vă așteptăm pînă la ora două. Dacă nu veniți, vom fi siliți să intervenim. Cu sentimente cordiale,

Doctorii Godefrin, Hoyer, Colligny."

Între Angers și Paris nu exista serviciu aerian regulat. Dar Flégier chemă prin telefon la Nantes un avion-taxi. La ora unsprezece patruzeci, Géraudin urca în carlinga aparatului. Îl avea cu el pe Flégier, să-l asiste, și pe șoferul Louis, care dădea anesteziciul în toate intervențiile lui Géraudin. Profesorul era obișnuit cu el, nu voia să se lipsească de el într-un caz atît de grav. Louis ducea valizele.

Aparatul decolă cu botul spre vîntul de vest, șterse o clipă ierburile cîmpiei întinse, pe care elicea lui le făcu să undulească în înfiorări largi, luă înălțime, vira și o luă spre est-nord-est. Angers, Maine, castelul regelui René se făcură din ce în ce mai mici în orizontul pîclos. Prin hublouri, Géraudin privea fugind sub el pămîntul, dealurile presărate cu butuci dezgoliți de viță de vie, vechile vile cu acoperișuri de ardezie. Nori zdrențuiți treceau, scămoșați de aripi. O roată a aparatului se învîrtea încet, se rotea ușor în gol. Un tunet îl asurzi pe Géraudin. O compresiune îi astupă urechile. Din cînd în cînd, marele motor se înfunda dintr-o dată : „gol de aer" de cincizeci de metri.

— E pavat prost ! spunea pilotul cu o voce groasă și batjocoritoare de parizian de Belleville. Manevra palonierul, trăgea manșa. Și Louis, așezat lîngă el, îl privea cu viu interes și glumea cu el. Cît despre Flégier, acesta, așezat în spatele lui Géraudin, își voma dejunul cu toată discreția posibilă într-o pungușă de hîrtie pe care, mai

liniştitor decît un cuvînt francez care i-ar fi spus ceva, era imprimată formula engleză : AIR-SICKNESS.

Uimitor este că Flégier, care habar n-avea de engleză şi care nu se ridicase niciodată de la sol, ghicise pe dată că „Air Sickness" înseamnă „rău de înălţime" şi înţelesese pe dată modul de întrebuinţare a punguţelor de vomat.

Géraudin îşi aprinse unul din veşnicele lui trabuce. Era îngrijorat. Îl invidia acum pe Louis, nepăsarea lui, liniştea lui de om sărman şi fără glorie, care n-are nimic de apărat. Louis era acolo, un dobîtoc, gata să spună anecdote şi să glumească cu pilotul ! El n-avea îngrijorarea unei noi lupte cu moartea, una din acele bătălii în care de fiecare dată Géraudin îşi risca tot renumele, tot prestigiul. Din ce în ce mai mult, în aceste ore grele, Géraudin cunoştea neliniştea, „tracul". Nimeni n-o ştia. Începuse în ziua în care Belladan i-o adusese pe acea fetiţă să-i opereze amigdalele. Oboseală ? Enervare ? Stare generală proastă ? În orice caz, în faţa sincopei, Géraudin îşi pierduse capul. Nu-l văzuseră. Se petrecuse în zece secunde, între Belladan şi el. Dar atunci, timp de zece secunde, în faţa micului corp pe cale de a muri, Géraudin nu mai fusese stăpîn pe el. Şi de atunci lucrurile se petrecuseră întocmai încă de două ori. Într-o seară în care-i făcuse de urgenţă o trepanaţie unui agent de poliţie doborît de un vagabond ; şi altă dată, la sfîrşitul unei operaţii foarte lungi şi obositoare asupra unui canceros. Furnicături în ceafă, ceaţă pe ochi, impresia bruscă a unui gol în cap şi un tremurat în mîinile care nu-l mai ascultau.

Acum, înaintea fiecărei intervenţii, Géraudin se întreba : „Dacă se va întîmpla din nou ? Şi dacă de data asta voi merge pînă la capăt ?"

Primele dăţi putuse să se stăpînească. Aşteptase, nemişcat în faţa rănii deschise, plecîndu-şi capul, închizînd ochii, de parcă ar fi reflectat. Numărase pînă la douăzeci. Şi-i trecuse, putuse să-şi vadă mai departe de operaţie. Pe urmă, criza fusese mai lungă. Îi trebui întreaga lui energie ca să poată termina. Se încurcase puţin. Operaţia durase. Aşa, într-o zi, Louis, care ţinea masca pe faţa pacientului, ridicase ochii, îl privise pe patron...

„Şi astăzi ? se întreba Géraudin. Săptămîna trecută am muncit prea mult. Ieri, petrecerea aceea prostească la care m-a tîrît Valérie... Şi e vorba de Guerran ! În jurul meu

vor fi o mulțime.. Dacă aș putea, aș refuza ! Dar el contează pe mine. N-ar înțelege. Nu pot totuși mărturisi asta ! Măcar să fiu la înălțime ! În fața lui Godefrin și a lui Colligny ! Or să vadă îndată ! Mă pindesc ! Mai ales Hoyer. S-a laudat că este la fel de rapid ca mine ! Dacă o să fiu încet, dacă o să întîrzii, se va afla îndată :

„Géraudin îmbătrînește... Géraudin devine lent".

Ar suferi îngrozitor. Aproape îi reproșa de-acum lui Guerran că-l chemase, că avusese încredere în el. Un prieten, un om pe care Géraudin îl iubea ! N-ai niciodată mîna destul de sigură cînd intervine inima. Și pe deasupra, ce răspundere ! Guerran era unul din oamenii zilei. Întreaga presă avea să se ocupe de afacere. Géraudin își aminti cuvintele profesorului Gosset care îl operase de mai multe ori pe Clemenceau. După una din aceste operații, Clemenceau îi spusese celebrului profesor :

— În fond, faci o afacere proastă operîndu-mă. Dacă mă vindec, nimeni nu-și va aminti că e grație dumitale. Iar dacă mor, toată lumea va spune că m-ai asasinat !

Părea că nu se mai mișcau. Suspendat pe cer, la trei mii cinci sute de metri deasupra pămîntului, avionul părea nemișcat în centrul unui vast platou concav. De la așa mare înălțime, nu se mai vedeau fugind orașele, drumurile, pădurile. Géraudin fu surprins cînd Louis, întorcîndu-se spre el, îi strigă cu o voce abia auzită, în vîjîitul motorului :

— Turnul Eiffel, domnule !

Acesta se înălța la orizont, în ceață. Și de jur împrejur, învăluind Parisul, un dom de atmosferă caldă, gălbuie, grea și nesănătoasă, urca dinspre oraș. Pe o rază de treizeci de kilometri în jur, această cupolă de aer viciat înăbușea capitala. Timpul umed, absența vîntului, un soare ușor făcea în ziua aceasta extrem de vizibil fenomenul. Ocoliră Parisul. Aparatul survolă un minut, îndreptîndu-se spre vest, aerodromul din Bourget, cu clădirile sale din beton, împrăștiate ca un joc de cuburi. Ici și colo, pe verdele ierbii, muște așezate, care erau avioane gata de plecare. Zgomotul motorului încetă. Coborî într-o lungă alunecare care producea greață. Dintr-o dată, la nivelul solului, zgomotul reîncepu, cîteva secunde. O rulare aspră pe un sol inegal. Și aparatul se opri.

— O oră și un sfert, domnule ! anunță mîndru Louis.

Două minute mai tîrziu, Louis și Flégier încă puțin palid traversau Pantin-ul în taxi și se îndreptau spre Paris.

La ora două fără douăzeci, Géraudin intra în clinica Epidauria, unde-l aşteptau Godefrin, Hoyer şi Colligny pentru a-l conduce în sala de operaţii. Guerran era deja pe masă.

Guerran se plimba într-o grădină frumoasă. Erau aici arbori cu fructe minunate, pere aurii, de dimensiuni uriaşe, strălucitoare, atît de strălucitoare, încît strălucirea lor îi rănea ochii. Culese una, muşcă din ea. Avea un gust ciudat de farmacie, un miros neplăcut de eter. O aruncă, urcă pe un zid scurt, pentru a apuca altele, şi căzu pe spate.

„Mi-am rupt ceva, se gîndi. Nu mă mai pot mişca. Ce se-ntîmplă ?"

Făcea eforturi să se ridice, nu reuşea.

— Ţineţi-i capul, zise cineva.

O văzu lîngă el pe Julienne, soţia lui, pe fiul lui, Charles, şi pe fiica sa Micheline. Julienne vorbise.

— Lasă-mă să mă ridic ! strigă.

— N-ai să mănînci din poamele astea ! Burta ta !

— Ei, ce-i cu burta mea ! Îţi spun că vreau să mă ridic ! protestă, dîndu-i la o parte pe Micheline şi Charles.

Se ridică dintr-un salt, Julienne se aruncă asupra lui, o îmbrînci, merse spre zid.

— Pensa ! urlă Charles.

Şi Julienne, luînd de pe jos un cleşte mare de forjă care se afla acolo, pe pămînt, îl aruncă cu toată puterea spre Guerran. Primi unealta direct în pîntece, trebui să se aşeze. O durere ascuţită îl străpunse.

— Oh ! gemu. Mi-e rău !

Îşi duse mîna la rană. Suferinţa continua, ascuţită, nesfîrşită. Vocea lui Géraudin rosti dintr-o dată :

— Comprese... Louis, merge ?

Guerran îşi aminti.

— Mă operează. Mi-au deschis pîntecele... Nu mai dorm !

I se făcu teamă. Repede, înălţă capul, aspiră puternic, absorbi de cîteva ori eter, ca să adoarmă din nou... Leşină iarăşi...

Géraudin ieşi din sala de operaţii. Îşi scoase calota, mănuşile, masca. Transpira. Fusese prea lung, prea greu. Peritonită. Peste tot aderenţe. Un apendice cangrenat, plesnind ca un fruct putrezit. Cavitatea abdominală plină

de puroi. Géraudin se întrecuse pe sine în faţa celor trei colegi. În ce-l privea, era liniştit. Orice s-ar fi întîmplat, se putea spune că a făcut imposibilul. Onoarea îi era salvată. Cît despre Guerran, vindecarea lui nu mai depindea acum deloc de oameni, ci numai de un război misterios şi rapid care avea să se poarte între cîteva miliarde din globulele lui albe şi cîteva alte miliarde de microbi invadatori.

De altfel, Géraudin era foarte neliniştit în privinţa rezultatelor bătăliei. Guerran nu era în apele sale... Inimă zdruncinată, cianoză a feţei, mare oboseală generală...

Pe culoarele clinicii, reporteri, deja informaţi, blocau ieşirile şi se grăbeau spre Géraudin. La întrebările lor, răspundea cu o imprecizie voită.

Imposibil de a ne pronunţa. Operaţia a reuşit perfect. Acum trebuie să aşteptăm urmarea.

Se retrase cu Colligny şi Hoyer în birouri, pentru a redacta un comunicat destinat ziarelor :

„Operaţia a fost efectuată cu succes. Dar riscurile de infecţie generalizată rămîn serioase, este imposibil să ne pronunţăm. Pronostic rezervat.

Profesor Géraudin
Doctor Godefrin,
Doctori Hoyer şi Colligny, asistenţi."

Géraudin îl trimise pe Flégier la Angers să supravegheze spitalul şi clinica şi, păstrîndu-l pe Louis, hotărî să rămînă cîteva zile la Paris. Îl avea pe Guerran sub ochi. Va supraveghea evoluţia răului, va putea interveni din nou în caz de nevoie. Bine-nţeles îi vor injecta lui Guerran ser anticangrenă, ser anticolibacilar ; şi poate şi sulfamide. Godefrin îi oferi lui Géraudin, care acceptă, o cameră în clinică. Pe cînd profesorul se pregătea să urce acolo, o voce îl strigă.

— Domnule Géraudin ! Domnule Géraudin !

Se întoarse. Sub boneta albă de infirmieră o recunoscu pe Fabienne Doutreval.

— Ah ! Iată-te ! Te ştiam aici. Dar n-am avut încă timp să mă ocup de dumneata. Ei, bine ? Meseria ?

— Mă obişnuiesc, zise Fabienne.

— Să fie într-un ceas bun ! Haide, condu-mă pînă la camera mea. Chiar ieri am vorbit despre dumneata cu tatăl dumitale.

— Şi bolnavul dumneavoastră ?

— Guerran ? Hm... Grijă mare... Neliniste mare... Dar tăcere, da ?

— S-a trezit ?

— Nu încă. nu cred. De altfel. pentru moment nu mă tem. În zilele următoare va trebui jucat strîns. O să-mi frîngă inima, dacă nu trece de asta. Un prieten... Un prieten credincios... Să fi salvat atîţia necunoscuţi. atîţia inşi indiferenţi pentru mine, şi să-l las să moară pe Guerran !

— O să facem tot ce se poate. domnule Geraudin ! zise Fabienne, atinsă de această tristeţe. Uitaţi. mă duc lîngă el să-l supraveghez. Şi, îndată ce se trezeşte. alerg să vă spun. Contaţi pe mine.

Fabienne îşi facea stagiul de infirmieră la clinica Epidauria din noiembrie.

Era o mare instituţie pariziană. una din acele clădiri moderne, ştiinţifice plasate sub conducerea unui consiliu de administraţie şi care funcţiona oarecum ca o uzină, în care clientul, abia intrat, suporta o serie de înţepături, injecţii, prelevări şi examene de laborator, trecea din specialist în specialist şi-şi vedea stabilit un deviz destul de asemănător proiectului de revizuire a unui automobil avariat. Aceste „uzine de sănătate", minune a raţionalizării, sînt pe cale de a detrona rapid vechile noastre clinici particulare de altădată, unde un medic îngrijea — de la om la om — o clientelă pe care o iubea şi care avea încredere în el. La Epidauria erau primiţi miniştri, mari bancheri, staruri şi celebrităţi literare. Tot ce avea Parisul ilustru şi strălucitor se îngrijea la Epidauria. Tot ce se consumă şi arde în sărbători, plăceri, chiolhanuri şi sterilităţi în ceea ce se cheamă „Lumea" se regăsea din cînd în cînd, în pană, în curs de reparare. Se întîlneau aici periodic, pentru a goli un antrax, pentru un accident de ski, un apendice, o vezică biliară. un ulcer de stomac de extirpat, un rinichi de decapsulat, o urmare oarecare de ispăşit a dezordinii şi a mîncării bune, aşa cum se întîlneau la Deauville sau la Biarritz. Era normal. Nu se mai mirau.

După spitalul *Egalite* de la Angers, după contactul cu nenorociții și cu femeile din popor, Fabienne crezuse că aici se va simți teribil de înstrăinată. Dar, dimpotrivă, își dădu seama îndată că omenirea este peste tot la fel, și că lustrul superficial dat de bogăție și de educație se coșcovește aproape instantaneu la șocul suferinței, lasă dezgolite suflete egale, asemănătoare în josniciile și în lașitățile lor și uneori, foarte rar, în măreția lor.

Există un moment în care ființa umană apare în sinceritatea sa brutală, lasă să se vadă adîncurile sufletului său : este momentul în care, sub influența anesteziculuí, adoarme și cade în inconștient. Fabienne, care ajuta dînd anesteziculi în toate intervențiile lui Colligny, se înspăimînta auzindu-l pe un om de lume, posesor al unui nume mare, pronunțînd cuvinte de căruțaș, cuvinte murdare și josnice pe care nu le înțelegea întotdeauna. Copilași, ființe mici pe care le-ar fi crezut curate și apărate de orice murdărie în mediul în care au trăit, dovedeau deja o inimă viciată, aruncau, puțin înainte de trezie, înjurături desfrînate, cuvinte de argou obscene. Erau mai ales femeile, femeile căsătorite, care-și chemau amantul, care se spovedeau cu voce tare, care spuneau, adormite cum erau, în timpul chiuretajului :

— Data viitoare, n-am s-o mai fac...

De altfel, Colligny se păzea. Nu accepta niciodată ca soțul să asiste la operație. Îl lăsa pe barbat să aștepte pe coridor, din prudență.

După trezire, femeile își aduceau aminte cîte ceva din aceste divagații. Își aminteau confuz că au vorbit. O întrebau pe Fabienne, în fond neliniștite :

— Am vorbit, nu-i așa, domnișoară ? Am spus probabil o grămadă de prostii...

— Nu, nu, niște strigăte neclare, ca toți operații... Nu le dam atenție.

În fața Fabiennei, lumea aceasta a bogăției își pierdea misterul în ora suferinței și a morții, își mărturisea corupția profundă, cangrena iremediabilă de civilizație epuizată, sceptică, petrecăreață și condamnată. Înțelegînd-o treptat, Fabienne își făcea o concepție tristă despre viață. Din zece cupluri care veneau la clinică, puteai număra cinci concubinaje. În micul birou de la parter, după examenul medical, bolnavii hotărîți să-și fixeze

o dată pentru operație treceau prin formalitățile de rigoare. Fabienne deschidea registrul cel mare :

— 22 decembrie, doamnă ? În regulă. Vreți camera 47 de la etajul doi ? Sub ce nume vă înscriu, vă rog ?

Și femeia avea un scurt moment de ezitare, de jenă. Îl privea pe bărbat :

— Ce nume ? Al tău ? Al meu ?

— Nu... Nu știu, spunea amantul. Scurtă consfătuire. Fabienne se făcea a căuta nu se știe ce în registrul gros.

— Domnișoară, spunea în sfîrșit amantul, ne veți trece sub numele următor...

Din cauza acestor încurcături, vizitele îngăduite bolnavilor cereau mari precauții. În camera unui operat, la numărul 108, tocmai urcă o doamnă. Zece minute mai tîrziu, în biroul de jos se prezentă o altă doamnă :

— Vin în vizită la soțul meu, domnul X, camera 108.

Imediat, Fabienne, în vreme ce o distrau pe doamnă, alerga să telefoneze la camera 108.

— Drace ! spunea bolnavul. E soția mea. Faceți-o să aștepte zece minute !

O rețineau pe soție un moment, sub pretextul unui pansament de isprăvit, în timp ce pe cealaltă scară cobora metresa.

Cel mai adesea, de altfel, cînd o soție își primea amantul, cînd un soț își primea metresa, aveau grijă s-o prevină prin telefon pe Fabienne, care aștepta în micul birou de jos :

— Domnișoară, dacă este o vizită pentru mine, avertizați-mă îndată, înainte să urce, vă rog.

Acum Fabienne își explica motivele acestei recomandări atît de dese.

Și divorțații creau probleme : nu trebuie ca primul și al doilea soț, ca fosta soție și actuala să se întîlnească. Dar erau și excepții : uneori, predecesori și succesori se înțelegeau de minune, își strîngeau mîna, își spuneau „dragul meu" și „draga mea". Era un băiețel de zece ani, care se sfîrșea de anemie pernicioasă și care avea într-un fel doi tătici și două mămici : părinții săi divorțaseră și fiecare se recăsătorise la rîndul său. Toate aceste persoane se întîlneau la căpătîiul micului muribund, își dădeau mîna amical, își spuneau : „bătrîne" și „dragă". Un soi de menaj în patru. Copilul se putea

pierde în el. De altfel, nefericitul puști nu pricepea nimic. Îi spunea Fabiennei :

— E caraghios. domnișoară, să ai așa, patru părinți ! Cum se poate asta, spuneți-mi ?

Îi perforaseră osul sternului pentru a-i injecta ficat de vițel. Sfîrși prin a muri după o lungă și tristă agonie, înconjurat de cei doi tați și cele două mame, buni și ei la ceva !

Toate astea erau așa de banale, așa de curente, încît indignarea, reacția cinstei rănite se estompau treptat în Fabienne. Cu timpul, anormalul repetat, astfel continuu ajunse să se impună spiritului drept conduită normală. Cu neliniște, uneori, Fabienne simțea că devenise mai indulgentă, mai îngăduitoare, mai dispusă să tranzacționeze cu principiile educației ei dintîi. Nu respiri fără urmări atmosfera de elegantă amoralitate de care se înconjoară astăzi o mare parte din ceea ce unii numesc cu gravitate „elită".

Aceste povești cu soți, amanți, metrese încurcau mai ales lucrurile cu avorturile pe care li le cereau uneori. De două sau trei ori se întîmplă ca o femeie să se prezinte la clinică cu soțul ei pentru o operație pe uter. Pe urmă revenea cu amantul să explice că în realitate dorea un „chiuretaj special" pentru a scăpa de o sarcină. Colligny înțelegea foarte bine totul, manevra cu precizie în aceste încurcături. Soțului îi vorbea de un mic fibrom benign. Cu amantul folosea expresia voalată : „chiuretaj special"... Și punea să se întocmească la birou două facturi : una rezonabilă, pentru soț, și alta pentru amant, foarte scumpă. Istoriile astea aduceau mult clinicii.

Fabienne asista astfel la aceste crime, la aceste asasinate conștiente și premeditate asupra micilor ființe. Dacă sarcina era la început, se proceda la o „punere de laminare", se vîra adică în colul uterului un capetel de lemn special, gros cît un băț de chibrit, care se umfla de umiditate, devenea gros cît o țigară, și făcea să cadă fătul. Dacă era deja tîrziu, se răzuia uterul, se practica un „chiuretaj special". La clinică o astfel de intervenție era numită „biopsie".

Și tinere fete veneau să facă mici stagii la Epidauria. În secret, cu ocazia unei călătorii a părinților sau chiar

însoţite de ei. Dar în acest caz, doctorul era avertizat dinainte. În faţa părinţilor, îi spunea domnişoarei :

— Un chist mititel... Va trebui să-l scoatem. Liniştiţi-vă, domnişoară. Chestie de cinci minute ! Şi peste opt zile veţi fi pe picioare. Da, doamnă, fiica dumneavoastră este în afară de orice pericol !

Uneori ştiau şi părinţii. Atunci se vorbea direct, simplu, de acea biopsie urgentă. Şi unii dintre aceşti oameni erau foarte bogaţi, aparţineau aristocraţiei banului, deplîngeau tirania gloatei şi lipsa ei de ideal, setea ei de plăcere.

Aceştia o scîrbeau pe Fabienne mult mai mult decît bietele femei din popor pe care le aduceau la Epidauria însîngerate, tăcute şi ruşinate, după ce se înţepaseră cu acul de la pălăria de simbătă seara. Oamenilor simpli, cel puţin, le mai este încă ruşine pentru astfel de lucruri. Dincoace, nimic. Era admis, tarifat, obişnuit. O biopsie, atîta tot !

Aceste operaţii speciale costau scump. Hoyer, care supraveghea facturile, îi spunea Fabiennei să calculeze în afara onorariilor mari ale chirurgului, două sute de franci locaţie pentru sala de operaţii, plus o remuneraţie specială pentru anestezist, plus o mie două sute de franci pentru infirmiere şi ajutoare. Totul era socotit la preţul cel mai mare : pînă la mănuşile de cauciuc ale chirurgului, care totuşi mai erau folosite de trei, patru ori, pînă la comprese, fibra vegetală, catgut, acele de siguranţă, facturate la de zece ori valoarea lor. Un pachet de vată de o sută douăzeci şi cinci de grame costa opt franci ! O sticlă de apă, cinci franci cincizeci. Şi la acestea se adăugau cei doisprezece la sută pentru asistenţă. Clinica Epidauria era o excelentă afacere pentru cei cîţiva speculanţi care o lansaseră şi care o exploatau.

Ceea ce o uimea pe Fabienne era să vadă la Epidauria o întreagă lume foarte orgolioasă, foarte sigură de superioritatea ei, practicînd curent adulterul, divorţul, perversiunile sexuale, avortul şi chiar abandonarea copilului, cocainomania, morfinomania. Şi totul fără jenă, fără ruşine, în văzul şi auzul infirmierei şi medicului. Ca şi cum ar fi fost un lucru normal, ca şi cum aceşti oameni, prin banii sau prin inteligenţa lor, ar fi fost exceptaţi de la morala comună, predată şi impusă oamenilor de jos ca disciplină obligatorie şi care să-i ţină-n frîu, şi de care ei,

inițiații de rang superior, se puteau dispensa. De altfel, nu trebuie să se creadă că Godefrin, Hoyer, Colligny erau oameni necinstiți. Mai întîi, ei nu primeau decît o parte infimă din beneficii. Erau plătiți „pe operație". Numai Hoyer era ahtiat după bani. Godefrin avea cinci copii, era un soț excelent, îngăduitor și drăguț. Pe Colligny îl pasiona arta sa, nu trăia decît pentru meserie, inventa, modifica, își îmbunătățea continuu aparatura. Și cum soția lui nu putea face copii, adoptase un băiețel, un bălăior drăguț de la Asistența publică. Dar acești oameni nu erau credincioși. Erau rezultatul direct al educației așa cum se dă ea tineretului Franței, de patruzeci sau cincizeci de ani. Nu vedeau, nu fuseseră învățați să vadă dincolo de viață. Și dacă pentru om nu există decît viața sa umană, asta nu-i ceva care să merite să fie respectată foarte mult timp. Godefrin admira formula țărilor bogate, cea care făcîndu-le fericite materialicește, a depopulat Norvegia și Suedia și a lăsat Australia pustie : maximum de bunăstare pentru un număr redus de indivizi. Se numea „neomalthusian", declara foarte rațional acel Birth-Control, controlul nașterilor care funcționa în Anglia. Hoyer nu vorbea decît de dreptul femeii de a dispune de propriul ei corp, de avortul legal. Regreta că acesta nu se răspîndea, vedea în el încoronarea libertății umane, a individualismului. Era decepționat că guvernul nu are în vedere înființarea unor „avortoare" oficiale, unde orice femeie să poată veni să scape de sarcină. Și Colligny suferise în tinerețe de pe urma unui clericalism stîngaci : tatăl său, socialist, lipsit de recomandări eclesiastice, n-a putut niciodată găsi un loc stabil în micul lui sat breton. Colligny rămăsese un revoltat, un ursuz. Credea că luptă pentru eliberarea omului. Îi admira pe Gide și pe Victor Margueritte. În fond acești medici erau consecvenți cu ei înșiși. O dovedeau melancolia lor, tristețea surdă, dezamăgirea care-i marca, vaga amărăciune puțin decepționată cu care priveau existența. După asta se vedeá sinceritatea lor. Cel care nu crede decît în viață nu are deloc ocazia să surîdă, căci este ca și cum n-ar crede în nimic.

În februarie, Doutreval a venit să-și vadă fiica. A găsit-o schimbată, neliniștită, puțin tristă, îngrijorată. Din punct de vedere medical, evident, cîștigase mult, învățase mult ; acest stagiu era pentru ea o experiență de neînlocuit. Totuși, i-ar fi plăcut să se întoarcă la Angers, să

revină lîngă Mariette și lîngă tatăl său. Nu îndrăznea să se explice. Insista totuși. Doutreval nu înțelese tulburarea adîncă a fiicei sale. Nu văzu că ea trecea printr-o gravă criză morală, în care toate principiile copilăriei sale erau puse în discuție și amenințate. A luat-o cu binișorul, i-a cerut să fie rezonabilă. Curînd va avea nevoie de ea: spera să obțină peste puțin localul de care avea nevoie pentru a-și deschide dispensarul. Mezina va fi mîna lui dreaptă, conta pe ea. Trebuia să aibă curaj și răbdare. Fabienne nu mai zise nimic.

La patru ore după operație, Guerran ieși din somnul greu al anesteziei. Plimbă în jurul lui o privire grea, încă buimacă, și zări mai întîi o față palidă și îngustă, încadrată de albul bonetei de infirmieră, care se apleca asupra lui cu îngrijorare. Ochii cafenii, nasul fin, puțin cam lung, sprîncenele negre arcuite, îi amintiră ceva, o față cunoscută. Cu greu își aduse aminte. Articula cu o gură cleioasă:

— Sînteți... Sînteți mica Fabienne...

— Da, domnule Guerran, fiica profesorului Doutreval. Stați liniștit. Nu vorbiți.

— Sînt bolnav... bolnav... murmură Guerran. Se învîrte totul...

Voi să se ridice într-un cot. Se aplecă în afara patului, îi veni greață, efortul de a voma îi sfîșie pîntecele. Dar nu ieși decît puțină spumă și fiere.

Se simți rău pînă spre seară. Pe la ora nouă, cînd era ceva mai bine, sosi soția lui. Anunțată printr-o telegramă, Julienne Guerran luase expresul de la Angers. Înaltă, brunetă, cu tenul măsliniu, culoare accentuată încă printr-un fard țipător, cu sprîncenele și genele vopsite cu un negru violaceu, strînsă într-un mantou de mătase neagră cu guler de astrahan, care-i punea în evidență svelteța elegantă, își făcu o intrare tăcută și impresionantă, în camera în care Guerran, palid și ud de transpirație, părea mai degrabă mort decît viu.

Îl sărută fără să zică nimic.

— Micheline? șopti Guerran.

— Am lăsat-o la Angers, la Charles. Vine mîine.

— Tocmai mîine... rosti bolnavul.

— Mîine dimineață, da.

— E mult...

Fabienne ieșise. Soneria o rechemă. Lui Guerran îi era frig, ceru o buiotă.

— Deci, ai fost adus direct aici ? spuse Julienne Guerran, în vreme ce Fabienne, la capătul patului, descoperea picioarele înghețate ale lui Guerran ca să le acopere cu vată și să pună un termofor electric în pat.

— Direct, murmură Guerran.

— Ai luat bani ?

— Nu.

— Știi că n-am aproape nimic în casă

Guerran se întoarse, gemu.

— Mi-e rău...

— Ai prevăzut măcar... ?

— Nu știu. Julienne... Da, foarte bine, domnișoară Fabienne... foarte bine... Mulțumesc... mulțumesc !

Sub pălăria ei de fetru gri, de culoarea cîrtiței, împodobită cu un clips mare de aur, Julienne Guerran aruncă spre Fabienne o privire scurtă și neagră, pătrunzătoare.

— Este mica Fabienne... șopti Guerran.

— Fabienne ?

— Fabienne Doutreval...

— Sînt fiica profesorului Doutreval, din Angers, doamnă, explică Fabienne.

Privirea aspră a Juliennei Guerran se îndulci.

— Ah, da... Mi-amintesc, acum... Îmi ziceam, de fapt : „Trebuie c-o cunosc pe tînăra asta..." Ne-am întîlnit la familia Heubel, nu-i așa ?

— Într-adevăr, doamnă.

— Da, așa-i. Ce coincidență ! O fericire ! O adevărată fericire pentru bietul meu soț !

Cu gelozia feroce a femeii rele și pe cale de îmbătrînire, ea bănuise la început o rivală posibilă în această infirmieră prea tînără, pe care soțul ei o chema atît de familiar „domnișoară Fabienne". Înțelegîndu-și eroarea, se liniști, deveni amabilă.

Fabienne voia să se retragă.

— Vă însoțesc, domnișoară Fabienne, zise Julienne Guerran.

— Să vă pregătesc un pat aici, doamnă ?

— Nu. Nu vrea Géraudin. Am o gripă teribilă. Se teme pentru bolnavul nostru... Se pare că e posibilă uneori o congestie pulmonară ?...

— E-adevărat.

— Şi mi-am reţinut deja cameră la Saint-James, în strada Saint-Honoré. Voi fi aici mîine dimineaţă la prima oră, e acelaşi lucru. Vă urmez, domnişoară. La revedere, Olivier. O să încerci să te gîndeşti puţin la ce ţi-am zis, nu-i aşa ? Curaj.

Plecă după Fabienne.

Guerran petrecu o noapte foarte rea. Fabienne îi spusese infirmierei de noapte s-o cheme dacă ceva nu era în regulă. Şi spre miezul nopţii sună telefonul în cămăruţa de la etajul opt, pe care o ocupa în săptămînile cînd era de serviciu. Coborî.

— Nu merge, îi spuse colega. Face 40. Delirează.

Prăbuşit în adîncitura saltelei, Guerran avea tresăriri bruşte, rostea cuvinte scurte, întrerupte :

— Ţi-am zis că nu ! Nu-i vei avea ! Optsprezece mii de gloanţe ! Nu ! Şi nu !

— Deci, crezi că eu fac banii, în cele din urmă, zise din nou după o tăcere.

— Nu ! Julienne ! Nici un ban ! Mai întîi, deschide-ţi tu casa de bani ! O să vezi ! O să vezi tu...

— Ce-a zis Géraudin ? întrebă infirmiera.

— Două caşete, în caz de nevoie, zise Fabienne. Să începem cu una... De s-ar face mai repede dimineaţă !

Dimineaţa, temperatura coborî puţin. Dar pacientul arăta rău. Géraudin îi schimbă el însuşi pansamentul şi nu scoase un cuvînt. Fabienne observă că rana nu arăta bine. Nici o supurare, nici un semn de apărare din partea organismului. Se putea foarte bine ca dedesubt să se afle o gravă infecţie în plină acţiune.

La nouă şi jumătate, Julienne Guerran sosi cu taxiul, cu fiica ei Micheline şi cu logodnicul acesteia, Robert Bussy, fiul notarului, care le însoţise. Fabienne îi aştepta jos, să-i prevină că fusese o noapte rea, că bolnavul avea nevoie de linişte. Julienne Guerran rămase nepăsătoare. Robert Bussy, un băiat voinic şi calm, puţin afectat şi foarte rece, declară că va rămîne jos, în sala de aşteptare. Speriată, Micheline asculta, căscînd ochii ei mari, albaştri şi limpezi de fată frumoasă şi blondă, de parcă n-ar fi înţeles. Era încă prea tînără, în mod evident nu-şi dădea seama de catastrofa care-o ameninţa. Fabienne le conduse pe mamă şi pe fiică la căpătîiul lui Guerran. Văzîndu-l pe tatăl ei viu, vorbind, lucid, Micheline, în incon-

ştienta tinereţii sale, se linişti dintr-o dată.

— Merge ? spuse Julienne.

— Aşa şi-aşa.

— Ai dormit bine ?

— Am visat. Am visat mult. Vino să mă săruţi. Micheline...

Micheline părăsi pervazul ferestrei, de unde, dînd la o parte perdeaua, se distra făcîndu-i semne lui Robert Bussy, care se plimba jos, în curte. Veni să-l sărute pe Guerran. Fabienne ieşi şi nu se întoarse decît după un sfert de oră să le ia pe cele două femei. Plecînd, Julienne îi aminti din nou soţului ei :

— Olivier, te-ai gîndit la bani ?

— Ţi-am dat suma obişnuită la începutul lunii, Julienne.

— Ştii bine că am cheltuieli mari.

Guerran îşi opri gestul de furie.

— Ce vrei să fac ? Nu pot, totuşi, să mă ridic ca să mă duc să pledez. Trebuie să aşteptăm !

— Charles nu poate cere acoperiri la cecuri ?

— Da... Nu... Marile dosare sînt în casa mea de bani... Nu se pricepe la nimic.

— Şi în bancă ?

— În casa de bani de la bancă ? Da... Sînt ceva bani... Titlurile... Dar nu le putem vinde ! De altfel, numai eu am acces la ea.

— Vezi ce înseamnă neîncrederea ta ?

— Ah ! Bine ! Bine ! strigă Guerran. La urma urmelor, n-am să crăp. Am să ies de-aici ! Chestie de zece zile !

— Zece zile !

— Ei. da. Géraudin mi-a zis.

— E mult ! Blănarul a venit deja de două ori cu nota de plată... Şi poliţa pentru automobilul lui Charles...

— Nu pot să fac nimica ! zise Guerran, mînios. Te rog să mă crezi că dac-aş putea merge... Mă consum destul din cauza asta ! Dar asta-i, la revedere ! Sărută-mă, micuţa mea Micheline.

— Fără puroi ! spuse a doua zi Géraudin, pe coridor, după pansament. Nici un semn de apărare. Reţinere de gaze. O apatie îngrijorătoare. Mă întreb dacă n-ar trebui să-l redeschid !

În patul lui, năucit, prăbuşit, Guerran dormita cu un somn bîntuit de coşmare. În noaptea asta, fu rîndul Fabien-

nei să-l vegheze. Nu dormi nici o secundă, smulsă fără încetare din somnolență de o exclamație înăbușită, de o invectivă șoptită cu jumătate de voce, un geamăt. Se ridica din fotoliul ei. se ducea să privească bietul chip scobit, în întregime galben pe pernă, cu vegetația murdară a unei bărbi de trei zile pe maxilarul ieșit în afară. Din cînd în cînd, articula cîteva cuvinte nedeslușite, cu voce scăzută !

„Nici un ban... Nu te vei atinge de zestrea ei ! Nu-i a mea ? Nu-i a mea, Micheline ? Ah ! Pui de lele !"

Cuvîntul se termina într-un geamăt. Deschise ochii.

— Mi-e sete !

Noaptea fu epuizantă pentru Fabienne. Pe la ora șase o înlocui o colegă, Guerran se trezise lucid, dar la capătul puterilor. Fabienne urcă să se odihnească puțin. Cînd coborî din nou, se întîlni pe coridor cu Julienne Guerran și fiul ei Charles, care tocmai veneau.

— Ei bine, domnișoară ? Cum a fost noaptea ?

— Nu foarte bună, doamna.

— S-a trezit ?

— De mult.

— Cu atît mai bine. Trebuie să-i vorbesc serios.

— Și eu, zise Charles Guerran, aș vrea să-i arat niște dosare... afaceri urgente. de pledat săptămîna asta...

— Nu vă sfătuiesc ! zise Fabienne.

— De ce ?

— Este la capătul puterilor. Vorbiți-i cît mai puțin.

— Ah ! făcu Charles, deceptionat.

— Ei bine, domnișoară, zise Julienne, vreți să-i vorbiți dumneavoastră cînd prindeți momentul ? Cereți-i combinația casei de bani... Am încercat toate inițialele familiei, fără s-o pot deschide ! Și să-l mai întrebați, dacă-l vedeți mai bine, cîteva momente, căror clienți le-ar putea cere Charles o acoperire, un avans... Nu uitați.

— Am înțeles. Lăsați-vă servieta la vestiar. domnule.

— Nu, zise Charles. Nu se știe niciodată. Poate reușesc totuși să-i strecor cîteva cuvinte despre ce-i important...

Intrară în camera lui Guerran. Nu ieșiră decît după o oră, lăsîndu-l pe Guerran zdrobit, ca dupa o luptă.

— Domnișoară, îi zise furios Geraudin Fabiennei, nu veți mai părăsi camera cînd vor mai veni oamenii ăștia să-l vadă pe bolnavul nostru ! O să mi-l omoare !

— E grav ?

— O să-l redeschid după-amiază !

Redeschise plaga la ora trei, în prezența tuturor chirurgilor clinicii. Godefrin, Hoyer, Colligny se strîmbară în fața rănii roșietice, fără înmugurire, fără activitate de reparare sau de apărare. Un lichid galben, rar, sărăcăcios, curgea încet.

— O zeamă dubioasă ! zise Hoyer.

— Da, zise Colligny, un bulion dubios !

Cu ajutorul unei pipete, Géraudin trase puțin lichid, pe care-l luară pentru analize.

La ora patru laboratorul își trimise prevestirea sinistră. În minutul următor, toată clinica cunoștea verdictul mortal : exista streptococ.

— Guerran e mort ! zise Hoyer.

— Trebuie să luptăm ! răspunse Géraudin. Vaccin antistreptococic, transfuzie... Ne mai rămîn destule arme.

— I-ați văzut fața ?

— Am îngrijit oameni mai bolnavi. Chemați-i pe donatorii de sînge.

Îi făcură seara o serie de vaccinuri, iar a doua zi dimineața o transfuzie.

Însuși Géraudin le avertiză pe Julienne și pe Charles de starea lui Guerran.

— Nu vă ascund, zise el, că de acum în două zile poate surveni deznodămîntul fatal. Luați-vă cu precauție măsurile pe care le socotiți necesare. Mai ales, nu-l obosiți. Două minute lîngă el, atît.

Și după ei o aduse pe Fabienne.

— Nu-i lăsați să se desfășoare. O cunosc pe femeie... Rămîneți aici. Vă ordon să-i dați afară, dacă...

Guerran îi mai recunoscu încă pe soția și pe fiul lui. Întrebă încetișor :

— Micheline ?

— Mîine...

— Vreau s-o văd pe Micheline, zise din nou Guerran, fără să deschidă ochii.

— Te simți mai rău ?

— Nu-i în regulă...

— Nu dorești nimic ?

— Micheline...

— Nu ai nici o măsură de luat ? Nu vrei să...

Guerran înțelese aluzia voalată. Deschise ochii.

— Ce măsuri ?

Nu știu, eu... Din prevedere... Ai avea spiritul mai liniștit... Contul tău din bancă ? Ai putea face un cec.

Guerran nu răspunse. Se făcu tăcere. Julienne și Charles șușotiră,

— Am mai putea să luăm banii dacă... în sfîrșit, dacă...

— A, nu, făcu Charles. Contul va fi blocat.

O expresie scurtă și violentă de mînie trecu peste fața măslinie, pudrată în ocru și întunecată, a Juliennei. Se întoarse către muribund. Îi zise cu furie :

— În sfîrșit, Olivier ! E lipsit de sens, totuși ! Nu mai ești un copil. Pot să-ți vorbesc ! Presupune că ți se întîmplă ceva ! Ce se va alege de mine ?

— N-am ajuns încă acolo... gîngăvi Olivier Guerran.

— Te-ai gîndit că mă lași fără un ban ? Fără capital ! Fără nimic ! La bunul plac al copiilor.

— Îți revin jumătate din bunurile în comun, obiectă Charles.

— Atunci, voi doi veți putea vinde și să mă aruncați în stradă ! Am să depind de voi ! Olivier ! Mă auzi ! Deschide ochii, ascultă. O să chem un notar. Îmi trebuie o donație, un testament, un uzufruct, ceva !

Uitase de prezența Fabiennei, în picioare, lîngă fereastră. Își apucase soțul de umeri, îl scutura.

— Ai înțeles, da ?

— Lasă-mă în pace ! șopti muribundul. Te implor...

Fabienne se apropie de pat.

— Dar, mamă, zise Charles, un uzufruct ne-ar despuia pe noi, ceilalți...

— Uzufruct sau altceva, puțin îmi pasă... Dar știu că la Heubel au făcut ceva de genul ăsta...

Scoase o bucățică de hîrtie din buzunar, citi cu greutate : „Ultimei persoane în viață tot ce rămîne." Am notat. Ei, Olivier ? Olivier ! Ce zici de asta ? Răspunde !

Olivier Guerran se agită, făcu o sforțare să se ridice.

— Atunci, pe Micheline și pe mine vrei să ne lași fără un ban ? protestă Charles. Tată, gîndește-te bine...

— Nu-i voi lăsa fără nimic ! strigă Julienne. Dar trebuie să-mi lași mie banii. Olivier ! Ei să depindă de mine ! Chem notarul, da ?

— Mîine, murmură Guerran.

— Mîine ? Dar poate va fi prea...

— Doamnă ! strigă Fabienne.

— Mîine, zise din nou Guerran. De altfel, pînă mîine mă voi vindeca. Şi porcul ăsta de Rebat nu va pune mîna pe mine ! Şef de barou, el ? Niciodată ! Niciodată ! Decan, el ? Mai degrabă îi rup gura imediat.

— Ce spui ? Ce spui ? bolborosi Julienne, speriată.

— Rămîneţi culcat ! strigă Fabienne, apăsînd pe butonul de alarmă. Domnule Guerran !

Îl împinse la loc în pat, sună din nou, o luă pe Julienne de braţ.

— Doamnă, ajunge ! Aţi văzut ! Mie mi-ar fi ruşine !

Sosiră cîteva infirmiere. Roşie de furie, Julienne nu îndrăzni totuşi să facă scandal. Ieşi împreună cu Charles, cu paşi furioşi.

„O să meargă cu siguranţă să i se plîngă lui Godefrin", se gîndi Fabienne.

Dar Julienne Guerran nu se plînse. Cînd se întoarse, Guerran era în comă. Julienne, Micheline şi Charles cerură pensiune în clinică şi se stabiliră cu totul acolo.

Transfuzii. Vaccinuri. La a treia transfuzie, Guerran, pe care toată lumea îl credea mort, îşi reveni, nu se ştie cum.

Şaptămîni întregi zăcu în pat, umed şi înmuiat în transpiraţia lui, un lucru aproape inconştient şi văicăreţ, care se plîngea, o suna pe Fabienne, cerea să-l schimbe, pe care-l ridica, îi bătea perna, îi dădea să bea, îi ştergea fruntea, îl dezvelea, îl învelea, îi dădea să inhaleze eter, care-i cerea să-i deschidă fereastra, pe urmă s-o închidă, apoi s-o deschidă din nou, să-i tragă perdeaua, să-i stingă lumina aia... Grămadă nefericită de carne suferindă şi torturată în întregime. Dar supravieţuise, şi acum rezista. Géraudin plecase la Angers. Şi în ochii lui Guerran, Fabienne întruchipa un soi de înger bun, o milostenie vie. Nu-şi imaginase că cineva poate fi atît de blînd, de răbdător, de îngăduitor cu pretenţiile unei fiinţe epuizate şi îndurerate. Îi era ruşine uneori de sine cînd pentru a patruzecea oară avea nevoie de ea şi trebuia s-o cheme din nou. Şi se simţea răscolit de emoţie şi recunoştinţă, pînă la a avea lacrimi în ochi, văzînd-o sosind surîzînd încă. La drept vorbind, Fabienne se ataşase de el, punea în îngrijirea pe care i-o dădea mai mult suflet ca pentru oricine altcineva, pentru că îl ghicise în fond, în ciuda tuturor aparenţelor de succes şi de bunăstare, teribil de singur şi nefericit.

Julienne părăsise clinica împreună cu Micheline. Stătea la hotelul Saint-James și venea în fiecare dimineață. Charles se întorsese la Angers, dar sosea la fiecare trei zile, își întindea dosarele, cerea lămuriri, indicații pentru afacerile în curs. Îndatoririle cabinetului îl copleșeau. Îi lipsea experiența și, mai ales, nu mai acționa influența personală a lui Guerran. Nu mai era acolo să treacă pe la minister, să rezolve o problemă de vamă, să obțină un aranjament în legătură cu o licență de import sau o declarație fiscală „greșită", după eufemismul tradițional.

— Ar trebui să poți să te deplasezi, spunea Charles. Cînd vei putea pleda ? Am depus concluziile tale pentru divorțul Planquin-Berthiel. Și Rebat mi le-a trimis pe ale lui. Mai e de asemenea afacerea contribuțiilor. Ți-am adus dosarul. Să arunci o privire. Desigur, dacă ai putea să treci pe la minister, asta ar aranja teribil lucrurile...

După toate astea, Julienne spunea și ea ce avea de spus:

— Și nu uita de bani. Am comandat rochii de vară...

Numai Micheline, inconștientă, nepăsătoare, îl alina pe Guerran. Era puțin prea veselă, prea zgomotoasă, în camera unui bolnav grav. În flecăreala ei, în rîsetele ei era ceva din egoismul unei ființe tinere și fericite, care nu pricepe. Dar Guerran nu-și dădea seama de asta.

Într-o zi veni cu Robert Bussy, logodnicul ei. Fiul notarului fu izbit probabil de decrepitudinea viitorului său socru, deși Guerran era acum în afara pericolului. Pentru că de atunci se simți o schimbare la Micheline. Robert Bussy i-a vorbit fără îndoială de măsurile de prevedere de luat, de o nenorocire oricînd posibilă. Acum începu să vorbească ea de bănci, să întrebe :

— Și dacă din nenorocire ți se întîmplă ceva, tată ? Aș putea totuși să mă căsătoresc ? Ai dat dispoziții pentru zestrea mea ? Ce se va întîmpla dacă tu nu vei mai fi ?

Erau zile cînd, exasperat, obosit, bolnav, Guerran se speria văzîndu-i venind pe ai lui.

— Domnișoară Fabienne, implora el, nu mă lăsați mult timp singur. Întorceți-vă. Dați-i afară... Nu mă mai lasă să trăiesc. Vor avea totul dacă trăiesc ! Dacă mor, nu vor mai avea nimic ! Ar trebui să se gîndească la asta, la urma urmelor !

Și Fabienne scurta durata vizitelor, intra scuzîndu-se în cameră, la un sfert de oră după sosirea Juliennei sau

a lui Charles, sub pretext că trebuie să refacă pansamentul.

— Sînteţi bună, spunea Guerran. N-am întîlnit pe nimeni care să vă semene, domnişoară Fabienne.

Da. Vă cicălesc. Sînt trist, pretenţios. Vă deranjez pentru nimicuri. Şi nu bombăniţi niciodată. Şi totuşi, nu puteţi ghici că spun adevărul, că sufăr întruna, că am nevoie în fiecare minut să mi se ridice, să mi se bată din nou perna, să mi se întindă cuvertura, să mă întoarcă pe o parte sau pe alta. N-aş fi crezut niciodată că asta înseamnă un operat, un bolnav. Sînt sensibilităţi, nestatorniciile pe care nu mi le-aş fi închipuit. Mă simt ruşinat. Aveţi intuiţia lucrurilor ăstora, fără să le fi suferit personal...

— Toate femeile...

— Nu. Soţia mea nu înţelege asta. Nici măcar Micheline nu înţelege. Nu observaţi cum vine să mă vadă ?

— Nu.

— Se fardează !

— Oh ! Dacă nu-i decît asta... ! surîse Fabienne.

— Mie mi se pare ciudat ! Şi-a făcut permanent acum opt zile. Aţi văzut-o ? Nu ? Ba da. Rujul de buze e prea strident. Şi şi-a înnegrit sprîncenele ! O blondă ! E atît de frumoasă, blondină şi cu ochii strălucitori. Prostuţa! Şi pe urmă mi se pare caraghios să se gîndească la toate cele cînd eu sînt aici. De Julienne puţin îmi pasă. Deşi parfumul ei, cînd vine aici, îmi întoarce stomacul pe dos. N-are decît să se machieze. Ne cunoaştem ! Dar Micheline îmi face oarecum rău s-o văd astfel.

— Sînt ale vîrstei ei, domnule Guerran. De altfel, sînteţi în afară de pericol. După atîtea temeri, asta este o destindere firească la ea.

— Da, poate, da... Nu zic nu. Dar îmi face rău, totuşi. Vedeţi, cînd eşti bolnav ai susceptibilităţi neobişnuite... Şi iată, dumneavoastră nu vă fardaţi, domnişoară Fabienne. Pesemne că aţi simţit că nu se cuvine.

— Poţi să-ţi dai cu ruj şi să fii totuşi o infirmieră bună, domnule Guerran.

— Puţin. Nu prea mult. Suferinţa impune respect. Niciodată n-am trecut prin aşa ceva.

Fabienne rîdea.

— Vă asigur că nu m-am gîndit niciodată atît de departe.

— Știu. Este din instinct. Aș fi vrut să am o astfel de fiică, domnișoară Fabienne.

— O aveți pe cea mai bună dintre fiice.

— Da. Oh, da ! Micheline e bună. Dar pentru clipele de bucurie. De fericire. Pe dumneavoastră la greu mi-ar plăcea să vă am !

O reținea îndelung, să-i vorbească, să o facă să vorbească și ea. Îi povestea atunci despre experiența ei din spital, din clinică, despre cum a trebuit să-și părăsească iluziile copilăriei, să deschidă ochii asupra urîtului existenței. Îi spunea despre grijile și despre bucuriile ei de infirmieră, despre bolnavii care o preocupau. Pînă la urmă, fără să fi părăsit patul, ajunse să-și cunoască toți vecinii, cazul lor, starea lor. Îl amuza, îl distra, îl emoționa. Era mai ales un cocainoman, intrat o dată cu el pentru o cură de dezintoxicare, ale cărui dificultăți îl pasionau pe Guerran ca o bătălie. Și Fabienne putea să vorbească liber despre el, pentru că înșiși Colligny și Hoyer îi spuseseră cîte ceva. Cazul era de altfel foarte cunoscut în Paris. Era vorba de fiul lui Crouan-Marny, scriitorul celebru, autor a nenumărate scenarii picante, care i-au adus faima și averea. Fiul lui lua drogul prizîndu-l sau prin injectare. Pînă la urmă, amanta lui Crouan-Marny fu cea care se sătură, pentru că pasiunea asta îl costa groaznic de mult pe tată. Ea reușise să-l convingă pe acesta să-l interneze pe tînăr.

Tratamentul era dificil. Cînd un intoxicat vine din proprie inițiativă să ceară să fie salvat, vindecarea este posibilă. Dar este aproape imposibilă cînd un bolnav a fost adus în clinică în ciuda voinței lui. Reușește întotdeauna să ascundă cocaină. La nevoie, i-o aduc prietenii. Fabienne explica cum îl scotociseră pe Crouan-Marny fiul, la sosire, din creștet pînă-n tălpi. Îl dezbrăcaseră, îi luaseră veșmintele, încălțămintea, stiloul, ceasul. L-au controlat pînă și în gură și în anus. Pe urmă l-au pus să facă o clismă, să fie siguri că nici intestinul lui nu conține nimic. Îmbrăcat cu o pijama dată de clinică, neavînd în jurul lui decît cărți, creioane, țigări și bibelouri aparținînd clinicii, Crouan-Marny fiul continua totuși să se drogheze. Vizitele îi erau supravegheate. Un infirmier nu slăbea din ochi mîinile vizitatorilor. Dar această francmasonerie a intoxicaților practică o solidaritate drăcească. E de crezut că nevoia de a-l trîi pe altul cu sine spre abisuri este egală în intensitate și contrabalansează în anumite suflete ne-

voia pe care o simt altele de a-i face să participe pe semenii lor la ascensiune. Există probabil în lume un apostolat invers. În ciuda tuturor precauțiilor, la fiecare două dimineți, Fabienne intra la Guerran și spunea :

— Asta-i ! Iar a găsit mijlocul de „a avea". Tocmai l-am găsit adormit pe pat !

Pe Guerran îl pasiona să urmărească această luptă pentru a-l salva pe un om în ciuda voinței lui. Pînă la urmă găsiră ascunzătoarea, scotocind toată camera, într-o zi în care nenorocitul dormea, doborît de drog. Se descoperi că-și închidea cocaina într-un tub metalic etanș, pe care-l vîra sub apă în sifonul scaunului de la WC. Dar trei zile mai tîrziu, Crouan-Marny fiul își procurase din nou otrava ! L-au găsit din nou buimăcit, abrutizat. Și cercetarea cea mai minuțioasă a camerei nu dădu nici un rezultat. De data asta l-au transferat pe tînăr, așa adormit cum era, într-o cameră absolut identică cu a sa, un etaj mai sus. La trezire și-a dat seama de schimbare, dar n-a zis nimic. Pentru că lupta se dădea în tăcere, cu politețuri și spera probabil în alt stupefiant, adus de vreo femeie de serviciu mituită de el, sau de misterioșii lui prieteni. Dar de acum înainte numai Fabienne avea dreptul să intre la el. De atunci însănătoșirea fu rapidă. Și nenorocitul începu să piardă cîte puțin din ura sălbatică pe care o simțea față de Hoyer și de Fabienne.

Toate astea îl interesau pe Guerran, îi scurtau lungile ore ale convalescenței. Curînd începu să vorbească de plecare. Îl chema munca, dosarele se adunau în cabinetul lui. La Cameră, vacanța de Paști se sfîrșise.

— Totuși, va trebui să vă mai odihniți cîteva luni, îi reamintea Fabienne. Dacă tot plecați în Savoia, rămîneți acolo pînă la sfîrșitul toamnei...

— Imposibil, spunea Guerran. Munca, banii, lupta... Nu știți ce înseamnă asta, domnișoară Fabienne. De altfel, m-aș plictisi de moarte acolo. Nu mi-au plăcut niciodată vacanțele.

— E așa frumos în Savoia !

Vorbiră adesea despre ea. Guerran stătuse acolo cîteva săptămîni. Fabienne se ducea și ea în fiecare an, în septembrie. Evoca Aix-les-Bains, Petit-Port, vechea casă în care Mariette închiria un apartament, lacul cu diminețile lui albastre, cu cerul azuriu, apele lui albastre, cețuile albăstrii răzlețite în largi pînze unduitoare, sau se-

rile de toamnă, cu reflexele trandafirii ale amurgului pe fruntea de granit a muntelui Revard, primele focuri la Aix-les-Bains străpungînd umbra violetă, și norii alburii coborînd de pe Dent du Chat și rostogolindu-se încetișor pe povîrnișul muntelui, spre vale.

— E adevărat, spunea Guerran, fermecat. E frumos, erau frumoase toate astea. Nu le-am văzut astfel. Ei bine, promit. Voi încerca să rămîn acolo. Și asta din nou mulțumită dumneavoastră, domnișoară Fabienne ! Hotărît, vă datorez întreaga mea reînviere.

Fabienne rîdea, apoi pleca.

Guerran părăsi clinica la începutul lui mai. Își făcu o dată apariția la Cameră, stătu cinci zile la Angers să descurce, pentru Charles și pentru Legourdan, secretarul lui, dosarele cele mai spinoase și cele mai urgente. Și la o săptămînă după ce părăsise Parisul, sosea cu Julienne și cu Micheline la Aix-les-Bains. Un apartament îl aștepta la Continental, care arbora, în onoarea fericitului și influentului om politic, un mare drapel tricolor.

Capitolul al nouălea

ÎNTR-O DIMINEAȚĂ, automobilul lui Doutreval se opri în fața Clinicii Epidauria. Doutreval, cu ginerele său Ludovic Vallorge, venea să o ia pe fiica lui pentru cîteva săptămîni de vacanță. Îi însoțea Regnoult, mereu elegant, cu părul negru, buclat, dat pe spate, îngrijit de la nodul cravatei pînă la forma unghiilor. Erau opt zile de cînd Guerran părăsise clinica. Doutreval nu putu deci să-l vadă și-i păru rău. Guerran și el se simpatizau reciproc de cînd cu vizitele lui Doutreval la Epidauria. Convalescentul nu mai contenea cu laudele la adresa Fabiennei. Iar Doutreval vedea cu satisfacție acest început de camaraderie cu omul politic influent, care-i putea fi util.

Îl regăsiră pe Groix, cu claia lui de păr blond, cu cicatricea și cu verva lui, la azilul din Bicêtre, unde Doutreval trebuia să facă o demonstrație a metodei lui. După-amiază, tatăl și fiica, împreună cu cei doi asistenți, se întoarseră spre Angers. Fabienne asculta fără prea multă atenție glumele lui Groix și amabilitățile lui Regnoult. Se simțea obosită. Era fericită că se întoarce acasă, că se poate odihni la Angers, în ambianța familială.

Doutreval venea acum foarte des la Paris. Călătorea mult. Aveau nevoie de el peste tot, îl chemau în toate oraşele Franţei, în toate capitalele străine. Se consuma acordînd întrevederi, ţinînd cursuri şi conferinţe, instituind centre de tratament în aziluri. Numele lui făcea vîlvă. Era mai mult decît o celebritate. Îi veneau şi bolnavi din ţări vecine. Devenea Maestrul. La Angers era de pe acum marele om, o simţea din atitudinea, din respectul, din atenţia deferentă a studenţilor, cu fiecare lună mai numeroşi. Tămîia îmbătătoare a gloriei în creştere îl mingiia de golul casei mari, de ruptura cu fiul lui, de această îndepărtare a Fabiennei care, din fericire, nu va dura mult. Fabienne îşi termina stagiul, îşi însuşise toată „meseria" de care avea nevoie, era de acum un ajutor de neprețuit. Nu mai rămînea decît să obţină cît mai repede un local şi subvenţii, ca să-i îngrijească gratuit pe cei nevoiaşi şi unde Doutreval să poată primi medici, să le prezinte bolnavi, statistici bogate, o documentaţie vie, irezistibilă. Acest Centru era ultima etapă de parcurs. Îi vorbea uneori lui Géraudin de acest mare vis : un Centru de curarizare la Angers. Ştia ce greutăţi materiale, şi cîte mii de invidii avea de potolit sau de învins. Géraudin încuviinţa.

— Aşteptaţi să cadă guvernul, îi spunea. Răbdare. Guerran va face cu siguranţă parte din următoarea echipă. Se impune. Urcă. Este «tehnicianul agriculturii» ! Guerran ministru, treaba e ca şi făcută, v-o promit. Mă ocup eu de asta.

În aşteptare, Doutreval îşi stabilea programul lucrărilor şi al deplasărilor pe tot anul. La sfîrşitul lunii, Olanda. După examenele universitare din iunie, Norvegia. În octombrie, Germania. După începerea anului şcolar, odată cursurile reluate, Italia. De peste tot îi scriau corespondenţi, îl invitau să vină.

Această răspîndire a operei sale avea un inconvenient : îi interzicea aprofundarea acesteia, atît cît ar fi dorit-o. Rămîneau multe necunoscute ale problemei. Acţiunea paralizantă a curarei era foarte deosebită de la un subiect la altul. De ce ? Vechii bolnavi, vindecaţi, care reluaseră chiar o activitate uşoară, se întorceau să-l vadă pe Doutreval şi se plîngeau de dureri dorsale violente, care-i împiedicau să-şi continue lucrul. De ce ? Ca să descopere cauza, ar fi trebuit timp, cercetări răbdătoare. Doutreval se dedica acestora cîteva zile, pe urmă o conferinţă pe care o avea

de pregătit, o expunere cu demonstrație pe care o avea de făcut la Toulouse sau la Strasbourg îl smulgeau strădaniei sale și tulburau toată atmosfera gîndirii sale. Avu astfel primul accident mortal. Chiar dacă astea sînt inevitabile, îl impresionă totuși dureros. S-a întîmplat la azilul din Saint-Clément. Groix și Regnoult injectau lichidul convulsionat în venele unui tînăr de douăzeci și șase de ani, care ședea culcat, în întregime gol, pe un pat mic, exact șase centimetri cubi dintr-o soluție de 10 la sută. Doutreval nota cifra, cînd fulgerător începu criza, după o destul de lungă așteptare. Fața bolnavului se albi, apoi se înverzi. Ochii și capul i se întoarseră la dreapta, spre Doutreval, cu atîta violență, încît ai fi crezut că dintr-o dată i s-ar fi rupt ceafa. În plină criză de tetanos, cu fiecare mușchi întins ca o coardă, bolnavul scoase un strigăt răgușit înspăimîntător, se ridică în șezut, recăzu pe spate, cu picioarele în aer, îndoite și agitîndu-le caraghios, unul după altul, de parcă ar fi pedalat în gol, mîinile-i zgîriau aerul. Deschise gura, o închise cu un pocnet puternic, cît pe ce să-i zboare dinții în țăndări. Dintr-o dată, chiar în mijlocul unei îngrozitoare sforțări de contractare, se auzi un pocnet sec, sonor, lămurit, zgomotul a ceva ce se rupsese în șira spinării a nebunului. Dementul urlă. Cei trei bărbați priviră unul la altul. Abia terminată criza, Doutreval puse să-l ducă pe pacient, încă leșinat, la radiografie. Prima vertebră, la începutul spinării, era zdrobită, fărîmată, strivită net sub tracțiunea puternicilor muschi spinali. Avea probabil importante leziuni la măduva spinării pentru că subiectul muri în seara următoare.

Doutreval discută mai multe zile despre asta cu Groix și Regnoult. Doutreval se pronunța pentru un accident, o predispoziție la fracturi a tînărului, prin slăbire și demineralizare. Așadar, un caz excepțional, de care n-ar fi trebuit să țină seama. Regnoult îl susținea. Groix însă voia să lege incidentul de o întreagă serie de fapte similare : durerile dorsale constatate frecvent în momentul crizelor — acei bolnavi vindecați-care reveneau acuzînd dureri în coloana vertebrală. Se încăpățîna. În cele din urmă, Doutreval trebui să i-o reteze scurt și să declare, destul de sec, discuția încheiată.

Fabienne își revăzu Anjou-ul cu emoție. Mai întîi, laboratoarele tatălui ei, unde își petrecuse copilăria. Groix

şi Regnoult erau în continuare acolo. Groix cu tachinăriile lui, zgomotos, farsor, rămas puşti, deşi se apropia de agregaţie, distrînd-o pe Fabienne cu istoria şotiilor lui ; Regnoult, mai grav, mai doct, mai prevenitor şi de asemenea mai atent, făcîndu-i Fabiennei o curte discretă, vorbind uneori de viitorul lui, de proiectele lui legate de cele ale „patronului" încercînd s-o intereseze pe tînără. Toate astea nu-i displăceau Fabiennei. Îl simpatiza pe Regnoult doar ca prieten. Dar ştia că o astfel de căsătorie nu l-ar fi nemulţumit pe tatăl ei, şi chiar ea, în principiu, nu o respingea, socotindu-se foarte rezonabilă, dar în realitate fiind total nepricepută în poveştile de inimă. Vom vedea mai tîrziu, se gîndea.

Era mai ales bucuria vieţii de familie renăscute. Mariette pregătise o cameră pentru Fabienne, pentru că fără o femeie, fără veselie, casa lui Doutreval devenea din ce în ce mai mult numai un laborator, un loc de muncă, de primire şi de cercetări.

Doutreval însuşi locuia de-acum la Mariette, înţelegîndu-se foarte bine cu ginerele lui, al cărui calm tăcut îl odihnea. Mariette era însărcinată în şapte luni. Marea ei bucurie dădea pe dinafară, vorbea despre asta cu toată lumea, voia un băiat, aşteptînd totuşi o fetiţă. Se şi vedea înconjurată de ţînci, ungînd cu unt felii de pîine, ducînd la colegiu un batalion gălăgios, înconjurată de viaţă, de o forfotă de copii cu obrajii murdari şi proaspeţi, în care dorinţa ei de maternitate şi-ar găsi împăcarea. Puţin maturizată, puţin întristată de tot ce-i arătase viaţa din monstruoasa ei urîţenie, în clinica Epidauria, Fabienne se simţea dintr-o dată întinerită, revigorată în contact cu această soră mai mare atît de tînără, atît de veselă, atît de plină de sănătate şi optimism. Se obişnuia din nou cu rîsetele, cu săruturile materne de dimineaţa şi de seara, cu romanţele cîntate din răsputeri pe scară, de o Mariette neagră de praf, cu un şervet vechi în chip de turban, alungînd păianjenii cu peria cu coadă lungă.

Dacă asta-i ce numim iubire
Atunci, da, iubesc, iubesc !

Regăsise porumbeii Mariettei, pe Titi cocoşul, găinile care aveau fiecare un nume, tărîţele cărora Mariette le dădea să bea saliva din gura ei. Mergea cu ea pe frumoa-

sele cărări verzi ale Anjou-ului, mărginite de crînguri dese imense. Grozamele galbene, cu mirosuri sălbatice, înfloreau. Iarba-neagră, cu frunzişul ei ţepos şi rar, îşi oferea floarea săracă şi aspră, violetă, cu nuanţa purpurie. Şi cele două surori culegeau braţe de flori, cu care să împodobească toată casa. Întorcîndu-se seara, foarte sfîrşit din laboratorul său, cu ochiul obosit de citimile infinit de mici, numărate sub microscop, şi cu spiritul greu, de parcă ar fi ieşit din alta lume, Doutreval simţea fără s-o analizeze toată această bucurie, soarele viu al florilor împrăştiate prin locuinţă. Recunoştea fără să înţeleagă de ce :

— E ciudat ce vesel este la tine, Mariette !

Ea-i făcea cu ochiul Fabiennei. Şi Doutreval o privea pe fata lui cea mare, pe Mariette a lui, cea care o înlocuise pe mamă. Trecînd prin spatele ei, se apleca, inspira mirosul proaspăt al lavandei cu care îşi parfuma lenjeria şi sertarele, şi încetişor depunea un sărut de recunoştinţă pe frumosul ei păr, blond şi răvăşit. Îl întinerea. Avea să aducă o viaţă nouă în cămin. Nu putea s-o privească fără emoţie, cu talia ei îngroşată, cu acea promisiune de maternitate pe care o purta ca un pămînt bun şi generos. Iată că avea să fie la rîndul ei mamă. Şi că el va avea în curînd pe genunchi copilaşii Marietei. Golul avea să fie umplut, locul celui absent ocupat. Erau momente cînd se simţea mai tînăr decît tinerii căsătoriţi. Se preocupa de leagăn, de cărucior, se ocupa de nenumăratele cumpărături cu mai multă pasiune decît Ludovic Vallorge, care rîdea de el.

Aşteptau sosirea bebeluşului spre mijlocul lunii următoare. Van der Blieck, agregatul, specialist în obstretică, o supraveghea pe Mariette şi promisese să se ocupe de naştere. Totul va merge bine, spera. Mariette era robustă, sănătoasă. Nici o ereditate suspectă. O igienă excelentă. Avea şoldurile puţin cam înguste : era un punct negru. Dar o naştere nu merge niciodată de la sine. Cazul ideal nu există în medicină.

Sosind într-o dimineaţă la spital pentru rîndul său de gardă, cu internii Fleurioux şi Cassaing, şi cu toţi studenţii lui, Ludovic Vallorge văzu pe coridorul unde-şi avea cabinetul o femeie care-l aştepta, cu un băieţel de trei ani. Titular al catedrei de chirurgie infantilă, Ludovic îi ocrotea acum cu îndemînare pe puşti. Dar detesta s-o facă. Suferea din pricina asta fără să îndrăznească să vorbească cuiva,

nepotrivit pentru meseria asta sîngeroasă, obişnuit cu lucrările liniştite şi tihnite ale laboratorului prin lungul stagiu făcut la Suraisne, patronul dispărut. Ar fi vrut să-şi schimbe postul, visa la o catedră de medicină generală. Dar trebuia să aştepte una vacantă. Van der Blieck, agregatul, obţinuse catedra de ginecologie, dar mai rămînea un concurent, Huot, căruia de asemenea nu-i plăcea chirurgia şi care viza aceeaşi catedră, cu toată pofta ascuţită de zece ani de aşteptare. Fără a-l mai număra pe Flégier, căruia Géraudin îi dăduse agregaţia cu un an în urmă, şi care va intra şi el în concurenţă la promovarea următoare. Totul era destul de delicat.

— Bună ziua, domnule doctor, spuse femeia.

Ludovic se apropie. Sosiră cîţiva studenţi, interni.

— Ce este ? întrebă Ludovic.

— Băieţelul meu... Pentru sprînceană.

— Femeia aceasta cumsecade lucrează toată săptămîna, explică un intern. N-are timp să meargă la dispensar. I-am spus să vină aici într-o dimineaţă cînd n-are de lucru...

— Cum azi n-am de lucru... termină femeia.

— Ce are micuţul ? întrebă Ludovic. Vino în birou, femeie. Să-ţi văd faţa, micule... Ah, da, aici, deasupra ochiului... bine ! e un mic chist dermoid la coada sprîncenii. Vedeţi, domnilor ? Un rest de embrion care dăinuie astfel uneori. Vă aduc aminte în legătură cu asta că s-a susţinut că şi cancerul ar fi tot un rest embrionar, care ar reîncepe să se dezvolte. . În cazul de faţă, ablaţiunea este foarte simplă : se crapă pielea, se decortichează chistul cu o sondă canelată. Asta-i tot. Ei bine, doamnă, va trebui să-i scoatem asta omuleţului nostru şi cît mai repede. Nu-i deloc frumoasă chestia asta pe mutrişoara lui.

— Nu vrea, se teme, zise internul Fleurioux.

— Vedeţi că aveam dreptate, doamnă, adăugă Cassaing.

— Nu pentru că mi-e teamă, zise femeia. Dar aş vrea să-l anunţ pe bărbatul meu, să spună el dacă vrea sau nu !

Internii rîseră.

— Dar durează treizeci de secunde !

— Cît l-ai şterge la nas !

— Uite, cumătră, spuse Vallorge, o să-i facem o surpriză grozavă lui tăticu'. O să scoatem buba asta acum, imediat. Şi într-un sfert de oră o să-l duci soţului dumitale gata operat, gata vindecat. Ei ? Ce surpriză !

— Credeți... făcu mama.

— Haide, dați-mi-l. Așteptați două minute. Cît aș număra pînă la o sută. Fleurioux, Cassaing, comprese, vă rog. Două picături de cloroform.

Duse copilul în sala vecină, unde făcea uneori chirurgie mică.

— O anestezie locală n-ar ajunge ? întrebă Fleurioux.

— Știți bine că la copii nu merge. Rămîn conștienți, le e teamă...

— Urlă, isprăvi Cassaing. Haideți, întindeți „biliardul".

Masa odată pregătită, îl culcară pe ea pe micuț. Studenții făcură cerc. Cassaing luă o compresă, Fleurioux, flaconul cu cloroform. Micuțul, cu ochii deschiși, speriat, îi privea pe toți. Cassaing îi puse o compresă sub nas. Fleurioux vărsă pe ea cîteva picături. Ludovic Vallorge își trăgea mănușile. La primele picături, copilul păli. Cassaing îi văzu pupila mărindu-se.

— Stai ! Ho ! Ho !

Azvîrli compresa. Ludovic dădu fuga.

— Dumnezeule ! Sincopă albă !

Copilul era mort. Sincopă albă cloroformică.

Cassaing apucase limba micuțului, trăgea de ea. Doi studenți îi ridicau brațele, un altul apăsa coastele. Fleurioux umplea o seringă de adrenalină. Livid, transpirat, pierdut, Vallorge îi făcu o injecție chiar în inimă, goli seringa în ea. Dar totul era sfîrșit. Moartea fusese instantanee.

Se priveau, buimăciți. Își dădură deodată seama că ușa rămăsese deschisă, și mama aștepta să-i aducă copilașul, pentru a-l duce tatălui, care nu știa nimic, care va fi atît de fericit, atît de mulțumit, de surpriză... Dintr-un salt, Fleurioux alergă să închidă ușa. Șușoteau ca niște criminali, și erau blocați aici, în această mică încăpere, fără altă ieșire decît biroul unde aștepta mama. Și nimeni, nici măcar Ludovic, patronul, nu îndrăznea să apară în fața ei.

Fleurioux fu cel care avu ideea. Deschise fereastra ; șopti :

— Pe aici !

Și toți, cu Vallorge în frunte, încălecară pervazul ferestrei, lăsînd acolo micul cadavru, ca niște răufăcători după o lovitură ratată. Cassaing urcă s-o caute pe sora An-

gélique-scorpia, să vină s-o anunțe pe mamă și să se descurce.

Această lovitură desăvîrși dezgustul lui Vallorge. Totuși, nu fusese deloc vina lui. Astfel de accidente se întîmplă și celor mai buni. Dar împrejurările dramei, femeia căreia îi luase copilul aproape împotriva ei, glumind, și care nu-i spusese nimic soțului ei, care trebuia să se întoarcă astfel acasă și să-i dea bărbatului vestea înfrozitoare:

— Băiețelul nostru a murit...

Toate astea îl răscoleau pe Ludovic, mai ales în ajunul unei nașteri în propria lui casă, într-o perioadă cînd tot ce avea legătură cu copiii trezea în el o sensibilitate deosebită. Se hotărî, îi vorbi socrului lui, și ceru să intervină pe lîngă Géraudin, dacă se ivește prilejul, să-i obțină o catedră de medicină sau de lucrări de laborator. Doutreval promise să încerce ce va putea. Era totuși o dificultate. De cîteva luni, Géraudin nu-l vedea cu ochi buni pe Ludovic. Atins de un mic antrax la buza superioară, Vallorge trebuise să suporte o intervenție: o tăietură de bisturiu pentru a-i scoate capul. Nu apelase la Géraudin pentru că aflase anumite zvonuri foarte vagi: o anume slăbire, două sau trei amețeli scurte și tăinuite cu grijă, care i-ar fi venit lui Géraudin în timp ce opera. Nu se știa nimic, nimeni nu văzuse nimic, nu era nimic sigur... Dar șoapta imperceptibilă, mai slabă decît o adiere pe culoarele facultății și ale spitalului, îl alertase totuși pe Vallorge. Ezitase. Dacă ar fi fost vorba de buza inferioară, s-ar fi dat pe mîna lui Géraudin. Dar cu buza superioară nu se știe niciodată. Pericolul este incomparabil mai mare. Se afla aici o anume venă prin care orice infecție devine instantaneu foarte gravă. Sfătuit de Groix, asistentul lui Doutreval, Vallorge se hotărîse pentru Heubel. Géraudin se simțise probabil jignit. O mișcare greșită, pe care nu va fi ușor s-o repare.

În acest sfîrșit de mai, Doutreval făcea din nou pregătiri de plecare. Trebuia să combine în Olanda lungul turneu la carè fusese invitat. I se cerea să facă o serie de expuneri la Utrecht, Amsterdam, Rotterdam, Haga. Se hotărîse ca Ludovic să-l însoțească, pentru a conduce mașina. Pentru că Doutreval nu consimțise niciodată să treacă prin neînsemnata umilire pe care o reprezintă

examenul pentru permisul de conducere. Iar Regnoult și Groix își însoțeau patronul, bineînțeles, aici ca pretutindeni. Pleca și Fabienne la Paris. Trebuia să se întoarcă la clinică. Tatăl ei avea să facă un ocol pentru a o lăsa acolo.

Încă o dată Mariette făcu bagajele soțului și pe ale tatălui ei, pregăti valizele. Vallorge duse Renault-ul la garaj, comandă un set de pneuri noi. Pe 30 mai, dimineața, Doutreval o îmbrățișă ultima oară pe Mariette pe trotuar, înainte de a urca în mașină. Era puțin emoționată, și el la fel. Era ultima călătorie a lui Doutreval înaintea marelui eveniment, nașterea.

— Îngrijește-te bine, îi spuse. Ai adresa noastră de acolo: hotel Regina. Ai grijă de tine, nu ieși, nu te agita, nu alerga pe scări. Știi că începînd cu luna a șaptea...

— Da, da, nu te neliniști! zicea Mariette rîzînd. Voi fi cuminte, am să las în pace păianjenii. Nu-ți uita servieta neagră. Lamele de ras sînt în cutiuță, cu săpunurile. Ai o luminare și chibrituri în buzunarul de la valiza din piele de porc. Da, da, poți să ai nevoie! O pană de curent la hotel... Și apa de melisă cu trei bucățele de zahăr în trusa de toaletă, pentru digestie... Rîzi tu! O să vezi, o să vezi tu într-o seară, cînd n-ai să poți digéra tocana lor de hotel... Haide, adio, Fabienne. Să fii cuminte acolo, scrie-mi mîine... Adio, tată...

Doutreval o sărută din nou pe obrazul proaspăt, inspiră parfumul ei dulce de lavandă, acest sănătos miros natural care emana din ea.

— Adio, fata mea cea mare! strigă el, urcînd în mașină.

Prin portieră, ea mai avu timp să-și sărute soțul, să trimită cu amîndouă mîinile valuri de sărutări la toată lumea, inclusiv lui Groix, care îi răspundea frenetic, cu ample gesturi melodramatice. Demaraseră, erau deja la capătul străzii: și el îi răspundea încă, cu jumătate din corp afară din mașină, manifestînd un așa amor delirant, încît trecătorii uimiți se opreau, iar Fabienne rîdea cu lacrimi. De cîteva zile Groix lăsase să-i crească pe obraji o barbă oribilă de un blond roșcat, care-i făcea, cu ochii lui strălucitori, un cap de vagabond bun de spînzurătoare. „Urmarea unui jurămînt", spunea. De fapt, era vorba de un pariu cu Cassaing. Dacă Groix nu se rădea șase luni, Cassaing va da un punci uriaș după examene.

Marca Renault, o Vivasport de şase cilindri, aproape nouă, merge cu 80 în medie fără să gîfîie. Ludovic era un şofer excelent. Aşezat lîngă ginerele său, Doutreval nu vorbea, îşi revedea mintal conferinţa. În fundul automobilului, Groix fuma, în timp ce Regnoult flecărea cu Fabienne. În patru ore fură la Paris. O lăsară pe Fabienne la clinica Epidauria. Şi prin la Villete şi Pantin ieşiră din Paris, luară drumul spre Flandra. Fără să spună nimic, Doutreval observase felul cum s-au despărţit Regnoult şi Fabienne, o strîngere de mînă ceva mai lungă, o privire puţin insistentă, schimbată între ei, şi prin care trecuse parcă ceva. Se gîndea la această căsătorie foarte posibilă, foarte potrivită, în fond. Regnoult era un băiat de valoare, aprig în muncă, inteligent. Cu siguranţă, prea arivist. Dar cine nu este ? Va rămîne legat de Doutreval, va continua să colaboreze. Doutreval ţinea la ajutorul ăsta. În fond, fără s-o mărturisească prea mult, l-ar fi preferat pe Groix-Cicatrice drept ginere. Caracterul franc, uneori puţin brutal, dar vesel şi cinstit al ajutorului lui, îi inspira mai multă încredere decît deferenţa cam rece a lui Regnoult. Dar, pe de altă parte, Groix nu era foarte uşor de mînuit. I se întîmpla să calce în străchini. Tocmai se ciorovăise cu Doutreval, în ajun, în legătură cu un bolnav, şi Doutreval trebuise să ridice glasul, să facă uz de greutatea autorităţii profesorale. Pe de altă parte, Groix era lipsit de ambiţie. Era omul în stare să abandoneze o situaţie, să renunţe la tot, să meargă să se stabilească medic de ţară pentru o poveste care i-ar fi displăcut, un demers de încercat, o solicitare, o plecăciune de făcut, o umilinţă pe care nu voia s-o accepte. Cu şira spinării prea dreaptă pentru a reuşi. Şi în sfîrşit, pentru că lucrurile astea nu se comandă, părea că pentru Regnoult trebuia să se pronunţe Fabienne.

Luară dejunul la Senlis. Vorbiră firește despre turneul în Olanda, despre cazurile pe care le vor expune, despre rezultatele de arătat. Şi avu din nou un mic conflict cu Groix, care-i dovedi lui Doutreval că gîndurile lui de adineaori erau îndreptăţite. Cum Doutreval ajunse la criticile făcute sistemului său şi la respingerea argumentată a acestora, Groix aminti accidentul recent de la Saint-Clément, acea şira spinării ruptă scurt într-un spasm, cu moartea consecutivă.

— Veţi vorbi despre asta, domnule ? întrebă.

— Nu socotesc că e necesar, zise Doutreval.

— Cred că ar trebui totuşi să vorbiţi. Se leagă de alte semne analoge. Există o umbră, o latură negativă pe care n-avem dreptul, după mine, s-o trecem sub tăcere.

Discutară încă o dată. Pentru Regnoult, Doutreval şi Vallorge cazul nu prezenta nici o dificultate, n-aveau de ce să vorbească despre el. Numai Groix susţinea cu îndîrjire că probitatea ştiinţifică cerea o expunere completă, cu tot ce putea comporta ca elemente negative. Se încăpăţîna, aducea atîtea argumente, încît, în cele din urmă, Doutreval trebui să-i impună tăcerea amintindu-i de anumite greşeli pe care le făcuse în laborator, în ziua următoare unui banchet, o analiză ratată, şi pe care Doutreval abia reuşise s-o îndrepte. Umilit, Groix nu mai spuse nimic.

Au mers toată după-amiaza, au traversat oraşele Lille, Gand, Anvers, după ce trecuseră cursul larg al Escaut-ului pe sub imensul tunel nou care tocmai fusese inaugurat. Au ajuns la frontiera olandeză seara. S-au culcat într-un mic hotel dichisit, în întregime alb, cu muşcate peste tot, unde Doutreval şi-a schimbat banii francezi pe cinci sute de florini. A doua zi după-amiază, după lunga aşteptare pe malul nenumăratelor braţe ale Rinului, şi treceri din loc în loc şi din insulă în insulă, cei patru medici ajunseră în apropierea Amsterdamului. Aceste călătorii de-a lungul pămînturilor fărîmiţate printre care şerpuieşte Rinul sînt teribil de încete. Nici un pod. Peste tot lacuri. Trebuie să te înarmezi cu răbdare, să baţi pasul pe loc, ore în şir, pe estacade. Degeaba mai huruia şi sărea, după asta, pe bitumul elastic al drumurilor sinuoase şi netede marea Vivasport, timpul pierdut nu l-au mai cîştigat. Sosit la Amsterdam, Doutreval abia avu timp să-şi schimbe gulerul şi ciorapii în camera hotelului. Oficialii şi sosiseră pentru a-l lua cu maşina.

Prima seară fu dedicată recepţiilor oficiale. Banchetul care urma se termină tîrziu. Doutreval voi să se întoarcă pe jos la hotel, cu asistenţii şi cu ginerele său. Sub lumina stelelor, Amsterdamul deschidea în noaptea senină largi bulevarde mărginite de imobile înalte, de cabane şi vile în stil american. Dintr-o dată te găseai în faţa unei vaste oglinzi de apă neagră, unul din acele nenumărate canale de apă neagră care fac din Amsterdam o Veneţie nordică.

Apa nemişcată şi întunecată reflecta lumina răsturnată a lampadarelor electrice. Teii înalţi fremătau încetişor în vîntul sălin venit dinspre Zuyderzee. Vechi faţade sculptate înălţau spre adîncul înstelat al cerului siluete de statui, de genii şi de victorii înaripate, asemeni unor figuri de prora. Pe apă dormitau bărci grele, şlepuri, baraje, şalupe lungi şi joase luminate de un foc roşu, de lumina calmă a unor lămpi, în spatele ferestruicii cabinei. Deasupra acoperişurilor, din loc în loc, suia ca o auroră lumina oraşului. Doutreval respira aceasta pace tăcută, schimba din cînd în cînd două cuvinte cu Regnoult şi Ludovic şi se simţea mulţumit. Totul mergea bine. Pentru el era unul din acele momente rare şi scurte ale existenţei, cînd îndrăzneşti să spui : „Sînt fericit !" Unul din cuvintele pe care omul abia îndrăzneşte să şi le spună, într-adevăr un echilibru instabil şi fragil, o reuşită trecătoare de moment...

De altfel, îndată liniştea îi fu tulburată de amintirea dureroasă şi rapidă a fiului său. Dar Doutreval o alungă. În spatele celor trei bărbaţi, mergea Groix, fluierînd uşor, încă puţin îmbufnat.

Părăsiră cartierul liniştit, intrară în inima oraşului, şi trecerea fu bruscă, găsindu-se acum în plină lumină, în plină viaţă, în minunăţia vitrinelor, a firmelor luminoase, printre străzile înguste, gituite, zgomotoase, clocotitoare de viaţă şi veselie, sub lumina electrică artificială şi brutală. Era tîrziu, dar te-ai fi putut crede în miezul zilei. Cei patru medici ajunseră în sfîrşit la hotel şi intrară aproape cu părere de rău.

Ziua următoare fu ocupată aproape în întregime cu conferinţa, vizita la spitale. Regnoult se însărcină să trimită cîteva cărţi poştale grăbite Mariettei şi Fabiennei. Abia în cealaltă zi, pe la ora cinci după-amiază, după un turneu obositor prin azilurile suburbane, Doutreval şi Ludovic avură în sfîrşit în faţa lor o seară de odihnă.

— Să profităm de ea, zise Doutreval, cînd ajunseră la hotel. Ludovic, coboară la recepţie, întreab-o pe domnişoara de la cabina telefonică în cît timp ne-ar face legătura cu Angers-ul. Ar fi o surpriză grozavă pentru Mariette !

— E o idee ! zise Ludovic. Alerg !

După două minute, în camera lui Doutreval sună telefonul. Doutreval luă receptorul de pe noptieră. Era Ludovic.

— Alo ? Da, eu sînt. Orar de noapte. Vom avea convorbirea la jumătate de tarif, și destul de repede : aproximativ pe la ora zece. Mariette nu va fi încă în pat. Cît gulden și jumătate.. Ce vrea să zică un gulden ?

— Un florin, explică Doutreval. Asta face aproape cincizeci și cinci de franci. Cere imediat Angers-ul, Ludovic. O să fie fericită.

— Cred și eu ! făcu Ludovic.

Și închise.

În așteptarea orei nouă făcură un tur în oras, cu Regnoult și Groix. Își cumpărara cîteva din țigările acelea enorme care se vînd în Olanda, țigări uriașe, lungi de o jumătate de metru și mult mai groase decît o coadă de mătură. Solitare, odihnindu-se singure în cutia lor lungă din okume*, ele au aerul unor mumii scumpe și parfumate pe fundul unui sarcofag. Pentru soția sa, Ludovic alese o dantelă de perne. Doutreval cumpără pentru Fabienne un monstru din abanos de Borneo, un gnom contorsionat, uimitor de frumos sculptat, și care purta un cleșt greu de bronz pe care șerpuiau dragoni înaripați. Pentru Mariette rezervă o broșă de aur, lucrată așa cum se lucrează în Țările de Jos, toată în fire de aur împletite, în mijloc cu un briliant de o carată și jumătate. „Va fi cadoul meu de naș", gîndi, mulțumit.

Cît despre Groix și Regnoult, ei luară eșantioane din tot ce-au găsit în materie de zaharicale, nuga, bomboane, prăjituri și cofeturi rare, — cu care, spunea Groix, să și aranjeze o indigestie cu adevărat „culoare locală". O abundență de merinde, de bijuterii, mătăsuri, mirodenii, covoare, fructe exotice, bijuterii și parfumuri se revărsa din vitrinele cu deschideri mari, joase. Marmura, fierul forjat, esențe de lemn exotic împodobeau prăvăliile. O mulțime voioasă, fericită, curgea prin străzile înguste, interzise automobilelor, umplea șoseaua din macadam flexibil și negru, într-o zarvă de sărbătoare continuă, reînnoită în fiecare zi. Întîlneai aici tineri în pantaloni

* Numele comercial al lemnului unui arbore din Gabon (Aucumea klaineana) folosit de ebeniști și în fabricarea furnirului.

scurți, cu picioarele goale și păroase, care făceau turism cu piciorul, fete blonde și robuste îmbrăcate cu tricouri groase de ciclişti, cu botine mari cu cuie, purtînd o raniță pe umerii lor solizi, sau femei care păstrau costumul tradițional, fusta lungă și foarte largă, saboții albi din lemn de salcie, părul pieptănat sus și plăcile mari de aur de o parte și de alta a frunții. Din tot acest popor sănătos, trandafiriu, crescut în vîntul puternic al mării, emana o senzație de forță, tinerețe și sănătate.

La ora opt și jumătate Doutreval era la hotel. Se așezaseră toți patru la masă, să mănînce repede, înainte de a se duce să aștepte soneria telefonului, cînd unul din salariații recepției hotelului, care vorbea puțin franceza, veni la Ludovic :

— Domnule, telefon... Franța... Vă caută pe dumneavoastră...

— Așa repede ?

— Du-te să vezi, Ludovic. Vin și eu îndată, zise Doutreval, isprăvindu-și ciorba.

Ludovic Vallorge își lăsă șervetul pe scaun și ieși.

— Angers ? o întrebă pe domnișoara de la standard.

— *Perhaps* (probabil), spuse tînăra, folosind singura limbă străină pe care o cunoștea. *It comes from France* *. Alo, alo... Alo, a, Amsterdam, Hotel Regina... *Menheer* Vallorge, *ja, ja*...

Se întoarse spre Ludovic.

— *A call from France, Sir. Will you go the box number seven, please ?* **

Ludovic intră în cabina șapte.

— Alo ? spunea o voce îndepărtată, foarte îndepărtată și foarte precisă, profesorul Vallorge ?

— Da. Tu ești, Mariette ? Mariette ?

— Nu, zise vocea. Iartă-mă. dragul meu. Van der Blieck la aparat...

— Van der Blieck ?

— Am crezut că e bine să te sun, iartă-mă.

— Eu am sunat...

— Da ? Coincidență... Apelurile noastre s-au încrucișat. Curios. Bătrîne. evenimentele s-au precipitat...

— Soția mea ?

---

* Vine din Franța (în engl. în orig.)

** Apel din Franta, domnule. Mergeți, vă rog, la cabina numărul șapte (în engl. în orig.).

— Da, nu te neliniști, totul e bine... Totul e bine.

— Ah ! Bine ! șopti Ludovic ușurat.

— Am fost chemat azi-dimineață acasă la tine. Soția ta s-a obosit probabil. Au apărut durerile, puțin premature, după părerea mea.

— Sînt totuși opt luni, zise Ludovic, ca să se liniștească singur.

— Da, da, nimic neliniștitor. Singurul mic neajuns este că nu înaintează. Trecerea este cu adevărat prea strîmtă. Așa că am vrut să cer părerea lui Huot. O să facem tot ce ne stă în puteri. În sfîrșit, dar dacă lucrurile nu stau mai bine de-aici în cîteva ore, sînt de părere...

— O cezariană ?

— Nu-i nimic înspăimîntător în asta, bătrîne. Ar fi cel mai înțelept.

Ludovic avu dintr-o dată transpirație pe frunte. Repetă cu glas tare :

— Desigur... Desigur... Nu-i nimic înspăimîntător.

Încerca să-și amintească nenumăratele operații cezariene la care, student fiind, asistase cu nepăsare, toate acele intervenții aproape zilnice, toate acele femei cărora Géraudin le deschidea pîntecul, le scotea copilul, și care se înapoiau în salonul de spital, și pe care le vedeai pe picioare după trei săptămîni, care plecau, și la care nici nu te mai gîndeai... O cezariană, un incident banal... Nici un motiv s-o vadă acum altfel, sub pretext că e vorba de Mariette și de el...

— Ei bine, zise, pune-te de acord cu Huot, bătrîne. Și dacă-i nevoie, fă-o. Merg pe mîna ta, Van der Blenk.

Vocea îi tremură puțin, simțea pentru prima oară în viață cît de solemn și teribil e să încredințezi unui om viața ființei pe care o iubești.

— Mulțumesc, zise vocea îndepărtată, în fundul receptorului. Și pe cine alegi ?

— Pe cine ?

— Da, pentru operație. Heubel ? Géraudin ? Mai sînt și alții...

— Nu știu... Nu știu... murmură Ludovic.

— Tu trebuie să-mi indici chirurgul, bătrîne.

— Ei..

— Socrul tău ? Ce părere are ?

— Nu e aici. Nu știe încă nimic.

— Cere-i părerea. Are și el un cuvînt de spus.

— Adevărat...

— Alo ? Vorbiți ? întrerupse o voce

— Da, domnișoară. Lăsați-ne ! Vorbim de trei minute ! Ascultă, bătrîne, gîndește-te, cheamă-mă din nou spre miezul nopții. Spune-mi atunci pe cine ai ales. Din partea mea, am să mă informez, să știu cine este liber. De altfel, poate pînă la miezul nopții se va fi terminat. Sînt aproape sigur. Am vrut numai să te previn, să nu-mi iau singur răspunderea, dacă e cazul. Dar am toată încrederea... Huot și cu mine, o să ne descurcăm

— Forcepsul

— Bine-înțeles, forcepsul... Niște injecții... Nu-ți face probleme. Putem să reușim încă . am vrut numai să-mi iau precauțiile necesare ; să te avertizez la timp Sună din nou la miezul nopții.

— Vorbiți ?

— Sigur, la naiba ! Lasă-ne în pace, domnișoară ! Cheamă din nou la miezul nopții și cred că voi avea plăcerea să-ți anunț un băiat voinic ! Pe curînd !

Puțin palid. Ludovic Vallorge se întoarse spre salonul restaurantului. În vestibul se întîlni cu Doutreval, care alerga.

— Ai închis ? Ați...

— Nu era Mariette.

— Nu era Angers-ul ?

— Ba da Dar nu Mariette. Era Van der Bleck

La rîndul lui Doutreval păli și el ușor

— Nu merge ?

— Ba da Dar a avut primele dureri dimineața asta, un pic cam repede ..'

— Minza ! zise Doutreval S-a obosit iar cu curățenia ei ! Pune atîta zel în asta ! Cînd pisica nu-i acasă . fa ulii rezidiatul ! Și acum ?

— Acum nu se desfășoară prea rău Dar Van der Bleck ar vrea avizul lui Huot

— Ei ! Să i-l toată facultatea dacă e nevoie

— Asta i-am spus și eu Dar voia părerea unui confrate, dacă s-ar ajunge la cezariană...

— Ah ! A vorbit de cezariană !

— Zice că nu e sigur că se rezolvă fără asta

— E neplăcut ! șopti Doutreval Da . Ar fi destul de neplăcut !

— Nu este încă sigur, dar foarte aproape

— Nu. Ți-ar fi spus.

— Sper încă... Vă asigur, tată, că părea foarte optimist.

— E robustă... Va rezista foarte bine. Totuși, este o intervenție serioasă, reflecta cu glas tare Doutreval ! În sfîrșit ! Nu se moare din asta ! Dar cît de mult semănăm, noi, medicii, cu ceilalți, cînd e vorba de cei pe care-i iubim ! Nu mă știam așa de slab !

Se duse să se așeze pe o banchetă. Acum era posomorît tot. Regnoult și Groix, îngrijorați că nu-l mai vedeau venind, sosiră și ei. Ludovic le anunță vestea.

— Aș ! Am văzut o sută de cezariene la *Egalite* fără vreun incident, fără nimic !

— In fond, adăugă Groix, e doar ceva mai obositor ca o naștere normală ceva mai grea. Fără dureri, fără nimic. Am cunoscut o mulțime de femei care preferau asta unei nașteri pe căile normale.

— Adevărat, recunoscu Doutreval ! Și apoi, mai ales, evenimentul nu e încă sigur !

Se duseră din nou la masă, în restaurant. Groix și Regnoult și atacaseră omleta cu muguri de spanghel. Ludovic Vallorge și Doutreval se tîrguiau, nu mai mîncau.

— Pe cine vom alege drept chirurg ? întrebă Ludovic.

— Chirurg ? Da. În cazul în care... ?

Groix rămase cu furculița în aer, trăgîndu-se de părul scurt al bărbii lui oribile.

— Nu știu, zise Doutreval. Nu știu... !

Se priviră. Groix îi privea și el, continuînd să se tragă de barbă. Regnoult își isprăvea omleta, care lăsa în farfurie o spumă portocalie.

— Dumneata pe cine ai lua, Ludovic ? întrebă Doutreval.

— Eu ?

— Să vedem, zise Doutreval, este... mai întîi, e Heubel.

— Da.

— Flegier...

— Și Geraudin, încheie Groix.

Regnoult își terminase omleta. Acum, în vreme ce un ospătar tăcut și prompt strîngea masa, asculta și el, cu aerul lui imposibil.

— Eu, zise Groix, dacă ar fi vorba de pielea mea, mi-aș încredința-o lui Flegier.

— Flégier nu e titular, făcu Regnoult.

— Puţin îmi pasă ! zise Groix.

— Posibil. Dar în ciuda a tot, un titlu contează. Apoi trebuie să ţii seama şi de urmări.

— E destul de neplăcut, Groix. că aduci un asemenea afront la doi dintre cei mai buni colegi ai mei, aprobă Doutreval. Să le preferi lui Géraudin şi lui Heubel „un tînăr", aflat încă sub controlul lor şi care-i departe de a avea autoritatea lor, să fim atenţi !

— Evident, spuse Ludovic.

Groix făcu un gest ca şi cum ar fi zis : „În cazul ăsta, mă spăl pe mîini !" Şi în aşteptarea brînzei, îşi aprinse ţigara, asculta fără să mai zică nimic, fumînd cu un aer absent.

— Atunci ? Cine ? repetă Doutreval.

— Avem de ales, zise Ludovic. Heubel sau Géraudin. Sînt la fel de buni.

— Alege dumneata însuţi, Ludovic.

— Nu, tată, n-aş îndrăzni. Dumneata. Nu îndrăznesc. Vă las mînă liberă.

Se aduseră brînzeturile. Regnoult şi Groix aleseră dintre şvaiţer, creme duble, sorturile de „Olanda" proaspete şi vechi, de Gouda şi de „cap de mort", cu crustă mîncată de viermi. Îngrijoraţi. Doutreval şi Ludovic îl lăsară pe chelner să le pună în farfurie o bucată de nu se ştie ce.

După o tăcere preocupată, Doutreval se întoarse spre Regnoult şi Groix.

— Să vedem, Groix, Regnoult ? Pe cine aţi lua dintre Heubel şi Géraudin ?

— Heubel ! zise Groix.

— Géraudin, zise Regnoult.

— Géraudin îmbătrîneşte ! spuse cu brutalitate Groix.

— Oh ! făcu Regnoult.

— Ştiu eu ce spun. Au fost mici incidente.

— Să lăsăm ! Géraudin a înfăptuit o minune salvîndu-l pe Guerran !

— Adevărat, confirmă Ludovic.

— Adevărat, zise şi Groix.

— Şi pe urmă, zise Regnoult, nu vă văd deloc, domnule, aducîndu-i un aşa afront lui Géraudin, care ar face totul pentru noi. Vedeţi, se pune problema Centrului. Prin Guerran, Géraudin poate face ce vrea ! De altfel, o iei

razna, Groix. Să pui în discuţie geniul operatoriu al lui Géraudin !

Ludovic se gîndi fulgerător la acea catedră de medicină generală la care visa, şi pe care Géraudin putea să-l ajute s-o obţină... Cu un gest maşinal, îşi pipăi cicatricea antraxului său, pe buza superioară... Heubel fusese cel care-l operase... Géraudin se ofensase... Doutreval îl privea şi-i surprinse gestul inconştient. Privirile li se întîlniră, se simţiră amîndoi o clipă jenaţi.

— Alegeţi, tată, murmură din nou.

Unul după altul, Doutreval îi privi pe cei doi asistenţi ai lui.

— Heubel ! zise Groix.

„Da, se gîndea Doutreval. Mai ai la inimă cearta de mai deunăzi, micul afront pe care ţi l-am adus... Nu ţi-ar părea rău dacă mi-ai face o figură urîtă !"

— Géraudin, haideţi ! Géraudin ! spuse Regnoult.

„Şi tu, se gîndea Doutreval, tu nu vezi decît un lucru : viitorul tău, dispensarul, politica facultăţii... Să nu displaci, să nu rănești pe nimeni, să manevrezi, să mergi pe căi ocolite. Pe cine să cred ? Pe cine să cred dintre voi doi ? Care din voi e sincer ?"

Se ridică brusc.

— Ludovic, coboară la centrală. Cere Angers-ul imediat. Îl vom avea spre miezul nopţii. Pînă atunci, vom reflecta, vom hotărî.

— De altfel, îi temperă Groix, nu trebuie să exagerăm. Sînt medici de ţară care fac cezariana pe o masă de bucătărie, la lumina unei lumînări... În fond, nu-i foarte grav !

— Ai dreptate ! zise Doutreval.

Cuvintele lui Groix îl linişteau, aduceau lucrurile la adevăratele lor proporţii. O cezariană nu-i ceva teribil, la urma urmelor...

— De altfel, eu mai sper încă, făcu Ludovic. Nu-i încă nimic sigur ! Van der Blieck era optimist. Poate că la miezul nopţii ne va anunţa naşterea.

— Adevărat ! Adevărat !

Liniştit, Doutreval surîse. Îşi goli paharul de vin alb, şi lăsîndu-i pe cei trei bărbaţi în hol, se duse în camera sa.

Rămase totuşi îngrijorat toată seara. Singur, în fotoliu, alături de fereastra deschisă, ascultînd cum urcă

pînă la el zarva veselă a orașului nocturn, se gîndea la Mariette suferind singură acolo, la Angers, la mii de kilometri de el, și inima-i de tată sîngera. Ar fi vrut să-l cheme pe Vallorge îndată, să se urce în Vivasport, să gonească spre Franța, în noapte. Nu se putea. Avea aici de lucru, conferințele, discuțiile. Fiica sa trebuia să străbată singură dureroasa trecere. Veni și Vallorge, ramaseră împreună față-n față, încercînd să citească un număr din *Candid* și romane frantuzești pe care le găsise Vallorge, și nu reușeau să se concentreze. Ce va spune Van der Blieck nu peste multă vreme ?

Pe la ora unsprezece și jumătate, cineva bătu la ușă. Erau Regnoult și Groix, care se întorceau după o mică plimbare în oraș. Regnoult povesti aventura lui Groix. Barba oribilă pe care o purta Groix stîrnea în Amsterdam o legitimă spaimă. Așa că un olandez voinic, văzîndu-l venind cu pădurea asta de păr pe față, evocase imediat celebra amintire a asasinului care le ardea pe femei, și-l chemase, glumind :

— Landru !

La care Groix ripostase cu o lovitură de pumn în ochi, care-l lăsă pe celălalt lat. A trebuit apoi s-o șteargă în viteză, pentru că veneau în fugă prietenii victimei și polițiștii. Doutreval și Vallorge își uitară grija și surîseră. În momentul acela sună telefonul.

— E Angers-ul, zise Regnoult, care luase receptorul. Doutreval și Vallorge coborîră cîte patru trepte o dată, fără să mai aștepte ascensorul. La centrală, telefonista le arătă cabina trei. Intrară în grabă.

— Alo ?

— Alo, alo, aici Van der Blieck... Ei bine, profesore, Huot este aici... Ne-am luptat din răsputeri... Nimic de făcut. Pacienta se epuizează... Sîntem amîndoi de părere că ar fi mult mai simplu, mai rapid și mai puțin epuizant pentru doamna Vallorge să se încredințeze chirurgului.

Doutreval îl privi pe Vallorge, care ținea un receptor. Vallorge făcu un semn cu mîna, ca pentru a zice : „Fie !"

— Huot este aici, lîngă mine... Vreți să vorbiți cu el ?

— Are altceva de zis ? Vreo explicație de dat ? Mă auziți, Huot ?

Acolo, în Franța, avu loc o scurtă consfătuire. Pe urmă :

— Nu... Nimic în plus față de ce am zis, reluă vocea îndepărtată a lui Van der Blieck

— Atunci, dați-i drumul, zise Doutreval

— Pe cine ați ales ?

— Clinica ? Eu... Ludovic ?

Vallorge făcu un gest.

— Heuoel ! strigă Doutreval, parcă în ciuda voinței Nu ! Nu ! Géraudin ! Îl vreau pe Géraudin !

— Géraudin ? Înțeles. S-a întors ieri seara Înțeles O să vă ținem la curent. Contați pe noi

— Mulțumesc.

— Și curaj, profesore ! Totul va fi bine Pe curînd cu veşti bune. Fiți fără teamă !

Doutreval închise.

Foarte devreme... în zori, ambulanța spitalului *Egalité* sosi în fața casei lui Vallorge și se opri Louis, șoferul lui Géraudin, îi însoțea pe infirmieri O puseră cu grijă pe Mariette pe o targă, o coborîră, o duseră în ambulanță Și cu viteză mică, automobilul se îndreptă spre clinica Géraudin. Extenuați, mînjiți, însîngerați, Huot și Van der Blieck se spălară puțin și înghițiră cîte o ceașcă de cafea caldă. Apoi săriră în Citroën-ul lui Huot, să alerge la clinică Huot demară în forță.

La colțul bulevardului era o cafenea mică. Pe cînd Citroën-ul se apropia, ușa cafenelei se deschise. Ieși un bărbat, cu capul plecat, beat de abia se ținea pe picioare O luă spre șosea, și chiar în momentul în care mașina întorcea foarte scurt și foarte repede să iasă din bulevard, acesta se prăbuși pe caldarîm, căzu chiar pe el, cu capul înainte, și se aruncă sub capotă de parcă ar fi plonjat Se produse un șoc surd, zgomotul înăbușit al unui craniu lovit de o ieșitură de fier. Omul se rostogoli pe pămînt.

Huot apăsase pînă la fund pe frînă, atît de puternic, încît Van der Blieck, surprins, fu aruncat înainte. Se prăbuși, leșinat, însîngerat

— Dumnezeu ! înjură Huot, țîșnind din mașină să caute ajutoare în cafenea.

Cîțiva trecători alergau deja, îl ridicau pe beţiv. Omul avea craniul zdrobit. Bucăți de creier curgeau pe bara capotei Alții, cu mare trudă, îl trăgeau din mașină pe Van der Blieck, încă leșinat, cu fața tăiată de la frunte

pînă la buze. Agenţi de circulaţie dădeau fuga. Huot le ceru să telefoneze la *Egalité* şi lui Géraudin, în timp ce el îi dădea primele îngrijiri lui Van der Blieck, care deschisese ochii.

Cum spuseseră Regnoult şi Groix, nu există nici o operaţie mai puţin periculoasă şi mai puţin sîngeroasă decît o cezariană. Multe dintre operate declară a o prefera unei naşteri normale. Într-adevăr, este mult mai puţin dureroasă, graţie anesteziei. Iar convalescenţa este rapidă. Numeroase femei aduc fără teamă mai mulţi copii pe lume prin cezariană.

Şi de altfel, Mariette se bucura de o sănătate zdravănă, de o inimă robustă. Totul ar fi mers foarte bine.

Géraudin, totuşi, era enervat. Se întorsese acasă în ajun, cu Valérie. Ea voise să facă un pelerinaj la Lisieux, să-l ducă acolo pe fiul lor idiot, Henri, în speranţa unui miracol, a unei vindecări bruşte. Călătoria fusese înspăimîntătoare cu acel monstru în maşină. Pe urmă a trebuit să-l ducă pe Henri la La Baule. Se întorsese obosit, tocmai la timp ca să găsească la clinică doi muncitori aduşi de urgenţă : o fractură de bazin şi o cutie toracică sfărîmată de o bară ce căzuse în fundul unui şlep. Durase foarte mult. După care, doamna Claim, infirmiera-şefă, îl reţinuse îndelung pe Géraudin să se plîngă de doamna Géraudin, care venise înainte de plecare să şterpelească bani din casă şi să ia nişte facturi să le încaseze. Asta a dus seara, la o scenă infernală acasă, între Géraudin şi soţia sa. Se culcase foarte tîrziu. Géraudin dormise puţin, surescitat, trezindu-se la miezul nopţii şi aşteptînd de-atunci în fiece clipă soneria telefonului, chemarea în ajutor a lui Van der Blieck, care-l alertase dinainte. Şi cînd apelul venise, Géraudin găsise, sosind la clinică, totul în dezordine, sala de operaţii murdară încă de la lucrările din ajun şi necurăţată. Ţipă, o ocărî pe doamna Claim, cînd sosiră împreună ambulanţa şi anunţul despre accidentul întîmplat lui Huot şi Van der Blieck.

— Merge ! Merge bine ! zise Géraudin. Frumos început, n-am ce zice !

Din fericire îi veni şi un ajutor neaşteptat. Sora Angélique-scorpia, prevenită de Huot, alerga la clinică, îşi oferea serviciile, dată fiind ora matinală.

— Da ! Da ! E drăguț din partea dumitale, soră, zise Géraudin, mulțumit. Mă vei asista cu doamna Claim și cu Louis. Du-te să vezi. Cred că vin cu ascensorul cu doamna Vallorge.

Intră în sala de operații, foarte caldă, acoperită în întregime, pînă la tavan, cu carouri de faianță albastră și scăldată într-o lumină azurie. Asta crea o atmosferă albăstruie, rece, ciudată sub scialitic, far enorm spînzurat de plafon, și de unde cădea un jet de lumină fără umbră. Masa de operații, albă și goală, cu pedalele ei, cu etrierele și curelele ei, asemănătoare unui complicat aparat de tortură, aștepta.

Doamna Claim, Louis, sora Angélique și Rose-Marie, mica infirmieră, intrară, împingînd-o pe un cărucior pe Mariette. Era în întregime albă, cu ochii închiși, cu părul nepieptănat, cu trăsăturile trase de douăzeci și patru de ore de suferință.

— Curaj, mica mea Mariette ! zise Géraudin. În cîteva minute se va termina, nu veți mai suferi, veți fi eliberată. Mai ales, nu vă temeți. O să vă aducem o ușurare.

— Faceți-o repede, doctore ! șopti Mariette.

La chiuvetă, Géraudin, sora Angélique își spălau mîinile în alcool. Pe masa acoperită cu o placă de sticlă, doamna Claim pregătea cutiile cu instrumentele necesare. Cu mîinile dezinfectate, Géraudin își luă el însuși, cu delicatețe, bluza albă. Pentru că astfel sterilizat, aseptizat, devenea acum aproape sacru, ca preotul unei religii anume, care nu se putea atinge de nimic murdar, de care se puteau atinge numai mîinile curate. Îi întinse bluza sorei Angélique. Ea o luă cu amîndouă mîinile, de colțurile din spate, i-o trase pe brațe avînd grijă să nu-l atingă, în nici un chip. Pe urmă, înnodă la spate cordoanele bluzei. Luă boneta albă, o puse pe capul „patronului", o trase in jos, îi acoperi părul pînă la frunte. Géraudin încălță cizme mari de pînză albă imaculată, și luă apoi tot el acel soi de baveță, care se numește ascunde-barbă și-o puse pe față ca o mască, ascunzîndu-și bărbia, gura și nasul pînă la ochi. Nu se mai văzu decît privirea lui cenușie, ochii mari vii, puțin însîngerați, cu vinișoare roșii. În spate, sora Angélique apucase cele două cordoane ale bavetei și le lega la ceafă. Doamna Claim îi întinse o cutie lungă de nichel, pe fundul căreia

se aflau mănuşile subţiri de cauciuc. Géraudin le luă el însuşi, fără să atingă degetele şi şi le puse. Se terminase, era gata, înarmat, cuirasat cu lucruri pure şi albe, din creştet pînă-n tălpi, cu mîinile înmănuşate în negru şi care păreau enorme. Nu mai rămînea din el decît o privire între albul calotei şi cel al bavetei. Această înzorzonare de fantomă, lumina albastră spectrală ce scălda încăperea şi împrumuta chipurilor infirmierelor şi al lui Louis o nuanţă lividă şi mohorîtă, strălucirea rece a nichelului şi, pe masă, sub jetul alb al scialiticului, femeia goală ce aştepta, totul avea ceva ireal şi fantastic, întrucîtva ca o scenă de Inchiziţie.

Géraudin se apropia de măsuţa de sticlă. Doamna Claim deschise cutiile de nichel trăgînd de mînerul situat în mijlocul capacului, şi răsturnînd capacele pe masă, îi oferi cutiile. Cu vîrful degetelor înmănuşate în cauciuc negru, Géraudin scotoci în cutii, căuta instrumentele necesare, mici unelte lucitoare, făcute pentru a tăia, a muşca, a strivi, a smulge, a presa. Le aşează unul lîngă altul, cu un clinchet uşor, pe capace. Pense, bisturiuri, dilatatoare, valve, prehensoare, ace înfipte într-o bucată de pînză, fire de oţel, tuburi de catgut. Doamna Claim deschise alte cutii, pline de pătrate de pînză albastră. Géraudin se apropie de Mariette.

Era întinsă pe „biliard". Louis şi mica Rose-Marie o transportaseră aici. Era goală, cu braţele ridicate, legate în dreptul încheieturilor. Sub masă, Louis isprăvea de închis cureaua solidă care o lega. Două dilatatoare îi ţineau braţele, altele două coapsele. Două bretele de nichel îi ţineau umerii. Era acolo ca o ofrandă cu pîntecele ei mare, cu paloarea ei, cu ochii închişi, cu pulsaţia iute a sînului, şi amintea în mod ciudat de animalele legate pentru vivisecţie, nu mai părea, ea însăşi, decît o nenorocită şi emoţionantă victimă, cu gîtul întins, cu ochii închişi, pregătită pentru cuţit. Nu spunea nimic, strîngea pleoapele, i se vedea inima izbindu-se de coaste. Louis luă masca de eter.

În colţul mesei se afla un mic recipient plin cu tinctură de iod, în care era înmuiată o bucăţică de vată. Cu o pensă Géraudin luă vata. Şi, din vîrful pensei, badijonă pîntecele, îl coloră cu un strat de ocru. Un miros de iod urcă, se amestecă cu cel de eter. Louis pusese masca pe faţa Marietei, o ţinea ţdravăn prin intermediul celor două

pele, ca pe un căluș. Mariette respira, se vedea umflîndu-se și dezumflîndu-se vezica de porc atașată măștii. Cu degetele trecute în spatele maxilarului, Louis „luxa" falca pentru a împiedica limba să cadă în fundul gurii.

Cu o privire, Geraudin o interogă pe sora Angélique. Călugărița, cu arătătorul, deschise pleoapa Mariettei, își puse degetul pe albul ochiului. Mariette nu mișca. Atunci sora Angélique încuviință din cap. Acoperise cu „cîmpuri", cu mici pătrate de pînză albastră, întregul pîntece. Geraudin luă un bisturiu, îl puse pe epiderma goală, galbenă, mînjită de tinctură de iod. Și dintr-o singură tăietură dreaptă, deschise pielea pîntecului.

Nu apăru aproape deloc sînge. Deschise pielea, lasă să apară un strat de grăsime albă, tăiată și ea, sub care se vedea întinderea sidefie a aponevrozei. O tăietură de bisturiu-o despică.

— Foarfece, soră.

De pe capacul de cutie răsturnat, pe care i-l întindea sora Angélique, Géraudin alese o pereche de foarfece. Din două mișcări, una spre pubis, cealaltă spre partea de sus, lărgi tăietura. Descoperi parțial membrana fină și gălbuie a epiplonului, care acoperea masa întîndărie a intestinului. Mai jos, se rotunjea o masă globuloasă, care era uterul.

Picura sînge. Cu pensele, Geraudin apucă buzele groase ale plăgii și prinse împreună pielea și pătratele de pînză albastră care o înconjurau. Ici și colo sîngera puțin o arteriolă. O apăsă într-o pensă, pe care o lăsa acolo, ca pe un animal mic agățat de carne.

În acest moment, Mariette, încă neadormită complet, suspină, tuși. Ieși totul, membrana și un pachet mare de măruntaie, pe care Géraudin îl reținu, îl comprimă cu amîndouă mîinile lui, mari, în mănuși negre. Făcu semn. Louis manevră o pîrghie și întreaga masă basculă, Mariette fu răsturnată cu capul în jos și picioarele în sus. Părul desfăcut atîrna. Masa de intestin reintră în pîntece, căzu înăuntru, spre torace.

Géraudin inspiră lung, profund, cu un suspin amplu. Începu iar să lucreze, cu fața înăsprită de o atenție extraordinară. Cu mici mișcări atente, „repera" cu pense-clești marginile peritoneului. Mariette avu o senzație de greață. Intestinul ieși din nou.

— Ce ghinion ! bombăni Géraudin printre dinţii strînşi. Cu sprîncenele încruntate, apucă o cîrpă sterilă, „un cîmp", o aplică pe intestin, şi cu putere, cu asprime, vîrî totul în abdomen. Cu degetele deschise ca o paletă, împingea măruntaiele, înfigea bucăţi de pînză, apoi vîra între pereţii plăgii un dilatator pentru a o păstra larg deschisă şi să menţină vezica. În fundul acestei enorme plăgi, apărea o masă mare, de un roz vineţiu, întinsă, încordată, congestionată, uterul, cu copilul înăuntru, şi de jur împrejur pense de tot felul, ca o colcăială de crabi muşcînd carnea, cu reflexe de nichel lucitoare şi reci, printre pînzele albastre stropite de mici pete roşii. O secundă Géraudin se opri, respiră din nou adînc, cu o răsuflare de atlet obosit. Transpirase puţin. Tăcerea încăperii, caldă şi grea de exhalările eterului, fusese pînă acum totală.

— Merge ? întrebă Géraudin.

— Merge, zise Louis.

Vocile le sunau ciudat în tăcerea densă.

Louis ridică puţin masca, pentru că vezica de porc ataşată de masca respiratorie, şi care trebuia să se umfle şi să se dezumfle în ritmul respiraţiei, nu se mai umfla. Mariette respira rău. Abia sufla, şi foarte încet. Din gura deschisă, Louis apucă cu o pensă limba, o trase, o lăsă să atîrne în afară, cu pensa. Puse din nou masca. Aplecată, sora Angélique supraveghea faţa cu ochii închişi, răsturnată pe spate. Doamna Claim măsura pulsul.

— Totul merge bine ?

— Totul merge bine !

Atunci Géraudin deschise uterul şi învelitoarea membranoasă. Apăru copilul, un cap rotund, negru, deja acoperit cu păr, şi ud tot. Se văzură două mîini mari, negre, în mănuşi de cauciuc ud, înaintînd printre pînzele albastre, adîncindu-se în această plagă vie, apucînd de gît, cu grijă şi puternic, capul, ridicîndu-l, trăgînd. Cu un zgomot moale, un „pleosc" de carne umedă, copilul fu smuls din carne şi apăru. Sînge începu să ţîşnească din pîntece.

Nou-născutul nu respira. Era acolo, violaceu şi strîmbîndu-se. Transpirat, cu picături rostogolindu-i-se pe sprîncene, Géraudin îl ţinea în braţele întinse. Strînse cordonul în două pense, o puse pe sora Angélique să-l taie cu foarfecele, şi-i dădu copilul călugăriţei.

— Un băiat ! zise Louis.

Sora Angélique trase două palme zdravene pe poponeața mică. Se auzi un plesnet. Un mic scîncet slab, nazal, se înălță în liniștea sălii. Bebelușul respira.

— Trăiește !

Și fu totuși bucurie în mica încăpere, în jurul mesei însîngerate, deasupra acelei cărni îndurerate, pentru că o nouă ființă trăia.

Repede, odată cordonul legat, călugărița depuse copilul în șervetul desfăcut pe care-l ținea Marie-Rose. Mica infirmieră duse nou-născutul în încăperea alăturată pentru toaletă. Sora Angélique îl examinase dintr-o privire.

— Nu cred c-o să trăiască, zise.

Géraudin nu răspunse. Lucra în pîntecele deschis. Acesta sîngera mult. Scotocind cu vîrful degetelor înmănușate, Géraudin căuta să descopere ce nu merge. Îi era din ce în ce mai cald. Sora Angélique îi ștergea în continuu fruntea, îi trecea o cîrpă peste față ca să-i înlăture sudoarea, în timp ce el lucra. Dintr-o dată, nu se simți deloc bine. Furnicături în ceafă, ceață în fața ochilor, impresie neplăcută de a trăi un vis... Se gîndi : „Asta e ! O să «cedez»."

Alungă din toate puterile ideea fixă, obsesia, își reprimă teama, nu mai voi să se gîndească decît la munca lui, la această plagă uriașă care continua să sîngereze mult, prea mult, mai mult decît văzuse vreodată ! O cezariană nu este, de obicei, așa de însîngerată. E ceva anormal în toate astea. O stîngăcie ? O tăietură nefericită ? O ruptură ?

Voi să sutureze cele două muchii uterine în totalitate, potrivindu-le cap la cap, ca să oprească hemoragia. Dar deja nu mai vedea limpede. Privirea îi dansa. Și sîngele care scălda pîntecele...

— Soră, acele...

Scotocea, bîjbîia în carne, se pierdea în masa vîscoasă, groasă și roșie. Să șteargă întîi cu buretele totul... Să încerce să găsească ceva aici...

— Comprese, comprese...

Ștergea, usca, tampona. Continua să sîngereze. Din ce în ce mai mult.

— Comprese, comprese...

Oprea sîngele cu ajutorul compreselor, îngrămădea cîrpe albastre peste cîrpe albastre, imediat înroșite. Cu toată puterea, respingea în el ideea fixă, teroarea nebună

a unui jeșin, și chiar această teamă crea în el obsesia, nu se mai gîndea decît la asta, nu mai știa ce face, nu mai vedea deloc limpede, i se părea că mîinile îi bîjbîie într-o materie necunoscută lui. Era incapabil să se gîndească la ceva, să lege două gînduri, să conceapă un scurt moment ce-ar trebui să facă, speriat, cu spiritul gol, suspendat deasupra unui abis, ca un orator luat brusc din scurt. S-ar fi zis că-i un student din anul întîi, un om care n-ar fi pus niciodată mîna pe un pîntec deschis. Nu mai știa nimic, nu mai era nimic în el, decît un efort disperat și neputincios pentru a ieși din tenebre. O idee, o singură idee : „Să mă odihnesc, să mă opresc, să respir, s-o iau de la capăt."

Dar imposibil ! Secundele treceau, hemoragia se accentua. Ea continua să sîngereze, din ce în ce mai mult, fără încetare, cîrpele albastre deveneau roșii, sîngele țîșnea din toate părțile. Géraudin își iuțea gesturile.

— Comprese ! Comprese ! Repede, soră !

Nu se mai descurca. Sîngele curgea ca o mare ieșită de peste tot, se răspîndea peste tot, acoperea totul. Géraudin transpira, gîfîia. Mîinile îi tremurau. Agitat, cu gesturi mereu mai repezi, storgea sîngele, arunca peste găleată emailată, pe jos, mereu alte comprese însîngerate. Tot nu se oprea, valul curgea șiroaie, din ce în ce mai iute. Géraudin pierduse orice control asupra lui. Nu mai era un medic, nu mai era decît un biet om pierdut, ai cărui umeri se încovoiaseră sub povară, și care se temea. Și cum Mariette ședea cu capul în jos, sîngele da pe dinafară, curgea pe piept, între sîni, îi scălda subțiorile, curgea de-a lungul gîtului și pe gît, în spatele urechilor, îi îneca părul blond, și începea să curgă pe jos, repede, repede, din ce în ce mai repede, cu un mic zgomot iute, și baltoaca creștea, se întindea, călcau în ea cu picioarele, lăsînd peste tot urme roșii. Géraudin își scoase mănușile, începu să caute, cu mîinile goale, în carne... Mariette scoase un horcăit. Géraudin strecură spre fața lividă priviri scurte, înspăimîntate.

— Merge ? Merge ?

— Nu mai merge, zise Louis.

Ridică masca. Mariette nu mai respira. Pupila ochiului întredeschis se lărgea. Înnebunit, Géraudin scotocea pîntecul, căuta, pipăia, încerca, și sîngele îi curgea pe mîini, era ud acum pînă la încheieturi. Se sufoca. Își

aruncă furios bavéta, își mînji de sînge toată fața, pînă la boneta albă.

— Își revine ? Își revine ?

— Nu !

— Soră, injecție !

Sora Angélique luă seringa, îi făcu o injecție Mariettei în coapsă.

— Încă una !

De-acum nu se mai vedea nimic în pîntece. Numai sînge, sînge, sînge care curgea peste tot, care se prelingea, șiroia, gîlgîia, păta, înroșea, inunda totul. Erau aplecați toți patru deasupra. Géraudin cotrobăia cu amîndouă mîinile tremurînde și înnebunite... Mariette se trezise. Horcăia, încet, abia audibil, încerca să vorbească, bîlbîia cuvinte nedeslușite :

— Heu... heu .. heu...

Pierdut, Géraudin se gîndi o clipă la ablațiunea totală. Histerotomie. Va spune indiferent ce... Orice mai degrabă decît să lase hemoragia să dureze, să biruie... Căuta ligamentele pentru a prinde arterele. Dar nu le mai găsea, nu mai găsea nimic, orbit, zăpăcit.

— Se duce ! zise sora Angélique.

Apucă pumnul inert al muribundei. Nu mai avea puls. Gîndi : transfuzie... transfuzie...

— Transfuzie ? făcu doamna Claim, scurt.

— Un donator ? întrebă Louis. Îi chem pe pompieri ?

— Da, îngăimă Géraudin. Da.. Nu ! Nu e cazul ! Va fi gata înainte de asta ! Comprese ! Pense !

Scormonea furios în cutii, arunca sînge. Erau acum toți plini de sînge, de la mîini pînă la umeri, pînă la față.

— Heu... Heu..., horcăia Mariette.

Înnebunit, Géraudin căuta ceva, îi împingea pe toți, își smulgea boneta, calota, se întorcea la acel pîntece. Sora Angélique pregăti o injecție de cofeină. Louis pipăia în zadar pulsul ; doamna Claim, udă de sînge pînă la coate, ștergea în zadar șuvoiul nesecat.

— Moare ! strigă Louis.

Géraudin își lăsă pensa, se aplecă asupra chipului Mariettei. Se ducea, Mariette cea mare. Și-a mai recapătat cunoștința o singură dată, probabil, cîteva minute. Deschise ochii mari, rătăciți, asupra acestui decor inuman, în care avea să moară, departe de toți cei pe care-i iubise. Biata față cu părul despletit se acoperea de paloare, se

destindea, căpăta o culoare de ceară. Ochii i se dădură peste cap, deveniră în întregime albi. Horcăi, de două, trei ori, un horcăit indistinct :

— Tată... Tată...

Păli şi mai mult. Încet gura i se deschise, largă. Scoase un ultim suspin. Géraudin se repezi la mîna care-i atîrna, o luă, o apăsă.

— E moartă... E moartă !

Erau acolo toţi patru, buimăciţi, acoperiţi de sînge, mînjiţi de roşu, împroşcaţi cu sînge de sus pînă jos, asemenea unor măcelari.

Peste tot sînge uman, pe feţe, pe rochiile şi bonetele infiermierelor, bluza, cizmele, ascunde-barba, toca lui Géraudin. Louis era plin pe guler şi pe manşete. Pe jos, călcau prin singe, apa, puroiul, toate curgeau de pe masă, părul Mariettei se îmbiba în el, alunecai înăuntru, fiecare pas lăsa o urmă roşie. Un abator. În mijlocul acestei măcelării, în picioare, prostiţi, se priveau cu spaimă. S-ar fi zis că încă nu înţelegeau. Nu se puteau desprinde de această masă, la care reveneau mereu, apucau mîna atîrnîndă a moartei, îi atingeau inima sau albul ochiului. Nu puteau accepta că totul s-a terminat astfel, prosteşte, inexplicabil, în două minute, şi că totul e ireparabil, că nu se mai putea face nimic, nimic.

Ea rămînea acolo, cu burta tăiată, cu capul atîrnînd, cu sînii albi, cu grumazul şi cu părul pline de sînge. Picături mari cădeau încă jos, una cîte una. Géraudin lăsase mîna moartei. Mergea în sus şi în jos prin încăpere, livid ca un spectru în lumina albastră, cu privirea rătăcită. Se învîrtea prin sală. S-ar fi zis că-i un asasin care tocmai comisese o crimă. Se aşează pe un taburet metalic. Îşi prinse capul în mîinile însingerate. Nu mai rostea nici un cuvînt. În camera de alături se auzeau paşi, voci, scîncetul copilului care plîngea.

— Domnule... şopti Loius, domnule...

Géraudin ridică o faţă fără expresie.

— Ce ? şopti cu voce răguşită.

— Trebuie s-o „terminăm“..

— S-o terminăm ? Ah ! da... da...

Se ridică cu greu, aruncă în jur o privire de om ce se trezeşte din somn, care îşi recapătă cunoştinţa după o nenorocire îngrozitoare. Şopti :

— Adevărat... Adevărat... Aveţi dreptate.

Era adevărat, trebuia „să termine" acest cadavru, să-l coasă la loc, să facă din el ceva transportabil, prezentabil. Géraudin se întoarse spre masă, o făcu să basculeze, o aduse din nou în poziție orizontală. Sora Angélique pregătea ace, fire de oțel, fibre vegetale. Și Géraudin cosea cadavrul, cu înțepături mari, prin toate, înțepînd în carne, trecînd un fir pe ici, un fir pe colo, în grabă, grosolan, cum ai coase o veche paiață plesnită. Muncă de om istovit, golit, scîrbit de truda lui pe această moartă. Alcătuia o pernă enormă, o cusătură grosolană direct în piele, în mușchi. S-ar fi zis că-i corpul unei vite spintecate, pe care au cusut-o la loc, s-o ducă... Totuși, la ce bun ? Se sfîrșise. Era moartă. O brutalitate bruscă înlocuia migala, precauțiile infinite, asepsia meticuloasă de pînă nu demult. În violența, pripeala, desfășurarea rapidă a acestei munci erau disperare și mînie. Mînia că atîta grijă, atîta artă, atîta osteneală duseseră la așa ceva ! Rasoleala asta intra în violent contrast cu liniștea, precizia, curățenia, rînduiala aproape religioasă de la începutul operației. De cealaltă parte a peretelui despărțitor scîncetele încetaseră. Murise și copilașul Mariettei.

O spălară pe moartă. Arăta oribil, așa acoperită de sînge, de care-i erau pline pîntecele, coapsele, pieptul, brațele, fața, frumosul ei păr blond, în care se coagulau cheaguri mari. Doamna Claim și sora Angélique, cu tampoane de vată, ștergeau cu ulei întregul corp, fața, rădăcina părului năclăit. Louis plecase cu Panhard-ul să ducă acasă la Vallorge cadavrul copilașului, și în același timp să prevină discret că nu era deloc în ordine nici cu mama, că se puteau aștepta la ce e mai rău... Le lăsă pe servitoare și pe îngrijitoare pregătite să primească lovitura de măciucă, și se întoarse la clinică.

O așezaseră pe Mariette pe masă. Stătea acolo, un corp mare, sîngerie pe pîntece, cu însăilarea enormă de piele și de carne înțepate grosolan în puncte mari. Cineva desfăcu o cuvertură de lînă, i-o aruncă pe umeri, o înveli în ea. Louis o apucă de talie și o duse. Capul ei căzuse pe umărul lui Louis, părul îi unduia, brațele se mișcau, i se abandona precum un copil obosit care se încredințează cuiva. Coborî cu ea pînă la automobil. Fire de păr fine și blonde îi gîdilau fața, îi intrau în gură. Meseria lui îl dezgusta, socotea că-i rău să trebuiască să-și cîștige astfel pîinea ! Se gîndea la cei trei copii, la soția lui, la cel mai

mic mereu bolnav și înjură cu voce șoptită împotriva unei astfel de vieți.

O așează pe Mariette aproape de el, pe bancheta din față. O lipi cu grijă de portieră să nu se rostogolească la viraje. Îi răsturnă capul pe spate, pe rezemătoare, strînse cuvertura peste corpul subțire, gol și alb, ca pentru a-l apăra de frig. Încetișor, Panhard-ul porni. Louis conducea cu o mînă. Cu cealaltă împingea din cînd în cînd cadavrul Mariettei, pentru că moarta aluneca spre el. La biroul administrației trebui să se oprească. Paznicul se apropie. Louis făcu cu ochiul, cu un aer vesel:

— O blondă... O duc acasă.

— Ah, da! zise omul.

Crezuse probabil într-o poveste murdară, o fată care-a avortat și pe care o ducea direct acasă. Făcu și el cu ochiul, surise șiret. Se îndepărtă, lăsă mașina să treacă. Panhard-ul porni mai departe.

În fața casei lui Vallorge, Louis opri. Coborî, alergă să sune, se întoarse să deschidă portiera din stînga, corpul se prăbuși spre el, îl primi în brațe, îl duse repede, pentru că apăreau vecini curioși.

Capitolul al zecelea

DOUTREVAL SE AFLA cu Vallorge și Groux la Institutul profilactic din Amsterdam, pe cale de a-și isprăvi expunerea în fața adunării profesorilor, cînd Regnoult, rămas în așteptare la hotel Regina, sosi cu taxiul, în mare viteză. Aducea o telegramă din Franța. Doutreval se scuză, se retrase într-o mică încăpere alăturată amfiteatrului — deschise, abia stăpînindu-și tremuratul mîinilor, pliculețul prost lipit. Era semnat Huot. Nu era decît un cuvînt:

"Veniți!"

Doutreval scoase un suspin straniu, șuieratul unui animal pe care-l doborî. Îi dădu hîrtia lui Vallorge, vederea i se încețoșă, se acoperi de transpirație. Se duse încet să se așeze, totul deveni negru. Dar simțea cum se ocupau de el, ca Regnoult voia să-i scoată gulerul. Avu o tresărire de orgoliu, îl împinse pe Regnoult, zise:

— Nu!

Se ridică, printr-un imens efort, rămase în picioare sprijinit de masă, stăpînindu-şi slăbiciunea şi privindu-l pe Vallorge care plîngea cu suspine, aşezat, cu faţa ascunsă în batistă.

— Trebuie să plecăm imediat... şopti Regnoult.

— Da... Da.

— Maşina...

— Ludovic...

Vallorge ridică o faţă tumefiată :

— Du-te repede... Maşina... Plinul :

— Şi domnii aceia ?

— Adevarat... zise Doutreval, cu o mare sfîrşeală. Mai e şi asta.

Răsuflă adînc, se ridică.

— Bine. Voi termina.

— Să terminaţi ?

— Trebuie. Du-te, Ludovic. Să fii gata într-o jumătate de oră. Şi vino să mă iei. Pînă atunci termin.

O secundă, fixă uşa cu privirea. Ezita. Lui Regnoult i se făcu milă de nenorocirea lui.

— Scuzaţi-mă, domnule...

— Şi ce voi face în jumătatea asta de oră ? zise Doutreval. Nu !

Mai palid decît un mort, se îndreptă spre uşiţă, şchiopătînd.

Reintră în amfiteatru, se scuză în două cuvinte, şi-şi termină conferinţa. Se auzea vorbind, de parcă l-ar fi auzit pe un altul vorbind. Avea impresia că e beat. Trăia un vis. O salvă de aplauze izbucni, îndată ce termină. Atunci ridică mîna, arătă cu un gest jalnic peticul de hîrtie cenuşie, telegrama din Franţa :

— Domnilor... Vă rog... Fiica mea a murit... Fiica mea...

Vocea i se sugrumă. Simţea că-l vor năpădi lacrimile. Se întoarse brusc şi ieşi, în consternarea subită şi tăcută a auditoriului.

Renault-ul gonea acum cu o sută treizeci la oră pe şoselele de bitum negru, şerpuite, lucioase, prin bolşugul pajiştilor grase, tăiate de şănţuleţe, jalonate de mori, ici şi colo cu vaci albe şi roşcate adormite, cu genunchii îndoiţi, şi cu ţărănci care se întorceau de la muls, cu cîte

o găleată de email roşu sau verde în fiecare mînă, plină de lapte alb. Ludovic conducea nebuneşte. La fiecare viraj, se auzea geamătul ascuţit al pneurilor pe asfalt. Motorul scotea un sforăit surd, reţinut, neîntrerupt, puternic, care se izbea de tei, de zidurile caselor joase, speria găinile şi-i făcea pe mînji s-o ia în galop. Opriri dese, poduri ridicate, bariere pentru taxe, vestigii ale altor timpuri, îl exasperau pe Doutreval. Trebuia să plătească o jumătate de florin pentru a o putea lua pe un anume drum. Vallorge apăsa nebuneşte acceleratorul. Vivasport-ul sărea înainte, cîntecul bubuitor al motorului urca din nou. Zece kilometri mai încolo, drumul se termina în gol, ajungeau la un ambarcader, o podea grosolană făcută din cîteva grinzi roase de cari şi care domina apa. Trebuia să oprească, să aştepte minute nesfîrşite, uneori o jumătate de oră, privind cum curge Rinul, domol, larg, uriaş, întins la nesfîrşit printre terenuri mocirloase, insuliţe, fişii de vegetaţie acvatică şi întinderi imense de trestie, rătăcindu-se, hoinărind, zăbovind, lăţindu-se, întinzîndu-se la nesfîrşit, ca un uriaş pletos şi bărbos, lungit domol în mijlocul uscatului. Sosi un bac vechi, un vas cu roţi. Manevrele solemne ale amarării, ale debarcării şi ale îmbarcării avură loc sub supravegherea unui căpitan cu caschetă albă, mai grav decît un contraamiral. Pe urmă vaporul vechi plecă pe ocolite. în sunetul limpede al unui clopot melancolic, în decorul acesta nesfîrşit de şesuri, de mlaştină şi apă. tăie apa gîfiind, înconjură insule. bancuri de stuf, se pierdu în acest labirint, fără să se ştie vreodată dacă linia din zare spre care se îndrepta era de data asta malul. sau încă o insulă. În depărtare, în sfîrşit, o schelărie subţire apăru la orizont, un ambarcader alb, pe pilonii gudronaţi cu negru. Un clopot bătea în vintul puternic. Vaporul fu tras la mal, scoaseră maşina. putură în sfîrşit să plece mai departe. Mai fu vama. formalităţile încete de scoatere din vamă a maşinii, apoi un cauciuc care se sparse, apoi un drum în lucru, a cărui trecere o forţă Vallorge. Fură opriţi, şi erau cît pe ce să se bată cu pavatorii flamanzi, care nu înţelegeau franceza şi voiau să-i facă să dea înapoi. Trecură aproape cu forţa peste nisipul drumului desfundat. În sfîrşit drumul fu liber de la Anvers la frontiera franceză. Se făcea noapte, trebuiră să ruleze la lumina farurilor. Între Courtrai şi Gand, Vallorge, epuizat, avu o slă-

biciune nervoasă, o ameţeală, abia avu timp să blocheze frînele, să tragă maşina pe dreapta. Intrară într-o cafenea mică, singuratică, luminată încă, cerură alcool. Femeia înţelegea puţin franţuzeşte. Explică :

— Nu-i alcool... Belgia, interzis... .

Dar văzînd faţa lividă a lui Vallorge, îi duse pe toţi patru în bucătăria din spate, le puse în nişte boluri cu cafea cîte o raţie zdravănă de schnick, făcîndu-le semn :

— Repede ! Repede !

Băură dintr-o sorbitură ţuica tare, pustiitoare. Biciuit de otravă, Vallorge reluă volanul pînă la postul de frontieră de la Tourcoing. Aici Groix, cu faţa brăzdată toată de tăieturile pe care şi le făcuse bărbierindu-se în maşină pe uscat, deasupra unui şervet, se interesă pe lîngă vameşi. Aceştia îi arătaseră casa unui şofer de camion şomer. Un vameş îl însoţi chiar cu felinarul lui pe Groix pînă la poartă.

Era miezul nopţii. Omul dormea. Groix bătu din răsputeri, îl trezi.

— Angers ? zise omul. Unde-i asta ?

— O să-ţi arătăm ! zise Groix. Ai o mie de franci dacă ne duci acolo. Maşina e bună — Vivasport.

— Mă întorc pînă mîine dimineaţă ? Trebuie să merg pentru ajutorul de şomaj la ora unsprezece.

— Bineînţeles ! zise Groix.

Vameşul făcu haz, apoi scoase un strigăt. Groix îl călcase cu gheata pe o bătătură de la picior.

— Oh, iartă-mă, zise Groix. Hai, prietene, dă-i bice ! Uite, o să-ţi dăm cincisprezece sute. Dar trebuie ca în trei minute să fii la drum.

Bărbatul conducea bine, era obisnuit să ruleze pe întuneric, asta se vedea. Făcuse probabil curse lungi cu camionul lui. Goneau în întuneric. Geamătul ascuţit al motorului umplea întinderea. În fund, prăvălit între Groix şi Regnoult, Vallorge dormea zdrobit. În faţă, lîngă şofer, Doutreval privea venind spre el adîncul negru al drumului, un soi de abis retrăgîndu-se la nesfîrşit, din care se năştea, cînd şi cînd, o pată albă, zidul unei ferme, al unui han. Béthune, Bruay, Abbeville ...La ora trei dimineaţa traversară Rouen-ul adormit, trecură Sena, se avîntară prin păduri spre înălţimile malului stîng. Nu mai rămîneau decît trei sute de kilometri de parcurs. Omul,

tăcut, liniștit, conducea Vivasport-ul cu o sută treizeci la oră, cu imposibilitatea unui automat. Probabil că uitase totul, nu se mai gîndea la nimic, nici la oră, nici la somnul lui. Zgomotul motorului, vibrația mașinii creau parcă în el o vagă hipnoză. Licărirea micii lămpi de bord lumina de dedesubt mîinile lui mari de muncitor, groase, julite, apăsînd cu toată greutatea lor volanul de ebonită neagră, conducînd mașina cu mici gesturi imperceptibile. Trecînd de Alençon, încetini un pic, scoase din buzunar o hîrtie care învelea o tartină, dezveli o bucată de pîine și mușcă din ea, ținînd pîinea înfășurată în hîrtie, să n-o murdărească cu mîinile pătate de grăsime. Pe urmă merse iar cu o sută treizeci. Doutreval respiră adînc. Viteza, zumzetul motorului, urletul vîntului în portiera îi amorțeau spiritul, îl împiedicau să gîndească.

Zorii cenușii luminau rîul, cețuri palide pluteau încă pe vale și deasupra Angers-ului cînd trecură peste Maine.

— La stînga, zise Groix. Iar la stînga. Încă o sută de metri. Stai! Aici! Stop!

— E ora șapte, zise omul, ca și cum și-ar fi venit acum în fire. Drace! Ajutorul meu de șomaj!

Mașina se opri în fața casei lui Ludovic și a Marietței Doutreval coborî. Pe stîlpul porții se afla o cruce, o cruce mare de stejar de culoare deschisă, cu un Crist de argint. La picioarele Cristului unduia, în vîntul blînd al dimineții, un nod de crep negru. Și în agonia lui, îi rămînea lui Doutreval o uimire vagă. Se gîndiseră la asta... Cine? Era ciudat, niciodată nu-i trecuse prin cap că va fi din nou semnul acesta pe poarta lui, ca pe atîtea alte porți... Cine-l condamnase?. S-ar fi zis că semnul ăsta venea singur... S-ar fi zis că nu mai era de fapt stăpîn în casa sa, o dată ce trecuse moartea pe aici... Își aminti de nenumăratele cruci asemănătoare pe care le salutase ridicîndu-și mașinal pălăria pe atîtea locuințe necunoscute! Atîtea dureri îngrozitoare care-l lăsaseră nepăsător, fără grijă, indiferent. Acum se terminase, nu va mai vedea semnul fără o aducere aminte, fără să simtă, ca pe o lovitură de pumn în piept, amintirea brutala a dureroasei egalități, a tristei și măreței solidarități a tuturor oamenilor în anumite momente.

Poarta era întredeschisă. Se apropia un om, un horticultor care aducea o coroană de trandafiri albi. Intră pe coridor, fără să sune. În spatele lui, intrară în casă Ma-

nettei Doutreval și Ludovic. O femeie pe care n-o mai văzuse niciodată îl primi cu gravitate, în tăcere, și-l duse spre salon, așa cum conduci un vizitator, un străin în fața acestui pat funebru. Doutreval cunoscu sfîșierea cea mai atroce din întreaga lui viață, văzînd unul lîngă altul, pe perna de dantelă albă, capul Mariettei, și pe cel al copilașului ei.

Își veghe fiica două zile și două nopți. Numai prima seară acceptă ca Fabienne, întoarsă de la Paris, să rămînă și el. În noaptea următoare, pe la unsprezece, simți că se latină de oboseală Groix și Regnoult, care veghea și ei, îl convinseră să urce pentru cîteva minute și să se îngrijească pe pat. Erau de gardă pînă la miezul nopții. Apoi veneau să-i înlocuiască Fleurioux și Cervaing, cei doi interni ai lui Val'orge. Putea să se ducă să se odihnească în liniște. Încuviință, intră în camera lui, se aruncă îmbrăcat și încălțat pe pat, cu gîndul de a se lungi numai, de a se odihni fizic. Somnul îl cuprinse dintr-o dată. Dormi ca o brută, cîteva ore. Pe urmă visă că se afla undeva, într-un oraș mare, într-un hotel mare, lung și, într-o cameră tristă și prost luminată, că-l chemau la telefon și că o voce foarte limpede, foarte distinctă îi spunea:

— Domnule Doutreval... [illegible] Un îngrozitor accident de automobil... Fiica dumneavoastră Fabienne a murit.

— Aah! strigă Doutreval.

Se aruncă jos din pat, în întuneric. Apăsă lumina. Rămase tremurînd de groaza coșmarului său. Privi ceasul. Era ora două dimineața. Mai auzea încă în urechi: „Fiica dumneavoastră Fabienne a murit". Era atît de intens, atît de halucinant încît nu se putu împiedica să meargă pînă la camera Fabiennei, să împingă puțin ușa să-i audă respirația. Ea dormea. Acum, de cînd n-o mai avea decît pe ea, se simțea cumplit de vulnerabil prin ea. Se întreba ce eu ce subconștient misterios și crud putem purta în noi, care să fie în stare să imagineze astfel de vise, astfel de torturi împotriva noastră înșine.

Pe dibuite, în întuneric, merse pe culoar, ajunse la scară. Se simțea beat de oboseală și de disperare. O zdreanță umană. Percepea umflătura pleoapelor, pungile de sub ochi. Treptele păreau că se mișcă sub el, ca o scară de vapor. Ajuns la mijloc, genunchiul rănit se îndoi din-

tr-o dată, nu nimeri treapta şi se rostogoli pînă jos ca un om doborît, fără a face măcar un efort pentru a se opri. Zgomotul îi făcu să alerge pe Fleurioux şi Cassaing. Îl găsiră pe jos, cu un aer rătăcit. Se grăbiră să-l ridice, îl luă fiecare de cîte un braţ. Dar el se ridică singur, îi împinse cu un gest aspru, merse, clătinîndu-se încă, spre camera mortuară. Cassaing şi Fleurioux îl urmară, îngrijoraţi, gata să-l susţină dacă ar fi căzut. Dar el nu le voia ajutorul, deşi mergea ca un om beat. Trase un fotoliu la căpătîiul Mariettei, în nimbul roşu al lumînărilor, închise ochii, căzu într-o somnolenţă năpădită de gînduri incoerente. Lîngă fereastră, sub rotogolul discret al unei mici lămpi, Fleurioux şi Cassaing jucau pichet. Din cînd în cînd, le auzea şopotitul dezlînat, de neînţeles, un murmur blînd de glasuri întretăiate.

— Trei de atu... Brelan de valeţi.

— Te-am luat : chintă de dame, paisprezece de atu ! Joacă.

Afară se stîrnise furtuna, vîntul de vest gemea în horn. Îl auzeai dînd tîrcoale pe coridoare, ca un cîine mare, neliniştit, care plînge. Vocea lui se înălţa, un geamăt aproape omenesc, cînd ici, cînd colo, în unghiul unei coame de zid, în fundul unui coridor, prin pod. Uneori o răsuflare puternică, o răsuflare de cîine pierdut care caută, care adulmecă pragurile, trecea pe sub uşă, culca lumina roşietică a celor două lumînări.

— Şapte, opt, nouă... număra Cassaing.

— Douăzeci şi nouă, treizeci, treizeci şi unu, şi zece puncte pentru mine ! zicea Fleurioux.

Se întoarseră, aruncară o privire spre Doutreval. li se păru că doarme, şi-şi reluară jocul. Şi din nou, foarte aproape, revenea vocea omenească, vocea dezolată a furtunii, îi aducea lui Doutreval o alinare ciudată şi vagă, impresia unei compătimiri misterioase din partea lucrurilor, în acest lung geamăt plin de nu se ştie ce groază desperată.

Fleurioux se întinse, făcu să-i trosnească scaunul, se ridică, se duse să vadă cît e ora la pendula aurită de pe cămin.

— Curînd va fi ora trei !

Se duse pe vîrfurile picioarelor pînă la Doutreval, îi privi faţa obosită, ochii închişi.

— Doarme.

Se așeză din nou.

— Nu mai putea, spuse Cassaing.

— Are și de ce !

— Bietul om...

Luă ceainicul de pe măsuță, își turnă o ceașcă de ceai rece.

— Spune, reluă Cassaing, știi de fapt ce s-a petrecut cu Géraudin ?

— În... în povestea asta ? făcu Fleurioux, arătînd patul cu o mișcare a capului.

— Da...

— Sincopă albă. Cel puțin de asta se vorbește.

— Nu, făcu Cassaing, coborînd glasul. Pot să ți-o spun eu. N-a fost asta.

— Tu ?

— Da, eu. Pentru că Groix și cu mine ne-am uitat.

— V-ați uitat ?

— Da.

Strecură o privire spre Doutreval adormit. Și arătînd din nou patul, cu o mișcare a capului.

— Am redeschis-o.

— Cînd ?

— Noaptea trecută.

— Fără glumă !

— Da. Era plină de sînge, bătrîne ! Cheaguri așa de mari. O hemoragie pe cinste ! De altfel, Groix mi-a arătat totul !

— Drace ! Géraudin !

— Nu e prima oară... Începuse să se știe că e în declin... Eu l-aș fi luat pe Flegier...

— Taci ! zise Fleurioux. Se mișcă...

Îl priviră un moment pe Doutreval.

— E vîntul, zise Cassaing. Lumînările joacă. Asta face să se miște umbre pe fața lui.

Luă și el ceainicul, își vărsă fără zgomot o ceașcă de ceai rece. Afară vîntul sufla, scotea în curte un sunet ca un plîns omenesc, scutura îndelung jaluzelele închise. Urletul melancolic se îndepărtă, descrescu, renăscu dintr-o dată în altă parte în colțul străzii, muri ca un geamăt de animal, încet și trist, de parcă în jurul casei s-ar fi întors pentru ultima oară să plîngă un biet suflet rătăcitor și îndurerat...

Au urmat așezarea în coșciug, florile, slujba, înmormîntarea. Bocănitul sonor al sicriului pe carul mortuar, mersul încet de-a lungul orașului, alături de Ludovic, fără să-și spună nimic, coborîrea cutiei lungi de stejar în fundul unei gropi de argilă, pe corzi, cu legănări încete. Tropăituri pe pămîntul ud încă de la ploile nocturne, oameni care se aplecau curioși să mai vadă pe fundul gropii sicriul în care se afla Mariette. Apoi o defilare obositoare, halucinantă, de oameni care-i strînseră mîna. Fețe, fețe, fețe pe care ajungea să nu le mai recunoască, care nu-i spuneau nimic, care treceau, treceau una după alta, treceau încontinuu pînă-l amețeau. Și întoarcerea de unul singur acasă. Vallorge rămăsese în oraș pentru a oferi dejunul sobru obligatoriu cunoștințelor venite de departe.

În colțul pieței Armelor, Doutreval recunoscu la distanță un Panhard negru care venea spre el. Se aruncă brusc spre intrarea unei prăvălii, se ascunse. Marele Panhard negru trecu foarte repede.

Doutreval se întoarse singur. O clipă se gîndise să se ducă la prietena lui, să încheie cu Jeanne această zi îngrozitoare, alături de o ființă care-l iubea totuși, care va găsi, poate, cuvintele care să-i potolească o clipă durerea... Pe urmă simți că ar fi zadarnic. Jeanne nu-l va mîngîia ! Ce-ar putea să-i zică ? Nu l-ar înțelege, nu ar suferi, ea nu și-a pierdut fiica, nu era copilul ei, n-aveau un copil împreună ! O amantă nu este niciodată altceva decît o amantă... Ce poate ea să facă și să spună, cînd pierzi un copil pe care nu-l ai de la ea ? Doutreval se întoarse direct acasă. Pătrunse în vestibulul prea răsunător, golit, încă plin de flori, ca după o mare sărbătoare. Cît de goală era această casă imensă. Nici o femeie de serviciu, nimeni. Toată lumea era la masă. Unsprezece și jumătate. Cînd te gîndești că mai avea atîta timp de omorît pînă la noapte, pînă la somn.

Se duse în grădină. Găinile, porumbeii se năpustiseră spre grilaj. Le era foame. Acum, cînd Mariette nu mai îngrijea de ei, ceilalți îi uitaseră. Se duse în bucătărie, se întoarse cu o farfurie cu porumb, intră în ogradă. Porumbeii îi zburară pe umeri, pe braț, pe pumn, ciugulind din farfuria prea plină. Doutreval îi mîngîia. Ei mîncau. Nu-și mai aminteau de Mariette, se terminase ; era de ajuns ca o mînă să le aducă hrana, și confuza lor aducere-

aminte n-o va mai evoca niciodată pe dispărută. Ei nu vor suferi. Vor continua să trăiască exact ca înainte, fără ca ceva să le lipsească... Avu, fără să-şi poată explica de ce, o pornire furioasă, aruncă dintr-o dată restul de boabe pe pământ, respinse păsările care nu meritau să fie iubite, care nu-şi aminteau. Ieşi şi se întoarse în casă.

Ar fi vrut să plece. Îi era teamă să facă fie şi un pas în această casă prea plină de ea. Dar se temea şi de stradă, de vidul îngrozitor al străzii. Îşi puse la fiert un ou pe aragaz, îl uită acolo, simţi prea târziu un miros de ars. De altfel, nu-i era foame. Sfârşi prin a ceda nevoii de a se tortura, urcă cu pas greu să revadă camera Mariettei.

Rămase aici îndelung privind în jurul lui, fără să atingă nimic. Totul era în ordine, bine rânduit, curat. O cameră aşa cum o voia Mariette. Încetişor, merse spre toaleta Louis XVI, cu oglindă mare pătrată, unde se aşeza ea puţin pieziş să se pieptene, dimineaţa. Îngenunche pe covor. Cu un gest mecanic, deschise unul dintre sertarele din margine. Un miros dulce, un parfum uşor, complex, de piele din Rusia, de praf de orez şi de lavandă se răspândi, răscolind cu un val de amintiri bruta inimă sfâşiată de tată. Se aflau aici, rânduite cu grijă în hârtie subţire de mătase, micile nimicuri ale Mariettei, un portofel de damă, poşeta de bal din piele de crocodil, câteva guleie de dantelă de Alençon, mănuşi din piele de căprioară, un buchet de camelii albe artificiale. De asemenea, relicve, o meşă de păr negru al Fabiennei, verigheta mamei, brăsarda de comuniune a lui Michel, într-o cutie plată de carton.

Doutreval respiră mirosul dulce de lavandă. Niciodată nu va mai simţi, pe pielea proaspătă a Mariettei, parfumul uşor, discret, abia sesizabil, amestecat cu cel de săpun şi de rufă curată... N-o va mai vedea niciodată cocoţată pe scaun, cu părul strâns într-un şervet, cu faţa mânjită de negru, culegând pânzele de paianjen, de pe scară, cu peria cu coadă... Nu va mai auzi niciodată, deschizând uşa, vocea tinără, plină de soare şi de viaţă, cântând cântecele ei fanteziste.

Dacă asta înseamnă a iubi
Ei bine, da, iubesc, iubesc...

Continuă să golească sertarele. Săpun de lavanda... O carte de rugăciuni... un caiet gros plin cu reţete de bucătărie. Copiate de mână. Primele datau de

mult, de tare de mult... Scrisul era încă aproape copilăresc. N-avea, atunci, mai mult de paisprezece ani... Era cînd murise mama. Luase de timpuriu povara pe umerii săi... În fond, Mariette n-avusese o viaţă prea fericită... Atît de tînără, să înceapă să conducă un menaj ! Cît de teamă îi era sîmbăta, cînd îi aducea tatălui registrul cu cheltuieli să-l controleze. Şi el care lua un aer sever. Imbecilul ! Iată că acum era moartă. Îşi amintise brusc, dintr-o dată, de bijuteria pe care o cumpărase în Olanda pentru ea, o broşă mare de aur, lucrată ! N-o va avea, n-o s-o aibă niciodată, nu va mai putea niciodată să-i facă o bucurie fiicei lui ! Se terminase. Se gîndea la tot ce i-ar fi putut dărui ca mici bucurii, la tot ce-ar fi putut face pentru ca ea să fie mai fericită, şi pe care nu le făcuse. Îşi aduse aminte de asprimile, de bombănitul, de exigenţele lui, de tot ce ceruse de la ea, de toate bucuriile îngăduite pe care el i le refuzase sau pe care pur şi simplu nu se gîndise să i le aducă... De toate acele pudori prosteşti, absurde, inexplicabile, care ne împiedică să mergem în fiece minut la copilul nostru, să-l luăm pe genunchi, să-l îmbrăţişăm, să-l mîngîiem, să-l răsfăţăm, pe motiv că este cam mare, că nu mai avem obişnuinţa, pentru că am devenit noi înşine prea bătrîni, prea serioşi, pentru că în mod prostesc nu mai îndrăznim să-i arătăm copilului nostru cît de mult îl iubim ! Şi acum, ea murise, nu mai putea nimic pentru ea. Măcar de ar fi avut această bijuterie, această mică mulţumire, înainte de a muri. Îi făcea nespus de rău tatălui faptul că ea nu mai putuse să primească niciodată broşa. Măcar de s-ar fi gîndit să i-o prindă pe rochia ei mortuară... Îi părea nespus de rău. Doutreval nu credea în nimic, ştia că dincolo de moarte nu mai era nimic, decît putreziciune. Totuşi, i-ar fi plăcut ca Mariette să plece cu broşa ei. Prea tîrziu.

Tocmai în fundul sertarului mai era o cutie, o cutie de carton. O deschise. Era Albăstriţa, o veche păpuşă stricată. Păpuşa Mariettei. Cu degetele sale tremurătoare, Doutreval o scoase din cutie, o luă în mîini. Îşi amintea, o revedea pe Mariette copil, îşi rememoră ziua în care adusese păpuşa de la Bruxelles, cînd ea fusese atît de fericită, nebună de fericire... O revăzu pe Mariette cu Albăstriţa în braţe, îngrijind-o, îmbrăcînd-o, culcînd-o, purtînd peste tot cu ea această bucată de lemn în care

pusese atîta din inima ei, atît din ea însăşi, şi care nu gîndea, nu suferea, nu ştia că ea era moartă. Se revăzu pe sine, pe la douăzeci de ani, tînăr căsătorit, naiv, vesel, plin de încredere în viaţă, în bunătatea existenţei şi a oamenilor, sigur de viitor... Îşi aduse aminte de soţia lui, de Mariette aşa cum era la un an, cu părul blond, mătăsos, cu ochii albaştri, cu obrajii roşii. Revăzu copilaşul cu ochi albaştri care încerca să facă primii paşi, care se împletica, se clătina, venea spre el traversînd sufrageria şi întinzîndu-i braţele lui, încă tînăr, aproape un băietan, gîngăvind cu un surîs.

— Tata... Tata...

Şi amintirea asta îi sfîşie inima. Îl copleşi un val de imagini, de păreri de rău, de remuşcări, de suferinţe. Împinse sertarul, scoase un hohot de plîns răguşit. În genunchi pe covor, cu Albăstriţa în mînă, biata bucată de lemn nesimţitoare, începu să plîngă, aşa cum nu mai plînsese din tinereţe, chemînd cu disperare amintirea copilaşului lui

— Mariette ! Mariette ! Copilaşul meu ! Mariette...

SĂ TE LAȘI PURTAT DE IUBIRE!

volumul

II

PARTEA ÎNTÎI

Capitolul întîi

MICHEL ÎȘI PREGĂTEA ultimele examene și-și termina teza. De pe la sfîrșitul lui mai, Mariette încetase dintr-o dată să vină și să-i scrie. Tăcerea ei începea să-l îngrijoreze pe Michel.

I-ar fi plăcut să folosească în teza lui propriile-i observații asupra vindecării Evelynei. Domberle îl sfătui să n-o facă :

— Nu-i destul de clasic. Inutil să încerci. Caută ceva mai puțin revoluționar.

Michel se mulțumi atunci cu un studiu asupra frecvenței blocării lobului stîng al ficatului la tuberculoși, avînd ca semne caracteristice sensibilitatea cavității stomacului, culoarea roșie a unghiilor și opacitatea plămînului drept. Ceea ce venea în sprijinul afirmațiilor lui Domberlé :

— Tuberculoza este, cel mai adesea, rezultatul unui surmenaj alimentar.

Acum, după orele de laborator la Norf, Michel își petrecea tot timpul la Saint-Cyr, alături de soția lui, de tuberculoși sau de Domberlé. Tillery și „Iubitica", cu cele două gemene, veneau și ei uneori să-l vadă aici cu 201 al lor, revopsită artistic de însăși mîna lui Tillery. Vopseaua — „Duco veritabil, bătrîne", susținea Tillery

ciocănind vanitos cu arătătorul în aripile binișor deformate — era cadoul unui mic droghist, un client recunoscător.

— Și husele, deși n-ai crede-o, reprezintă o scarlatină zdravănă pe care au făcut-o puștii patroanei merceriei și care m-a costat o grămadă de vizite de noapte, te asigur ! Săraca femeie mi-a dat stofa aproape pe nimic. Voia să mi-o dăruiască !

Era fericit, cu „Iubițica" lui și cu cele două puștoaice, cu sărăcia lui, cu sfîrșiturile de lună dramatice, cu veșnicul lui optimism și cu inima lui bună ascunsă sub farse continue ! Doamna Tillery își creștea minunat cele două odrasle, cu cel mai perfect dispreț pentru nenumăratele sfaturi medicale cu care o copleșea soțul ei.

De altminteri, Tillery se recunoștea incapabil să administreze fie și cea mai mică îngrijire vlăstarelor sale.

— Nici măcar un spălat cu apă încropită ! îi mărturisea lui Michel. Îmi tremură mîna ! Mai ușor ți-aș deschide abdomenul de la pubis pînă la gîtlej, bătrîne !

— Nu mă îndoiesc ! spunea Michel.

Tot aici primi Michel o scrisoare de la Belladan, fostul intern de la *Egalité*. Belladan se lăsa de medicină. Nu putea să trăiască din ea. Acest cîștigător de concursuri infinit mai învățat decît Tillery, găsise mijlocul de a toca o sută de mii de franci și de a vegeta în același cartier din Angers în care Tillery, fantezistul și nepăsătorul Tillery, cu bagajul lui slab de cunoștințe, cu buna lui dispoziție și cunoașterea „mulțimii", cunoscuse altădată prosperitatea. Belladan intra la Asigurările sociale, care-i garantau un salariu de bază, și unde va avea de-a face nu cu oameni, ci cu cifre. Era mai ușor. Absolut incidental, un pasaj din scrisoare glăsuia :

„De la moartea surorii tale Mariette...

Astfel îi parveni lui Michel vestea morții Mariettei. Îi scrise tatălui său. Doutreval nu răspunse. Michel trebui să-i ceară lui Belladan amănunte despre moartea ei.

Durerii lui Michel i se adăugau grijile materiale. Pînă atunci Mariette îl ajutase mult. Acum ajutorul ei îi lipsea. Sperase să mai muncească un an sau doi pe lîngă Norf pe urmă să ceară un post într-un sanatoriu. Acum, cîștigurile de asistent nu mai ajungeau. Evelyne se simțea

mai bine. Trebuia să se stabilească cît mai repede să și susțină teza și să-și facă clientelă, pentru a avea din ce trăi.

La sanatoriu, în mijlocul neînțelegerii generale, Domberle își continua opera. Bolnavii lui îi făceau viața imposibilă. Din moment ce nu le mai dădea carne crudă, pretindeau că voia să-i lase să crape de foame pentru a avea paturi libere. Se îmbuibau cu toate mizeriile imaginabile, aduse din afară de complici, aruncate peste ziduri, trimise de la un pavilion la altul prin nemaipomenite șiretlicuri. Foarte adesea „politicarzii", cei internați preferențial, prin recomandarea unui deputat sau numai a unui consilier municipal, se duceau să se plîngă directorului. Atunci, nefericitul director, speriat, pentru că el însuși depindea de acel deputat sau consilier, îl chema pe Domberle, îi făcea o scenă, îi cerea să se întoarcă la regimul „tuturor". Pe urmă, în pavilionul copiilor, Domberle refuza pireurile de mazăre uscată, fasolea, conservele, peștele, dulcețurile acide! Toate lucrurile înscrise pe „Alternanță"! Cu ce drept aceste refuzuri? Cu ce drept cerea el atît de des brînză, cartofi și salată? Sumina tot bugetul! Din vina lui erau în pericol să iasă în deficit! Devenea de nesuportat! Acum Domberle nici nu mai discuta. Bolnavilor care îi cereau carne și medicamente, le dădea totul. Punea numai să se servească, celor ce voiau, „regim". Și după un timp, văzîndu-i pe cei de la această masă cu starea ameliorată unii dintre ceilalți se lăsau convinși, mai ales cînd aveau iar o criză puternică, o hemoragie, hemoptizii. Ajunși aici, se înspăimîntau, i se încredințau, în sfîrșit, ascultau.

Domberle putea să acționeze mai ales asupra copiilor. Erau numeroși. Parisul alimenta sanatoriul, trimițînd aici deșeurile jalnice ale unei civilizații devorante: copii de oameni sărmani, hrăniți din leagăn cu un lapte alterat și îndoit cu absint, care să-i facă să doarmă, alimentați apoi în principal cu pîine, vin roșu și cîrnați. Existau astfel în sanatoriu mici tuberculoși de patru, cinci ani, care purtau pneumotorax! Copii din mahalale, de asemenea copii ai străinilor, foarte adesea, produse ale emigranților pe care țara noastră, sterilizată de necredință și de alcool, trebuie să-i cheme în ajutor, și care, prost cazați, intoxicați, corupți de viața citadină și de salariile mari

rău folosite, zămislesc adesea vlăstare tarate din vina noastră. Sau mai erau copii de la Asistența publică. Erau vreo douăzeci, care nu aveau părinți și care, bolnavi de tuberculoză, mureau aici sau se întorceau în aziluriile Asistenței, dacă se vindecau. Plecarea lor îl îndurera întotdeauna pe Michel. Chiar dacă știa că aceștia aveau să fie bine îngrijiți din punct de vedere material, de către Administrație. Dar ceilalți, toți puștii din periferiile Parisului, care plecau vindecați și care, abia ajunși acasă, aveau să regăsească cîrnații, sticla de vin roșu, cinematograful și circiuma! Avea impresia unui uriaș efort zadarnic ori de cîte ori unul dintre micuții ăștia ieșea „ameliorat". La ce bun! Atît de des ei se întorceau aici, după trei luni, ca să moară!

Cel mai ciudat e că toate aceste biete ființe nu erau triste. Nu erau conștiente de nenorocirea lor. Se jucau, rîdeau, țipau. Te-ai fi crezut într-o curte de școală. Și totuși, se aflau aici numeroși copii părăsiți, pe care mamele îi uitaseră, pe care nu veneau să-i vadă sau refuzau să-i ia la ele, pentru că aveau acum un amant și acesta nu voia copii.

Prins între administrator, director și bucătari, Domberle se descurca, crutînd jalnica liotă de copii de alimentația incendiară dată de sanatoriu. Din banii lui le cumpăra puțină ciocolată. Cîțiva dintre internii și elevii lui le cumpărau cîte o cutie de banane, de fructe, îl mituiau pe bucătarul-șef pentru a obține pe furiș suplimente de cartofi și de salată. Pentru a fierbe în două ape și a deconcentra astfel legumele verzi, bătrînul medic transformase în bucătărie mica infirmerie care există în fiecare pavilion, cu aragaz, apă potabilă și chiuvetă, și care servește de obicei pentru pregătirea cataplasmelor și ceaiurilor.

Pentru cura de aer și de mișcare, internii, elevii și copiii înșiși curățaseră un mare teren viran, cu ajutorul unor greble vechi și al găleților de cărbune. Nu erau chiloți de baie. Domberle puse să se facă, din fîșii de pansament, slipuri pentru băieți și chiloți și sutiene pentru fete. Îi trimise pe Michel să înhațe de la „Louvre" și de la „Printemps" tot felul de chestii demodate, stocurile de pălării vechi din rafie, o duzină la cinci franci. Goi și bronzați, puștii pîrcau sub ei, în plin soare, nișe

ciuperci mari, pestrițe. Domberlé îi privea și-și rîdea singur în barba căruntă, fericit.

Domberlé se străduia să aplice micilor lui bolnavi incomparabilele metode naturale de gimnastică pe care le-a preconizat Georges Hébert. Dar îi lipsea materialul. Așa că un vechi stîlp telegrafic servea drept stîlp de cățărat. Pe cei mai mici Domberlé îi împingea de fund. În lipsa unei bare fixe, aruncau coarda cu noduri peste o poartă deschisă. Copiii se atîrnau cu brațele de ea, zece secunde. O colecție de găleți vechi și o stropitoare închipuiau un duș. Domberlé îi reînvia astfel pe micuți, în sărăcie și cu bucurie, și înfăptuia minuni cu puțin aer curat, cu soare, gimnastică și alimente naturale.

În serviciul vecin, copiii mici își începeau, abia intrați, martiriul sub ac și bisturiu. Încă de la sosire, o serie de înțepături pentru reacția cutanată la tuberculină. După cîteva zile, alte înțepături pentru vaccinarea împotriva difteriei și tetanosului! Vaccinare generală, fără discuție sau examen! Și asta cînd de mult timp numeroși medici avertizează asupra pericolelor vaccinului antidifteric! Între timp, nefericiții copii erau puși să înghită un tub lung de cauciuc. Fără să le pese de convulsiile și de efortul lor de a vomita, le „pompau" stomacul, aspirau lichid din el să vadă dacă există bacil. Bacilul! Mereu obsesia faimosului bacil, ca și cum el ar fi vinovatul! Și dacă-l găseau, în fiecare lună chinul reîncepea.

Dacă bacilii erau numeroși, un „pneumo". Se introducea un ac gol între coastele copilului, se străpungea învelișul extern al plămînului — mai exact foița externă a pleurei — și se insufla aer pentru a-l comprima. Dacă lamelele de carne, aderențele, țineau lipit plămînul de pleură, și-l împiedicau să se comprime, un nou chin: bolnavul era culcat pe o masă, se strecura un stilet gol — un trocar — între coaste, la vîrful acestuia se aprindea o scînteie electrică, care ardea bridele de carne. Iar un al doilea trocar, gros aproape cît un creion, cu un bec electric în vîrf și un joc de oglinzi, vîrît și el între coaste, permitea să se vadă clar între pleure în timpul acestei operații. Sau pentru a comprima plămînul se tăia nervul care comandă diafragma, sau se vîra un ac, se introducea cu seringa alcool, care distrugea nervul. Diafragma eliberată se înălța ca un balon și împingea în sus întreaga bază a plămînilor. Sau, în sfîrșit, se distrugea scheletul

toracic : se tăiau coaste, două, trei, patru, cinci coaste pe o parte sau pe ambele părți. Și toracele, distrus astfel, se deforma și se îndoia, comprima plămînul... Chin înfiorător, devastări îngrozitoare și adesea inutile, pentru că nu aveau în vedere decît efectul, răul local, cînd era vorba, înainte de toate, de starea generală, de alimentația intoxicantă. Toți bolnavii, sau aproape toți, prezentau o tară digestivă : enterită, congestia ficatului, hemoroizi, dispepsie. Dar mulți dintre medicii sanatoriului nu se ocupau decît în subsidiar de ceea ce ar fi trebuit să-i preocupe cu prioritate. Nu erau, de altfel, mai vinovați pentru asta decît majoritatea confraților lor : aplicau surguincios și din toată inima învățătura pe care o primiseră în facultate. Nenorocirea este că învățatura asta este astăzi depășită, pentru că medicina oficială s-a specializat, s-a divizat, s-a compartimentat, și a pierdut sensul generalului.

— Ceea ce nu înțeleg, zicea Michel, este că nu ați fost ascultat mai mult și urmat. Cînd văd leziunile tuberculoase închizîndu-se grație unui regim purificat și bine individualizat, amigdalele dezumflîndu-se, adenitele cicatrizîndu-se, și toate astea prin simpla suprimare a excesului de carne, a acizilor, și prin hrana sintetică și deconcentrată, fără înțepături, fără medicamente, fără intervenție și fără suferință, sînt uimit că după douăzeci de ani opera dumneavoastră nu a fost încă acceptată și lăudată peste tot.

Domberlé surîse, puțin melancolic.

— Imposibil, Doutreval. Va dura mult, foarte mult. Vor mai trebui încă nenumărate eșecuri în medicina oficială, nenumărate încercări care să dea din nou greș, pentru ca aceasta să înțeleagă în sfîrșit că se învîrtește în cerc și să consimtă să-și schimbe fundamental concepțiile. Atunci, sper, sînt sigur chiar, pentru că adevărul triumfă întotdeauna, își va aminti că există și o altă medicină. De-acum în cincizeci de ani, oamenii vor fi tratați în sanatorii, așa cum am îngrijit-o eu pe soția dumitale. Nu voi mai fi ca s-o văd și eu ? Ce dacă ! Nici Moise n-a atins Pămîntul făgăduinței. Ce contează !

— Cincizeci de ani ! exclamă Michel. De ce cincizeci de ani ?

— Pentru că nu cîntărești puterea Bastiliilor ce trebuiesc luate cu asalt, Doutreval. Mai întîi faptul că multor

medici cunoştinţele căpătate în şcoală li se par prea suficiente. Ieşim din facultate siguri de noi. Logic. Ne trebuiesc douăzeci de ani de practică pentru a începe să ne îndoim de eficacitatea ştiinţei noastre. Atunci căutăm, muncim, experimentăm. Dar practicianului îi lipsesc banii, răgazul şi mai ales acest... noroc pe care l-am avut eu de a fi bolnav, un incomparabil teren de studiu pentru mine însumi. Dacă marii profesori m-ar asculta, mulţimea medicilor n-ar cere altceva decît să se supună autorităţii lor. Dar este inevitabil, şi încă de mult, ca marii profesori să mă ignore. Sînt un nimeni. N-am nici titluri, nici catedră, nici discipoli, nici bani, nici sprijin politic, nici putere. Mă pierd în masa anonimă.

— Dar cărţile dumneavoastră ?

— Cărţile mele ! O picătură de apă într-un noian de tipărituri. Să publici ! Ăsta-i visul tuturor, astăzi. Să publici indiferent ce, să faci zgomot, să te umfli în pene, să-ţi faci o situaţie, să parvii. În această avalanşă de titluri şi de reviste, ce poate citi medicul ? Abia una sau două reviste. Lucrările semnate de un nume mare...

— Presa mare ?

De data asta, Domberlé rîse de-a dreptul.

— Să fim serioşi, Doutreval. Ce director de ziar ar fi atît de nebun, în vremurile astea, încît să-i îngăduie unui medic să atace în coloanele sale tot ceea ce, prin publicitatea sa, îmbogăţeşte şi susţine respectivul ziar ? Aperitivele, alcoolul, tutunul, zahărul, excitantele, conservele, drogurile medicamentoase, margarina, bomboanele... Dacă te gîndeşti bine, în această presă aservită banului se află otrava epocii noastre, în aceste ziare vîndute unor mari consorţii industriale, care se servesc de ele pentru a otrăvi sufletul maselor şi de asemenea — ceea ce se ignoră prea mult — trupul lor. Şi pe urmă mai e mulţimea însăşi, care n-ar accepta fără lovituri de copită să vadă condamnat întregul ei mod de a se comporta, de a acţiona, de a mînca, de a merge, de a trăi... Instinctiv, omul respinge o astfel de disciplină. Prea mulţi oameni ar pierde din asta, prea mulţi din cei ce trăiesc din otrăvirea conştientă sau inconştientă a publicului. Aceştia au grijă să-i înăbuşe pe clarvăzători. Nici publicul nu mă vrea ! Nu va veni nimeni la mine decît silit, constrins de boală, de suferinţă, de moartea ameninţătoare. Un medic

ce visează să-i cruțe pe oameni de otrăvuri, să-i readucă la viața sănătoasă departe de orașe, în cadrul familial un medic ce vine în fața mulțimii, biata mulțime orbită și înșelată de promisiunile răilor păstori, și care îi vorbește de abstinență, de renunțare, de sacrificiu, de viață cumpătată și rustică, care-i cere să-și reducă ratia de alcool și de alimente excitante, care vrea s-o împiedice să se mistuie, să se epuizeze, să se consume, care refuză cînd vine boala, să lovească tare, să vindece repede, să înăbușe răul, să o pună pe picioare cu lovituri de bici, care recomandă odihna, remediile naturale și blînde, dezintoxicarea treptată, care respectă efortul de curățire pe care îl reprezintă însăși boala! Pe el! Omoară-l pe dobitoc!

Nu. Doutreval, nu te mira de primirea ce mi s-a făcut. Era inevitabil. De altfel, nu acesta este întotdeauna rostul medicului pe pămînt? Să facă binele și să se vadă denigrat chiar pentru binele pe care l-a făcut? Mi-a venit acum aminte de un anume Émile...

— Care Émile?

— Un om pe care am vrut să-l înviu din morți. Îl chema Émile. Lucra în sanatoriu. Pe vremea cînd eram și eu acolo ca asistent. Într-o dimineață, eram în pavilionul meu cînd vin internii și mă anunță.

— Emile a murit.

— A murit?

— Da. A fost găsit într-un salon. S-a spînzurat. O să-l duc să în amfiteatru pentru autopsie.

Alerg spre salon, intru în același timp cu cei doi brancardieri cu targa lor. Pun să-l dezbrace pe Émile, înmoi un prosop în găleata cu apă rece și încep să-l lovesc cu prosopul ud peste piept. Zece minute, un sfert de oră. Internii mă privesc, fac haz. Mi se spune:

— Haideți, e o timpenie! Nu vedeți că e mort? S-a făcut totul: traheotomia, respirație artificială!

Continuu. Cînd sînt ud de sudoare, cer să mă înlocuiască cineva. Pe urmă o iau de la capăt. Pielea lui Émile se jupoaie sub palmele noastre. Și, dintr-o dată, fața sinucigașului meu se înroșește, abia perceptibil. Face o strîmbătură strănută zdravăn. Și într-o bolboroseală de beție care a fost deranjat, mormăie:

— Mă mai frecați mult?

Asta i-a fost singurul cuvînt de mulțumire.

— Cît despre interni, ei au zis numai :

— Probabil că sincopa nu a fost prea gravă, dacă l-a înviat puţină apă rece !

Iar administraţia spitalului s-a plîns că au fost deranjaţi degeaba doi brancardieri cu o targă şi m-a avertizat să n-o mai fac altă dată. Rîzi ? N-am inventat nimic.

Doutreval, m-am gîndit adesea că istorioara asta e valabilă pentru întreaga mea viaţă. Providenţa s-a servit de mine. A îngăduit să mă vindec cu puţină apă proaspătă, cu aer curat, cu alimente sănătoase. Dar nimeni n-a crezut în asta, pentru că aceste mijloace erau prea simple, prea firești, prea uşoare, prea accesibile tuturor. Toţi cei cărora le-am ameninţat rutina, ştiinţa complicată sau industriile avantajoase şi nesănătoase nu mi-au iertat-o. Şi omenirea pe care am încercat s-o smulg din toropeala satisfăcută şi aducătoare de moarte mi-a răspuns cu insulte şi s-a întrebat cu mînie cine era nechematul care voia s-o împiedice să crape în pace !

Domberlé ducea o viaţă ciudată de izolare şi de muncă necurmată. Se trezea pe la şapte dimineaţa, lucra la cărţile lui, pe urmă îşi rezolva corespondenţa. Pleca după asta la sanatoriu şi-şi făcea vizita de fiecare zi. Se întorcea acasă pentru dejun, o masă neobişnuită, compusă din puţină salată, din grîu crud şi din grîu fiert, un terci copios de cartofi şi de paste, o fărîmă de brînză, o banană şi o prăjitură cu ou. Şi în timp ce înghiţea acest amestec vîrtos, adesea prost încălzit de servitoare, şi pe care prietenii lui îl numeau „supă pentru cîine", îi soseau elevii, cîţiva medici stabiliţi în împrejurimi, interesaţi de învăţămintele lui, şi care veneau în fiece amiază să-i ceară sfatul, să-i prezinte cazurile dificile.

— Domnule, micuţa aceea, degeaba am pus-o să mănînce din nou puţină carne, febra nu scade.

— Lehuza mea nu se înzdrăveneşte. Fisurile acelea de pe sîn...

— Închipuiţi-vă, am un bolnav care prezintă toate simptomele febrei de Malta...

— Ce credeţi despre regimul pe care i l-am prescris diabeticului meu ? Aţi vrea să aruncaţi o privire pe listele de meniuri ?

Domberlé înghiţea două îmbucături, lua foile, însemna cu creionul, reflecta un moment, apoi urmă explica, îndrepta, corecta, se răstea la unul, îl liniştea pe altul, mai lua de două ori cu furculiţa, îşi ştergea gura şi-şi reîncepea cursul de medicină.

Prînzul odată terminat, stătea în pat o oră. După care, pînă la ora cinci, îşi primea clienţii. O oră de grădinărit, o cină în care predominau legumele crude, cartofii şi fructele, şi Domberlé se punea pe lucru pînă la miezul nopţii. Avea reviste de citit, de urmărit medicina oficială în progresele, cercetările şi orientările ei noi: endocrinologie, vaccinuri, terapeutică prin şoc, homeopatie, psihanaliza, simpatoterapie. De douăzeci de ani vedea Domberlé astfel apărînd teorie după teorie şi-şi spărgea pieptul strigînd, punîndu-i în gardă pe bolnavi, prezicînd eşecurile care nu întîrziau să vină. Şi cînd „ideile noi", modele, entuziasmele treceau, cînd nu mai rămînea din ele decît cenuşa, se înălţa curînd un nou eşafodaj amăgitor pe ruinele celui vechi, care atrăgea iarăşi privirile tuturor, ascundea încă o dată adevărul. Domberlé reîncepea lupta.

Era sanatoriul, cu neînţelegerile şi stupidităţile administrative, minunile de realizat fără un ban. Era de scris revista, micul jurnal pe care-l publica Domberlé pentru a ţine legătura cu bolnavii săi. Făcut în întregime de el, de la redactarea articolelor pînă la alegerea literelor, developarea fotografiilor, corectura tipografică. Erau reeditarea cărţilor lui, remanierile, răsturnările. Era în sfîrşit corespondenţa, o corespondenţă copleşitoare, extenuantă, care îl obliga uneori pe Domberlé să scrie o noapte întreagă, aşezat în pat, cu o plapumă pe umeri şi un dosar pe genunchi. Scrisori nenumărate de la cei care, departe fiind, prieteni sau necunoscuţi, sufereau, pe care trebuia să-i sfătuiască în singurătatea şi în spaima lor de medicina clasică, cu injecţiile şi violenţele ei, pe care trebuia să-i apere de greşelile mari, să-i conducă, să-i ghideze săptămînă după săptămînă, uneori luni întregi. Le trimitea regulat meniurile şi observaţiile lui. Cu curbele de temperatură în faţă, Domberlé le modifica regimurile, adăuga, micşora, doza. Uneori, rar, aceştia puneau un timbru pentru răspuns. Domberlé îi susţinea astfel, de pe o zi pe alta, uneori aproape chiar de la o oră la alta, îi ajuta să trăiască, le îmblînzea moartea. Viaţa lor era agăţată de a lui. Cînd totul se sfîrşea, fişa lor se alătura celorlalte fişe, în

așteptare. Cel care a murit ieri va servi poate peste zece ani la salvarea altuia.

Erau cei ce voiau un sfat pentru o căsătorie, pentru cumpărarea unui teren, plasarea micilor lor economii, pentru un testament sau pentru acceptarea unei situații. Erau medici care scriau pentru a cere explicații și îndrumări. Pentru aceștia, Domberle pregătea o *Artă medicală*. Clienții cereau rețete, meniuri, preparate mai slabe și deconcentrate. Atunci Domberle se instala în bucătărie, doza cantități de făină, de zahăr și ou, pentru a asigura diluarea corespunzătoare. Pregătea astfel și o carte de bucate pentru uzul bolnavilor și, în același timp, un ghid de grădinărie, pentru iubitorii de grădini. Încerca în grădina lui cultivarea celor mai bune salate, soiuri dulci de mere și de pere, cireșe și prune neacide, nedemineralizante. Pentru a publica această carte petrecea ore întregi în livadă, întinzînd pînze albe în spatele ramurilor unui păr pentru a fotografia mugurii, pistilurile, ramurile scurtate, altoiurile, părțile de tăiat iarna și cele de tăiat vara. Excelentele clișee obținute grație virtuozității, cu o rablă de aparat ce n-ar fi avut căutare nici la hala de vechituri, își pierdea noaptea să le developeze în pivniță, singur, lipsindu-i atît ajutoarele cît și mijloacele necesare. Oamenii se mirau și-i spuneau :

— Cheamă un fotograf ! Ar fi atît de simplu !

Ca și cum ar fi fost foarte bogat și ar fi putut chema în același timp cele patru anotimpuri în grădina sa !

Și toate astea cu mijloace și cu ajutoare neînsemnate, pansamente în chip de chiloți de baie pentru pușții din sanatoriu, coarda cu noduri aruncată peste o poartă, un vechi aparat fotografic deformat și, ca asistenți, un bătrîn pensionar de la calea ferată care-i servea de ajutor de grădinar și un fost preot neputincios din pavilionul incurabililor, care venea în căruciorul lui să-i copieze manuscrisele. Minuni înfăptuite fără bani și fără putere, prin mici economii, resturi de la sumele mari și rămășițe de energie, pe care acest om uzat le recupera prin miracole de voință, o neîncetată supraveghere a lui însuși și a alimentației sale, și cînd și cînd, în fiecare moment cînd se ivea ocazia, două sau trei minute de odihnă, cu ochii închiși, cu picioarele întinse, ceea ce îi permitea să mai muncească o jumătate de oră.

„Iată un om care se sinucide, își spunea Michel. De ce? Pentru un adevăr. Știe că se sinucide. Dar acceptă. Pentru a face bine. Cui? Omenirii murdare, care nu-i vrea binefacerile, care le respinge, îl batjocorește și-i strigă disprețul și ura ei. Dar el o face totuși. De ce? Pentru că oamenii nu cred cu ușurință în omenie; dar lucrul la care un om se resemnează mai puțin decît la a muri este de a ucide în el un adevăr. Nu mai are importanță pentru că el moare, dacă este sigur de un adevăr! Omul este cu siguranța măreț."

Toată această lecție vie de curaj, de optimism, de perseverență, de voință, această operă uriașă clădită de-a lungul a patruzeci de ani de către un muribund perpetuu, fără încetare reînviat și punîndu-și slăbiciunea și infirmitatea în slujba unei sarcini măreațe de salvare a altora, îl umplea pe Michel, cînd sta să se gîndească la ea, de o admirație înfricoșată. Înțelegea acum cuvîntul favorit al lui Paul Domberle, citîndu-l pe sfîntul Pavel: „Mă simt bine în slăbiciunea mea, pentru că atunci cînd sînt slab sînt puternic!"

Sărăcie, singurătate. Două semne care pînă acum însemnau, în ochii lui Michel ca și în cei ai altora, orbire, greșeală, neputință, și care, pentru Domberle, erau proba sigură și pecetea vizibilă a protecției divine și a adevărului. Într-o zi venise o femeie să-l consulte. Aceasta nu înțelesese nimic, se revoltase împotriva constrîngerilor regimului și sacrificiilor vieții noi pe care i le cerea Domberle. S-au certat. (Aveau loc adesea scene curioase în cabinetul lui Domberle.) La sfîrșit ea îi strigase:

— Nebun! Un nebun! Nu sînteți decît un nebun! Sînteți absolut singur! Fără nimeni! Necunoscut! Pierdut aici! Singur! Și ziceți că posedați adevărul! Dar priviți-vă! Absolut singur! Singur!

Și-i rîsese în nas.

— Și în timp ce ea striga, îi spuse Domberle lui Michel, eu mă gîndeam: Ei bine, da! E-adevărat. Eu sînt acela. Sînt absolut singur. Dar tocmai pentru că văd adevărul sînt singur. Este chiar proba că sînt în posesia adevărului. Și pe urmă, mai spunea el adesea, opera astfel înfăptuită e mai durabilă.

Totul servea, totul concura la bunăstarea omului, la evoluția progresului. Nimic nu-l scotea mai tare din minți

pe bătrînul medic decît să audă vorbindu-se de hazard, de noroc, şi de nenoroc.

— Nu există hazard ! susţinea Domberlé. Nu există noroc ! În spatele a tot ce ţi se întîmplă există o intenţie, un scop. Iartă-mă că îţi vorbesc de mine, dar este ceea ce cunosc cel mai bine. Ei bine, dac-aş fi crezut în nenoroc n-aş fi făcut nimic, m-aş fi lăsat dus, aş fi de mult sub pămînt ! Şi odată cu mine cîţiva bolnavi pe care, în ciuda a tot, i-am ajutat să trăiască !

Neşanse ? Le-am avut pe toate. Aceea de a mă fi născut bolnăvicios, ereditar artritic, extraordinar de sensibil şi clarvăzător în privinţa drogurilor chimice. Aceea de a fi ciopîrţit de mari chirurgi, graţie cărora am înţeles inutilitatea oricărei intervenţii chirurgicale, dacă după asta nu adopţi o alimentaţie şi o viaţă sănătoasă. Aceea de a deveni tuberculos, de a fi fost supraalimentat, îndopat, înţepat, drogat după metodele clasice cele mai devastatoare. Aceea de a înghiţi într-o bună dimineaţă un purgativ care era cît pe ce să mă omoare şi care m-a adus pe drumul adevărului, de a face un ganglion la subsuoară, de a nu mi-l fi putut opera din cauza ficatului, de a mă servi de asta pentru a-mi corecta regimul şi în cele din urmă de a mă vindeca. Aceea de a fi rău văzut şi prost plătit în spitalul meu, de a fi trebuit să-mi fac clientelă, de a fi trebuit să-mi editez cărţile, revista. Aceea de a fi pe jumătate mort, ca şi ţintuit la pat de aproape zece ani, scriind jumătate din nopţile mele, sprijinit pe genunchii îndoiţi. Aceea de a trăi cu un ou pe lună şi cu „o supă pentru cîine", fără să pot tolera altceva. Aş putea să vă înfăţişez zece volume cu nenoroacele mele, care toate poartă un singur nume, mereu acelaşi : Providenţa, Providenţa cea bună care m-a scuturat, m-a brutalizat, m-a pus din nou pe picioare cu toroipanul, m-a protejat ca printr-o minune şi care, în cele din urmă, a făcut ca toate suferinţele să servească salvării mele şi salvării altor cîtorva. Dacă n-aş fi fost în faţa lui Dumnezeu ca o vită de povară, un catîr bine intenţionat gata să suporte toate greutăţile, dacă n-aş fi acceptat întotdeauna ce e mai rău şi n-aş fi luptat cu îndîrjire pentru adevăr, fără calcule şi fără concesii, dacă m-aş fi răsculat, revoltat, umplut de ură, de arţag, de dezgust, de împotrivire sistematică, de revoltă împotriva existenţei, de gelozie, de invidie, de

răzbunare, de ambiție, de orgoliu, dacă aș fi acuzat nenorocul, hazardul și aș fi blestemat viața, aș fi tăiat toate firele care mă legau de Providență, aș fi urmat sfatul femeii lui Iov : „Blestemă-l pe Dumnezeu și crapă !" Mi-aș fi blestemat nenoroacele, aș fi crăpat drăceşte și m-aș fi dus să mă alătur Dumnezeului nenorocului și al întîmplării : Satana !

Și astfel, acest ins plăpînd, „mereu muribund și totuși viu încă, pedepsit dar nu pînă la moarte, trist și mereu vesel, sărac și îmbogățindu-i pe alții, neavînd nimic și stăpînind totul", strălucea, se dovedea un măreț împărțitor de energie și de viață. Mistic înarmat cu supunere și constantă bunăvoință, știind să vadă mîna Providenței în toate împrejurările vieții, gata la toate chinurile, rece la bucuriile lumii, cîine de pază al Adevărului, întrecea cu mii de coți, în simplitatea sa, scepticismul elegant și steril, intelectualismul strălucitor și fără suflet al marilor profesori, al unora ca Heubel, Geraudin, Suraisne, al tuturor „patronilor" iluștri de care se apropiase Michel, oameni încărcați de știință și de glorie, dar cărora le lipsea armătura, credința puternică în viață, încrederea în mai bine, în Progres, în victoria finală a Binelui și a Adevărului, în care-și găsea forța Domberle. El avea felul lui de a vedea universul, o viziune atît de simplă, atît de largă, atît de puternică, încît îl mișca pe Michel ca o pagină din Apocalips. Două puteri își dispută lumea, ziua contra nopții, Binele contra Răului, una propunînd fericirea, revolta contra încercărilor, căutarea bucuriei, sexualitatea, divinizarea umanității, risipa excesivă în supraproducție la nesfîrșit, uniformizarea oamenilor, a națiunilor, a sexelor, a caselor, colectivismul locuințelor, al spitalelor, al azilurilor, al carității publice — cealaltă prezentînd viața ca o încercare, ca pregătirea unei stări mai bune pe care s-o meriți prin supunerea la legile naturale, adesea dure, dar întotdeauna utile și benefice. Și rezultatul ei erau resemnarea, sacrificul, existența acceptată în întregime, fără opțiune, fără refuz : muncă, familie, procreare, sobrietate, stăpînire de sine, renunțare... Dar, în spatele acestui greu efort, și fără s-o fi căutat sau cerut, se afla fericirea, singura fericire terestră, umilă și reală, care-i este îngăduită omului.

Capitolul al doilea

DUCÎNDU-SE ÎNTR-O ZI să-l vadă pe Tillery, Michel se reîntîlni la prietenul său, cu marele Seteuil, în trecere prin Paris, împreună cu Santhanas.

Santhanas abandonase homeopatia. Nu renta. Prea multă concurență, prea mulți medici în acest Paris, în aceste orașe mari în care vor să se ducă să trăiască toți tinerii, în timp ce satele duc lipsă de practicieni. Acum Santhanas decăzuse mai mult. Își împrumuta titlul și diploma unui vraci în vogă, un soi de magnetizator care-și hipnotiza bolnavii și-i lasa să plece convinși că s-au vindecat. Desigur, aceștia nu mai sufereau, dar boala nu-și înceta pustiirile, mai periculoase acum cînd erau ascunse. Respectivul vraci, care tocmai încasase șase luni de închisoare pentru practicarea ilegală a medicinii, socotise prudent să se ascundă în spatele unui paravan. Paravanul era Santhanas. Îi examina pe bolnavi în fața „maestrului" său, vraciul, care, neavînd astfel legătură directă cu ei și jucînd în aparență decît rolul de martor și de sfătuitor, nu mai putea fi urmărit. Santhanas încasa o sută de franci pe zi pentru meseria de slugă. Puțin îi păsa, glumea povestindu-le astea lui Seteuil și Michel, care-l ascultau indignați. „Patronul", le explica, ținea mult la el, iar Santhanas profita de asta șantajîndu-l. Pentru că nu se găsește prea ușor un doctor în medicină care să se coboare, pînă la o astfel de aservire.

Seteuil tocmai își pierduse soția, dar căsătorit nu din mare dragoste, ci pentru zestre, se consolase ușor. Banii rămîneau, grație, copilului, un bebeluș de cîteva luni, moștenitor legal al averii materne.

Cînd află că Michel se gîndește să se stabilească în calitate de medic, îi vorbi de Nord, de centrul industrial în care el însuși prospera. Tocmai murise un confrate bătrîn și lăsase un loc gol. Seteuil prefera să-l vadă ocupat mai degrabă de un prieten decît de un necunoscut. Ținutul, foarte apropiat de frontiera belgiană, era pe jumătate rural, cu cîteva uzine mari, care provocau accidente de muncă. Locuința, fără să fie luxoasă, era decentă. Interesat, Michel promise că se va duce să vadă.

Michel plecă în Nord, unde-l aștepta Seteuil. Ținutul îi plăcu. Era suburbia unui oraș industrial, o aglomerare

de cinci, sase uzine și cîteva cartiere muncitorești, în mijlocul cîmpurilor de sfeclă, de cartofi și de grîu. Se ajungea lesne aici cu trenul, de la Lille. Casa bătrînului medic căruia Michel se gîndea să-i urmeze se afla la marginea tîrgului, aproape în cîmp, la capătul unei fîșii lungi de pămînt plantate cu sălcii tăiate. Avea și o grădină mare, necultivată. Seteuil garanta că Michel își va cîștiga traiul. Pentru început, se însărcina să-i furnizeze o suplinire: doctorul Becquerel, deputat, căuta un înlocuitor pentru cîteva luni: asta i-ar aduce un supliment prețios pentru început.

Michel se hotărî. Se duse să-l vadă pe proprietar, semnă un contract de închiriere și se întoarse la Paris să facă împreună cu Evelyne pregătirile pentru noua lor viață.

În ajunul plecării în Nord, se mai duse pentru ultima oară cu Evelyne la Saint-Cyr, să-l vadă pe Domberle.

— Nu, zise bătrînul profesor, nu-mi mulțumi. Răspîndește în jurul dumitale adevărul pe care te-am făcut să-l cunoști. Asta-i tot. Și nu va fi prea ușor. O să vezi. Scrie-mi cînd vei avea greutăți, cere-mi sfatul. Te voi conduce. Îmi pare întrucîtva rău că pleci, Doutreval. Voi rămîne din nou singur... Mă obișnuisem cu dumneata. În sfîrșit! Asta mi-e soarta.

— Și cu regret, domnule profesor...

— Nu regreta nimic, zise Domberle. Singurătate și tăcere, asta-i destinul meu. Dumneata să nu uiți, să nu renegi, să nu servești la doi stăpîni, fii la rîndul dumitale ceea ce am vrut cu ardoare să fiu eu: cîinele de pază al adevărului! Vei fi și dumneata batjocorit, pomenit ridiculizat și trădat. Și dumneata vei primi, în momentele grele, uluitoare ajutoare inexplicabile, și dumneata vei fi îmbărbătat, alinat, susținut, condus în chip miraculos. Adu-ți aminte!

Își ridică mîna mare. Avea în ochii arzători, pe toată fața barboasă de bătrîn profet, o gravitate, o solemnitate biblică:

Pînă la moarte luptă pentru adevăr.
Și Domnul Dumnezeu va lupta pentru tine!

Întorcîndu-se de la Saint-Cyr, Michel se duse să-și ia rămas bun de la profesorul Norf. Bătrînul dascăl al lui Michel îl primi în laboratorul mare de anatomie patologică, printre fotografiile de sobolani canceroși și borcanele în

care se macerau mîini roase de şancru. Şi el îi zise puţin melancolic :

— Desigur... Ştiam bine... Era inevitabil... Dar e păcat. Cu siguranţa ai fi realizat ceva. Îţi voi simţi lipsa.

Erau douăzeci de ani de cînd Norf nu mai vorbise atît.

— Şi mie. domnule, îmi pare rău de dumneavoastră, spuse Michel...

— Ah, făcu Norf. Sînt obişnuit. Nu-i aşa, Vanneau ?

Surîse, puţin trist, spre bătrînul şi credinciosul lui laborant.

— Toţi tinerii mă părăsesc. Întotdeauna. Trebuie să trăieşti. Adevărul este că aici nu eşti plătit ca lumea ! Eu, de ! nebun bătrîn... mie îmi ajunge... Ştiinţa... cercetarea... soţia mea a consimţit să se sacrifice o dată cu mine... Dar pentru tineri e prea greu. E păcat. totuşi. Aveam o grămadă de idei. pentru dumneata... Lucruri pe care le-ai fi putut publica...

— Va trebui să le. publicaţi dumneavoastră înşivă, domnule.

Norf surîse.

— Eu ? Eu n-am publicat de zece ori în viaţa mea. Doutreval. Se publică întotdeauna prea mult. Adesea pentru o glorie deşartă. Medicii sînt copleşiţi de publicaţii. Atîta vreme cît n-ai de spus ceva cu adevărat nou. trebuie să taci. Cel mai greu sacrificiu al unui savant este tăcerea.

Michel văzu pentru prima oară pe faţa bătrînului „patron" reflectarea unei emoţii tainice. Tristeţea unui om care şi-a trecut viaţa în căutarea unui adevăr ştiinţific şi care, nedescoperindu-l, acceptă să şi-o fi sacrificat în zadar şi să tacă. Îi strînse mîinile lui Michel, se întoarse cu spatele, se aşeză în faţa microscopului şi din acel moment păru a-l fi uitat pe tînăr. Michel îl îmbrăţişă pe bunul Vanneau emoţionat şi înlăcrimat, şi plecă.

Nu avea să-l mai revadă pe bătrînul său „patron". Norf se temuse întotdeauna de bătrîneţe, de vîrsta pensionării care l-ar fi alungat din laboratorul lui, l-ar fi lăsat asigurat cu o pensie jalnică, în inactivitate, plictiseală, singurătate, aşteptînd moartea. Dar moartea fu îndurătoare cu el : îl surprinse în plină activitate, în laboratorul lui, repede. Norf îi îngrijea din cînd în cînd, pe nimic, pe

nenorociții întîlniți la spital. Unul dintre ei, atins de un cancer incurabil, și căruia, din milă, Norf îi ascunsese numele bolii, strînse bani să se ducă să vadă un alt medic. Și acesta, un tînăr înfumurat, se grăbi să-l anunțe :

— Dumneata ai un cancer, prietene ! Cei care te-au îngrijit pînă acum sînt niște criminali imbecili !

Plecînd de la el, omul își cumpără un revolver. În aceeași seară veni să-l vadă pe Norf. Îl găsi în laborator și trase patru focuri în el. Atins chiar în frunte, Norf se prăbuși peste microscop și muri în două minute. Arestat, ucigașul se spînzură în celulă cîteva zile mai tîrziu.

Louise Norf, văduva bătrînului „patron" al lui Michel, părăsi Parisul și se duse să-și sfîrșească în provincie, în sărăcie, o viață dureroasă și lipsită de țel. Un nou patron îl înlocui pe Norf. De la vechiul dascăl rămaseră în sertarele de jos cîțiva șobolani bătrîni atinși de sarcom, care nu-i supraviețuiră. Și pe culoare, bucăți de intestine canceroase și fotografiile altor șobolani concerosi, de care Norf era cu deosebire mîndru, și care purtau etichete : „Sarcom de ficat — Norf, 1928".

Nici un articol, nici o carte publicată. Numai cîteva note risipite, pe care nimeni nu avu curiozitatea să meargă să le caute. Nici măcar un colorant căruia să-i lase numele lui. Norf avusese din știință partea cea mai amară, sarcina negativă : să exploreze drumurile înfundate, pentru ca alții să nu mai zăbovească asupra lor. De altfel, dacă descoperise cîteva mici lucruri utile și proprii, fusese prea modest, prea scrupulos, nu voise să publice nimic în grabă, sau de care să nu fi fost absolut sigur — așa încît din truda lui nimeni n-avea să știe niciodată nimic.

Totuși, multă vreme încă gîndirea lui Norf însuflețiți laboratorul de anatomie patologică. Bătrînul Vanneau, laborantul, era tot acolo. Și cînd noul patron, profesorul Gamblin, sau chiar asistentul lui, se aflau în încurcătură în fața unei secțiuni greu de interpretat, făceau precum Michel, îl chemau pe Vanneau, așa, ca într-o doară :

— Ce zici, Vanneau, un caz curios, vino să vezi ! Ei ? Ai mai văzut așa ceva ?

Vanneau privea în microscop. Și spunea deferent, prudent, după obiceiul său, și ascunzîndu-se în spatele amintirii și autorității bătrînului patron dispărut, pentru a nu-i umili prea mult pe succesorii lui :

— În cazul acesta, domnule profesor, mi-amintesc că domnul Norf spunea : „Avem de-a face cu un sarcom"

Astfel, tot știința lui Norf era cea care anima laboratorul, pe care se duceau s-o culeagă de la bravul Vanneau, depozitar ciudat al experienței bătrînului savant

Acum, în zorile încă reci, înceţoşate de pîcla aceea de vară, de aburul acela uşor, care se înalţă noaptea din Parisul supraîncălzit şi-i răcoreşte puţin febra, trenul se punea în mişcare, părăsea Gara de Nord. Tillery şi „Iubiţica" îşi însoţiseră prietenii pînă în ultimul minut, rămăseseră pe peron. Acum, aşezaţi unul lîngă altul în compartimentul lor, Michel şi Evelyne priveau alunecînd şi dispărînd clădirile sordide, falezele de blocuri înalte, murdare şi negre, în care colcăiau suferinţele civilizaţiilor industriale. Încet urca la orizont colina Montmartre. Pe deasupra cetăţii care dăinuia, dislocată şi străpunsă deja de razele soarelui, precum aburii rătăcitori pe un cîmp de luptă, apărea, asemenea unei acropole, templul ei luminos şi trandafiriu. În vagonul de clasa a treia era lume multă. O femeie despacheta tartine şi ouă tari să mănînce. Trenul lua viteză crescînd, se avînta spre Creil, Picardia, spre Nord.

Michel tăcea, cu inima un pic strînsă. Din nou aventura, necunoscutul şi, pentru prima oară, viaţa conjugală, teribila încercare a vieţii adevărate şi grele în doi, pe care ei n-o înfruntaseră încă niciodată, decît cîteva zile. Medicina, de făcut clientelă, de cîştigat zilnic bani, de la un capăt al anului la celălalt, fără retribuţie, fără leafă, fără un sprijin de la cineva, cu sănătatea încă fragilă a Evelynei de apărat...

O privi pe furiş pe Evelyne. Îl privi şi ea, îşi puse mîna pe a lui, îi surise. Se simţi dintr-o dată îmbărbătat. Ei nu-i era teamă. Înţelese o dată mai mult ce putere dă cunoaşterea sărăciei.

Capitolul al treilea

O LUMINĂ SLABĂ se strecură prin ţesătura albastră a storului, trecu peste chipul Fabiennei, incomodînd-o. Ea se mişcă un moment în cuşetă, încă adormită, percepînd

totuşi înaintarea vagonului, cadenţa surdă şi ritmată a roţilor pe şine, gîfîiala puternică şi apropiată a locomotivei urcînd o pantă dificilă. Fabienne întinse braţele, deschise ochii, recunoscu cadrul strîmt — mahon, linoleumuri curate, nichel — al micului compartiment de dormit, şi se trezi cu totul, îşi aminti. Se uită la ceasul de la mînă. Stătuse. Dar era deja ziuă, aşa cum se zărea prin perdeaua întinsă, cum strecura o lucire aurie între stor şi peretele despărţitor, o fîşie lungă, strălucitoare, în care jucau firicele de praf, şi care se rotea încet o dată cu trenul, luminînd rînd pe rînd măsuţa şi paharul de apă, mînerul de aramă al uşii, cearşaful alb, venea spre Fabienne, îi mîngîia mîna, urca de-a lungul braţului ei. Jetul impalpabil îi atinse faţa, se jucă în părul-i negru, despletit, se stinse, tăiat de marginea ferestrei, i se întoarse dintr-o dată pe faţă, cînd trenul luă o nouă curbă. Brusc, Fabienne aruncă cearşaful de pe ea, sări jos, se îmbrăcă în grabă şi se duse la fereastră, apăsă pe declicul storului, care se înfăşură dintr-o dată, fără zgomot.

Să fi fost cinci dimineaţa. Lacul Bourget, pustiu, singuratic şi tăcut, fixat în coroana lui de munţi, îşi oferea, în limpezimea zorilor de zi, imensa cupă luminoasă, farmecul luminii albăstrii vaporoase, lichefiate, în care se amesteca azuriul apei, al munţilor şi al cerului, se colora de un liliachiu uşor de-a lungul peretelui întunecat al Dinţelui Pisicii, de aur alburiu şi de argint în depărtare, spre Chambery, acolo unde se ivea soarele din jocul norilor, aruncîndu-şi puternicele săgeţi piezişe printre ceţurile zorilor, încălzite şi răsfirate, rarefiate, gingaşe, şovăielnice şi diafane ca nişte voaluri imperceptibile, feerice eşarfe transparente şi albăstrii răzleţite peste ape. Din peretele abrupt al Dinţelui Pisicii, peste fierberea de vapori pastel, furcoaz şi azurie, cădea ici şi colo, suspendată ca prin miracol şi şovăind pe marginea extremă a muntelui, o minge mare de ceaţă albă compactă, ca o avalanşă de zăpadă oprită nu se ştie cum acolo sus. Alţi nori, mai joşi, agăţaţi în trecere de un brad, de o stîncărie, de un mărăcinis, rămîneau acolo, zdrenţuiţi, scămoşaţi, lăsînd în urmă smocuri de lînă. O lumină mîngîia înălţimile, descoperea jos, pe o latură a muntelui, o mică poiană înclinată, o fîşie de păşune verde aplecată peste prăpastie, cu o cabană minusculă avînd obloanele închise încă, dar al cărei mic coş fumega deja. Foarte aproape de calea ferată, o apă

de culoare verde-albăstruie curgea în vălurele peste prundişul şi pietricelele albe, apleca ierburile acvatice, se sfîrşea în unde domoale sub roţile vagoanelor. Pe lac nu era nimeni. Bourget-ul se întindea neatins şi sălbatic în singurătatea neviolată şi splendidă a zorilor de zi. Numai cînd trenul se apropie de Aix, Fabienne zări foarte departe o barcă cu pînză albă, pasăre mare, înceată, aproape nemişcată, lunecînd spre Hautecombe, într-o undă lungă, tăcută. La bordul ei nu se vedea nici o fiinţă omenească.

— Bourget ! Bourget ! şoptea Fabienne, cu fruntea lipită de geam.

Saluta lacul ca pe un vechi prieten, ca pe un confident. Din copilărie venea pe malul lui să-şi petrecă vacanţele, să se odihnească. Cu fiecare an, lacul îi devenea mai drag. De data asta se întorcea la el sfîrşită, obosită, îndurerată. Se consumase mult la clinica Epiduaria. Pe deasupra, după luni de muncă epuizantă, un şoc brutal şi fulgerător, moartea Mariettei, tulburarea caminului familial, prăbuşirea tatălui, pe care a crezut c-o să-l vadă murind sau pierzîndu-şi minţile în zilele imediat următoare nenorocirii. Trebuise să-l supravegheze, să nu-l lase singur, să fie cu el în fiece clipă, să încerce imposibilul pentru a-l distra şi a-l smulge ideii lui fixe. Huot şi Van der Blieck îi spuseseră :

— Mai ales, nu-l slăbi din ochi. Şi să nu aibă nici o armă pe lîngă el.

Avea o înfăţişare prea liniştită, cocea probabil ceva. În cele din urmă, după cincisprezece zile, Doutreval se hotărîse să traiască, consimţise s-o urmeze pe Fabienne la Aix-les-Bains, pentru cîteva săptămîni. Fabienne avea să stea mai mult. Cel puţin trei luni, spunea Huot. Avea mare nevoie de odihnă.

A treia zi de la sosirea lor, Fabienne se duse pe jos pînă la Aix. Vila *Graziella* în care stăteau ei nu era decît la doi kilometri depărtare de aceasta. Fabienne ştia că Guerran continua să se afle la *Continental* şi spera să-l găsească acolo. Ar fi fost bucuroasă să-l revadă şi ştia că se va bucura şi el. Dar Guerran tocmai plecase la Blois, unde se ţinea marele congres al partidului său. Îşi reţinuse apartamentul, dar nu se ştia dacă se va întoarce. Fabienne reveni la vila *Graziella* puţin decepţionată.

— Ţi-au rămas la inimă bolnavii tăi, îi zise Doutreval în glumă.

— Da, așa-i ! Dacă l-ai fi îngrijit și tu ca mine !

— Aș ! O să avem ocazia să-l vedem la Angers ! De altfel, o să-mi facă plăcere. Va fi pentru mine o relație utilă. O să vedem acolo !

Cei doi Doutreval ocupau toată vila. Proprietarii, domnul și doamna Droux, nu-și păstrau pentru sezon decît două cămăruțe la subsol. Închirierea restului constituia principala lor sursă de venituri. Din copilărie, în fiecare an, Fabienne venea la *Graziella* și petrecea aici luni întregi sub supravegherea maternă a voluminoasei doamne Droux. Se simțea aici ca acasă. Regăsea amintiri în fiecare colțișor al vastei grădini. Vila era situată la nord de Aix-les-Bains, puțin mai încolo de Petit-Port. pe malul torentului Sierroz. O înconjura o grădiniță. banala și prea bine greblată. Dar dincolo de ea era un cîmp de lucernă unde creșteau pruni, piersici și peri, și, mai departe, o pajiște întinsă, unde păsteau caprele doamnei Droux, o întindere splendidă de iarbă deasă și mătăsoasă, de-a lungul căreia curgea Sierroz-ul rapid și fremătător și pe care o mărginea un șir nesfîrșit, des și măreț, de plopi înalți de Italia, largă draperie unduitoare și șoptitoare, tapiseria de frunziș fastuos pe fondul de granit triandafiriu al muntelui Revard.

Fabienne mergea după capre, le mulgea pe Poupette, Ginette, Coquettte, o mulțime de capre sălbatice și trădătoare, dezmierdătoare și năstrușnice, ca niște femei prea răsfățate, cu ochii lor lungi migdalați, de un cenușiu ciudat de apă marina sau de un cafeniu cald, încercuit cu negru. Pregătea cu doamna Droux bucăți mici de brînză tare pentru proviziile de iarnă. Întorcea fînul cu domnul Droux. Sulfata vița de vie, care creștea de fiecare parte a gradinii pe sîrme lungi, pînă la înălțimea unui om. Se ducea să arunce o privire la undițele ascunse, vîrîte discret în Sierroz, la țăpoaică, la clondirele mari de sticlă în care năvălea peștele pentru a rămîne prins acolo. Pe urmă se întorcea la vilă, cobora la subsol să-i ceară doamnei Droux o tartină cu brînză și o halbă din vinul lor aspru. Și se întorcea să-l vadă pe domnul Droux în grădina de zarzavat. Îi scotea apă din puțul de sub frunzișul des al salciei subțiri în care zumzăiau întruna roiuri de țînțari, se ducea să strîngă ouăle din cuibare, se cățăra în cireși să culeagă pentru a doua zi, la tîrg, un coș de fructe coapte, și se îndopa cu cireșe pietroase zemoase. Ca s-o răsplă-

tească doamna Droux îi oferea o parte din cina ei o farfurie mare de supa țărănească, în care înmuia o bucată groasă de pîine. O tartină cu brînză și puțin vin. Și cînd o oră mai tîrziu urca în sufragerie, îi declara tatălui ei cu o expresie melancolică pe chip :

— E curios, în seara asta nu mi-e foame

Lipsă de poftă de mîncare, care n-o împiedica să-și regăsească, după o săptămînă de ședere în cer, roșul din obraz și strălucirea din ochi.

Există suferințe pe care trebuie să le consumi pînă la capăt. Stau în tine ca un șobolan într-un cadavru. Trebuie să te roadă pînă la os, pînă cînd nu mai ai deloc carne și nu mai suferi. Pînă la urmă, ajungi la capătul tuturor durerilor. Dar pentru cel care n-are mîngîierea unei credințe, aceasta nu se poate obține decît prin istovirea sensibilității, a puterii de a suferi, prin suferința însăși. Cînd ți s-a vătămat sănătatea, cînd inima nu mai e decît o rană și nu mai reacționează sub loviturile de pumnal ale amintirii, cînd nu mai poți și creierul istovit refuză să mai gîndească și nu mai reușește nici măcar să evoce și să-și amintească, atunci bruta din tine își cere drepturile. Te arunci pe pat și se întîmplă să poți adormi. Doutreval trăia experiența acestei nesfîrșite călătorii pînă la capătul nefericirii sale, pînă-n ținutul înghețat unde nu te mai poți chinui. Era o călătorie nemăsurat de lungă și de cumplită. Totuși, fără motiv, fără să știe de ce, nu voia să scape de ea. Ar fi putut călători cu Fabienne, ar fi putut ieși, juca, fuma, bea, citi, munci, vizita orașele Grenoble, Annecy, Geneva, centrele în care confrații aplicau metoda lui de curarizare. Și-o interzicea. I se părea nedemnă ca fugind de durerea lui, pierdea ceva nespus de scump, o îmbogățire morală. Nu, se mai înțelegea prea bine pe sine însuși.

Nici Fabienne nu-l consola. În orele cînd venea la el sau cînd o porneau împreună pe cîmpuri, ori cînd încerca să-l distreze, să-l aline, s-ar fi zis că groaznica senzație de gol, de absență, pe care o avea, devenea și mai puternică. Orice ar fi făcut Fabienne, îi lipsea Mariette. Mariette nu mai era, nu va mai fi niciodată. Toate mîngîierile Fabiennei n-o vor înlocui pe Mariette. De la nenorocire, Fabienne îi devenise lui Doutreval mai dragă și mai de ne-

prețuit. Dar n-o regăsea niciodată fără amintirea instantanee și intensă a celei pe care n-o va mai vedea vreodată.

De aceea, cel mai adesea, Doutreval se ducea singur pe munte.

Uneori, totuși, o lua cu el pe Fabienne. Traversau cu barca lacul, acostau la Bourdeau. Sau luau autocarul care-i ducea pînă la tunelul de la Dintele Pisicii. De aici urcau pe jos spre trecătoare, Doutreval ajutîndu-se cu bastonul. În ciuda genunchiului său sfărîmat, ținea bine la drum, cu condiția să meargă încet. Drumul șerpuia printre întinsele pășuni sărace, printre fîșiile largi de ierburi vlăguite, în care se uscau gramineele însetate. Ici și colo arbuști, mărăcinișuri. Tufe de scaieți, de ciulini, o vegetație aspră, dură, sub un soare prea fierbinte. Nu erau păsări. Era prea sus, păsării nu-i place altitudinea. Erau, în schimb, miriade de insecte.

Doutreval și Fabienne se așezau pe iarbă. Sub ei, la patru mii de picioare mai jos, lacul arăta ca un acvamarin încrustat în rocă. De cealaltă parte, Revardul, perpendicular pe împestrițarea grațioasă a caselor și a vilelor, își înălța peretele crăpat. Mai departe, culmea Chambotte se pierdea printre eșarfele de aburi rarefiați. Cu o rămurică de păducel între dinți, Doutreval aspira parfumul amețitor al floricelei albe sălbatice și asculta în jurul lui veșnicul concert, minuscul și formidabil, al miliardelor de insecte. Se gîndea cu amărăciune la bătaia de joc pe care o reprezenta această viermuială de vieți inutile, fermentație născută sub soare, care moare o dată cu toamna pentru a renaște din nou primăvara, la fel de colcăitoare, absurdă și zadarnică, străină dincolo de orice închipuire de aventura umană care se desfășura în preajma ei. Chiar dacă simțea neînchipuita pustiire pe care cuvintele puteau s-o producă în sufletul fiicei lui, nu se putea opri să-și deschidă inima în fața ei, să-i strige oroarea și disperarea lui în fața spectacolului vieții, așa cum îl vedea el. Spunea :

— Ei, Fabienne ! Gîndește-te ! Omul va dispărea de pe lume, ultima conștiință, ultimul martor lucid se va stinge de pe pămînt. Dar miliardele astea de gîze, pe povîrnișul muntelui lor, nu-și vor opri muzica, imperecherile, absurda lor aventură repetată fără nici un progres, fără schimbări și fără țel, de la începuturile pămîntului. Ai văzut la muzeul din Aix întipărirea acelei libelule

din era ţerţiară, închisă într-o bucată de stîncă ? O libelulă absolut asemănătoare cu cele care zboară chiar acum pe lîngă noi, cu aripile lor albastre. Pentru ce au ţinut libelule atît de mult să trăiască, de la începutul lumii, în mijlocul masacrului şi ororii continue pe care le reprezintă viaţa ? Ele, care sînt cu mult mai bătrîne decît omul, cîte milioane de secole îi vor supravieţui, înainte de stingerea totală a vieţii pe scoarţa terestră ? Viaţa, un joc oribil, o invenţie de coşmar.

În strălucirea după-amiezii fremătătoare, Doutreval evoca pentru Fabienne măcelurile, masacrele, omorurile, torturile, toată drama cumplită ce se ascunde sub iarba în care, lungiţi, gustăm ceea ce se cheamă dulceaţa naturii. Călugăriţa care-şi devorează masculul în vreme ce acesta o fecundează ; păianjenul care prinde musca şi pompilul care îl vînează pe păianjen ; cercerisul care, cu o triplă înţepătură de ac, distruge ştiinţific cei trei centri nervoşi ai buprestului şi-l duce cu el pentru ca mai tîrziu larva lui să poată mînca vie, proaspătă, nefericita insectă paralizată, alegînd îmbucăturile, cruţînd cu o ştiinţă atroce centrii vitali, conservînd viaţa victimei pînă la ultima particulă de carne. Leucospisul, dalacul al cărui vierme se fixează pur şi simplu pe o parte a larvei de chalicodom şi o suge prin piele, aspiră, ca o pompă, terciul acesta viu care este larva, şi o descărnează şi ea cu pricepere, pentru a o ucide, păstrînd-o proaspătă, vie, pînă la capăt. Viespea-de-groapă, ucigaşă a albinei, care înainte chiar de a-şi lua victima, o apasă pe burtă, o face să dea afară mierea şi ruge limba nefericitei muribunde.

Tot acest măcel pe un coltişor de pămînt. Şi de la un capăt la altul al lumii acelaşi lucru, pretutindeni, pînă-n adîncul oceanelor. Şi toţi germenii care mor, miliardele de miliarde de boabe de polen, de sămînţă vie, care nu se va naşte, o irosire de neînchipuit de viaţă condamnată la moarte înainte de a fi trăit. Doutreval se lăsa purtat de aversiune, care-l făcea să uite toate principiile de credinţă, mincinoase şi salvatoare în ochii lui, pe care voise să le insufle Fabiennei.

— Un Dumnezeu ! îi spunea Fabiennei. Un Dumnezeu ! Ce monstru ar fi, dacă ar exista ! Ce tablou mai e şi creaţia lui ! Un masacru general ! Legile cele mai crude, cele mai barbare, în cel mai oribil grad inumane : lupta pentru existenţă, înlăturarea celor slabi, viaţa hrănindu-se

din moarte, ființa mîncînd o ființă și mîncată de altă ființă, durerea, sîngele, crima, de-a lungul unui întreg ciclu infernal. O selecție fără milă, fără dreptate, urmașii ispășind păcatele înaintașilor, aceleași pedepse lovind aceleași greșeli materiale, indiferent care le-au fost intențiile, cei slabi eliminați prin suferință, echilibrul universal menținut prin cea mai sălbatică distrugere reciprocă a speciilor... Dacă Dumnezeu există, nu poate fi decît o inteligență fără inimă, o mașină de calcul, un spirit matematic, puternic și monstruos, pentru care durerea nu contează, și al cărui plan gigantic și inuman nu a fost făcut pentru a fi contemplat și înțeles de o ființă înzestrată cu sensibilitate. Planul lui Dumnezeu, un plan sălbatic și grandios, nu a prevăzut probabil trezirea conștiinței umane. Omul, martorul ăsta, cu inima și visele lui de dreptate, a fost probabil un accident în această evoluție.

— Vezi, tu, micuțo, încă prefer să-l neg pe Dumnezeu, să-i refuz existența. Decît într-o inteligență divină atît de suveran indiferentă, nemiloasă și rea, mai bine să credem în neant, în hazard, într-o natură absurdă și necivilizată, un uriaș animal prost care l-ar purta în coastă pe om ca pe o ploșniță, fără ca măcar să-l simtă. Un monstru obtuz, bîjbîind, surd și orb, creînd fără să știe, eșuînd, luînd-o de la capăt, bălăcindu-se în absurd, de la plesiozaur pînă la microb, masacrînd, torturînd, înjunghiind, încăpățînîndu-se în sforțări incoerente și fără țel, dar cel puțin cu scuza inconștienței. Da, este totuși mai bun neantul. Nu găsești ?

Fabienne nu-i răspundea. Cuvintele tatălui ei îi ardeau inima ca un alcool amar și sălbatic. Totul s-ar fi limpezit fără îndoială dacă și-ar fi putut spune : „Dar în fața a toate astea se află revolta mea, faptul că sînt conștientă de această nedreptate. Și poate că asta înseamnă Dumnezeu". Dar Fabienne nu se gîndea la asta.

Se întorceau în oraș traversînd lacul, sau pe drum. Fabienne îi regăsea pe cei doi Droux. Iar Doutreval pleca iarăși, de data asta spre Aix, pînă seara, pentru a încerca să alunge obsesiile ce-l măcinau. Dar nu reușea niciodată.

— Da, își repeta. Un Dumnezeu în stare de așa monstruozități ar fi prea oribil. Mai bine neantul !

Neant ! Fie ! Dar atunci, Mariette ? Din ea nu mai rămînea așadar nimic ? Și ea fusese neant, materie ? Cînd

o avea aproape de el, cînd își ținea fiica cea mare pe după umeri și-și simțea în inimă acea căldură a afecțiunii, cînd citea în ochii Mariettei aceeași afecțiune. nu fuseseră aici decît conglomerate de materie ? Tot acel devotament, acea iubire, dăruire de sine, strădanie spre bine, care străluceau în Mariette, toate nu erau decît neant ? Materie ? Pe sine însuși Doutreval se accepta ca materie, neant. Se cunoștea, se disprețuia îndeajuns pentru a consimți să nu fie nimic. Dar ea ! Acea bunătate, spiritul de dreptate, afecțiunea. simțul datoriei ! Se poate să nu fi fost decît puțină glicerină, mucozitate, și ca din tot să nu mai fi rămas nimic ? Accepți neantul pentru tine. Dar nu te resemnezi niciodată cu el pentru cei în care ai recunoscut reflectarea frumosului, a binelui, și pe care i-ai iubit.

Și toată acea suferință a inimii lui de tată ? Atunci, și ea era inutilă ? Zadarnică și absurdă ? O simplă reacție chimică, o simplă și foarte mică variație în jocul celulelor corticale ale creierului lui ? Nimic mai mult ? Să suferi și să afli că suferința ta nu este decît atît ! Știință ! Știință ! Care-i răpește omului, cum scrie Jean Rostand : „pînă și respectul pentru suferința lui" ! Ce aventură ! ce blestem pentru protoplasma umană, pentru această combinație chimică — omul, de a fi devenit dintr-o dată lucid, de a fi căpătat conștiință ! De ce n-am rămas neștiutori de existența noastră ! De ce n-am putut trăi ca niște animale, fără să știm.

Climatul asfixiant al rațiunii ! Prea aspru și prea înghețat pentru om. Știința este ca o culme. Cu neliniște, Doutreval începea să se întrebe dacă omul poate găsi aici destul oxigen pentru a trăi. „Domnia științei a inaugurat un fel de epocă glaciară în istoria spirituală a speciei noastre", mai spunea Jean Rostand, ateul deznădăjduit. „Nu s-a demonstrat încă riguros că zgribulitul suflet uman poate rezista în climatul aspru al rațiunii... S-ar putea ca umanitatea, în ansamblul ei, să fie incapabilă să înfrunte adevărul științei."

„Vesela cunoaștere !" Niciodată nu înțelesese Doutreval atît de bine tragica ironie cuprinsă în titlul lui Nietzsche.

Cobora din nou spre Bourdeau. Lua autocarul, se întorcea la Aix. Venea seara. Pe jos, Doutreval traversa orașul vesel și elegant, cu mulțimea lui de hoinari cos-

mopoliți, cu cafenelele, patiseriile, giuvaergeriile, cu negustorii evrei de covoare orientale și cu anticarii lui. Se întorcea spre Petit-Port trecînd pe bulevarde mari umbrite de platanii groși cu scoarța însemnată de pete rotunde, ca pielea de leopard. Regăsea periferia, cîmpia, vilele risipite printre grădinile mari plantate cu arbori fructiferi. Apusul de soare își proiecta lucirea roșietică pe peretele înalt al Revardului. Din vîrful muntelui coborau încetișor lungi aburi albi, prăbușiri de nori, avalanșe suspendate ca prin minune la jumătatea meterezelor de granit, deasupra orașului Aix. Doutreval privea cu un soi de furie splendoarea indiferentă a acestei naturi neasemuite, măreață și nepăsătoare. Este o idee teribil de revoltătoare să te gîndești că toate aceste splendori, această poezie, cerurile și apele, și apusurile de soare, vor continua să fie și după moartea omului, vor dăinui milioane de secole încă la fel de firești, variate și grandioase, și inutile, fără nici o privire umană care să le contemple. Detestabilă poezie, mincinoasă mîngîiere adusă de toată această frumusețe, de tot acest splendid cadru de piatră, care va fi servit drept decor mizerabilei și tragicei aventuri umane și care, multă vreme după dispariția omului și a durerii sale, îi va supraviețui, rece, senin, insensibil, nevăzînd și nereținînd nimic, neresimțind nimic din strania poveste a acestei gelatine vii care s-a trezit într-o zi, a gîndit, a suferit și a murit într-un colț pierdut al universului, fără motiv și fără țel...

Pe drum, în fața unei ferme, aștepta o căruță cu paie. Cei doi cai, obosiți, aplecaseră gîtul și miroseau pămîntul, stîrnind praful cu respirația lor. Pe urmă, unul dintre ei înălță capul și cu o mișcare afectuoasă îl puse pe grumazul tovarășului său. Amîndoi rămaseră așa, nemișcați. Doutreval plecă mai departe, își continuă drumul, ducînd cu sine imaginea dureroasă a animalului punîndu-și capul pe gîtul tovarășului său de nefericire. Afecțiune, milă, iubire, ciudat atașament al unui dram de materie pentru altă materie ! Iată ce este mai îngrozitor decît inteligența, decît conștiința !

Aceasta este drama ! Nu numai că materia a devenit lucidă, dar s-a mai apucat să și iubească ! Porumbeii aceia ai Marietței, cățelușii pe care-i creștea și care, la trei săptămîni, îi cunoșteau deja vocea și se întorceau spre ea mai repede decît spre mama lor, cu ochii încă

lăptoşi, numai cînd îi auzeau glasul... Şi bătrînul caniş pe care într-o zi Doutreval îl adusese în amfiteatru să-i scoată de viu creierul şi să facă din el un automat, şi pentru că Doutreval îl hrănise timp de trei zile, se apucase să-i lingă mîinile, în vreme ce profesorul şi Regnoult îl legau de masa de vivisecţie... Doutreval avusese atunci o absurdă strîngere de inimă, lacrimile îi urcaseră prosteşte în ochi. Şi spusese studenţilor : „Domnilor, pentru vivisecţie trebuie să legăm zdravăn animalul, să nu-l cunoaştem dinainte şi de asemenea să nu-l privim în ochi, cum am făcut eu... Regnoult, adu un alt cîine, dezleagă-l pe ăsta şi du-l în cuşca lui".

În cele din urmă, Mariette îl adoptase pe bătrînul caniş. Da, asta era drama ! Suferinţă şi tandreţe în materie ! Acel cal al fermierului, acel animal greoi şi trist, epuizat, care adineauri, sătul de suferinţa lui singuratică, îşi pusese capul, cu o mişcare prietenească, pe greabănul fratelui său... În clipa aceea, Doutreval ar fi plîns din pricina gestului unui animal. Îşi amintea de Nietzsche, distrugătorul, negativistul, filozoful neantului, omul care diviniza Eul şi cruzimea nemiloasă, care visa la un supraom eliberat în sfîrşit de morală şi de milă şi gata să-şi calce în picioare victimele pentru a-şi satisface voinţa de putere, orgoliul... Nietzsche care, ajuns la sfîrşitul logic al îngrozitoarei sale concepţii nihiliste despre lume, în pragul demenţei, rătăceşte fără ţel pe străzile din Torino, cu cîteva zile înainte de criza de nebunie în care avea să se prăbuşească, cîteva zile înainte de ultima scrisoare cumplită de luciditate agonizantă către mama lui : „Mamă, mamă, sînt nebun...". În pragul nebuniei, filosoful zăreşte la o răspîntie un bătrîn cal de birjă, suportînd resemnat o ploaie de lovituri de bice din partea vizitiului beat. Şi cel care a scris „Dincolo de bine şi de rău", „Amurgul zeilor" şi „Antichrist", distrugătorul moralei, negatorul oricărei carităţi, al oricărei mile, afecţiuni, bunătăţi, ajuns pe culmea pustie şi ameţitoare a gîndirii sale neîmblînzite, cedează el însuşi milei în faţa chinului unui cal bătrîn, aventura tragică şi lamentabilă a ceea ce ştie că nu este decît materie, dar materie devenită aptă de suferinţă...

Şi se repede spre nenorocitul animal, îl îmbrăţişează plîngînd. Primul semn al prăbuşirii unui creier în demenţă ? Sau mai curînd ultima şi suprema luciditate a

geniului, înțelegînd în toată grozăvia ei, în pragul nebuniei, întreaga oroare pe care o implică drama materiei vii.

Fabiene fu cea care îl sfătui prima pe tatăl ei :

— Ce-ar fi dacă te-ai apuca treptat iar de lucru ?

Era neliniștită, constata pustirea adusă lui Doutreval de durere și supărare. El șovăia. Nici măcar munca nu-i mai spunea nimic. O scrisoare de la Regnoult, însărcinat cu tăieturile din ziare pe care nu le puteau lăsa fără răspuns, îl hotărî să se întoarcă fără nici o plăcere la Angers, pentru o săptămînă.

La Angers îl regăsi cu indiferență pe Ludovic Vallorge. Ginerele și socrul nu se mai vedeau decît cu o nedeslușită stînjeneală. Nu mai aveau nimic să-și spună. Legătura care-i unise se sfărîmase, mai ales cînd se aflau unul în fața celuilalt, foarte nedeslușit, foarte nedefinit, li se ivea un vag sentiment de responsabilitate, de vinovăție. Vallorge îl anunță pe Doutreval că pleacă pentru o lună la Biarritz, să se odihnească la familia Heubel. Lui Doutreval nu-i păru rău cînd îl văzu plecînd.

La Saint-Clément, Regnoult și Groix îl primiră pe patron cu un entuziasm pe care Doutreval nu-l împărtășea. Nici măcar munca nu-l smulgea tristeții sale. La ce bun munca ? Moartea Mariettei îi deschisese ochii asupra zădărniciei a tot. Lucruri pe care le înțelegea altădată, dar care nu-l împiedicau să acționeze, această filosofie nihilistă, pe care nu și-o însușise altădată, i se impuneau acum cu toată greutatea lor și-l paralizau. Ca și cum moartea Mariettei ar fi înzecit brusc puterea lor de a distruge energiile.

„De ce-am avut copiii ? se gîndea Doutreval cu mînie. Un om ca mine n-ar trebui să aibă copii ! Cînd nu crezi în nimic, cînd cunoști zădărnicia a tot și cînd nu cauți pe pămînt decît să-ți realizezi la maximum voința de putere, de ce să te încarci prosteşte cu trei copii ! Slăbiciune ? Lașitate ? Concesie făcută părții animale a sufletului, nevoii prosteşti, grosolane, primitive, de a te atașa, de a iubi, pe care o purtăm în noi ca pe un viciu ?"

Își dădea seama că era atins resortul însuși al acțiunii. Uneori, în fața unui nebun, în momentul unei experiențe, al unei încercări noi, Doutreval începea să se întrebe : „La ce bun ?"

Singurul lucru în care crezuse pînă atunci, munca lui, opera lui, iată că începea acum să nu mai creadă nici în ele. Să redai unui nebun conştiinţa, groaznica luciditate, facultatea de a înţelege condiţia noastră umană şi de a suferi, merită cu adevărat efortul ? Era măcar un act de caritate ?

„Dacă s-ar putea să nu fi avut niciodată conştiinţă, se gîndea Doutreval, n-aş consimţi la asta cu toată puterea mea ? N-aş spune imediat da ? În fond, ce caut, în toată viaţa mea, decît să nu reflectez asupra mea însumi, să nu mă gîndesc la mine, să nu mai am conştiinţă ? Să nu fiu decît o maşină care să muncească ! Cînd vin aici, la azil, sau la laborator, sau în spital, cînd mă închid în biroul meu, cînd mă omor să-mi cercetez fişele, să redactez articole, cînd fug la Jeanne Chavot şi, fără prea mare dorinţă, îi cer o clipă de plăcere, cînd mă arunc în pat, seara, istovit, şi cînd mai iau şi o carte, *Amintirile entomologice* ale lui Fabre sau un roman poliţist de Agatha Christie sau de Ricarda Huch, ce caut dacă nu să paralizez în mine conştiinţa, s-o cloroformizez pentru o oră ? Chiar lecturile, alegerea lor n-o spune de la sine ? Cărţi cerebrale, studii, sau o enigmă poliţistă, în care inima nu e implicată, în care nu există pericolul ca dintr-o dată, din nou, în legătură cu o poveste prea umană, prea adevărată, să se trezească în mine luciditatea dureroasă privind destinul nostru... Şi pînă şi povestea pe care mi-o spuneam, pe cînd eram copil, înainte de a adormi, şi pe care continuu să mi-o spun în fiecare noapte cîteva minute, ca să mă legăn, să reuşesc să adorm, fără să fi lăsat să pătrundă în mine odioasa conştiinţă a destinului meu de om, a cărui grozăvie nu m-ar mai lăsa să dorm pînă în zori... Toate astea, întreaga mea viaţă, viaţa tuturor oamenilor nu este astfel o fugă continuă din faţa îngrozitoarei realităţi a condiţiei noastre nenorocite ? Această conştiinţă vreau s-o redau bietului nebun ? Merită oare ?

În fond, la ce bun să îngrijeşti, să vindeci, dacă nu e altceva în om decît omul ? Medicina actuală nu face decît să prelungească viaţa unor muribunzi, să favorizeze supravieţuirea şi reproducerea unor fiinţe viciate, să împingă specia umană spre degenerescenţă. Dintre căţeii nou fătaţi, îi sacrificăm pe cei firavi, şi-i păstrăm numai pe cei puternici. Spartanii îi aruncau în Taiget pe nounăscuţii infirmi. În felul acesta se selecţiona o specie

viguroasă. Rasa umană se selecționează de-a-ndoaselea. Războiul îi omoară pe cei viguroși, iar medicina îi conservă pe sfrijiți. După războaiele lui Napoleon, talia francezilor a scăzut în medie cu trei centimetri. În prezent avem reformați în proporție de cincizeci la sută, prin consiliile de control. Dacă omul nu este decît un animal, n-ar trebui să-i aplicăm metodele selecției animale ?"

În pragul acestei concluzii, Doutreval se oprea, șovăia. Oricum, nu îndrăznea să meargă pînă aici. Degeaba e logic rezultatul, există ceva de nespus care-l umple de dezgust pe om la gîndul c-ar putea crea, de exemplu, herghelii umane cu armăsari și iepe umane pe care le-ai putea împerechea pentru a obține cele mai frumoase exemplare. Nici un legislator n-ar merge vreodată pînă aici. O repulsie instinctivă ne ridică pe toți împotriva a așa ceva. Și totuși, dintr-un punct de vedere strict materialist, de ce nu ? Conflict de nerezolvat între inimă și inteligență, între rațiune și conștiință și în care simțim, totuși, bine că tocmai conștiința este pe drumul adevărului. Întreaga noastră Știință divinizată nu ne poate da un raspuns la această problemă. Îi trebuie, deci, omului, daca vrea sa ramina om, ceva în plus față de Știință ?

Există în muncă o doză de obișnuință, de automatism, care face să te lași absorbit dincolo de orice idee de utilitate sau de necesitate. Apucîndu-se din nou de lucru, printre nebunii, asistenții, experiențele, fișele lui, Doutreval își uita îndoielile, neliniștile, zădărnicia probabilă a strădaniei și chiar a succesului său. Precum morfina, și munca dăruiește uitarea. Doutreval se întorcea la ea așa cum te întorci la morfină, chiar dacă știi foarte bine că nu-ți oferă decît o fericire mincinoasă.

Alarmat de acea fractură a coloanei vertebrale urmată de moarte, Groix făcuse cercetări. Concluziile lui îl îngrijorau pe Doutreval. La numerosi bolnavi ameliorați apăreau, după cîteva luni, dureri dorsale care-i sileau iarăși să înceteze munca. Se constata frecvent prezența unei cocoașe rotunjite în spate. Nimic nu lăsa sa se bănuiască la bolnavi această zdrobire a vertebrelor, nici un fel de durere în momentul tratamentului. În schimb, alți bolnavi se plînseseră de dureri violente în șira spinării fără să fi suferit vreo fractură. Nu exista astfel nici un indiciu, nimic care să avertizeze asupra pericolului în momentul tratamentului.

În *Revista practicianului* apăru în săptămîna aceea o notiță pe care Groix i-o aduse lui Doutreval. Șase rînduri : „Fractură prin tasarea coloanei vertebrale în timpul unui acces convulsiv determinat de curarizare...

Domnul doctor Scillerac prezintă o bolnavă tratată prin curarizare care, la a doua injecție, a făcut o criză destul de puternică. În zilele următoare, ea a simțit un punct dureros în vertebre. Radiografia arată o decalcifiere clară a regiunii D.9. Ceea ce reprezintă probabil o predispoziție la astfel de accidente. Totuși, autorul insistă asupra sărăciei simptomatologice și consideră că metoda profesorului Doutreval nu trebuie folosită decît cu prudență".

— Ce credeți despre asta, domnule ? zise Groix. Coincide supărător cu propriile noastre observații. Este un prim avertisment neliniștitor.

— Deloc ! spuse Doutreval. Vedeți doar că bolnava era decalcifiată. „Decalcifiere clară în regiunea D.9." Scillerac este un idiot dacă a încercat metoda în astfel de condiții !

— N-am făcut nici o restricție.

— Evident ! Puteam să prevăd totul ? Asta nu exclude puțină prudență ! Este sigur că date fiind contracțiile musculare, curarizarea nu convine demineralizaților. Nenorocirea este că nu pot fi prezent peste tot, că n-am un centru al meu, bine organizat, unde aș primi medici, unde aceștia ar putea asista la o experiență bine pregătită... Mi-ar trebui un centru de curarizare la Angers, asta-i tot ! Pînă atunci, îi voi scrie eu însumi lui Scillerac.

Dar s-ar fi zis că psihiatrii din toate părțile n-au așteptat decît scurta notiță a lui Scillerac pentru a dezlănțui ofensiva. Înainte de sfîrșitul lunii în trei mari reviste medicale franceze apărură articole identice indicînd aceleași complicații, făcînd aceleași restricții. Din mai multe părți se semnalau abcese ale plămînului ! Iar lui Doutreval începuseră deja să-i sosească scrisori de la oameni care prezentau fapte asemănătoare, sau care erau îngrijorați, cereau explicații, puneri la punct, statistici. Fractura coloanei vertebrale era accidentală sau frecventă ? Unu la sută accidente se acceptă. Dar douăzeci la sută ? Cifre, cifre, cereau scrisorile.

Doutreval începu istovitoarea trudă de a-i revedea pe toți foștii bolnavi. Trebuia s-o facă. Groix era pesimist,

exagera totul, ajungea la statistici alarmante. Pe durata acelei luni, Doutreval se slei într-o muncă de rob.

Groix dădea cifre. Doutreval protestă. Groix însuma patruzeci și trei la sută fracturi ale coloanei vertebrale. Doutreval rămînea la patru la sută, refuza să ia în considerare, în toate statisticile lui, cazurile în care existaseră semne de demineralizare. Discutară o seară întreagă înainte de a trimite *Revistei practicianului* articolul lui Doutreval, pe care trebuia să-l mai revadă Regnoult.

— Cifrele astea sînt false ! spunea Groix.

— Deloc ! Dacă demineralizații nu trebuie tratați prin curarizare, de ce să-i vîri în statistici ?

— Atunci dați măcar ambele serii. Cel puțin vor ști la ce să se aștepte.

— Dumneata ești nebun, pe cuvîntul meu ! exclama Doutreval. Patruzeci și trei la sută fracturi ! Asta-i curată sinucidere !

— Astea-s cifrele.

— Cifrele sînt făcute pentru a fi interpretate. De altfel, am discutat destul. Eu sînt singurul care pot judeca în această problemă. Dă-mi notele, Groix, și lasă-mă acum.

Doutreval își termină articolul. Regnoult îl stiliză. Articolul apăru săptămîna următoare în *Revista practicianului*. În ziua următoare, Groix intră în cabinetul patronului. Avea în mînă revista.

— Domnule profesor, zise cu o voce oarecum emoționată, vă cer iertare, dar va trebui să vă părăsesc.

Doutreval tresări.

— Să mă părăsești !

— Da. Renunț la facultate, la cariera profesorală. Am de gînd să mă stabilesc medic în micul cătun în care trăiesc părinții mei.

— Iată o hotărîre neobișnuită ! zise Doutreval. Mă părăsești ! După atît de mult timp ! Tocmai cînd mă apropii de succes, cînd aș putea să-ți ofer un post de primă însemnătate în Centrul pe care cred c-am să-l deschid... Ce nu merge ?

Puțin palid, Groix arătă revista.

— Nu pot să vă urmez pe terenul acesta, domnule profesor.

— Nu mai crezi în mine ?

— Cred că n-ar trebui să apărăm metoda prin astfel de procedee.

Spuse asta cu voce scăzută, dar fermă. Se făcuse mai alb la faţă. Cicatricea îi apărea mai roşie. Faţa lui Doutreval deveni purpurie.

— Bine ! În regulă ! Adio, Groix. Nu te mai reţin. Cred că o să-ţi pară rău pentru hotărîrea dumitale. Adio.

Şi Doutreval îl regreta pe Groix. Băiatul acesta voinic, blond şi jovial, cu cicatricea lui şi cu părul lui vîlvoi, îi fusese devotat, cîndva îi salvase viaţa, şi cercetările lui serviseră propriului său succes. Din fericire, rămînea Regnoult. Şi de acum înainte Doutreval avea nevoie mai degrabă de calităţile de stil, de supleţea şi strălucirea lui Regnout, decît de virtuţile laborioase ale lui Groix. Totul era în regulă.

Nu se înşela : articolul avu mare răsunet, îi linişti pe partizanii lui Doutreval. Din nou curarizarea cîştiga adepţi, îşi lărgea sfera de acţiune. Presa îi redeveni favorabilă. Cotidienele pariziene îi solicitară lui Doutreval interviuri. „Selecta", marea companie de cinema, trimise „să se turneze" o sută de metri pe peliculă la Saint-Clément ca să-l prezinte în jurnalul de actualităţi pe profesorul Doutreval „experimentîndu-şi metoda care-i vindecă pe nebuni". Doutreval ezită la început, apoi fu de acord — pentru binele cauzei, îşi spuse el. Avu loc o şedinţă nesfîrşită, o după-amiază întreagă, sub lumina proiectoarelor în faţa unei cortine întinse între două coloane de mucava retezate la doi metri înălţime. Operatorii îi indicau lui Doutreval ce gesturi să facă şi pînă şi tonul discursului, şi voiau cu orice preţ să-l facă fotogenic, să-i ascundă infirmitatea... Radio-Paris îi ceru, de asemenea, interviuri pentru post. Doutreval rămînea foarte optimist.

Capitolul al patrulea

FABIENNE RĂMĂSESE SINGURĂ LA AIX. Dar era obişnuită cu singurătatea. Aşa îşi petrecuse mare parte din vacanţe. Michel, Mariette nu veneau decît în august-septembrie, şi plecau la redeschiderea şcolilor. Mai fragilă, Fabienne nu putuse frecventa niciodată cu regularitate colegiul. Şi mulţi ani, din mai pînă în octombrie, trăise singură în vila *Graziella*, sub supravegherea îngăduitoare a doamnei Droux. Se duse aşadar să închirieze în Petit-Port

o barcă uşoară şi bine fasonată, îşi cumpără cîteva filme, întreprinse croaziere primejdioase pînă la Bourdeau şi mănăstirea Hautecombe şi redeveni mica sălbăticiune fericită care fusese la paisprezece ani.

Duminica domnul Droux, doamna Droux şi Fabienne asistau cu regularitate la slujba religioasă. Biserica, o veche capelă de munte, era foarte mică. Femeile se aşezau în stînga, bărbaţii în dreapta. Fabienne îl privea de departe pe domnul Droux. Acesta cînta cu multă convingere, foarte tare, ca toţi ceilalţi din jurul lui. În freamătul cîntecului, Fabienne deosebea vocea lui :

Credo in unum Deum
Pa-atrem omnipo-otentem...

El deschidea larg gura, privea fix tabernacolul, de parcă i-ar fi vorbit, celebra gloria lui Dumnezeu cu o siguranţă, cu o sinceritate şi o atenţie naive. Întorcîndu-se la vilă, părea mulţumit, fericit, ca după o treabă bine îndeplinită. El şi soţia lui trăiau într-o dulce ignoranţă, departe de rău. Fabienne îsi dădea seama pentru prima oară de această candoare. Pînă atunci, i se păruse firească, normală. Dar în ultimul an învăţase multe despre viaţă.

În umbra bolţii înconjurate de glicină, îi asculta pe domnul Droux şi pe nevasta lui vorbind despre vecini, politică, evenimente, despre soartă, despre toate, evocînd, drept concluzie de neînlăturat, cu o liniştită siguranţă, acţiunea Providenţei, dorinţele ei infailibile şi înţelepte, întotdeauna îndeplinite. Pentru ei totul era bine, moral, drept şi bun. Peste tot mîna lui Dumnezeu, peste tot răsplată pentru cei drepţi şi pedeapsă pentru cei răi, uneori cu întîrziere, poate, dar pentru o scadenţă cu atît mai răsunătoare. Aşa i-a cunoscut Fabienne din copilăria sa, trăise fără vreo surpriză în atmosfera aceasta. Îi privea acum pentru prima oară cu uimire, îşi amintea de spital, de clinică, de suferinţe, de sărăcie, de morţi nemeritate şi inexplicabile, de imoralitatea fără griji şi nerușinată a celor bogaţi, de dulcele lor trai uşor, murdar şi îngăduit, totuşi, graţie banilor, fără ca Fabienne să întrezărească vreodată la capăt pedeapsa, nici măcar remuşcările, sau pur şi simplu puţină îngăduinţă pentru slăbiciunile şi păcatele celor umili, care nu făceau, totuşi, decît să-i imite de foarte departe. Toate astea existau, aşadar. Domnul Droux,

doamna Droux nu aveau cunoştinţă de ele ? Cum ar explica ei toate astea ? Tachinîndu-i, vicleană, făcînd pe neştiutoarea, Fabienne, sub bolta de verdeaţă, în umbra răcoroasă a înserării, spunea :

— La clinică, doamnă Droux, am văzut totuşi un menaj de divorţaţi, chiar două, care se înţelegeau foarte bine, care aveau un aer fericit. Cele două cupluri se despărţiseră şi se recăsătoriseră între ele : soţii schimbaseră pur şi simplu nevestele. Cele două cupluri se vizitau reciproc, se înţelegeau perfect, vă asigur.

— E îngrozitor ! zicea doamna Droux, lăsînd să-i scape un rînd întreg de ochiuri la ce tricota.

— Nu-l înţeleg pe doctor, bolborosea domnul Droux, scoţînd grăbit rotocoale enorme de fum din pipa lui. Să te lase acolo...

— Ah ! Ştiţi ! Erau şi lucruri mai rele...

Le vorbea de nevrozaţi, de morfinomani, de coabitări, de adultere, de homosexuali şi de avorturi... Doamna Droux îi cerea să tacă, iar domnul Droux, înecîndu-se cu fumul pipei, prefera să se ducă să ude verzele şi lăptucile, ca să nu mai audă. Aşa încît Fabienne rămînea ea însăşi puţin surprinsă de efectul pe care-l produsese. Bineînţeles, la începutul stagiului ei la Epidauria avusese ea însăşi aceeaşi impresie. Dar era mult timp de cînd obişnuinţa atenuase totul, de cînd nu mai simţea greaţa de la început. Te obişnuieşti cu monstruosul. Pentru Fabienne, grozăvenia unor astfel de fapte devenise mai mică. „Succesul" ei pe lîngă cei doi Droux o lăsa perplexă. Nu sperase un asemenea rezultat.

Într-o dimineaţă, doamna Droux veni de departe s-o cheme pe Fabienne, care era tocmai la capătul fineţei :

— Cineva pentru tine ! O vizită !

Cu picioarele goale, cu furca în mînă, şi cu o uriaşă pălărie de pai pe cap, Fabienne alergă şi se trezi nas în nas cu Guerran.

El se întorsese în ajun şi aflase că cei din familia Doutreval erau aici. Se grăbise să vină.

Guerran bău lapte proaspăt muls atunci de la Ginette, Poupette şi de la celelalte capre. O cuceri pe doamna Droux lăudîndu-i brînza bolovănoasă acoperită de o crustă de mucegai cenuşiu. Descoperi în vinul rozaliu şi aspru, pe care domnul Droux îl obţinea din via lui, un buchet de

arome rare. Seara, cînd plecă, era prietenul casei. Doamna Droux fu uluită să vadă un ministru catadicsind să-i înghită pe nerăsuflate cireşele pietroase, ca un simplu muritor.

La *Continental,* Guerran le regăsi pe Julienne, soţia sa, şi pe Micheline, fiica. Fiul, Charles, rămăsese la Angers, pentru a „conduce" cabinetul, cum spunea el, în absenţa tatălui său. Julienne Guerran îşi petrecuse ca de obicei ziua hoinărind prin Aix, vizitînd patiseriile, magazinele de bijuterii, prăvăliile evreilor unde se vînd covoare şi blănuri, saloanele de ceai unde se dansează. Îşi cumpărase o cornalină mare, sîngerie, montată într-un inel, comandase o carpetă de lînă şi se întorsese bosumflată de cîte văzuse şi dorise fără să şi le poată oferi. Micheline, pe care o tîrîse după ea peste tot, se plictisise de moarte. Visase să facă plajă o după-amiază întreagă, voise să închirieze o barcă cu motor şi să facă acvaplan, dar Julienne nu acceptase. Robert Bussy, logodnicul său, nu-i scrisese de două zile. Guerran îi promise Michelinei s-o ducă a doua zi la lac. În drum, vor trece pe strada Termelor să vadă puţin capa de vulpi care o ispitise pe Julienne. Asta o înseninâ întrucîtva şi pe Julienne. După cină, comandă automobilul *Continentalului* s-o ducă la cazinou. Pe Micheline, Oliver Guerran putu s-o ţină cu el, la hotel, lăsînd să se creadă că-l interesează mult un guler de jder pe care-l văzuse ea la blănar.

De atunci, Guerran veni să-i vadă pe locatarii vilei *Graziella* aproape de două ori pe săptămînă. Ieşea de la *Continental,* traversa oraşul, trecea de Petit-Port, ajungea la *Graziella* şi trăgea de sîrma soneriei. Sunetul deja familiar al clopoţelului îi încălzea inima în mod ciudat. Uneori Fabienne nu era acolo. Vîslea pe lac, şi nu se întorcea decît seara. El o aştepta, stătea la taclale cu domnul Droux, evoca amintiri din război, de la Verdun, unde luptaseră amîndoi. Şi deşi în zilele acelea n-o vedea pe Fabienne decît cîteva minute, era totuşi mulţumit, avea impresia că petrecuse o după-amiază frumoasă. În fond, venea aici nu pentru a căuta compania unei fetiţe bune, care-l îngrijise bine, pe care o iubea, dar care nu era totuşi decît o puştoaică, o copilă... Părea că ceea ce-l odihnea erau calmul, liniştea, simplitatea rustică, atmosfera primitoare, sinceră, naturală din vila *Graziella.* Dar cînd Fabienne era cu ei, era totuşi mult mai vesel.

În acele după-amieze nu rămîneau în vilă. Se duceau pînă la Tresserve, urcau pe o cărăruie povîrnită, peste cîmpuri și prin pădure, pînă la o colină despădurită, de unde se vedea, la poalele ei, acvamarinul transparent al lacului cu bărcile lui, și plaja aurie cu peluzele, cabanele roșu cu alb, mulțimea minusculă, pestriță și veselă a celor veniți la scăldat. În depărtare, lacul se vopsea în albastru de peruzea. Văzute astfel în transparența aerului pur și liniștit, malurile îndepărtate ale Bourdeau-ului, din Hautecombe, cu fîșiile înguste de verdeață, cu plopii subțiri, cu căsuțele cu acoperișuri teșite, aminteau splendoarea lacurilor italiene. Cei doi se așezau pe o bancă, lîngă piatra înălțată în amintirea lui Elvire. Guerran vorbea despre geniu, despre glorie, despre toate celelalte lucruri zadarnice. Veșnica idee a inutilității generale îl obseda, îl făcea gînditor și trist.

— E ciudat, spunea Fabienne. Dumneavoastră ! Dumneavoastră, care ați obținut totul de la viață, care ați triumfat, care sînteți cunoscut, celebru, care ați avut puterea, și o veți mai avea, sînteți trist ! Aveți îndoieli ! Sînteți melancolic ca un învins ! Nu vă înțeleg, domnule Guerran !

— Ei, domnișoară Fabienne, spunea Guerran, ceilalți mai pot spera încă, pot crede, dacă n-au reușit, că miza măcar merită lupta. Eu...

— Ați avut multe bucurii, totuși.

— Da. Bucuria de a lua ochii, de a stîrni invidii, de a inspira ură... De fapt, cînd mă gîndesc la micile satisfacții neînsemnate, infime, pentru care te sleiești, te epuizezi, îți dai viața ! Vedeți, pentru cel ce nu crede în nimic, nimic nu merită osteneala unui efort. Nimic ! Nici banii, nici puterea, nici gloria, nici măcar știința ! În fond, pentru a face indiferent ce, trebuie să ai o credință, o credință în altceva decît în lumea asta, cred eu. Acceptați atunci zădărnicia a toate cele, pentru că speri altceva, pentru că scopul nu se află aici, pentru că ai un plan, un țel dincolo de această viață... Pe mine, care n-am putut să cred, m-a urmărit întotdeauna ideea asta, acest continuu „la ce bun ?“, obsesia ucigătoare a enormei zădărnicii a tot : muncă, prietenii, familie...

— Profesia dumneavoastră, totuși...

— Da, da... Dar chiar și munca este o deșertăciune, domnișoară Fabienne. Un alcool, un opiu... Sau ar trebui

să muncești pentru altceva decît pentru tine însuți... Crezînd...

Îi povesti despre căsătoria lui, despre cum a cunoscut-o pe Julienne într-o cafenea și cum s-a atașat de ea, de ce voise bătrîna lui naşă, doamna de Nouys, ca el să se însoare. Vorbea foarte des de doamna de Nouys, de afecțiunea ei, de cucernicia ei, de ordinea și curățenia pe care le-a adus în viața lui.

— Aveam două legături în același timp, povestea Guerran. Julienne și o tînără, la Paris, căreia îi făceam curte și care era de familie bună, crescută bine. Pe aceea aș fi dorit-o, cu ea aș fi vrut să mă căsătoresc. Dar Julienne avea un copil, pe micuțul meu Charles... I-am vorbit despre asta naşei mele, am reflectat împreună. Pînă la urmă, am înțeles amîndoi că trebuie să mă sacrific, s-o iau de soție pe Julienne, din cauza puștiului... Am primit din toată inima, naşa mea contribuise mult la educația mea. Totuși, e o nebunie, o prostie incalificabilă ceea ce mi-a impus ea. Încă nu pricep cum de am consimțit la așa ceva ! Dar asta e ! Cu ea te îndreptai în mod firesc spre sacrificiu. Ca în vreme de război. Dacă ați ști cît a putut să mă îmbărbăteze ! Dacă mi-am făcut întreaga datorie, și chiar ceva pe deasupra, e mulțumită ei. Puteam să și mor ! Femeia asta era nemaipomenită. Mă ducea după ea, mă ridica la înălțimea la care voia ea. După căsătoria mea, nu ne-am mai văzut, Julienne nu putea s-o sufere, o ura, nu știu de ce. Deși ar fi trebuit să-i fie foarte obligată. De fapt, cred că era geloasă pe ea. Geloasă că o vedea prea sus, cred...

Pe urmă, ne-am dus traiul. Tîrîș-grăpiș. S-a născut și Micheline, Julienne a continuat să mă stoarcă, să-mi ia toți banii pe care îi cîștigam, să mă ia la rost, să mă șantajeze... Viață conjugală, ce mai ! Peste tot e aproape la fel, nu ? Căsniciile bune se numără pe degetele de la o mînă. Ați văzut la Epidauria. Mi-am luat o amantă. O femeie foarte frumoasă, deloc proastă. A ținut șase ani. Da... Am părăsit-o pentru Micheline, pentru că Micheline creștea și soția mea i-ar fi spus totul... Nu voiam s-o pierd pe Micheline. Soția mea l-a avut pe Charles, mi-a furat inima băiatului. Mi-am zis : „Fata va fi a mea, Micheline va fi a mea"...

Atunci, am întrerupt legătura. Dacă mi-a părut rău ? Puțin, sigur că da. Și acelei femei de asemenea. Cred că

mai mult decît mie. În felul ei, mă iubea... În felul în care iubim toţi. Ceea ce înseamnă că în mine se iubea pe ea însăşi. Charles ? Nu, el nu spunea nimic. Îl cumpărasem. Da, l-am cumpărat. Un ceas de aur şi îngăduinţa de a fuma. Fusese, desigur, uşor... Ne înţeleseserăm. Şi pe urmă, femeia aceea era foarte bogată. Avea de gînd să-l instaleze pe Charles, să mă ajute... Charles ştia toate astea... Asta îi inspira indulgenţă. Nu spun că ne făcuserăm mărturisiri unii altora... Dar asta se simţea.

În fond, toate iubirile omului nu ascund nimic altceva decît o nevoie de dominaţie, un egoism. Iubeşti pentru tine însuţi. Întotdeauna.

— Aproape întotdeauna, spunea Fabienne.

El tăcea o clipă, privea în depărtare apele albăstrii şi liniştite pe care îşi întindea la nesfîrşit dîra de fum murdar un vas mare, alb şi domol, un vapor cu zbaturi, în drum spre Hautecombe. Se gîndi un moment. Apoi mărturisi :

— Ştiţi ce mă gîndeam cîteodată, domnişoară Fabienne ? Îmi spuneam uneori că ar fi trebuit să mă căsătoresc cu cineva ca bătrîna mea naşă. Da, ca doamna de Nouys. Cred că aş fi avut o cu totul altă viaţă. Vedeţi, aş fi putut să realizez mult mai mult. Şi chiar să fiu credincios soţiei mele. numai ca ea să fi fost cum era naşa mea, să mă fi îndrăgit cu o iubire care n-ar fi fost egoistă, să mă fi iubit pentru mine, cu adevărat pentru binele meu... Atunci aş fi fost în stare de orice, pentru că aş fi crezut în ceva. în cineva ! De fapt, probabil că sînt un idealist nereuşit, un ratat al idealismului, care nu se va consola niciodată că e astfel.

Să crezi ! Dumnezeule ! Să crezi în ceva ! Să fii un tip care ia puşca în mînă şi se duce să-şi rişte pielea, care nu vede mai departe şi care crede în adevărul unei cauze. În realitate, n-am fost niciodată atît de fericit moralmente ca în timpul războiului. E ciudat !

V-am spus că Julienne m-a înşelat ? Cel puţin o dată, sînt sigur de asta. Şi poate încă o dată, în vacanţă, la Biarritz, în timp ce eu eram la Angers, muncind pe brînci la palat. pentru ea. E drept că atunci eram vîrît pînă-n gît în povestea aceea... Da, la Biarritz. Am primit o scrisoare anonimă... Nu m-am dus nici măcar să văd... Dar poate Micheline nici nu este a mea. Sînteţi uimită ? Asta vă face să tresăriţi ? Priviţi-i ochii. Nu are nici ochii mei, nici pe a Juliennei. Nici părul meu. Are o minunăţie de

păr blond... În plină noapte, Julienne a venit o dată la mine de la Biarritz. Pasiune bruscă... A doua zi, valea, a plecat... Tocmai timpul de care era nevoie ca să nu mai știu nimic. Și Micheline s-a născut la șapte luni. Dar nu mă interesează prea tare. În fond, nu mai are importanță...

Guerran trebui să plece la Angers pentru trei săptămîni. Aici se întîlni de două ori cu Doutreval. Au vorbit mult despre Fabienne. Doutreval era încîntat. Guerran ar fi putut fi o pîrghie puternică în ziua cînd s-ar fi prezentat ocazia să realizeze proiectul acelui Centru de curarizare. Doutreval simțea din ce în ce mai mult nevoia înființării acestuia. Metoda lui se dovedea mult mai delicată decît crezuse, cerea multă prudență, supravegherea prealabilă a bolnavilor... Era necesar cu orice preț un Centru, unde psihiatrii ar fi venit să asiste la lucrările lui și să deprindă în definitiv știința și îndemînarea lui. Dar lui Doutreval îi lipseau localul și fondurile. Ce era mai important. Și în timpul ăsta, un farsor precum Gaffiaux, președintele Societății meșteșugărești de ajutor reciproc, punea să se construiască o clinică fastuoasă care nu avea să servească la nimic altceva decît la ruinarea tuturor chirurgilor din ținut.

„Dacă aș avea măcar un sfert din cît a costat palatul ăsta !" se gîndea Doutreval.

Pentru că vorbise cu Guerran despre Fabienne, își aminti din nou de fiica lui. Își reproșă că a neglijat-o întrucîtva și se duse pentru cîteva zile la Aix.

O găsi pe Fabienne singură, neliniștită, melancolică, tristă fără motiv. Era nervoasă, se agăța de el, îi cerea să rămînă cu ea la Aix pînă la sfîrșitul sezonului, îi propuse o călătorie la lacurile italiene, la Como și la Garda, pe care le văzuse o dată, în copilărie. Trebui s-o certe, s-o repeadă puțin, să-i vorbească de munca și de grijile lui... Citise prea multe romane, îl devorase pe Stendhal. Îi sucise mințile „Mănăstirea din Parma", cu prezentarea dezinvoltă, amorală și magnifică a existenței italiene.

— Să ne întoarcem atunci la Angers, îi spuse. Ia-mă cu tine, lasă-mă să lucrez alături de tine.

— Nu încă, zise Doutreval. Nimic nu e pus la punct. Peste șase luni.

În şase luni avea să învingă obstacolul neprevăzut ce-i stătea în cale. Deocamdată i-ar fi fost de nesuportat s-o facă pe Fabienne să asiste la greutăţile, la eşecurile lui.

Se întoarse singur la Angers, îşi reluă cercetările împreună cu Regnoult. În criticile ce i se făcuseră exista o parte de adevăr de neîngăduit : fracturile coloanei vertebrale erau mult prea frecvente. Simplă chestiune de punere la punct, dar destul de dificilă. Mai întîi, era indispensabil controlul foarte riguros al bolnavilor, înainte de tratament, şi Doutreval îl neglijase prea mult. Bătrînii, anemicii, demineralizaţii sau, dimpotrivă, bolnavii cu musculatură prea puternică nu puteau fi trataţi fără riscul unor fracturi. Chiar ceilalţi, în cursul tratamentului, trebuiau supravegheaţi încontinuu cu ajutorul razelor X, care ar arăta şi cea mai neînsemnată slăbire a vertebrelor. Pe de altă parte, Doutreval se ocupa de variarea dozelor, de căutarea minimului posibil pentru fiecare caz. Dar era foarte greu de fixat acest „prag". Un bolnav rămînea insensibil la zece centimetri cubi. La un altul, un centimetru cub declanşa dintr-o dată o criză îngrozitoare. La rîndul lui, Regnoult căuta alte convulsivante, încerca cu triazol, azoman, se străduia să amortizeze spasmele musculare cu veronal, gardenal, propunea fortificarea sistemului osos al bolnavului, înaintea experienţei, cu doze uriaşe de fosfat de calciu iradiat. În momentul de faţă făcea din nou experimente. Înainte de a declanşa criza, injecta în coloana vertebrală a nebunului o doză de anestezic care paraliza muşchii pentru cîteva ore şi îi împiedica să se contracte. Nu putea încă să se pronunţe asupra nici uneia din aceste încercări.

În ansamblu, Doutreval îşi mărturisea uneori că mersese prea repede. Se lăsase mînat de orgoliu. Se declarase prea devreme victorios. Succesul era mult mai puţin total şi definitiv decît crezuse. Mulţi bolnavi nu puteau fi trataţi fără pericol. Pentru ceilalţi, metoda trebuia să fie încă îndelung îmbunătăţită, fără vreun rezultat sigur sau definitiv. Doutreval se afla încă în plin triumf, corul laudelor şi entuziasmul erau încă unanime. Dar pentru el, viermele se găsea în fruct. Cînd nimeni nu se îndoia, Doutreval începuse deja să şovăie. Încerca să se consoleze. La urma urmelor, să ajungă el să vindece douăzeci la sută din schizofrenici şi ar fi foarte bine ; în medicină nu

există absolutul. Nu se putea cere mai mult. Dar asta nu-l satisfăcea. Nu mai era ceea ce visase.

Guerran se întoarse la trei zile după plecarea lui Doutreval. Revenea singur la Aix. Era septembrie tîrziu. Julienne și Micheline rămăseseră la Angers, pentru ca Micheline să se poată întoarce la colegiu în octombrie. Era mult în întîrziere, în anul următor nu putea să-și dea decît bacalaureatul.

Pînă acum Guerran frecventase în Aix mai ales Cazinoul și împrejurimile lui vesele, luxoase și moderne. Fabienne îl făcuse să cunoască Tresserve prin pantele line, prin potecile și drumurile călărătoare. Ea ajunsese astfel să-i arate adevăratul Aix. Dimineața îl ducea la piață. Cu capul descoperit, cu brațele goale, în pantaloni de flanelă și cămașă, el rătăcea anonim, prin halele cu brînzeturi, gustînd din laptele prins, desfătîndu-se cu probele pe care negustoresele le extrăgeau pentru el cu sonda din brînzeturile de Tomme, cu crustă cenușie și miez alb.

Totul îi părea minunat, savuros, prețios, de negăsit altundeva. Păsări, ouă, brînzeturi, fructe. Guerran zărea un ciorchine de strugure în culcușul lui de frunze de viță, două pere coapte, frumoase, pe așternutul lor de fîn uscat, o bucată mică de unt șiroind încă de apă proaspătă, sculptată cu răbdare cu vîrful cuțitului, în linii încrucișate sau înlănțuite. Poftea la toate, se desprindea din cînd în cînd de Fabienne, își scotea portmoneul, își risipea mărunțișul, se încărca cu tarhon, cu fragi de pădure, cicoare sălbatică, cu un buchet de ciclame, cu un coșuleț cu dude, cu niște brînză de vaci, cu un cub de miere prins încă, precum o lumină lichidă, în celulele de ceară hexagonale și regulate. Se încărca cu lucruri proaspete, parfumate, rustice, de pădure, care nu se mai văd la oraș. Pe urmă Fabienne se lua cu mîinile de păr că nu se tocmise.

Adesea, la întoarcerea din expediție, trata cu dispreț *Continentalul*, prostele scump care se servea aici, păstrăvul cu sos meunière și cupele Melba. Primea invitația doamnei Droux, lua prînzul cu locatarii vilei, o salată cu ouă tari, o farfurie de ciuperci iuțite cu un vîrf de hașmă, o strachină de brînză albă combinată cu tarhon și o salatieră de piersici.

După-amiaza se duceau la lac. Vîsleau amîndoi, traversau întregul Bourget, pînă la poalele Dintelui Pisicii.

Aici, la poalele muntelui, se opreau pe prundiș, de-a lungul unui grohotiș. Rămîneau mult timp aici, în barcă, singuri, lăsîndu-se legănați de apă, vorbind. Guerran evoca din nou pentru Fabienne amintiri legate de naşa lui, doamna de Nouys, o descria, vorbea despre obiceiurile, cuvintele ei, despre felul în care mergea, se îmbrăca, trăia, despre binele pe care i-l făcuse. În momentele acelea şi în acel cadru, îi era ciudat de plăcut să-şi aducă aminte. Apoi, dintr-o dată, cu un gest larg, alunga trecutul cu o ridicare din umeri, spunea :

— Haideți, domnişoară Fabienne ! Să mergem să culegem mure. E mai bine !

În ultima zi, în mijlocul lacului Bourget, îi prinse o furtună. A doua zi Guerran trebuia să se întoarcă la Paris. Era îngîndurat şi nu vorbea. Cînd barca ajunse în larg, se stîrni dintr-o dată un vînt dinspre sud-vest, trimise o pală bruscă, grea şi caldă. În trei minute întreaga privelişte se schimbă. Cu o repeziciune surprinzătoare, o avalanşă de nori negri invadă cerul. Lumina zilei deveni de un galben murdar, cenuşie, sumbră. Barca făcuse în grabă cale întoarsă, fugea servindu-se de visle spre nord, lua adesea în spate cîte un val care o îngreuna. Întregul lac nu mai era decît o tălăzuire furtunoasă, o învălmăşeală de nori negri ca funinginea în care nu se mai distingea nimic. Pentru a se orienta, nu mai aveau decît vîntul care bătea cu putere dinspre sud-vest spre plajă şi-i ajuta pe cei doi vîslaşi, nu fără să-i şi amenințe. Cînd barca, pe jumătate scufundată, pătrunse în apele liniştite din Petit-Port, Guerran îşi şterse fruntea şi respiră. Se temuse pentru Fabienne. Săriră pe pămînt, se priviră şi-şi zîmbiră, în mijlocul vijeliei.

Guerran voi s-o însoțească pe Fabienne pînă la vilă, pe bulevardul ce se întindea de-a lungul lacului. Norii se rupseră, o trombă de apă împroşcă în jerbe dese asfaltul, frunzişul stufos al platanilor, lacul cenuşiu şi agitat. Mergeau pe sub frunzişul des din care căzdeau picaturi mari, grele şi reci. Fabienne, cu capul descoperit, cîrdiia în bluza ei subțire, udă leoarcă. Guerran avea un impermeabil, o pelerină mare de mătase impregnată, pe care i-l dădu, i-l aruncă pe cap şi pe umeri, ca pe o imensă cuvertură. Dedesubt, ea se simțea bine, apărată de ploaie şi de vînt. Dar acum începea Guerran să şiroiască de apă, numai în cămaşă, cu braţele goale şi capul descoperit.

Fabienne îi făcu loc la adăpostul impermeabilului, îl sili să accepte o pulpană mare, ca să se adăpostească cît mai bine. Merseră astfel împreună, ţinîndu-se de braţ, călcînd cu pas iute, feriţi de apă sub pelerină, în vreme ce ploaia bătea deasupra capetelor lor, biciuia lacul răscolit de valuri urîşe şi acoperit de rotocoale mari de pîclă, ce treceau ca nişte fantome. La început, Guerran glumi, rîse, cîntă cîntece soldăţeşti, marşuri ce le ritmau paşii. Pe urmă tăcu, nu mai cîntă, nu mai spuse nimic, pe măsură ce înaintau şi se apropiau de vila *Graziella*. Nici Fabienne nu mai spunea nimic. Cu inima strînsă, Guerran se gîndea la plecare, la tot ce avea să se sfîrşească în cîteva minute, la toate acele lucruri nepreţuite, la orele încîntătoare petrecute pe malul frumosului lac, la această ciudată etapă a vieţii lui care în curînd nu va mai fi decît o frumoasă amintire, adumbrită de nu se ştie ce melancolie inexplicabilă. Se gîndea la cum se va despărţi de Fabienne la intrarea în vilă, desigur sub catalpa cu frunze late. Se simţea apăsat parcă de o nelămurită dorinţă de a plînge.

Ploaia încetase. Dădu la o parte impermeabilul, merse alături de Fabienne. Ajunseră la Sierroz. Trecură podul, o luară la dreapta, merseră de-a lungul taluzului scund, pe o cărăruie îngustă care le plăcea mult, printre stufărişul şi trestiile foarte înalte. Dintr-o dată, Guerran se opri. Uimită. Fabienne se opri şi ea, îl privi.

— Domnişoară Fabienne, zise Guerran îngroşîndu-şi vocea. aici ne vom despărţi...

Fabienne nu zise nimic. El continuă :

— S-a terminat... N-am să vă mai văd. Aţi fost pentru mine o prietenă, o tovarăşă... Nu pot să vă spun cît bine mi-aţi făcut, ce zile frumoase am petrecut, ce amintire îmi lăsaţi... Vă mulţumesc...

— Şi eu... bolborosi Fabienne. Şi eu... m-am bucurat mult să vă regăsesc aici, domnule Guerran.

— Da, da, ştiu... Dar sînteţi tînără, domnişoară Fabienne, sînteţi însăşi tinereţea. Toate astea nu vor avea prea mare preţ pentru dumneavoastră... O vacanţă frumoasă. asta-i tot... Pentru mine a fost altceva... Altceva...

O clipă tăcu. Fabienne, tăcută şi ea, aştepta. El reluă :

— V-am vorbit adesea despre naşa mea, domnişoară Fabienne. V-am împărtăşit gîndurile mele, părerile mele de rău, cum am simţit întotdeauna, amintindu-mi de ea, că mi-am ratat viaţa, că am pierdut prilejul de a fi

fericit. Acum, părăsind munţele, lacul acesta, voi pleca cu impresia că am trecut pentru a doua oară, încă o dată, pe lîngă fericire, fără a o fi putut atinge, că mi-am ratat pentru a doua oară viaţa. Înţelegeţi-mă, vă spun toate astea pur şi simplu ca să nu existe nici o confuzie, pentru că ne separă o prăpastie, pentru că dumneavoastră sînteţi tînără, iar eu bătrîn. Pot aşadar să vă vorbesc astfel, să evoc în faţa dumneavoastră visurile mele, ce ar fi putut fi dacă am fi avut aceeaşi vîrstă, dacă, printr-un capriciu al destinului nostru, ne-am fi putut întîlni aici acum douăzeci de ani... Mă înţelegeţi, nu-i aşa ? Nu vă rănesc ? Nu vă şochează ce vă spun ?

— Nu... murmură Fabienne, cu glas abia auzit.

— O părere de rău... Asta-i tot... un regret de bărbat ce îmbătrîneşte, care vede trecînd prin faţa lui tinereţea, o frumoasă tinereţe plină de promisiuni, şi care-şi spune cu puţină tristeţe, amintindu-şi trecutul : „Cel ce-o va avea ca tovarăşă va ajunge departe, va fi puternic şi fericit..." Asta-i tot... Şi am ţinut să v-o spun, pentru că mi-ar fi fost dureros, plecînd, să nu vă mulţumesc pentru binele pe care mi l-aţi făcut.

— Binele ?

— Da. Nu mai crezi în nimic, lumea ţi s-a arătat ca un haos al întîmplării, n-ai întîlnit în calea ta decît egoism, egoismul ambiţici, al banilor, egoismul familiei, egoismul iubirii... Crezi că totul e neant şi, dintr-o dată, întîlneşti în drumul tău pe cineva, un chip omenesc, o sinceritate, spiritul de dreptate, un devotament care repune totul în discuţie, care reînvie taina, care pune din nou problema, întreaga problemă a destinului nostru. Pentru mine acest chip a fost al dumneavoastră. Mi-aţi redat speranţa. Trebuie să mă iertaţi dacă sînt aşa cum sînt. Dacă v-aş fi cunoscut mai devreme, dacă existenţele noastre ar fi mers alături, în loc să se încrucişeze, aş fi fost prin dumneavoastră un alt om. Îl invidiez pe cel pe care îl veţi alege. Pentru că sînteţi o femeie, o adevărată femeie. Într-o zi veţi face fericit un bărbat, îi veţi făuri un frumos destin. Puteţi avea încredere în dumneavoastră. De-acum înainte, cînd o să încep să mă mai îndoiesc de oameni, am să vă caut amintirea...

O porni din nou, cu fruntea plecată, printre trestii. Ploaia începuse iar, îi uda capul descoperit, fără ca el

s-o simtă. Mergea şi Fabienne, cu capul plecat, cu ochii în pămînt, îngîndurată.

— Haidem, spuse el, încă zece paşi... Încă cinci paşi... Am ajuns... S-a isprăvit... Adio, domnişoară Fabienne... Mulţumesc... Fiţi fericită... O meritaţi... Vă veţi aduce aminte de bătrînul dumneavoastră prieten, Guerran ? Eu... eu... nu vă voi uita... Cea mai frumoasă amintire din viaţa mea... Imaginea a ceea ce ar fi trebuit să fie destinul meu... Să mergem ! E timpul. O strîngere de mînă, domnişoară Fabienne...

O privi drept în faţă, îi surîse, deşi era puţin palid Fabienne nu-i dădu mîna. Îl luă din nou de braţ... Şopti :

— Încă o sută de metri... Pînă la cotitură.

El glumi, eroic :

— Fie ! Să prelungim chinul !...

Apucă din nou o pulpană a impermeabilului. Merseră alături, încă o sută de metri, pînă la locul unde cărarea, părăsind taluzul, se pierdea în pajişte. Guerran se opri :

— Domnişoară Fabienne, termenul de graţie a expirat.

Vocea îi tremura, în ochii căprui purta o suferinţă, o neliniştе, dar îi surîdea în continuare, curajos pînă la capăt. Îi întinse mîinile mari, deschise, două mîini prietenoase şi calde... Ea şi le puse pe ale ei deasupra lor, rămase o clipă nemişcată, privindu-l cu un aer straniu. Îl atrase încetişor spre ea, îşi puse capul pe umărul lui Guerran, tulburat şi uluit...

PARTEA A DOUA

Capitolul întîi

ÎN PLIN CENTRUL ORAŞULUI, casa doctorului Gaspard Becquerel, deputat de Nord, consilier municipal şi medic primar, oferă o faţadă impunătoare. Michel sună. O servitoare îl introduce într-un salon foarte modern, în care fotoliile de acaju roşu şi de mătase ţesută cu fir, culoarea frunzei veştede, fac cu rozul viu al uşilor şi al lemnăriei o disonanţă de prost gust. Doamna Gaspard Becquerel în persoană. sosind în minutul următor, pune capăt inventarului lui Michel. O femeie scundă, rotofeie, grasă, cu mîinile scurte şi butucănoase.

— O fostă bucătăreasă, îi spusese Seteuil lui Michel. O prostie a lui Becquerel.

Se simte de la primele cuvinte ale doamnei Becquerel :

— A, dumneata eşti înlocuitorul ? Bun, bun. Ei bine, dacă ai putea începe de mîine, ar fi o treabă bună. Gaspard a plecat în dimineaţa asta la Paris. Trebuie să fie la Cameră... şi aici e de lucru ! Curată nebunie ! Atunci, pe mîine dimineaţă. Sau poate chiar din după-amiaza asta ?

— Abia am sosit de la Paris cu soţia mea, explică Michel... Trebuie să-mi instalez cabinetul, să-i vizitez pe confraţi...

— Atunci, pe mîine dimineaţă. Vino, mai spuse ea, luînd-o înaintea lui pe coridor. O să-ţi arăt biroul soţului meu. Aceasta-i cheia dulapului cu cărţi...

O muzică infernală o întrerupe. Un băieţel de zece ani trece în galop, suflînd într-o trompetă de lemn, îl împinge pe Michel, o face pe doamna Becquerel să se lipească de perete.

— Riri ! Riri !

Ea încearcă să-i ardă o palmă, dar băiatul e deja departe. Îşi continuă marşul triumfal în fuga mare, spre adîncul culoarului.

— Asta-i biroul, zice doamna Becquerel. Clienţii sînt alături. Mulţi muncitori... Domnul Becquerel, adăugă, ca şi cum i-ar fi vorbit unui servitor, este foarte popular. Păi ? deputat... Şi consilier municipal... Ştii, nu-i nevoie să pierzi prea mult timp cu ei. Tot ce cer e reţeta şi patruzeci de centime, dacă-i vorba de un accident de muncă... Şi mai ales, pentru vizite, pune-i să plătească pe loc. Te previn ! Îi cunosc eu, că doar eu ţin conturile aici.

— Şi dacă nu au bani ?

— Nu le dai reţeta. De altfel, e simplu, nu le dai reţeta decît după ce ai primit cei cincisprezece franci. Înţelegi ? A, şi încă un lucru : pentru asiguraţii sociali, în cazul accidentelor de muncă, reţete lungi... De la şaizeci la optzeci de franci... Şi chiar o sută, o sută douăzeci.

— De ce ?

— Ei, na ! pentru că se înţeleg cu un anume farmacist, pe care îl cunosc ei... Asta-i ! Atunci, pe mîine, de acord, domnule Morouval ?

— Doutreval.

— Aşa e. Doutreval... Pe mîine...

În tramvaiul care-l duce înapoi spre periferia marelui oraş industrial, Michel începe să se întrebe dacă n-ar fi fost mai bine să refuze înlocuirea.

Tramvaiul îl lasă la capăt. Periferie pe jumătate construită, cu păşuni şi ferme încă, ici-colo, cu vechi locuinţe de ţară ascunse în fundul unui parc. Casa bătrînului doctor Richebourg, mort de trei luni, al cărui cabinet Michel va încerca să-l repună pe picioare, este situată destul de ciudat la capătul unei poteci de pămînt şi de pietriş, mărginită de sălcii cu ramurile tăiate. Este o clădire mare, plată, cu încăperile înşiruindu-se una după alta : bucătărie, sufragerie, salon, birou, luminate din două părţi de ferestre care dau la răsărit spre potecă, la apus spre o fostă grădină de zarzavat necultivată, închisă de un gard de păducel. Prin ferestrele camerelor se zăreşte în depăr-

tare, într-o parte, orașul cu mii de coșuri vărsîndu-și volutele lor negre, în cealaltă, unduirile blînde ale cîmpurilor, pînă la frontiera belgiană foarte apropiată și, mai departe, cîmpia belgiană jalonată de căsuțe de cărămidă roz aprins. Casa, grădina, izolate astfel și dominînd ținutul, nu sînt lipsite de un farmec solitar oarecum sălbatic. Dar îl va aprecia oare și clientela ?

— Locul nu e tocmai rău, a zis Seteuil. Sînt mulți muncitori care merg să lucreze în oraș... Mai sînt distileria Lavaisne, moara mecanică Hesdelot, filatura Lausefeld... Astea îți vor da o primă bază de muncă. Poți să te descurci.

Michel ajunge acasă pe mica potecă mărginită de sălcii. În bucătărie, Evelyne acoperă cu hîrtie curată rafturile dulapurilor. Îl sărută, îi privește chipul să vadă dacă e mulțumit. El rîde, pare vesel, ea se liniștește. Se duce și el să-și rînduiască cele citeva cărți pe rafturile de brad lăcuite pe care și le-a pus în biroul lui, în așteptarea bibliotecii din nodozități de ulm, cum a văzut două, seniorîale și ticsite de ediții rare în cabinetul amicului Seteuil.

După-amiază, Michel își începe vizitele de curtoazie la confrații din ținut. Mai întîi la Rosselet, decanul medicilor din regiune, un om foarte bătrîn, demn și sever, care continuă să profeseze în ciuda celor șaptezeci și trei de ani ai săi, și pe care-l vezi umblînd pe jos, sprijinindu-se în bastonul lui gros — din dragoste pentru meserie, pretinde, dar de fapt pentru că trebuie încă să-și cîștige existența. Primire cordială și încurajatoare care, venind de la un bătrîn copleșit de griji, te mișcă.

Doctorul Templemars este mai puțin călduros. Cam vegetează. Și oricît de cumsecade ai fi, nu poate să nu te preocupe apariția unui nou concurent, cînd se trăiește atît de greu ! Cu toate astea, face un efort pentru a fi amabil. Dar pesimismul îi reapare fără să vrea :

— N-o să vă meargă bine, spune. Noi înșine abia ne descurcăm. Spitalul și dispensarele iau totul. Chiar și cei bogați se tratează gratuit. Și mai sînt și tămăduitorii, Breuil, „vraciul", care strînge o mie de franci pe zi hipnotizînd oamenii, Maufray, negustorul de plante medicinale care fabrică ceaiuri contra urinatului în pat, reumatismului, bolilor femeiești și bolilor sîngelui... Pe urmă, Massouart, farmacistul din strada Foch, care a devenit

radiestezist, îi tratează pe oameni plimbîndu-le un pendul pe deasupra pîntecelui şi le vinde nu ştiu ce droguri radioactive... La dracu', nu concurenţa ne lipseşte ! De altfel, veţi vedea. Veţi vedea !

Pe farmaciştii Vansteger şi Massouart, Michel îi vede în trecere. Credincios recomandării pe care i-o făcuse Domberlé, ţine să le dea pe dată cîteva mici lămuriri asupra redactării reţetelor lui. I se destăinuie lui Vansteger în maniera exactă pe care i-o indicase maestrul său Domberlé.

— Obişnuiesc să-mi menajez bolnavii, şi să-i droghez cît mai puţin posibil. Reţetele mele vă vor surprinde poate prin dozajele reduse, prin cantităţile pe care le veţi găsi exagerat de mici... Vă rog să nu vă miraţi, să-mi executaţi prescripţiile fără să fiţi surprins... De fapt, nu veţi avea decît de cîştigat din asta, pentru că veţi furniza la un preţ identic cu mult mai puţin din produsele dumneavoastră. De acord ?

— Cu totul de acord, spune Vansteger, care pare un tip inteligent. De altfel, între noi fie zis, nu-mi plac cei care recomandă cu toptanul... Vreau să-mi cîştig existenţa, dar nu ţin deloc să-i intoxic pe oameni.

Massouart, farmacistul radiestezist, îi face lui Michel impresia unui ins cumsecade, entuziasmat din nefericire de poveştile lui cu pendule şi „vrăjitorie"... De altfel, foarte sincer. Încearcă să deschidă o discuţie despre unde şi baghete cu Michel, care se eschivează...

A doua zi dimineaţă, ajunge la doctorul Becquerel la ora opt. Doamna Becquerel îi dă cheile de la garaj şi de la maşină şi o listă cu clienţi de văzut urgent. Michel scoate Citroën-ul democratic al doctorului deputat şi porneşte la drum.

Prima bolnavă, o fată de şaptesprezece ani, muncitoare la filatura Lausefeld, şi-a provocat un avort. Mamă-sa îi este complice, de vreme ce insistă pentru o operaţie imediată. Spital.

O entorsă. O bronşită. O hernie strangulată... Mulţimi de oameni nefericiţi, în fundul unor cocioabe urît mirositoare, în curţi întortocheate, în inima marelui oraş. Paturi dubioase, cămăşi găurite şi murdare, picioare jegoase, cărnuri suspecte, de care te apropii ţinîndu-ţi respiraţia. Şi pentru a isprăvi, spital, spital, spital pentru toţi. Nici

bani, nici timp, nici loc, bieţii oameni n-au nimic care să le permită să îngrijească un bolnav măcar douăzeci şi patru de ore. Ciudată medicină. Cînd începi, nu vezi meseria sub lumina asta.

La intrarea în curţi, cînd soseşte Michel, o mulţime de capete apar la uşi, mutre dubioase, cu şepci stîlciate. Este repede înconjurat :

— Cine-i individul ?

— Ce dracu' vrea ?

— Îl înlocuiesc pe doctorul Becquerel, anunţă Michel.

— Ah, bine, bine !

Se îndepărtează cu toţii, îl lasă să pătrundă în fundătură.

În fundul uneia din aceste curţi ale miracolelor îl duc în faţa unui tip beat criţă, mort de beat, zăcînd în propria lui vomă. Familia cere un bilet de internare. Michel refuză. Vecinii dau buzna. Curînd Michel este înconjurat de o mulţime ostilă care cere certificatul de spitalizare. Tonul vocilor creşte. În priviri apar ameninţări făţişe. Cincizeci de oameni comentează şi se ataţă reciproc. Bărbaţi care-şi vîră pumnul sub nasul lui Michel. Doamna Becquerel n-a dat indicaţii pentru o astfel de situaţie. Michel cedează, semnează biletul pentru spital. Cercul se desface, îl lasă să treacă.

Se gîndeşte prea tîrziu să telefoneze la spital.

— Ambulanţa a şi plecat, doctore, îi răspunde un funcţionar cînd a obţinut legatura. Dar nu-i nimic. Mulţumim, totuşi. Am înţeles.

— Ce-o să faceţi ?

— A ! Fiţi liniştit. O să-l lase pe beţivan într-un şanţ, undeva în afara oraşului. Ne-am obişnuit.

După-amiaza, la Becquerel, Michel primeşte clientela. Un muncitor necalificat care se plînge de o „încheietură a mîinii frîntă", un altul care suferă de o „vertebră scrîntită". Printre pacienţi, mai mulţi bolnavi atinşi de leziuni invizibile şi necontrolabile. Le trebuie o reţetă lungă, o grămadă de lucruri, unguente, vată, centuri. Pe urmă se vor duce să caute un farmacist fără scrupule, bine cunoscut şi boicotat în toată regiunea, care le va da douăzeci de franci în locul drogurilor şi va obţine optzeci de franci din partea companiei de asigurări. Consultaţia odată terminată, rămîn cu mîna întinsă, mirîndu-se că nu-şi primesc piesa de patruzeci de centime. Bacşişul ăsta e unul

din trucurile lui Becquerel, pentru a se scurge spre el toate „accidentele de muncă", întreaga clientelă a companiilor de asigurare care-i înlesnește traiul.

Urmează o tînără din popor, pe care o însoțește maică-sa. După un examen rapid, Michel îi anunță :

— După toate probabilitățile, domnișoară, ați contractat un sifilis...

Și imediat un strigăt al mamei îl identifică pe vinovat :

— Asta-i Albert !

Ele se ceartă într-o limbă străină, nu mai isprăvesc, trebuie să le dea cu binișorul afară.

Alți bolnavi, alți răniți, bărbați, femei, o întreagă omenire sărmană al cărei miros de sudoare umple în cele din urmă biroul prea încălzit și lipsit de aer. La sfîrșit, o tînără cu înfățișare îndrăzneață, care vrea să știe dacă este însărcinată. Este.

— În regulă, spune. O să mă „scăpați" ?

— Ce spuneți ?

— Mi s-a dat adresa doctorului Becquerel..

— Nu sînt doctorul Becquerel... Îi țin locul o lună

— La naiba ! O să fie prea tîrziu. Ce ghinion !

— De altfel, nici el mai mult decît mine...

— Atunci, răspunsul e nu ?

— Categoric !

— La naiba ! zice ea din nou.

Reflectează o secundă.

— Și dacă o fac eu însămi, sau cu cineva, și am o hemoragie, pot să vă chem ?

— Trebuie să-i îngrijesc pe cei care mă cheamă.

— Fără să mă denunțați ?

— Nu sînt polițist ! spune Michel, jignit. Pot să gîndesc ce vreau despre dumneata, dar va trebui să păstrez secretul.

— Așa da, zise ea. E bine...

Pleacă. După ea, nimeni. Michel îi duce suma încasată doamnei Becquerel, care numărase de altfel apelurile soneriei și controlase în mod fățiș. Evită sfoara întinsă cu viclenie în vestibul de către tînărul Riri Becquerel, în speranța de a-l vedea pe faimosul înlocuitor încasînd o frumoasă căzătură, și sare într-un tramvai pentru a se întoarce acasă. Pentru că la ora șase seara încep și consultațiile lui. O zărește de foarte departe, în

pragul grădinii, pe Evelyne aşteptîndu-l. Ridică mîna, îi arată trei degete, face semne bucuroasă :

— Trei clienţi ! Trei clienţi !

Trei clienţi acasă, trei clienţi ai lui, care-l aşteaptă pe el. Simte cum i se încălzeşte inima.

De altfel, în seara asta îi vine şi un al patrulea client. După toţi ceilalţi, un tînăr agitat pătrunde în cabinetul lui Michel. Îi aruncă cu furie :

— Domnule, aţi spus că am sifilis !

— Eu ?

— Da ! „Frecventez" o tînără care a venit să vă vadă în după-amiaza asta. Domnişoara Posnowiec, o poloneză... Şi m-a ocă...

Michel are o revelaţie.

— Dumneata eşti Albert ?

— Da.

— Ei bine, prietene, am vorbit poate de sifilis, dar cu siguranţă n-am spus de unde provine. De altfel, în cazul ăsta, n-ar fi rău, poate, să te examinez şi pe dumneata. Ar fi prudent...

În cele din urmă, asta înseamnă un client în plus.

În zilele următoare, vizitatori numeroşi. Mai întîi, Lequesnoy, chirurgul din oraşul vecin. Vorbesc puţin. Apoi, profitînd de o tăcere :

— Apropo, spune Lequesnoy, cum o să ne înţelegem ? De obicei, confraţilor care mi-i trimit pe bolnavii lor le fac o remiză de cincizeci la sută pentru toate operaţiile. Vă voi trata la fel. Am, bineînţeles, cîţiva concurenţi neobişnuiţi care practică „martingala" *, dar asta-l expune prea mult pe medic tentaţiei.

— Ce martingală ?

— De exemplu, la prima operaţie vă dau douăzeci la sută din onorariile mele, patruzeci la sută la a doua, şaizeci la sută la a treia, optzeci la sută la a patra şi totul la a cincea. Pe urmă reîncepem seria, pornind de la douăzeci la sută. Este mai stimulator pentru un tînăr... Îi place să ajungă mai repede la sută la sută, încearcă să aibă pentru ocazia asta o operaţie serioasă care aduce mult. Eu nu practic sistemul. Dar ne putem înţelege să vă ofer un automobil pe credit. Voi plăti poliţele în fiecare lună.

* Procedeu de a ponta la jocurile de noroc, constînd în dublarea mizei după o lovitură pierdută.

Dar îmi veţi trimite toate ulcerele şi toate picioarele rupte. Vă gîndiţi, alegeţi...

— S-a făcut, spuse Michel, o să mă gîndesc... O să aleg...

Seara îi vorbeşte despre asta lui Seteuil.

— Cere cincizeci la sută, spune Seteuil. Aşa lucrez şi eu cu el. Mai e şi Roy, care operează bine, dar el e prea zgîrcit. Tipul nu visează de la un timp decît cum să facă să nu-şi mai împartă onorariile. „Dihotomia" *, spunea el, „este o incorectitudine". Asta n-a durat prea mult. A fost cît pe ce să-şi arunce clinica la pămînt, idiotul ! A fost silit să dea înapoi. Lucrează cu Lequesnoy, băiat bine. Mie îmi aduce o sumă frumuşică în fiecare lună.

Pe Roy, Michel îl întîlneşte două zile mai tîrziu cînd chirurgul trecea din întîmplare cu maşina prin apropierea casei lui. O întîmplare pe care Roy a căutat-o, poate, întrucîtva. Roy e simpatic. Un tip mare, bărbos, brunet, bronzat, cu profil arab. Îi explică, puţin jenat, că nu-i place „dihotomia", împărţirea onorariilor, sistem prea puţin cinstit în fond, cîtă vreme partea medicului depăşeşte o proporţie rezonabilă, dar că este obligat s-o practice şi el ca toţi ceilalţi.

— De altfel, îi spune, înţeleg că, atunci cînd recomandaţi o operaţie, pregătiţi bolnavul, îl lămuriţi pe chirurg, asistaţi la intervenţie, aveţi dreptul de a fi plătit. Vă propun, deci, pentru început, o cifră decentă : douăzeci şi cinci la sută din onorariile mele. E de la sine înţeles că nota mea adresată bolnavului va purta menţiunea : „onorariile doctorului Roy şi ale doctorului Doutreval". Aşa clientul va şti la ce să se aştepte. N-o să-i ascundem că şi truda dumneavoastră este plătită. Şi pentru viitor vom putea căuta un sistem mai satisfăcător. Nu vă ascund că problema aceasta a onorariilor împărţite mă obsedează. Ce părere aveţi de combinaţia mea ?

Michel o găseşte echitabilă. Dar după aceea. Roy începe să vorbească despre chirurgie şi de anumite obiceiuri ale lui în domeniul intervenţiei, care-i inspiră lui Michel oarecare neîncredere.

În aceeaşi seară, Michel este chemat de urgenţă în oraş, într-o cameră mobilată la etajul al doilea al unui

* Termen specific folosit pentru a desemna împărţirea onorariilor între chirurg şi medicul care a recomandat bolnavului operaţia (n. a).

cabaret. Își regăsește aici clienta de săptămîna trecută, micuța care-i ceruse să-i provoace avortul. A încercat singură și a reușit foarte bine, cu excepția faptului că sîngerează cam mult. Furios și dezgustat, Michel îi acordă îngrijirile necesare. Ea se va descurca perfect.

Clientela nu se formează repede. Degeaba a încercat Evelyne să cheltuiască cît mai puțin, mica rezervă a tînărului menaj se isprăvește. La sfîrșitul lunii, Becquerel se întoarce ; o dată cu sfîrșitul perioadei de înlocuire dispare și o importantă resursă. Și Michel nu este decît un începător, un simplu medic de cartier, oamenii nu au încredere în el, nu apelează la el decît dacă Becquerel, Rosselet, Templemars nu sînt liberi. Sau cînd este vorba de o urgență, cînd nu este timp să alergi în altă parte : un puști strivit de un camion, un muncitor apucat de un scripete la moara mecanică Hesdelot.

Nu le e jenă de el. Un medic oarecare, și nu-i nici bogat. Oamenii au reținere. După trei vizite, se vorbește numaidecît despre chemarea pentru consult a unui medic din oraș. Pentru că oamenii își prețuiesc doctorul după tariful cu care îl plătesc. Nu-i cazul să-l menajezi. Astfel, Failly, corpolentul măcelar din tîrg, care cîștigă totuși destui bani, îl cheamă pentru un guturai păcătos al pustiului său, și cînd Michel, destul de neliniștit din cauza febrei și scuipatului membranos al micuțului, își anunță intenția de a reveni a doua zi :

— A, nu ! protestează Failly, nu e cazul să reveniți, domnule doctor. O să vă telefonăm dacă avem nevoie de dumneavoastră. Vă plătim acum, imediat.

În seara următoare, pe la ora unsprezece, în plină noapte, soneria. Este chiar Failly în camionetă, venit în goana mare :

— Doctore ! Veniți iute ! Micuțul tușește foarte ciudat ! S-ar zice că e crup ! Am sunat la domnul Seteuil, dar nu răspunde...

Sau doamna Hesdelot, soția morarului, care îl cheamă de urgență pe Michel pe la ora unu din noapte, pentru că nu reușește să adoarmă... Pe urmă, tot noaptea, doamna Lausefeld, soția industriașului, care a făcut un lumbago tot expunîndu-se la băi de soare. Altă dată, o bătrînă gata să moară de una singură, în întunericul unei camere umede și goale, un muncitor care s-a întors bolnav cu o

seară înainte, o mulțime de oameni sărmani care au ezitat pînă în ultimul minut, pentru că medicul costă, îl silește pe muncitor să nu lucreze, și pentru că ei speră mereu să se poată lipsi de el. Și cînd Michel a petrecut două ore din noapte să-i îngrijească, și cînd vede degetele bătrîne tocite de leșie și de mașina de cusut căutînd cei cincisprezece franci pentru vizită în fundul unui portmoneu slinos, i se face rușine, se face că se caută prin buzunare și declară, bîlbîindu-se și mai stînjenit încă decît ei :

— Iertați-mă... Nu am mărunt. Veți plăti altă dată...

Se întoarce acasă. Este ora patru dimineața. Prea tîrziu pentru a se mai culca. Cu atît mai rău. În bucătărie o găsește pe Evelyne preparînd cafeaua. Bombăne puțin, dar în fond este mulțumit...

În treizeci de zile, douăzeci și două de apeluri nocturne. Michel pleacă pe jos, somnoros încă, respirînd aerul rece pentru a-și dezmorți spiritul, recapitulînd tot ce a văzut și întîlnit drept cazuri urgente, tragice. Merge de fiecare dată spre o posibilă dramă, spre o poveste urîtă, un ulcer perforat, o apendicită, o hemoragie. Adesea, abia sosit acasă, cînd abia s-a culcat iarăși, soneria cheamă din nou, trebuie s-o pornească iar la drum. De data asta s-a isprăvit, noaptea e ratată, nu mai merită să se gîndească să se culce, cînd se întoarce.

Treptat, totuși, Michel își creează o reputație : „E un tip de treabă, are inimă bună, nu cere să-i plătești, se deranjează noaptea..."

E extraordinar cît de repede se răspîndesc zvonurile. Clienți de noapte, oameni nevoiași, Michel colecționează curînd o clientelă grozavă. Dar din această afluență, bugetul Evelynei nu iese sensibil mărit. Stînjenit, Michel își face reproșuri seara, numărîndu-și banii încasați. Și mai e și doamna Lausefeld care pare a fi uitat, cu criza ei de lumbago, onorariul pe care i-l datorează. Săracii nu pot plăti, iar bogații nu se gîndesc la asta. Afurisită meserie !

Jonkère, rîndaș la Lausefeld, vine la Michel pentru o scrîntitură la mînă. Îi cere cincisprezece zile de concediu. Nu are nici fractură, nici umflătură. O nimica toată, Michel e de acord să-l panseze, dar îi refuză întreruperea lucrului. Omul pleacă nemulțumit. Îi va face mult rău lui Michel printre personalul muncitor de la Lausefeld.

O săptămînă mai tîrziu, o femeie din cartier, care s-a luat de păr cu o vecină şi care exhibă o zgîrietură uşoară, veche de altfel de trei săptămîni, cere un certificat „bătut la maşină", pentru a-şi tîrî adversara în faţa justiţiei. Este o clientă. Cam greu să-i zici nu. Şi totuşi, cinstea i-o interzice. Michel iese din încurcătură redactînd un certificat complicat, a cărui blîndeţe se ascunde sub un jargon ştiinţific. Dar tribunalul înţelege şi o respinge pe reclamantă cu plîngerea ei. Ea îi va purta pică lui Michel şi de acum înainte îi va face mult rău în cartierul lui. Pe urmă moare copilul Louisei Marquez, prima femeie pe care o asistase Michel la naştere. Sifilis ereditar. Se născuse orb şi cu un ficat enorm. Nu încăpea nici o îndoială. Dar trebuie să taci. Secret profesional. Brutăresei, vînzătoarei de la băcănie, care îl chestionează, Michel le răspunde prin cuvinte vagi. Marquez şi nevasta lui tună şi fulgeră împotriva lui Michel şi răspîndesc peste tot zvonul că e vina lui, că el l-a ucis pe prunc !

Guffroy, un mic fermier din vecinătate, soseşte într-o zi cu automobilul, plîngîndu-se de colici insuportabili. Apendicită supraacută. Guffroy spune că trebuie să isprăvească aratul. Michel se răsteşte, reuşeşte să-l facă să înţeleagă că e vorba de viaţa lui, îl ia cu el, apucă aproape cu forţa volanul maşinii, îl conduce pe Guffroy mai întîi la fermă, pentru a o avertiza pe soţie, apoi la clinica Lequesnoy. Omul este operat. În aceeaşi seară, Lequesnoy îi arată în chiuvetă apendicele plin de puroi. Asta nu-l împiedică pe Guffroy, o lună mai tîrziu, să-i spună lui Michel, care se bucură de vindecarea lui :

— Ei, aş ! M-aş fi descurcat şi fără operaţia asta. Şase mii de franci !

Daudenaerde, negustorul de fiare vechi, mănîncă prea multe moluşte şi peşte. Într-o dimineaţă, dureri foarte serioase într-o parte a pîntecelui. Michel îi recomandă operaţie. Daudenaerde refuză net. Michel nu poate insista prea mult. Mereu aceeaşi delicată problemă a împărţirii onorariilor cu chirurgul. Medicul avînd beneficiul lui la operaţie, sfaturile lui devin puţin suspecte. De altfel, printr-o minune, Daudenaerde se vindecă singur. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Michel îl întîlneşte vesel la Gaby van Houtten, patroana cea grasă a băcăniei.

— Ei, merge ?

— Da, da ! strigă Daudenaerde, în fața tuturor. Vedeți că m-am descurcat !

— Ați avut noroc.

— Noroc ! Deloc. Știți ce-am făcut ? M-am dus la Breuil, la bătrînul Breuil, vraciul din Laneuville. Mi-a dat ulei de ricin și un praf să-l beau într-un gălbenuș de ou ! Și iată-mă ! Ați putea să vă trimiteți acolo bolnavii, domnule doctor, vor fi repede pe picioare. Vreți să vă dau adresa ?

Toată lumea rîde.

Așa că fermierul Guffroy, cînd află povestea, regretă și mai mult cei șase mii de franci cît îl costase operația.

Daudenaerde îi făcu atîta reclamă lui Breuil, încît la sfaturile lui, Toutelong, un amărît, durîndu-l burta, se hotărăște să se ducă la renumitul vraci... Se întoarce înarmat cu un praf minune, îl înghite... La ora patru dimineața, Michel, trezit cu bătăi puternice în ușă, sosește pentru a constata dezastrul.

— Operație !

Este întotdeauna ciudat să trebuiască așa, dintr-o dată, o operație rapidă și încă pentru colici. Doamna Toutelong, o femeie cumsecade dar cam naivă, se duce cu fetița ei să ceară sfat la patronul soțului ei, Hesdelot, care-i vorbește de doctorul Jacquinet...

Jacquinet, marea celebritate a ținutului, sosește la ora nouă. Profesorul ăsta îi amintește lui Michel de tatal lui : șchiopătează vizibil. În urmă cu cîțiva ani i-a fost amputat un picior. Un tip de treabă, dar destul de mîndru de prestigiul lui. Discută cu Michel, nu-i de acord cu el. După părerea lui, cazul nu e prea grav, se mai poate aștepta. Și operația prezintă riscuri : Toutelong are inima îngroșată, albumină. E ceva adevărat în părerea asta. Michel cedează, convins să mai aștepte. Toutelong moare.

O săptămînă mai tîrziu, Michel se întîlnește cu Jacquinet, îi vorbește de moartea aceluia. Jacquinet se întunecă :

— Îmi pare rău, mărturisește el. Ar fi trebuit să vă ascult...

Are acrul preocupat. Se gîndește, își aduce aminte, se liniștește :

— Totuși, nu încape îndoială, operația era periculoasă. Cu asemenea urină ! Ați văzut analiza !

Totuși, rămîne nefericit, chinuit de ceva ce seamănă întrucîtva cu remuşcarea. Ar fi trebuit să opereze sau nu ? Era cu totul sigur, examinîndu-l pe Toutelong, că răspunsul era nu ? Absolut sigur ? Nu s-a lăsat condus de puțină vanitate, de orgoliu, de o mică dorință de a face pe „profesorul" în fața tînărului confrate și a acestor oameni, de a dovedi că nu l-au chemat degeaba ? Jacquinet este un scrupulos. În adîncul lui se știe preocupat de renumele pe care îl are. I se întîmplă — și și-o reproșează — să cedeze nevoii de a da lecții neînsemnatului medic de cartier. N-a făcut-o și de astă dată ? Degeaba încearcă Michel, care simte toate astea, să se arate cordial și liniștitor, Jacquinet îl părăsește și se îndreaptă șchiopătînd spre mașina lui, trist și preocupat.

Jacquinet și-a pierdut piciorul în gara Leuze. Se afla la bufet, cînd s-a întîmplat marele accident cu cîțiva ani în urmă : expresul de Bruxelles, cu șaptezeci de kilometri pe oră, a izbit puternic un personal oprit în stație. În locomotiva expresului, sub cincizeci de tone de huilă și de oțel, a fost prins mecanicul, zdrobit de la mijlocul trupului și ars tot. Condamnat la moarte, el continua totuși să trăiască și implora să vină cineva să-l termine. Cu prețul unor eforturi de neimaginat, strecurîndu-se printre tablele încinse și rupte în bucăți, profesorul s-a strecurat pînă la el cu morfină. A rămas lîngă om mai mult de o oră, culcat pe burtă, pe jumătate copt, înăbușindu-se în oxidul de carbon și strivit sub dărîmături. Cînd mecanicul avea dureri prea mari, îi făcea cîte o injecție în singurul loc pe care-l putea atinge : un pumn. Din cînd în cînd se mai prăbușeau niște sfărîmături, strivindu-i ceva mai mult pe cei doi oameni.

— Omorîți-mă ! implora nenorocitul. Ar fi fost cruțat de chinuri inutile. Iar Jacquinet s-ar fi putut retrage, și-ar fi putut salva viața. Dar un medic nu poate ucide un om. Jacquinet îi făcu din nou morfină și rămase acolo în vreme ce deasupra capului lor se făcea cu aparatul de sudură o gaură în locomotivă. Cînd au ajuns la ei, mecanicul tocmai murise. Și o tablă mare care alunecă în ultima secundă îi tăie piciorul lui Jacquinet.

Este un om ca toți ceilalți. E mîndru de titlurile sale. Are micile lui vanități, micile lui slăbiciuni. Nu-i displace, cînd se ivește prilejul, să-l facă să simtă pe un tînăr confrate care debutează toată greutatea științei lui. Un

om... Dar ceea ce-l salvează este meseria, meseria de medic, care dintr-o dată, imperativ şi brutal, îi dictează într-o bună dimineaţă acestui om, care nu valorează mai mult decît alţii, datoria categorică de a deveni un erou.

— Duminica viitoare, îi spusese Evelyne în cursul săptămînii, dacă vrei, mergem la ţară, departe, foarte departe, spre Belgia, peste cîmpuri...

Acestei flori de cîmpie nu-i plac decît astea : pămîntul, vîntul, micile drumuri şerpuite care duc la fermele vechi. O plimbare peste cîmpuri este marea ei sărbătoare, să-l asculte tăcută pe Michel care vorbeşte, se înflăcărează, face mari proiecte de viitor, de fiecare dată altele. Dar duminica următoare se întîmplă că Michel, care a petrecut o noapte albă, doarme pînă după prînz. Degeaba se supără el de fiecare dată, Evelyne se fereşte să-l trezească. Sau apare un mic bolnav, care tuşeşte ciudat, pe care cu adevărat nu-l poţi lăsa aşa o zi întreagă. Sau o hemoragie abia oprită şi care poate porni din nou, sau o hernie strangulată pe care un bătrîn încăpăţînat refuză să şi-o opereze. Trebuie să ai răbdare, să aştepţi bunăvoinţa bolnavului, să fii acolo, prezent, pentru ca în momentul în care bătrînul încăpăţînat va consimţi în sfîrşit să se lase salvat, să nu mai piardă încă o oră căutînd un medic. Rezultatul este că cei mai adesea duminicile le petrec acasă sau în grădină, strîngînd frunzele moarte ale toamnei, sau lipind hîrtie colorată pe pereţii bucătăriei, pentru a înveseli domeniul Evelynei.

Într-o sîmbătă dimineaţa, familia Daubian îl cheamă pe Michel. Menaj sărac, fără copii, foarte demn. Femeia vrea cu orice preţ copii, trece prin sarcini dureroase, culcată trei, patru, cinci luni într-un şezlong, ca să ajungă de fiecare dată la o pierdere şi pentru a o lua totuşi de la capăt. Şi în timpul ăsta soţul face menajul, spală rufele, vesela, după orele lui de slujbă. De data asta doamna Daubian pierde o sarcină de patru luni. Ar trebui un chiuretaj. Dar cei doi Daubian nu consimt. Prevenit, Lequesnoy aşteaptă la clinică pînă seara, apoi pleacă la mare cu maşina pentru week-end. Nu mai rămîne decît un singur chirurg : Roy. Puţin împotriva voinţei lui, Michel îl cheamă, pentru prima oară. Roy soseşte.

— Chiuretaj indispensabil. Hotărăşte-o repede pe bolnava dumitale, dragul meu. Mîine dimineaţă merg să ţin o expunere la Congresul de Chirurgie de la Bruxelles. Uite, îmi amîn plecarea pînă la prînz.

Duminică la prînz, Daubian-ii nu sînt încă hotărîţi. Michel îi telefonează lui Roy.

— Înnebunitor ! înjură Roy. Nu mai sînt decît eu aici ! Toată lumea a plecat ! O aşa încăpăţînare este o idioţenie !

Urlă un minut.

— În sfîrşit ! Cu atît mai rău ! Îmi ratez Congresul ! Mai întîi datoria. Nu pot s-o las să moară pe femeia asta. Încearcă s-o faci să se hotărască, Doutreval. E timpul pentru ea !

Seara, la ora şase, doamna Daubian acceptă chiuretajul. Roy o operează, o supraveghează pînă luni şi ratează Congresul. Michel începe să-l vadă pe Roy cu un ochi mai prietenos.

O dată cu iarna, un automobil devine indispensabil.

— De altfel, îi spune Seteuil, treci drept un „pedestraş", un sărăntoc... Nu te vei bucura niciodată de stima nici a celor bogaţi, nici a celor săraci.

— Poate că o bicicletă...

Seteuil izbucni în rîs.

— Dacă ţii să te compromiţi de tot, cumpără-ţi o bicicletă. În felul ăsta îţi pierzi orice drept la respectul oamenilor !

— Rosselet merge pe jos !

— Rosselet e bătrîn. Are peste şaptezeci de ani. La vîrsta asta se presupune că nu-ţi place prea mult să scoţi capul într-un carburator. Poate să se facă pur şi simplu că-i place mersul pe jos, bietul de el. Deşi, în realitate, poţi să mă crezi că nu-l încîntă prea tare să bată ţinutul cu piciorul, în căutarea celor patru, cinci clienţi care-i trebuie în fiecare zi pentru a-şi asigura existenţa ! Dar tu de ce nu te înţelegi cu Lequesnoy ? Abia aşteaptă ! Îţi va plăti ratele, vei avea Citroën-ul tău pînă în cincisprezece ale lunii ! Mai sînt şi laboratoarele amestecate în combinaţia asta. Ai putea să te înţelegi...

În cele din urmă, Michel găsi la Souchey, garajistul din Grand' Place, o „C. 4" destul de uzată, dar cu motorul refăcut. Souchey îi cere pe ea şase mii, împărţiţi în şase

rate. Michel semnează ratele. Întoarcerea acasă la volanul Citroën-ului este un moment glorios. Evelyne îi inspectează interiorul, pernele, storurile, nu spune nimic. Dar luna următoare, dimineața, cînd ajunge la hangarul în care se află „C. 4", deschide portiera și nu-și mai recunoaște mașina. Pe stofa banchetelor curățate se află huse curate de dantelă, apretate, imaculate. Și nimeni n-ar recunoaște în aceste huse vechile perdele ale fostului proprietar al casei. O pernă mare de satin roșu, rest dintr-un halat de baie, se lafăie pe bancheta din spate. Bucăți din mocheta mîncată de molii din salon, tăiate artistic, acoperă podeaua, ca un luxos covor grena. Și nu lipsește nici frumoasa păpușă arătîndu-și jupele de mică marchiză, o păpușă de porțelan îmbrăcată într-o bucată de mătase veche, cum a învățat Evelyne să facă, altădată, în sanatorii. Amintirea trecutului...

Și instalarea telefonului costă scump. Pe urmă, Michel are nevoie de o pereche de pantofi noi și de un costum. În fiecare seară, în vreme ce el își citește în pat revistele de medicină, Evelyne îi perie hainele, îi calcă pantalonii, îi schimbă batista, întărește un nasture, reface o cusătură, face din cîteva înțepături o cîrpitură invizibilă. A fost remaieză, știe să „stopeze". Pe urmă pregătește rufărie curată, guler, batistă, cravată, îi dă cu cremă pe pantofi, încearcă grosimea tălpilor să nu le lase să ajungă pînă la tocirea ireparabilă. Pantofii sînt marea ei grijă. Michel îi termină foarte repede. O neliniștește mult și apropierea frigului. Michel n-are decît un pardesiu de toamnă, foarte subțire. Uneltește cu menajera și o pune pe aceasta să cumpere de la Lausefeld, fără știrea nimănui, trei metri dintr-o bucată de stofă de lînă creață, scămoșată pe margine și vîndută ieftin la solduri. Nu mai rămîne decît să economisească pentru a-l plăti pe croitor.

„Recomandați produsele noastre clientelei voastre, spun reprezentanții laboratoarelor de specialități farmaceutice, prescrieți pilule Cruchon pentru ficat și o să ieșiți în cîștig. Sau vă plătim la sfîrșitul fiecărei luni ratele automobilului, pe care vi-l oferim..."

„Vreți țigări ? Abonamente la «Illustration» ? Întreținerea gratuită a mașinii dumneavoastră ? O croazieră în doi gratuită la Cap-Nord ? O colecție de timbre ? Un serviciu de argintărie de treizeci și șapte de piese a cîte o sută cincizeci grame de argint ? Toate astea sînt ale

dumneavoastră, spun ceilalți. Prescrieți numai supozitoarele Tonitroul..."

— Alte laboratoare, explică Seteuil, dau anunțuri de inserat în ziare : „Căutăm colaboratori medicali". Și pe medicii strîmtorați care acceptă umilirea îi fac să semneze angajamentul scris că vor recomanda drogurile lor, în schimbul a treizeci la sută din beneficiu la flaconul vîndut.

— Dar cum pot ști că medicul a prescris cu adevărat produsul lor ? întreabă Michel.

— Oh ! răspunde Seteuil, nu sînt deloc proști ! În ambalajul fiecărui flacon se află o mică fișă roșie : Trimiteți-ne cinci astfel de fișe, cu numele medicului dumneavoastră, și veți primi un flacon gratuit... Vezi, bolnavul însuși le servește de controlor !

Vin să-l vadă pe Michel și directori ai unor case de sănătate.

— De ce nu ni-i trimiteți niciodată pe bolnavii dumneavoastră, domnule dragă ? Vă dați seama că n-ați ieși în pierdere. Ce remiză trebuie să vă oferim ?

Mai sînt și stațiuni termale, mari hoteluri care ar voi să-l convingă pe Michel să „gonească" clientela spre ele. Un director de sanatoriu particular chiar îi propune :

— Să ne înțelegem, trimiteți-ne clienți și vă voi chema de șase ori pe an să-i consultați pe bolnavii mei. Vă ajunge atît ? Vreți zece consultații ? La trei sute de franci una, înseamnă totuși trei mii de franci. O nimica toată... Dar în sfîrșit...

Ascultîndu-l, Michel se gîndește la sfîrșitul lui de lună strîmtorat, la oboseala Evelynei. Acest „nimica toată" n-ar pica tocmai rău în buget...

Exact la trei uși deasupra lui Templemars, confratele lui Michel, a venit să se stabilească un nou concurent „Holmont, doctor în medicină, specialist în căile respiratorii", anunță placa de aramă. Un ins de familie bună, care sacrifică trei sute de mii de franci pentru instalare. Face curînd ravagii în slaba clientelă a lui Templemars îi atrage spre el pe clienții cei mai credincioși ai lui Michel. Raxe X, raze ultraviolete, diatermie, se găsesc de toate la el, toate mașinăriile imaginabile, o grămadă de instrumente șlefuite, nichelate, cromate, complicate și lucitoare după pofta inimii, care exercită asupra bolnavilor o fascinație irezistibilă. Holmont ia foarte scump. Șaizeci

de franci vizita. La preţul ăsta trebuie că eşti bine îngrijit ! Şi pe urmă, e vorba de un specialist ! Cu un cabinet în întregime alb, emailat, asemănător unei săli de operaţii. Fără să mai pui la socoteală infirmiera care-ţi deschide uşa : o infirmieră în halat şi cu bonetă cu un voal lung, elegant. Michel pierde unul după altul o duzină de clienţi pînă atunci de neclintit, care se precipită la Holmont ca să se lase, plini de entuziasm, înţepaţi cu ace în coaste şi să suporte chinul pneumotoraxului, de care Michel, credincios lecţiilor lui Domberlé, bătrînul lui dascăl, încearcă în măsura posibilului să-i ciuţe. Şi pentru că Holmont înţeapă, ciopîrţeşte şi injectează fără milă, este socotit foarte eficace, se spune : „Perfect, iată unul căruia nu-i e teamă să-i tragă tare ! Vindecă energic ! Cere mult, dar primeşti din plin pentru banii tăi !"

Masseuart, farmacistul, dă acum adevărate consultaţii în prăvălia din spate, îşi aranjează un mic laborator de produse radiestezice. Iar marile farmacii organizează turnee cu autocamioane în satele din întreaga regiune, un adevărat colportaj farmaceutic. Acum ţăranii aşteaptă trecerea camionului, îl opresc pe şofer, îi cer „ceva pentru reumatism şi pentru gută". Mai sînt şi dintr-aceia care-i zic „domnule doctor". Dă cu gravitate sfaturi medicale. Şi asta se face în toată Franţa. O concurenţă în plus pentru medicii care numai de aşa ceva nu mai aveau nevoie. Maufray, negustorul de plante medicinale, lansează noi ceaiuri contra reumatismului, inserează în cotidienele din regiune anunţuri după anunţuri, atrage spre el o mulţime de oameni creduli în virtuţile plantelor şi ale ierburilor. La Laneuville, Breuil tămăduitorul, la ocazii hipnotizator, face magie neagră, îi magnetizează pe nenorociţi pentru a-i convinge că s-au vindecat...

De la Paris, vine în fiecare săptămînă doctorul Louvier, trage la hotel, îşi anunţă prezenţa printr-o publicitate teribilă, ameţeşte două sute de persoane şi se întoarce la Paris după ce şi-a făcut plinul cu douăzeci de mii de franci. O sută de franci înţepătura. Opt sute de franci zece şedinţe. Cum cei mai mulţi dintre „înţepaţi" nu mai revin după a treia şedinţă, e oricum un cîştig.

Pe urmă se deschide tîrgul comercial de la Lille. Aici toată lumea se pasionează după anumite mici aparate electrice terminate cu becuri de sticlă, care împrăştie,

se pare, raze ultraviolete. Astea vindecă tot. conservă frumusețea tenului și virilitatea. Timp de săptămîni, Michel nu mai vede la el nici un reumatic. Compania de electricitate trebuie să schimbe în comună nenumărate contoare electrice pentru a le înlocui cu altele mai puternice. Furia începe tocmai să se stingă, cînd Holmont, care cochetează deschis cu partidul politic al lui Becquerel și al lui Mooreman, deputatul-primar, obține de la Mooreman autorizația de a deschide încă un dispensar în oraș. Acesta nu este absolut necesar, mai sînt încă patru, tot atîtea cîte partide politice, fiecare partid avîndu-l pe al său. Dar Holmont se bizuie pe dispensar ca să-și facă reclamă și clientelă. De altfel, el anunță în ziare că face o reducere de patruzeci la sută membrilor partidului său la prezentarea carnetului.

Acesta este cel mai teribil dușman : statul. comuna, cu dispensarele, spitalele, sanatoriile lui, cu întreaga lui medicină gratuită și socializată, cu toate azilurile lui devenite de altfel indispensabile pentru mizeria omenească, pentru că n-a știut să creeze singurul lucru ce ar fi făcut spitalul inutil : cămine adevărate. Chiar și cei bogați se duc acum acolo. Failly măcelarul își duce copilul cu automobilul la dispensar, pentru a primi gratuit ser de cal. Hesdelot, morarul, profită de călătoriile lui la Paris pentru a se întoarce cu radiografii pe care și le face „pe datorie" în dispensarele capitalei, fără riscul de a fi recunoscut. Toată lumea prinde gustul pentru sistem, nimeni nu mai vrea să plătească.

Și totuși, cînd în 1851 medicii au acceptat să îngrijească gratuit în spitale, nu era vorba, în lege ca și în cugetul lor, decît de un gest de pură caritate consimțit față de cei sărmani. Dar cine-și mai amintește de asta ! Medicul a devenit instrumentul gratuit al binefacerilor publice și al dărniciilor electorale.

Capitolul al doilea

ÎN TOAMNA ACEEA, cînd se întoarse la Paris pentru redeschiderea Parlamentului, Guerran își uimi toți prietenii cu zelul, veselia și vioiciunea lui. El fu cel care

conduse în decembrie atacul împotriva cabinetului Dauret şi care torpilă ministerul.

Géraudin îi furnizează armele. Géraudin, a cărui clinică îşi pierdea clienţii pe zi ce trecea, vedea de un an cu nelinişte terminîndu-se lucrările la marea policlinică a „Societăţii de ajutor reciproc meşteşugăreşti". Preşedintele societăţii, Gaffiaux, un soi de aventurier îndrăzneţ, visa să centralizeze în această policlinică deschisă publicului toate operaţiile chirurgicale din ţinut. Pentru chirurgii regiunii ameninţarea era mare.

În război cu ei, acuzîndu-i de a practica un tarif excesiv faţă de membrii Reciprocei, Gaffiaux se angaja ca o dată cu terminarea clinicii, să impună chirurgilor preţurile acesteia, să-i silească să vină să opereze la el, la tariful ce-i va conveni lui. Şi dacă ei ar fi refuzat, urma să cheme de la Paris patru-cinci începători fără avere, care ar fi prea fericiţi, contra unui „preţ fix" rezonabil, să facă toate operaţiile din clinica lui.

Trecutul lui Gaffiaux era tulbure. Prin dejunuri copioase, dărnicii şi manevre abile, tipul ăsta îndrăzneţ pusese stăpînire pe Societate. Conducătorii Reciprocei erau aproape toţi înscrişi în partidul republican social, al cărui şef pentru întreaga Franţă era Dauret şi a cărui secţiune din Maine-et-Loire era prezidată de Rebat, avocat, confrate şi concurent serios al lui Guerran. Gaffiaux începu prin a-l duce de nas pe Rebat. Îl luă drept consilier, îi plăti onorarii fastuoase. Încîntat, Rebat îl introduse pe Gaffiaux în partidul republican social. Aici, în cîteva luni, Gaffiaux îşi asigură o impunătoare majoritate de simpatizanţi. Procedeul lui era foarte simplu, cumpăra dintr-o dată două sute de carnete ale partidului şi le oferea prietenilor săi. În felul acesta, mulţumită partidului republican social, Gaffiaux îşi adjudecă preşedinţia Reciprocei meşteşugăreşti şi ţărăneşti, societate de ajutor mutual care asigură membrilor săi gratuitatea îngrijirilor medicale.

Gaffiaux exploată din plin situaţia pe care o avea. La palatul Reciprocei, unde se ţineau de altfel întrunirile partidului, puse să se construiască încă o aripă, unde îşi amenajă nişte apartamente princiare. Instalat, încălzit, luminat fără nici o plată, nici măcar pentru treburile casei, el dispunea de trei maşini şi de doi şoferi. Ceea ce nu-l împiedica să facă să i se ramburseze de două ori fiecare tichet de clasa întîi pe care îl lua pentru

Paris, dat fiind că se ducea acolo în dubla calitate de administrator al Reciprocei şi de delegat al partidului. Cînd fusese vorba să se construiască pentru respectiva Reciprocă un sanatoriu, pe urmă faimoasa policlinică, Gaffiaux, ca simplu particular, îi revîndu lui Gaffiaux administratorul terenuri pe care plătise trei sute douăzeci şi cinci de mii de franci în total şi pe care le cedă cu generozitate pentru patru milioane trei sute de mii de franci. Ocoli licitaţia publică, obligatorie totuşi, alese planul unui arhitect care, din întîmplare, era nepotul lui, şi-i încredinţă conducerea lucrărilor. Toate furnizările de molon, ciment, nisip, ţiglă şi cherestea le făcu o firmă de materiale de construcţii, care tocmai îi oferise lui Gaffiaux un loc în Consiliul ei de administraţie.

Apărură nenumărate plîngeri. Rebat reuşi să-l facă pe Gaffiaux să treacă neatins prin toate aceste pericole. Pe urmă izbucni un mare scandal, al Băncii de avînt industrial pe care o administra Gaffiaux. Se servise de aceasta pentru a-şi asigura în diverse întreprinderi metalurgice un pachet de acţiuni cu vot multiplu, care, fără prea mulţi bani cheltuiţi din pungă, îl făcuseră stăpîn al întreprinderilor. Odată ajuns aici, suspendă brusc, pentru o anume perioadă, plata dividendelor şi folosi beneficiile pentru a îmbunătăţi utilajul. La Bursă, o acţiune care nu mai aduce dividende intră în degringoladă. Regula este constantă. Gaffiaux aşteptă ca acţiunile să ajungă la o treime din valoarea lor reală, le cumpără din nou prudent, în pachete mici, şi fără nici o abatere aparentă de la legi, deveni proprietar al mai multor firme metalurgice din regiune. Dar din cauza unor indiscreţii, o nouă cascadă de plîngeri sosi la Parchet.

Rebat îl apără pe Gaffiaux pas cu pas, se zbătu, alergă pe la ministere, obţinu de zece ori amînări, cîştigă timpul de care avea nevoie. Cînd epuiză toate şiretlicurile, cînd deveni evident că afacerea îşi va urma cursul în justiţie, i-l prezentă pe Gaffiaux lui Dauret, omul politic, şeful partidului republican social.

Se întîmpla ca Dauret să fie el însuşi ameninţat tocmai atunci de mari dificultăţi financiare. Om politic strălucit, dar fără avere, se căsătorise cu şase ani în urmă cu o americană, Mrs. Rosamond Winham, fosta soţie a lui Harundson, regele trustului norvegian al chibriturilor. Mrs. Winham îi adusese lui Dauret o zestre regală.

„Dauret daurit ul", îi spuneau indivioşii la cameră. Dar, după trei ani de căsătorie, Dauret, ministru al artelor frumoase timp de cîteva luni, se arătă interesat dintr-o dată, dincolo de orice închipuire, de o mică dansatoare, figurantă la operă. Îi asigură acesteia o înaintare rapidă. În acel moment, ea turna în *Cavalcada amorului*, marele film al anului, în care îi era rezervat rolul de primă vedetă. Din nefericire, fosta Mrs. Rosamond Winham află de interesul brusc al soţului ei pentru Artele frumoase. Nu împărtăşi deloc admiraţia lui pentru celebra vedetă, obţinu probele materiale că această admiraţie se manifestase cu o căldură excesivă, şi ceru al doilea divorţ, pe care îl obţinu. Necazul nu era prea mare. Dar Dauret era condamnat să ramburseze dota. O bună parte din aceasta lipsea.

Tocmai atunci, Rebat îi puse faţă în faţă pe Dauret şi Gaffiaux. Gaffiaux dădu fondurile pentru completarea a ceea ce lipsea din dotă. Dauret îi spuse două cuvinte vărului său, procuror general. Aşa încît Gaffiaux obţinu în faţa tribunalelor o nouă serie de amînări surprinzătoare. Pe urmă, Dauret intră în combinaţia lui Barbet, liderul „Centrului democratic", care fu preşedinte al Consiliului trei zile. Dauret ceru şi obţinu portofoliul Justiţiei. Trei zile mai tîrziu, ministerul se prăbuşi. Dar de luni pînă miercuri se pot face o mulţime de lucruri, ca, de exemplu, să asiguri o neurmărire pentru un prieten. În felul ăsta obţinu Gaffiaux o neurmărire în afacerea Băncii avintului industrial. Puţin după aceea, Dauret deveni minis u de război, şi Gaffiaux, care nu fusese decît un ambusc t murdar în 1914, obţinu Legiunea de onoare cu titlu militar.

Géraudin relevase cu răbdare toate aceste fapte, întocmi un dosar zdrobitor, pe care i-l aduse lui Guerran.

Izbucni astfel scandalul Gaffiaux. Dauret nici nu mai aşteptă interpelarea. Îşi dădu demisia, se retrase la pensie pentru cîţiva ani, ceea ce îngădui mulţimii să uite scandalul. Pentru el asta era o lovitură dură : prietenii îl vedeau deja la Elysée în cinci, şase ani.

Noul preşedinte al Consiliului îi rezervă bineînţeles lui Guerran un loc în formula sa. Guerran alese ca de obicei Ministerul Agriculturii.

Săptămîna următoare, un mandat de arestare punea capăt carierei lui Gaffiaux. Reciproca meşteşugărească şi

țărănească era ruinată, partidul republican social discreditat prin șefii săi. Guerran fu cel ce se însărcină să-l „execute" pe Rebat avocatul, președintele partidului. La Angers, Rebat era cel mai aprig și mai răzbunător concurent al lui Guerran. Convocat, sosi în strada Varennes la Ministerul Agriculturii, unde Guerran îl primi fără amabilitate. Rebat își făcuse o concepție ciudată despre rolul său de consilier juridic. În fond, nu făcuse niciodată altceva decît să-și ajute clientul să păcălească justiția. Guerran îi vorbi despre Consiliul Asociației, despre o posibilă radiere. Rebat se prăbuși, se smiorcăi, imploră... Avea doi copii, fiul lui era atașat la Parchet, visase să devină procuror al Republicii. Fiica lui urma să se mărite luna următoare... Pomeni despre buna lui credință înșelată, despre confraternitate. Lui Guerran i se făcu milă de el, se mulțumi să-i spună cu cruzime, în tête-à-tête-ul din cabinetul său ministerial, că nu este decît o canalie, care nu merita nici măcar scandalul ce s-ar fi iscat în jurul lui și din pricina căruia ar fi ieșit mînjită onoarea întregului Barou. Cu platitudine josnică, Rebat zise : „Da, e adevărat, recunosc, sînt un ticălos..." și ieși din minister copleșit de rușine, dar salvat.

Guerran fu așa de dezgustat de toată povestea, încît nu se putu stăpîni să n-o istorisească copiilor și Juliennei în seara următoare, la Angers, unde se întorsese pentru week-end.

Toată săptămîna aceea, Fabienne nu-l revăzu pe Guerran. Lucra la clinica Epidauria. Află ce se petrecea numai din ziare. Nu îndrăznea nici măcar să-i telefoneze la minister. Trecuse de trei ori pe la micul apartament din Quai aux Fleurs să afle vești despre el. Guerran nu se întorsese încă, locuia la minister. În luna următoare află că Guerran o căutase la telefon în timpul cînd ea ieșise din clinică pentru cumpărături. Îndrăzni să-i telefoneze ea.

Se învoi de la doctor, se îmbrăcă, coborî pe scări pînă la micul bar unde se ducea adesea dimineața să mănînce un corn cu cafea la filtru cu frișcă și deschise un anuar :

Ministerul Agriculturii : strada Varennes.

Telefon : DANTON 81—51 la 81—97...

Asta însemna patruzeci de numere! Pe care să-i aleagă? Fabienne se hotărî pentru 81—97 şi se duse să se închidă într-o cabină telefonică.

Era chiar numărul dorit. O voce de femeie îi răspunse imediat :

— Da, domnişoară, Ministerul Agriculturii. Domnul ministru? Doriţi să-i vorbiţi? din partea domnişoarei Doutreval? Vreţi să aşteptaţi o secundă?

Şi două minute mai tîrziu, plăcuta voce sonoră a lui Guerran.

— Scumpa mea! În sfîrşit! Vino iute! Da, da. Îţi spui numele. Eu îl avertizez pe uşier. Repede!

După cîteva minute, un taxi o lăsa pe Fabienne în strada Varennes, în faţa uşii mari, cu două canaturi, a ministerului.

Intră în clădirea enormă, merse pe un culoar, împinse o uşă cu geam, se trezi într-o galerie fără capăt în care dădeau uşile de la o mulţime de birouri. Pe jos era o mochetă groasă şi uzată. La ferestre, draperii grele. Ici şi colo, în ambrazura ferestrelor, cîte un scaun Louis XVI. Un lux oficial şi prăfuit, în căldura apăsătoare a caloriferelor. Funcţionari, şefi de birou treceau de la o uşă la alta. Pe banchetele tapiţate, uşierii îşi ascundeau cu mîna căscatul. Prin golurile cu ferestre murdare se vedea o mare curte interioară, pavată şi mohorîtă. Fabienne merse pînă la capătul galeriei fără să întîlnească vreun obstacol. Aici, uşierul o opri. Ea îşi spuse numele.

— Domnul ministru vă aşteaptă, zise uşierul. Vreţi să mă urmaţi?

I-o luă înainte pînă la o uşă înaltă, dublă, bătu, deschise, se dădu în lături pentru a o lăsa pe Fabienne să treacă.

Cabinetul ministrului era o încăpere enormă, mobilată numai cu fotolii, cu un birou mare şi un şemineu monumental. Ferestrele dădeau în strada Varennes. În spatele biroului, pe perete, o pînză uriaşă într-un cadru cu muluri masive, aurite, ilustra panseul lui Sully : „Aratul şi păstoritul sînt cele două mamele ale Franţei".

La biroul lui, Guerran lucra. Înălţă capul, o recunoscu pe Fabienne, veni spre ea cu o privire iluminată.

Toată ziua, Fabienne îi servi lui Guerran de secretară. O instalase în faţa unui munte de cărţi poştale, scrisori şi telegrame de felicitare.

— Vei răspunde la toate astea. Instalează-te într-un birou. Ia două dactilografe. Îi vei dicta uneia, în vreme ce cealaltă va bate la maşină. Fii atentă să-ţi adaptezi formulele, după cum este vorba de primari, de sindicate, de prieteni, învăţători, federaţii agricole... De altfel, un şef de birou va revedea totul. Ştii că am aici şapte sute cincizeci de responsabili ! Cum ai vrea ca un ministru care nu rămîne în post decît şase luni să se ocupe de tot ? Pe curînd, micuţa mea ! Prînzim aici.

Fabienne lucră toată dimineaţa. La ora unu, prînziră împreună în apartamentul rezervat ministrului, în spatele birourilor, care dădeau în curte. Fu foarte vesel. După-amiază, Guerran o duse pe Fabienne la Cameră, în automobilul ministerial, un Renault lung care arbora cocarda tricoloră. Guerran se duse să-şi ia corespondenţa, dădu o raită pe la bibliotecă. Fabienne îl aştepta afară. Se întoarseră la minister la ora patru. Pînă seara, Guerran primi, dădu telefoane, îşi convocă şefii de serviciu, puse la punct alcătuirea cabinetului său, îi văzu pe însărcinaţii cu misiuni, pe corespondenţii la Cameră şi în Senat. La ora opt seara, putură în sfîrşit să evadeze, să se ducă pînă la Larue, lîngă biserica Madeleine, să cineze împreună, în tête-à-tête. Oamenii îl recunoşteau pe Guerran şi şuşoteau în jurul lor. O uşoară vanitate agreabilă o ameţi pe Fabienne în mod plăcut. Se întoarseră pe la ora unsprezece seara la minister, unde pe Guerran îl aşteptau încă două sute de lucrări de semnat. Guerran semnă pînă la ora unu noaptea, apoi o duse pe Fabienne la clinică.

Noutatea acestei existenţe o încînta pe Fabienne, deşi îi dădea o ciudată impresie de superficial şi inutilitate. Guerran îşi petrecea o bună parte din timp semnînd lucrări pe care nu le cunoştea. Pe urmă mai erau şi recepţiile : miercurea şi vinerea, deputaţii şi senatorii defilau pe la minister, pentru a cere favoruri, protecţii, să-l recomande pe unul, să-l „pistoneze" pe altul, să obţină o rozetă, o panglică, Meritul agricol... Trebuia să-i primească pe toţi cu cordialitate, dar cu imperceptibile nuanţe, după cum era vorba de membri ai partidului, ai majorităţii sau ai opoziţiei. Trebuia să acorde fiecăruia cîte ceva, dar dozînd favorurile, mulţumindu-i pe toţi, satisfăcîndu-i mai ales pe prieteni. Guerran asculta, discuta, promitea, îi

chema, în prezența deputatului sau senatorului, pe șefii lui de birou, dădea instrucțiuni. Parlamentarul pleca mulțumit. În celelalte zile, erau primite nenumărate delegații ale tuturor sindicatelor agricole din Franța, venite să protesteze în legătură cu un tarif de tăiere prea ridicat la Quimper-Corentin, sau cu drepturile de export care dăunau comerțului cu șvaițer la Lons-le-Saunier. Între timp, ședințele Camerei îl acaparau pe Guerran adesea de la ora trei la ora cinci și uneori pînă la miezul nopții. Și mai erau consiliile de cabinet, consiliile de miniștri, inaugurările, discursurile duminicale și turneele în provincie.

Numai pentru corespondență avea nevoie de șase secretare. O avalanșă de solicitări, reclamații, cereri, și de asemenea denunțuri anonime. Răspundea tuturor scrisorilor semnate. O simplă cerere de învoire pentru muncile agricole pentru un soldat de clasa a doua necesita un răspuns către cel interesat, un aviz la Ministerul de Război, o copie adăugată cererii, o anchetă, un răspuns de la Ministerul de Război și o a doua scrisoare soldatului în cauză !

Erau momente cînd Fabienne regreta clinica. Aproape că nu mai era deloc de găsit acolo. Pentru că nu era plătită, se considera liberă. Poate că și Godefrin, patronul ei de la clinică, bănuia ceva, pentru că se arăta teribil de rezervat. Totuși, în toiul agitației sterile din marele minister, Fabienne se gîndea uneori cu melancolie la un anume bolnav, la influența directă, neștiută și binefăcătoare pe care o avusese asupra lui, stîndu-i la căpătîi...

Pe urmă se ducea la film cu Guerran. Dintr-o dată, în mijlocul actualităților, apărea chipul „tînărului ministru al Agriculturii". Radioasă și vanitoasă, uita din nou totul. Nu citise niciodată atîtea ziare și cu atîta atenție. O pasionau ședințele de la Cameră, rapoartele.

Vestea că Guerran face parte din noul guvern îi ajunse lui Doutreval la ora 9 seara în biroul prietenei sale Jeanne Chavot, la *Progresul Social*. O află, fără îndoială, primul în Angers, printr-o telegramă. Tresări de bucurie și toată seara nu mai vorbi decît despre asta cu Jeanne.

Evenimentul venea pentru el în momentul cînd se găsea în plină bătălie. Ideea Centrului de curarizare pe care voia

să-l deschidă nu se realiza. întîmpina obstacole. Metoda lui era criticată. Cînd declara că un Centru i-ar fi permis să o pună definitiv la punct i se obiecta cu cheltuielile, lipsa de loc şi de credite. În prăbuşirea lui Gaffiaux şi a policlinicii sale, Doutreval văzu îndată ocazia unică de a-şi realiza ambiţiile. Să i se dea clădirile policlinicii şi patru sute de mii de franci ca subvenţie departamentală, şi victoria i-ar fi fost asigurată.

Acum, totul depindea de Guerran. Un gest al ministrului Guerran şi treaba s-ar fi făcut.

Cum să ajungă la Guerran ?

Exista. desigur, Fabienne. Fabienne şi el erau buni prieteni. Dar nu destul totuşi, pentru ca în numele Fabiennei, Doutreval să se poată duce să ceară omului politic o astfel de favoare.

Géraudin ?

Fără îndoială, Géraudin era singurul cu atîta influenţă asupra lui Guerran pentru a-i cere asta ministrului.

Trecuse aproape un an de cînd Mariette murise în clinica lui Géraudin. De atunci, Doutreval nu se mai văzuse între patru ochi cu Géraudin. S-ar fi zis că printr-un comun acord tacit, cei doi bărbaţi se evitau. Dar atitudinea aceasta pornea în mare parte din inconştient. Niciodată Doutreval n-ar fi îngăduit gîndului său să zăbovească asupra circumstanţelor acelei morţi. Teama de suferinţă ? Poate şi o surdă conştiinţă a unui sentiment de responsabilitate, de culpabilitate, pe care să nu-l trezească ?

La sfîrşitul săptămînii următoare avu loc la facultate un consiliu profesoral. Ieşind din Consiliu, printre grupurile de participanţi pe coridor, Doutreval îl luă de braţ pe Géraudin, care pleca cu Heubel şi Gigon.

— Sînteţi acasă, miercurea viitoare ? Aş veni să vă văd, pe seară... Să vă rog ceva... Aş avea nevoie de ajutorul prietenului dumneavoastră Guerran.

— În regulă, făcu Géraudin. Miercuri seara. La dispoziţia dumitale, bătrîne..,

Doutreval se întoarse acasă mulţumit.

Miercurea următoare sosea la Géraudin. Chirurgul îl aştepta în biroul său. Era prima oară cînd se aflau singuri, faţă în faţă. Géraudin se îndreptă spre Doutreval cu mîna întinsă, clipind puţin din ochi din cauza fumului de la trabuc. Poate tot din pricina asta nu-l privea pe Doutreval în faţă. În felul lui de a înainta era o jenă, o stîngăcie.

Aceeaşi jenă îl cotropi dintr-o dată şi pe Doutreval. îl făcu să se simtă stingher şi să se bîlbîie. Simţi brusc că amîndoi se gîndeau la acelaşi lucru, la cea moartă... O sudoare îi umezi rădăcina părului, bolboroşi cîteva fraze încurcate. Fu un moment de tulburare îngrozitoare pentru amîndoi, cu fantoma aceea între ei. În momentul cînd voi să-i ceară lui Géraudin să-l ajute, Doutreval avu brusc tragica impresie că-şi reneagă fiica, că o trădează pe Mariette, că o vinde pe moartă. Îi fu silă de sine însuşi. Totul nu dură decît cîteva secunde.

Géraudin îi promise să intervină pe lîngă Guerran. Doutreval şi el vor merge să-l vadă pe Guerran săptămîna următoare.

Marţea următoare, Doutreval sosea la Paris. Avea întîlnire cu Géraudin, la minister, a doua zi dimineaţa.

Se duse s-o ia pe Fabienne de la clinică, merseră să cineze la restaurant, petrecu seara cu ea într-un cinema de pe Champs-Elysées, unde ştia că-i vor fi prezentate lucrările. Fu mai întîi o comedie „veselă" în care marele comic al epocii noastre îşi arăta dosul. Pe urmă veniră actualităţile : inaugurarea unui stadion la Rouen de către preşedintele Republicii, moda feminină pentru primăvara viitoare, un meci de box între Kid Austein şi faimosul boxer negru Joe Stormbow, apoi Doutreval, la Saint-Clement, supraveghind criza unui nebun, pe urmă prezentarea rumbei, noul dans american. Doutreval ieşi de acolo uşor tulburat, nemulţumit, în taină, de el însuşi, fără să-şi mărturisească pentru ce.

Géraudin şi el îl văzură pe Guerran în dimineaţa următoare. Géraudin avea un interes personal ca demersul lui Doutreval să reuşească : ministerul Sănătăţii publice intenţiona să redeschidă policlinica şi să-i cheme pe toţi chirurgii din ţinut să lucreze aici, cu tariful derizoriu al Asigurărilor sociale. Afacerile erau şi aşa destul de dificile pentru clinicile particulare, inclusiv pentru cea a lui Géraudin, ca să mai fie nevoie de concurenţa asta.

Guerran se arătă de o cordialitate uimitoare. Promise tot sprijinul. Succesul era asigurat, spunea. Vor obţine, fără îndoială, şi o subvenţie bogată. În plus, va interveni pe lîngă Prefectură şi Consiliul general, care vor adauga subsidii importante. Doutreval plecă încîntat împreună cu Géraudin.

Guerran nu se lăudase. Luna următoare, Doutreval punea stăpînire pe enorma şi luxoasa clinică a fostei Reciproce, ruinată de Gaffiaux. Îi erau acordate şi credite. Puse să se înceapă transformările imobilului, sub supravegherea lui Regnoult. Pînă la Rusalii, cel mai tîrziu, totul avea să fie gata. Centrul de curarizare avea să fie inaugurat de ministrul Sănătăţii publice. Guerran i-o promisese, şi urmau să fie trataţi aici opt sute de nebuni. Doutreval ajungea pe culmea triumfului, umbrit, uneori, de o uşoară neliniştc incipientă şi de îndoială : de cincisprezece zile presa medicală revela acum o întreagă serie de abcese pulmonare.

Géraudin se întorsese la Angers împreună cu Guerran. Pe el, neobositul, Parisul îl obosea acum, îi dădea dureri de cap. De altfel, avea mult de lucru la clinică. Flégier îl părăsise, se instalase pe contul lui, şi Géraudin, ca măsură de economie, trebui să reducă din personal. Bîntuia criza, un şomaj teribil. Nu mai era de lucru, deci nici accidente de muncă, şi cu atît mai puţin accidente de automobil. Falimentele ruinau clientela burgheză. Oamenii se duceau să se opereze la spital, sau nu se mai operau deloc. O acţiune a Băncii Franţei, cumpărată cu douăzeci şi cinci de mii în 1929 preţuia şapte mii. O acţiune a Societăţii Generale căzuse de la trei mii la şapte sute cincizeci. Plasamentele lui Géraudin deveneau dezastruoase, veniturile dispăruseră. Şi pe deasupra, Géraudin se simţea îmbătrînit, talentul îi dispăruse.

Asta era lucrul cel mai groaznic. Acum Géraudin nu mai avea încredere în el. Din ce în ce mai des, în plină acţiune, în plină operaţie, îl apuca o ameţeală, abia mai vedea, capul îi era parcă golit dintr-o dată, nu mai ştia nici măcar unde se află şi ce-i în jurul lui. Era ca o groapă neagră deschisă în faţa lui, în care cădea pentru cîteva secunde nesfîrşite. Ieşea de acolo năucit, tremurînd, sfîrşit, incapabil să-şi continue efortul, cu mîinile fremătînd, cu vederea tulbure. Devenea foarte sensibil la oboseală. O operaţie lungă îl înspăimînta, mai ales spre seară. Avu la clinică trei, patru accidente. Într-o zi, la spital, operă o bolnavă cu un chist inserat în ligamentul lat. A doua zi dimineaţa găsi pîntecele femeii operate plin de urină. În timpul operaţiei secţionase, probabil, fără să-l vadă, ureterul, canal subţire abia vizibil care duce urina de la rinichi la vezică. Nu este un accident foarte rar : ureterul

e fragil, ajunge un gest neîndemînatic pentru a-l tăia. Uneori, în cazurile astea, chirurgul nu spune nimic, încearcă să pună iar cap la cap cele două secţiuni printr-o sutură. Din nefericire, suturile astea nu reuşesc aproape niciodată. Un ureter se „lipeşte" la loc foarte greu. Şi totuşi, nu te poţi duce la operat să-i spui : „Din vina mea, unul din rinichii dumitale a devenit inutil ! Cînd sutura fu ratată, şi cînd pîntecele continuă să se umple de urină, Géraudin nu mai avu încotro şi trebui să-i declare bolnavei :

— Este neplăcut, cazul dumneavoastră se complică, aveţi acum o fistulă urinară, va trebui să vă scoatem un rinichi...

I-l scoase. Bolnava plecă vindecată, nu se mai simţea rău. Dar studenţii văzuseră limpede. Nu se terminase săptămîna şi întreg spitalul, toată facultatea, întregul corp medical al regiunii află că, pentru prima oară, Géraudin „cususe" un ureter.

A doua poveste se întîmplă la maternitate, în cursul unei cezariene, ca în cazul Mariettei. Copilul ieşise, totul mergea bine, mai puţin sîngele. Întotdeauna uterul sîngerează mult în timpul unei cezariene. Dintr-o dată, Géraudin nu mai văzu. Îşi aminti de Mariette Doutreval, aceeaşi răceală i se strecură pe spinare, simţi catastrofa iminentă, îşi pierdu capul, secţionă colul uterului, scoase cu totul întregul aparat genital, uter şi anexe, castrînd femeia mai degrabă decît s-o vadă golindu-se de sînge şi murind. Dar un sfert de oră mai tîrziu, întorcîndu-se după ce s-a spălat pe mîini, îi zări pe interni examinînd deasupra chiuvetei masa de carne şi ovarele, intacte şi perfect sănătoase. Studenţii înţeleseseră.

De atunci, declinul fu rapid. Nu se mai auzi decît un strigăt general :

— Géraudin îmbătrîneşte, Géraudin s-a sfîrşit !

Rămînea totuşi strălucitor. Din măreţia trecută îi rămăseseră vestigii superbe. În anumite momente opera încă magnific, cu un simţ al generalului, o ştiinţă anatomică neegalate, disecînd, ca să spunem aşa, plan după plan. Dar dacă operaţia dura prea mult, obosea, se încurca şi ajungea să caute un apendice sub ficat. Necaz nu aşa mare, dacă medicul bolnavului nu era acolo, să supravegheze. Cînd îşi vedea patronul enervîndu-se, crispîn-

du-se, devenind agitat în felul ăsta, Louis, şoferul, îi spunea :

— Haideţi, domnule, opriţi-vă, odihniţi-vă un minut !

Îi pregătea un scaun, un pahar cu apă.

El se ducea să se aşeze un moment, bea, respira adînc, departe de fiinţa cu pîntecele deschis care-l aştepta. Tulburarea odată risipită, se întorcea la operaţia lui, o termina cu mînă sigură. Dar sînt secunde preţioase cele pe care le petreci odihnindu-te în faţa unei cavităţi abdominale căscate, în faţa unui bolnav în plină anestezie. Un pîntece deschis nu aşteaptă, nu se poate lăsa pe a doua zi. Se gîndea, probabil, la lucruri ciudate Géraudin în clipele acelea, pe scaunul lui, în vreme ce doamna Claim supraveghea pulsul bolnavului şi pîndea sincopa.

Teama de a rata, de a decădea devenea la el o idee fixă, o obsesie. O obsesie care declanşa uneori chiar criza, din cauza neliniştei nervoase. Nu făcea o operaţie fără ca după aceea să nu-l chestioneze pe Louis, şoferul, în automobilul care-l ducea acasă. Îl întreba cu îngrijorare :

— Ce zici, Louis, de data asta a mers ? Pe cuvînt ?

— Bineînţeles, sigur, domnule.

— Medicul n-a zis nimic ? N-a observat nimic ?

— Absolut nimic !

— N-am greşit nimic ? Totul a fost bine ? Ce crezi ? Crezi că sînt în declin, Louis ? Nu decad, nu-i aşa ?

— Nu, nu !

— Continuu să am presă bună ? N-ai auzit nimic comentîndu-se de mine la facultate ? La spital ? Printre medici ? Mai am presă bună, nu-i aşa ? Ce se spune despre mine ?

Trebuia ca Louis, plin de compătimire, să inventeze minciuni pentru a-l linişti.

Măcar de-ar fi fumat mai puţin. Dar era ca o furie, nu mai rezista, îi trebuia mereu un trabuc pe buze. Seara, îl dureă capul, gîtlejul îi ardea, urechile îi căpătaseră o tentă violetă. Soţia lui, Valérie, îi interzicea coniacul, vinul roşu i-l îndoia cu apă. Dar, la masă, Géraudin se ascundea îndărătul ziarului sprijinit de carafă şi-şi turna fără zgomot porţii zdravene de vin de Burgundia. Viaţa îi devenise prea grea, decăderea îl zdrobea, mai bine să sfîrşească repede.

Prea multe clinici, prea mulţi chirurgi peste tot. Facultatea îi lansa cîrduri-cîrduri în fiecare an, zeci de tineri înfometaţi, cu dinţi ascuţiţi, printre care cei mai îndrăzneţi „dihotomizau" fără să le pese, îşi abandonau onorariile medicilor, făceau ravagii prin clientela rărită din pricina crizei. Degeaba îşi coborîse Géraudin preţurile, asta nu se ştia, numele lui stîrnea teamă, pentru public rămînea marele maestru, nu îndrăzneau să vină la el. Cît despre cei bogaţi, aceştia veneau la clinica lui, se lăsau operaţi, apoi spuneau :

— Doctore, vremurile sînt grele am la mine un Picasso, cîteva sanguine de Boucher, o foarte frumoasă pînză de Manet, nişte floarea-soarelui de Van Gogh. Vreţi să veniţi să alegeţi ce v-ar plăcea în chip de onorariu ?

Toate bune şi frumoase, dar Valérie nu-şi ascundea nemulţumirea în faţa acestei galerii de tablouri care nu sporea deloc contul la bancă. Îl copleşea pe Géraudin cu reproşuri, îl tiraniza, îl făcea incapabil şi risipitor. Supraveghea ea însăşi încasările şi cheltuielile clinicii. Intră curînd în conflict cu doamna Claim, infirmiera şefă, căreia pînă atunci Géraudin îi lăsase o libertate de care ea, la drept vorbind, cam profita. Valérie se puse să revadă adunările doamnei Claim, facturile, fişele de impozite, notele de onorarii, cheltuielile de gestiune ale clinicii. Avu cu doamna Claim nişte certuri îngrozitoare. În urma acestora, infirmiera îşi ieşea din minţi, îi făcea mutre lui Géraudin, nu-i mai vorbea, păstra faţă de el o răceală ostilă, de femeie rănită. Géraudin suferea. Avea nevoie de simpatie acum. I-ar fi trebuit o atmosferă cordială, prietenească, pentru a-l susţine cînd opera. Un cuvînt amabil, o încurajare erau destul, o ştia bine Louis şoferul, pentru ca patronul să se transforme, să-şi regăsească înflăcărarea, vioiciunea, să termine cu succes o intervenţie. Valériei puţin îi păsa de toate astea, de calmul indispensabil soţului ei. Acum ceruse supravegherea încasărilor. Géraudin protestase. Ea-i închisese gura :

— Cine-ţi asigură traiul ? Ce te-ai face fără veniturile de la zestrea mea ? Cu ce bani ţi-ai plătit clinica ?

Îl trimitea pe Louis prin ţinut, cu un teanc de note de plată de încasat. Acolo unde Géraudin pusese preţul de cinci mii, ea trecea şase mii. Cei timizi nu îndrăzneau să protesteze, se executau, pe urmă se plîngeau prietenilor lor, îl discreditau pe Géraudin. Cei violenţi refuzau să plă-

tească, îl trimiteau înapoi pe Louis cu cuvinte puțin amabile. Louis venea să se certe cu patroana lui.

Pe medicii cărora Géraudin le promisese douăzeci și cinci la sută din onorariile lui, Valérie îi lăsa să-și aștepte comisionul, nu trimitea decît jumătate din suma convenită. În fiecare zi, la clinică soseau confrați sau clienți veniți să protesteze sau să reclame. Géraudin nu îndrăznea să le explice că era vina soției lui, le spunea că se înșelase, își cerea scuze. În timpul ăsta, Valérie, avară pentru el și pentru toți ceilalți, voia să-l facă să renunțe la vînătoare sub pretext că nu-i place lui Louis, fixa rațiile servitoarelor, care trebuiau să ascundă carnea adusă de măcelar, și punea să se pregătească pentru Kiki, pekinezul ei hidos, biscuiți și creme caramel. În perioada aceea Kiki muri de pe urma unei ultime indigestii. Ea puse să-i fie transportate rămășițele cu automobilul la La Baule, îl înmormîntă în fundul parcului și comandă pentru el un monument de marmură albă de patru mii de franci. În timpul ăsta, cel de-al treilea copil al lui Louis suferea de o nouă serie de abcese deschise pe tibie, din lipsă de aer curat, de soare, de fructe și de alimente proaspete.

Géraudin suferea acum la Angers de plictiseală, de o tristețe continuă, de nostalgia ținutului său natal, a satului său din Bordelais, a vieții simple, rustice, liniștite care fusese cea a fraților săi și a copilăriei lui.

— Să mă întorc acolo ! spunea. Să mă întorc să trăiesc acolo ! Fără medicină, operații, confrați, clinică, elevi, facultate, luptă ! Ce vis !

— Lăsați totul ! răspundea Louis. Vindeți clinica, fugiți !

— Nu vrea doamna, Louis !

Era adevărat, Valérie nu voia. La Angers, ea era nevasta lui Géraudin, marele „patron", și refuza să se exileze într-o văgăună pierdută, să cedeze în pierdere clinica, să renunțe astfel la unul sau două milioane. Așa că Géraudin își continua lupta, cunoștea acum și el soarta aspră a concurenților lui, chirurgi care au nevoie de medic pentru a trăi, care depind de el, care devin servitorii acestuia. Uneori Louis, conducîndu-și patronul cu unul din cei trei patru medici nevoiași din ținut, ca să meargă să vadă un bolnav, auzea în spatele lui niște conversații ciudate :

— Sînt șanse să scape ? spunea Géraudin.

— Hm, făcea medicul...

— În sfîrșit, merită să mai încercăm să operăm, da sau nu ?

— Da ! sigur că da !

— Pînă la ce preț pot urca ? Patru mii ?

— Mai mult.

— Cinci ? Șapte ?

— Contați pe opt mii. Tatăl este cultivator. Au bani... Firește, jumătate pentru mine.

— Oh ! exclama Géraudin.

Uneori discuția se relua în încăperea vecină cu sala de operații, la cîțiva pași de bolnavul deja adormit.

— Trei mii ? Patru mii ?

— Cinci. Și două mii cinci sute din ei pentru mine.

— Sînteți nebun !

— Atunci, două mii. Dar nici o centimă mai puțin.

Se certau. Louis, doamna Claim trebuiau să le facă semne, să le arate ușa vestibulului, unde aștepta familia și putea auzi... Altădată, Géraudin refuza să lucreze cu aceste deșeuri ale corporației, pe care sindicatul medicilor le ținea de altfel sub supraveghere. Acum era silit să consimtă s-o facă. Dar sanguinul Géraudin era coleric și mai avea încă orgoliul măreției trecute. Și mai ales îi rămăsese conștiința. O conștiință care se trezea uneori cu o violență deosebită ! La nevoie știa încă să-și trimită la plimbare un confrate, pur și simplu să-l înjure. Refuza să fie valetul, instrumentul anumitor medici necinstiți. Uneori, chemat la căpătîiul unei bolnave, descoperea tumora anormală sub uter, care făcea sumbru diagnosticul.

— Ei ? spunea medicul curant cînd se retrăgeau în salon, să delibereze departe de familie. Cînd operezi chistul ?

— Nu este un chist, spunea Géraudin. E un cancer. N-are rost să operez.

— O iei razna !

Îți spun că e un cancer !

— Cred că te înșeli, bătrîne ! O cunosc, sînt medicul familiei. Țin la operația asta ! Oricum, îi va prelungi viața, și sînt oameni care dispun...

— Bine, spunea Géraudin,

Chemau din nou familia în salon. Atunci, în fața acestei, dezvăluia cu brutalitate cazul, în prezența confratelui verde de mînie :

— Colegul meu şi cu mine nu sîntem de acord. El vrea să operez, eu nu sînt de aceeaşi părere. Am siguranţa că e vorba de un cancer".

Operaţia nu se mai făcea. Dar, ieşind de acolo, se explicau în maşină. Géraudin se înfuria.

— Deci, pentru a-ţi asigura cele trei bancnote nenorocite, vrei s-o ciopîrţesc pe biata femeie ! Ştii ce eşti ? Un ticălos ! Un ticălos ! Curat ticălos ! Din fericire, canaliile ca tine sînt rare în meseria noastră !

Medicul odată plecat, Géraudin se liniştea, îşi recăpăta calmul, regreta ieşirile violente, îşi regăsea timiditatea ce se ascundea de fapt sub brutalitatea lui. Neliniştit, îl întreba pe Louis :

— N-am fost prea dur ? Ce zici, Louis ! Ce crezi ? Totuşi, aveam dreptate. Nu ? Crezi să l-am jignit.

— Da, aşa cred ! spunea Louis.

— Da, am mers cam departe... E neplăcut. Ce va spune doamna ? Ăsta n-o să-mi mai trimită clienţi. Ea o să-şi dea seama... Ar fi trebuit să-l iau mai domol...

Şi totul se isprăvea printr-o scrisoare de scuze. Dar data următoare, Géraudin o lua de la capăt. Categoric, nu reuşea să se resemneze, să consimtă să verse sînge inutil pentru a o salva pe Valérie şi clinica.

La *Egalité* veni un bărbat ca să se lase îngrijit de Géraudin. Un agent de poliţie. În cursul unei arestări, primise un glonte de revolver care se oprise în peretele inimii. Nu i se putuse extrage proiectilul, care treptat îşi făcuse drum şi „căzuse" în cavitatea inimii. Acum, această bucată de oţel juca înăuntru, se clătina, se deplasa. În acele momente, rănitul trăia o agonie îngrozitoare şi în cele din urmă leşina. Într-o bună zi avea să moară din pricina asta. Auzise că Géraudin mai operase astfel de cazuri, că era unul din inventatorii tehnicii care permite deschiderea unei inimi vii. Voia să fie operat de el.

Operaţia asta era una din minunile înfăptuite de Géraudin. Începea prin a injecta rănitului o doză mare dintr-un produs care încetinea la maximum bătăile inimii. Pe urmă tăia coastele, deschidea larg pieptul. Dezgolea inima. În acest moment, fără a o fi incizat, o cosea din nou cu anticipaţie. Asta însemna că trecea prin muşchiul cardiac, ca pe un şiret, un fir ale cărui capete erau apucate de un asistent. Pe urmă, Géraudin apuca inima cu mîna stîngă,

aştepta o bătaie şi, imediat după ea, o strîngea tare între degete pentru a împiedica, a întîrzia cît mai mult pulsaţia următoare. Cu mîna dreaptă, pe sub fir, inciza cu o tăietură de bisturiu teribil de rapidă, lua o pensă, o vîra în inimă, căuta, apuca schija, o scotea. În acecaşi secundă, asistentul trăgea firul care aluneca precum un şiret şi închidea instantaneu inima. Într-o palpitaţie bruscă, între degetele sale, viaţa revenea. Operaţia se înscria astfel între două bătăi de inimă.

Géraudin contribuise la punerea la punct a acestei minuni operatorii.

Degeaba luase toate precauţiunile cu putinţă, degeaba îl luase imediat pe bolnav de la *Egalité* şi-l instalase în clinica sa particulară, departe de curioşi, pretextînd liniştea şi îngrijiri mai lesnicioase, lucrul deveni cunoscut. Curînd, pe furiş, zvonul făcu vîlvă la facultate, la *Egalité*, în oraş.

„Un glonte în inimă. La Géraudin a sosit un tip cu un proiectil în inimă !"

Rivalii lui Géraudin îl pîndeau. Va opera ? Va reuşi ?

Geraudin trăi cîteva momente întunecate. Să opereze ? Îi era teamă. Să nu opereze ? Să-l trimită pe bolnav la unul sau altul din profesorii facultăţii din Paris, cu care colaborase pentru punerea la punct a procedeului ? Însemna să-şi mărturisească neputinţa, să se proclame prea bătrîn, să spună în definitiv medicilor din ţinut : „Trimiteţi-vă altundeva bolnavii..."

Géraudin se hotărî să opereze. Fixă chiar data, puse să fie pregătit bolnavul cu cîteva zile înainte. Se duse la morga de la *Egalité* să ceară cadavre reclamate de rude. Practică în trei rînduri operaţia pe aceste cadavre pentru a-şi reface mîna, pentru a se obişnui din nou cu tehnica intervenţiei. Se considera pregătit, sigur de el. Îşi spunea : „Oricum există un mare procentaj de decese în astfel de cazuri. Nu vor putea să-mi reproşeze nimic. Nu voi avea nimic să-mi reproşez. Şi pe urmă, el m-a ales, el m-a vrut".

— Mai ales că, examinîndu-şi conştiinţa, avea certitudinea că este „în plină formă". Trăi totuşi cîteva zile îngrozitoare, zilele unui criminal care ar avea remuşcări. Pe urmă, renunţă la tot. Într-un gest sublim, se revoltă. Într-o dimineaţă, în faţa doamnei Claim, a lui Louis, a

asistenților și a șefului lui de clinică, după ce-l examină pe om, se îndreptă de șale și spuse brusc :

— Ei bine, nu. Lucrurile astea nu mai sînt pentru mine. Prietene, mai e Labriet, la Paris, un chirurg, unul din prietenii mei buni... Te va opera cu mult mai bine decît mine.

Și după o tăcere, cu greutate, rușinat, adăugă încetișor :

— Sînt prea bătrîn...

Ieși din cameră în uimirea bruscă a tuturor, cu gîtlejul sugrumat, cu lacrimi în ochi. Și totuși, în adîncul sufletului Géraudin simțea atunci ca un fel de bucurie. Se simțea mai mare. Mult mai mare decît dacă ar fi făcut și ar fi reușit pe deplin intervenția ! Înțelegea în acest moment întreaga noblețe, grandoare, da, pe care ar fi putut-o avea într-un declin consimțit, în renunțare. Se poate spune că în minutul acela Géraudin a trecut foarte aproape de adevăr, că a atins cu degetul libertatea, salvarea. Avu intuiția unei glorii încă posibile, mai pură, mai adevărată, de data asta de nedistrus, în sinceritate, în acceptarea simplă și frumoasă a bătrîneții și a morții. Ce desfătare, ce tentație în mărturisirea publică, în apelul la alții, mai tineri, în supunerea în fața legii destinului ! Ce aureolă incomparabilă în jurul unei frunți, să știi să te recunoști micșorat în fața tuturor ! Pe urmă dădu înapoi. Acum era prea tîrziu. Géraudin era prizonierul trecutului. Prea multe invidii în jurul lui, prea multă ură. Prea mulți bani de cîștigat, prea multe lanțuri. Valérie, clinica... Trebuia să mintă, să se ascundă... Géraudin se simți înlănțuit de trecutul său.

Foarte discret și pe cheltuiala lui, în Panhard-ul cu suspensie bună și transformat în ambulanță, Géraudin îl expedie pe bolnav la profesorul Labriet, la Paris, care-l operă și-l salvă.

Géraudin spera că nimeni să nu fi aflat ceva de regresul lui. Cîțiva „prieteni", totuși, cînd îl prinseră în oraș, îl interpelară cu un surîs :

— Ei bine, dragul meu, și tipul dumitale cu „proiectilul în inimă" ?

Nefericitul chirurg suferea.

Cînd Géraudin nu mai suporta, îl chema pe Louis, îl punea să facă plinul și pleca pentru trei zile la La Baule, lîngă Henri, fiul său idiot. Aici era liniștit, uita totul, se ocupa de Henri, îl plimba, îl îngrijea, îi rîzgîia, gîn-

dindu-se însă la celălalt fiu. copilaşul inteligent, dulce şi tandru pe care îl părăsise şi de care nu va mai şti niciodată nimic. Cîteodată, idiotul îşi oprea privirea asupra lui, o secundă, îşi înceta pentru un moment scîncetul şi eterna pantomimă : „S-ar zice că m-a recunoscut", se gîndea Géraudin tulburat.

Asta era singura lui consolare.

— Acum înţeleg de ce nu ne vrei la Paris ! strigă Julienne Guerran într-o sîmbătă, cînd ministrul se întorsese la Angers. Se pare că nu te plictiseşti acolo !"

— Îi puse sub ochi o notiţă dintr-un mic săptămînal satiric din Paris, *„Diavolul şchiop"* :

„ ...Această intervenţie a simpaticului nostru ministru al Agriculturii a fost puternic aclamată. Dintr-una din tribune se auziră mai ales aplauzele călduroase ale unor mînuţe înmănuşate... Se cunoaşte fidelitatea unei anume Egerii. foarte tinere brună şi palidă, faţă de specialistul nostru în probleme agricole".

Nu era o răutate. Un bobîrnac, chiar drăguţ în ironia lui, dacă n-ar fi fost Julienne.

Guerran se mulţumi să ridice din umeri. Dar nu putu să evite cearta la care Julienne se gîndea de trei zile. Le arătase notiţa lui Charles şi Michelinei. Micheline se îmbufnă. Cu toate astea, Guerran plecă tot singur la Paris.

O avertiză pe Fabienne.

— Va trebui să fim mai prudenţi... Soţia mea bănuieşte ceva.

— Ei, aş ! făcu Fabienne. Mă iubeşti ?

— Te mai îndoieşti ?

— Atunci !

— Un scandal...

— Dacă mă iubeşti aşa cum te iubesc eu, nu mă tem de nici un scandal. Mă iubeşti ?

— Fabienne ! Fabienne ! spunea Guerran luînd-o în braţe... Pentru tine mă tem... Tatăl tău... Anturajul tău...

— Nu-mi pasă de ceilalţi pentru că te iubesc ! Nu te vreau decît pe tine !

— Vei avea totul ! spunea Guerran, mişcat de strigătul ei de tandreţe, de această dăruire totală. Răbdare ! Răbdare ! Într-o zi voi fi liber ! Voi putea să-mi rup lanţul, să divorţez. Voi putea să-i spun adio Juliennei, să-i las din ce să trăiască... Charles va avea cabinetul meu

de avocat, Micheline se va căsători... Şi noi vom fi în sfîrşit soţ şi soţie, micuţa mea. Vom putea să ne mărturisim în voie dragostea ! În faţa tuturor ! O viaţă nouă, pe care s-o reîncep cu tine, ce vis ! Cu tine drept tovarăşă, femeie ! Vezi şi tu asta ! Şi cine ştie ! Poate că într-o zi, după mult timp, în căminul nostru, ca o încuviinţare a destinului, ca o binecuvîntare asupra aventurii noastre îndrăzneţe, ca semnul evident că am făcut bine, că am acţionat bine, că n-am încălcat ordinea lucrurilor şi am mers în pas cu viaţa, poate că într-o zi vom avea în casa noastră un copil, un copil, al tău şi al meu... Ei, Fabienne, Fabienne...

— Olivier ! murmură Fabienne, răscolită.

Dar joia următoare, fără să se anunţe, Julienne sosea la Paris. Fu cît pe ce s-o întîlnească pe Fabienne la minister. Tînăra trebui să fugă prin coridorul secret, paralel cu galeria, care leagă cabinetul ministrului de apartamentul lui privat. Trebui să suporte acest afront ca ea să aibă, pentru prima oară, conştiinţa situaţiei ruşinoase şi umilitoare în care se afla. Julienne nu-şi părăsi soţul decît a doua zi dimineaţa, ca să ia din nou trenul spre Angers, spunea ea. Totuşi, seara, pe la ora opt, mergînd pe jos cu Fabienne, ca să cineze la Academie, Guerran fu sigur că a recunoscut în spatele lui silueta furişată a soţiei sale, care-l pîndea, în colţul străzii Varennes.

Se întoarse la Angers, la sfîrşitul săptămînii următoare, şi-şi petrecu cele patruzeci şi opt de ore libere în nesfîrşite certuri, scene şi ciorovăieli cu Julienne. Ea îşi avertizase copiii. Charles făcea mutre, Micheline continua să fie bosumflată. Îi trebui oarecare trudă s-o convingă pe fiica lui că Julienne bate cîmpii, că el nu era capabil de aşa ceva. Reuşi totuşi s-o recucerească pe Micheline înainte de a se întoarce la Paris, şi asta era cel mai important.

În seara întoarcerii, o văzu din nou pe Fabienne. Consideră că era bine să o prevină.

— De data asta, draga mea, e o chestiune serioasă. Soţia mea ne-a văzut împreună. Mi-a făcut o grămadă de scene spectaculoase... Sînt sigur că vom fi spionaţi.

— Atunci ?

— Să fim prudenţi ! Poate că ar fi cazul să ne întîlnim mai rar...

— Să ne întîlnim mai rar ?

— Da. Să evităm locurile publice, să ne întîlnim mai discret...

— Nu voi schimba nimic din purtarea mea ! strigă Fabienne. Puțin îmi pasă de toate astea ! N-ai de gînd să otrăvești fericirea noastră cu astfel de povești ! Mă iubești ?

— Știi prea bine.

— Atunci ?

Refuza să înțeleagă, se supăra. Guerran nu mai îndrăzni să insiste.

Dar în zilele următoare, ea însăși avu impresia, în mai multe rînduri, că este supravegheată, urmărită. Un bătrîn caraghios se tîra în urma ei, o depășea cu un aer stînjenit, cînd ea se oprea. Pe urmă, un tînăr prost îmbrăcat care nu o părăsi din Quai aux Fleurs pînă la minister. La ușa restaurantului, regăsea uneori un chip pe care-l mai văzuse în timpul zilei... Ea fu cea care reluă subiectul cu Olivier, rușinată și furioasă.

— Cred că sînt urmărită.

— Urmărită ?

— Soția ta, fără îndoială. A plătit probabil o agenție.

— Bine, spuse Guerran. Voi face ordine.

Telefonă la Prefectura poliției. Doi inspectori începură să-l fileze pe „filator", aflară care era agenția particulară care-l plătea. Fu convocat Willemez, directorul acestei oficine. Convenirăcă va continua să-i trimită Juliennei rapoarte pe care i le va dicta Guerran. În urma cărora va primi cinci mii de franci. Guerran află astfel că Julienne încă nu știa că este vorba de Fabienne. Dar de atunci tînăra avu constant pe urmele ei, cînd ieșea, doi inspectori de poliție solizi, care-i alcătuiau o escortă prea puțin discretă, continuă și exasperantă. Asta dură trei zile. După care, la capătul nervilor, Fabienne sosi ca o furtună în strada Varennes, și o ceartă de toată frumusețea izbucni între ea și Guerran. Se săturase, voia să termine cu totul, să se afișeze liber, să-și trăiască viața cu orice preț. Stăcit, consternat, Guerran încercă s-o liniștească și o irită și mai mult. Revenea mereu la ideea ei, la întrebarea ei :

— Mă iubești ? Atunci ?

Nu este ușor s-o faci să înțeleagă pe o tînără făptură despotică și iute la mînie, necesitățile prudenței, manevrele, concesiile, diplomațiile pe care le cere viața. Se certară violent de mai multe ori. Primăvara aceea le fu otrăvită. Julienne veni din nou la Paris, căută de una singură s-o descopere pe acea necunoscută a cărei prezență în jurul soțu-

lui ei o simţea şi a cărei identitate voia cu orice preţ s-o cunoască. Guerran începu să tremure pentru Fabienne şi pentru el însuşi.

La mijlocul lunii lunie, guvernul căzu. Guerran fu aproape mulţumit. Se simţea obosit, spera o schimbare în viaţa lui, care să-i aducă mai multă siguranţă, liniştea spiritului. Julienne voia ca el să se întoarcă la Angers. Fabienne îi cerea să rămînă la Paris. De aici o nouă scenă, în care Guerran se lăsă purtat de mînie.

— Pînă la urmă, vrei să ajung la pierzanie ! îi spuse Fabiennei. Sînt căsătorit, ocup o poziţie publică. Un scandal ar însemna o catastrofă ! Vrei să ma vezi ruinat ?

— Credeam că mă iubeşti !

— Te iubesc, dar trebuie să trăiesc. Îi am pe ai mei...

— De fapt, te gîndeşti mai ales la tine. E în regulă !

Timp de o săptămînă nu se mai văzură. Pe urmă, într-o dimineaţa, Guerran alergă la clinică, rugă să fie chemată Fabienne.

— Iartă-mă, nu mai pot ! Sufăr prea mult ! Cu adevărat n-ai inimă.

— Crezi că eu n-am suferit ? zise Fabienne.

— Vom pleca. Uită tot. Iartă. Îţi propun s-o ştergem împreună în Charente, toată vara. Soţia mea cu copiii pleacă în vacanţă la Paris-Plage... Vom fi liberi, fericiţi. Ca la Aix. Ai să vezi. De acord ? Promiţi ? Sărută-mă, mica mea Fabienne.

Fabienne îi ceru doctorului un concediu de două luni. Se înţelese cu doamna Haget, nevasta unui mandatar din hale, pe care o îngrijise trei săptămîni în clinică pentru o sarcină pierdută. Doamna Haget avea un amant şi „înţelegea viaţa". S-a stabilit pentru toată lumea, şi chiar pentru Doutreval, că Fabienne pleacă în vacanţă cu cei doi Haget la Biarritz. Dacă din întîmplare, în una din peregrinările lui prin Franţa, Doutreval ar ajunge pe nepusă masă la castelul familiei Haget, doamna Haget va spune că Fabienne tocmai a plecat spre Angers în speranţa de a-i întîlni. Şi în acelaşi timp, ar avertizat-o pe Fabienne printr-o telegramă, pentru ca tînăra să se ducă neîntîrziat acasă. De asemenea, doamna Haget va pune în fiecare săptămînă la poştă scrisorile Fabiennei pentru Doutreval.

Fabienne pregăti toate aceste combinaţii meschine, seara, în camera bolnavei. Nu-i mai repugnau. Se simţea asemenea celorlalţi, după ce trăise atîta vreme în corupţie.

Totuşi, erau momente în care redevenea conştientă, în care arunca, cît în ragazul unui fulger, o privire lucidă asupra ei însăşi, asupra a ceea ce devenise. S-ar fi zis că trăia un vis, că toate astea nu erau posibile, că nimic nu era adevărat. Se ducea la oglindă. Trebuia să se vadă, să se privească. Se examina, contempla îndelung în oglindă faţa palidă, măslinie, sub şuviţele grele de păr negru strîns în cozi, ochii negri, figura atît de tînără, aproape copilăroasă, care era a ei. Se putea ca îndărătul acestei feţe să se afle aşa ceva ? Să fie ea, Fabienne, aceeaşi Fabienne de altădată, cea care era astăzi amanta lui Guerran, care se afişa cu el, care combina cu doamna Haget mici intrigi de adulter şi de aşternut ? Avea senzaţia că trăieşte un vis. Nu era adevărat, nu era posibil !

Pe urmă, suna telefonul. O aştepta Guerran, îi dădea întîlnire pe Champs-Elysées, la ora opt. Rochii, taxi, cină la Ledoyen, spectacol. Vîrtejul o cuprindea iarăşi pe Fabienne, care din nou nu mai avea timp să reflecteze.

Capitolul al treilea

SE ANUNŢĂ LOGODNA lui Seteuil cu domnişoara Anne-Marie Lausefeld. O partidă splendidă pentru Seteuil, văduv şi împovărat cu un copil.

De altfel, nici Seteuil nu este o partidă de dispreţuit. Se ţine bine, cu barba lui şi cu fruntea dezgolită care-i dă înfăţişarea unui gînditor. Cîştigă mulţi bani. „Lucrează" cu Lequesnoy, chirurgul, care-i dă un beneficiu de cincizeci la sută. În principiu, Seteuil e partizanul operaţiilor. O uşoară amigdalită, un mic punct semănînd cu un apendice, şi imediat Lequesnoy, „biliardul", bisturiul.

— Nu pricep de ce unii mai ezită ! spune Seteuil. E aşa uşor să deschizi pîntecele şi să vezi ce-i înăuntru !

Un nor tulbură însă acest frumos echilibru : într-o seară băieţelul lui face o indigestie. Colici, vomă. Pîntecele moale, dar fără temperatură... Totuşi, Seteuil se gîndeşte la apendicită şi e cuprins de nelinişte. Îl cheamă pe Michel, care-l linişteşte.

A doua zi, cum puştiului nu-i era mai bine vine să-l vadă Holmont :

— Eu aş zice să fie operat. Oricum, scapă de apendice. „Se vede că nu-i copilul tău !" gîndeşte Seteuil, furios. Consultat, bătrînul Rosselet îşi spune părerea :

— Nimic nu ne grăbeşte...

Totuşi, a treia zi dimineaţa, febra creşte. Seteuil aleargă la telefon să-l cheme pe Lequesnoy, şi, în ultima secundă, ezită. Lequesnoy, da, foarte bine... Dar, de fapt, n-are nici ochiul, nici mîna lui Roy... Fără nici o îndoială, Roy este cu mult mai sigur. Şi pe urmă, el, cel puţin, nu operează pentru plăcerea de a opera !

După o scurtă ezitare, Seteuil compune pe discul negru găurit de cercuri albe al telefonului numărul lui Roy.

Roy soseşte, îl examinează pe copil. În spatele lui, Seteuil aşteaptă şi se frămîntă. Îşi vede dinainte copilaşul cu burta tăiată, înăbuşit sub un balon cu eter. Se gîndeşte la sincope, hemoragii, infecţii, la martiriul lung al pansamentelor ce se smulg, al drenurilor ce se curaţă, la copcile de oţel înfipte în piele... Măcar de-ar fi cruţat ţîncul de tot acest calvar !

— E nervos, şopteşte Seteuil... M-aş teme dacă ar fi vorba de o rahianestezie... Şi, de altfel, o anestezie totală, cu un ficat bolnav... Sînt atîtea riscuri ! Te gîndeşti şi dumneata, nu-i aşa, Roy ?

Roy nu spune nimic, îşi continuă examenul. Se îndreaptă.

— Ei bine, spune, nu Cinstit, nu e nevoie de operaţie .: Respiraţie adîncă fără durere, retenţie de gaze, deloc... Să-şi păstreze apendicele micuţul. Întotdeauna o să-i fie bun la ceva, orice s-ar zice... Febra ? Din cauza denutriţiei. Începeţi prin a-i da un suc de măr dulce...

E frumoasă viaţa pentru Seteuil. E grozav de bucuros, acum că băieţelul lui a fost cruţat de martiriu. Copilul se restabileşte. Conform uzanţei, Seteuil îi trimite doamnei Roy un superb şal vechi de Persia, în chip de onorariu. Oarecum melancolic, Roy îşi priveşte soţia agăţînd frumosul şal pe peretele micului lor salon şi se gîndeşte că asta nu-l va împiedica pe Seteuil să-şi trimită în continuare clienţii să fie operaţi de Lequesnoy, la fel ca înainte.

— Ce otravă şi dihotomia asta ! spuse Roy.

Se abătuse în seara aceea pe la Michel. Este obosit, puţin abătut. Prea multă muncă, prea multă concurenţă, impozite prea mari. Spitalul îi fură toată clientela. Prin

Lequesnoy cu dihotomia lui, prin Romagnol, marele patron din Liile, cu titlul lui de profesor, se scurge tot ce a mai lăsat spitalul. Roy şi-a concediat asistentul. Acum, îşi petrece o parte din noapte făcînd el însuşi sterilizări pentru intervenţiile de a doua zi. Soţia lui îi serveşte de asistentă în timpul operaţiilor. Şi are şapte copii.

În problema dihotomiei a avut o idee. Medicul are dreptul la partea lui de onorarii. El este cel care, în momentul cînd se pune problema unei operaţii, hotărăşte, telefonează, se deranjează, asistă. El este răspunzător din punct de vedere moral. Nici un motiv să-i conteşti retribuţia. Roy propuse să se stabilească un barem, un tarif de onorarii speciale pentru medic, în funcţie de gravitatea operaţiei şi de răspunderea şi iniţiativa pe care aceasta o cere din partea lui. Singura greutate era fixarea baremului. Reuşise şi asta cu ajutorul cîtorva confraţi. Dar cînd era totul gata, sindicatul nu şi-a dat aprobarea : „Prea complicat, foarte discutabil...“ În realitate, medicul nu cîştigă destul pentru a se putea lipsi de acest beneficiu. Şi este oarecum sîcîitor să citeşti articole împotriva dihotomiei semnate cu numele unor mari „pontifi“, care-şi pot permite fără dificultăţi luxul de a fi cinstiţi.

— În fond, nu e nimic de făcut, spune Roy. Nimic, nici publicitatea făcută împărţirii, nici fixarea procentelor, nici chiar sistemul celui de „al treilea plătitor“ nu-l va împiedica pe chirurg să-i dea medicului o bancnotă de o mie direct în mînă, nici pe medic să accepte respectiva bancnotă. Aici, ca peste tot, ca pentru avort, accidente de muncă, repopulare şi tot restul, legea nu ajunge, trebuie acţionat mai întîi asupra conştiinţei fiecăruia dintre noi. Totul e chestie de conştiinţă individuală. Să ai un tarif rezonabil, fixat printr-o reglementare. Şi apoi, mai ales, să se vegheze la recrutarea şi la formarea corpului medical, pentru ca acesta să vrea să respecte legea.

Sînt luni de cînd Brunel, şoferul bogaţilor negustori de făină Hesdelot, şi-a rupt braţul, întorcînd o manivelă. Rînd pe rînd, Seteuil, apoi Lequesnoy, fără a-i mai socoti şi pe alţi medici, l-au îngrijit, fără ca fractura să ajungă să se consolideze. Nu se osifică. Pornind de la ideea că Brunel este demineralizat, Lequesnoy a indicat pîine integrală şi legume fierte în abur şi i-a administrat, într-un fel foarte simplist, enorme doze de medicamente pe bază de calciu.

Rezultatul a fost că răul s-a accentuat, cum se întîmplă foarte des. În cele din urmă, Brunel îl cheamă pe Michel.

Brunel — lucrul este frecvent — suferă de un sindrom complet necunoscut medicilor „clasici" : demineralizarea prin supramineralizare. Ten palid, buze crăpate, ochi roşii, unghii cu noiţe, lumbago aproape cronic, carii dentare. Slăbit, nu mai poate să asimileze sărurile minerale. Şi supraîncărcarea pe care i-a impus-o Seteuil n-a făcut decît să obtureze organismul, lăsînd în acelaşi timp celulele nehrănite. Pentru că un organism slăbit nu poate utiliza decît alimentele îndulcite şi deconcentrate.

Michel îi stabileşte regimul : doze mici de grîu crud şi fiert, salată cruda, legume fierte în apa multă şi cu apa schimbată de mai multe ori în timpul fierberii, pîine albă, fructe dulci, interzicere absolută a tuturor alimentelor acide. Mai mult decît în orice supraîncărcare minerală strivitoare, Brunel găseşte în această alimentaţie neconcentrată şi îndulcită materialele pe care organismul lui anemiat este în stare să le metabolizeze. Are loc o recalcifiere perfectă şi foarte rapidă. Brunel se duce la Lequesnoy să-i facă o radiografie a braţului vindecat. Şi Lequesnoy nu mai pricepe nimic.

Brunel îl proslăveşte pe Michel. Aşa încît patronii lui, familia Hesdelot, se hotărăsc să-l cheme pe „micul medic" pentru tatăl lor. Bineînţeles, tarifele lui derizorii nu prea inspiră încredere ! Dar la urma urmelor, cine ştie ? E destul de frecvent ca prin servitori să se ajungă la cei bogaţi.

Bătrînul Hesdelot are un cancer. Prea tîrziu pentru operaţie. *Opium et mentiri.*

Alde Hesdelot sînt foarte mulţumiţi de Michel. Reclamă bună. Este chemat la bogaţii fabricanţi de băuturi alcoolice Lavaisne. Se întîmplă pentru prima oară. Emoţie, Michel se pregăteşte cu mai multă grijă ca de obicei, se surprinde vorbindu-i puţin cam sec Evelynei pentru o pată de pe mănuşi Îşi pierde timpul „simonizînd" aripile Citroën-ului care şi-au pierdut luciul. Evelyne îl ajută. Trebăluise la bucătărie şi mai are pe ea şorţul murdar. Mîinile îi sînt negre încă de la curăţatul cuptorului. De ce, văzînd-o astfel, pe Michel îl încearcă astăzi o impresie atît de neplăcută ?

Castelul Lavaisne se întinde în mijlocul unui parc, în spatele distileriei. Vestibul în marmură. Spirală maiestuoasă a unei scări răsucite de două ori, cu balustradă din fier aurit. Discreție a servitoarelor cu șorț și bonetă albe. Toată familia Lavaisne este acolo : el, un uriaș cu tenul roșu-cărămiziu, mare amator de coniac ; soția lui, platinata, fardată, rea de muscă, îl asigură Seteuil, tînăra lor fiică, de douăzeci de ani, la fel de vopsită ca mama, și fiul, un liceean cu cosuri, care fumează țigări englezești. I se dau explicații : bunica a avut un fel de atac de nervi.

Urcînd scara de onoare, Michel își rememorează tot ce-și poate aminti din cunoașterea uzanțelor medicale învățate la școală : să fie atent la covoare, să fie prudent cu parchetele date cu ceară, să evite, în timpul consultării, pozițiile prea înclinate, care te pot face să te clatini pe picioare și să cazi ca un caraghios cu nasul în pernă sau în plapumă... Toate aceste preocupări îi dau un aer prostesc, în timp ce înaintează în tăcere spre bolnavă.

Este vorba de o apoplexie. Din cînd în cînd, bătrîna, în comă, este agitată de o convulsie. Tresare, bate din picioare și din mîini și se prăbușește din nou. În sacade, hemoragia înecă centrii cerebrali, unul după altul, smulgîndu-le un ultim spasm. Dar inima bătrînă se ține bine, poate rezista săptămîni în șir... Cufundat în examenul lui, Michel i-a uitat atît de deplin pe Lavaisne-i și castelul lor, încît ridicîndu-se, răstoarnă cu șoldul noptiera plină de ceainice... Se îndreaptă, stacojiu la față.

— Ei, doctore ?

Nu prea are ce să prescrie. Asta-i cel mai rău ! Numai asta mai lipsea ca să pară un imbecil sadea.

— Mă întorc pe seară, bîiguie Michel... Eu... voi... voi vedea deseară...

La capătul peronului, e de necrezut ce înfățișare jalnică și preistorică poate avea Citroën-ul, cu husele lui din țesătură de perdele și cu păpușa aproape sărăcăcioasă, pe lîngă somptuosul Buick al familiei Lavaisne, strălucind puternic cu emailul lui negru și cu părțile lui cromate, în care se privește șoferul în halat alb cu galoane albastru-regal.

Ceea ce rămîne din bunica Lavaisne se încăpățînează să trăiască. Ceilalți Lavaisne devin nervoși. Jumătatea asta de cadavru, care nu mai isprăvește să moară, îi sîcîie. Grasul Lavaisne sugerează încetișor :

— Nu-s o cruzime, doctore, toate aceste suferinţe inutile ? Poate că o mică înţepătură ?... Găsesc că o moarte rapidă ar fi mai umană ! Dacă tot nu mai e nici o speranţă...

Blonda doamnă Lavaisne şi fiica ei, cu faţa lor vopsită şi mîinile manichiurate, sînt de altă părere. Sîmbătă va fi o serată la negustorii de făină, la Hesdelot. Se gîndesc : „Măcar să trăiască pînă atunci ! Avem rochiile comandate. Totul e pregătit ! Ar fi un dezastru !"

Le e atît de teamă că-şi vor rata petrecerea, încît îi cer o consultaţie şi lui Seteuil.

Seteuil a venit să-l ia pe Michel cu maşina lui, un Panhard impecabil, spre care mai aruncă o ultimă privire.

— Detaliul, bătrîne, detaliul ! Asta contează !

Înainte de a intra la familia Lavaisne, îşi mai perie o dată hainele, îşi mai lustruieşte o dată pantofii. Dintr-un buzunar al maşinii, Seteuil scoate trei perechi de mănuşi, o alege pe cea mai nouă.

— Am întotdeauna trei perechi în maşină. Cele mai murdare pentru muncitor. Celelalte pentru burghez. Şi astea, nou-nouţe, după cum vezi, pentru „marile familii". Să intrăm, bătrîne.

La căpătîiul bunicii, Seteuil le ia ochii familiei Lavaisne şi lui Michel. Scoate din valiză o mulţime de instrumente ! Tensiometru, stetoscoape, nichel şi ebonită, mai ales nichel. Cere prosop după prosop. Niciodată urechea nu trebuie pusă direct pe piele. Îşi scoate stiloul de aur. Ce aer de învăţat îi dau barba şi calviţia care a început să-i apară. Reţeta îl lăsă cu gura căscată pe Michel. Începe solemn, în stil de epocă :

— Recomandăm doamnei Heurtebise-Lavaisne următoarea medicaţie...

Şi în continuare, nici o specificaţie ! Nici un singur medicament gata făcut, la îndemîna oricui ! Ci o serie de prescripţii complicate, presărate cu termeni latini, cu formule chimice, abrevieri cabalistice inteligibile numai pentru farmacişti şi nici măcar... Ceva care, în mod vădit, este conceput în mod special şi măgulitor pentru folosul personal şi exclusiv al bunicii Lavaisne.

— Nu vei face niciodată avere ! îi spune Seteuil lui Michel aducîndu-l acasă în Panhard-ul suplu şi graţios. Pe bogaţi trebuie să-i impresionezi. Instrumente, nicheluri, lux, maşini elegante ! Ia-le ochii ! Cînd te cheamă la masă,

du-te cu întîrziere. Dacă n-ai nimic de făcut, cu atît mai rău, hoinăreşte şi aşteaptă. Trebuie să ai o înfăţişare surmenată. Şi buchete de flori, şi cutii cu praline ! De altfel nu ştii să te porţi nici cu muncitorul : fetiţa mamei Gaby Houtten, cea cu băcănia, ţi-a făcut o scarlatină. Boală contagioasă ! te grăbeşti să anunţi primăria ! faci să se închidă băcănia pentru o lună ! Prostule ! Trebuia s-o previi pe mamă, să te asiguri că o să-şi ţină gura, că o să-şi închidă puştoaica în cameră şi că o să vorbească de o gripă afurisită... Bătrîne, poţi să fii liniştit, va mai curge multă apă pe gîrlă pînă vei mai îngrij tu pe cineva din familia Houtten ! Şi Failly măcelarul ! Se plînge de tine, o ştiu de la servitoarele mele. Nu cumperi carne de la el ! Ştiu şi eu că o tranşează ca un ticălos. Şi tu nici nu mănînci multă carne. Dar în comerţ trebuie să cumperi de la toţi .. Eu nu trec niciodată prin faţa prăvăliei lui Failly fără să bat cu palma în ciozvîrtele de vită şi să exclam : Ah, ce carne grozavă ! Şi la debitul de tutun ! la Simonet ! Nu te arăţi niciodată ! E o prostie ! o mare prostie ! Patronul unui debit de tutun poate să-ţi facă o reclamă formidabilă ! Închipuie-ţi : te arăţi, faci cinste celor de faţă, muncitorul te vede, îşi spune : „Nu-i un tip mîndru..." Şi cînd e cazul, te cheamă. Şi mai ales, mai ales regimurile ! Mult prea rigide ! Mult prea absolute, bietul meu Michel ! Da, ştiu, alcoolul, tutunul, grăsimile, untul prăjit... Dar dacă ai spus totul, ai preseris totul, şi oamenii nu vor regimul tău, şi vor mai degrabă o viaţă scurtă şi îndestulată şi să crape halind zdravăn, pe tine nu te mai priveşte ! Lasă-i s-o facă şi spală-te pe mîini ! Eu m-am lămurit repede. Cînd un tip începe să insinueze : „Şi nici măcar o lulea din cînd în cînd ? Nici măcar un păhărel ? Mi-ar face chiar aşa de rău ?" Înţeleg imediat ! „Un păhărel, mai treacă..."

Şi mai ales, nu-l dezgusta pe client ! Nu te-ai întrebat niciodată de ce fabricanţii de „întăritoare" fac avere ? Pentru că au grijă ca porcăriile lor să aibă gust bun, dragul meu !... Le înghiţi ca pe un aperitiv ! Toată lumea le caută. Chiar şi şoferii care livrează produsele farmaciştilor : e lucru stabilit, la ora unsprezece pe drum, opreşte camionul, îi rupe gîtul unei sticle de „Kosto-dynamine" sau de „Bicot-genol". Iar cioburile le duce patronului. Cheltuieli generale... Întîi şi-ntîi trebuie să ştii psihologie ! Ţine minte chestia asta, bătrîne !

În seara aceea, după ce au cinat în bucătărie, Michel o lasă pe Evelyne să spele vasele și se duce în biroul lui. Aprinde pentru cîteva minute radiatorul cu gaz, deschide dosarul cu facturi, își face socotelile. Sfîrșitul de lună va fi greu. Cărbunii, impozitele. A trebuit să schimbe un cauciuc la Citroën-ul lui. Și ca să fie în regulă, ar avea absolută nevoie de o mică îngrijitoare, menajera nu ajunge, din cauza serviciului la ușă, a clienților care trebuiesc anunțați. Evelyne nu arată deloc bine. Prevenit, Domberle a strigat : „Atenție ! Mai ales, fără oboseală !" Evident, a rămas sensibilă. De trei nopți, ea doarme foarte prost. Noaptea trecută, chiar, Michel a veghcat cu ea, pînă la ora doua dimineața, să n-o lase singură, să-mpartă cu ea insomnia, să-i alunge gîndurile negre... Știe că vede totul în negru, cît nu doarme noaptea. În cele din urmă, a adormit. Prea obosit, Michel a mai rămas treaz încă multă vreme. Oricum, le-ar trebui un ajutor pentru menaj.

La biroul său, Michel privește adunările mîzgălite în grabă. Nu-i prea vesel. Seteuil tocmai i-a arătat, în dimineața asta, ce-ar trebui să facă. Să-i uimească pe cei bogați, să le flateze maniile, vanitățile. Cu oamenii din popor să se coboare la nivelul plebei, să ciocnească cu bărbații, să le facă cu ochiul femeilor, să fie de treabă, culant, să vorbească așa cum vorbesc ei, să lasă să-i scape cuvinte deocheate, să nu-i sîcîie pe oameni cu regimuri prea severe, să dea o raită la crișma din colț, să fie văzut la Simonet, să fie popular, să laude carnea măcelarului...

„N-am să reușesc niciodată", se gîndește Michel.

Gazul arde de parcă ar toarce. Michel se duce să închidă pe jumătate robinetul, se așază din nou la birou, se gîndește. Gazul, factura, cărbunii, lumina... Ce mult costă toate ! Și mai e și bătrînul Hesdelot, cu cancerul lui ! Ceilalți Hasdelot consideră că Michel e cam lipsit de energie. Pentru că tatăl lor mai trăiește încă, înseamnă că trebuie să se încerce ceva, o operație, poate... Ei înșiși au vorbit despre așa ceva, au propus-o de mai multe ori, insistent :

— Doctore, nu credeți că o intervenție chirurgicală... ?

Asta este cel mai neplăcut, că ispita vine chiar de la clienți. Michel ezită, ajunge să nu mai vadă nici el prea limpede. La urma urmelor, nu se știe niciodată. Operația înseamnă o ultimă șansă de încercat. S-au mai văzut minuni. Și familia Hesdelot e teribil de bogată. Nu-i vorbă

de niște bieți amăriți ! De foarte bună credință, Michel nu mai știe dacă trebuie sau nu operație.

Și dacă bătrînul profesor Domberlé s-a înșelat ? Adevărul poartă el în sine o forță de convingere suficientă pentru a învinge ? Dacă, la urma urmelor, oamenii nu-l vor ? Cît rău îi fac regimurile, abstinențele, disciplina pe care Michel le impune clienților ! Ce reclamă pe dos ! Fug de el, aleargă la Seteuil, au înghițit voinicește vinuri tonice care au gust de aperitive ! Și chiar confrații ! Asta este cel mai regretabil : că ei refuză să învețe, neagă evidența, rămîn prizonierii a ceea ce-au învățat în facultate. Sînt prea mulți ! Niciodată adevărul simplu și gol-goluț nu va triumfa în fața acestei mulțimi ! Nu-i nimic de făcut.

Atunci, n-ar fi mai bine să-i urmeze pe ceilalți ? Să facă pur și simplu medicină ca toți ceilalți ? Singurătatea, privațiunile unei vieți închinate adevărului, ca aceea a lui Domberlé, îl îngheață de data asta pe Michel.

Dă la o parte dosarul cu facturi, se ridică, face cîțiva pași, merge să se așeze pe divanul pe care se lungesc bolnavii cînd îi examinează. Sentimentul că este incapabil să cîștige la fel de mulți bani ca Seteuil îl umple de neliniște cu privire la viitor, îi creează o impresie umilitoare de inferioritate. Degeaba își spune : „Este așa pentru că nu vreau să fie altfel...“, suferă în orgoliul lui, nu este deloc sigur că Seteuil nu-l întrece, nu-i mai puternic decît el în lupta pentru supraviețuire. Întotdeauna îi judeci pe alții și te judeci pe tine însuți, într-o oarecare măsură, după banii cîștigați. Banul ! Degeaba i-ai preferat cinstea, conștiința, n-ajungi aproape niciodată să elimini cu totul gîndul că el este semnul infailibil al valorii omului.

„Eu am în schimb conștiință, își spune. Am ales, am preferat să rămîn un om cinstit.“

Da, dar asta este atît de des scuza celor slabi. O amintire foarte proaspătă îi vine în minte, înăbușită, respinsă, și care totuși îl obsedează. Își rememorează prima dimineața cînd Lavaisne l-a rugat să vină. Ce emoții avea în ziua aceea ! Cum imediat simplitatea Evelynei, șorțul ei, mîinile murdare de funinginea de la sobă i s-au părut dezagreabile, umilitoare. Abia a reușit să-și ascundă agasarea, indispoziția. Ce renegare, imediat ce-l chemase un bogătaș !

Evelyne bate încetișor la ușă. El se ridică. Ea intră.

— Lucrezi ?

— Mi-am făcut socotelile.

— Ţi-e destul de cald ? Pot să opresc radiatorul ?
— Dacă vrei.

Se aşază din nou la birou. Evelyne se duce să închidă robinetul de gaz. Flacăra se stinge într-o mică explozie. În trecere, Evelyne aruncă o privire pe birou, vede facturile, cifrele, din care nu înţelege mare lucru. Nu spune nimic, se duce să se întindă pe divan şi-şi priveşte soţul cu ochii ei mari neliniştiţi. El îşi reia calculele. Evelyne suspină încetişor şi continuă să-l privească de departe. El simte în sfîrşit asupra lui privirea mută, neliniştită, care nu îndrăzneşte să spună nimic şi care totuşi ghiceşte o mulţime de lucruri. Se simte emoţionat, i se face milă de neliniştea ei tăcută, se ridică, se apropie de Evelyne, o bate uşor cu palma peste mînă, se aplecă spre ea şi o sărută pe pleoape. Ea îi întoarce sărutul, un sărut în care pune emoţia, temerile ei şi de asemenea recunoştinţa, o recunoştinţă de cîine credincios, de fiinţă care tremură mereu să nu fie o povară. El spune cu o voce aproape veselă şi liniştitoare :

— Ei, doamnă Doutreval ? Merge ?
— Da, Michel. Dar tu ?
— E-n regulă. E foarte bine, nevastă !

Ea îi surîde. În frumoşii ei ochi negri de fiinţă temătoare şi care a suferit prea mult se vede fericirea. Fericire şi o recunoştinţă pătimaşă... Şi pentru că ea are o înfăţişare fericită, Michel simte şi el în inimă, cu toată nesiguranţa şi îndoiala lui, o căldură, o bucurie neobişnuită şi dulce, pe care nu şi-o explică.

Ceea ce îl oboseşte şi adesea îl copleşeşte de-a dreptul pe Michel este spectacolul acestei medicini lipsite de principii generale, al tuturor acestor nefericiţi bolnavi la care mulţi dintre confraţii lui Michel înăbuşă pur şi simplu simptomele şi pe care ei cred că i-au vindecat şi care se cred vindecaţi — medicină simptomatică. În diabet, se concentrează asupra zahărului. Nu vad că mai ales otrăvurile alimentare sînt cele care au dezechilibrat secreţia zahărului în ficat. Atunci, reduc zahărul, dar nu şi carnea, alcoolul, grăsimile, laptele. Aşa încît otrăvirea diabeticului se agravează. Şi totuşi, mulţi dintre diabetici se vindecă îngăduindu-şi puţin zahăr şi diminuînd consumul de carne, peşte, grăsimi. În bolile de inimă, de cîte ori o purgaţie uşoară, sucurile de fructe dulci, un regim de decongestionare a ficatului nu au calmat o criză cardiacă !

Pentru că otrăvurile din alimentație sînt cele care o provoacă. Dar de multe ori, medicul se mulțumește să biciuiască inima cu injecții de camfor și de digitalină ! Și pentru sifilis, în general, nici nu le trece prin cap să apeleze la factorii de apărare naturală ! Se uită că în parte infecția dăinuie din cauza toxinelor alimentare. Se fac injecții ! Cu frenezie, pînă cînd bolnavul, sleit de puteri, dispare ! Nici nu le trece prin cap că un bun regim ar permite un tratament infinit mai blînd. Și la copii ! Cîte otite, sinuzite, mastoidite, amigdalite tratate pur și simplu prin intervenții locale ! Se zgîrie gîtlejul, se taie amigdalele, se taie carnetele nazale, se smulg polipii, se trepanează sinusul, și se consideră că s-a făcut totul, nici nu se neliniștesc măcar pentru alimentația defectuoasă a micului bolnav, care ar trebui schimbată.

În jurul lui Michel, ablația polipilor și a amigdalelor este un lucru banal, se practică în serie la spital. Michel îi face pe confrați să surîdă sau să protesteze cînd afirmă că polipii, inflamația amigdalelor se vindecă de la sine, printr-un regim bun și o viață sănătoasă, și că operarea amigdalelor nu este inofensivă, ci periculoasă. Amigdala este un organ de apărare, de secreție a produselor toxice. Abundența de produse toxice pe care le are de evacuat este cea care-i provoacă iritația, inflamarea microbiană nu survine decît ca un fenomen secundar. Scoțînd organul și neschimbînd nimic în regimul alimentar înseamnă să pregătești boli mai grave. Așa începe să se vadă că operația aceasta a amigdalelor poate trezi focare vechi de tuberculoză și că poate favoriza teribil cea mai periculoasă poliomelită — poliomelita în formă bulbară. Un lucru e sigur : Michel vede venind la el în fiecare zi băieți copii operați, atinși acum de apendicită, de febră sau de vomă bilioasă, și chiar de tuberculoză osoasă. Este atît de adevărat, încît medicul clasic crede că poate stabili o relație între amigdalită și apendicită, relație inexplicabilă în ochii lui !

Și totuși, suprimînd cauzele, interzicînd alimentele acide, carnea toxică (porc, vînat), peștele, drogurile, întăritoarele, Michel îi vindecă adesea pe micii lui bolnavi fără operație, fără suferință. Și așa-i adevărat pentru toate bolile. Dar ce puțini dintre confrații lui îl înțeleg ! Este înspăimîntător să te gîndești că o asemenea greșeală este atît de solid și de oficial înrădăcinată în spirite. Dar ce rol

obositor şi dureros să ştii, să deţii adevărul şi să nu reuşeşti să-l faci acceptat, să strigi în deşert, să vezi în jur mulţimile îngrijindu-se orbeşte şi suferind inutil din neştiinţă, cînd ai putea să le aduci uşurarea şi salvarea dacă ai fi ascultat !

In sfîrşit, bunica Lavaisne a murit. Era şi timpul ! Cei din familia Lavaisne nu mai puteau să-i suporte agonia. Cînd au devenit sensibili la bunăstare, cei bogaţi suportă cu iritare cea mai mică constrîngere.

În ce-i priveşte pe Hesdelot, aceştia s-au aranjat. Au adus o infirmieră şi o călugăriţă care să aibă grijă de bunicul canceros. Îşi cruţă astfel corvezile, oboselile, suferinţele în care inima lor ar risca poate să se lase prinsă.

Ca să pună capăt nesiguranţei, Michel îl cheamă pe Roy la un consult. Are încredere în el. De la povestea cu doamna Daubian, apelează la Roy pentru toate operaţiile pe care le recomandă bolnavilor săi. Roy lucrează încet. Nu stîrneşte uimirea prin rapiditate, ca Romagnol, marele profesor, nici prin îndrăzneală, ca Lequesnoy. Dar lucrează clasic, meticulos, metodic. Nu „şocheaza". Bolnavii se pun repede pe picioare. Pentru anestezie foloseşte procedeul unui prieten de-al lui : eter cald. Nu intervine niciodată congestia pulmonară.

Roy vine să-l vadă pe bătrînul Hesdelot.

— Operaţia n-are rost. Lasă-l să moară liniştit.

Despărţindu-se de Michel, Roy îi invită pe el şi pe Evelyne pentru sîmbăta următoare. Toată săptămîna, Evelyne îşi face mari griji. Michel va avea un pardesiu nou. Nu are nevoie decît de mănuşi. Dar ea ? Îi lipsesc toate cele !

Curăţat cu eter, călcat sub o pînză umedă, împodobit cu o camelie artificială, micul taior gri mai merge încă. Michel i-a promis o pălărie, o mică tocă din velur albastru-regal, elegantă şi nu costa decît o sută de franci. Din fericire, Evelyne şi-a păstrat de la nuntă pantofii dintr-o frumoasă imitaţie de şopîrlă. La lumină s-ar zice că-s autentici. Mînecile bluzei de taftă s-au tăiat. Evelyne le scoate. Va merge cu braţele goale. La nevoie, va ţine taiorul pe ea, pretextînd o răceală. Mai rămîn ciorapii. Degeaba şi i-a menajat, a avut grijă să nu poarte jartiere prea strînse, i-a spălat imediat după ce i-a scos şi i-a

uscat ferit de soare, întinşi pe un şervet ; cele trei sau patru perechi de ciorapi pe care-i are s-au uzat în cele din urmă. De o lună face economii ca să cumpere alţii. Dar Michel i-a vorbit la masa de Daubian, fostul bogătaş devenit muncitor, a cărui nevastă vrea cu orice preţ copii... Ea aşteaptă acum încă unul, şi o duc foarte greu. Evelyne s-a dus s-o vadă. Banii pentru ciorapi i-a cheltuit cu acest prilej. Tot căutînd, Evelyne reuşeşte să găsească doi ciorapi uzaţi numai la talpă, dar desperecheaţi. Unul este mai deschis la culoare decît celălalt. Totuşi, n-o să se apuce să-i otrăvească viaţa lui Michel pentru o pereche de ciorapi.

În momentul plecării, în pragul casei, Michel aruncă o ultimă privire asupra Evelynei. Taior gri, pantofi din piele de şopîrlă, ciorapi de mătase, bluză din tafta roz închisă pe gîtul subţire cu o broşă fină care ar putea fi de aur, o mică tocă din velur albastru-regal. O declară pe Evelyne „drăguţă de pică", o sărută şi o împinge spre Citroën.

Roy, un tip solid, bărbos, cu ochi negri şi profil arab, nu face cine ştie ce primiri. Patru băieţi, trei fete, asta nu îngăduie mondenitatea. Roy le lasă pe cele două femei să pregătească la bucătărie cafeaua şi-l duce pe Michel să-i vadă sala de operaţii. Este mîndru de ea. Numai el ştie că instrumentarul perfecţionat, aparatul de radio, pereţii care încălzesc l-au costat multe calcule, nopţi de veghe şi sacrificii. Scoate irigatorul cu ser încălzit pentru răni. Îi explică „trucurile", dibăciile, firele pe care le foloseşte, instrumentele pe care le-a conceput sau le-a ameliorat, miodistensorul automat, masa cu înălţare şi rotaţie prin pedală, pentru operaţiile la care nu are ajutor. Demontează aparatul de anestezie cu eter cald. Se ştie că în ţările tropicale, eterul fiind cald, nu provoacă niciodată bolnavilor congestii pulmonare care, la latitudinea noastră, sînt unul din marile pericole ale anesteziei. Plecînd de aici, un confrate, prieten al lui Roy, a imaginat un aparat cu bain-marie care încălzeşte vaporii de eter înainte ca aceştia să ajungă la plămîni. În felul acesta, eterul nu-l mai răceşte pe bolnav, acţionează rapid, pacientul absoarbe foarte puţin din el şi se restabileşte cu mult mai repede, fără riscul unor complicaţii pulmonare. Roy foloseşte această metodă în mod curent.

— Dar ar trebui să publicaţi ! spune Michel. Amîndoi ! Instrumentele astea, aparatul, toate merită să fie cunoscute !

— Nu-i nimic de făcut, zice Roy. Cel puţin pentru mine. Romagnol m-ar distruge imediat.

— Profesorul Romagnol ?

— Da. Nu ne iubim. La drept vorbind, e o chestie veche. Totul a pornit de la un muşchi ridicător al anusului... Vă vine să rîdeţi ? Şi totuşi este adevărat. El nu era decît agregat, iar eu, prosector de anatomie. Bun ! Într-o dimineaţă, în amfiteatru, Morel, „patronul" meu, tocmai diseca un cadavru în faţa noastră, a elevilor. Şi iată că soseşte Romagnol :

— Morel, poţi să-mi împrumuţi un cadavru ? Aş vrea să-mi fac mîna pentru o operaţie...

Morel îi arătă un cadavru de înecat. Romagnol începe să-l ciopîrţească. Morel îl priveşte şi începe să rîdă, pentru că Romagnol căuta muşchiul ridicător al anusului şi nu-l găsea.

— Fac pariu cu tine, îi spune Morel, că oricare dintre studenţii mei ţi-l găseşte din prima încercare !

— Nu mai spune, strigă Romagnol.

Şi iată-l pe Morel care mă cheamă :

— Roy, hei, Roy ! Vino o clipă !

Mă duc.

— Roy, arată-i puţin lui Romagnol cum se găseşte muşchiul ridicător al anusului...

Ştiţi, este destul de greu. Dar eram obişnuit. În mod prostesc (eram tînăr, mulţumit să strălucesc, eram naiv !) le arăt lui Romagnol şi studenţilor faimosul ridicător al anusului.

Bătrîne, cu asta am terminat-o. Mai întîi, la sfîrşitul anului, Romagnol, cu o întrebare vicleană şi scîrbavnică, mă pică la examen. Şi în anul următor moare Morel. Am înţeles că e mai bine să renunţ la cariera profesorală. Eram în căutare de bani şi mi-am deschis o clinică.

Asta nu m-a împiedicat să-l întîlnesc mereu pe Romagnol în calea mea. Este profesor, are pondere în întregul corp medical. Au nevoie de el pentru tot felul de lucruri : o panglică, o rozetă, o decoraţie, un fiu ce trebuie plasat, o avansare pentru un prieten. Medici bătrîni, care au încredere în mine şi-mi trimit bolnavii lor de treizeci de ani, vin să-mi spună :

— Știi, prietene, am să te părăsesc pentru cîțiva ani. Fiul meu intră la Facultatea de medicină, o să-l aibă pe Romagnol ca examinator, trebuie să încep să trimit clientela la Romagnol, mă înțelegi...

De altfel, Romagnol nu se jenează. Fiilor de medici care nu lucrează cu el, le spune de la obraz :

— Cum e ? În clientela lui, tatăl tău n-are nici un bolnav de operat ?

— Acum înțeleg ceva mai bine de unde a venit moda împărțirii onorariilor, spuse Michel.

— Da, e de înțeles. Ce vrei, e o compensare, egalizează lupta în fața profesorului. Aici e toată problema, dragul meu. Atîta vreme cît profesorul va avea dreptul să facă clientelă, toată medicina va fi înveninată.

Rămîne o clipă gînditor, își mîngîie barba neagră de emir. Are un gest brusc.

— E ! O să ne descurcăm pînă la urmă. Să mergem să ne bem cafeaua !

Îl ia pe Michel de braț și coboară cu el spre locuință. Dar pe drum, revine din nou asupra subiectului care-l obsedează.

— Așa s-a întîmplat și cu aparatul meu de irigat, bătrîne. Cînd a fost vorba să prezint invenția, m-am găsit în fața unei comisii pe care o prezida Romagnol. Explicațiile mele au fost ascultate în tăcere. Pe urmă, Romagnol a declarat cu un mic surîs : „E bună, Roy, e foarte bună mașinuța dumitale. Dar va trebui să-i schimbi înfățișarea, aspectul. Așa prea te face să te gîndești la un țap de bere cu injecție..." Și cu asta s-a terminat. Nu s-a mai făcut nici o încercare, nici măcar o simplă vizită la mine ca să vadă... De douăzeci de ani continuu să fiu singurul care se folosește de ea, într-o indiferență generală. Cît despre eterul cald, un truc care contează, un lucru care ar merita atenția — aceeași tăcere, aceeași neștiință generală !

— Nu ați publicat, nu ați scris ?

— La început, da ! Eram naiv. Descopeream ceva și mă grăbeam s-o strig tuturor. Puțin le păsa de mine, nu mă ascultau. Sau se serveau de trucurile mele fără să spună nimic, pe ascuns, cînd nu era nici un student pe aproape să vadă... Acum, am înțeles. Tac. Lucrez încă, inovez, caut, îmbunătățesc... Mi-ați văzut dibăciile, instrumentele... Dar nu mai public în Franța. Nu merită. Nu las o școală în urma mea, nu am elevi. Totul se va pierde.

Teoria nu ajunge, ar trebui să transmiți îndemînarea unor tineri. După mine, totul va dispărea. Numai dacă unul dintre fiii mei... Să intrăm în salon... Raymonde ! Raymonde !

Îl lasă pe Michel în salon, se duce pînă la bucătărie, se întoarce.

— Doamnele au transformat bucătăria în Cameră de Consiliu și am impresia că au uitat de cafele... Ce mai ospitalitate ! Ei ! La dracu cu fasoanele, nu-i așa ! Fumați ? Nu ! Nici eu. Mă enervează, mă irită. Nu pot. Sînt prin natură un tip încet, calm. Asta e forța mea. Știți că de aici vine tot ce am căutat și am găsit în chirurgie ? Să-ți îngădui să mergi încet, să lași bolnavul sub eter fără primejdie, să mărești securitatea, să faci inutilă viteza, tehnica strălucitoare, să suprimi șocul... Iar Romagnol este tocmai contrariul. Un chirurg care operează ca în timpul lui Napoleon I, cînd nu se cunoștea nici anestezia, nici asepsia, cînd trebuia să mergi iute, să te grăbești, cînd secundele erau prețioase. În privința asta, știți, Romagnol e minunat. Să-l vezi scoțînd un uter ! Viteza este triumful lui. Evident, nu poate să-i placă lucrările mele. O dată a fost cît pe ce să mă vîre la apă. Tribunalul l-a numit expert într-un proces pe care mi l-a intentat un client. Ce m-a mai hărțuit Romagnol cu ceea ce numea el „inovațiile mele periculoase..." Din fericire, la Curtea de apel am cîștigat procesul, altfel reputația mi-ar fi fost ruinată, nu-mi rămînea decît să închid prăvălia. Asta-i pericolul. Nu am nici un sprijin oficial. Nu cîntăresc nimic. Cînd inovez, o fac pe riscurile mele și punîndu-mă în pericol. Dacă ar ieși prost ar fi o catastrofă. Mi-ar sări în spate. Și cu ce bucurie !

— Vă rămîn presa, cărțile, articolele...

— Am publicat, uneori. Dar nu în Franța ; în Belgia. Acolo mi le primesc. Numai că există această barieră intelectuală pe care o reprezintă o frontieră. Nu vin să mă vadă. Și în chirurgie trebuie să vezi. O tehnică, o abilitate, asta nu se învață din cărți. Totul se va pierde. Păcat...

De altfel, eu însumi nu mă pot instrui cum aș vrea. Doutreval. Mi-ar plăcea să văd procedeele noi, să asist la operații. Dar la facultate nu au încredere în mine. Am acolo un inamic prea puternic, ce vrei. Nu mă lasă să

văd nimic, nu vor face nimic interesant în fața mea. Cînd merg acolo, simt din plin ostilitatea, răceala... am renunțat.

— Se va duce să vadă o operație la Paris, zice doamna Roy, care servește cafeaua. Dar e departe și costă foarte mult, și ia timp...

— Da, spune Roy.

— Totuși, obiectează Michel, la facultate am văzut adesea „patroni" chemînd cîte un medic să lucreze în fața lor, în fața elevilor lor, punîndu-i întrebări, instruindu-se foarte simplu pe lîngă el...

— Bineînțeles ! Dar nu toți au modestia asta, măreția asta. Pentru că asta înseamnă măreție, bătrîne. Pentru a consimți la așa ceva, trebuie să știi să-ți disprețuiești orgoliul, adesea chiar interesele pecuniare. Dacă te afli în fața unui om care nu are generozitatea asta, drumul îi-e închis. Ăsta-i cazul meu.

Cu mîna își frămînta barba neagră.

— Vezi, Doutreval, „cumulul" este un mare neajuns, dreptul pe care-l au profesorii de a face clientelă. Profesorul nu e numit pentru public. Rolul lui este să judece valoarea unei terapeutici, a unei tehnici operatorii, și s-o răspîndească printre elevi. În afară de asta, el este obligat față de toți, față de spitale, adică. Desigur, asta presupune salarii mai mari. Am cunoscut și eu, ca dumneata, inși ca Norf ! Profesori de geniu, de renume mondial, care refuzau să-și facă o clientelă, pentru a se consacra laboratorului lor... Pentru a ieși la socoteală cu banii, unul a trebuit să accepte o consultație medicală la biroul de binefaceri, altul un post de medic care înregistrează decesele... Au murit... Succesorii lor fac clientelă, își cîștigă decent existența. Dar în presa științifică nu se mai vorbește deloc de lucrările lor de laborator !

Atîta vreme cît un profesor va face clientelă, îi va trebui un anumit curaj să vină să le spună elevilor săi : „L-am invitat pe doctorul X să vină să execute în fața noastră o operație pentru care a imaginat o tehnică interesantă..." Cred că ar trebui ușurat acest gest tuturor profesorilor, suprimînd elementul „concurență". Dacă n-ar fi fost cumulul, m-aș fi dus să-l văd pe Romagnol. Ar fi examinat, încercat, controlat... N-ar fi avut motive

să-mi creeze obstacole, să mă doboare... Dar asta e, nu-i nimic de făcut !

Își scarmănă barba. În ochii lui negri, de emir arab, este puțină melancolie. Își privește fiii, pe cei doi mai vîrstnici, care tocmai au intrat și fumează satisfăcut țigara îngăduită de mamă cu ocazia acestei recepții. Spune ca pentru el însuși :

— În sfîrșit... cine știe ! Poate nu va pieri totul o dată cu mine... Poate unul dintre ei va avea darul, „mîna", căreia să-i pot încredința opera mea ! Nu mă voi fi omorît degeaba ! Bogăția unui om, ca și a unui popor, sînt copiii.

— În privința asta, noi sîntem foarte bogați ! spune doamna Roy.

Rîse cu un rîs deschis, fără amărăciune.

Michel a dus Citroën-ul în garaj. Își scoate pantofii în bucătărie, își deznodă cravata. Evelyne trebăluiește la chiuvetă.

— Du-te să te culci, spune Michel. E trecut de unsprezece ! Ce mai ai de făcut ?

— Nimic, spune Evelyne, deschizînd robinetul de apă rece.

— Știi, arătai foarte bine, în seara asta, foarte bine, cu adevărat. Bluza asta și toca asta mică...

— Nu ți-a fost prea rușine din pricina mea ? N-a trebuit să roșești prea mult ?

— Vrei complimente ? N-o să le capeți.

Ea rîde. El se duce spre scară, în ciorapi, cu pantofii în mînă. Trecînd pe lîngă ea, o sărută.

— Grăbește-te. Te obosești.

Ea nu răspunde, se grăbește să spele ciorapii, faimoșii ciorapi de nuanțe diferite. Nici Michel, nici nimeni altcineva n-a observat nimic. La nevoie, îi va mai putea folosi o dată sau chiar de două ori. Un motiv suficient pentru a avea grijă de ei. Îi strînge între mîini pentru a-i stoarce ușor, fără să-i răsucească, îi pune la uscat pe masă întinși între două prosoape, și urcă să se culce, mulțumită.

Capitolul al patrulea

— SAINT-JEAN-D'ANGÉLY, spuse Guerran, luînd o mînă de pe volanul maşinii pentru a arăta la orizont oraşul, cu cele două turnuri albe ale bisericii rămasă pentru totdeauna neterminată.

Prin portieră, Fabienne contempla şi găsea frumos ţinutul Saintonge, lin vălurit, presărat cu păduri şi cu vii printre imensele suprafeţe de păşuni şi lanuri. Era foarte cald. O lumină puternică scălda peisajul, pînă în depărtările supraîncălzite deasupra cărora se ridica un abur străveziu. În ampla privelişte oferită de pămînturile mănoase şi liniştite, Saint-Jean se-năl.a treptat, dintr-o vale adîncă prin care curgea rîul Boutonne, evocînd, cu casele lui albe şi acoperişurile plane, cu olane mari, rotunde, un oraş provensal.

Fabienne privea oraşul care venea spre ea. Intrară în oraş printr-un bulevard larg, traversară un scuar căruia cîţiva palmieri îi dădeau un aer exotic. Şi dintr-o dată se aflară în plin oraş, pe străduţele albe, încălzite, cu trotuare înguste, pe care grupuri de gură-cască se întorceau agale de la jocul cu bile sau se duceau spre piaţă, pentru aperitivul de seară. Ca să-i facă o surpriză Fabiennei, Guerran o luă printr-un labirint de străduţe şi opri deodată maşina în faţa vechii biserici din Saint-Jean-d'Angély, bazilică stranie, imensă şi splendidă, începută în urmă cu două sute de ani, abandonată la jumătatea lucrului în timpul Revoluţiei şi care nu va mai fi niciodată terminată. Fabienne voi să coboare. Merse singură, înconjură edificiul, ajunse la absidă şi de aici putu să-şi strecoare privirea înăuntru. Era o mare ruină stranie, intactă, neterminată, roasă deja din loc în loc înainte de a fi servit vreodată la ceva, foarte albă, foarte luminoasă, foarte înaltă, catedrală decapitată asupra căreia soarele strălucitor arunca o lumină veselă, orbitoare, o lumină mediteraneeană ca asupra unui templu de pe Acropole. Ruina aceasta era aproape veselă. Nimic din tonurile cenuşii, din patina întunecată în care se înfăşoară Amiens, Reims, Notre-Dame de Paris. Lumina, albeaţa, curăţenia unei ruini antice. Dar în mijlocul acestei transparenţe, în puritatea aerului calm, pe albastrul cerului şi albul pietrei, zburau ici şi colo păsări

greoaie, negre, cu aripi clănțănitoare, ciori, corbi care-și aveau cuiburile sub bolți și care, lipsite de grație, cu strigăte aspre, sălbatice, se înălțau și se urmăreau ca niște umbre uriașe, în decorul însorit. Fabienne se opri îndelung să le privească. Aceste păsări ale întunericului în mijlocul bucuriei îi spuneau parcă ceva. Căuta aici, nu se știe ce simbol. Cînd se întoarse la mașină, Guerran o mustră puțin pentru că zăbovise atît.

Ieșiră din oraș pe drumul spre Poitiers, rulară doi kilometri, o luară spre dreapta, spre Saint-Julien, pe un drum strîmt prin pădure și trecură pe un mic pod peste un rîu repede și limpede, căruia Gueraan îi spuse numele :

— Boutonne.

După un scurt ocol, trecură prin poarta mare și intrară în curtea uriașă a unei vaste locuințe, pe jumătate fermă, pe jumătate castel, cu acoperiș plat, cu ferestre mici, cu obloanele pe jumătate închise, cu pereții tencuiți cu mortar, pe care creștea o vie. O alee de pietriș ocolea curtea în jurul unei peluze verzi, pe care înfloreau plante pline de sevă. În fața peronului casei, două mase de frunziș des, doi tei centenari, aruncau asupra fațadei o răcoare albăstrie. De o parte și de alta a curții se aflau casa arendașului, staulele, hambarele. Trecu o servitoare ducînd găleți cu lapte. Undeva, mugeau niște vaci. În ușa casei apăru o bătrînă să ureze bun venit noilor stăpîni. Ea o duse pe Fabienne de la bucătărie în salon, apoi în camerele mari și goale, scăldate în penumbră și văruite în alb, cu pardoseală rustică din stejar, sclipitoare și lustruită de secole de ceruit, cu tavane din grinzi și cu splendide dulapuri vechi cu încuietori lungi din fier forjat. Fabienne inspiră mirosul parfumat al cerșafurilor din pînză groasă țesută de mînă. Împinse obloanele, privi de sus parcul și peluzele lui, pîlcurile de pini, arborii de sequoia și cedrii, palmierii, zidurile joase din piatră uscată, strivite sub caprifoi, viță sălbatică și iederă. În spate era grădina de zarzavaturi, o livadă, pe urmă pajiști, păduri, pășuni pe care păștea cirezi de vaci negre și albe. Străbătîndu-le, cînd liber, argintat ca un șarpe sub soare, cînd ascuns de frunzișul arborilor sau stăvilit în ecluza unei mori și țîșnind într-o clocotire de spumă, rîul Boutonne își urma curgerea veselă. Din ochi, Fabienne măsură întinderea noului său domeniu, își imagină cîmpul de descoperiri care i se oferea, și coborî pe

scara mare, sonoră și lustruită cu ceară pentru a-și împărtăși entuziasmul lui Olivier Guerran și pentru a-l duce imediat să culeagă salată din grădina de zarzavaturi.

Guerran se trezea tîrziu dimineața, lenevea. Își lua micul dejun în pat. Venea Fabienne :

— Să-ți fie rușine ! Ai pierdut un spectacol ! Ceața pe Boutonne, în dimineața asta ! Și roua de pe frunze... O adevărată pulbere de argint. Haide repede să mă ajuți să culeg bob...

Spălat pe față, în cămașă, pantalon de flanelă și sandale, cu o veche cască colonială cu vizieră din mică pe cap. Guerran o urma pe Fabienne în grădină, îi purta coșul mare în care ea îndesa o grămadă de ridichi, dovlecei, saparanghel, mazăre, anghinare, bob, lăptuci... Mergea, îngrămădea în coș, se îmbăta de abundența,. de dărnicia pămîntului. Avea înfățișarea unei mici sălbatice, cu rochia ei albă, ușoară, cu floricele albastre, cu picioarele goale, cu pălăria uriașă de pai umbrindu-i fața fină, palidă încă. Uitase totul, Angers-ul, Parisul, clinica, grijile, neliniștile. Se agăța de ramura unui prun să-l scuture. Guerran privea jucîndu-i sub piele mușchii subțiri și fini ai brațelor tinere, în timp ce ea rîdea cu hohote.

„Dacă s-ar putea să dureze mereu !" se gîndi el.

Se întorceau, luau prînzul în sufrageria mare, întunecată și lucitoare, atît de plăcut răcoroasă, cu obloanele ei pe jumătate închise, prin care amiaza strecura o rază de soare strălucitoare și îngustă, în penumbră. Pe urmă, Guerran se înarma cu o undiță și se ducea să pescuiască în scocul morii. Culcată pe burtă în iarbă, aproape de el, Fabienne căuta broțăcei, așteptînd momentul cînd putea să se scalde. Și după baie, o oră încîntătoare de înot în apa înghețată și iute a rîului Boutonne, sub bolțile umbroase ale plopilor și teilor. Fabienne și Olivier se plimbau pînă seara peste cîmpuri, o apucau pe drumuri șerpuite, înăbușite sub garduri vii verzi și groase, ajungeau după lungi ocoluri în cîmpia însorită, fierbinte, vibrînd sub un freamăt de aer cald, la nivelul solului, unde grîul uscat și roșu, nemișcat, își îndoia spicele pline, grele de o maturitate apăsătoare, într-o atmosferă dogorîtoare și strălucitoare. Fabienne și Guerran nu se întorceau decît foarte tîrziu, o dată cu cireada fermei, o tălăzuire de valuri cenușii care se rostogoleau pe drumurile întortocheate și

pe care cîinii negri cu boturi roşii le hărţuiau cu lătrături scurte. În bucătărie, servitoarea făcuse focul. Pentru că, pe înserat, dinspre Boutonne urca o răceală umedă. Olivier şi Fabienne cinau unul lîngă altul, la lumina focului. O mireasmă înţepătoare, de pădure, mirosul amar şi sălbatic al sevei, se împrăştia din ramurile de tei şi de plop încă verzi. Fabienne arunca în flăcări un coş întreg de conuri de pin. O învălmăşeală de flăcări se năpustea pe horn cu trosnete şi luciri de incendiu. Afară se lăsa noaptea, masa teilor se înnegrea sub catifeaua albăstrită a cerului. O vacă mugea. Undeva, în grajd, un cal îşi clătina lanţul. Aşezată pe cărămidă, foarte aproape de cărbunii dogoritori, Fabienne se lăsa pătrunsă de căldură, gata să se ardă. Din horn se auzea un mic ţîrîit regulat, melancolic, monoton, cri-cri-ul unui greier, încălzit şi el, ca Fabienne, şi mulţumit. Fabienne îşi amintea de vremurile cînd era mică. Tatăl ei era plecat în călătorie, foarte departe. Ea plîngea mult. Şi în fiecare seară, pe atunci, ea auzea mica voce ciudată : dintr-o gaură a peretelui, un greier îi cîntase în fiecare seară cîntecelul lui trist.

— Asta poartă noroc, spusese Mariette.

De atunci, Fabienne aşteptase şi ascultase în fiecare seară, cu speranţă, melodia invariabilă a insectei... „Noroc..." Asta însemna că tatăl său se va întoarce repede.

De fapt, Doutreval se întorsese mai devreme decît intenţionase. Şi din acea zi, Fabienne nu mai auzise greierele. El îşi încheiase misiunea, acum că neliniştea încetase, nu mai trebuia să aducă speranţa... În colţul sobei, Fabienne asculta micul cîntec ciudat.

Amintiri vechi, emoţii din copilărie se trezeau în ea şi o făceau să se simtă fără motiv pătrunsă de mulţumire, de speranţe inexplicabile şi liniştitoare.

De două ori pe săptămînă, Guerran telefona la Angers şi se ţinea la curent, prin Legourdan şi secretarii săi, asupra celor mai importante procese. Totul mergea bine. La sfîrşitul celei de a treia săptămîni, fără să-i spună nimic Fabiennei, merse pe jos pînă la Saint-Jean şi sună de acolo la Paris-Plage... Julienne era acolo cu Charles şi Micheline pentru sezon. Avu legătura după două ore de aşteptare. Recunoscu în aparat vocea tăioasă a Juliennei.

— Ah, tu eşti, Julienne ?

— Da.
— Ce fac copiii ?
— Bine.
— Știi că peste două zile vin la voi ?
— Nu e prea curînd.
— Cred că voi petrece săptămîna cu voi.
— E rîndul nostru, deci.
— Cum ?
— Unde ești ?
— Unde sînt ?
— Da. De unde telefonezi ?
— Din... din Angers, spuse Guerran, luat din scurt. Din biroul meu...
— Charles a fost la Angers ca să te vadă. Nu erai acolo.
— Cred că am dreptul să-mi vizitez colegii la Paris.
— Ha ! Ha ! rîse Julienne în aparat.
— Vrei să mă vezi ? da sau ba ?
— Țin atît de mult, încît vin acolo.
— Vii aici ? exclamă Guerran.
— Da. Așteaptă-mă. Mă întorc la Angers. Voi fi acasă în seara asta.
— În seara asta ?
— Da.
— Dar... N-am să fiu aici în seara asta. Plec din nou. Trebuie să plec imediat.
— Ha ! Ha ! rîse din nou Julienne.

Guerran se înfurie :

— Fir-ar să... La urma urmelor, n-ai decît ! O să mă vezi din nou cînd o să vreau eu. Bună seara !

Închise.

Se întoarse pe jos la Saint-Julien. Era furios. Cu un băț cules de pe drum lovea în ierburile de pe marginea drumului. Își zicea : „Imbecil ! N-am să mă duc ! Ce prost pot să fiu ! Sînt atît de liniștit aici, atît de fericit ! Ce nevoie am să alerg acolo ! Uite ce se-ntîmplă dac-am aranjat toate astea fără să-i spun nimic Fabiennei..."

Se gîndea la Fabienne, o revedea, cu fața ei îngustă, tînără, cu brațele ei delicate, își evoca tandrețea ei credincioasă, caldă, devotată, sigură. Se emoționă, avu remușcări, iuți pasul, se grăbi spre ea ca spre un refugiu. O găsi în spatele casei, în parc, citind sub umbra ușoară

cu pete de lumină pe care o împrăștiau înalții pini negri cu trunchiuri zvelte. Cînd îl văzu, își puse deoparte cartea, se ridică și se repezi spre el. O strînse la piept, cu inima dilatată de o bucurie misterioasă, simțind din plin cît de tînără era și cît de mult i se dăruia.

Dar seara, înainte de culcare, lîngă foc, se gîndi la Micheline. Și dintr-o dată anunță preocupat :

— Micuța mea, îmi pare rău, dar trebuie să te las singură aici, cîteva zile :

— Procesele tale ?

Apucă, fără să se gîndească, din instinct, mîna de ajutor pe care ea i-o întindea, posibilitatea de a o minți :

— Da... da... Am telefonat la birou... Legourdan are nevoie de mine. E destul de neplăcut. Dac-ai ști ce rău îmi pare !

— Ce să faci, Olivier... Dacă trebuie...

— Mi-e greu, știi !

— O să treacă repede.

— Pentru tine !

— Răule ! Ascultă, nu-ți cer să-mi scrii. Dar în fiecare seară, după ziua de muncă, pe la orele opt, nouă...

— Ei bine ?

— La ora nouă te vei retrage în biroul tău, singur, absolut singur, și te vei gîndi cinci minute la mine. Eu la aceeași oră, voi veni aici, să mă așez, și tu vei ști că și eu mă gîndesc la tine De acord ?

— Jur !

— Ai să vezi, o să avem mai puțin impresia că ne-am despărțit. Ne vom simți încă unul alături de celălalt. Haide, băiat mare, nu mai face fața asta tristă. Cîteva zile trec repede, te vei întoarce, vom fi iarăși împreună... O săptămînă e scurtă... Dacă trebuie, să avem curaj...

Se lăsă consolat.

Străbătînd Normandia, pe drumuri drepte, nesfîrșite, umbrite de arbori splendizi, mașina, lansată ca o săgeată, alerga cu 90 la oră, într-o goană încordată, susținută, monotonă în viteza ei. La volan, Guerran fredona vechi romanțe și marșuri. Nu mai avea decît Rouen-ul de traversat, apoi Abbeville și va ajunge la țintă. Avea s-o regăsească pe Micheline. Preaplinul unei bucurii lăuntrice neobișnuite se revărsa din el în aceste cîntece ale tinereții lui, murmurate cu jumătate de voce.

Părăsise Saint-Jean-d'Angély în ajun, dormise acasă, la Angers, şi plecase mai departe în zori.

Dejună la Rouen, sumar, o gustare rece şi o halbă de bere, într-una din cafenelele care mărginesc cheiurile Senei, în apropierea marelui pod. Şi plecă imediat mai departe. Era abia ora două. Pe drumul spre Abbeville forţă maşina, obţinu o medie şi mai bună. În mai puţin de două ore ajunse la Etaples, trecu prin albia largă, acoperită cu nisip, a riului Canche şi traversă pădurea din Paris-Plage, cu vilele ei cuibărite printre pini şi cu bulevardele largi, pe care mergeau la trap cai pur sînge călăriţi de amazoane mlădioase. În stînga, Picardy, noul hotel de lux încă neterminat, îşi zbîrlea schelele peste blocurile de beton brut, de-a lungul cărora minuscule furnici umane se agăţau de scări. Guerran se opri în marea piaţă cu sens giratoriu, în faţa cazinoului şi a Ermitajului. Recunoscu cazinoul, pe care Micheline i-l arătase pe o carte poştală înainte de plecare. Ştia că vila lor era pe coastă, în partea stîngă. Un agent, cu înfăţişare de poliţist englez, pe acest pămînt unde totul este făcut pentru ca englezul să se simtă ca acasă, îi arătă drumul.

The Deffodils, vila închiriată de Julienne, îşi înălţa faţada normandă şi acoperişurile din mici ţigle platinate, pe un fundal de pini subţiri şi de dune. Maşina lui Guerran intră în parc în faţa logiei încărcate de trandafiri mici, sub care se afla intrarea. Guerran coborî din maşină. Sub logie, într-un bazin rotund, ţîşnea un jet de apă printre anrocamente artificale acoperite de plante acvatice. Pe pămînt, lespezi netede printre care creştea muşchi. C'ind intră în hol, apoi în salonul în întregime alb şi roz, de la covoare pînă la micile abajururi care acopereau lumînările lustrei. Guerran îşi explică chiria de treizeci de mii de franci pe lună. Pe scară se auziră paşi. Coborau Julienne şi Micheline.

— Tu eşti !

— Da, eu. Ei bine, Micheline, nu mă săruţi ?

Văzîndu-şi fiica nemişcată şi încremenită în prag, el simţi dintr-o dată, fără să înţeleagă de ce, că a pierdut tot ce cîştigase în faţa ei în ultimii zece ani.

Julienne îl duse în sala de baie, strîmtă şi joasă, tapisată în întregime cu plăci de sticlă groasă, de culoarea jadului. Cada din marmură verde era încastrată în podea. Printr-un sistem de robinete invizibil curgea apă caldă.

Îmbăiat, spălat, odihnit, Guerran — în halat de baie — rămase să se radă în fața oglinzii, pregătindu-și în același timp programul după-amiezii. Îi trebuia cel puțin o jumătate de oră de libertate, cît să-i telegrafieze Fabiennei. Își alese un costum de golf gri deschis, cu carouri mari, cu o cravată de mătase roșu-închis, care-l întinerea și-i dădea înfățișarea unui sportiv.

Ieșind pe coridor, se întîlni cu Charles, fiul lui, și cu Andrée, nora sa, care se întorceau de la tenis, și coborî cu ei. Julienne nu era acolo. La rugămintea lui Guerran, Charles îl duse cu mașina pînă la poștă, în piața centrului comercial. Cînd se întoarseră, Julienne și Micheline îi așteptau. Hotărîră să se ducă pe jos la plajă.

De cum porniră, Julienne îi lăsă pe tineri să le-o ia înainte. În mod vizibil, voia să rămînă singură cu soțul ei. Guerran simțea asta și o grăbea să meargă mai repede.

— Nu zori așa, spuse ea. Lasă-i să se îndepărteze. Vreau să-ți vorbesc.

— Dacă încerci să profiți de prezența mea aici pentru a-mi otrăvi vacanța, te avertizez chiar acum că o șterg.

— Ți-ar conveni, nu ? rînji Julienne, ai găsi o scuză bună ca să te întorci de unde vii !

— Faci o greșeală că insiști !

— De fapt, unde erai ?

— Acolo unde-mi face plăcere să fiu.

— A, de asta sînt sigură ! Așa de tare te farmecă amanta ta ?

— Neghioabo !

Mergeau unul lîngă altul și-și spuneau toate astea cu voce scăzută, cu fața liniștită, aproape surîzătoare, pentru că în jurul lor era multă lume care se ducea spre plajă sau se întorcea de acolo. Douăzeci de metri mai în față, Micheline, Charles și Andrée vorbeau cu însuflețire, probabil despre tatăl și mama lor.

— Am s-o cunosc, fii liniștit, spuse Julienne.

— Nu te sfătuiesc s-o iei de la capăt cu încercările tale.

Julienne sesiză imprudența :

— Ah ! eram sigură ! Erai la curent ! I-ai cumpărat pe polițiștii agenției !

Guerran grăbi pasul. Micheline se oprise, să-și închidă catarama sandalei de plută. Ceilalți doi o așteptau. Guerran spera să-i ajungă.

— Nu te grăbi așa ! Ți-e teamă ?

Fără să răspundă, Guerran merse mai repede.

— Oh, îi șuieră Julienne, să știi că n-ai să-mi scapi ! Nu mi-e teamă să vorbesc ! Să știi că nu copiii mă vor împiedica s-o fac ! Sînt soția ta ! Am dreptul s-o știu !

Vocea ei răstită îi făcu pe tineri să se întoarcă.

— Îți cer să taci ! strigă Guerran.

— Iar eu te întreb de unde vii ! Unde erai cînd mi-ai telefonat ? Cînd Charles s-a dus la Angers și nu te-a găsit acolo ? N-ai să negi asta în fața lui Charles !

Avea ceea ce dorise : o scenă în fața copiilor. Se aflau acum toți cinci, pe trotuar, pe străduța îngustă care ducea la mare. În trecere, oamenii îi priveau.

— Bine, spuse Guerran. Am venit pentru Micheline. Dacă așa stau lucrurile, mă întorc.

— Aha ! strigă Julienne. Vedeți ! Vedeți ! Charles ! Micheline ! Am văzut limpede, am avut dreptate. Pleacă iarăși, se duce la ea, la amantă. Tîrfa lui ! Nu se poate lipsi de ea ! Nici măcar o zi ! Nici măcar pentru voi ! Abia a sosit și trebuie să alerge să-i trimită o telegramă !

Guerran își privi îndurerat fiul. Fiul lui, care îl turnase imediat. Staco țiu la față, Charles plecase capul și privea trotuarul.

— Și mai întîi, strigă Julienne, o să ne spui...

Guerran făcu stînga-mprejur și-i lăsă acolo. Se întoarse singur, cu pași mari, spre *Daffodils*. Intră în vilă, urcă pînă la sala de baie, nu-și mai găsi acolo valizele, o luă pe un coridor. Într-o cameră mare Ludovic XVI, cu patul acoperit cu o stambă imprimată, o servitoare cu bonetă albă tocmai îi scotea costumele din valizele larg deschise, ca să le așeze în dulap.

— Sînteți camerista doamnei ?

— Da, domnule.

— Faceți imediat valizele la loc.

Tînăra îl privi surprinsă. El reflectă un moment. Micheline...

— Adică, nu ! spuse. Aceasta-i camera doamnei ?

— Da, domnule.

— Bine. Duceți-mi valizele în altă cameră. Sînt camere pentru prieteni ? !

— Trei, domnule.

— Bine. Pregătește-mi una.

— Dacă domnul ar vrea să vină să aleagă ..

— N-are importanţă care. Puţin îmi pasă !

Coborî, lăsînd-o total zăpăcită, şi se duse să se plimbe singur printre dune şi printre pini.

Un zid scund, gros, din cărămizi gălbui şi din pietre albe, deasupra căruia se afla o bară groasă din lemn roşu aprins, despărţea bulevardul de vila *Daffodils*. Nici o poartă. Aleea de pietriş alb dădea direct în bulevard, înconjurînd o pajişte întinsă şi frumoasă, udată continuu de ploaia uşoară a unei stropitori mecanice, care se rotea încetişor. Ronduri de trandafiri, de narcise şi de muşcate înflorite ici şi colo, împresurau locuinţa albă în culori strălucitoare. Pinii de un verde întunecat dădeau casei luminoase un fundal de pădure mediteraneană, sub cerul de un albastru intens măturat de vîntul marin. Trecătorii se opreau din mers să privească o clipă vila *Daffodils* şi să viseze la oamenii fericiţi care trăiau acolo.

Guerran îşi petrecea zilele în singurătate. Rătăcea prin pădure, ajungea pînă la cîmpul de curse sau închiria un cal şi pornea călare de-a lungul mării, pînă la Merlimont, Stella-Plage, apoi se întorcea, intra în cazinou, se plimba prin grădini, bea limonade pe sub pergole, mergea fără ţel, omora timpul, aşteptînd seara, ora mohorîtă a cinei în familie. La *Daffodils*, cînd intra el nu mai vorbea nimeni. O tăcere grea, brutală şi impusă, îi îngheţa pe toţi. Fardată, decoltată, mai împopoţonată ca oricînd, Julienne conducea serviciul, dădea ordine servitoarelor. Charles înghiţea, cu nasul în farfurie. Micheline abia ciugulea, şoptea că nu-i e foame şi suspina. Numai Andrée, nora, încerca uneori o conversaţie indiferentă în care Guerran nici măcar nu intra. Beau cafeaua, mergeau pînă la cazino, tinerii dansau, Julienne mergea să-şi ispitească norocul cu cîteva bancnote în sala de jocuri, îşi uita apoi pierderile în sala de spectacole, iar Guerran cobora în grădină să fumeze. Spre miezul nopţii, se întorceau în cinci, în tăcere, în noaptea minunată, sub bolta de stele, printre pini. Dinspre mare venea o adiere proaspătă, un vuiet lung şi blînd. După ritual, un bună seara în hol, şi Guerran urca în camera sa, camera de oaspeţi. Separarea asta, camera personală pe care o ceruse el, o umplea de mînie pe Julienne. Pînă atunci îl stăpînise prin simţuri, era slab în faţa tentaţiilor cărnii. uita totul cînd i se oferea plăcerea. soţia lui îl recucerise întotdeauna astfel.

Şi acum încă, dacă ea s-ar fi dus în anumite seri, de oboseală, de disperare, de îndoială, să bată la uşa camerei de oaspeţi în care Guerran, singur, îşi tortura spiritul în insomnie şi se întreba pe ce drum să apuce, fără îndoială el n-ar fi rezistat. Inima lui, biata lui inimă de bărbat slab, senzual şi nefericit, s-ar fi înmuiat, el ar fi deschis uşa, ar fi primit-o în braţe pe această femeie care era totuşi femeia lui, care concepuse copii cu el, care îi adusese de atîtea ori uitarea şi care, încă o dată, fără remuşcări, fără nelinişte, în uşurarea unei întoarceri la ordine, i-ar fi oferit din nou bucuria cărnii regăsite... Dar ideea acestei umiliri, a acestei capitulări stîrnea în Julienne un val de furie şi de orgoliu exasperat. Nu voia să fie ea cea care cedează. N-are decît să vină el ! Îl aşteptase mai multe nopţi. Mai mult ca oricînd în acea perioadă, cînd îi arăta o ostilitate plină de ură, fu cochetă, gătită, fardată, atrăgătoare. Slabă, subţire, cu tenul măsliniu, părul negru, cu sprîncenele arcuite şi dese, cu gura mare cu dinţi puternici şi cruzi sub buzele înviorate de un ruj violaceu, avea o frumuseţe numai a ei, sumbră şi uneori chiar demonică, plină totuşi de pasiune şi impetuozitate. Spera să-l recîştige. La ea în cameră, lumina rămînea aprinsă pînă foarte tîrziu. Lăsa ridicate jaluzelele de la ferestre, pentru ca el să vadă lumină. De două sau trei ori se duse pînă la uşa lui numai în capot, să audă dacă doarme sau nu. Trecînd pe coridor făcu în mod special zgomot. Avea oare să iasă ? Dar el nu ieşi. Iar o dată Charles fu cel care deschise uşa, uimit. Ea se ruşina, bolborosi o explicaţie în legătură cu un papuc pierdut, pe care nu-l mai găsea. Simţi asupra ei privirea surprinsă a fiului ei. Ghici că el ştie, că înţelege. Orgoliul ei sîngera, se blestema, furioasă, şi îşi jura să rămînă de-acum înainte în camera ei. Renunţă să mai spere că-şi va recuceri soţul. Şi de atunci îl uri şi mai mult.

După faţa ei, după felul cum îl privea uneori, dimineaţa, pe furiş, în timp ce luau dejunul faţă în faţă, în marea sufragerie în alb şi auriu, cînd soarele trecea prin perdeaua aeriană şi uşoară a pinilor, Guerran bănuia uneori nedesluşit toate astea la soţia lui şi nu se putea opri să nu-i fie milă de ea.

Cea mai aspră, cea mai inaccesibilă era Micheline. Mai mult decît mama ei rămînea de neînduplecat. Ea era în fond cea care atîţa orgoliul Juliennei, care împiedica

împăcarea, posibilă încă. Dragostea ei rănită de fetiță iubită în exclusivitate și răsfățată, în mod implacabil geloasă, se transforma în ură, în dorință rea și tăinuită de a-l face să sufere pe tatăl ei. El încercase de mai multe ori s-o ia deoparte, să vină prin surprindere cînd ea cînta singură la pian în salon, pe marele Erard alungit, jos și enorm ca un sarcofag ciudat. Ea se eschiva, tulburată și sălbatic de hotărîtă să fugă de el, să respingă explicația. In ajunul galei de la Cazino, unde trebuia să aibă loc o mare serbare, cu concurs de eleganță, cursă de automobil gymkana și bătaie de flori, îi cumpără o broșă de platină cu o perlă de douăsprezece mii de franci. Ea abia îi mulțumi, aruncă spre cutie o privire scurtă, iar a doua zi purtă cu afectare vechea broșă de aur pe care o avea de la prima ei împărtășanie.

În dezgustul lui de a se ști singur, în lașitatea lui de bărbat nefericit și slab, el îi spunea uneori cu sinceritate :

— Micuța mea Micheline, ascultă-mă, aș vrea cu adevărat să vii cu mine... Am merge prin pădure, am vorbi. Știi că avem o mulțime de lucruri să ne spunem...

— Acum nu se poate, i-o reteza Micheline. Trebuie să vină Robert.

Robert Bussy, logodnicul ei, era la Stella-Plage, la cîțiva kilometri de ei, cu părinții lui. De altfel, acesta era motivul pentru care Micheline o convinsese pe mama ei să petreacă vacanța la Paris-Plage.

Guerran pleca singur.

De două sau de trei ori, Andrée, nora, fusese martoră la aceste refuzuri și-l văzuse plecînd astfel. Ea îl ajungea repede din urmă în hol. Îi propunea încetișor :

— Tată, v-ar plăcea să vă însoțesc ?

— Dacă vrei, Andrée, îi spunea.

Ea își lua un bolero și mergea cu Guerran spre pădure, pe cărări înguste, peste nisipuri. Lui Guerran îi venea să plîngă pentru mila pe care o străină o avea față de singurătatea și nefericirea lui. Pentru Andrée nu era deloc o plăcere, dar izolarea socrului ei îi stîrnea în cele din urmă mila. Guerran accepta pomana. Se afundau impreună în pădure. Guerran vorbea pentru el, evoca amintiri. Ajungea mereu la Micheline, la ce făcea cînd era mică, la tandrețea pe care o avuseseră unul pentru altul. Toate poveștile astea vechi n-o interesau prea mult pe Andrée. Dar pe el îl ușurau. Scotea din carnet foto-

grafii vechi, Micheline la școală. Micheline la vîrsta primei împărtășanii, Micheline și el plimbîndu-se unul lîngă altul, ținîndu-se pe după gît, rîzînd... mai ales fotografia asta o privea îndelung. Îi plăcea mult și-n același timp îi făcea rău, îi amintea toată afecțiunea, intimitatea, camaraderia familiară și încrezătoare care existase între Micheline și el. Bucățica asta de carton era ca un martor. Ea îi striga în față :

„Uite cum erați, ea și cu tine, uite cu de legați erați unul de altul. Unde ați ajuns, acum ? O mai vezi încă pe Micheline trecîndu-și brațul, ca aici, în jurul gîtului tău și rîzînd, astfel spre tine, cu aceasta splendidă afecțiune sinceră ?"

Politicoasă, Andrée simula curiozitatea. El se pierdea în amintiri minute întregi, scormonea trecutul, se încăpățîna să reînvie amintiri și-și chinuia inima. La urma urmelor, era vina lui. El greșise. El fusese primul care mințise, se ascunsese, o înșelase pe Micheline, întinase această transparență, această sinceritate care domnise pînă atunci între ei. Se simțea vinovat. Simțea mai ales că trecutul nu mai putea fi înviat, că ceea ce se sfărîmase rămînea sfărîmat, că ani și ani de devotament, de sacrificiu, de abnegație nu vor mai restabili, în puritatea ei dintîi, dragostea care fusese între fiica lui și el. Punea din nou, suspinînd, imaginea ștearsă, martorul, între paginile carnetului său : îi spunea Andréei, care nu înțelegea :

— Vezi, Andrée, n-ar trebui niciodată să facem fotografii...

Ultima zi cînd se duse în pădure ploua. Nu îndrăzni să-i ceară Andréei să-l însoțească pe o vreme așa de urîtă. Luă un impermeabil și plecă singur pe sub pini. O ploaie grea spărgea frunzișul aerian și subțire al înalților arbori maritimi. Nisipul însetat al dunei absorbea imediat apa, lăsa poteca uscată. Pe alocuri, un strat gros de ace de pin, uscate și arse, se afunda trosnind sub pași, ca o saltea. Un iepure își arătă spatele alb. Cețuri veneau dinspre mare, treceau și se risipeau printre arbori. Guerran merse mult timp, cu spatele aplecat sub ploaie. Se gîndea la Andrée, la această străină care, ea singură, avusese milă de el. Își aminti de bătrîna lui nașă, de doamna de Nouys... Ea crezuse probabil că-l face fericit punînd rînduială în viața lui și împingîndu-l să se căsă-

torească. Dar că ar putea ea să vadă astăzi această „fericire"... Pentru ce voise asta ? Poate ca, la urma urmelor, nu se gîndise numai la fericirea lui, ci în primul rînd la ordine, la datorie... Toate astea erau de neînțeles !

Merse foarte departe, se rătăci, reveni spre mare prin întinderi imense de nisip și de plante de dună, tăiate ici și colo de cîte un drum, de parcelări abia desenate, pe care se înălțau pe alocuri cîte o vilă, neterminată, cu ferestrele goale, și grămezi de scînduri și de cărămizi. Se întoarse la Paris-Plage obosit, sfîrșit de toată această ploaie sirosindu-i pe umeri, și trist. Traversînd piața centrului comercial, văzu clădirea poștei, mică, sărăcăcioasă, jalnică, datînd din epoca foarte îndepărtată și foarte apropiată totodată cînd Paris-Plage nu era decît un cătun. Guerran intră, își ceru corespondența, pe care Legourdan, secretarul lui, i-o reexpedia aici, la post-restant. Avea o scrisoare de la Fabienne.

N-o deschise încă, plecase pe străduțele înguste, de-a lungul vilelor, prin ploaie, cu plicul în buzunar, și totul se schimba în el, era răvășit, transfigurat. Era ca o iluminare. Adevărul, mîntuirea, viața, dragostea, viitorul erau toate acolo, la Saint-Julien, în Charente, în vechea casă de pe malul riului, cu Fabienne. O revedea, dulce, bună, iubitoare, mîngîietoare. Ea îl iubea numai pentru el. Îi dădea totul, îi oferea totul fără vreun interes fără gînduri ascunse, cu generozitate, nebunește, cu mărinie. Într-un cotlon dintr-un mic bar întunecat, din strada Saint-Jean, citi și reciti pe îndelete scrisoarea Fabiennei, deschisă pe unul din butoaiele de vin din stejar vopsit cu doage de nichel, care serveau consumatorilor drept gheridon. Trebuia din cînd în cînd să se oprească, să privească în jurul lui pentru a vedea dacă nu e privit și să-și șteargă pe furiș ochii. Din fericire, la acea oră era foarte puțină lume. Și cotlonul era prost luminat. Guerran își spunea că nici măcar o dată de la sosirea lui nu se gîndise la Fabienne, nu-i evocase amintirea, nu-și unise gîndul cu al ei. Fusese nevoie de excesul de nerecunoștință din partea alor săi, de cruzimea Michelinei, de pomana, mila unei străine ca Andree, pentru ca el să se revolte în sfîrșit, să se dezguste de acest munte de egoism și să se întoarcă la cea care era numai dragoste, numai dăruire, numai sacrificiu, care se dăruia dezinteresat, care uita de ea însăși pentru a nu-l vedea decît pe el, și ai

cărei strigăt de tandreţe, de încredere naivă îl sfîşia în această clipă cu o surdă remuşcare. Se ridică brusc, aruncă o bancnotă chelnerului, plecă din nou prin ploaie spre vila *Daffodils*. Îşi spunea : „S-a terminat ! Plec poimîine dimineaţa !"

A doua zi, Robert Bussy, sora şi părinţii lui veniră să-i ia cu maşina pe Guerran-i pentru o excursie la Berck, plănuită de mult.

În uniformă de sublocotenent, Robert Bussy arăta grozav, şi Micheline îl privea cu o admiraţie care pe Guerran îl irita. La Berck, după o scurtă plimbare pe plajă, în priveliştea tristă oferită de numeroşii tuberculoşi lungiţi în micile lor cărucioare şi împinşi de infirmiere, Guerran se sătură repede. Îi lăsă pe tineri să meargă mai departe cu Julienne şi doamna Bussy, să vadă sanatoriul, pavilioanele de tratament, strania localitate plină de spitale şi de clinici concentrate toate aici, în speranţa absurdă că ceva mai mult iod atmosferic va reuşi, fără să fie necesară întoarcerea la o alimentaţie mai naturală, să compenseze ravagiile produse de alcool, de conserve, de produsele chimice alimentare cu care se hrăneşte neamul nostru. El rămase cu Bussy pe terasa unei cafenele. După un ocol, notarul ajunse repede să vorbească despre căsătorie :

— Curînd, Robert îşi va termina stagiul militar. Micheline a dumitale se apropie de douăzeci de ani... Am putea să începem să ne gîndim la căsătoria lor... Ce ziceţi ?

— Hm, da, să ne gîndim, spuse Guerran.

— Mi-ar plăcea să-l văd pe Robert instalat aici, prin locurile astea, sau spre Hardelot. Am interese mari în regiune. Trei kilometri de pădure pe malul mării. Cît să lansez o plajă ultra-şic, numai de-aş avea destul capital. Dar cu sprijinul dumitale, cu numele şi relaţiile pe care le ai...

— Da, da, e de văzut, spuse Guerran, care se gîndea la Fabienne, la ferma cea mare, la oile întorcîndu-se seara pe drumurile şerpuite, la rîul Boutonne cu apele lui înghеţate, dezgolind rădăcinile plopilor bătrîni.

— S-a mai încercat o lansare, acum treizeci de ani. Au fost cîţiva înecaţi... Din cauza unor cartere, a unui contracurent care se producea la nivelul cel mai scăzut al fluxului. După mine, e o glumă. Mai întîi, că înecaţi sînt peste tot. Şi la Paris-Plage există un curent. E chestie

de supraveghere, de balizaj... Eu cred că toată povestea a fost scornită de vecinii noştri din Hardelot, care se tem de concurenţă... Dac-am avea sprijin financiar, politic, dacă am putea lansa ceva în stil mare, cu teren de curse, de golf, aerodrom, cazino cu autorizaţie pentru jocul la ruletă (de asta ar cam trebui să vă ocupaţi, Guerran) am avea repede aici toată aristocraţia engleză, bătrînă ! Da, ştiu, Paris-Plage. Dar la Paris-Plage este deja prea multă lume. Autocarele, weekend-urile populare or să-i grăbească sfîrşitul. Au refuzat gara, bine au făcut, asta i-a mai cruţat de afluenţa de oameni. Dar o să i-o facă pînă la urmă automobilul pe credit. Muncitorii, clasele mijlocii n-ar avea ce căuta aici. Eu văd o plajă închisă rezervată, legată numai de Paris printr-o autostradă şi de Anglia prin aerobuz. Trebuie ca cei bogaţi să se simtă ca acasă, între ei. Altfel, s-a terminat !

„Mîine seară, se gîndea Guerran, voi fi la Angers. Poimîine, la Saint-Julien..."

Seara, întorcîndu-se de la Berck, anunţă în salonul alb-rozaliu al vilei *Daffodils* :

— Plec mîine.

— Mîine !

Micheline, Charles ridicară frunţile. Julienne răsuci butonul postului de radio, întrerupse brusc plîngerea unei chitare havaiane, venită prin eter cine ştie de unde :

— N-ai nici un motiv să pleci mîine. .

— Numai eu pot să apreciez.

— Deci, ne părăseşti ? Te duci la ea ?

— La ea ?

— La amanta ta, nu face pe prostul !

Fără să răspundă, Guerran se îndreptă spre uşă, să iasă; Julienne îi bară calea.

— Fugi ! Ţi-e frică ! Ţi-e teamă de o explicaţie în faţa lui Charles şi a Michelinei. Ei bine, eu nu mă tem de explicaţii ! Ai să vorbeşti ! În faţa tuturor ! Vei spune de ce n-ai primit nici măcar o scrisoare aici, de ce pui, cu siguranţă, să ţi se păstreze corespondenţa la poste-restant, de ce m-ai părăsit, de ce ai cameră separată ! Ascultaţi-l, Micheline, Charles, ascultaţi-l, ascultaţi-l ce o să născocească pentru a se apăra.

— Lasă-mă să ies ! spuse Guerran.

Ea se lipi de uşă. Avea iarăşi expresia ei sălbatică, aproape înspăimîntătoare, din zilele cînd trebuia s-o lovească pentru a o domoli.

— Poţi să mă omori, n-ai să ieşi.

Guerran strînse pumnii, se stăpîni, se duse să se aşeze lîngă fereastră, fluierînd printre dinţi.

— Deci, o iei de la capăt ! spuse Julienne. După tot ce ai făcut ! De cîte ori m-ai înşelat, de cîte ori te-am iertat, pentru copii ! Chiar înainte de a ne căsători, mai aveai o legătură, în acelaşi timp cu mine...

— Taci ! strigă Guerran.

— N-am să tac ! Spun adevărul. Îl aveam pe Charles şi nu mă luai încă de nevastă, ezitai, ţi-ai fi abandonat copilul ! Nu-i adevărat ?

În picioare, Charles şi Micheline ascultau.

— A fost nevoie de nasa ta ca să te hotărăşti să-ţi faci datoria, laşule ! Şi mă întreb dacă n-a fost şi ea amanta ta. Ei ? Nu că n-ai fi fost în stare !

Guerran înălţă din umeri.

— Ridici din umeri... Rîzi ! Îţi zici că n-am dovezi... Şi ultima ta aventură, cu Jeannine Bonier, crezi că n-am probe ? N-ai mărturisit tu însuţi ? şi soţul ei ? N-a aflat şi el, la fel ca şi mine ? Şi copilul pe care l-a avut ? Nu chiar soţul ei a spus că nu-i al lui, că...

— Nu vorbi de copii ! strigă Guerran. Nu vorbi de copii. Julienne, dacă vrei să nu-ţi spun şi eu ceva !

— Să-mi spui ceva ?

— Ceva teribil, da. Ştii tu ce.

Sub ocrul machiajului, ea păli puţin. Rînji :

— Vorbeşte ! Nu mi-e teamă !

El schiţă doar un gest. Dar ea simţi că n-o să vorbească, că nu va îndrăzni în faţa lui Charles şi a Micheline, că îi era încă milă de ea, în ciuda a tot. Sigură de generozitatea adversarului, ea merse mai departe, reluă lupta, pe un alt teren, totuşi :

— Aşteptăm, nu vei pleca fără o explicaţie.

— N-am nimic de explicat.

— Ai să-mi spui cine-i femeia asta !

— Ai cam început să mă calci pe nervi !

— Nu vrei să vorbeşti ?

— Nu vrei să taci ?

— Bine o să aflu eu. Încă nu mă cunoşti ! În cel mult opt zile am s-o ştiu. Am s-o găsesc, am să fac

scandal. N-ai decît să mă închizi, dacă vrei ! Dar n-ai să mă faci să dau înapoi ! O să audă ea cine sînt !

A, vrei scandal ? Îl vei avea. Şi dacă trebuie să merg pînă la revolver, pînă la vitriol, voi merge. Scandalul nu mă sperie ! Puţin îmi pasă de situaţia ta ! Viitorul copiilor tu îl vei fi stricat. Cariera lui Charles, la dracu', căsătoria Michelinei în aer, va fi opera ta, frumoasa operă a ta şi a...

Micheline începu să plîngă. Guerran sări din fotoliu, se duse cu mîna ridicată spre Julienne, care continua să stea în picioare, la uşă.

— Tîrfa ta ! zise Julienne. Tîrfa ! Tîrîtura ! Cu... Ah ! Brută !

Palma pe care o primi o făcu să se clatine o secundă. Ochii i se aprinseră, se aruncă asupra lui. O respinse cu un brînci atît de brutal, încît ea se prăbuşi peste aparatul de radio. Charles se repezi spre el, îl apucă de încheietura mîinii.

— Fir-ar... înjură Guerran.

Îşi degajă mîna printr-o răsucire puternică. Tată şi fiu rămaseră un minut faţă în faţă, nemişcaţi. În picioare lîngă mama ei, mută, Micheline îşi privea de departe tatăl.

El simţi dintr-o dată cît de singur era în momentul acela, izolat în vina lui, departe de ei ! Cum formau cu toţii un bloc împotriva lui, cum devenise deja străinul, duşmanul din mijlocul lor ! Plecă fruntea, îl lăsa pe Charles lîngă uşă şi se întoarse încet spre Julienne. Micheline îi bară trecerea.

— Şi tu ! zise. Lasă. N-o să-i fac nimic mamei tale. Ne-am înţeles, Julienne ! În cîteva zile îţi voi spune totul. Îţi voi da toate explicaţiile pe care le vei cere. S-a terminat. Îţi cer cîteva săptămîni... Cît să aranjez totul...

Împietrită, Julienne deschise gura, dar nu spuse nici un cuvînt.

— Plec. Mîine dimineaţă. O să ne revedem la Angers, o să discutăm condiţiile unei separări. Cred că un divorţ... Să te gîndeşti ce pensie ai vrea... Acum s-a terminat. Viaţa mea este altundeva.

Îşi privi pe rînd copiii. Repetă încet :

— Viaţa mea este altundeva.

Se îndreptă cu pas greu spre uşă, îl dădu binişor pe Charles la o parte, ieşi.

Se gîndise să plece a doua zi pe la ora nouă, înainte de a se trezi Julienne, fără să mai vadă pe nimeni. Dar la ora opt, camerista Juliennei bătu la uşă :

— A venit domnul Bussy ! Vrea să-l vadă pe domnul.

Bussy, notarul, îl aştepta pe Guerran în salon. Veni spre el, cu mîinile întinse.

— E-n regulă ? Nu prea ? M-a sunat aseară doamna Guerran... Mi-a zis tot felul de poveşti... Iertaţi-mă... Era sfîrşită... Haide, dragul meu Guerran, să fim calmi. Fără pripeală, fără scandal. În situaţia dumneavoastră ! Un om public, ca dumneavoastră...

— Nu va fi nici un scandal, zise Guerran.

— Doamna Guerran mi-a vorbit de divorţ...

— E foarte posibil.

— A, nu, nu se poate ! Un divorţ ? Pe mine nu mai contaţi atunci ! Relaţiile mele, clientela... Gîndiţi-vă că mă bucur de încrederea familiilor serioase, cu opinii religioase ferme. Fac enorm de multe afaceri cu clerul, cu lumea catolică de la noi... Fiul meu nu se poate căsători cu fiica unui divorţat, asta-i ! Ar fi imediat discreditat. Şi de altfel, nici soţia mea n-ar fi de acord. Soţia mea este credincioasă, fanatică ! Eu ştiu ce-i viaţa... Înţeleg cum stau lucrurile... Dar ea ! Haideţi, fiţi rezonabil, nu vă purtaţi ca un licean ! Se vor aranja lucrurile, mai pe ocolite... Ce naiba, un bărbat de vîrsta dumitale ! Nu veţi fi primul care... Pentru asta nu-i nevoie să divorţaţi !

— Mă voi mai gîndi, spuse Guerran. O să mai vedem. O să vă spun mai tîrziu ce hotărîre am luat. Treaba mă priveşte în primul rînd pe mine nu-i aşa ?

— Hm, da... Dar gîndiţi-vă la fiica dumneavoastră, la căsătoria asta... Bine, la revedere, la revedere, prietene. Sînt sigur că veţi reflecta, că veţi urma calea bunului simţ. La revedere, la revedere. Pe curînd, la Angers.

Guerran dejună în grabă. Înainte de a pleca, deşi hotărîse tocmai pe dos, se gîndi să urce s-o vadă pe Julienne. Se duse pînă la camera ei. Era pentru prima oară, de la sosirea lui la Paris-Plage, cînd intra acolo.

Fu surprins să-i găsească acolo pe Micheline şi Charles, cu mama lor.

Julienne, în pat încă, îşi bea cafeaua şi le vorbea cu însufleţire. Guerran luă de pe gheridon o ceaşcă, îşi turnă cafea, sorbi o înghiţitură.

— Am ținut să vin să vă spun la revedere, anunță el.

Nu-i răspunse nimeni.

— Îți voi trimite un cec de la Angers, Julienne... Să mă anunți cînd vei vrea să te întorci acasă.

— Bine, zise Julienne.

— O să vedem... O să vedem ce-i mai înțelept să facem.

— Din partea mea, am văzut.

— Bussy a trecut pe la mine.

Citi în privirea triumfătoare a Juliennei că o știa deja de la cameristă. Probabil că aranjase totul în ajun cu Bussy.

— Și totuși pleci ? zise ea.

— De ce nu ?

— Bine. Acum știi ce ne așteaptă pe toți.

Ghicea unde bătea ea. Spuse :

— Pe toți ? Nu ne văd decît pe tine și pe mine...

— Bineînțeles ! dacă nu-ți pasă de viitorul fiului tău, de căsătoria fiicei tale...

Începea șantajul. Guerran se apără.

— Nu văd întru cît viitorul lui Charles...

— Nu te neliniști pentru mine, făcu Charles. O să mă descurc !

— Încă o dată, nu e vorba...

— Atunci, făcu Julienne, te gîndești poate să mă părăsești și să-ți mai păstrezi încă fiul ? În ziua cînd voi pleca, Charles mă va urma. N-o va lăsa singură pe cea care l-a crescut. Cît despre Micheline...

— O să muncesc ! afirmă Micheline, cu lacrimi în ochi.

Guerran, cu ceașca goală în mînă, își privi cu spaimă fiica. Și ea ! Se simțea prins, legat, sugrumat. Toți aveau să se arunce anume în nefericire, prostește, din răutate, pentru a-i influența hotărîrea, pentru a-l face responsabil de dezastrul general. Pînă și Micheline. Știa bine ce mult conta pentru el ce făcea ea. Avea să se folosească cu cruzime de toată afecțiunea pe care o simțea pentru ea, ca să-i pună piedici, ca să-l înlănțuie. Pentru că o iubea, aici se afla punctul slab, spărtura în cuirasă prin care să împlinte pumnalul în el. Și mai rău era că ea, sau Julienne, văzuse limpede. Se și simțea vulnerabil, divorțul, această eliberare întrevăzută, i se părea deja himeric, de nerealizat, imposibil. Avu un gest de furie, de violență și de mînie împotriva lui chiar, simțindu-se atît de tandru, atît de prost, atît de aservit prin dragostea lui. Sfărîmă

între degete porțelanul fin, japonez, al ceștii goale pe care o ținea în mină, aruncă cioburile pe jos și ieși trîntind ușa. Cinci minute mai tîrziu, mașina lui Guerran părăsea *Daffodils*. Trei priviri o urmăriră din spatele perdelei Juliennei, în timp ce ocolea peluzele, rula încet pe aleea de pietriș alb, pentru a ieși în bulevard. Guerran nu se întoarse.

Fabienne nu-i înțelese prea bine emoția pe care o văzu regăsind-o. Presimțise o dramă, o mare răsturnare intervenită în viața lui Guerran în aceste cîteva zile de absență. Dar el îi ocoli întrebările.

— Sîntem departe de toți, spunea, sîntem fericiți... Să ne gîndim la noi. Să nu ne gîndim decît la tine și la mine.

Își reluară viața liniștită, dulce, rustică, în casa mare și veche din Charentes, pe malul rîului. Dar ceva se schimbase. „Să nu ne gîndim decît la tine și la mine!" Cum ar fi vrut să poată face, să înăbușe în el amintirea, grijile, obsesia surdă care îl rodea. Degeaba încerca să se distreze, știa bine că merge cu pași mari spre o scadență, spre o prăpastie. Era în joc întregul viitor al căminului lui. Nu-i păsa de el și de Julienne. Dar erau Charles, Micheline. Și amintirea asta, gîndul acesta brusc, ascuțit, crud, îl traversa uneori, ca un vîrf de lance, în mijlocul unui surîs, al unei bucurii, al unui moment fericit și-l oprea dintr-o dată, îi crispa trăsăturile ca amintirea unui rău profund. Fabienne îi vedea pe chip schimbarea subită și brutală, îi ghicea oftatul reprimat, înțelegea gîndul secret. Și încerca și ea o durere ascunsă, amestecată cu mînie, ură și orgoliu rănit.

Hotărî să lupte. În toată luna aceea, vechea casă devenise un lăcaș al rîsului, al soarelui și al bucuriei, al sărbătorii. Din copilăria sa săracă, Guerran rămăsese cu dragostea pentru oamenii din popor, savura simplitatea, finețea și francheța țăranului. Fabienne se apropiase de fermieri, de taica Brun, vînător și pescar pasionat, de morarul Costenoble, care cunoștea toate cotloanele cu pești ale rîului Boutonne, și de domnul Tillebois, proprietarul lor, un soi de gentilom de țară destul de frust, care poseda, fără s-o arate în vreun fel, trei sute de hectare de teren arabil și cu păduri, își trecea viața supraveghindu-i pe fermieri și pe tăietorii de lemne, și cunoștea pe o rază

de o leghe locul unde-şi avea culcuşul vreun iepure mare, roşcat, şi colţul de brazdă unde se va duce în septembrie să stîrnească stolul de pui de potîrniche. La deschiderea sezonului, avură cîteva partide bune. Ca să-l poată însoţi pe Guerran, Fabienne îşi cumpără echipament şi o armă de vînătoare. Pentru el, costumul care o transforma pe Fabienne era un amuzament. Ea îşi înăbuşi repulsia pe care o avea în a stîrni suferinţa, masacra fazani în pădure, dobora, cu un foc de puşcă, iepurii din rezervaţie, biete animale mici, sălbatice şi însîngerate, speriate şi îndurerate, pe care domnul Tillebois le ridica de urechi şi le omora cu o lovitură de pumn în ceafă, ca să le scurteze agonia şi spaima de pe urmă. Învăţă să ucidă din zbor bîtlanul şi fluieraşul-gulerat, de-a lungul costei, pe flux scăzut, între Rochefort şi La Rochelle, să asculte fără să leşine plîngerea unei păsări rănite de ea şi agonizîndu-i în mîini, s-o apuce de picioare şi să-i izbească cu toată puterea capul de scara maşinii, pentru a-i înăbuşi zbaterea şi plîngerea... Îi însoţea pe bărbaţi în plină noapte, înainte de ivirea zorilor, la vînătoarea prin baltă. Domnul Tillebois avea aproape peste tot colibe confortabile şi camuflate de minune, la nivelul smîrcurilor, ca să poată împuşca cocostîrcul, găinuşa de apă şi raţa sălbatică. Începea să-i placă aşteptarea emoţionată, la venirea zorilor, în mijlocul mlaştinii, printre trestii, în tăcerea tulburată din cînd în cînd de strigătul melancolic al „chemătorului", al răţoiului legat de un picior, care-şi chema fraţii sălbatici. Cînd stolul zgomtos al păsărilor depărtate se abătea peste eleşteu, direct asupra ei, se învăţase să le omoare cu o descărcare rapidă, să primească în faţă un val de pene şi de sînge, prada masacrului pe care-l comisese, şi să surîdă acceptînd complimentele domnului Tillebois şi ale lui taica Brun. Olivier se distra. Olivier uita, şi ea nu vedea decît asta, nu dorea nimic altceva, era gata să facă orice pentru a-l face să uite.

Se întorceau obosiţi, se odihneau, mîncau. Pe urmă se duceau pînă la casa parohială din satul vecin, să-i duca o bucată frumoasă abatelui Bourguin, bătrînul preot, ocupat cu strînsul cartofilor de pe cîmpul din spatele cimitirului. Guerran îl simpatiza pe bătrîn.

În general, duceau o viaţă foarte veselă. Soare, flori, muzică, un post de radio care mergea fără încetare, o activitate febrilă în plăcere, amuzament distracţie. Abia

trezit, Guerran se simțea prins apucat, antrenat. Curse cu mașina pînă la Saint-Jean, întoarcerea cu o încărcătură de alimente fine, ziare și cărți. Cînd se întorcea la fermă găsea întotdeauna pe cineva, pe taica Brun, pe morar, pe domnul Tillebois venit la țanc pentru un porto. Fabienne îi invita dinainte, provoca aceste vizite, îl reținea cînd pe unul, cînd pe altul, la masă. Mîncau sub logie. Într-un colț al parcului își beau cafeaua. Pe urmă, domnul Tillebois își ducea oaspeții prin vie sau prin pădurile tăiate, unde o mașină cu vapori secționa în bucăți lungi plopii cu miros acru. Sau străbăteau ținutul în automobil, vizitau biserici vechi, se întorceau să-l găsească pe abatele Bourguin în grădina prezbiteriului său, în spatele micului cimitir. Aici, Guerran stătea îndelung de vorbă cu bătrînul preot, plimbîndu-se cu el în jurul bisericii singuratice și albe, paznic fidel și solitar în mijlocul morților săi. După cină, la fermă, din nou radioul, ziarele, lungile convorbiri în amurg pe sub tei, cu taica Brun, cu fermierii și cu servitorii, jocurile de cărți, glumele, bucuria acelui sfîrșit de zi odihnitor pentru toți acești muncitori cu mîinile, după truda cîmpului. Spre ora unsprezece se făcea în sfîrșit răcoare. Guerran simțea cum îl cuprinde oboseala și dorința de a dormi. Fabienne și el intrau în casă, mergeau la culcare. Încă o zi cîștigată, încă o zi în care nu se gîndise la ale lui. Și dacă nu adormea, dacă ea îl auzea, la ora aceea, agitîndu-se și suspinînd, venea lîngă el, se lipea de el, îi oferea uitarea cea mai sigură, tinerețea ei. Ca el să adoarmă în sfîrșit într-o grea istovire, fără visuri și fără păreri de rău.

Ea își petrecea viața imaginînd, combinînd, inventînd distracții, ieșiri, toalete, o ocupație sau alta, plăceri, pentru el, pentru ca el să nu aibă timp să reflecteze, să-și amintească. Îl supraveghea ca pe un copil. Îl întreba dintr-o dată, pe neașteptate, oriunde și oricînd :

— La ce te gîndești ?

Hăituia în el amintirea. Uneori, pe frunte îi apărea o anume cută, un rid pe care ea îl recunoștea, care se forma numai cînd era îngrijorat, și pe care ea îl spiona, lupta împotriva lui ca împotriva unui dușman. Familia ? Copiii ? Soția ? Ea nu se temea de nimic din toate astea. Ea reprezenta dragostea și tinerețea. Se arunca curajos în luptă împotriva lor. Își spunea cu orgoliu : „Cît voi fi aici, nu va suferi ! Voi ști să-l fac să uite !"

Viața lor era astfel o ciudată înlănțuire de sărbători și de amețeli, de curse, de plăceri, de prînzuri vesele, cu mari spații interzise ici și colo, cu lucruri de care era interzis să vorbești și chiar să-ți aduci aminte.

Erau totuși momente cînd Fabienne se simțea sfîrșită, cînd greutatea enormei poveri, acceptată cu curaj, o strivea. N-ar fi crezut niciodată că un trecut, o familie, pot fi atît de puternice, atît de grele. Erau ore, seara, cînd avea impresia — după ce se silise să impună în jurul ei rîsul și bucuria — că ea însăși își pierduse întreaga energie, întreaga putere de iradiere. Momente în care ar fi abandonat lupta, cu o ușurare de nespus, și ar fi renunțat la tot.

Și ce se va întîmpla mai tîrziu, peste ani, cînd va interveni sațietatea? Erau ore întregi — își dădea seama — cînd nu mai era atotputernică, cînd opiul plăcerii trupurilor nu mai acționa, anumite seri în care, după o scurtă și totală beție a cărnii, Guerran, obosit și surescitat, lungit lîngă ea în întunericul încăperii, îi scăpa din nou, în spirit, irezistibil, se îndepărta, fugea, se întorcea acolo, spre obsesia lui, spre cei pe care îi părăsise. Rămînea nemișcat, încerca s-o facă să creadă că doarme. Dar avea ochii deschiși. Și ea știa la ce se gîndește, și nu mai putea să facă nimic. Cîteva minute de plăcere, asta era tot ce mai putea să-i dăruie ea, numai pentru a-l obosi și a-l întrista mai mult, în prăbușirea care urmează unei surescitări excesive. În zilele de după astfel de nopți, Guerran era întunecat și trist. Și nimic nu-l mai putea smulge din tristețe. Ce va fi peste zece ani?

Îi scăpa. Încet, invincibil, și fără s-o caute el însuși, se elibera de sub stăpînirea ei. Observă că dintr-o dată abatele Bourguin încetă să-i viziteze. Aflase că situația lor nu era reglementată? Îl întrebă pe Olivier. Acesta trebui să-i mărturisească că se confesase abatelui, că-i dezvăluise adevărul în legătură cu căminul rău, cu situația lor. Tăcerea îl apăsa prea greu, avusese nevoie să se destăinuiască, să vorbească cuiva. O făcuse într-un ceas de singurătate și de sfîrșeală. Și acum nu mai găsea mulțumire și odihnă decît acolo, fugea de acasă, de la fermă, din cînd în cînd pe furiș, se ducea pînă în sat, mergea să-i caute pe abatele Bourguin și vorbea cu el ore întregi despre căminul lui, despre soția sa, despre fiul lui și despre Micheline, în

micul cimitir de țară, pierdut în cîmpie, cu mormintele lui seniorial foarte vechi ascunse sub ierburi sălbatice, și șirul de chiparoși înalți, negri, proiectați pe cerul albastru.

Din mijlocul cimitirului, îi veghea pe morți o biserică veche, albă și scundă, întregind un portal roman străpuns de ferăstruici. O campanilă simplă, un fronton cu o deschidere în care atîrna un clopot, domina fațada plată a acesteia. O atmosferă luminoasă, o pace tăcută și totală, un calm de veșnicie scălda totul, vechea biserică din timpuri medievale, arborii, mormintele singuratice, abandonate în plină cîmpie, departe de oameni. Și totul părea aici simplificat, clarificat și de asemenea măreț. Cuvintele datorie, sacrificiu pe care le pronunța abatele Bourguin, și care altădată ar fi stîrnit surîsul sceptic al lui Guerran, căpătau aici o solemnitate naivă și gravă, care îi mișcau nespus biata inimă chinuită. Fabienne ghicea asta cînd el fugea astfel. Îl pîndea, îl supraveghea furioasă, geloasă, știind bine că nu se ducea acolo decît pentru a vorbi de cei absenți, de soția lui, de fiica lui, rivalele ei. Simțea întreaga bucurie dureroasă pe care o afla el reînviind trecutul, acest trecut pe care ea făcea totul să-l înăbușe. Se enerva, se îndîrjea, făcea apel la toate amabilitățile, la toate ispitele, îi vîra în combinație pe taica Brun, pe Tillebois, le spunea deschis :

— Rămîneți cu noi, luați-l cu voi... Are probleme, se plictisește, distrați-l, ajutați-mă...

Și toate astea, toată această înverșunare, toată această luptă, cu conștiința profundă și surdă că se zbate în zadar, că nu e pe calea cea dreaptă.

Cînd scormonea în adîncul ei, știa bine ce ar fi trebuit să facă. Să-i vorbească pe șleau, cu inima deschisă. Să cerceteze cu luciditate, cu curaj situația creată de imprudența, de cutezanța, de pasiunea lor. Să țină seama de tot : de datoria lor față de familii, a ei, ca și a lui, și de asemenea de datoria lor unul față de altul, pentru că la urma urmelor nu mai puteau să ignore că nu sînt decît amanți. Și să cîntărească totul, să judece, să aleagă o cale, cea mai înțeleaptă, cea mai dreaptă, cea mai potrivită pe care o puteau găsi, pe care ar fi avut curajul s-o aleagă. Pentru că la sfîrșit să nu mai aibă nimic de ascuns, de tainuit, nimic întunecat unul față de altul pentru a se

simţi purificaţi, pentru a-şi salva ultima şansă de a se iubi încă, pentru că încet şi sigur minciuna ucide dragostea. Nu există decît atît, sinceritatea, calea dreaptă, acceptarea poate chiar a unei despărţiri... Într-un cuvînt, să consimtă să-şi ispăşească greşeala şi urmările ei...

„Niciodată ! îşi striga Fabienne, într-o tresărire de mînie, de durere şi de orgoliu. Voi lupta. Nu voi ceda."

Şi relua bătălia, cu o furie renăscută, repede istovită. Şi din zi în zi era mai conştientă că luptă împotriva adevărului, împotriva ordinii şi dreptăţii. Oricîte vini ar fi avut rivalele ei, Julienne şi Micheline Guerran, ele erau cele care aveau dreptate. Ele întruchipau căminul, familia. Fabienne nu era decît străina, aventuriera, intrusa, fermentul despărţirii, al distrugerii şi al ruinei. Şi toate astea o umpleau dintr-o dată de o gelozie furioasă împotriva soţiei şi a fiicei, de mînie împotriva lui Olivier şi împotriva ei înseşi, de un amestec nedesluşit de îndoială, disperare şi dezgust.

La sfîrşitul lui septembrie plecară din Saint-Julien. Guerran se întoarse la Angers, unde îl chemau afacerile lui. Fabienne petrecu opt zile lîngă tatăl ei, apoi se întoarse la Paris şi-şi reluă slujba la clinică. Guerran veni s-o vadă de două-trei ori pe fugă. Ea fu bolnavă cîteva zile. Puţin după Crăciun, îl anunţă că e însărcinată.

În vremea asta. Doutreval continua să lupte.

Ludovic Vallorge se recăsătorise în luna iulie a acelui an. O întîlnise pe Simone Heubel, fiica chirurgului, îi făcuse curte, fusese acceptat. Căsătoria se desfăşurase foarte simplu. Acum Vallorge se ocupa de laboratoarele Dynam, formidabila uzină de medicamente chimice al cărei mare acţionar era Heubel, care cumpărase pe sub mînă şi la un preţ mare pachetul de acţiuni al doamnei Geraudin. Vallorge găsise aici cîmpul de acţiune care convenea de minune simţului său în afaceri şi priceperii lui. În cîteva luni, laboratoarele Dynam şi-au dublat cifra de vînzare.

Vallorge avea *bosa* comerţului. Laboratoarele Dynam, ca multe altele, publicau o mică revistă, *Luna medicală*. Vallorge îi dădu îndată o dezvoltare considerabilă, o ilustră cu fotografii, cumpără colaborarea unor scriitori celebri,

Hotărî ca în fiecare semestru laboratoarele să lanseze două specialităţi noi, pentru a ţine publicul în alertă. Profesorii aveau să încerce aceste specialităţi în secţiile lor din spitale şi să publice apoi referate asupra încercărilor lor în *Luna medicală*. Acest procedeu, destul de răspîndit, are mare efect asupra medicilor. Vallorge i-l luă pe Regnoult lui Doutreval, şi-l făcu asociat, iar Regnoult imaginä serii de specialităţi nenumărate, puse în valoare de nume şi de ambalaje sclipitoare. Vallorge oferea apoi patronajul acestor produse unui „pontif", purtător al unui nume cunoscut, îi cerea acestuia un articol pentru *Luna medicală*, şi îi obţinea astfel numele şi sprijinul, care asigurau lansarea. După un semestru, *Luna medicală* înghiţea patru tone de hîrtie la un tiraj. Vallorge pregătea alte trei reviste publicitare şi Regnoult se duse în Danemarca să viziteze abatoarele şi să se informeze de procedeele de recoltare a glandelor de la animalele sacrificate, pentru a organiza la Angers un mare centru de fabricare a produselor opoterapice.

Plecarea lui Regnoult făcea mai grea singurătatea şi grijile lui Doutreval.

După Vallorge, după Groix, plecase aşadar şi Regnoult. Doutreval nu mai înţelegea nimic. Conveniseră totuşi, printr-un acord tacit, că Regnoult se va căsători cu Fabienne. De ce această eschivare bruscă ? Şi pe urmă, Regnoult era directorul adjunct al Centrului. Bolnavii nu sosiseră încă şi el încasa deja trei mii de franci pe lună, conducea totul, avea aici o muncă pasionantă, un post de viitor. Guerran obţinuse pentru Centru o mare subvenţie din partea Ministerului Sănătăţii publice, la care se adăugau subsidii departamentale. Localurile erau gata. Curînd, Centrul avea să înceapă să funcţioneze. Şi iată că dintr-o dată Regnoult lăsa totul, pe Fabienne, postul, curarizarea, şi pleca, intra consilier tehnic în laboratoarele Dynam. Degeaba încerca Doutreval să-şi alunge îndoielile, o neliniştе surdă îl obseda : „Se teme de ceva ? Abandonează nava care se scufundă ? Se îndoieşte de metoda mea ?"

Pentru că trebuia să şi-o mărturisească, curarizarea întîlnea obstacole din ce în ce mai mari. Bătea pasul pe loc, nu mai înainta. De peste tot se stîrneau critici. Faubert, marele psihiatru al Academiei de medicină, condamna metoda, dădea cifra de patruzeci şi şapte la sută

fracturi după încercările lui personale. Negînd şi discutînd, Doutreval trebuia totuşi să recunoască că Faubert nu greşea. Reuşitele fuseseră rare. O mulţime de nebuni sfîrşeau tratamentul cu coloana vertebrală mai mult sau mai puţin avariată. Nici una din cercetările lui Doutreval sau ale lui Reynoult nu reuşise să împiedice această frîngere a vertebrelor : nici veronalul, nici preparatele pe bază de calciu, nici rahianestezia. Doutreval încercase să reducă dozele de produs convulsivant injectat. Dar şi aici eşuase. Ori criza se declanşa, mai violentă ca oricînd, ori nu se declanşa, şi bolnavul nu păstra decît amintirea unei tulburări, a unei aşteptări, a unei neliniştii atît de îngrozitoare, încît de atunci înainte refuza cu sălbăticie orice nouă încercare.

Doutreval nu abandona încă lupta. Căuta mijloace mecanice, poziţii care să împiedice fracturile : în decubit lateral, ghemuit, pe vine, folosirea unui cadru metalic de care era legat pacientul. Nici una nu dăduse încă rezultate. Şi în presă se înteţeau atacurile. Acum se vorbea deschis de abcese la plămîn provocate de tratament, sau începea să se preconizeze un procedeu nou, convulsia prin electricitate, o metodă pe care Doutreval o dispreţuia, o critica răspicat.

În mijlocul tuturor acestor fluctuaţii, Centrul se apropia de terminare şi, orice s-ar fi zis, era un triumf tangibil, o ripostă zdrobitoare dată adversarilor. Printre atîtea greutăţi, un singur gînd îl întărea pe Doutreval, îl lansa înainte : „Pot să spună şi să facă cu toţii ce vor : Centrul există şi curînd va funcţiona !"

Capitolul al cincilea

— UITE, AI VEŞTI de la o veche cunoştinţă, îi spune Michel Evelynei.

Îi aduce o scrisoare datată Paris. Evelyne o deschide, caută semnătura.

— Tillery ! Într-o vreme n-am mai auzit vorbindu-se despre el.

Tillery este bine. Soţia lui la fel. 201 este „în faza" de a creşte cu o sută, cum spune Tillery. Michel îi traduce că se va transforma într-o 301. Munca merge perfect. Tillery şi ochelarii lui devin foarte cunoscuţi în arondis-

ment. Vorbește de o instalație de raze X. În timpul ăsta, doamna Tillery se preocupă să zămislească pentru soțul ei încă un moștenitor. „Unul sau mai mulți", declară Tillery, devenit prudent în urma experienței cu cele două gemene. În așteptarea fericitului eveniment, „Iubițica", pentru a folosi galantul diminutiv pe care i-l dă soțul ei, a primit și adoptat un băiețel de cinci ani, a cărui mamă a fost îngrijită de Tillery și care a rămas orfan.

„Nu pot spune că este foarte, foarte frumos, continua scrisoarea. A făcut o tuberculoză osoasă și are pe față semnele mari, roșii, ale vechilor abcese. Dar cînd le intră femeilor ceva în cap... Și pe urmă, eu l-am îngrijit pe copil, cînd mama lui..." Bunul Tillery dădea impresia că se scuză. Adăuga, încercînd să mimeze tristețea : „Medicina m-a făcut să-mi iau nevastă, iată că acum mă face să iau și un copil. Este, cu siguranță, o meserie care-mi aduce numai aventuri ciudate".

Michel îi lasă scrisoarea Evelynei.

— Le vei răspunde în seara asta.

— Și am să le trimit lînă albă pentru trusoul noului născut. Am găsit ieftină la uzină. Se pare că Tillery reușește grozav.

— Da, spuse Michel. Ciudat ! Nu era, totuși, un mare savant. Și nu avea nici alură. Oricum, nu era un Seteuil. Îți amintești, capul lui rotund, ochelarii mari, nasul cîrn, obrajii rotunzi de bebeluș ? Și toate glumele, șotiile, renghiurile pe care le juca ? Un student ! Toată viața, student la medicină ! Nimic din ceea ce ar trebui în înfățișare pentru un succes de clientelă. Și cu toate astea, ia uite !

Caută într-o grămadă de reviste pe care le lasă la dispoziția clienților în sala de așteptare. Scoate un fascicul, îl deschide, îi arată Evelynei o fotografie, portretul unui bărbat la vîrsta maturității, cu fața slabă și bronzată sub o cască colonială. Alături de el, puțin mai în spate, fața tînără și rotundă a unei sud-americane, cu înfățișare pe jumătate sălbatică.

— Vezi, este un medic, îi explică Michel. Un tip care a pățit întrucîtva ce i s-a întîmplat și doctorului Barataud. Ăsta fusese acuzat, pe cîte știu, că și-a ucis prietena. L-au condamnat la muncă silnică. Mi-aduc aminte că la procesul lui, o mulțime de oameni sărmani, toți neferi-

cîţii din cartierul lui, pe care i-a îngrijit ani la rînd, au venit să depună mărturie în favoarea lui, să ceară să nu fie condamnat. Bolnavi de-ai lui au venit de asemenea să spună : „E medicul nostru, nu-l luaţi, ce se va întîmpla cu noi dacă nu-l mai avem pe el să ne îngrijească ? N-avem încredere decît în el !“ Condamnat la muncă silnică, trimis în Guyana, a reuşit să-l salveze acolo pe fiul unui gardian, să facă medicină în penitenciar, să se facă iubit de toţi, şi în cele din urmă să evadeze în Venezuela. Acum iată-l în Venezuela, medic într-un tîrguşor, la trei zile distanţă, pe calea ferată, de cel mai apropiat oraş. Practică medicina, s-a căsătorit cu o femeie de-acolo, are doi copii, este nemaipomenit de popular, toţi locuitorii regiunii, albi şi indigeni, vorbesc de o răscoală generală dacă prin absurd s-ar pune problema extrădării lui. Asta-i meseria noastră. Noi sîntem, înainte de toate, cei care salvează. Asta văd oamenii înainte de orice. Şi într-un fel, pe un alt plan, desigur, asta-i şi povestea lui Tillery. Uită-te la Belladan, un as al facultăţii, care ştia de zece ori mai mult decît noi toţi. A fost în stare doar să pape o sută de mii de franci şi să renunţe la meserie ca să intre la Asigurările sociale. Şi lîngă el, uite-l pe Tillery, uite-i pe studenţii care mai degrabă pierd un curs decît să lipsească de la un scandal, şi care reuşesc totuşi pentru că ştiu cum să-l ia pe bolnav, să „stabilească“ contactul de la om la om...

Mai aruncă o ultimă privire pe scrisoare.

— Sînt totuşi bucuros pentru Tillery, dar ce meserie curioasă, nu, Evelyne ?

Îi arătă scrisoarea şi lui Seteuil, pe care toate aceste înmulţiri ale familiei lui Tillery îl amuzară grozav. Seteuil aştepta cu plăcere ziua căsătoriei lui. Se arătă, pe lîngă Anne-Marie Lausefeld, fiica cea mai mare a bogaţilor filatori, logodnicul cel mai galant, cel mai curtenitor. De altfel, înalt, brunet, cu o barbă bogată, cu vocea gravă, cu o ţinută mîndră, Seteuil era superb pe atunci, cu toată fruntea lui din ce în ce mai golaşă. Şi deşi văduv şi împovărat cu un copil, nu era o partidă de neglijat. Căsătoria se anunţa dintre cele mai bune.

Într-o miercuri la prînz cînd se dusese la familia Lausefeld pentru dejun. Seteuil o găsi pe Anne-Marie

răcită. Era dezolată, avea nasul roșu și ochii umflați, o găsea probabil groaznic de urîtă... Ca să glumească, Seteuil luă un aer doctoral :

— Oh, oh ! Un catar ! Grav, grav ! foarte grav !

— Trebuie supravegheat, nu-i așa, doctore ? zise Lausefeld, rîzînd. Examinați-i gîtul. Scrieți-ne o rețetă serioasă...

— Deschideți gura, domnișoară, spuse Seteuil, intrînd în joc. Bun. Aici, nimic. Un prosop, vă rog.

Întinse prosopul pe spatele tinerei fete, deasupra decolteului rochiei, puse urechea, zăbovi mai mult... Nu mai spuse nimic, ridică prosopul, i-l puse pe piept, ascultă din nou. Se îndreptă :

— Ei bine, uite rețeta mea : o masă bună cu vin de Burgundia și o cutie de pastile Valda...

— Prima parte va fi executată prompt, doctore, spuse Lausefeld. Și numaidecît. Să bem un porto, și ne așezăm la masă.

Prînzul fu foarte vesel. În următoarele trei zile nu-l mai văzură pe Seteuil. Duminică, Lausefeld primi o scrisoare de la Seteuil : medicul se scuza, invoca un fatal concurs de împrejurări imposibil de destăinuit, declara că secretul profesional îl obligă să păstreze tăcerea, și-l ruga pe industrias să considere logodna ruptă. Nimeni, începînd cu Lausefeld, nu înțelese nimic. Treaba produse un mare scandal. Anne-Marie suferi mult.

Trei săptămîni mai tîrziu, familia Lausefeld îl chemă pe Michel pentru fiica lor. Aceasta pierduse pofta de mîncare, slăbea, situația devenea neliniștitoare. Fără îndoială, din cauza supărării. Și guturaiul care nu mai trecea. Michel o ascultă pe Anne-Marie Lausefeld : focar foarte clar de tuberculoză în fază inițială.

Nu mai încăpea îndoială că din pricina asta rupsese Seteuil. Ascultînd în glumă, dăduse peste boală, văzuse dintr-o dată limpede. Dar nu putea spune nimic, ar fi trecut drept las rupînd logodna din cauza tuberculozei Prudent, preferase să tacă și să dea bir cu fugiții, ascunzîndu-se în spatele secretului profesional și lasînd timpului și întîmplării grija de a-l avertiza pe Lausefeld de răul de care suferea fiica lui.

La primele cuvinte ale lui Michel, cei doi Lausefeld își amintiră incidentul și înțeleseră. Îi povestiră totul lui Michel, care rămase foarte contrariat.

Anne-Marie Lausefeld nu părea grav atinsă. Michel îi stabili un regim dezintoxicant și putu să promită succesul.

Gaspard Becquerel, medicul-deputat pe care-l înlocuise Michel în perioada în care venise în nord, continua să prospere. O întreagă echipă de hăitași lucra în contul lui, îi făceau să se scurgă spre cabinetul lui pe leneșii doritori să facă să dureze un accident de muncă, pe fetele însărcinate în căutarea unui medic care să le provoace avortul. Sigur de impunitate, tare pe puterea lui politică, afișa aproape deschis dispreț față de lege. I se întîmplă totuși o poveste urîtă. Familia Lespagnel, clienții lui, i-l aduseră pe băiețelul lor, rănit la mînă într-o căzătură.

— Un fleac! spuse Becquerel. Un pansament și gata.

Familia Lespagnel se duse de două ori la Becquerel, apoi neliniștiți de mîna care se umfla, renunțară la el și veniră la Michel. Era deja tîrziu. Michel deschise imediat palma, dezinfectă din plin. Trei luni micuțul trebui să vină aproape în fiecare zi la Michel. Îngrijirile încă durau, cînd Campania de asigurări a lui Lespagnel primi o notă din partea lui Becquerel: douăzeci și trei de vizite, cu vindecare. Or, copilul era încă în tratament la Michel!

Compania îl chemă pe Becquerel. Acesta se scuză, pretextă o greșeală de nume. Nu se făcu scandal, nu răzbătu nici un zvon. Compania păstră numai dosarul în rezervă, pentru ziua în care Becquerel ar vrea să facă în parlament prea mult zgomot în favoarea naționalizării Companiilor de asigurări, bunăoară...

Becquerel continua să-și afișeze persoana corpolentă și să fie un personaj important în ținut, prietenul atotputernicului Mooreman, deputatul-primar. Să-i fi văzut ducîndu-se în doi la Paris, cu trenul de dimineață, cînd era ședință la Cameră. Mooreman și Becquerel ajungeau împreună la gară, Mooreman încărcat de servietă, de dosare. Îi încredința un pachet lui Becquerel:

— Veți citi asta, veți lucra pe drum.

— Am înțeles.

Se despărțeau, urcau în două compartimente vecine, ca să aibă fiecare o măsuță și să nu fie ispitiți să-și vorbească. Printr-una din ferestre se vedea Mooreman, absorbit în studii aride, cufundat în lectura *Oficialului*

sau a unor broşuri de sociologie şi de economie politică, în timp ce la fereastra următoare apărea figura hilară a lui Becquerel, deasupra unor reviste larg deschise, cu imagini seducătoare : *Sex-appeal*, *La vie parisienne* şi altele. Toţi funcţionarii gării făceau haz.

Se combinase cu Lequesnoy, chirurgul, pentru că Lequesnoy făcea acum politică şi tocmai se afiliase partidului lui Becquerel. Spera să obţină panglica roşie şi mai ales un loc de chirurg la spitalul dintr-un oraş vecin pentru fiul lui, un mare prostănac, mai potrivit să mînuiască hîrleţul decît bisturiul. Din fericire, medicul-şef se opunea din toate puterile. Sprijinul lui Becquerel, bun prieten al lui Mooreman primarul, risca totuşi să facă balanţa să se încline în favoarea fiului lui Lequesnoy.

Şi Templemars se lansase în politică, cu intenţii cinstite, dar într-un mod dezastruos. Avusese îndrăzneala să se înscrie într-un partid de dreapta şi mai ales să o şi mărturisească. Cu asta se terminase. Clientela muncitorească îl părăsise dintr-o dată, în masă.

Bietul ins îşi plătea sinceritatea crăpînd de foame. Pe deasupra, comisese imprudenţa de a elibera un certificat rău întocmit unui om cumsecade, care-i adusese copilul, firav şi îngrijit mizerabil de o doică neglijentă. Nevinovat, Templemars scrisese pe certificat : „Enterită cronică urmînd unei îngrijiri defectuoase".

Ieşind de la Templemars, tatăl se dusese să-i tragă doicii o chelfăneală zdravănă. Arestat, acesta arătă certificatul. Templemars fu chemat la procurorul Republicii şi admonestat serios. Lovitura îl descumpăni cu totul. Plănuia să renunţe la tot, să caute un loc de funcţionar, regreta că nu se poate reangaja în armată.

Rosselet, foarte bătrîn, foarte obosit, trăgîndu-şi piciorul, sprijinindu-se în baston, continua să bată ţinutul, să-şi viziteze cei trei-patru clienţi zilnic, ca să-şi cîştige existenţa pentru el şi soţia lui, ignorînd bătăile disperate ale unei inimi surmenate şi gata să-l lase. Uneori, din milă, Michel îl chema să consulte în cazul unor maladii de copii. Rosselet îi îngrijea foarte bine pe puşti.

Rosselet muncise mult. Pusese chiar bani deoparte, fusese bogat. Criza, falimentele, devalorizările îi devastaseră însă capitalul, ca de altfel şi pe al colorlalţi depună-

tori. Dintr-un pachet de acțiuni de opt sute de mii de franci, spera să retragă vreo cincisprezece mii. Avea asupra unei mari bănci falimentare o creanță de trei sute șaptezeci și cinci de mii de franci, din care va recupera poate cîndva trei la sută. Nu ai timp să faci și medicină și speculații de bursă deodată. Rosselet, ca mulți alții, se ruinase muncind. Rămînea aici, sărac și demn, afectînd bunăstarea, avînd acrul că aleargă după clientelă numai din plăcere, salvînd aparențele, maltratîndu-și trupul bătrîn, uzat, ca să se țină drept, părînd sprinten și vesel, radiind de optimism, așa cum vrea clientela, și în fond măcinîndu-se de neliniște, spionîndu-se, supraveghindu-și piciorul drept care îl lăsa treptat, neliniștit și pentru vederea lui, prea slăbită, îngrijorat să constate ca pierdea puțin cîte puțin auzul. Urechea este indispensabilă, este capitalul medicului. Ce să faci dacă nu mai poți asculta ? Asta era grija continuă, obsesia bătrînului Rosselet : o infirmitate, un reumatism, o surditate care l-ar lăsa neputincios, infirm, incapabil să-și cîștige existența... Ce se va întîmpla cu ei, cu el și cu bătrîna lui tovarășă de viață ? Ea mai ales! Dacă moare el ? Dacă o lasă singură, aici ? Uneori, Rosselet visa cu duioșie la o moarte în doi, împreună, în același timp, o moarte îndurătoare care nu l-ar lăsa pe unul dintre ei singur pe pămînt. În așteptare, continua să meargă, făcea iarăși cele cîteva vizite zilnice, aduna cei optzeci de franci, sfîrșit, cu inima înnebunită uneori de oboseală, obligat să se oprească pe palierul unei camere, brusc, după urcarea unei scări, silit să respire cu înghițituri mici, să se țină cu amîndouă mîinile de piept, să se prefacă surîzător în fața clientului, simțind în același timp moartea în adîncul lui. Într-un fel, medicul este precum actorul pe scenă. Trebuie să-și joace rolul pînă la capăt. Se găsea acolo ca imaginea viitorului, a destinului rezervat tuturor tinerilor din branșă, cînd la rîndul lor își vor fi epuizat toată tinerețea în această luptă prea grea, în această meserie compromisă în care omul cinstit își cîștiga greu pîinea, în această carieră de pe urma căreia crăpi în loc să trăiești, după ce ai trecut, timp de patruzeci de ani, pe lîngă toată mizeria, murdăria, sărăcia, tristețea deznădăjduitoare a existenței umane, cînd aceasta s-a îndepărtat de marile legi ale naturii.

— Totuşi, e o meserie grozavă, îi spunea Templemars lui Michel. Cînd îl vezi pe un Rosselet, pe un Roy, pe toţi ceilalţi, toţi aceşti tipi ca tine şi ca mine, aceşti patruzeci de mii de medici din Franţa şi din Navarra cărora îşi încredinţează toţi pielea, cu mîinile şi picioarele legate şi cu o legătură pe ochi — pentru că, fără îndoială, asta este o consultaţie —, cînd îi văd pe toţi aceşti medici care ar putea cîştiga pe căi necinstite bani să-i întoarcă cu lopata şi care spun nu, se poate socoti că este o meserie grozavă ! Mai întîi, că nu e nimeni care să lucreze mai mult pe gratis ca noi ! Ăsta-i un titlu de noblеţe ! Şi poţi să observi, bătrîne, că dacă din întîmplare apare o slăbiciune morală, medicul cade mai încet, nu atît de jos ca ceilalţi. Rămîne agăţat la jumătatea drumului. Se va agăţa de Asigurări, de Casieriile publice, de bani, de orice, de un bogătaş anonim ! Şi adesea, de acord şi în partaj cu clientul nenorocit. Se asociază mizerie cu mizerie. Limita ticăloşiei pentru medic este suferinţa. Nu mulţi trec dincolo de ea. Şi asta-i fatal ! Nu-i din pricina noastră ! N-avem de ce să ne mîndrim ! Cine este cel care vede cum se suferă ? Cine vede în fiecare zi, în fiecare zi a nenorocitei lui vieţi de cîine, lacrimi, durere, mizerii, sînge ? Noi, bătrîne ! Şi pentru asta în corporaţia noastră se găsesc încă cei mai grozavi tipi ! O canalie, în afaceri sau în politică, nu are a face decît cu portmoneul. Noi avem a face cu pielea oamenilor. Suferinţa, asta ne salvează.

— Clientela mea ? A, da, a crescut !

Aveam trei cerşetori, acum am cinci !

Michel îşi aminteşte de multe ori cuvintele lui Tillery. Este întrucîtva şi povestea lui. O mulţime de clienţi săraci, care-i sînt credincioşi şi nu plătesc. O femeie de treabă care te cheamă la ora opt seara să deschizi un antrax pe fesa copilului ei, într-o bucătărie infectă. Mama se teme. Şi tatăl a plecat singur la cinema ! Sau bătrîna Pauline Labuire, care are şaptezeci şi cinci de ani şi care-l îngrijeşte ca pe un copil pe soţul paralitic, arţăgos, rău şi egoist. Ea a contractat o pecingine... Interzis să-şi ude mîinile, îi spune Michel. Ea ascultă interdicţia cu stupoare. Medicii cred că sînt uşoare toate astea ! Dar atunci ? Cine va spăla vasele, rufele ? Cine va schimba cearşafurile pline de urină ale bătrînului ? Pecinginea bătrînei Pauline nu se

va mai vindeca niciodată. Mai este și doamna Daubian, care este din nou însărcinată și căreia i-ar trebui un șezlong. Dar, dar cine va pregăti prînzurile, cînd Daubian va fi la uzină ? Sau fiica emigranților italieni Buccinali, care are un guturai păcătos. Michel o ascultă. Început de tuberculoză. Privește camera mobilată, mizeră, cu cele trei paturi, în care trăiesc soții Buccinali și copiii lor, la grămadă. Cum să faci medicină acolo ? Și chiar la etajul de deasupra alți unguri, cehi, africani, și tocmai sus polonezii Posnowiec. Mama lucrează în fabrică la Lausefeld și din cauza oboselii a făcut o metrită. Fabrica o ucide pe femeie prin pîntece. o sterilizează. Cele care nu suferă totuși află că nu mai pot face copii. Fetele Posnowiec sînt muncitoare ca și mama lor la Lausefeld și se cam țin de chefuri Cea mai mare este în tratament la Michel pentru un sifilis vechi. Smulși pămîntului lor sănătos. acești neferic ți nu ajung la noi decît pentru a fi prost cazați, prost hrăniți, îndopați prostește cu bani și cu alcool și contaminați de toate viciile noastre. Ce poate face împotriva acestora un neînsemnat medic de cartier, dacă nu să lupte fără speranță ?

Mulți muncitori din ținut merg să lucreze la „Construcții metalice". Este o uzină uriașă. Salarii mari. dar o muncă grea. Se duc totuși acolo pentru bani. Beau ceva mai mult alcool ca să reziste, asta-i tot. Dar la cincizeci de ani sînt niște oameni sfîrșiți. Derlequin, fostul turnător, știe cîte ceva : patruzeci și opt de ani, aortită, Berlequin nu va mai lucra niciodată la „Construcții metalice". Visează totuși la ele. Nu este fericit decît acolo, se întoarce aici de două, trei ori pe săptămînă, îi privește pe alții trudind, își uită boala.

— O să mă întorc curînd la turnătorie, nu-i așa, dom' doctor ?

— Bineînțeles, Berlequin, bineînțeles.

„Construcțiile metalice" l-au aranjat și pe Borghère, uriașul, atleticul descărcător de șlepuri. Cancer la stomac, tot înghițind alcoolurile pe care Lavaisne. le distila pentru el. Astea-i dădeau putere, cum să se gîndească el că ceva atît de bun poate să fie dăunător ? Mai ales că Lavaisne plătește ziarele să scrie că alcoolul face bine. Și Borghère îl sîcîie pe Michel să se întoarcă la „Construcțiile

metalice". Patru copii, ăştia mănîncă, nu glumă. De cîte ori vine Michel să-l vadă, Borghère îl bate la cap :

— Atunci, domnule doctor, poate am să pot să reîncep luni ?

— Mai e timp, mai e timp...

— Joi, atunci ?

— Nu e nici o grabă...

— Luni, de-acum în opt zile ?

Michel se supără :

— Vrei să dai în primire ? Lasă-mă în pace ! N-am să-ţi semnez biletul ! Ai înţeles ? Răspunsul e nu !

Borghère nu îndrăzneşte să spună nimic. Dar, într-o bună dimineaţă, el este cel care vine la Michel. Este alb la faţă, îi e teamă, dar trebuie să se explice :

— Domnule doctor... aţi vrea să-mi semnaţi foaia ?...

— Foaia ?

— Da. Am reluat totuşi lucrul... Mă plictiseam prea mult...

În fundul vaporului său, Borghère va bea ceva mai mult alcool şi va avea iluzia că rezistă totuşi.

Şi toate aceste femei, aceste mame în uzină, aceste cămine în care nu se mai bea supă, unde se mănîncă beefsteak prăjit şi conserve, ai căror copii hoinăresc pe străzi, iar bărbatul în cabarete, în vreme ce femeia face metrite, tot stînd în picioare lîngă războiul de ţesut ! Şi toate aceste cafele, tutun, cocioabe, uzine, cinematografe, presă, tentaţii ale unei civilizaţii care-i consumă pe oameni, şi în mijlocul căreia, rătăcit, neputincios, bietul medic de cartier se zbate şi luptă, strivit, încercînd în van să aducă puţină ordine, sănătate, adevăr unor mulţimi nefericite şi condamnate, abia vindecate, să cadă din nou în mizeria lor ! Ah ! Să nu vezi decît oameni bogaţi ! Să nu-i îngrijeşti decît pe cei fericiţi ! Să poţi prescrie tot, să nu trebuiască să ţii cont de sărăcie, să nu mai vezi, să nu mai ştii, să ignori suferinţa ! Ce ispită !

Pe urmă, trecînd întîmplător pe la bătrîna Pauline Labuire, Michel dă peste Evelyne : venise pe ascuns, tocmai îi spălă vesela. De aceea se vindeca atît de bine pecinginea bătrînei Pauline ! Evelyne nu trădează, nu dispera ! Rămîne credincioasă trecutului. Salvată ea însăşi,

nu acceptă orbirea fericită şi muncinoasă a bunăstării. Ar putea să evadeze, să uite, să trăiască precum burghezele, respinge totul fără s-o ştie, rămîne din popor, vine să spele vesela Paulinei. Nu caută mari soluţii sociale. Alină direct. vindecă o nenorocire. Să facă şi alţii ca ea, şi totul va merge mai bine. Sînt două lecţii pe care i le dă, fără s-o ştie, lui Michel. Să rămîi credincios realităţii dure şi să-ţi desfăşori truda în micul tău colţ, fără să-ţi cauţi sarcini atît de mari, încît însăşi amploarea lor să ne scuze în ochii noştri neputinţa şi descurajarea.

Daudenaerde, negustorul de fier vechi, face un început de tuberculoză. Michel îl îngrijeşte trei luni. Daudenaerde începe să meargă foarte bine, cînd dintr-o dată renunţă, consideră că durează prea mult, şi-l lasă pe Michel pentru Breuil, tămăduitorul. Timp de patru luni, familia Buccinali are încredere în Michel. Şi fiica lor arată mai bine, cînd îl părăsesc pentru Seteuil, care bate mai tare, face injecţii, recomandă droguri, smulge, şi care, cel puţin, are aerul că face ceva ! Cîteva vizite la Orlan, brutarul, un client fidel, pentru fetiţa care face un soi de atacuri de epilepsie. Şi doamna Orlan, în spaima ei, se destăinuie, vorbeşte despre vicii de familie, arată că bunicul ei a avut blenoragie „şi chiar mai rău de atît", şi că ea are un frate nebun, internat la azil. Pe urmă, dintr-o dată, cînd crizele devin mai uşoare în urma tratamentului general prescris de Michel, Orlan-ii îl abandonează pe cel care le-a vindecat copilul, schimbă medicul. Cînd vi s-au confesat, cînd v-au mărturisit ce vicii au, oamenii vă devin duşmani. Vă urăsc. Acum brutarii nici măcar nu-l mai salută pe Michel.

La Verval, cîrnăţarul, soţia este cea care s-a îmbolnăvit dintr-o dată. Patruzeci de ani. Oprirea ciclului, vomă. O sarcină, probabil. Surpriză, consternare.

— Şi atunci, doctore ? Ce-o să se întîmple ? Ce o să facem ?

Michel face pe niznaiul.

„Ei, doamnă. Bănuiesc că de acum în şase luni ..

— Nici să nu vă gîndiţi : la vîrsta mea ! Şi fiica mea ! Paisprezece ani ! Ce o să zică ?

Tăcere. Ea insistă. Michel continuă să nu vrea să înţeleagă. S-a terminat. Nu-l vor mai chema. Nu va mai avea din partea lor decît un salut foarte rece. Bine-nţeles la Verval nu va avea niciodată loc această a doua naştere

Pe urmă, este Alice Toutelong, văduva unui muncitor cumsecade mort de peritonită, care a venit să-şi vaccineze fetiţa de trei ani. În ziare s-a vorbit de crup, îi e teamă. Şi pentru că o mică injecţie cu nimica toată ajunge... Două zile după această injecţie, biata femeie vine să-l vadă pe Michel. Micuţei nu-i este bine. Febră. Asta durează douăzeci şi patru de ore. Picioarele anchilozează. Ceafa devine ţeapănă. La sfîrşitul săptăminii copilul este complet paralizat. Convulsii, vomă, nu mai are reflexe, ochi revulsat, puls de 140. A zecea zi, comă, copilul îşi recapătă cunoştinţa, îşi mai chemă o dată sau de două ori mama şi moare. Encefalită vaccinală. Timp de cinci ani de acum înainte Michel va purta povara acestei morţi. El o avertizase pe mamă, o sfătuise să renunţe la vaccin, îi vorbise de accidentele posibile şi chiar frecvente care se trec sub tăcere, îi explicase că un regim sănătos şi pur, mişcarea, aerul cîmpiei, ar imuniza-o mult mai bine pe micuţă. Hipnotizată de un articol din ziar, Alice Toutelong n-a crezut decît în injecţia miraculoasă, a sărit peste cal. Dar spune-le toate astea oamenilor ! Trebuie să te laşi calomniat, să-ţi pierzi clientela ; să treci drept un măcelar, şi să taci. Marea servitute a meseriei este tăcerea. Sînt zile în care Michel recunoaşte la capătul unei străzi silueta îndoliată a nefericitei Alice Toutelong. Face un ocol, evită s-o întîlnească, fuge, ca şi cum ar fi cu adevărat vinovat.

Templemars pleacă. Abandonează lupta, acceptă un post de medic de mină într-o companie de huilă din Valenciennes. Cu atît mai rău ! Va face o „cameră", va primi în infirmeria minei o sută douăzeci de bolnavi într-o dimineaţă, patruzeci de bolnavi pe oră. Un minut şi jumătate pentru un bolnav. Cît să întrebe : „De ce suferi ?" Şi să indice, dintre cele o sută cincizeci de poţiuni agreate de companie, siropul 74 şi pilulele 17. Şi pe urmă, gata ! Odihnă ! Siguranţă ! Două mii de franci în fiecare lună, locuinţă, încălzire, lumină, ce rai ! Trăiască medicina socială ! Adio tinereţe, adio eşecuri, luptă, adio meserie pasionantă dar prea grea, care te lasa sa crăpi de foame. Adio, medicină. Templemars vine să-şi ia adio de la Michel. Spune că-i mulţumit, foarte, foarte mulţumit, dar pleacă brusc, cu lacrimi în ochi.

Într-o seară, Rosselet, făcînd ultima vizită a zilei, nu se simte bine. Nu spune nimic, urcă scara ce duce la camera clientului său, se oprește pe palier, se apucă de piept cu amîndouă mîinile și cade în genunchi. Și moare în două minute, pe baricadă, în plină luptă pînă la capăt.

Bătrîna lui tovarășă de viață, doamna Rosselet, vinde mobilele, bijuteriile, se retrage discret, ca atîtea alte soții de medici, într-un tîrgușor pierdut din Flandra.

A ales un sat aproape de Hannerouck, unde nu o cunoaște nimeni. Se află că s-a angajat să facă menajul, cîte trei ore în fiecare dimineață, ca să supraviețuiască. Roy și cîțiva confrați îi trimit din cînd în cînd cîte o mică sumă, însoțită de o scurtă scrisoare : „Participare la onorariu", ca și cum ar fi vorba de suma totală a consultațiilor date altădată de soțul ei împreună cu ei. Nu trebuie să-i jignești pe cei pe care-i ajuți.

Și totul ar mai merge încă la Michel, dacă Evelyne ar fi mai robustă. Dar ea se obosește prea mult. O servitoare le-ar fi indispensabilă, dar nu au cu ce s-o plătească. Și pe deasupra, Evelyne pare a avea un început de sarcină. Femeile astea pun, în dorința de a avea un copil, o încăpățînare, un curaj pe care un bărbat cu judecată nu-l va înțelege niciodată. Vărsături, amețeli. Dietă și stat în pat toată săptămîna. Michel petrece iarăși o serie de zile abrutizante. Bolnavi numeroși, muncă pe brînci. Și o casă în derivă : nimic gătit, pat nefăcut, haine neperiate. Peste tot hîrtii, farfurii murdare, resturi de mîncare. Bolurile de infuzii și de fierturi ale bolnavei răspîndite pe mese, pe bufete, pe cămin. Șoarecii rontăie prin toate colțurile. Michel se culcă tîrziu, se scoală de trei, patru ori pe noapte, doarme îmbrăcat, mănîncă timp de cinci zile cartofi reci, pînă cînd aceștia se acoperă de mucegai. Pe urmă Evelyne își recapătă oarecum forțele, începe din nou să mănînce, poate coboară și face o oră menaj între două ședințe de pozat. Și deja este o înviorare în casă în prima dimineață în care, încă foarte palidă și clătinîndu-se, ea intră în bucătărie.

Cîteva zile mai tîrziu, Michel îl întîlnește pe Seteuil, mereu jovial, înfloritor, radios, optimist, cu barba lui neagră și deasă, cu calviția din ce în ce mai întinsă, care îi stă din ce în ce mai bine și-i dă un aer foarte doct.

— Merge, bătrîne ? spune Seteuil. Obosit ? S-ar zice că te cari, zilele astea. Atenție la femei, he, he. Ascultă, s-a

vorbit despre tine, zilele astea. la debitul de tutun. Eram acolo, din întîmplare... Am auzit. Îţi faci o reclamă deplorabilă, bietul meu prieten, cu poveştile tale cu grîu crud. grîu copt, salate şi mai ştiu eu ce ! Daudenaerde povestea şi rîdea cu hohote !

— Acum îl îngrijeşte Breuil.

— Da. Ce idiot ! Dar în sfîrşit, asta-ţi face rău, totuşi. La fel, trebuie să-ţi spun, marele Lespagnel... L-ai tratat pentru reumatismul lui ?

— Da...

— Ei bine, a venit să mă vadă.

— Ah !

— Ce vrei ! Nevasta lui s-a saturat de legumele tale fierte în mai multe ape, şi celelalte ! Eu îl capturşesc pur şi simplu cu injecţii cu salicilat de sodă direct în venă ! Are nişte vene grozave, merge de la sine. Este simplu, uşor, nu-i complicat nici pentru mine, nici pentru el. Spune-mi, ca să vorbim de altceva, ai aflat vestea ?

— Ce veste ?

— O căsătorie ! Ştii cine ! Cumnatul tău, Ludovic. Da ! Vallorge ! Am aflat de la un prieten din Angers. Şi cu cine ! Ţine-te bine ! Cu fostul tău „flirt". Da, cu Simone Heubel, fiica „patronului". O partidă frumoasă ! Va ajunge departe, Vallorge !

Michel îl lasă pe Seţeuil, se întoarce acasă. puţin întristat. Simone Heubel, amintirea acesteia îi este încă foarte apropiată. O revede pe frumoasa fată înaltă, robustă, vechiul castel din Pruillé, pe malul Mayennei, parcul întins unde alergau împreună, cu Mariette şi Fabienne. O întreagă viaţă uşoară şi aurită, netedă, fericită, care i se oferea. Lux, bani, o frumoasă carieră profesorală. Tot ce a refuzat pentru Evelyne... Urmează, gînditor, drumul şerpuit, mărginit de sălcii.

Intră prin grădină şi prin vestibul, nu trece prin bucătărie. Nu ştie de ce, dar preferă să n-o vadă acum pe Evelyne. Şi-n aceeaşi după-amiază, doamna Lavaisne vine să-l vadă pe Michel, sub pretextul unor mici tulburări în zona inimii. Doamna Lavaisne este cam uşuratică, Seteuil l-a prevenit adesea pe Michel. Dar degeaba a fost prevenit Michel, sau poate tocmai de aceea ? În orice caz ceva destul de tulbure îi strînge gîtul şi-i înceţoşează privirea în timp ce doamna Lavaisne îşi desface corsajul şi-l priveşte

ciudat. El lasă capul în jos, se cufundă în mîzgălirea a nu știu ce pe o rețetă, știe că trebuie să aștepte, că o dată femeia goală, cu sînii ei prea grei, cu pielea ei cu pete roșii, cu pîntecele însemnat de ornamentele de la centura din lastex, nu va mai fi, din fericire, decît o biată carne dezgolită, sinceră și fără putere asupra lui. Dar întotdeauna așteptarea asta, conștiința slăbiciunii noastre reprezintă un moment umilitor și penibil.

Fără îndoială că din pricina asta gînduri ciudate îl obsedează seara pe Michel, în timp ce se preface că citește ziarul, după cină. Seteuil, povestea din debitul de tutun, imbecilul de Daudenaerde, acel Lespagnel care tocmai l-a părăsit și el pe Michel pentru Seteuil și injecțiile lui... Totuși ! Domberlé, bătrînul maestru, cere destule sacrificii ! Un fel de sinucidere ! Cum să meargă pînă la capăt pe acest drum ? ! Și îndărătul acestor gînduri, țîșnesc alte amintiri : Vallorge și cariera lui... Simone Heubel... Trecutul... Ce ar fi putut fi.... Și în după-amiaza asta, doamna Lavaisne... Există în el o mînie împotriva lui însuși și rușine, și de asemenea o părere de rău obscură și tulbure. Să fie oare adevărate cuvintele amare ale tatălui său : „Iubirea trece... Nu-ți clădești viața pe o iubire..."

„Și dacă mi-am ratat viața ? se întreabă Michel. Dacă mi-am sacrificat zadarnic viața ? Am fost cît pe ce să cedez ispitei. Dacă aș fi făcut-o, s-ar fi sfîrșit, aș fi răpit orice sens existenței mele, sacrificiului meu pentru Evelyne. Mi-aș fi dovedit că mi-am oferit degeaba viața unei ființe. Or, eram atît de aproape de a ceda. M-am înșelat oare ?"

Și în spatele acestor îndoieli și temeri, renaște iarăși ispita, dorința egoistă și indestructibilă, mereu ucisă dar mereu renăscînd în sufletul omului : să salveze ce poate fi salvat, să-și croiască un rest de fericire, să nu ducă mai departe sacrificiul.

„Dacă te-ai înșelat, mai ai încă timp... In fond, ce rău ai face ? S-ar micșora devotamentul tău față de tovarășa de viață ? Numai să-i păstrezi sănătatea, bunăstarea, liniștea pe care ți s-a cerut să i le asiguri... N-ai putea și tu să ai, deoparte, propria ta viață, propriile bucurii ? N-ai dat destul ? Viitor, fericire, avere ? Îi trebuie totul ? Toate bucuriile tale terestre ? Ce rău ai face acceptînd din cînd în cînd o scurtă satisfacție de care ea nu ar ști și la care ai dreptul ? Gîndește-te la părerile tale de rău, la ce va fi

existența ta cînd va fi prea tîrziu, cînd îți vei fi refuzat totul, cînd vei fi sacrificat totul pentru nimic..."

— Ai necazuri, Michel ?

Michel tresare. Evelyne s-a oprit din rînduitul veselei și-l privește cu neliniște.

— Nu !

— Nu citești, nu vorbești. E ceva în neregulă la familia Daubian ?

— Nu, e foarte bine.

— Și mica Francine Ray ? E mai rău ?

— Nu. E în aceeași stare. De ce mă întrebi ?

— Așa. Credeam... Mi-era teamă că...

Se apucă din nou de vase. Și sarcina care o îngreunează, o obosește ; respiră greu, trebuie să se oprească din cînd în cînd. Nu bolnavii îl preocupă pe Michel. E altceva. Ce ? Banii, desigur, mereu banii. Aici nu poate să facă nimic, nu poate să facă mai mult, nu are nici măcar puterea să-și facă singură menajul. Nu e bună decît să-i îngreuneze povara ! Totuși, luna asta a făcut tot ce-a putut. Au primit vizita familiei Roy, la sufragerie trebuiau perdele noi, șervete, un vas pentru biscuiți. S-a descurcat, a spălat perdelele înlocuite provizoriu cu cele de la dormitor, a mascat uzurile cu cîteva garnituri de dantelă, le-a pus din nou la ferestre ascunzînd cîrpiturile în pliuri. A vopsit în albastru și galben mici pătrate de shirting * tivite de mînă, din care au ieșit niște foarte frumoase șervete pentru ceai. Și a renunțat la perechea de papuci de care avea nevoie, cumpărînd în loc un frumos clește de zahăr din ruolz **. Oaspeții au plecat încîntați, totul a mers strună, Michel era mulțumit. Lunea următoare, ziua aniversării lui, el a găsit totuși lîngă farfurie cartea pe care și-o dorea... Da, ea a făcut tot ce a putut, și cu pricepere chiar. El n-a văzut, n-a ghicit nimic. Ea sperase că totul va fi bine : probabil că are alte griji, cheltuieli neprevăzute... Mica bonă, poate mica servitoare flamandă pe care vroia s-o angajeze de la începutul lunii viitoare ? Trebuie s-o facă, desigur, cu bebelușul care se va naște, acest copilaș pe care, poate nu prea prudent, ea l-a vrut. Ce de cheltuieli cu el ! E vina

* Țesătură de bumbac folosită pentru lenjeria curentă.

** (După numele inventatorului). Metal argintat prin galvanoplastie.

ei, a Evelynei. Reproşul, remuşcarea se află mereu în ea, ameninţătoare, obsedantă, mereu gata să ţîşnească la suprafaţă la cea mai mică aducere-aminte a greutăţilor pe care le au : „Dacă nu m-ar fi luat de soţie, ar fi fost fericît. E vina mea..." Isprăveşte de şters farfuriile, două o dată, strecurîndu-le una sub cealaltă, aşa cum a învăţat cînd era bonă. Le aranjează cu grijă, întorcîndu-se cu spatele la Michel. Sînt momente cînd simţi o stînjeneală în viaţa celor pe care-i iubeşti, cînd nu te poţi împiedica să-ţi spui că dacă ai dispărea, ar fi poate, în fond, o uşurare pentru ei...

— Haide, Evelyne, vii să te culci ?

— Da, da...

Ea stă în continuare cu spatele, zăboveşte ciudat în faţa dulapului...

— Vino puţin aici, spune Michel.

— Eu ?

— Da. Vino aici.

Se întoarce, se apropie, stînjenită. Îi evită privirea.

— Priveşte-mă.

O trage sub lumină, îi ridică bărbia. Zice cu uimire :

— Ai plîns ?

— Nu...

— Ai plîns !

Ea îşi sprijină capul pe pietul lui Michel şi lacrimile îi curg.

— Evelyne ! Mica mea Evelyne ! Ce este ? Ce ţi s-a întîmplat ? De ce ?

S-a aşezat din nou, o trage pe genunchii lui.

— Eşti bolnavă ? Eşti necăjită ? Sănătatea ? Nu eşti fericită ? Evelyne ! Răspunde-mi ! Mă speii ! Răspunde !

Ea explică cu greu, înăbuşindu-şi lacrimile.

— Mi-e teamă... Nu sînt liniştită...

— De ce ?

— Simt că ai necazuri...

— Necazuri ? repetă Michel.

— Servitoarea... Naşterea asta... Banii...

Ea n-a ghicit ! N-a simţit nimic.

— Aş ! exclamă Michel, liniştit, cu sinceritate. Banii ? Ce contează ? O să muncesc, o să cîştig ! Vezi bine că am clientelă, că numele începe să-mi fie cunoscut ! Numără numai noii bolnavi din săptămîna asta ! Şi o consultaţie cu

Jacquinet ! Găsești că asta nu înseamnă nimic, să fiu chemat de o familie bună, eu, un începător fără titluri, pentru o consultație alături de un agregat ! Probabil că bolnavul acela a auzit lucruri bune despre mine ! Așa că în zece ani, cînd se va vedea că adevărul e de partea mea, că vindecările aduse de mine sînt durabile, că pun oamenii pe picioare fără să-i înțep, fără să-i droghez, fără să-i martirizez, ce mai clientelă o să am ! Totul va fi bine, ai să vezi, o să ne descurcăm, Evelyne !

Pune atîta convingere în ce spune, încît crede și el !

— Gata ? N-ai să mai plîngi ? Nu-ți mai e teamă ?

— Întotdeauna mi-e teamă... șoptește Evelyne.

— Teamă de ce ?

Mi-e teamă mereu că vei regreta... Dacă nu m-ai fi întîlnit, dacă nu m-ai fi luat de soție...

Nu poți să-l înșeli pe cel care iubește. S-ar zice că femeile ne cunosc în mod misterios inima, ispitele, slăbiciunile. Michel rămîne o secundă mut, demascat. L-a ghicit. Nu-și explică în ce fel. Îi e rușine pentru că este adevărat, pentru că Evelyne a văzut exact. Și inima i-a tresărit de suferință cu gîndul la ce trebuie să fi suferit Evelyne. E imposibil, nu va merge mai departe, nu poate s-o părăsească, o ia din nou, o acceptă iarăși, consimte încă o dată la povara scumpă și grea pe care și-a asumat-o într-o bună zi din tinerețea lui, și pe care n-o mai poate lăsa. Fie ! Va merge pînă la capăt, va renunța la tot. Chiar fără dragoste ! Dacă trebuie să pară fericit, va părea fericit. Va tăcea dacă trebuie să tacă. Va minți dacă trebuie să mintă. Totul, numai ca ea să fie fericită !

Cuvintele îi țîșnesc din inimă, cuvinte pe care le-a căutat ca s-o consoleze, dar pe care totuși, le simte ciudat de sincere și adevărate.

— Nu pot să regret, Evelyne ! Gîndește-te, ce aș fi fost fără tine! L-aș fi întîlnit pe Domberle? L-aș fi înțeles? Aș fi crezut în el ? Nu, fără îndoială. A fost nevoie de suferințele tale, a trebuit să te iubesc ca să ajung la adevăr. Să ajungi la adevăr prin iubire, nu găsești că e frumos ? Și pe urmă, tu nu-mi știi tinerețea, nu știi cum eram, de la ce m-ai salvat. Dacă nu te-aș fi cunoscut, ce fel de om aș fi fost ? Nu credeam în nimic. Nu aveam nimic, nici un principiu, nici o morală. Tu ai schimbat totul, ai fost morala, datoria, conștiința mea. Poate pentru asta ai apărut în calea mea, Evelyne, ca eu să-mi recunosc o datorie. Celor care

n-au putut crede le ajunge, poate, să se devoteze unei ființe... Poate pentru asta te-am întîlnit... Vezi că nu pot să regret ! Haide, îmbrățișează-mă, femeia mea. Gîndește-te la micuțul nostru, care se va naște, care ne va face fericiți... Asta-i tot ? S-a terminat ! Împăcată ? Evelyne ! Privește-mă !

Ea îl privește, îi surîde, plîngînd încă. Spune încetișor:

— Împăcată.

— Sărută-mă, atunci.

Ea îl sărută pe obraz, îi dă o sărutare în care pune toată cristeța, afecțiunea și gratitudinea pe care nu îndrăznește să i le destăinuie. Și cu asta gata, toate ispitele, toate umbrele se îndepărtează de Michel. Acum nu mai e în el nimic impur, nimic decît un neobișnuit sentiment de voioșie, ceva care nu mai este, fără îndoială, pasiunea primelor ceasuri, ci mai curînd o pace, siguranța de a fi pe calea adevărului. O bucurie ciudată, pură, înaltă, inexplicabilă. S-ar zice că acum, cînd a acceptat tot devotamentul și toate sacrificiile, începe să se nască în el o dragoste nouă, purificată, indestructibilă, și pentru care biata pasiune umană a începuturilor n-ar fi fost decît ocazia, pretextul, ca o cursă întinsă omului pentru a-l forța să urce mai sus.

Săptămîna următoare, Michel primește vizita lui Vansteger, farmacistul, care vine împreună cu soția lui să i-o aducă pe fetița lor de patru ani. S-a săturat, Vansteger. Sînt trei ani de cînd îi este chinuită fetița, fără să se vindece ! Un farmacist ! Dumnezeu știe dacă el crede în medicina oficială ! Hrănită cu „lapte sec" (lapte praf devitalizat prin uscare brutală la 150 grade), acidificată de la naștere prin faimosul suc de portocale care se administrează în zilele noastre tuturor nou-născuților, fetița lui a început prin a face o enterită ca să elimine respectivul suc de portocale. Un „specialist" consultat a suprimat laptele, dar a recomandat zerul și în continuare, bineînțeles, sucul de fructe acide. Denutriție, slăbire. Vansteger își trimite soția și fetița într-un institut din Chamonix. Aici, copilul este expus afară, în ninsoare, și hrănit cu dulcețuri, cu fructe acide, cu zer. La un astfel de regim, copilul contractează o osteomielită a maxilarului superior, cu septicemie. Se deschid focarele de supurație, se găsește puroi care a urcat de la maxilar pînă în orbita ochiului drept. Vacci-

nuri, injecții. transfuzii pentru care își dă sîngele biata doamnă Vansteger. Dar nici o schimbare de regim. Acasă, în Nord, este adusă o mică muribundă, amenințată pe deasupra să-și piardă ochiul drept. O nouă operație, făcută de Romagnol. Deschide, găsește osul maxilarului literalmente putrezit, făcut zob, scoate tot ce poate, obligat pe deasupra să dezgolească aproape meningele. Se vede bătînd sinusul cavernos al nenorocitului bebeluș. Și cum copilul are acum opt luni, îl pun pe un nou regim, la fel de toxic : jambon, carne, pește. Mereu, cu suc de fructe. Așa că fără întîrziere începe să i se cangreneze osul călcîiului, iar infecția obrazului recidivează. O nouă intervenție dublă, la obraz și la călcîi. pe viu, copilul nefiind în stare să suporte anesteziculi. Tăiat, pe deplin lucid, în plină carne, după treizeci de minute de luptă împotriva a două infirmiere robuste, copilașul (care avea pe atunci un an) rămîne trei zile în agonie. Pe urmă, în ciuda tuturor, continuă să trăiască. Deci, îl fac din nou să înghită carne și suc de fructe, care aduc iarăși supurări și abcese, și în cele din urmă o osteomielită la osul brațului. Trebuie un raclaj : a patra operație. Și a cincea operație la obraz, două zile mai tîrziu, în ciuda unei serii de auto-vaccinuri care n-au putut opri nimic. În orice clipă îi apar focare de supurare la picioare, la brațe, pe față, ușurînd starea humorală, dar epuizînd-o și chinuind-o pe micuță și revelînd intoxicarea și acidificarea alimentară. la care nimeni nu se gîndește. În cele din urmă. Vansteger renegă medicina oficială, o dă afară pe infirmiera specializată care o îndoapă pe micuță cu creier, cu fileu de limbă-de-mare și cu jambon slab, și vine să-l vadă pe Michel.

Michel instaurează un regim sintetic, fără carne. pește și suc de fructe. În cîteva săptămîni schimbarea este stupefiantă : închiderea fistulelor, oprirea supurărilor, dezvoltare rapidă a activităților funcționale. În cîteva luni, copilul se transformă. Vansteger o aduce într-o dimineață la Michel pe fetița desfigurată încă de cicatricile adînci ale operațiilor. puțin demineralizată încă, dar veselă, mulțumită, vie, reînviată. Lui Michel abia îi vine să creadă.

Pe urmă îi vin bolnavi în șir. Un copil de doi ani căruia i se injectează de la cinci săptămîni, sub pretext de Wasserman slab pozitiv, seringi de arsenobenzol în vencle craniului, în vreme ce e îndopat cu jambon și cu creier ! Un regim progresiv vegetarian restabilește ordinea în două

luni. Pe urmă o tînără intoxicată, cu migrene, pe care nimeni n-a vindecat-o și în legătură cu care se vorbește de trepanație. I-au înfipt în coloana vertebrală un ac gol pe dinăuntru, prin care au făcut să se scurgă tot lichidul care scaldă creierul. Și i-au pompat în loc aer, „au umflat" craniul complet. Asta a permis o fotografie splendidă. Dar puțin a lipsit ca tînăra să nu înnebunească ! Alții perforează direct craniul și pompează lichidul printr-un tub scobit, la șapte centimentri adîncime ! Pe urmă, un băietel de șase ani despre care au vrut să știe dacă i se compl că sau nu bronșita de pe urma dilatării bronhiilor. Ceea ce, de altfel, nu trebuia să schimbe nimic din tratament. Două injecții cu morfinoscopolamină. Pulverizare de cocaină, în mai multe rînduri, printr-o foale cu vîrf lung, pînă în fundul laringelui, pînă la traheea-arteră. Pe urmă, în acest moment, introducerea prin gură a unui tub de metal, prin care se lasă să curgă în bronhiile nenorocitului cocaină și apoi un amestec de ulei cald și tinctură de iod, care invadează tot plămînul. Țipete, sufocare, înăbușire, vomă, arsură a carnii atît de fragile a plămînului ! Un întreg chin fără rost ! Micul nefericit, candidat de acum înainte la tuberculoză, are înfățișarea unui gazat din război !

Și toate aceste dureri din vina unei științe simptomatice, care nu mai cunoaște adevăratele cauze și unitatea bolii, și care tratează bolile local și cu brutalitate. Cîte chinuri pe pămînt, care vor înceta în ziua în care medicul va înțelege ! Cînd se gîndește la simplitatea adevărului pe care atît de puțini vor să-l înțeleagă, la suferințele inutile pe care adesea medicina le adaugă celor provocate de boală, Michel simte în el un amestec de mînie și de nesfîrșită milă. Se gîndește la Evelyne, la copilul lor, la chinurile de care îi cruță și îi va cruța această înțelepciune. O revede pe micuța lui Vansteger vindecată, pe copilașul de doi ani pe care-l înțepau în venele craniului, pe toți acei nevinovați pe care-i alină, pe care-i salvează în fiecare zi. Și îi este rușine pentru renegările lui ! Orice s-ar întîmpla, lupta pentru triumful acestui adevăr merită toate sacrificiile ! Să fie chemat să-l înfăptuiască, ce favoare ! Ce destin măreț ! Ce milostenie se cuvine pentru el ? „Binele pe care-l faci oamenilor este doar trecător. Eterne sînt numai adevărurile pe care le lași !", scrie Cuvier.

O credință nouă îl înflăcărează pe Michel. Își amintește ultimele cuvinte ale lui Domberlé :

„Pînă la moarte, luptă pentru adevăr..."

Toate nenorocirile și încercările trăite și pe care le are încă de trăit nu-l mai sperie, îl bucură aproape, fără să-și explice de ce, ca și cum în spatele lui, în această oră în care acceptă lupta pînă la moarte pentru adevăr, o umbră mare necunoscută și atotputernică i-ar atinge cu adevărat umărul și l-ar împinge înainte. Și cîteva zile mai tirziu îi sosește răspunsul lui Domberlé, căruia îi scrisese. Una din acele scrisori în care bătrînul profet biblic, paralizatul, muribundul, lansează, ca un strigăt, credința sa în Dumnezeu, în adevăr, credința sa formidabilă în viață !

„Totul este bine, Michel. Te afli pe calea adevărului, asta este viața. Să suferi pentru alții, să le arăți drumul adevărat, să ispășești pentru ei, este normal ! Să fii absolut singur, să stîrnești insulte și rîsete, să treci drept nebun, este normal ! Să trăiești cu greu din meseria ta, să te lași furat de cei pe care i-ai făcut să trăiască, care se îmbogățesc, să asuzi sînge în timp ce alții se îngrașă, să cunoști trădările, renegările, nerecunoștința, îndoielile, lacrimile și agoniile, este normal. Să trăiești dintr-o zeamă chioară, să-ți scarpini rănile pe gunoiul tău cu un ciob, să suferi fără să te vindeci pe tine, pentru a-i vindeca pe alții, să-ți vezi fugind prietenii și părinții, să auzi zicîndu-se : «Blestemă, așadar, Providența și crapă !» Asta-i viața. E normal ! Totul e bun, frumos, bine făcut ! Asta înseamnă să trăiești ! Să îndeplinești misiunea adevărului ! Citește-l din nou pe Iov, Michel !"

De ce trebuie ca-n anumite ore tocmai un om țintuit la pat, pe jumătate mort, uzat de suferințe și de încercări, vită de povară a Domnului, să fie cel care mai găsește încă în despuierea lui cuvintele care ne biciuie, care ne galvanizează, îl binecuvintează pe Dumnezeu și-și strigă încrederea sălbatică în viață, ne fac să roșim pentru scepticismele noastre și ne reamintesc că ne salvăm și salvăm lumea prin inteligență, voință și credință !

PARTEA A TREIA

Capitolul întîi

FABIENNE ÎŞI RELUASE SLUJBA la clinica Epidauria. Se simţea obosită, bolnavă, incapabilă să se încarce cu răspunderi serioase. Ceruse, deci, o slujbă mai puţin istovitoare decît cea de infirmieră. Era acum jos, la secretariat. Munca era mai uşoară. Aici avea în acelaşi timp posibilitatea să se pună la curent cu gestiunea administrativă a clinicii, ceea ce nu era puţin lucru. Pentru că în afară de operaţii şi de viaţa medicală a aşezămîntului, Epidauria reprezenta în fapt un foarte mare hotel de întreţinut în activitate, cu camerele lui, cu rufăria, bucătăriile, restaurantul, personalul, automobilele şi corespondenţa lui. Dar toate astea nu erau decît comerţ, probleme de bani, care n-o interesau pe Fabienne. Mai ales că pentru moment o absorbeau cu totul propriile ei griji. Olivier Guerran se întorsese la Paris după Anul Nou, pentru reluarea activităţii Parlamentului. Avu cu el o primă explicaţie destul de furtunoasă în legătură cu viitorul lor şi cu ce era de făcut. S-au certat aproape şi au ajuns la reproşuri inutile ; sfîrşiră prin a li se face ruşine amîndurora şi se despărţiră împăcaţi fără să fi hotărît nimic. Or să vadă, trebuiau să mai aştepte. Acum nu se putea face nimic.

Să aştepte ! Uşor de zis ! El era bărbat, nu risca nimic. Întoarsă la Epidauria, Fabienne îşi rememora convorbirea

lor cu o surdă mînie şi se acuza de laşitate. Ar fi trebuit să ceară o hotărîre, să i-o pretindă cu orice preţ ! Era laşă, da, lipsită de curaj cînd venea vorba să-l facă să sufere pe Olivier. O încerca uneori o ispită, ispita teribilă şi dulce de a nu mai spune nimic, de nu-i mai vorbi de nimic, niciodată, niciodată de-acum înainte. Să nu mai trebuiască să-i ceară nimic, să nu-i pretindă nimic, să nu mai trebuiască să-l forţeze, să-l constrîngă, să nu mai accepte dezbinările, certurile astea, aceste răniri reciproce, ce uşurare ! Ce eliberare ! Mai era şi copilul ? Da, bineînţeles... Dar la urma urmelor lucrul se poate rezolva. Copilul nu este obligatoriu decît dacă îl vrei. Aici, la Epidauria, printre femeile elegante care veneau din cînd în cînd să-şi facă o biopsie, printre tinerele din marea burghezie cărora li se puneau uneori laminarii, în această atmosferă de corupţie mondenă admisă în mod discret şi curent, cum să nu se gîndească la asta în orice clipă ? Atît de uşor ! Atît de repede de înfăptuit ! Nu gîndul ăsta îl citea uneori în privirea colegelor ei, cele două secretare ale clinicii ? Nu asta îsi spuneau ele între ele ? „Cît de curînd, va fi rîndul ei : o să lipsească puţin, două zile, se va întoarce cam palidă..."

Godefrin, „patronul", ghicise şi el în ce stare se afla, îşi dădea seama după modul special, întrebător, în care o privea uneori dintr-o parte. De două sau trei ori strecurase aluzii la sănătatea Fabiennei, la cît de rău arăta. Părea îngrijorat. În fond, îi era milă de ea. Ar fi vrut să poată servi de intermediar între ea şi tatăl ei. Dar Fabienne nu voia.

În anumite momente se hotăra. Îşi spunea :

„Săptămîna asta trebuie să mă hotărăsc ! Nu mai pot aştepta. S-a observat deja starea mea, cum arăt. Copilul ăsta nu poate veni pe lume. Trebuie ca săptămîna asta..."

Ce eliberare, dacă ar fi îndrăznit ! Cîteva ore de suferinţă, şi drama s-ar fi încheiat, nu s-ar mai vorbi despre asta. Olivier o să tacă, ea de asemenea ; n-ar mai aborda niciodată subiectul ăsta, s-ar înţelege tacit, s-ar preface amîndoi că ameninţarea asta, copilul, nici n-ar fi existat... Ce eliberare, într-adevăr ! Între ei doi, ca între atîtea alte cupluri, ar fi pur şi simplu o umbră, un mort, o crimă, de fapt. Dar atîţia oameni trăiesc astfel. Nu se mai vorbeşte despre asta şi gata... Trebuie să se poată obişnui să trăiască cu un colţ închis în sufletul ei, un fel de cameră a cadavrelor, precum în castelul lui Barbă Albastră, o adîncime

secretă unde infecțiile să intre în putrefacție și unde ea să nu coboare niciodată... Nu toți trăiau astfel în anturajul Fabiennei ?

Dar atunci, cum ? Să fie ca toți ceilalți ? Dragostea asta în care crezuse, căreia îi sacrificase totul, s-o coboare la nivelul unei legături banale și plate, fără măreție, unul dintre acele colaje cum vedea atîtea în jurul ei, nenumărate, meschine, scîrboase, amestecuri de gelozie, egoisme, senzualitate și lașitate reciprocă, pe care să nu îndrăznești să le mărturisești ? Simțea, gîndindu-se, o revoltă, o tresărire de oroare. Își sacrificase totul în această pasiune : tinerețea, castitatea, viitorul, viața ! Nu putea accepta s-o vadă pierind, dispărînd în indiferență și vulgaritate. Tot ce fusese generozitate pasionată în dăruirea ei, refuza s-o fi făcut degeaba. Voia să salveze cu orice preț ce mai putea fi salvat, ceea ce făcea din legătura lor, cu mizeriile, urîținile și rușinile ei, o aventură curajoasă totuși sinceră, plină încă de posibilități de măreție poate... Uciderea copilului însemna sfîrșitul, înmormîntarea definitivă. Fără să și-o mărturisească, chiar fără s-o înțeleagă prea bine, Fabienne se agăța cu toată puterea de această ultimă speranță, de care presimțea confuz că atîrna tot ce rămînea frumos și pur, posibila salvare.

De două sau trei ori încă, vinerea seara, cînd Guerran venea s-o caute la clinică, îi vorbi timid, cu cuvinte discrete, ca și cum s-ar fi temut. Era în ea un amestec de mînie și de teamă : exasperare în fața tăcerii amantului, și de asemenea teama de a nu-l supăra, de a nu-l trăcasa. Nu avea el și așa destule griji și neliniști ?

Nu era ea însăși destul de tristă văzîndu-l atît de întunecat ? La ce bun să rateze cele cîteva ore pe care le aveau de trăit împreună, atît de scurte, pînă a doua zi ? Spera mereu ca el să reflecteze pînă săptămîna următoare, că va veni în sfîrșit decis, hotărît, cu un plan bine stabilit în cap, că el îi va spune primul : „Uite, micuța mea, Am cîntărit totul : Vom face așa..."

Dar el nu vorbea. Zilele treceau. Și treptat pe Fabienne o cuprindeau din nou mînia, revolta împotriva indiferenței, duplicității, egoismului masculului. Lui puțin îi pasă, nu el era cel care purta copilul, care va suporta jena, privirile, rușinea... Nimic din viitorul lui nu era angajat aici. Cine știe dacă planul lui nu era tocmai să aștepte, să lase să treacă zilele pînă cînd hotărîrea, ruptura va veni de la

Fabienne... Într-o vineri dimineaţa, la biroul clinicii, primi de la Guerran o scurtă telegramă : în seara aceea nu avea să vină, se va întoarce la Angers pentru trei săptămîni, chemat de afaceri. În faţa celorlalte secretare uluite, Fabienne rupse furioasă hîrtia, izbucni în lacrimi de furie, ieşi apoi în fugă, alergă pînă la debitul de tutun cel mai apropiat, îl chemă pe Guerran la telefon. Îl găsi încă acasă.

— Tu eşti ?

— Da, spuse ea, cu o voce aspră.

— Ce s-a-ntîmplat ?

— Am primit telegrama ta...

— Ah ! dă... e neplăcut, nu, draga mea ?

Nu părea deloc stînjenit. Nu se gîndise la nimic rău. Găsea lucrul foarte firesc. Şi tocmai asta o exaspera pe Fabienne pînă la furie. Mîna i se crispă pe receptor.

— Tocmai mă întrebam... zise ea.

— Ce ?

— Dacă chiar te deranjează faptul că pleci ?

— Zici... că... ? Ce ?

— Zic că m-am săturat ! spuse ea cu o voce care-i tremura din pricina mîniei. Încep să văd limpede. Îţi ghicesc jocul. Şi mă dezgustă ! Mă dezgustă ! Înţelegi ?

— Eşti nebună ! Tu... Fabienne !

— Lasă-mă în pace ! Pleci ?

— Eu... Nu... Trebuia... Dar dacă vrei neapărat să rămîn...

— Insist.

— Bine. Rămîn, spuse Guerran cu un suspin. Atunci în seara asta ? Ca de obicei ?

— Nu. Imediat !

— Vrei să-mi spui ceva ?

— Da. Şi nu mai pot să aştept nici măcar o oră.

— Bine. La prînz, piaţa Madeleine. De-acord ? În faţa restaurantului Larue. Pe curînd, da...

La prînz, pe trotuar, în faţa cafenelelor pline de lume, Guerran se plimba în sus şi-n jos, aşteptînd-o pe Fabienne. Ploua. O ploaie fină şi rece înceţoşa Parisul, estompa silueta greoaie a bisericii Madeleine, făcea să lucească asfaltul. Prin uşile rotitoare ale cafenelelor, mulţimea se înghesuia să-şi ia aperitivul. Taxiurile alergau pe şosea, cu un zgomot înfundat al cauciucurilor pe bitum. O flora-

reasă își adăpostea sub impermeabilul albastru micul coș. Guerran îi făcu semn. Sub ploaie, în ceața cenușie și rece, ea dezveli o splendoare primăvăratică, mimoze galbene și pufoase ca niște puișori de o zi, bucheţele de violete de Parma înfășurate în poleială, garoafe de Nisa albe și roșii, strălucitoare. Guerran cumpără un bucheţel de violete de Parma. Pe urmă începu din nou să se plimbe, agasat, încruntat, conștient că este puțin ridicol așa, ud leoarcă, cu părul lui cărunt și cu buchetul de violete în fața ferestrelor cafenelelor, de unde îl priveau consumatorii aflați la mese, în fața paharelor de lichior și vermut. Se îndepărtă, traversă șoseaua, ajunse pe trotuarul bisericii și-și reluă promenada.

Bineînțeles că Fabienne credea că el ia totul în glumă. Că puțin îi pasă, că are, în această aventură, rolul ușor, partea cea bună ! Guerran suspină, se gîndi încă o dată la infernul care devenise casa lui, căminul lui, de cînd Julienne bănuia adevărul. Și Charles care făcea cauză comună cu mamă-sa, neliniștit pentru viitor, pentru cabinetul de avocat la care socotea că are dreptul ! Fără s-o mai pună la socoteală pe Micheline care îi ținea și ea partea Juliennei ! Și căsătoria asta cu Robert Bussy, pe care trebuia s-o facă să reușească cu orice preț, înaintea scandalului, înaintea oricărei hotărîri din partea Fabiennei ! Bussy nu se hotăra să grăbească data căsătoriei : Robert își încheia stagiul militar, tatăl prefera să aștepte. Oricum, grăbirea căsătoriei însemna grăbirea orei cînd trebuia plătită dota. Căzuseră de acord. Opt sute de mii. Unde să meargă să caute fonduri ? Guerran își făcu încă o dată socotelile. O sută șaizeci de părți ca fondator al Fabricii de ciment din Mayenne. Șaptezeci și cinci de acțiuni ale Băncii de credit industrial, pusă din nou pe picioare în '31 de către stat. Un foarte mic pachet de rente franceze moștenite de la mama lui, biata bătrînă, care-și ruinase sănătatea punînd deoparte ban cu ban, pentru că ea credea încă în siguranța fondurilor statului... Cu totul, făcea în mare trei sute de mii de franci. Plus vreo sută de mii pe care le-ar găsi ușor golindu-și sertarele, epuizîndu-și conturile din bancă. Dar restul ? Să ipotecheze casa din Angers ? Să mai punem o sută cincizeci de mii. Și cele două sute cincizeci de mii care lipsesc încă ? Se știe bine că zestrea trebuie plătită la termen. Patru sute de mii bani curați, asta ar fi deja foarte bine. Și restul, în rate de o sută

de mii pe an. Dar Bussy voia imediat banii. El îi dădea lui Robert şase sute cincizeci de mii. Şi totul imediat, bani gheaţă. Voia să-şi lanseze fiul în afacerea cu terenurile, pentru asta era nevoie de bani lichizi. Şi mai ales, cînd te numeşti Guerran, mare avocat, deputat, ministru, să te duci la Bussy, să-i mărturiseşti :

— Nu am posibilitatea să-mi înzestrez fiica.

Cînd toată lumea din Angers cunoştea cursul vieţii lui Guerran, activitatea cabinetului, banii cîştigaţi de douăzeci de ani încoace...

„Anul cel mai prost pentru mine, se gîndea cu amărăciune Guerran, a însemnat trei sute cincizeci de mii. Unde s-au dus toţi banii ăştia ?"

Julienne, evident... Şi el, întrucîva... Aşa e viaţa cînd menajul nu merge. Julienne avea bijuterii de cel puţin trei sute de mii de franci. Pe unele nici măcar nu le-a purtat. Cumpăra de dragul de a cumpăra, pentru plăcerea de a avea, de a ţine, de a poseda, ca o gaiţă care fură o bucată de cositor pentru că străluceşte ! Avea în lădiţe grămezi întregi, inutile, pentru că nu ieşea niciodată.

„Şi nu are rost să-i cer să le vîndă ! se gîndea Guerran. Mi-ar rîde în nas !"

Tresări. În depărtare, printre trecători, înfăşurată în mătase lucitoare gri, cu o pălărie udă de fetru pe părul negru, Fabienne venea spre el.

Îşi strînseră mîinile. El observă îndată aerul ei serios, înăsprit.

— E-n regulă ?

— Da, spuse ea.

— M-am gîndit că violetele astea or să-ţi facă plăcere...

Ea apropie de nări, cu un gest mecanic, micul buchet de violete strînse şi dese.

— Ei ? Ce mai e nou ?

— Eu ar trebui să te întreb asta, spuse ea.

— Pe mine ? A, nimic ! Nu văd nimic...

— Pleci la Angers ?

— Trebuia să plec.

— Fără să fi stabilit nimic în ce ne priveşte pe noi doi?

Guerran tăcu.

— Răspunde !

— Mai avem timp...

— Ah ! Crezi că avem ! Așa crezi tu, că avem ! Evident, pentru tine totul merge cum nu se poate mai bine, numic nu presează. Dimpotrivă !

— Puișor...

— Ei bine, îți spun că s-a terminat, că n-ai să pleci, că vreau să știu pe loc, chiar acum, ce ai hotărît.

Ridicase glasul. Oamenii se întorceau spre ei. Guerran se enervă :

— Draga mea, fără scene, da ? Sau altfel....

Ea îl privi, îl înfruntă.

— Sau ce ?

— Altfel te las aici și plec !

— Aș vrea s-o văd și pe-asta, zise Fabienne.

— Chiar vrei ? Fie !

Făcu dintr-o dată cale-ntoarsă, o lăsa năucită pe trotuar, plecă, traversă strada cu pas furios.

Aproape alerga. Ajunse pe trotuarul celălalt. Strîngea pumnii de furie. Totuși, în colțul pieței, în fața restaurantului Larue, se opri, o privi de departe pe Fabienne. Rămăsese în fața bisericii, dreaptă, nemișcată, nu se clintea, nu plîngea, aplecase numai capul ca o ființă sfîrșită. Trecătorii o izbeau din mers, fără ca ea să se întoarcă. Probabil că nici nu-și dădea seama. Brusc, Guerran simți crescînd în el o milă intensă, o remușcare brutală în fața tinereții, în fața nefericirii ei, de care el era răspunzător, el era vinovat ! Era totuși Fabienne. Cea care-l iubise mai mult ca orice, cea care-i încredințase toată viața ei, nebunește, cu măreție, fără să țină cont de nimic, numai pentru bucuria lui. Își aduse aminte de Aix-les-Bains, de Saintonge, și-o rememoră pe Fabienne cu tot ce era în ea frumusețe, generozitate, devotament față de el. Și gîndul la cît suferea ea în secunda asta din pricina lui, cu copilul pe care-l purta în pîntece, cu viitorul sumbru ce o aștepta, și asta din vina lui, îi deveni dintr-o dată de nesuportat lui Guerran. Lacrimi îi țîșniră din ochi. Traversă în fugă strada, ajunse în spatele Fabiennei, tot nemișcată, o luă de braț.

— Fabienne ! Fabienne ! Draga mea ! Micuța mea dragă ! Te implor, să fim amîndoi rezonabili ! Fără scandal, fără scene în fața lumii ! Haide, vino cu mine ! Să mergem să mîncăm, să-ți revii un pic... Și apoi o să vii la mine, o să ne explicăm, o să ne înțelegem, totul va fi bine, ai să vezi ! Vino, vino cu mine !

O trăgea după el. Ea se lăsa dusă ca un automat. Traversară trecerea de pietoni, intrară la Larue, unde comisionarii și ospătarul-șef se grăbiră să-i întîmpine. Pentru că Guerran era un obișnuit al restaurantului. Fabienne voi să rămînă cu impermeabilul și eșarfa de mătase. Îi era frig. Trecură astfel în sala restaurantului, unde ospătarul-șef le pregătea deja o mică masă discretă, într-un colț, puse să se aseze două tacîmuri, aranja un vas de flori de cristal și argint, aprindea o lampă cu capișon roz.

— Ți-e foame ? Nu. Haide ! Haide, fă un efort ! Alege ce-ți place mai mult !

Ea nu răspundea nimic. Rămînea lividă, ca moartă. Spuse el însuși chelnerului ce ar prefera ea, un meniu ales, mîncăruri fine : stridii proaspete, ciorbă de vită, pui de potîrniche cu garnitură, sufleu cu vișinată. Îl chemă cu voce scăzută pe comisionar, îi ceru :

— Un vin de Burgundia sec la stridii, Chablis 1911, da. Și un Hospice de Beaune la puiul de potîrniche, la temperatura camerei, da ? Și frapează un Pommery sec cu o sticlă de Perrier.

O servea el însuși pe Fabienne, îi stropea stridiile cu vinegretă cu hasmă.

— Haide, puișor ! Mănîncă un pic ! Gustă din vinul ăsta de Chablis. Liniștește-te ! Chiar mă sperii !

Ea nu răspundea nimic, auzea în jur zumzetul ușor al meseni lor, zăngănitul farfuriilor, pasul iute al ospătarilor pe covor. Și continua să retrăiască momentul înspăimîntător în care Guerran o părăsise, ceva mai devreme, o lăsase acolo singură, pe trotuar, în ploaie, în mijlocul mulțimii. În spatele ei, impunător, ospătarul-șef supraveghea serviciul. Prezența lui o tortura. Dacă ar izbucni în plîns, dintr-o dată, ce-ar zice omul ăsta ? Îmblînzită sub mătasea roză, strălucirea micii lămpi de masă îi rănea totuși ochii, o obosea, așa că o stinse. Repede, chelnerul ridică tacîmurile, farfuria cu stidii de Marennes de patruzeci de franci duzina, de care ea nu se atinsese. Cu mîneca hainei agăță buchetul de violete lăsat de Fabienne pe masă, îl trînti jos. Se scuză. Dar ospătarul-șef îl chemă cu un semn, îi făcu o observație. Omul se întoarse, isprăvi de strîns masa. Pe furiș, aruncă o privire rea spre Fabienne și Guerran.

„Mă invidiezi, se gîndea Fabienne, mă urăști ! Mă crezi fericită !"

În farfurie aburea ciorba de vită. Cu înțepături mici, Fabienne crăpă oul ochi care plutea deasupra. Gălbenușul oului se amestecă cu auriul consomeului. Ea învîrtea încet lingura. Îi era imposibil să înghită așa ceva, cum nu putuse să mănînce nici stridiile. Guerran o urmărea din ochi.

— Haide ! Mănîncă un pic !

Ea duse lingura de argint la buze. Atunci, brusc, i se făcu greață, simți că are să leșine, se ridică dintr-o dată, plecă.

— Unde te duci ? Unde te duci ?

Ea nu-l asculta. Se îndrepta spre vestibul, pleca, ieșea.

— Dumnezeule ! înjură Guerran. Ospătar-șef ! Nota de plată ! Nota de plată !

— Domnul a terminat ?

— Da... Nu... N-are importanță. Plata imediat. Și adu-mi ce am la garderobă.

Achită nota, strecură o bancnotă ospătarului-șef, o alta spre picolo care se apropiase făcînd pe indiferentul, aruncă o monedă de cinci franci comisionarului care-i aducea pălăria.

Ieși cu pas rapid. Cum ajunse afară, începu să alerge. O ajunse din urmă pe Fabienne chiar la intrarea în metrou, o apucă de braț, o trase după el fără un cuvînt, o împinse într-un taxi și-i strigă adresa șoferului :

— Quai aux Fleurs !

Urcă în spatele ei și făcură drumul fără să-și spună un cuvînt. În Quai aux Fleurs, o făcu să urce înaintea lui pînă la apartamentul său. Ea intră în micul birou își scoase impermeabilul, pălăria udă de fetru, se așeză. Slabă, cu ochii acoperiți de pleoapele albăstrii, cu fața trasă și îngălbenită de sarcină, cu înfățișare sfîrșită, avea un aer nespus de jalnic. În fața acestei mizerii, care era opera lui, Guerran cunoscu iarăși remușcarea. O remușcare pe care egoismul lui de bărbat ar fi nesocotit-o, dacă Fabienne nu i-ar fi apărut astfel. Ferocitatea noastră ne dezleagă lesne de crimele pe care le comitem, cîtă vreme urmările lor nu ne apar în față.

Spuse cu blîndețe :

— Nu te mai înțeleg. Ce ți-a venit, la Larue ? M-ai pus într-o postură absolut ridicolă, Fabienne. Tu, atît de rezonabilă de obicei !

— Te rog să mă ierți, spuse ea. Nu mai puteam. Simțeam că mi se face rău. Aș fi căzut. Poate-i din cauza sarcinii...

— Poate.

Ea se ridică, merse la oglinda de deasupra căminului, își trece cu pieptănul prin părul ud, atîrnînd, își tamponă obrajii cu un puf de lebădă cu pudră roz. O greșeală, se gîndea Guerran, ca de fiecare dată, fără să vrea. Cu tenul ei măsliniu de brunetă, un fard ocru ar fi fost mai puțin țipător. Simțise probabil și ea că nu arăta bine. Se privea cu o furie rece. Avu un surîs amar.

„Ce îngrozitor arăt !"

Vîrî furioasă puful în poșeta de piele, veni din nou lîngă Guerran. Ochii uscați îi străluceau. Așezat pe jumătate pe marginea biroului de mahon, Guerran o privea.

— Mi-ai promis o explicație, zise ea.

— O explicație ?

— Da. Nu căuta să scapi. Măcar odată să ai curajul s-o faci. În ce mă privește, eu îl am. Și te asigur că-mi trebuie mai mult decît ție. Puțin mai devreme, înainte de a intra la Larue, mi-ai promis că vom veni aici, că ne vom explica. Sîntem aici. Aștept.

— Ce vrei să știi ?

— Intențiile tale.

Așezat pe birou, cu ochii plecați, Guerran bătea cu o țigară „Camel" în port-țigaret.

— Ce-ai vrea să facem, spuse. Ce să facem, dacă nu...

— Dacă nu ?

— Dacă nu să așteptăm.

— Să așteptăm ce ?

— Evenimentul... Nașterea... Pentru că nici tu, nici eu n-am vrea...

— N-am vrea ce ?

Îl privea cu nesaț, îl urmărea pînă-n adîncul sufletului, cerea să-i dezvăluie întregul gînd, în toată goliciunea lui, nemilos.

— Tu mă înțelegi, spuse el.

Ea rîse.

— Da, te înțeleg : nu am vrea să facem să dispară copilul. Asta-i tot răspunesul tău, nu ? Un refuz care este aproape o propunere ! Te înțeleg, da !

Cu privirea în jos, Guerran continua să bată capătul țigării de capacul cutiei.

— Ei bine, pentru că la punctul ăsta spunem nu, continuă Fabienne, ce-ai hotărît ?

— Ți-am spus : să aşteptăm, să te duc pentru cîteva luni într-un loc liniştit... Te vei întoarce după naştere...

— Şi copilul ?

— O doică bună..

— Si eu ?

— Tu ?

— Da ! Eu !

— Dar... nu văd... Viaţa îşi va urma cursul...

Fabienne, în picioare, izbucni într-un ris răutăcios...

— Ha ! Ha ! Viaţa-şi va urma cursul ! Grozav ! Grozav ! Asta-i tot ce ai găsit în splendidul tău egoism de bărbat ! Crezi că va mai merge ca pînă acum ! Că după ce m-ai întinat, pierdut, dezonorat, după ce voi fi avut un copil de la tine, „viaţa îşi va urma cursul", că eu voi continua să fiu a ta ca o sclavă, că nu se va întîmpla nimic, că îţi vei continua traiul liniştit, tu, printre ai tăi, fără scandal, fără probleme, pînă în momentul cînd te vei fi săturat de mine şi mă vei părăsi cu menajamente. Aşa-i ? Chiar crezi că aşa va fi ?

Înaintă spre el, îl ameninţă aproape. El lăsă din mînă cutia, se ridică, palid, în faţa ei, o privi cu asprime

— Ştii că nu-mi plac scandalurile. Menajera mea poate intra dintr-o clipă în alta...

— Puţin îmi pasă ! În starea în care sînt ! Deci, astea sînt promisiunile tale ! Nu-ţi mai aminteşti, aşadar, de Aix-les-Bains, de plimbările noastre, de lac, de tot ce-mi spuneai ? Erai nefericit, îmi povesteai că eşti hărţuit de soţia ta, exploatat de copiii tăi, dezamăgit, obosit de toate cîte sînt, sceptic... N-ai întîlnit pe pămînt decît egoism. Niciodată o iubire curată, o adevărată afecţiune Ah ! Dacă ai fi întîlnit sinceritatea, devotamentul, un caracter adevărat... Te-am crezut. Te-am văzut frumos şi bun, nefericit, mai cinstit, mai generos, infinit mai demn de milă decît eşti în realitate ! Am visat să mă sacrific pentru tine, pentru bucuria, pentru renaşterea ta ! Ca să-ţi dovedesc că pe pămînt nu e numai egoism ! Şi am făcut-o. Ţi-aminteşti, Olivier ? Îţi aduci aminte ce-mi spuneai atunci ? Tot ce-mi promiteai ?

El înalţă din umeri

— Mă preferai tuturor ! Mă iubeai mai mult decît pe oricine altcineva. Pentru tine nu mai eram decît eu, eu singură ! Pentru mine, viitorul se schimbase. O primăvară nouă în viaţa ta ! Fiica ta o să se mărite, fiului tău o să-i dai cabinetul de avocat, vei cere un post în Maroc, în Tunisia, sau într-o ambasadă din străinătate... Vei divorţa de soţia ta, de acel „monstru". Şi vom întemeia un cămin nou, vom duce împreună o viaţă de devotament reciproc şi de dragoste... Şi cine ştie ? Poate că într-o zi, ca o încoronare a destinului, ca o binecuvîntare asupra aventurii noastre îndrăzneţe, ca un semn vizibil că am acţionat bine, că am fost în bună rînduială, în ciuda tuturor, că am înaintat în sensul vieţii, poate că într-o zi, în căminul nostru, un copil, un copilaş al tău şi al meu... Olivier ! Olivier !...

Începu să plîngă. Alb la faţă. Guerran şopti :

— Nu e vina mea...

— Nu-i vina ta ?

— Pe moment... eşti sincer... Nu puteam prevedea ! Nu-mi dădeam seama... Eram sincer...

— Ai sincerităţi succesive !

— Nu faci întotdeauna ceea ce ai vrea să faci !

— Atît de bine că pentru a termina nu te-ai văzut în toată povestea decît pe tine ! M-ai compromis, te-ai bucurat de tinereţea mea, ai profitat de mine, am fost pentru tine un instrument al plăcerii ! Şi acum, gata ! Mă respingi, mă arunci. M-ai iubit ca un egoist, numai pentru tine.

— Şi tu, Fabienne ?

— Eu ?

— Da. Tu. Nu-ţi mai aminteşti, aşadar ? Acea dăruire totală, viaţa ta oferită mie, numai pentru mine ! Ah ! n-am văzut în viaţă decît egoism ! Ei bine, tu mi-aduceai contrariul : o dragoste dezinteresată, o abnegaţie absolută, uitarea de tine ! Deci nu-ţi mai aminteşti ! Micuţa mea, nu prea ai reuşit ! La cine te gîndeşti tu acum, dacă nu la tine ? De ce vrei să mă smulgi alor mei, să mă faci să renunţ la carieră, să-mi întorc pe dos căminul, să rup legăturile care mă leagă de copiii mei ? Pentru mine, sau pentru tine ? Haide, haide, am avut dreptate ! Pe pămînt nu e decît egoism ! Şi chiar cea mai frumoasă iubire, vezi, Fabienne, nu este pînă la urmă decît cloncnitea a două egoisme !

— Eu nu mă gîndesc la mine !

— Atunci, la cine ?

— La copilul meu ! Am un copil !

— Şi eu am copii !

— Copii de douăzeci de ani ! la vîrsta căsătoriei ! Doar nu vrei să zici că au încă nevoie...

— Fiul meu are nevoie de mine. Nu e destul de copt ca să lucreze singur. Fără mine, cabinetul n-o mai duce nici doi ani ! Ce vrei să se aleagă de Charles ? Şi fiica mea trebuie să se mărite ! Divorţul meu, şi s-a terminat, căsătoria e în aer. Şi mai e şi zestrea. Trebuie să găsesc opt sute de mii de franci ! Nu-i momentul să încep un divorţ ! E în joc viitorul fiicei mele. Spun nu. Nu pot.

Vocea îi devenise răguşită, aspră, aproape sălbatică. Se lăsă o tăcere grea.

— Atunci, e nu ? spuse Fabienne. Mă sacrifici ?

— E nu.

— Şi asta, pentru copiii tăi ! Pentru ei ! Pe ei îi preferi în locul meu ! Deci nu-ţi mai aminteşti ce-mi spuneai despre copiii tăi ? Nu-ţi aminteşti propriile tale cuvinte, mizeria ta morală, singurătatea ta în faţa lor ? Ai uitat boala, clinica ! Eu nu l-am uitat pe fiul tău care venea să te vadă, care nu se gîndea decît la bani, la viitor, la afaceri, la dosare, care mă întreba pe culoar : „Domnişoară, a dormit bine ? Pentru că am o afacere neplăcută..." Care te storcea de puteri şi făcea să-ţi crească temperatura la fiecare vizită ! Nu-ţi mai aduci aminte ce-mi spuneai despre el uneori : „Paternitatea pentru mine nu mai este decît o datorie... Copiii, ataşamentul lor este direct proporţional cu nevoia pe care o au de tine..." Fiul tău ! Da, aşa e !

Guerran se aşezase din nou pe birou. Spuse cu voce slabă :

— Este totuşi fiul meu !

— Şi fiica ta, care vedea în toată drama, în viaţa ta ameninţată, un posibil obstacol la căsătoria ei ! Care o ştergea repede, pentru că o aştepta el jos. Care încerca să afle, prosteşte, pe faţă, fără măcar să aibă discreţia de a o ascunde mai bine, dacă tu odată mort, dota i-ar putea fi totuşi plătită...

— Este totuşi fiica mea ! zise din nou Guerran, încet de tot.

Exasperată, Fabienne ridică furioasă din umeri.

— Fiica ta ! Fiica ta ! Nici măcar nu ești sigur că e a ta !

Guerran deveni livid. Se ridică, veni spre Fabienne. Bolborosi :

— Cum... Spui... Spui... Cum...

— Tu singur mi-ai spus-o !

El își trecu mîinile peste față. Șopti :

— Ah ! Fabienne... Fabienne...

Se prăbuși într-un fotoliu scund, aproape de fereastră, își prinse capul în mîini. Șopti :

— Ah ! Fabienne ! Fabienne... Tu ! Tu !

S-ar fi zis că nu găsea altceva de zis.

Speriată, ruşinată, Fabienne rămase acolo, în fața lui, dreaptă, încremenită. Murmura :

— E vina ta.. Vina ta... M-ai scos din sărite.

Dar el nu mai spunea nimic, rămăsese prăbușit, cu capul în mîini, și plîngea în tăcere. În picioare, năucită, Fabienne îl privea. Se temea să măsoare cît de adînc lovise. Ar fi dat totul să poată îndrepta ceva, dar se simțea neputincioasă. Să se ducă la el, să i se arunce la picioare, să-l roage, să-i implore iertarea, da, fără îndoială, așa ar fi trebuit să facă. Dar un rest de mînie și de orgoliu o oprea încă, orice-ar fi fost, bucuria rea de a se răzbuna pînă la capăt... N-ar fi crezut niciodată că putea fi atîta ură în dragostea asta.

El se îndreptă, cînd ea mai ezita încă. Și pe urmă fu prea tîrziu.

— Haide, spuse el, e-n regulă.

Își ștergea încet ochii cu batista.

— Tu vrei așa, Fabienne. Fie. Te voi lua în căsătorie. Voi divorța. Mîine mă întorc la Angers. Julienne și copiii mei vor afla ce hotărîre am luat. Voi face tot ce pot ca să asigur căsătoria Michelinei. Charles se va aranja cu cabinetul meu... Vom fi soț și soție. Tu ai vrut-o. Nu-mi mai spune nimic. Totu-i hotărît. Taci. Du-te. Lasă-mă singur. Am nevoie să fiu singur. Nu mai ai ce să mă întrebi, pentru că am consimțit. Poți fi liniștită. Du-te, du-te la clinică... Mă voi întoarce în cîteva zile... Acum, lasă-mă. Nu-mi mai spune nimic... La revedere, la revedere, Fabienne...

O conduse pînă pe palier, o lăsă acolo, închise încet ușa în urma ei. Ea coborî scara cu pas mecanic, cu gîndurile

învălmășite. Se pomeni pe trotuar, plecă, o luă, fără măcar să știe, pe drumul spre clinica. Retrăia scena, lupta și sfîrșitul ei brusc, această victorie totală, neașteptată, care nu o mulțumea. Nu încerca nici o bucurie pentru succesul ei. Mai degrabă o amărăciune amestecată cu o inexplicabilă teamă și cu rușine. Avea impresia că îndeplinise în fond o misiune ingrozitoare și neplacută. Victoria ei fusese o victorie imorală. Dincolo de toate mizeriile, urile, prefăcătoriile și grotescul căminului lui Guerran, era clar totuși că acesta era un cămin și că ea îl distrusese. Fusese agentul răului, fermentul destrămării, distrugătoarea. Măsura puterea adversarului învins, măreția acestei forțe familiale pe care tocmai o nimicise, după caracterul aprig al luptei, după accentul sălbatic pe care-l avusese o clipă Guerran. Simțea o remușcare, o neliniște surdă, o primă îndoială în fața propriei sale puteri. Presimțea ce rădăcini subterane, ce vitalitate ascunsă și persistentă păstrase această forță învinsă, care va continua să lupte împotriva ei, ani și ani de-acum înainte, întreaga ei viață poate, și în fața căreia toată tinerețea ei, toată influența pe care o avea asupra amantului ei, fără îndoială nu va triumfa prea ușor.

Și mai ales, mai mult ca toate celelalte poate, un lucru o făcea să sufere, o descoperire bruscă, o revelație asupra ei însăși : în lumina cuvintelor lui Guerran, al cărui orgoliu rănit percepuse adevărul profund, ea înțelegea dintr-o dată că iubise și ea ca toată lumea, ca toate celelalte femei, și că pentru ea această aventură, această iubire în care crezuse că se depășește, nu fusese, în fond, ca atîtea altele, și după cuvintele amare ale lui Guerran, decît ciocnirea a două egoisme.

Capitolul al doilea

ÎNTORS LA ANGERS, Guerran luă măsuri pentru a obține un divorț rapid. În cursul cîtorva scene întrerupte de certuri îngrozitoare, ajunse cu greu să pună pe picioare un proiect de despărțire de Julienne. Guerran îi va ceda posesiunea casei. Îi va plăti o pensie a cărei cifră va fi fixată mai tîrziu, dar care îi va îngădui Juliennei un trai îndestulat. Lui Charles îi va lăsa cabinetul de avocat și

biblioteca. Va face în așa fel ca partidul lui politic să-i încredințeze fiului apărarea afacerilor de care se ocupase pînă acum Guerran. Charles va avea de asemenea contractosul cîtorva mari bănci din ținut și dosarele sindicatelor lucrătorilor de la cariera de ardezie și ale muncitorilor din textile. Guerran, atotputernic în sînul ambelor sindicate, n-avea decît un cuvînt să spună pentru a face să-i treacă lui Charles succesiunea.

Mai rămînea Micheline. Guerran puse să-i cheme pe Bussy. Acestuia îi spuse :

— Am hotărît să divorțez. Nu tresăriți. Este irevocabil. Cum doresc totuși căsătoria copiilor noștri și pe de altă parte țin cu orice preț ca divorțul meu să se pronunțe în mai puțin de trei luni, iată ce vă propun : vom grăbi data căsătoriei, am putea de exemplu s-o fixăm pentru sfîrșitul lunii următoare. Fiul dumitale nu și-a terminat serviciul militar ? Nu văd în asta un obstacol de netrecut. Dacă ar fi fost militar de carieră, copiii noștri nu s-ar fi căsătorit ? Vom închiria pur și simplu la Boulogne o vilă drăguță, pentru că în zona asta este el încorporat. Și tinerii noștri însurăței își vor petrece acolo luna de miere.

— Și dumneavoastră ? făcu Bussy. Divorțul ?

— Eu divorțez imediat după aceea. Căsătoria va fi încheiată, eu voi fi asistat la ea împreună cu soția mea, nimeni nu știe nimic, nu va fi scandal. Dacă noi divorțăm după aceea, asta nu-i mai privește nici pe copiii noștri, nici pe ceilalți. Nimeni nu mai poate să vă reproșeze că ați acceptat căsătoria asta.

— Și zestrea ?

— Doi patru sute de mii de franci imediat. Restul, în rate de cîte o sută de mii de franci pe an, stipulat în contract, cu dobîndă de 5 la sută.

— Eu dau șase sute cincizeci de mii ! spuse Bussy. Ați putea să mergeți și dumneavoastră pînă la șase sute.

— Nu pot să dau o centimă în plus.

Se certară o vreme. De două ori Bussy își luă pălăria să plece. În cele din urmă, Guerran promise dormitorul și sufrageria tînărului menaj, pe care Robert urma să le aleagă de la Brougnan, marele artist decorator din Angers. Căzură de acord. Data căsătoriei fu fixată pentru luna următoare.

Julienne își alese un avocat. Din instinct se duse la dușmanul de moarte al soțului ei, Rebat. Avocat-consilier al lui Dauret fostul ministru, scuturat zdravăn și chemat la ordine de către Guerran în legătură cu drumurile riscante pe care își angajase clientul, Rebat nu-l iertase pentru jignire. Văzu îndată în divorț prilejul pentru a-i plăti lui Guerran cu vîrf și îndesat umilirea pe care n-o putuse uita. Îi promise Juliennei întregul sprijin. Pentru că Guerran voia divorțul, el va fi cel care va stabili condițiile ! Soția lui va obține pronunțarea în favoarea ei, îl va face pe Guerran să promită o pensie alimentară substanțială. Julienne îl luă pe Rebat drept confident și sprijin. Simți întreaga ură a acestui om pentru soțul ei, și i-o cultivă, i-o stimulă, îl înrăi și mai tare. Îl trădă pe Guerran, îi povesti lui Rebat tot ce știa, tot ce-și amintea, toate cuvintele grele, toate aprecierile severe pe care le auzise rostite de soțul ei în legătură cu rolul confratelui în afacerea Dauret. Fierbea de furie că nu reținuse mai mult, că în perioada aceea îndepărtată considerase toate astea ca neinteresante pentru ea. Ura lui Rebat deveni și mai mare. Guerran simțea toate astea, ghicea veninul Juliennei după felul în care îl aborda Rebat, la Palat, după cum îi strîngea moale mîna, cu o privire piezișă ce ocolea ochii adversarului...

Zilele lui Guerran erau pline de gînduri, de combinații, de activitate, de drumuri, de discuții și de bătălii. Era biciuit, galvanizat, reacționa cu violență. Combativ, rezistența îl surescita, îi stîrnea forțele. Dar adesea, noaptea, pe la ora unu, se trezea din primul somn și nu-și mai găsea liniștea. S-ar fi zis că în acele ore redevenea lucid. Febra zilei, înverșunarea luptei dispăruseră. Rămînea față-n față cu realitatea crudă. Întrevedea cu spaimă tot ce-i rămînea de făcut. Măsura gravitatea a ceea ce întreprinsese, dezastrele pe care le adună cu grămada în jurul lui, prăbușirea căminului, despărțirea de copii, de Micheline, apropiata situație modestă pentru Charles și pentru soția lui Andrée !... Și pe el însuși fără cabinetul de avocat, fără clientelă, cu o sută de mii de franci de plătit pe an lui Bussy, cu un nou menaj de instalat, cu o viață nouă de luat de la capăt, cu greutatea materială și morală a trecutului de lichidat. La această oră, avea impresia limpede, sigură, absolută că vede clar, că nu se va descurca niciodată, că e o nebunie ceea ce face, că se arunca într-o

aventură prosteasca și fără ieșire. Rămînea astfel treaz pînă se făcea ziuă, răsuflînd greu, agitîndu-se, leoarcă de sudoare, încercînd să-și imagineze cum avea să arate viitorul. Dimineața totul se termina, era din nou prins în vîrtej.

Află că Fabienne se întorsese la Angers. Îi telefonă, îi fixă o întîlnire în apropierea castelului regelui René, într-o după-amiază. Se văzură aici un sfert de oră, la picioarele turnurilor mari, de piatră cenușie. Guerran îi explică totul, divorțul, măsurile luate pentru a asigura căsătoria fiicei și situația fiului lui, viitorul la care nădăjduia. Îi expuse greutățile cu care pornea din start noul lor cămin. Îi arătă cum spera să se rezolve totul. Optimismul îi revenea încercînd s-o liniștească pe Fabienne. Fu încrezător, aproape vesel. Fabienne îl ascultă fără să vorbească. Nu spuse nimic, nu dădu nici un semn că ar condamna sau ar aproba ceva. Răceala ei îl uimi pe Guerran și-l răni puțin.

Cîteva zile mai tîrziu, la Epidauria, Fabienne provocă fără să vrea o poveste neplăcută. Într-o dimineață, un anume domn Perceloup își aduse soția la clinică. Era vorba de o pierdere de sarcină cu hemoragie. Godefrin, care bănuia un avort provocat, nu spuse nimic, făcu chiuretajul cu Fabienne, scoase resturile placentei. Dar după două zile, bolnavei nu-i mergea deloc bine. Trăsăturile feței i se descompuneau, temperatura creștea.

— Animalul ăsta a făcut cu siguranță el însuși avortul, îi spuse Godefrin Fabiennei. Și a provocat o perforație !

Îl chemă pe soț la birou, îi declară :

— Cred, domnule, că ar fi necesară o operație. Ar trebui să deschid abdomenul.

Dar Perceloup refuză cu înverșunare.

— Interzic formal operația, spuse. Nu vă sfătuiesc să-mi nesocotiți interdicția !

Înainte de a pleca, urcă să-i spună din nou soției sale că trebuie să refuze intervenția.

— Vedeți, îi spuse Godefrin Fabiennei, el a făcut-o. Se teme că o să ne dăm seama ! O va lăsa mai degrabă să moară !

Perceloup plecase. Spre seară, starea femeii se înrăutăți.

— Sînt chiar neliniştit, spuse Godefrin. Aş vrea să-l văd pe sol. Faceţi-l să vină îndată.

Fabienne coborî la birou, căută adresa lui Perceloup. Îşi lăsase numai numărul de telefon : Gutenberg 199—99. Fabienne formă numărul.

— Alo ? 199—99 ? Alo ?

La capătul firului îi răspunse o voce de femeie.

— Da, domnişoară.

— Cu domnul Perceloup, vă rog.

— Nu s-a întors încă.

— Vreţi să-i spuneţi, îndată ce se întoarce, să vină la clinica Epidauria ?

— La clinica Epidauria ?

— Da, doctorul ar vrea să-i vorbească despre starea doamnei Perceloup. E urgent.

Pînă la ora unsprezece scara nu venise nimeni. Godefrin continua să aştepte, furios.

— Puţin îi pasă de noi ! Trebuie s-o deschid, da sau nu ? Am nevoie să mă autorizeze s-o fac ! Puţin îi pasă de soţia lui, animalul ! Sunaţi din nou, domnişoară !

Fabienne formă din nou 199—99. Îi răspunse aceeaşi voce :

— Domnişoară, doamna Perceloup nu este la dumneavoastră. Trebuie să fie o greşeală.

— Cum ? Sînteţi 199—99 ? Mi-a fost dat numărul ăsta, doamnă. Este numărul domnului Perceloup ?

— Da.

— Vreţi să-l chemaţi la telefon ?

— Nu s-a întors încă.

— Rugaţi-l să ne sune îndată ce se întoarce. Provence, 1804—22. Aşteptăm pînă la miezul nopţii.

Fabienne închise. Începea să bănuiască ceva. Veni şi Godefrin.

— Ei bine ? Treaba presează, domnişoară. E chestiune de cîteva minute !

— Ascultaţi, doctore, spuse Fabienne, am impresia că...

Soneria o întrerupse.

— În sfîrşit ! strigă Godefrin.

— Alo, da, răspunse Fabienne în aparat. Epidauria, da.

— Domnişoară, reluă aceeaşi voce de femeie de mai devreme, spuneţi că starea doamnei Perceloup s-a agravat.

— Da. Soţul ei s-a întors ?

— Nu, domnișoară. Soțul meu nu s-a întors. Eu sînt doamna Perceloup. Înțeleg... Am înțeles... Dar e trist, domnișoară, să afli în felul ăsta că ești trădată după douăzeci de ani de căsătorie...

Vocea era înceată, obosită, fără vlagă. Închizînd aparatul, Fabienne rămase prostită, incapabilă să spună un cuvînt. Aducîndu-și aici amanta, Perceloup daduse prosteşte numărul de telefon de acasă. Fabienne distrusese viața unei nefericite.

La ora unu dimineața, Godefrin se hotărî s-o opereze pe amanta lui Perceloup. A trebuit să-i spună că iubitul ei era de negăsit, pentru a-și da ea însăși consimțămîntul. Cînd o deschise, Godefrin găsi, după cum se așteptase, uterul perforat, intestinul crăpat în două locuri și pîntecele plin de puroi. Trebui să scoată uterul cu totul.

Îl revăzu pe Perceloup a doua zi la prînz. Nu știa nimic, nu fusese peste noapte acasă.

— Deci, mă înșelai și pe mine, spuse femeia.

Trei zile mai tîrziu, ea muri.

Pe deasupra, Perceloup găsi în toată povestea un excelent pretext pentru a nu plăti nota, de altfel încărcată, a clinicii Epidauria. Declară că nu a cerut această a doua intervenție, că Godefrin era răspunzător, că, la urma urmelor, el Perceloup, n-avea nimic comun cu moarta... Iar medicul nu putea să-l denunțe, era legat prin secretul profesional. Toată lumea știe asta și profită adesea chiar împotriva medicului. Dar Godefrin avea o armă :

— Bine, îi spuse lui Perceloup, voi cere să se procedeze la o autopsie. Vom vedea dacă intervenția era legitimă sau nu, dacă a fost sau nu perforație...

Perceloup deveni livid. Nu se aștepta la o autopsie care să-i dea în vileag isprăvile de provocator de avorturi. Nu mai spuse nimic, își scoase portofelul, semnă un cec.

— Nu vă înțeleg, domnișoară Fabienne, îi spunea Godefrin, nu are rost să vă zbuciumați așa ! Nu e vina dumneavoastră dacă imbecilul și-a dat numărul de telefon de acasă.

— Știu, știu, domnule doctor, spunea Fabienne încetișor.

Dar rămînea în continuare lovită, obsedată de gîndul cămînului pe care îl distrusese. Auzea glasul, vocea plăcută și tristă a acelei femei în vîrstă, care își mărturisise

suferința în cîteva cuvinte, la telefon. Înclina să creadă că este un avertisment suprem care-i venise astfel, în ultima clipă.

La Angers, Guerran primea în fiecare dimineață un teanc de noi facturi. Julienne se lăsa pradă unui delir de risipă, profita pînă la capăt de soțul ei, încerca fără îndoială să-l înfunde, să-l ruineze, să-i creeze o astfel de situație financiară, încît divorțul să însemne pentru el o prăbușire și să trebuiască să renunțe. El îi dădea bani lui Charles să plătească. Julienne i-i lua, alerga să facă alte cumpărături pe credit. Charles nu îndrăznea să spună nimic. Pe urmă furnizorii prezentau iarăși chitanțe. Guerran se înfuria, declara că a plătit. I se dovedea contrariul. Discuțiile astea aveau un efect jalnic. Julienne primi în perioada aceea colecții de rochii pe care nici măcar nu le purta, blănuri, bijuterii. Puse să se zugrăvească și să se tapeteze din nou casa, de sus pînă jos. Cel mai mic protest al lui Guerran stîrnea astfel de scene și de violențe, încît trebuia să renunțe. Și totuși, nu se putea duce să-i avertizeze pe furnizori, nici să declare printr-un anunț : „că nu va mai recunoaște datoriile pe care le-ar putea contracta soția lui !" Pînă la căsătoria Michelinei trebuia să salveze aparențele, să evite cu orice preț scandalul. După, după ! ce eliberare ! Guerran își rodea friul în tăcere, număra zilele, suporta totul pentru Micheline, cea mai rea, cea mai egoistă, cea mai crudă dintre toți trei față de el, aliată acum în totul mamei ei. Ea îl renegase. Departe de a-i fi acordat mila ei sau măcar indiferența, se înverșuna să-și rănească tatăl, să-l chinuiască, să-l înțepe cu aluzii constante, cu atențiile pentru Julienne, cu atitudinile prevenitoare și tandre pe care le avea altădată față de el. Douăzeci de ani de sacrificii, de resemnare, de veghe, de solicitudine pentru a o salva, pentru a o feri de rău, pentru a-i păstra încrederea, pentru a o păstra curată, pentru a-i asigura viitorul și fericirea, douăzeci de ani ducînd o astfel de viață, de dăruire totală unui copil, pentru ca după asta, cu răceală și deliberat, în momentul în care efortul s-a încheiat, în care ai reușit să-i asiguri o viață fericită și speri să te poți gîndi puțin și la tine, acest copil să te renege și să se arunce, fără măcar o privire spre tine, în brațele dușmanului tău ! Ce vor, așadar de la noi, copiii noștri ? Să fim niște sfinți ?

O ştia pe Micheline geloasă pe el ! O văzuse şi altădată, cînd avusese acea primă legătură, la care trebuise să renunţe pentru ea. Pe atunci ea era încă un copil, nu era sigură de nimic, presimţise numai ceva. Dar asta ajunsese, el înţelesese imediat că dacă Micheline ar şti, ar avea o certitudine, şi dacă Julienne ar vrea să profite de asta, totul s-ar termina, soţia lui i-ar lua fiica. Or, pentru Micheline rupsese el o legătură, renunţase la o mare iubire. Asta-i frînsese inima, pentru că o iubea pe femeia aceea. Pe urmă se consolase. Căutase uitarea în orele de plăceri în braţele unor profesioniste, ici şi colo, cînd şi cînd, atunci cînd viaţa în cămin devenea cu adevărat insuportabilă, consimţise pentru Micheline la asta : să renunţe la orice afecţiune feminină în jurul lui, să rămînă singur. Se mulţumise cu scurte capricii, cu iubiri rapide, animalice, cu acele acuplări de animal plătite cu o sută de franci. Dacă Micheline ar fi ştiut toate astea, ce ar fi spus de tatăl ei ? Acum, ea cunoştea totuşi viaţa şi cerinţele fiinţei animale, ea ştia că un bărbat nu e decît un bărbat. Era la vîrsta căsătoriei, nu mai era un copil. Ce voia, aşadar, de la el ? Nici dragostea femeilor uşoare, nici dragostea unei femei ? Uneori, ar fi vrut ca fiica lui să fie deja măritată, să poată să-i spună cu brutalitate :

— Alege singură ! Nu vrei să am o amantă ! Preferi deci pentru mine tîrfele plătite, fetele pe care le culegi de pe trotuar şi cu care nu ai probleme, cărora nu le dai nimic din inimă ? Deci, tot pe tine te iubeşti în mine ? Tot pe tine însăşi te iubeşti, iubindu-i pe alţii ? Eşti geloasă pe afecţiunea mea, pînă la monstruozitatea asta, pînă la a voi de la mine degradarea pe care să o cunoşti, dar pe care să ai aerul că pur şi simplu o ignori ? Între prostituata care ţi-ar lăsa o inimă întreagă, plină de murdării secrete, şi noua soţie care ţi-ar lua puţin din această inimă, păstrînd-o însă curată, tu ai ales deja ?

Pe urmă îşi vedea fiica nefericită. Îi ghicea după chip neliniştile şi frămîntările. Şi simţămintele de tată ieşeau învingătoare. Se acuza, se chinuia cu noi remuşcări. În fond, dacă-l chinuia atît, era pentru că-şi iubea tatăl. În felul ei, gelos, egoist, exclusivist, trufaş, orgolios. Era totuşi afecţiune... Îi întorcea cum putea mai bine răul pe care i-l făcea el, asta era tot. Pe urmă, şi logodna îi pricinuia necontenit necazuri. Şi asta tot din vina tatălui. Divorţul anunţat fusese cît pe ce să rupă căsătoria. De mai

multe ori au avut loc discuții umilitoare în legătură cu zestrea și cu plata acesteia. În această lumină a trebuit să accepte adevărul, ideea dureroasă că logodnicul ei n-o iubește cum îl iubește ea, făcea mai ales o căsătorie pentru avere... Într-o seară se întoarse plînsă, nu-i spuse nimic tatălui ei. Dar ascultînd la ușa camerei, o auzi povestindu-i cumnatei sale, Andrée : Bussy, viitorul socru, făcuse aluzii grosolane în fața ei la apropiatul divorț al lui Guerran, la acea zestre plătibilă în rate anuale. Înnebunit de furie și de durere, Guerran fu o clipă tentat să-i sacrifice totul, să renunțe la divorț, la Fabienne, la tot, s-o păstreze pe ea, pe Micheline, să ducă numai, alături de ea, o viață secretă, de iubiri scurte de o oră în care s-ar răzbuna pe Julienne satisfăcînd animalul din el, să recucerească în sfîrșit, să regăsească pentru el trista inimă a fiicei lui, nerecunoscătoare, geloasă și nefericită...

Din două în două zile trebuia să cineze la restaurant și să doarmă la hotel. Viața în căminul lui devenea îngrozitoare. O clipă, sfătuită poate de copii, Julienne făcuse un ultim efort să-l recucerească. Cochetăriile, încercările ei copilărești nu-i stîrniră lui Guerran decît tristețe și milă. Ea avu cu el o ultimă explicație. Îi spuse că nu era nevoie să plece, că din stimă pentru copii, pentru familie, pentru nume, poate că n-ar fi fost nevoie de divorț... Îndărătul cuvintelor, el înțelese ceea ce ea nu îndrăznea să-i spună deschis, că acceptă menajul în trei. Cînd simțise că el a ghicit și că refuză, furia ei nu mai cunoscu margini. Ca să scape de ea, lui Guerran nu-i mai rămînea de acum decît fuga.

În ochii lumii, salvau încă aparențele, printr-un comun acord tacit. Continuau ieșirile duminicale prostești. Mai primeau încă, mergeau de două, trei ori la seratele lui Heubel sau Vallorge, la balul de la Prefectură și la dineurile Valériei Géraudin. Aici îl revăzu pe Guerran, după luni de îndepărtare, pe vechiul său prieten. Géraudin i se păru îngrozitor de îmbătrînit și căzut.

Géraudin decădea, era pe ducă. De acum, orice operație care se anunța ceva mai lungă îl speria cu cîteva zile înainte, medita asupra tuturor accidentelor posibile, cuprins de emoția unui candidat la bacalaureat, obsedat, neliniștit, nefericit. Ceea ce îi agrava și mai mult starea Nu mai mînca, bea prea mult vin de Burgundia, fuma în-

trună, se îndobitocea, în serile de insomnie, citind ziarele sau ascultînd toată noaptea programul de radio. Pusese anume să i se instaleze un aparat cu douăsprezece lămpi în biroul lui, la căpătîiul şezlongului. În zori femeile de serviciu îl găseau uneori adormit aici, lîngă un difuzor vorbind în gol. Sfîrşi prin a nu mai îndrăzni să opereze. Făcea acum ceea ce fac chirurgii fără talent : nu mai înlătura un ulcer al stomacului, îl lăsa în locul lui, pe suprafaţa interioară, se mulţumea să uşureze evacuarea alimentelor legînd direct stomacul de intestin printr-o gastroenterotomie. Nu se mai atingea de un cancer al rectului, tăia numai intestinul deasupra cancerului, şi-l făcea să iasă din pîntece prin'r-un anus artificial. Excrementele nemaitrecînd prin rect, cancerul, mai puţin iritat, nu se mai agrava decît foarte lent, uneori înceta chiar să evolueze. Toate astea rămîneau corecte, îngăduite. Dar ce decădere pentru un Géraudin !

Gigon, secretarul atotputernic al facultăţii, pleca, ieşea de Paşti la pensie. O dată cu acest nepreţuit văr, Géraudin pierdea un important sprijin. Şi nici nu mai putea să opereze în faţa studenţilor, să-şi facă publică decrepitudinea. Ceru pensionarea ca profesor, hotărî să părăsească facultatea la sfîrşitul anului şcolar. Nu mai fu văzut în amfiteatru, şi aproape deloc în spital. Nu păstră decît maternitatea, ca să nu renunţe la tot şi să moară de plictiseală.

În clinica lui coborîse tarifele ; muncea acum pentru sume derizorii, accepta operaţii la preţurile Asigurărilor sociale. Se supunea medicilor, nici nu mai discuta, nu mai avea nici măcar o revoltă în faţa pretenţiilor lor. Prea obosit, prea sătul de toate ca să mai lupte. Preţul lor era şi al lui. Diagnosticul lor era şi al lui. Nu mai era în mîinile lor decît un instrument ascultător. Louis auzea uneori lucruri ciudate în anticamera sălii de operaţii.

— Vă asigur că nu e cazul să operăm, spunea Géraudin, după ce palpase pentru ultima oară pîntecele. Nu văd absolut deloc primejdia unei peritonite...

Dar medicul bolnavului se supăra :

— Bătrîne, nu-i nimic de făcut ! Eu l-am adus aici, am vîrît spaima în membrii familiei, şi acum te-apuci dumneata să le spui că bolnavul lor n-are nimic... ? Asta în nici un caz ! Daţi-i drumul !

Şi Géraudin opera.

Nici această înjosire nu mai ajungea ; nu mai venea nimeni la el, medicii serioşi nu mai îndrăzneau să-i încredinţeze viaţa bolnavilor lor, orice beneficiu ar fi oferit. Prea încet. Secundele pe care un operat le petrece sub anestezic sînt preţioase. Şi cu Géraudin parcă nu se mai sfîrşeau !

Doamna Claim, infirmiera-şefă, profitase de acest declin pentru a-şi extinde tirania asupra lui şi asupra întregii clinici. Era în război cu doamna Géraudin. Valérie îşi ieşea din minţi văzînd cum creşte deficitul, îşi vîra din ce în ce mai mult nasul peste tot, controla toate conturile. Furioasă, doamna Claim se răzbuna pe Géraudin, îl tiraniza pe nefericitul profesor care îmbătrînea. Dacă întîrzia prea mult dimineaţa, dacă nu era acolo la ora opt, îl aştepta exact cincisprezece minute. Pe urmă, doamna Claim ordona refacerea pansamentelor. Géraudin putea să sosească în minutul următor, să ceară să vadă plaga bolnavului, se terminase, doamna Claim spunea nu. pansamentele odată făcute rămîneau făcute, nu le mai scoteau pentru el. Pe medicii care nu depindeau de doamna Claim, infirmiera-şefă îi lăsa să aştepte, cînd veneau la clinică să-şi vadă bolnavii. o jumătate de oră Géraudin nu îndrăznea să spună nimic. nu voia să-şi schimbe infirmiera, se obişnuise cu doamna Claim pentru operaţiile lui, cu alta ar fi bîjbîit mai mult. Devenise ceva maladiv. Creatura cea crudă abuza. Dimineaţa, Géraudin se repezea spre maşină, aşa cum un puştan în întîrziere aleargă spre şcoală.

— Repede, Louis, repede ! Iar o să mă certe doamna Claim !

Toate astea nu erau de natură să-i atragă pe medici şi pe clienţi. Prăbuşirea era aproape. Bilanţul se transforma în dezastru.

Géraudin visa să vîndă clinica. Dar Valérie nu voia. Ar fi pierdut prea mult.

— Nu-ţi apreciezi norocul ! striga ea. Ce-ai fi făcut dacă nu ai fi avut banii mei să-ţi plăteşti clinica ?

El nu mai vedea decît atît : satul lui natal, din Bordelais. o căsuţă. pescuitul, vînătoarea, o bucăţică de grădină, liniştea. odihna... Îi spunea lui Louis :

— Joia a treia* vom merge la Bordeaux, Louis.

— A spus doamna ?

— Doamna nu vrea... Dar...

* Joia a treia din postul Paştelui, la catolici.

— Atunci nu vom merge la Bordeaux ! spunea Louis.
— Vom merge la Bordeaux !
— Nu vom merge la Bordeaux !
Şi nu mergeau la Bordeaux.

I se întîmpla să se gîndească la fiul lui, nu la idiot, la celălalt, să se întrebe ce face, cum arată, dacă este fericit, dacă ştie cine este tatăl lui şi cum îl judecă. Lui Géraudin i-ar fi plăcut să pună pe cineva să-l caute. Nu îndrăznea. Valérie şi doamna Claim îl ţineau sub papuc.

Totul îl enerva. Orice manifestare de veselie, orice bucurie îl irita : un tîrg, un bal public, o serbare populară. Totul i se părea prostesc. În fond, invidia bucuria celorlalţi. Nici nu mai încerca măcar să-şi interzică fumatul. În fiece clipă, Louis îi, spunea :

— Greşiţi tot suspinînd astfel, domnule, asta o să vă strice caracterul.

— Nici nu-mi dădeam seama că suspin, răspundea Géraudin.

— O să deveniţi neurastenic, dacă o ţineţi tot aşa.

— Neurastenia nu există, Louis, spunea Géraudin. Ştii întotdeauna de ce îţi faci sînge rău, lasă asta.

Notarul şi el o determinară în cele din urmă pe Valérie să vîndă clinica. Găsiră un amator, fixară un preţ convenabil. În ultimul minut, Valérie îşi urcă pretenţiile cu două sute de mii de franci. Amatorul întrerupse tratativele. Descurajat, notarul abandonă afacerea.

Apărură plîngeri la maternitate, la spital, pe care administraţia le aplană. Le era milă de Géraudin, nu voiau să-l supună la umilinţa supremă, destituirea. Dar simţea chiar el că e cazul să se retragă. Nu mai era în stare nici să ducă o cezariană pînă la capăt. Îndată ce apărea o sîngerare mai puternică, intra în panică, începea să bîjbîie. Anunţase că va demisiona de Paşti. Dar se întreba dacă va rezista pînă atunci.

Valérie îl concedie pe Louis. Trebuia să reducă cheltuielile, Géraudin putea foarte bine să se lipsească de şofer şi să-şi conducă singur Panhard-ul. Géraudin îşi pierdu astfel ultimul aliat, singurul care-l susţinea în timpul operaţiilor, care-l liniştea, care-l calma şi-l întărea. Singurul care îndrăznea s-o repeadă pe doamna Claim şi să strige mai tare ca ea, să ţină piept toanelor Valériei. În fond, omul acesta din popor, simplu şi brutal, fusese în ultima vreme puterea patronului său.

Geraudin conducea prost. vederea îi slăbea, nervii obosiți nu-l mai ascultau. Se gîndea întotdeauna la altceva decît la volanul său. Produse trei coliziuni succesive, răsturnă o bătrînă și nu mai îndrăzni să conducă în oraș. Cel mai adesea făcea pe jos drumul de la hotel la clinică unde ajungea gata extenuat, înainte de a fi intrat în operație. Dacă s-ar ști cît de mult diminuează forțele unui chirurg aceste curse pe care i le impune administrația, de acasă la spital, de la spital la facultate, în lipsa centralizării.

În timpul uneia din ultimele sale operații la *Egalité*, Geraudin fu victima unui accident. Trebuia să-i scoată vezica biliară unei tinere atinse de un abces al acestui organ. Geraudin se odihnise anume în ajun, pentru a fi sigur pe el. Infecția se datora prezenței bacilului lui Eberth, microbul tifoidei. Era un caz foarte grav.

Geraudin o opera pe femeie. În jurul lui, studenți. Descoperise canalul coledoc și cisticul. Examina abcesul umflat și gata să pocnească. În timp ce lucra, le reamintea studenților în cuvinte puține metoda cea mai sigură.

— ...Totul fiind astfel dezvelit, veți face ligatura cisticului aproape de locul pe care vi-l voi arăta... Secționați... Pe urmă apucați vasele vezicii... O pensă, soră...

Apucă vasele cu pensa, se aplecă, atent, cu fața foarte aproape de plagă, ca să vadă unde le va tăia. Într-o izbucnire de fruct putred, abcesul crăpă cu brutalitate. Un șuvoi de puroi și de sînge îl stropi pe Geraudin în plină față.

Nimeni nu schiță nici un gest. Riscul pentru Geraudin era imens. Te dezinfectezi imediat sau mori în urma unei infecții rapide. Dar a o părăsi pe operată înseamnă s-o condamni pe ea. Disciplina cerea ca nimeni să nu miște, ca Geraudin să fie lăsat să acționeze singur.

El deveni puțin mai palid. Se îndreptă, aruncă în jurul lui o privire cam tulbure. În momentul acela, bătrînul vlăguit păru mărețt, pe fața lui împroșcată cu puroi se citi o scurtă neliniște, apoi o hotărîre bruscă, parcă într-o străfulgerare de ușurare și speranță. Ceru simplu :

— Comprese.

I se întinseră comprese, pinze sterilizate cu care se acoperă cei operați. Își șterse cu repeziciune fața, ochii în care îi sărise puroi. Și, fără să se dezinfecteze, reluă imediat bisturiul, dezlipi vezica, o scoase fără hemoragie

şi termină operaţia în mod strălucit, dintr-o mişcare, cum n-o făcuse niciodată, nici în cele mai frumoase zile ale tinereţii lui. O duseră pe femeie, salvată. Studenţii îl înconjurară pe patron, îi strînseră mîna, îi aduseră antiseptice. În mijlocul emoţiei, entuziasmului şi neliniştii, Géraudin, palid, se întreba cu un ciudat amestec de teamă şi speranţă dacă moartea îl va chema la ea.

Nu l-a chemat. Géraudin se supraveghe timp de opt zile. Nimic. După zece zile ştiu că a rezistat la infecţie. Hotărît, îi era refuzată măreţia de a muri frumos.

Guerran veni să-şi vadă vechiul prieten într-o duminică dimineaţa. Îl găsi pe Géraudin în garaj, culcat sub Panhard, chinuindu-se cu un palonier de frînă, al cărui gresor închis nu mai lăsa să treacă unsoarea. Géraudin ieşi de sub scara maşinii, în salopetă, cu mîinile unsuroase, cu faţa murdară, pe jumătate orbit pentru că i se spărseseră ochelarii cînd se lovise de axul de transmisie.

Poate această mică şi ultimă înjosire de a fi văzut astfel fu cea care hotărî totul. După plecarea lui Guerran aruncă în garaj pompa „Técalémit" şi cutia cu unsoare şi se întoarse în hotel. Valérie îşi termina pregătirile. Trebuiau să plece la La Baule pentru patru zile.

— Ai să te descurci cum poţi, spuse Géraudin, dar eu nu mai merg ! Este ultima oară în viaţa mea cînd mai pun mîna pe maşina asta !

Se certară preţ de o oră. Valérie trebui să cheme un taxi şi să plece singură cu bonele.

Géraudin petrecu seara singur. Lumi dimineaţa nu mîncă, se mulţumi numai cu „fiertura otrăvită" de la *Egalité*, şi plecă imediat după asta, cu Panhard-ul în sfîrşit reparat, spre La Baule. Conducea prost, avu o pană şi nu ajunse decît seara, foarte obosit. Întrebă de doamna, nu se ştie de ce. Mai spera poate ceva de la ea, mila ei, un cuvînt afectuos, care l-ar fi legat de viaţă. Servitoarele îi spuseră că doamna plecase să joace bridge la Miss Jennison, ca de obicei.

— Bine, spuse Géraudin.

Îşi petrecu seara lîngă Henri, idiotul, fiul său. Rămase pînă tîrziu aproape de el, vorbindu-i, încercînd să se facă înţeles. Dar idiotul era incapabil să priceapă vreodată ceva. La ora unsprezece, Miss Dorothy, doica, veni să-l ia pe Henry să-l culce. Îi dădu ca de obicei bucata lui de ciocolată. Idiotul o mestecă cu gîngăveli de satisfacţie.

— Arată fericit, spuse Géraudin.

— Este foarte fericit, domnule.

Géraudin îşi privi o clipă fiul şi suspină.

— Adevărat, e fericit, în fond nu are nevoie de mine, nu ? Nu are absolut deloc nevoie de mine, deloc, nu-i aşa, Miss ?

Doar mai tîrziu îşi aminti miss Dorothy aceste cuvinte. Ce sarcină, ce datorie, ce motiv de a lupta şi de a trăi venise Géraudin să caute, în disperarea lui, lîngă nenorocitul său fiu, fără să reuşească să le găsească ?

Miss Dorothy îl luă pe Henry. Géraudin se duse în camera sa, unde ascultă radioul pînă după ora două din noapte. Dimineaţa, coborî destul de tîrziu, îşi pregăti Panhard-ul, pe urmă întrebă dacă doamna mai doarme. Ea era trează, dar îi transmise că e obosită. Plecă fără s-o mai revadă, singur.

Peste patru zile, sîmbătă dimineaţa, sosind la facultate, Doutreval fu chemat de Gigon.

— Sînteţi cu maşina ? Duceţi-mă pînă la postul de poliţie. Nu se ştie ce-i cu Géraudin. Le-am telefonat soţiei sale şi doamnei Claim. Nimic. Doamna Géraudin mi-a cerut să-l căutăm.

Comisarul de poliţie şi doi agenţi îi însoţiră pe Doutreval şi Gigon pînă la casa Géraudin-ilor. Totul era închis. Sunară îndelung, fără nici un rezultat. Hotelul părea gol.

Un agent chemă un lăcătuş. Broasca odată forţată, cei şase oameni intrară în hol. Imediat se liniştiră. Era cineva în casă. Din biroul lui Géraudin răzbătea o muzică de jazz, un tango, cu ritm lent şi sincopat.

— E aici, spuse Gigon. Uf !

— Géraudin ! Géraudin ! chemă Doutreval.

În ciuda piciorului rănit, el ajunse primul în birou. Géraudin era acolo, culcat pe divan. Murise de trei zile. Aproape de el, pe un gheridon, erau două tuburi goale de gardenal, o sticlă de şampanie şi o cutie cu trabucuri deschisă. Radioul mergea.

Mergea de trei zile. Acoperise ultimele horcăituri ale agoniei. Depănase cîntece, discursuri, ştiri, concerte, dansuri, glume, distracţii, veselie, hohote de rîs, uitare, credincios pînă la capăt, în urechile cadavrului, în tăcerea marii case pustii. Continua încă, acum cînta o melodie de jazz o armonie barbară, melancolică, simplă şi primitivă, cu ritmuri de banjo monoton, sunete limpezi de trianglu, pocnetul scurt al unei baghete, neaşteptatul plînset omenesc al

unui saxofon şi acompaniamentul surd, îndepărtat, voalat şi trist al tamtamului. Una din acele melopei sălbatice în care negrii din Lumea Nouă au făcut să treacă, fără ştirea lor poate, suferinţa exilului şi amintirea cerului lor natal, şi pe care oamenii din America şi după ei toţi oamenii timpului nostru le-au recunoscut imediat, le-au iubit şi le-au adoptat, fără îndoială pentru că au regăsit aici ecoul propriei lor tristeţi, neliniştea lor, părerea de rău, nostalgia după un nu ştiu ce pe care sufletul lor gol şi neliniştit avea nelămurit conştiinţa de a-l fi pierdut...

Capitolul al treilea

DOUTREVAL SE ÎNTOARSE de la Géraudin teribil de posomorît. Tristul sfîrşit al vechiului său prieten, sinuciderea lipsită de vlagă a omului obosit de toate, care ştie că totul e zadarnic, că nimic nu serveşte, nici măcar suferinţa, şi care nu mai cere, la sfîrşitul sfîrşitului, decît să dispară în îndobitocirea fericită provocată de un narcotic şi o sticlă de şampanie, îl întorcea pe Doutreval la propriile lui griji, la acel veşnic „la ce bun ?" care, în plin efort, îl obseda din zi în zi mai mult. În fond, Géraudin fusese logic, „mai logic decît mine", gîndea Doutreval.

Pe zi ce trecea, lupta devenea mai aprigă. De un an, în azilurile pentru indigeni din Maroc, elevi de-ai lui încercau în mare curarizarea. Un val de proteste se stîrnise în presa marocană, primele rezultate cunoscute se dovediseră dezastruoase, la Paris soseau proteste violente. Un deputat adresase ministerului o întrebare scrisă, se vorbea de interpelare în Parlament. Nelinştit, ministrul sănătăţii publice amîna inaugurarea Centrului, în sfîrşit terminat, care urma să se deschidă luna următoare la Angers. La Rabat şi Casablanca se desfăşurau anchete, lui Doutreval i se cereau lămuriri complementare. În consiliul general, grupul de adversari ai lui Guerran profitase de asta pentru a obţine suspendarea subvenţiei promise, pînă la o nouă reglementare. Doutreval trebuia să obţină cu orice preţ intervenţia lui Guerran. Numai el mai putea salva Centrul, îi mai putea asigura deschiderea. Doar şase luni să funcţioneze Centrul şi Doutreval

va avea timp să corecteze erorile, să găsească paliative, să atenueze brutalitatea soluției, să îndrepte situația. Mai erau încă cercetări de făcut, îmbunătățiri de găsit, alte convulsivante, încercarea unor doze diferite, diluții mai mari. Putea chiar să se ducă să vadă noul procedeu de convulsie prin electricitate. Acesta îi repugna nespus, încerca pentru metodă, ca și pentru cel care o imaginase — concurență, în definitiv — o ostilitate absurdă, care-l împiedicase pînă acum să o studieze, să o urmărească cum ar fi trebuit. Cu atît mai rău, o va face acum. În cel mai rău caz, putea s-o încerce la Centru, să-i invite pe autorii ei s-o experimenteze... Un lucru era sigur : cu toate neajunsurile ei, metoda lui era valoroasă. Nu vindeca toate cazurile, ce-i drept, prezenta pericole mari. Dar era ăsta un motiv pentru a o abandona în întregime ? Unde ar fi ajuns medicina, vaccinurile, serurile, intravenoasele, pneumotoraxul și toracoplastia, anestezia, injecția intrarahidiană, malarioterapia și o mie de alte lucruri asemănătoare, dacă nu se accepta un procentaj de riscuri ? Totul era să ameliorezi procentajul, să cobori indicele. Și pentru asta trebuia ca Doutreval să poată munci în liniște, în largul lui, îi trebuia Centrul. „Centrul de curarizare"... Era poate puțin cam prematur ca denumire. Puțin prea „sigur de sine". „Centru de cercetări asupra convulsioterapiei"... Ar fi mai modest, mai potrivit. „Cercetări". Asta ar îngădui greșeli, corectări, apelul la confrați, la cercetători, la această electroconvulsie... Da, dar înainte de a boteza centrul, ar trebui ca el să existe. Și pentru aceasta Guerran, numai Guerran...

În mijlocul acestui protest general, mai ales un articol îl irita pe Doutreval, îi revenea în memorie ca o amintire otrăvită. Era un studiu apărut în „Gallien". Erau criticate, în legătură cu opera sa, cu lucrările sale de la Saint-Clement, nu numai rezultatele, ci mai ales metodele. Redactorul articolului declara că dreptul de a experimenta pe om este limitat. Și cita în legătură cu încercările lui Doutreval acel „Precis de medecine catholique" al lui Henri Bon, pagina 606 : „Este ulutor să vezi cu cîtă candoare și neconștiență s-au dedat o mulțime de autori la experiențe periculoase și chiar mortale. Doctorul Bongrand, în teza sa „Experimentarea pe om" (Bordeaux, 1904—1905) relevă 109 grupe de inoculări de boli asupra

a mii de subiecți : ...rîia, vărsatul, scarlatina, sifilisul, blenoragia, șancrul moale, holera, frigurile galbene, ciuma, malaria, lepra, viermii intestinali, dizenteria, cancerul, antraxul, difteria, febra puerperală, bolile infecțioase, tuberculoza, tifosul etc. De pe urma acestora rezultă numeroase cazuri mortale... Or, aceste inoculări au fost adesea făcute de oameni de mare valoare, demonstrînd astfel că morala se învață, ca și știința, și că aceasta nici nu ți-o conferă, nici nu te dispensează de aceea...

...Menționăm de altminteri că unii dintre acești experimentatori au fost urmăriți în justiție și condamnați".

După acest citat, autorul încheia cu concluzia că experiențele profesorului Doutreval erau dintre acelea care depășesc drepturile medicului asupra persoanei bolnavului.

Doutreval citi de mai multe ori articolul, mereu la fel de înfuriat. În cele din urmă îl aruncă la coș, înălță din umeri și-și interzise să se mai gîndească la el. Acest spirit atît de lucid, atît de critic nu-și mai amintea că refuzase cu prudență s-o inoculeze pe Fabienne, cînd abia venise pe lume, cu primul vaccin antituberculos (puțin înainte de B.C.G.) pe care i-l recomandau cîțiva confrați ca inofensiv și fără îndoială eficace.

„Să fie cît de inofensiv ! gîndise atunci Dar nu-l voi încerca pe copilul meu !"

Marțea următoare, Guerran ținu unul din capetele postavului la funeraliile prietenului său Géraudin. Pe cînd ieșea din cimitir cineva îl apucă de braț. Era Doutreval.

— Vă conduc. Am mașina aproape.

— Dacă vreți, spuse Guerran. Merg acasă.

Doutreval îl duse în tăcere pe Guerran pînă la biroul de avocat al acestuia. Cei doi bărbați erau prea preocupați și unul și altul, pentru a mai reuși să-și vorbească de lucruri indiferente, sau pentru a mai observa că tac amîndoi. Numai la despărțirea de Guerran, Doutreval se aplecă prin portieră și-l întrebă cu o stînjeneală prost ascunsă ;

— Mai rămîneți un timp la Angers ?

— Nu, spuse Guerran. Joi mă întorc la Paris. Poate chiar mîine seară. De ce ?

— Aș fi vrut să vă văd...

— Ah ! făcu Guerran cu voce înăbuşită. Să mă vedeţi ?

— Da. Vreau să vă vorbesc.

— Ah !... Bine... Bine... E... ceva grav ?

— Da şi nu... E vorba de lucrările mele. De Centru...

— Centrul !

O expresie de uşurare, pe care Doutreval n-o observă, lumină faţa lui Guerran.

— Foarte bine, spuse el. Foarte bine ! Veniţi... o să vedem... Nu săptămîna asta. Voi fi la Paris. La fel şi săptămîna viitoare. Îmi pare rău...

— Aş putea veni să vă văd la Paris.

— Perfect. Anunţaţi-mă cu o zi înainte. O să-mi fac timp. O să mergem să mîncăm la Prunier...

— O să am nevoie, cu siguranţă, de sprijinul dumneavoastră.

— Din toată inima, dragul meu ! spuse Guerran.

Şi adăugă, aproape fără voia lui, în speranţa nebună de a pregăti viitorul, apropiatele decizii :

— Nu-i pot refuza nimic... (vocea îi tremura puţin) nimic nu pot refuza tatălui infirmierei mele...

— Ştiam eu, spuse Doutreval. Mulţumesc încă o dată. Voi face în aşa fel încît să mă însoţească şi ea.

Se despărţiră, mulţumiţi amîndoi, cu o strîngere de mînă.

— Aţi fost căutat de două ori la telefon, maestre, îi spuse lui Guerran secretarul său principal, Legourdan, cînd avocatul intră în biroul lui. Maestrul Rebat...

— Rebat !

— Da. A cerut să-l chemaţi.

Guerran trecu în cabinet, formă numărul avocatului soţiei sale.

— Alo, da, dragul meu confrate, se auzi vocea înăbuşită a lui Rebat, aş vrea să vă vorbesc. E vorba să punem la punct ultimele detalii, hm, cîteva mici chestiuni încă nerezolvate, în legătură cu... hm, despărţirea aceasta... Unde am putea să ne întîlnim ?

— Chiar aici ? propuse Guerran.

— Mi-ar plăcea mai mult... hm, mi-ar plăcea mai mult la mine, zise Rebat. Înţelegeţi, dragul meu confrate, sînteţi adversarul clientei mele... Nu este normal să vin la dumneavoastră... În schimb, sînt perfect îndreptăţit să

vă primesc la mine. Se consideră că aţi venit să mă vedeţi din proprie iniţiativă...

Rebat era circumspect, voia să se ţină strict de regulile profesionale ale baroului.

— În regulă, spuse Guerran.

O oră mai tîrziu ajungea la Rebat.

Avocatul Juliennei îl primi în cabinetul său, cu un amestec de politeţe excesivă şi satisfacţie prost ascunsă. Avea răzbunarea în mînă. O va duce pînă la capăt.

Începu prin a întreba despre pensia alimentară. Guerran propuse două mii cinci sute de franci pe lună. Mieros, Rebat ceru cinci mii.

— Şaizeci de mii pe an ! exclamă Guerran. Plus o sută de mii pentru zestre timp de cinci ani ! Şi las clientela fiului meu !

— Dar îmi închipui că aveţi rezerve, dragul meu confrate...

Guerran trebui să se umilească, să-şi expună situaţia financiară, să bea pînă la fund cupa amărăciunii. Conveniră asupra a trei mii cinci sute de franci pe lună. Julienne va rămîne în posesia casei. Ţinea la asta în mod deosebit. Guerran înţelegea acum de ce pusese să fie zugrăvită în întregime casa. Fusese, fără îndoială, un sfat al lui Rebat. Firește, îi va rămîne şi mobilierul.

— Dar acesta îmi aparţine cel puţin pe jumătate ! strigă Guerran.

— Ce vreţi, dragul meu confrate... Dacă ţineţi să divorţaţi, trebuie să suportaţi cheltuielile. Nu noi dorim divorţul.

— Vom pleda ! Va hotărî tribunalul.

— Haide, haide, dragul meu confrate, surîse Rebat, n-o să învăţ eu o somitate a baroului nostru că nu veţi obţine niciodată divorţul dacă noi, adversarii dumneavoastră, nu avem bunăvoinţă... În legătură cu asta, trebuie să vă spun că vă voi cere, înainte de a ne prezenta în faţa tribunalului, acceptarea scrisă pentru toate condiţiile pe care le vom stabili, semnătura dumneavoastră.

— Şi dacă refuz ?

— Atunci, în numele doamnei Guerran, mă voi opune divorţului şi nu-l veţi obţine. În fapt, n-aveţi nimic să-i reproşaţi clientei noastre : nici o scrisoare, nici o probă de injurie gravă...

— Nu. Douăzeci de ani de chin zilnic, asta-i tot.

— Asta nu contează în fața judecătorilor. Așadar, soția dumneavoastră are toate drepturile. Dacă ea refuză divorțul, nu-l veți avea. Vom obține foarte frumos ca nici una din părți să nu aibă cîștig de cauză. Îmi imaginez că nu asta doriți ?

— Bine, spuse Guerran. Voi veni să semnez în ajunul procesului.

Mereu surizător. Rebat îl conduse pînă în stradă. Guerran ieși, cu tîmplele bătîndu-i, fierbînd încă de mînie înăbușită. Rebat îl avea în mînă și-l ținea bine ! Știa că Guerran voia divorțul și avea nevoie, pentru asta, de consimțămîntul lui pentru a evita acel dos-à-dos*. Și apucîndu-l astfel de gît, Rebat strînsese, pînă la limita extremă, satisfăcîndu-și una din acele reci răzbunări juridice care seamănă cu o vendetta îndelung premeditată și pregătită, cu grijă și aproape cu dragoste.

În sfîrșit, s-a terminat. Guerran se putea numi liber.

Intră într-o cafenea, îi telefonă imediat Fabiennei, grăbit să-i anunțe știrea, să o facă părtașa la bucuria lui. Chemă numărul lui Doutreval. Fabienne fu cea care răspunse. Îi recunoscu vocea.

— Poți să vorbești, sînt singură.

— Micuța mea, spuse Guerran, am să-ți dau o veste bună. Pot să te văd în seara asta ?

— Da.

— La ora cinci, ca mai deunăzi ? În spatele castelului ?

— La ora cinci, bine.

— E-n regulă ?

— Da, foarte bine. Olivier. Pe deseară, da ?

Ziua îi păru lungă lui Olivier Guerran. La cinci fără un sfert se afla lîngă turnurile înalte.

O recunoscu de departe pe Fabienne. Venea, înfășurată în impermeabilul ei gri, cu nelipsita-i pălărioară de fetru umbrindu-i chipul, cu poșeta mare, veche, din piele de crocodil, sub braț. Simți din nou, văzînd-o atît de puțin cochetă, agasarea obișnuită pe care i-o provoca întotdeauna această constatare. Cînd fu foarte aproape de el, observă că se fardase prost, mult prea în grabă, că i se vedea paloarea din obrajii căzuți și cearcănele de sub ochi. Ca întotdeauna în astfel de ocazii, în clipa asta o

* Situație juridică, prin care nu se dă dreptate nici uneia din părți.

iubea mai puțin. Trebui să-și facă curaj, să forțeze puțin nota de veselie din vocea lui pentru a-i spune :

— Ei bine, draga mea, s-a terminat, asta e !

— Ce anume ? întrebă Fabienne.

— L-am văzut pe Rebat în dimineața asta. Am discutat toate condițiile. N-a mers chiar de la sine. Dar treaba s-a aranjat. Începînd de acum ne putem considera liberi.

— Ah ! făcu Fabienne.

— Rebat este o canalie. M-a stors pînă la ultimul ban. Da, chiar așa. Ne vom începe noua viață cu greutăți mari, micuțul meu... Dar, ce contează ! asta nu mă sperie ! Nici pe tine, nu-i așa ?

— Ce ?

— Greutățile ! Datoriile ! poate chiar sărăcia...

— Nu, spuse Fabienne.

— De-acum înainte avem dreptul să ne gîndim la noi !

— La noi !

— Numai la noi ! Bineînțeles ! Va trebui să ne căutăm un mic apartament drăguț la Paris, spre Auteuil, sau spre parcul Monceau... Să cumpărăm mobilă, să ne pregătim să ne instalăm, nu ? Cînd crezi că te vei întoarce la Paris ?

— Nimic nu ne grăbește, Olivier...

— Crezi ?

Răspunsul îl irita. Pe urmă crezu că a înțeles : pentru el totul era rezolvat, el era liber. Nu și ea. Avea încă de suportat ce era mai greu. Își făcu reproșuri pentru iritarea de mai adineaori. Spuse :

— Desigur, tu mai ai încă de făcut un pas greu, nu-i așa, micuțo ? Curaj ? N-ai de ce să te temi. Cred că e mai bine ca tu să-i vorbești prima tatălui tău.

— Eu ?

— Da... Vei pregăti terenul... Ce părere ai ?

Fabienne nu răspunse nimic. El continuă :

— Ai putea să-i vorbești direct de intenția ta de a te mărita... să-i explici că ai întîlnit pe cineva... Un bărbat de o anumită vîrstă... Divorțat, din nefericire... Dar ocupînd o poziție înaltă, și care te iubește. Cred că tatăl tău n-are prejudecăți. Nu e el omul care să se impotmolească de fleacuri, de lucruri demodate... Un spirit liber ca al lui... Și odată terenul pregătit, îi vei putea spune că e vorba de mine. Atunci mă voi duce să-l văd, și mă însărcinez să obțin acordul lui total. Nu văd aici nici o

greutate pentru tine, care să te sperie cu adevărat. Bineînțeles, cu nici un preț nu poți vorbi de... starea ta. Urgentăm căsătoria, plecăm imediat după asta în Corsica sau în insulele Hyères, copilul se va naște acolo... Nu ? Ce crezi ? Nu răspunzi ? Ți-e frică ? Te temi de ceva ?

— Nu...

— Ciudat, nu arăți prea fericită ! Te supără ceva ?

— Nu, Olivier, nu...

— Ai vrea altceva ? Consideri că n-am făcut destul ?

— Ai făcut tot ce trebuia să faci.

— Ei bine, atunci ?

— Ei bine, trebuie să-ți spun...

— Ce ? Vorbește odată !

— Tot timpul ăsta am stat și-am chibzuit, Olivier. Am revăzut trecutul, m-am gîndit la toate, am cîntărit totul... Mi-am amintit de Aix-les-Bains, de Paris, de Saint-Julien... M-am gîndit la familia ta, la soția ta, la copiii tăi, la tine. Am văzut totul limpede... Și am înțeles că... că...

— Că ? Ce anume ?

Ea spuse cu voce scăzută, fără să-l privească, cu greutate :

— Am înțeles că ar fi mai bine să-ți redau libertatea.

Guerran o privi cu stupoare, atît de surprins, încît deschise de două-trei ori gura fără să poată articula vreun cuvînt. Ea își trase sufletul. Continuă :

— Pentru asta am venit. Să-ți spun că s-a terminat, că nu mai vreau acest divorț, că trebuie să ne despărțim, Olivier...

El strigă :

— Ești nebună ! Ești nebună !

— Nu. M-am gîndit bine. Și am văzut că eram prea sigură de mine, prea orgolioasă, în fond. M-am crezut mai puternică decît eram... Am avut prea mult încredere în tinerețe, în dragoste, am crezut că voi putea lupta împotriva trecutului, a familiei... Am început lupta... Și am simțit că în cele din urmă voi fi învinsă. Nu lupți contra familiei. Nu mă mai simt în stare să te despart de copiii tăi, de căminul tău, să-ți garantez uitarea, să îndepărtez de tine, pentru toată viața ta, amintirile, părerile de rău, remușcările. Nu mai îndrăznesc. Nu sînt destul de sigură de puterea mea de a învinge în bătălia asta.

Guerran nu scoase un cuvînt. Nu era în stare. Năucit, se sprijinise de balustrada ce se întindea de-a lungul fostelor şanţuri adînci ale vechii cetăţui. O privea pe Fabienne, o asculta buimăcit. I se părea că visează. Ea tăcu. El mai rămase încă o bucată de vreme fără să vorbească. S-ar fi zis că nu pricepe decît puţin cîte puţin, că ideea îşi croia cu greu drum în mintea lui. Încet, o învălmăşeală de gînduri năvalnice îşi făcu loc, un amestec ciudat şi dureros de stupoare, mînie, ruşine, orgoliu rănit şi de asemenea, în adîncul lui, ceva tulbure, semănînd cu o uşurare laşă. Dar deasupra tuturor stăpînea violenţa orgoliului ofensat, nevoia de a răni şi el. Cu un rîs scurt, Guerran zise :

— Am crezut întotdeauna că mă iubeşti...

Ea răspunse cu blîndeţe :

— Pentru că te iubesc am ales calea asta.

— Atunci, pentru a salva dragostea noastră mă părăseşti ?

— Este singurul mod de a o salva.

Guerran înălţă capul, o fixă cu privirea pe Fabienne, să vadă dacă vorbea cu adevărat serios. Clătină din cap.

— Nu te înţeleg !

Şi era adevărat. Nu mai vorbeau aceeaşi limbă.

— Totuşi, e atît de limpede ! spuse ea. N-ai simţit-o uneori şi tu, Olivier ? Reproşurile, insultele, suferinţele pe care căutam să ni le aducem unul altuia ? Pînă la acele cuvinte groaznice pe care ţi le-am zis zilele trecute despre fiica ta, şi a căror amintire mă trezeşte noaptea şi mă face să ard de ruşine ! Şi toate astea pentru că nu ne mai iubim unul pentru altul. Fiecare dintre noi iubea pentru el însuşi, fiecare se iubeşte pe sine în celălalt. Ai avut dreptate, odată, ai spus bine : dragostea noastră devenea asemănătoare cu toate celelalte... Pentru că te iubeam, pentru că mă iubeai, m-am crezut îndreptăţită să cer totul de la tine, să vreau să mi te dărui cu totul. Nu asta mi-am promis cînd m-am dăruit ţie. Mi-am spus : „Vreau să-l văd fericit, îi voi dovedi că pe pămînt nu există numai egoism..." Dar puţin cîte puţin uiţi, exaltarea trece, te laşi prins iarăşi de viaţă, începi din nou să calculezi, să prevezi, te obişnuieşti cu ideea că ai drepturi asupra celuilalt, şi pe nesimţite pierzi din vedere ce ai vrut la început : fericirea celui pe care-l iubeşti... Şi din cauza asta, aventura noastră urma să devină o poveste ca toate

poveștile de dragoste — cum ai spus tu însuți —, ciocnirea a două egoisme.

— Da, spuse Guerran, încet.

— Ei bine, nu ! Povestea noastră nu va fi așa, Olivier ! A noastră va fi mai frumoasă decît celelalte. Vei păstra o altă amintire despre ea. Tu, care nu credeai în nimic, vei crede cel puțin în mine. Vei fi avut cel puțin o dată în viața ta pe cineva care te-a iubit pentru tine, care nu te-a văzut pe lume decît pe tine !

— Fabienne !

— Poți să pleci liniștit ! Accept tot !

El strigă cu o voce sugrumată :

— Dar copilul ! Ai un copil !

— Mă lași cu copilul. S-a terminat. Asta-i partea mea. Poți să mă părăsești fără remușcări.

— Fabienne !

— Nu plînge ! Nu sînt tristă ! Privește, îți surid, sînt mulțumită totuși. Sînt sigură că am partea cea mai frumoasă. Nu trebuie să plîngi, Olivier.

El plîngea :

— Fabienne ! Fabienne !

Ea se sprijini o secundă de parapetul de piatră. Se odihni o clipă. Apoi căută în poșeta de piele, îi întinse un pachet lui Guerran. Spuse cu o voce curajoasă :

— Sînt scrisorile tale. Ia-le ! Ia-le ! Le vei păstra și pe ale mele. Da. În amintirea mea. Pentru mine asta nu mai are importanță, totul s-a terminat, acum... Ia-le ! Ia-le ! Ia scrisorile... Ah ! E prea greu ! Adio ! Adio ! Du-te ! Du-te odată !

El o privi o secundă, cu pachetul de scrisori în mîini, cu o expresie rătăcită. O strînse cu brutalitate în brațe. O sărută pe obrazul înghețat, cu un suspin. Pe urmă o dădu la o parte, dispăru cu pași mari, grăbiți, în întunericc. Ea îl văzu plecînd, năucă, parcă inconștientă. Deodată un văl se sfîșie în ea. Înțelese într-o iluminare înspăimîntătoare măreția sacrificiului ei. Tinerețea i se înspăimîntă de lungul drum de întuneric și singurătate ce i se deschidea în față, întinse brațele spre amantul ei, strigă plîngînd :

— Olivier...

Dar el era acum prea departe. N-o mai auzea.

Se îndepărta grăbit, în amurg. Se întorcea la viața lui de altădată, avea impresia stranie și clară că se întoarce

spre trecutul lui, spre acea viață greoaie, materială, apăsătoare, care fusese a lui înainte de a o fi cunoscut pe Fabienne. Nimic nu se schimbase. Nimic mai mult, nimic mai puțin ca altădată. Îl lăsa în același punct în care îl întîlnise. Numai puțin mai lucid în ce privea nefericirea lui.

Cobora de la înălțimea castelului spre Maine. Ajunse pe chei, în tristul cartier popular și murdar deasupra căruia se întindeau vechile turnuri feudale. Se aprindeau felinarele. O femeie cu capul descoperit, o fată ușoară se opri aproape de el, îi șopti ceva. Guerran trecu mai departe. Dar în adîncul lui, tulbure și nelămurit, în mijlocul durerii și răscolirii, se ivea ideea rușinoasă și de o dulce perfidie că de acum era liber...

Încetini pasul, parcurse cheiul agale. Pe celălalt mal al rîului Maine, luminile vitrinelor și ale felinarelor se reflectau în apa întunecată, se îndreptau spre el în lungi reflexe șerpuite. Aproape fără să vrea, Guerran se lasă invadat de gînduri obscure, viclene. Divorțul care nu va mai avea loc, toată această tulburare de care era cruțat, viața care își relua cursul normal... Și figura lui Rebat ! Și Charles, și Micheline... Scrută din nou în el acel ceva ce semăna cu o nedeslușită ușurare lasă. Începu să respire profund vîntul călduț și umed care sufla dinspre Loara și încrețea fața Maine-ului. Liber... Fizic, aproape, se simțea liber...

Dar, aproape imediat, peste această libertate recîștigată, o umbră, o greutate : singurătatea, o luciditate nouă, limpede și cu cruzime conștientă de zădărnicia a toate, chiar a lucrurilor care atît de mult l-au ținut în viață : datoria paternă, afecțiunea fiicei lui. În această aventură lăsase totuși ceva : ignoranța, rămășița, de optimism și de orbire care îl făceau să mai creadă încă în afecțiunea pură a fiicei lui, în posibilitatea, pentru el de a-și umple viața devotîndu-i-se. Acum chiar și asta îi apărea ca o zădărnicie, măsurase vidul absolut al oricărui lucru terestru, inclusiv dragostea copilului său. De ce să se mai agațe acum ca să trăiască ? Cum va mai reuși acum să se mintă, să-și găsească acele motive care înăbușă în noi remușcările, să uite amintirea deja intensă, deja insuportabilă a Fabiennei, a acestei vieți tinere pe care el a călcat-o în picioare ?

Guerran ştia, credea că ştie ce înseamnă remuşcarea : rezultatul unei acţiuni greşite comise fără să-ţi iei precauţii, fără artificiile care o ascund în propriii noştri ochi şi-i dau aparenţa dreptăţii. Căuta, cu toate puterile lui, această dreptate, această scuză în ce făcea : Fabienne fusese cea care voise despărţirea. Dacă nu s-ar fi purtat ca o mică orgolioasă proastă... Dar de data asta dădea greş în eforturile de a se justifica. O revedea, subţire, plăpîndă, în largul ei impermeabil gri, cu faţa palidă şi trasă, prost pudrată, cu ochii căprui sub pălărioara de fetru, întinzîndu-i cu disperare pachetul de scrisori. Şi-ar fi dat viaţa să poată alerga la ea, s-o ia în braţe, s-o sărute, s-o legene, biată fetiţă nefericită şi curajoasă... Lucruri care mai înainte îl iritaseră : tenul galben, cearcănele de sub ochi, fardul prost pus, urîţenia feţei ei de femeie însărcinată, îl mişcau acum pînă la lacrimi, deveneau pentru el amintiri răscolitoare, teribil de dureroase. Şi cînd te gîndeşti că trebuia să le poarte cu el o viaţă, întreaga lui viaţă ! Liber ! Da ! Dar cu ce preţ ! De altfel, ce va face de acum cu această libertate odioasă şi criminală ?

Ea, cel puţin, mai rămînea cu ceva, o încredere, o credinţă. De fapt, ea nu fusese atît de nebună înălţîndu-şi iubirea deasupra tuturor egoismelor. Avusese dreptate să vrea să o facă : era singura cale posibilă pentru a-şi salva iubirea. Şi ea reuşise s-o facă. Din această aventură urîtă şi josnică, ea ieşea purificată. Îi dovedea lui Guerran că nu există nimic atît de murdar în sufletul omenesc care să nu poată fi transformat în splendoare. Ea putea de acum privi în urmă, dacă nu fără durere, măcar fără remuşcare, fără ruşine, cu seninătate, chiar cu duioşie. Pentru că avea dreptul să spună că nu are nici o datorie ! Plătise totul ! Pentru amîndoi ! Ieşea din dramă despuiată şi însîngerată. Dar Guerran îşi dădea seama că această despuiere voită poate fi uneori o neobişnuită îmbogăţire. Da, ea salva ceva din această aventură, chiar durerea ei, sacrificiul ei, gîndul exaltant al unui gest nobil şi acceptat de bunăvoie. Sfîrşise aventura în frumuseţe, în măreţie. Măreţia rămăsese de partea ei. Îşi aminti dintr-o dată, cu intensitate, scumpul şi iubitul chip îmbătrînit, chipul blînd, trist şi bun al naşei lui, doamna de Nouys. Auzi aievea cuvintele grave şi fami-

liare, cuvinte neclare altădată pentru el, pe care ea i le spunea totuşi :

— Datorie, sacrificiu, dăruire de sine...

Dintr-o dată înţelese ! Totul devenea lumină. Degeaba tăgăduia, trebuia să-şi mărturisească acum că asta este, probabil, ceea ce poate umple o viaţă : siguranţa că ţi-ai făcut datoria. Da, Fabiennei îi rămînea ceva. Oricît de absurd ar fi putut să pară, privind viitorul pe care-l avea de acum înainte, Guerran îşi mărturisea, fără să înţeleagă încă prea bine : Fabienne avea dreptate, ea alesese partea cea mai frumoasă.

Fabienne reuşise totuşi. N-o va şti probabil niciodată. Ea va duce cu sine, de-a lungul încercărilor viitoare, această rană de nevindecat, această pedeapsă supremă : îndoiala, nesiguranţa asupra utilităţii sacrificiului ei. Şi totuşi, fără s-o ştie, ea reuşise. Prin misterioase deşerturi aride, pe drumuri şi prin abisuri care ar fi făcut-o să dea înapoi cu groază dacă le-ar fi cunoscut dinainte, ea reuşise în ciuda tuturor să-l facă pe Guerran să aducă binelui, pentru prima oară, acest obscur şi aproape inconştient omagiu. Poate că trebuise pentru asta întreaga viaţă a lui Guerran, trecutul lui, tinereţea lui, greşeala doamnei de Nouys, Julienne — şi toată această suferinţă, acest rău, această cădere, aceste greşeli şi chiar această laşitate. Poate că toate duc spre bine, spre adevăr. Nu-şi cunosc norocul cei ce au ajuns la el alegînd căile dreptăţii. Trebuie să fie un crud destin pentru un om acela de a nu putea întrevedea chipul adevărului decît la lumina tragică a unei fapte ireparabile.

Capitolul al patrulea

ÎNTORCÎNDU-SE ACASĂ, Fabiennei i se făcu rău, vomă, trebui să se culce. Îi transmise tatălui ei că este bolnavă. El urcă să o vadă, nu descoperi nimic în afară de febră şi coborî îngrijorat. De cîtva timp, Fabienne nu se simţea bine. Trebuia s-o supravegheze.

A doua zi, spre prînz, cu toată oboseala copleşitoare şi puţina febră însoţită de migrenă, Fabienne vru să se ridice din pat. Nu trebuia cu nici un preţ să-l facă pe tatăl ei să aibă fie şi cea mai mică bănuială.

Îi găsi pe Doutreval în sufragerie, îl sărută, îi evită privirea, se așeză la masă în fața lui. Preocupat, Doutreval vorbi puțin. Avea lîngă tacîmul lui o grămadă de scrisori din care recitea, cînd dintr-una, cînd din alta, cu un aer iritat. Fabienne profită pentru a ciuguli o foaie de salată, puțină omletă, strecurîndu-i bonei farfuria aproape nestinsă. Numai la desert Doutreval ieși din gîndurile lui. Avea lapte bătut cu tarhon. Unul din felurile preferate ale Fabiennei. Doutreval își puse o porție zdravănă. Cu toate sforțările ei, ea nu putu lua decît cîteva înghițituri.

— Cum îți e? făcu Doutreval, privind farfuria plină. Nu ți-ai revenit încă?

— Ba da. Mi-e bine... Puțină răbdare...

— Sa știi că ești tot palidă. Tenul galben, ochii încercănați. Nu te vei mai întoarce la clinica Epidauria, Fabienne. Gata. Te epuizezi, nu mai vreau să te duci acolo. Și într-una din zilele astea mergem să te vadă unul din confrații mei, mucțo. Probabil că ai nevoie de un tratament glandular.

— Nu, nicidecum! spuse Fabienne. Puțină oboseală, asta-i tot.

— Ce contează! De-acum te țin aici! Să te îngrijești în liniște. Crezi că spre sfîrșitul săptămînii te vei simți mai bine?

— Bineînțeles.

— Să vedem. Azi e miercuri. Simbătă, sau să zicem luna următoare, ma vei putea însoți la Paris?

— La Paris?

— Da.

— Desigur.

— Bine. În cazul ăsta îl voi suna chiar acum pe Guerran. O să stabilim pentru luna viitoare.

Fabienne se făcu îngrozitor de palidă.

— I-am cerut o întîlnire, continuă Doutreval, fără să observe tulburarea fiicei lui. Aș vrea să-i vorbesc despre Centrul meu...

Bătu cu palma în grămada de scrisori.

— O mulțime de necazuri. Aș vrea să intervină, să acționeze pe lîngă ministerul sănătății publice. Și mi-ar plăcea să mă însoțești. Dacă poți, desigur, dacă te simți bine! Ai o mare influență asupra lui, te iubește mult, îmi vorbește de „infirmiera lui" de fiecare dată cînd ne întîlnim. Prezența ta mă va ajuta.

Își luă puțină brînză cu tarhon. Continuă :

— Vom merge la ministru, vom lua dejunul la Premier cu Guerran. Și după-amiază, dacă totul merge bine, te plimb prin Paris și-ți ofer o amintire frumoasă, ce o să-ți placă... E bine ?

— E bine, șopti Fabienne.

Cu un gest mecanic își șterse fruntea cu șervetul. Doutreval o văzu.

— Nu ți-e bine ? Ești albă ! Ce e ! Te simți rău ?

— Nu prea bine...

El se ridică, neliniștit.

— Lungește-te, culcă-te pe divan.

— N-are rost... Mi-e mai bine.

Lasă șervetul din mînă, respiră, încearcă să surîdă

— Termină-ți laptele bătut, tată...

El se așeză din nou, neîncetînd să o privească, îngrijorat.

— Într-una din zilele astea o să mergem la Huot, zise. Îndată ce ne întoarcem de la Paris ! Acum nu te mai întorci la clinică. O să aranjez, o să am grijă să fiu liber de Paști, vom merge împreună să ne odihnim la Aix. Numai să fie totul o să fie în regulă.

Aruncă o privire pe corespondență, suspină. Urmă o lungă tăcere.

— Tată..., spuse Fabienne.

Absorbit, Doutreval nu o auzi

— Tată...

Doutreval înălță capul.

— Ce e, micuțo ?

— Îți neapărat ca eu...

— Ca tu...

— Ca eu să vin cu tine la Paris ?

Doutreval își scoase o țigară din cutie

— Da, spuse, aprinzîndu-și bricheta. De ce ? Te deranjează ? Te simți prea obosită ?

— Da.

— Ei bine, o să așteptăm cîteva zile. De altfel, la nevoie pot să merg singur. Te vei îngriji în lunile aici. Și de Paști, o ștergem la Aix.

Fabienne suspină. Doutreval trase un fum de țigară. Gîndul îi fugise din nou. Fabienne reluă anevoie :

— Dacă nu te superi, tată...

— Ce-i ?

— Mi-ar plăcea mai mult... Mi-ar plăcea mai mult să merg singură.

— La Aix ?

— Nu vreau să merg la Aix...

— Putem merge în altă parte... Arcachon, Juan-les-Pins...

— Aş vrea să mă duc singură...

Doutreval îşi lăsă ţigara pe farfurioară, îşi privi fiica :

— Ce te-a apucat ?

— Nimic... Nimic...

— Unde vrei să mergi ?

— Nu ştiu încă...

— Şi nu vrei să te însoţesc ?

— Îmi place mai mult... Îmi place mai mult singurătatea...

— Ah, asta era ! Cel puţin eşti sinceră !

— Te asigur, tată, zise Fabienne cu o voce aproape în lacrimi, că am nevoie să fiu absolut singură... Mi-ar face bine.

— Ai nevoie mai ales de o bună auscultaţie, de cîteva extrase glandulare. Nu mai tîrziu de mîine dimineaţă vom merge la Huot, fetiţo !

— Lasă-mă să plec măcar pentru cîtva timp, să călătoresc, să mă îndepărtez puţin...

Doutreval o privi fix, cu asprime. Ea lăsă capul în jos. Ochii i se umeziră. Doutreval se ridică, veni lîngă ea ; îi atinse umărul.

— Fabienne ! Uită-te la mine.

Ea rămase aşezată, cu faţa aplecată, plîngînd. O luă de braţ, o făcu să se ridice.

„Ce ai ? Ce se petrece ? Ce-mi ascunzi ?

— Nimic ! Nimic, tată... spuse Fabienne. Te rog, nu mă privi aşa.

— De ce plîngi ? De ce toate aceste schimbări de dispoziţie ? Visurile astea cu fuga ? De ce nu vrei să vii cu mine la Paris ? Nici la Aix ? Răspunde !

Ea nu spuse nimic.

— Ai ceva pe suflet ? O toană ? Un capriciu ? Un flirt ? Aici ? La Paris ?

Ea nu răspundea.

— Unde voiai să pleci în călătorie ?

— Oriunde...

— Singură ?
— Ţi-o jur...
— De ce ?
— Nu ştiu.
Doutreval îşi scutură fiica de braţ.
— Ai să-mi răspunzi ! Sînt tatăl tău ! Pe cine ai văzut, în tot timpul ăsta ?
— Pe nimeni...
— Regnoult... Este plecat... Nu e el, nu-i aşa ? Nu pe el îl regreţi ? Pe cine vedeai la Paris ? Pe cine ai îngrijit ? Cui i-ai telefonat în tot timpul ăsta ? Să vedem, prietenei tale de la colegiu, am auzit. Lui Ludovic. Lui Guerran de două ori...
— Nu e nimic, tată ! strigă Fabienne. Nu e nimic !
— E ceva ! Şi ai să-mi spui tot. Nu îţi se năzar astfel de poveşti degeaba. Ai o aventură ? Nu ? Da ? Asta e ? Da ? Asta e ? Răspunde !
Fabienne aplecă fruntea, încuviinţă.
— Asta-i, făcu Doutreval. Ştiam eu. Ştiam !... Şi de ce nu mi-ai spus ? Nu puteai să te logodeşti liniştită, ca toată lumea ? Să încheie o căsătorie tihnită ? Ce nevoie ai... ? Există vreun obstacol ? Banii ? Situaţia ? O boală ? Despre ce e vorba ? Nu e Regnoult ? Cine e ? De ce nu vrei să-mi spui cine e ? De ce nu se căsătoreşte cu tine ? Nu vrea ? Sau tu nu vrei ? Mai întîi, cine este ? Ai de gînd să-mi răspunzi, pînă la urmă ? Presupun totuşi că nu este un bărbat căsătorit ?
Ea plîngea, aşezată, cu capul între mîini. Nu spunea nimic. Tăcerea ei îl înspăimîntă pe tată. I se făcu teamă :
Fabienne ! Nu este totuşi un bărbat căsătorit ?
Ea nu răspundea. El înţelese că a ghicit exact. Rămase o clipă mut, ca ameţit de lovituri. Spuse din nou, încetişor.
— Hai, spune-mi-l. Poţi s-o faci. Cine este ?
Ea şopti.
— Olivier Guerran...
El se aştepta la un şoc, dar nu la această prăbuşire. Gîngăvi :
— Guerran... Guerran... Guerran... Ah ! Dumnezeii... dumnezeii... Mică t...
Era prea groaznic, prea înspăimîntător. Spera să se mai poată linişti încă. Nu era, fără îndoială, nimic, nimic decît o himeră de fată tînără.

— De mult ai început să te gîndeşti la el ?

Ea spuse foarte încet :

— Da.

— Două luni ? Trei luni ? Mai mult ?

— Mai mult !

— Cît ?

— Un an şi jumătate...

El tresări.

— Un an şi jumătate ! Înseamnă că a fost ceva serios ?

Ea tăcu.

— Pînă unde-aţi ajuns ?

Ea se bîlbîi.

— Pînă unde ?

— Da ! Departe ?

— Departe...

— Foarte departe ? Ah ! Mii de draci ! Ţi se face păr numai cînd trebuie să te gîndeşti la asta ! Să pui astfel de întrebări fiicei tale ! Răspunde ! Ştii ce vreau să spun... Aţi ajuns la... ?

Ea încuviinţă plîngînd, cu capul prins între mîini.

— Nenorocito ! spuse el încet. Nenorocito !

Nu suferise atît nici măcar la moartea Mariettei. Ideea că un bărbat o avusese pe fiica lui, că lucrul se întîmplase, că nu exista leac pentru asta, că nu mai avea nimic de făcut împotriva acestei pîngăriri totale, îl chinuia ca un fier roşu. Strînse pumnii. Înţelegea acum răzbunarea. O privea pe Fabienne, cum stătea aşa, aplecată pe divan, deprimată, scuturată de suspine, şi o urî să fi murit în clipa aceea, n-ar fi vărsat o lacrimă pentru ea. S-o lovească, s-o bată, s-o omoare, i-ar fi adus o uşurare fizică. Se linişti, făcu cîţiva paşi, îşi recăpătă aproximativ stăpînirea de sine.

— Atunci, spuse el, trebuie să terminăm. Ai fost amanta lui. Amanta lui ! Fiica lui Doutreval ! Fie. Şi acum ? Ce ai de gînd să faci ? Ce aveţi de gînd să faceţi, amîndoi ?"

Zdrobită, ea înălţă din umeri.

— Nu de asta e vorba ! strigă el furios. Nu e vorba să faci pe mironosiţa şi să te sinucizi ! Trebuie să faci ceva. Care sînt intenţiile tale ? Dar ale lui ? O să divorţeze ? Te ia în căsătorie ?

— Voia... şopti ea.

— Să divorţeze ?

— Da.

— Atunci ?

— N-am vrut eu...

— N-ai vrut tu ? De ce ? Ce visai ? Vorbește, pentru numele lui Dumnezeu !

— M-am despărțit de el !

Cu mîna ridicată, gata s-o lovească, el rămase nemișcat, cu gestul oprit în aer.

— Te-ai despărțit ?

— Da.

— Atunci... Atunci... s-a terminat ?

— Totul s-a terminat..

Asta îl dezarmă, îl descumpăni. Nu mai înțelegea. Reluă la întîmplare :

— Ce voiai să faci ?

— Nimic...

— Cum nimic ! Asta nu-i un răspuns. De ce te-ai despărțit ? De ce ai refuzat divorțul ? De ce nu mi-ai vorbit despre asta ? De ce voiai să fii singură, să pleci fără mine. Ai ? Ai ?

— Așa...

— Unde voiai să pleci singură ? Și mai întîi, chiar singură ? Nu-i nevoie să mai ridici din umeri. Mi-ai ascuns și așa destule... Îți cer să-mi răspunzi !

— Nu știu !

— Îți cer un răspuns !

— Aveam... aveam nevoie să fiu singură.

— De ce ? Vino aici !

O apucă de încheietura mîinii, o sili să se ridice.

— Privește-mă ! Privește-mă, îți zic !

O trase spre fereastră, o apucă de bărbie, îi ridică cu brutalitate fața, în plină lumină.

— Ți-e teamă ? Ți-e teamă să mă privești ? Arăți chiar foarte rău ! Tulburările astea, amețelile... Ieri seară, chiar ai vomat. Nu te mai ascunde atît !

Ea se zbătea voia să se îndepărteze. El o ținea de încheietura mîinii, gata să-i frîngă osul.

„Vino să-ți vezi fața ! Tenul ăsta răvășit, petele astea ! Ochii... Ei ? Am ghicit, da ? Asta e ? Asta e ?

Ea își ascunse fața după brațul liber.

— Ah ! șopti el.

O împinse cu putere, ea căzu lîngă divan, se ridică cu greu. Arăta jalnic, dar lui nu-i era milă, simțea că nu va

rezista dorinței de a se năpusti asupra ei și de-a o bate ! Îi arătă pumnul !

— Tîrîtură ! Tîrîtură ! Mică tîrîtură ! Șterge-o ! Nu vreau să te mai văd pe-aici. Te vei duce la familia Droux. Vei aștepta acolo. Îți interzic să-mi scrii. Îți interzic să te miști de-acolo. Vei aștepta. Pleacă imediat ! Imediat ! Ridică-te ! Pleacă !

Ea se ridică, trecu prin fața lui, încet, potrivindu-și în jurul capului, cu amîndouă mîinile, cozile lungi, negre, cu părul desfăcut. Se îndreptă spre ușă. El o privea plecînd și o ura cum nu urîse niciodată pe nimeni. Ar fi dat orice s-o poată lovi.

În camera sa, singur, liber, Jean Doutreval se descătușa, se abandona furiei sale. Niciodată orgoliul nu-i suferise atîta. Ideea că Guerran abuzase de fiica lui, că a cunoscut-o, a avut-o, a deflorat-o, pîngărit-o în carnea ei, pe ea, pe Fabienne, fiica lui, chiar fiica lui, îl ardea pe Doutreval ca un foc. Ea acceptase asta. Consimțise s-o facă ! Era însărcinată ! Nu mai era nimic de făcut, nu se mai putea rezolva nimic. Orice ar fi făcut, ea avea să aibă un copil cu Guerran. Dacă în clipa aceea ar fi venit cineva să-i spună lui Doutreval : „Fiica ta a murit", nici n-ar fi suferit prea mult.

„Dragoste paternă ! se gîndea. Afecțiune paternă ! Ce desconsiderare, ce glumă, cultul ăsta, rivna asta, adorația pe care o închinăm unor ființe triste din carne și oase fragile, supuse greșelii, egoiste, josnice și slabe ca toate celelalte... Ieri încă, aș fi murit dacă murea Fabienne. Și ia uite cum este ea. Dacă ar fi fost fiica altuia și acela ar fi pierdut-o, aș fi zis : „Nu pierde mare lucru..." Numai cînd e vorba de ai noștri avem impresia aceasta de pierdere ireparabilă... Imbecili ! Orbi ! Adoratori stupizi ai unor idoli jalnici !"

Și Guerran ? Unde era ? Ce făcea ? Ce gîndea ? Cum se va sfîrși povestea, pentru el ? Ce avea de gînd ? Nimic, fără îndoială. Nimic ! Seduci o fată curată, o pîngărești, îi sfărîmi viața, îi smulgi inima tatălui ei, și nu se întîmplă nimic... Un proces... Doutreval rîse cu sarcasm. Un proces, un proces neplăcut, potrivit legilor și interminabil, cu respectarea tuturor formalităților, pentru a-și satisface ura arzătoare, această patimă a răzbunării. Doutreval fu cuprins de o nevoie bruscă și irezistibilă de a se găsi

față în față cu Guerran. Ieși din cameră, se răzgîndi, intră din nou, se duse să-și ia din sertarul noptierei micul revolver automat cu pat de sidef, cu care făcuse tot războiul. N-avea de gînd să se servească de el. Oricum, un glonte de revolver, ce satisfacție derizorie, în momentul cînd ai vrea să simți între mîini înăbușindu-se viața într-un gîtlej pe care-l sugrumi. Dar fără să și-o mărturisească, era conștient că cearta lor putea ajunge pînă Dumnezeu știe unde, pînă la urmări imprevizibile. Într-o luptă ar fi fost handicapat de genunchiul lui sfărîmat. Armă pistolul, slăbi siguranța, strecură arma în buzunarul pantalonului. În cazul unei lupte corp. la corp, nu-l lua cu ușurință din buzunarul ăsta. Scoase pistolul și-l vîrî în haină. În astfel de momente, te gîndești la tot felul de lucruri.

Ajunse în fața ușii lui Guerran. Parcursese drumul ca un automat, fără să zărească nimic din lumea exterioară. Pătrunse în biroul avocatului. Un secretar veni spre el.

— Maestrul Guerran, ceru Doutreval, cu voce înăbușită.

Inima-i bătea să-i spargă pieptul.

— Maestrul Guerran a plecat chiar acum la Paris, domnule Doutreval, explică Legourdan, secretarul. Cred chiar că așteaptă să-l vizitați acolo, zilele astea... Să-l anunț ?

— Da... Nu... O să văd. E-n regulă. Mulțumesc...

Ieși. Rătăcind prin Angers, își amintea că Jeanne Chavot, pe vremea cînd mai era încă prietena lui, spusese cîte ceva vag, aluzii la Guerran, la Fabienne. Știa, cu siguranță că știa ceva ! Rușinea și furia îl orbeau pe Doutreval.

Se întoarse acasă... O găsi în vestibul pe Léonie, femeia de serviciu.

— Domnul este suferind ?

— Unde este domnișoara ?

— Domnișoara a plecat la Aix, domnule. M-a însărcinat să vă spun că vă așteaptă acolo...

— Ah ! Da... Da... O să-mi pregătiți o valiză, în seara asta, Léonie. Plec la Paris mîine dimineață. Luați rufărie din camera de lenjuri, eu mă culc, mă doare capul, nu intrați în camera mea.

Intră în cameră, se aruncă pe pat. Ore întregi își frămîntă creierii, pînă simți că înnebunește.

La ora unu dimineața, bolnav de oboseală nervoasă, Doutreval coboră în laborator să caute gardenal. Înghiți treizeci de centigrame. Se gîndi la Geraudin.

Se trezi tîrziu, ziua-n amiaza mare, cu stomacul îngreţoşat, bolnav. Se ridică. O ameţeală îl sili să se culce iarăşi. O sună pe Léonie.

— Domnul nu mai pleacă ?

— Nu. Sînt bolnav. Spuneţi-i lui Lherbier să vină.

La ora zece sosi Lherbier, noul asistent al lui Doutreval. Aducea corespondenţa, ştirile. Doutreval îl primi stînd în pat şi-l concedie numaidecît. Deloc inteligent, prea linguşitor. Şi Regnoult era, dar mai subtil, mai fin... Astea se simteau mai puţin la el. De ce plecase Regnoult ? Nu cumva ştia şi el ceva ? Şi cîţi alţii ? Un val de căldură, o sudoare de ruşine şi furie îi năpădi fruntea lui Doutreval.

În corespondenţă, nimic bun. Un articol despre convulsioterapie, dar semnat cu numele unui prieten. Articol amical, de complezenţă. Un altul într-o mică revistă. Acesta îl costase trei mii de franci pe Doutreval. Alături de acestea două, alte patru, cinci, alarmante. Şi scrisori, solicitări de lămuriri, aluzii la povestea aceea necurată din Maroc.

Doutreval regăsi cu brutalitate principala lui grijă, ameninţarea asupra operei lui. Se gîndi la Centru, la acel demers proiectat şi devenit imposibil... Încă nu se gîndise la asta. Se acoperi din nou de transpiraţie. Fără îndoială, atunci o uri cel mai mult pe Fabienne.

Se culcă din nou. La piciorul patului se împrăştiaseră scrisorile şi revistele, acopereau covorul. Întins pe pat, nemişcat, cu faţa ca de ceară, Doutreval rămînea liniştit. Dar spiritul lui nu era decît zbucium şi furie.

„Să plece ! Să dispară ! urla în el ura. Cu atît mai rău pentru ea ! Mi-a sfărîmat întreaga viaţă ! Mi-a compromis opera ! Opera ! Terminată ! Nu mai am fiică, asta-i tot. Nu mai am copil. Să rămînă acolo unde e. O operă cere victime. Ea va fi una dintre ele."

În sălbăticia acestui sacrificiu, în cruzimea lui găsea ceva asemănător măreţiei antice.

„Să se descurce ! Va avea bani, un adăpost, îi va găsi prieteni, familia Droux... Nu e singură. N-are a se plînge. Ea a vrut-o !"

El va rămîne singur aici, va lupta. Opera mai poate fi încă salvată. Fără scandal. Puteam să nu fi ştiut nimic, şi totul mai putea fi încă îndreptat...

Petrecu ore întregi în acest zbucium al spiritului, culcat pe pat, nemişcat.

Pe la ora unsprezece, Léonie, femeia de serviciu, plecă la cumpărături. Coborî încovoiat, sprijinindu-se în baston, cu epigastrul dureros, cu capul gol de gînduri. Casa pustie era întunecată, răsunătoare şi plină de praf. Observă dintr-o dată cît de posomorită şi prost întreţinută era casa de cînd murise Mariette. Léonie se întorsese, lui i se făcu ruşine să umble aşa fără rost, ca un bătrîn neglijat, şi urcă din nou să se culce.

— Domnul va lua prînzul ? întrebă Léonie.

— Nu. Fă-mi un ceai de tei.

Febră, oboseală, dorinţa absurdă şi obsedantă de a munci, de a-şi rezolva corespondenţa, de a răspunde la critici, şi în acelaşi timp epuizarea nervoasă care-i înceţoşa vederea. Nu bău decît puţin ceai, continuînd să întoarcă pe toate părţile aceleaşi gînduri : Centrul, Marocul, Fabienne, Guerran, articolele, Marocul... Spre prînz, vlăguit, luă din nou gardenal, care îi dărui cîteva ore de somn chinuitor. La fiecare cinci minute, chiar în momentul cînd să se cufunde în inconştienţă, îl trezea o lovitură puternică în cap, un cuvînt, o chemare ascuţită ca un strigăt : „Fabienne !"

Se trezi la ora trei după-amiaza, sfîrşit, cu gura amară. Vomită fiere. Era ziua liberă a Léoniei. Ea nu voia să-l lase singur. El o certă, îi ceru numai un ceai de tei, pe urmă îi porunci să plece. Aceasta plecă imediat după ce herbier aduse corespondenţa. Mereu numai neplăceri. Nici o veste de la Fabienne.

„Să se descurce ! gîndi Doutreval. Dacă-şi închipuie că va primi vreun rînd de la mine !"

Se simţea încă plin de ură. Cum să lupte acum, cînd ea îl doborîse ? Să meargă la minister ? Frumoasă figură ar face ! Criză de ficat. L-ar ţine vreo opt zile. Şi cu cine să meargă la minister ? prin cine să-l „pistonez" pe Guerran ?...

„Să presupunem, gîndi furios Doutreval, că totul s-ar fi întîmplat numai cu opt zile mai tîrziu, n-aş fi ştiut nimic. Se rezolva totul ! Se aranja totul !

Guerran ştie, oare, ceva ? Nu. Fabienne este la Aix, el la Paris. Şi mă aşteaptă...

Se gîndea la Guerran cu mai puţină violenţă decît în ajun şi cu două zile înainte. Îşi aminti de revolverul armat, de precauţiile stranii de atunci, de arma vîrîtă în haină, la îndemînă. Totul îi păru îndepărtat, înceţoşat ca într-o beţie. Furia acţionase asupra lui ca un alcool, în seara aceea.

Unde ajunsese Guerran ?

Cunoştea starea Fabiennei, ea i-o spusese. Avuseseră explicaţie. El îi oferise divorţul.

„Ea are dreptul la asta ! Aş fi în drept să le-o cer !"

Oare asta era soluţia ? Posibila salvare ? Se gîndi la ea îndelung, apoi abandonă ideea. Ar ieşi oricum un scandal. Se cunoştea sprijinul pe care Guerran i-l dădea lui Doutreval... Se va spune : „Doutreval şi-a vîndut fata !"

Doutreval se răsuci în aşternut.

„Pui de lele !"

Un scandal, totuşi, se domoleşte, se înăbuşă, se uită. Totul trece... Şi situaţia ar fi salvată.

„Ea nu vrea, a refuzat acest divorţ. Dar ea nu mai are nimic de zis ! Da, dar eu ! se gîndea Doutreval. Eu ce atitudine să adopt ? Ce rol ? Ce situaţie ? Nu pot accepta una ca asta ! De fapt, ce vrea ea ? Evident, voia să nu-mi mărturisească nimic. Să păstreze tăcerea. Şi pe urmă, ce ? Să scape de copil ? Să-l ascundă ? Să-l dea la o doică ? Sau... sau, să scape de el, poate. Ea ! Fabienne ! Numai de asta n-o credeai în stare... O văd tot o «fetiţă cuminte». Biet idiot ! Le-a aranjat pe toate. Eu n-aş fi ştiut nimic. Nimic. Şi cînd te gîndeşti că se putea... că omul fericit care eram acum două zile ar fi putut continua să existe..."

Îşi aduse aminte de cît de puţin depinsese ca el să nu fi ştiut nimic. O călătorie, o absenţă, pur şi simplu o conversaţie orientată altfel, şi gata. Fabienne i-ar fi scăpat, se îndepărta, inventa o poveste oarecare. Degeaba respingea ideea, nu se putea împiedica să regrete că fusese aşa pătrunzător, aşa clarvăzător, că dăduse în vileag tulburarea fiicei lui, că înaintase atît de repede şi atît de departe în prezicere. De ce n-a fost puţin mai orb ! Totul ar fi fost atît de simplu !

Se ridică să se ducă să verse fiere. Gardenalul ăsta... Îşi luă pulsul. Febră, cel puţin 39.

„Totuşi, dacă n-aş fi ghicit nimic, salvam totul ! Nu mă gîndeam la nimic, mă duceam să-l văd pe Guerran, lucrurile se aranjau..."

Îşi puse halatul cu brandenburguri, încercă să scrie o scrisoare, să recitească un articol. Imposibil ! I se învîrtea capul. Se sperie, se închipui bolnav, ţintuit la pat, inactiv, în plină prăbuşire... Şi din nou îl năpădi părerea de rău laşă şi furioasă : regretul după ceea ce ar fi putut fi, dacă n-ar fi fost atît de clarvăzător, atît de iute în a dezvălui răul. Se gîndi la şiretlicuri grosolane, o scrisoare antedatată, ceva care să-l silească pe Guerran să acţioneze fără ca el să trebuiască să-l revadă. Pe urmă îi veni un alt gînd, o altă ispită : „Să-i scriu lui Guerran..."

Guerran nu ştia nimic. În ochii lui, Doutreval era încă total neştiutor. De ce să nu simuleze ignoranţa ? Pentru că Guerran îl aştepta, îi spusese secretarului :

— Cred că o să mă întîlnesc cu Doutreval la Paris.

Să se ducă acolo ? Nu. Imposibil. Dar să scrie, să ceară o intervenţie... să facă pe neştiutorul...

Şi pe urmă ?

— Pe urmă ? Nimic. Dimpotrivă, totul devenea foarte simplu. Spiritul înfierbîntat al lui Doutreval gîndea peste măsură de repede. Fabienne ar face ce intenţiona să facă. El nu i-ar mai vorbi. Ce uşurare ! Desigur, copilul, această grea povară, această pată ruşinoasă pentru ea... Dar copilul putea să nici nu vină... S-a gîndit probabil la asta... De fapt, ăsta trebuie să fi fost gîndul, ideea ei. Să-i ofere un prilej, se putea, era uşor. Să-i facă indirect cunoştinţă, fără ca el să apară, cu un medic îngăduitor... Ea n-ar şti niciodată că ar veni din partea tatălui ei. N-ar avea de ce să roşească unul în faţa celuilalt. De altfel, ar continua să se afle ea la Paris, el aici. Totul devenea atît de uşor ! S-ar vedea cîte puţin, ar tăcea unul în faţa celuilalt. Şi Centrul ar fi salvat, opera ar trăi...

— Ah ! Voi toţi ! zise cu glas tare Doutreval. Voi toţi, care credeţi că mă veţi înfrînge !

Sorbi din ceaiul de tei, îl vărsă cu greaţă, se simţi totuşi mai bine, mai puţin febril. Îşi înfăşură deasupra halatului un şal gros, coborî. Casa goală era mută. Nu era nimeni. Ieşi în grădina devastată încă de iarnă. Salcîmul, tăiat altădată în formă de sferă, devenise sălbatic şi înţepa cerul alburiu cu vîrfuri lungi, ţepoase. Lamele verzi ale primilor irişi ieşeau din pămîntul bătătorit în

care putrezeau frunze moarte. Altădată, toate astea erau aşa de curate ! De cînd Mariette nu mai era, Léonie arunca de-a lungul zidului cojile şi cenuşa. El n-avea timp să se gîndească la toate astea. Opera lui...

Se aşeză pe banca de lîngă fereastra laboratorului îi era cam frig. Se simţea bine acolo. Din casă se auzi soneria telefonului. Nu se mişcă. Prea obosit. Îşi vor da seama de sfîrşeala lui. În viaţă nu trebuie să ai niciodată aerul unui învins.

Se ridică făcu cîţiva paşi. Se simţea bătrîn. Cît de mare şi goală era casa ! Observă la etajul al doilea perdelele prăfuite şi rupte. Casă de bătrîn singuratic. Se duce să urineze pe coteţ. Observă că urina îi era roşie Şi se gîndi în acelaşi timp că singurătatea îl îndobitoceşte pe om. Trăind singur, capeţi gesturi de murdărie egoistă Se duse din nou să se aşeze pe bancă, scuipă fiere.

Un foşnet de-a lungul zidului. Se întoarse. O vietate se apropia pe sub iasomia de grădină, încă dezgolită, strivind într-un zgomot uşor frunzele uscate ale viţei sălbatice. Doutreval îl recunoscu pe Titi, cocoşul Mariettei. Acum era foarte bătrîn, rivalii lui îl băteau. Aşa că Léonie îl scosese din coteţ, îl lăsase liber prin grădină, Cocoşul ducea o viaţă singuratică şi melancolică. Titi se apropie de Jean Doutreval, îl fixă cu ochiul lui rotund, asemănător unui bumb de sticlă strălucitor, montat în carnea roşie, şi cotcodăci. Dintr-o bătaie de aripă, într-o săritură încă uşoară, fu pe genunchiul lui Doutreval.

În buzunarul halatului erau firimituri de biscuit Doutreval i le întinse păsării, o mîngîie şi se simţi mai puţin singur.

Îşi aminti de Mariette, de vremea în care ea însufleţea totul, cînd cîinii lătrau, alergau după pisici, cînd iepurii, găinile şi porumbeii umpleau totul de viaţă, se grăbeau s-o urmeze pe stăpînă, cînd Titi, văzînd-o venind, se cocoţa în vîrful coteţului ca s-o întîmpine cu cîntece triumfătoare. Îşi aminti cîtă lumină era atunci în casă şi în grădină. Resimţi din plin toată veselia, bucuria viaţa care se retrăseseră treptat din locuinţă. Se simti singur şi uscat ca un arbore mort. Deveni conştient de înspăimîntătoarea lui singurătate de om bătrîn, ajuns să hrănească un cocoş nefericit, să se emotioneze de ataşamentul unei vietăţi necuvîntătoare. Îşi evalua nimic-

mea. Încetișor, mai mîngîindu-l o dată, îl lăsă jos pe Fiti, își prinse capul cu amîndouă mîinile și plînse.

S-ar fi zis că ochii i se deschideau, că brusc vedea totul mai limpede. Toate veneau de la el, erau din vina lui! Singurătatea aceasta era opera lui. Orgoliul îl făcuse să-l piardă pe Michel. Pe urmă pe Mariette. Și acum era rîndul Fabiennei...

Zări dintr-o dată abisul. Și refuză să creadă că putuse să-l accepte. Își dădea seama, cu claritoate, de ce era gata să facă: să-și jertfească ultimul copil pentru orgoliul lui, să sacrifice ultima șansă de fericire care le rămînea pentru a încerca să salveze o operă care, o vedea acum cu luciditate, nu mai era decît o minciună. Smulse cu brutalitate vălul, își despuie gîndul de toată pleava adunată de trufia lui, își mărturisi fără ocol că în fond își propunea s-o facă pe fiica sa să avorteze, să ceară pentru Centru sprijinul fostului amant al Fabiennei, s-o îndepărteze pe ea, s-o piardă, s-o sacrifice. Și acest adevăr gol și hidos îl înfricoșă. Simți că asta nu se putea, că n-avea să meargă pînă acolo. Simți dintr-o dată în el irezistibilă, o pornire de dragoste pentru Fabienne. O revăzu trecînd prin fața lui, sfîrșită, zdrobită, cu cozile desfăcute, plăpîndă... O văzu la Aix, singură și disperată, năpădită de teamă, însărcinată... Gîtul i se strînse, simți deodată o milă imensă, o dorință nebună de a fi lîngă ea, de a o săruta, de a-i cere iertare, de a o mîngîia.

Se terminase, nu va merge mai departe, ajunsese la limită, Doutreval. Patima egoistă nu-l va tîrî mai departe.

„Nu există nimic! îi striga rațiunea înfuriată. Nu există nimic, nu crezi în nimic, nu exiști decît tu, tu singur! Nimic nu contează pe pămînt decît să-ți satisfaci voința cu putere, singura ta grijă! Știi prea bine că în afara ta și după tine nu e decît neantul!"

Dar puteau să urle amorul lui propriu și voința sa de nihilism, Doutreval nu va merge mai departe. Nu era în stare de așa ceva. Ceva din el refuza să o facă. Ceda, capitula în fața afecțiunii umane, nevoii de a iubi, milei, unui instinct mai puternic decît el, care-i domina rațiunea. Nu se putea împăca cu ultimul sacrificiu, final și sălbatic impus fiicei lui. Eșuarea întregii sale vieți, a tuturor principiilor, a tuturor declarațiilor lui... Distrugerea întregii lui opere, nimicirea tuturor jertfelor la care consimțise pînă atunci. Fie! Cu atît mai rău! Venise

ceasul în care orgoliul, eul, îi cerea, după toate cele, jertfirea ultimului său copil. Era prea mult. Doutreval spunea nu. Prea împovărătoare, prea odioasă, tirania Eului...

Este pedeapsa pentru că ai stins în cer luminile speranței, pentru că ai smuls Crucificatului sceptrul, cununa și trestia sa... Deasupra lunii rămasă astfel fără călăuză și fără credință, în locul divinității alungate, iată că s-a instalat și domnește Eul, divinitate nouă, în alt fel crudă și tiranică, monstruoasă pînă la a stîrni groaza. Dumnezeu nu mai este, spune omul. Deci, există Eul, egoismul. Și iată că Eul se împodobește cu toate vechile atribute ale lui Dumnezeu și se arată infinit mai feroce decît cel mai sălbatic dintre Dumnezei. Doutreval se gîndea la faza lui Nietzsche : „M-am deghizat în Dumnezeu. Este mai comod !"

Chiar așa ! Și acest eu deghizat în Dumnezeu, îmbrăcat în cămașa și în rămășițele Dumnezeului renegat, iată-l că cere, comandă, tiranizează și martirizează cum n-a făcut-o niciodată nici un Dumnezeu. Nu mai este decît Eul. Vei sacrifica deci totul Eului. Umanitate, patrie, prietenii, familie, copii, milă, dragoste, nu există sacrificiu pe care să nu ți-l ceară într-o zi noul stăpîn. Pînă în ceasul în care nu vei mai putea, pînă în momentul în care nu vei mai fi în stare să mergi mai departe, să te achiți de monstruosul cult, să mergi pînă la capătul nemiloaselor lui pretenții, să-ți calci în picioare inima în numele egoismului, cînd vei mărturisi : „Îmi ceri prea mult !"

În ceasul despărțirii lor, Doutreval nu înțelesese strigătul fiului său : „Îmi ceri prea mult..." Îl înțelegea astăzi, cu păreri de rău și disperare.

Îl copleșise pe Michel cu disprețul lui.

Îl numise slab, laș. Îi sacrificase pe Michel, pe Mariette... Mersese pînă la capătul acestui stoicism crud. Iată că astăzi i se cerea să o sacrifice pe Fabienne. Și el, cel tare, ezita, dădea înapoi. Întrevedea dintr-o dată neomenia sălbatică a noului idol. Înțelegea că nu va putea să-l satisfacă pînă la capăt. Își dădea seama, pentru prima oară, de acest lucru uimitor, mîngîietor, că prea puțini oameni au putut trăi într-un ateism total, au putut merge pînă la consecințele ultime ale nihilismului...

„Îmi ceri prea mult !"

Iată că venise rîndul lui, al celui nemilos, să se plece, să se supună afecţiunii şi milei...

Nietzsche... Calul de la birjă... Sărutul depus pe capul bătut şi dureros, pe o stradă din Torino, în ajunul nebuniei... Fără îndoială, gestul însemna acelaşi lucru. Acum Doutreval îl înţelegea. Pesemne că în momentul în care se arunca de gîtul animalului chinuit, în Nietzsche era altceva decît simpla oroare în faţa îngrozitoarei drame a materiei devenită aptă de suferinţă. Da, altceva : o revoltă, un refuz... Acelaşi strigăt, în adîncul sufletului unui geniu pe jumătate nebun, ca la Michel, ca la Doutreval :

„Îmi ceri prea mult !"

Acelaşi refuz de a merge pînă la capătul cruzimii logice. Acelaşi gest al unui om care, ca şi Doutreval, zeificase egoismul şi care, speriat în faţa abisului de neomenie pe care şi l-a deschis, dă şi el înapoi, se lasă pradă unei mile absurde, milei de neînţeles care, în ultimul minut, chiar în pragul nebuniei, îl salvează pentru Eternitate.

Un bărbat încovoiat, foarte obosit, lăsîndu-se greu pe baston, tîrîndu-şi piciorul rupt, se îndepărta cu paşi mici, urmat de un cocoş bătrîn cu penele atîrnîndu-i, de-a lungul aleilor grădinii triste şi dezgolite, şi îşi retrăia trecutul. Revedea toate jertfele aduse idolului, unicei şi monstruoasei iubiri de sine, şi cum întreaga lui viaţă nu fusese decît un eşec vrednic de milă. În fond, nu trăise decît pentru el. Pe copii îi iubise pentru el. Nu-i crescuse decît pentru a-i asocia operei lui, pentru a-i vedea trăind şi gravitînd în jurul lui. Fericirea lor o voia dependentă de a lui. Lui Michel îi impusese concepţia sa nihilistă despre lume ; îl voise mai puternic decît fusese el. Şi cînd Michel cedase, cînd riscase să-i impună o înjosire, îl respinsese, fără să-şi dea seama ce cerea de la fiul său, fără să-şi dea stama că el însuşi, tatăl, avea să cedeze la fel într-o zi în faţa neomeniei filozofiei sale. Opera lui o voise pentru el. Dorinţa de a-i salva pe oameni. Da, bineînţeles. Dar mai ales visul de glorie, satisfacerea ambiţiei, orgoliului. Germenele acţiunii sale a fost în fond impur. Şi toată acţiunea a fost coruptă din cauza asta. Din orgoliu refuzase să înveţe din lucrările anumitor concurenţi, îi îndepărtase pe aceia dintre elevii săi, dintre asistenţii săi, a căror inteligenţă şi iniţiativă riscau să-l stînjenească, îşi coborîse mediul pînă la nivelul la care

er. sigur că-l va domina. Pentru a-şi satisface orgoliul, îl exploatase pe Regnoult şi stilul lui elegant, arta lui de a prezenta un subiect : pe Groix şi rîvna lui la muncă, imaginaţia lui, capacitatea lui de invenţie. Groix şi cicatricea lui... Lovitura de clondir în obraz, încasată pentru a-l salva pe Doutreval... Şi cine avusese ideea curarei, cine pusese totul la punct ? Groix. Şi în ultimul minut Doutreval îl îndepărtase, semnase singur comunicarea făcută la Academia de Medicină. Un furt, la urma urmelor. Orgoliul înăbuşise conştiinţa, simţul moral, omenia. Fuseseră ceasuri cînd, intuitiv, Doutreval simţise pe deplin că greşeşte... În faţa spectacolului crizelor dezlănţuite de convulsivant, în faţa nefericiţilor nebuni tetanizaţi frîngîndu-şi membrele în timpul spasmelor, Doutreval, cuprins de groază, ezitase uneori, presimţise că merge prea departe, că există limite în dreptul de a experimenta pe om. Trecuse mereu peste ele, înăbuşise strigătul conştiinţei sale. De ce ? Pentru că în fond voia altceva decît să-i salveze pe oameni. Voia numai satisfacţia lui, apoteoza eului său. Îşi amintea filmul, propria lui imagine în timp ce trata un nebun, tocmai după un meci de box şi înaintea unui nou dans negru. Încercase o groaznică senzaţie de greaţă, de dezgust. De ce ? Pentru că de fapt, fără să vrea să şi-o mărturisească, simţise din plin că în acest cabotinism, în această prezentare a unui nebun în plină convulsie de epilepsie artificială, se afla o profanare nelegiuită a mizeriei umane, pusă în slujba orgoliului. Reclame, articole cerşite unor prieteni, articole plătite unor directori de reviste strîmtorate... Şi o uşurare josnică şi secretă cînd Groix, martorul prea lucid, plecase... Prea lucid ! Judecase opera. Şi mai ales îl judecase pe Doutreval, la Amsterdam, în seara în care „patronul" ezitase, pentru operaţia Mariettei, între Heubel şi Géraudin. Groix văzuse limpede în sufletul profesorului său. Şi o „redeschisese" pe moartă. Văzuse adevărul. Ştia. Din ora cumplită în care, pe jumătate adormit, la căpătîiul patului funebru al Mariettei, Doutreval îl auzise pe Cassaing spunîndu-i lui Fleurioux : „Am redeschis-o şi Groix mi-a arătat isprava"... — din acel ceas Doutreval nu s-a mai simţit niciodată în largul său în faţa asistentului.

„Pentru ce l-am ales pe Géraudin ? se gîndea Doutreval. Ştiam în fond că îmbătrîneşte, că avusese acci-

dente în clinica lui... Dar aveam nevoie de Géraudin, m-am mințit singur, voiam să mă liniștesc, să nu văd. Am sacrificat-o pe Mariette.

Și am sacrificat-o din nou la un an după moartea ei, cînd m-am dus să-l revăd pe Géraudin, să-i cer sprijinul pentru Centrul meu. O știam. Am simțit-o. Și el. Și totuși, dacă nu s-ar fi întîmplat acum nenorocirea Fabiennei, uitam totul, nu-mi mai aminteam nimic, nici măcar nu m-aș fi gîndit la asta."

Memorie, inteligență, rațiune, calități înalte ale sufletului de care sîntem mîndri și care se întorc după bunul plac al orgoliului !

„Și Fabienne... Tot din vina mea este lovită ! Am vrut s-o asociez operei mele. Am trimis-o la Paris să se „dreseze". N-am ezitat s-o îndepărtez de mine, s-o arunc într-un mediu otrăvit. Așa se cuvenea, trebuia să-mi devină colaboratoare. Da ! Pe urmă, în ziua în care opera s-a dovedit nesigură, am lăsat-o pe Fabienne la Paris. împotriva voinței ei. Nu trebuia să-mi vadă ezitările. Nu voiam să suport în fața ei umilința de a-mi mărturisi eșecurile, greutățile. Pentru asta, de fapt, am refuzat s-o las să vină înapoi, atunci cînd fără îndoială ea șovăia, avea nevoie de mine, de cămin, cînd îmi cerea să se întoarcă la Angers... Am zis nu. Am făcut chiar mai rău. Am încurajat prietenia ei cu Guerran. Asta mă flata, putea să-mi fie de folos... Toate astea se aflau în adîncul meu.

Și acum ea a căzut. Și ce mai îndrăzneam încă să visez ? Ce tentație mai era încă în mine ? Să nu spun nimic... Să-mi vînd fiica, în numele operei de apărat, al oribilului orgoliu de salvat... Dar să continui să numești asta eroism, măreție...

Singur, în picioare, sprijinit de un arbore bătrîn, în amurg, Doutreval revedea pentru prima oară viața lui și se judeca.

„Un geniu ! Un mare om ! Un savant ! O glorie ! Da. Așa-i ! Poate fi așa ! Vid, îngîmfare, minciună, josnicii, furturi, crime ! Și fără măcar să-ți dai seama ! Fără știrea noastră ! Orgoliul ! Ah, orgoliul !

Îl durea stomacul. Regurgită fiere. Gura i se umplu de fiere, un val amar pe care-l scuipă cu furie, cu un rînjet scîrbit — ca și cum și-ar fi scuipat dezgustul de sine însuși.

Capitolul al cincilea

DE PATRU ZILE. Fabienne se afla la Aix, la Vila *Graziella*, pe malul Sierroz-ului. Nu le spusese nimic vechilor ei prieteni, familia Droux. Doamnei Droux, care se speriase de fața ei tristă, i-a vorbit numai de o anemie contractată iarna și a cărei convalescență cerea odihnă. Totuși cei doi Droux erau îngrijorați. Fabienne nu mai rîdea, nu mai istorisea povești, nu mai mergea ca altădată de la cușca iepurilor pînă la livadă...

Duminică după-amiază, pe la ora două Fabienne, se duse, ca și în celelalte zile, pe drumul spre Aix, în întîmpinarea factorului poștal. Nu avea nimic pentru ea. Se întoarse, și după ce îi anunță pe Droux-i, o apucă pe drumul care urcă spre sătucul Saint-Innocent, dominînd lacul. La doi kilometri dincolo de Brison era o mică fabrică unde se prelucra părul de iepure, în lîna „Angora". Voia să cumpere de la patroană cîteva gheme. Tricotînd, orele i se păreau mai scurte.

Pentru că mergea foarte încet, se făcuse tîrziu cînd se întoarse spre Brison și Saint-Innocent cu pachetul de lînă de iepure. O luă din nou pe lungul drum șerpuit care se cațără, o ia în jos, urcă și coboară iarăși spre Aix, printre vii și cîmpuri catifelate abia de primele mlădițe de ovăz și grîu. Un soare palid cobora dincolo de Dinte-le Pisicii. În depărtare munții rămîneau încă acoperiți de zăpadă. Pe lacul nemișcat nu era nici măcar o barcă, nici o pasăre. Imensitatea apei liniștite, îndoliată în seara care se lăsa, avea o stranie melancolie gravă.

Înainte de a ajunge la un grup de vile bogate etajate pe colina dintre Saint-Innocent și Sierroz, Fabienne părăsi drumul, coti la stînga pentru a o lua pe scurtătură, pe niște poteci singuratice care-i plăceau mai mult. O luă pe un drum mărginit de tufe dese de muri, între pajiști plantate cu plopi. Se așezase o clipă pe trunchiul unui plop prăvălit toamna trecută și tocmai pornea din nou spre casă, cînd, în depărtare la un cot al potecii, văzu pe cineva venind în întîmpinarea ei. O siluetă înaltă, un bărbat avînd pe cap o pălărie de fetru verde, îmbrăcat într-un impermeabil lung și care, mergînd, se sprijinea pe un baston gros. Îl recunoscu pe tatăl ei.

Nu îndrăznea să ridice ochii. Nu îndrăznea să se oprească. Parcă o mînă îi strîngea inima. Continua să înainteze, cu privirea înceţoşată, cu respiraţia oprită, gata să leşine. Merse astfel pînă cînd ajunse la cîţiva paşi de el. Atunci înălţă capul şi-l privi.

El îi făcea o impresie ciudată. Abia îl recunoştea. Era schimbat. Nu mai era acelaşi om. Mai bătrîn, mai obosit, parcă uzat. Nu mai regăsea pe trăsăturile lui efortul, tensiunea continuă care i le înăsprea. S-ar fi zis că se lăsa pradă oboselii, că faţa lui adevărată apărea acum pentru prima oară. Toată această impresie fu pe cît de bruscă, pe atît de pătrunzătoare. Mai ales privirea nu era cea pe care o aştepta ea. Nici ură, nici severitate ; deprimare, tristeţe... Fu extraordinar de uimită. Toate astea ei au opera ei. În patru zile. Simţea cum i se înmoaie inima.

— Bună seara, Fabienne, îi spuse.

Ea bolborosi :

— Bună seara, tată...

— Nu mă săruţi ?

Se aplecă spre ea. Îl sărută pe obraz, aproape cu teamă.

— Am sosit acum la familia Droux. Mi-au spus că ai plecat spre Brison. Ţi-am ieşit în întîmpinare. Ce plăcut e aici ! Linişte !

Porni alături de ea, o luară amîndoi pe poteca dintre plopii prăvăliţi şi tufişurile de muri.

— Te-ai restabilit puţin ?

— Da...

— Te-ai odihnit ?

— Da, tată.

— Vrei să stăm de vorbă ? Să examinăm situaţia împreună, cu toată seriozitatea ?

Ea simţi din nou că i se opreşte inima. Dar trebuia să aibă curaj. Spuse cu voce înăbuşită :

— Dacă vrei tu, tată...

El o privi dintr-o parte. O văzu cu faţa descompusă, chinuită, crispată într-un efort disperat să-şi stăpînească teama. I se făcu o milă nesfîrşită de ea. Nu ştiu cum să i-o spună, cum s-o facă să înţeleagă. Doutreval nu fusese niciodată un tandru. Simplu, îşi atîrnă pe braţul stîng bastonul solid cu mîner curbat, îşi puse mîna pe umărul fiicei lui. Mergînd, se sprijinea pe ea. Îl simţea cum o

apasă şi cum şchioapătă. Fu emoţionată, răscolită pînă la lacrimi. S-ar fi zis că-i mărturisea astfel cît e de obosit, de slab, că o făcea să înţeleagă că are nevoie de ea... Mîna tatălui pe umărul ei ! Nu mai simţise niciodată ca acum cît de mult preţuia această blîndeţe. Şi totul era acum mai uşor. Pentru ea, şi pentru el. La fel simţea şi el.

— Am reflectat, Fabienne. Am examinat bine întreaga noastră situaţie. Am privit problema sub toate aspectele. Şi iată la ce concluzie am ajuns, micuţo.

N-are rost să revenim asupra a ceea ce ştii şi tu, ca şi mine. Aventura asta este un dezastru pentru tine şi pentru mine. Erai ultimul meu copil, singurul care îmi rămînea. Cea mai mică. Mama ta a murit cînd te-ai născut tu... Asta mi te făcea si mai dragă. Îmi făcusem visuri pentru tine... Totul e la pămînt. E greu. Şi opera mea e la pămînt. Aveam nevoie de Guerran pentru a o salva. Acum s-a terminat.

Trebuie să-ţi spun, Fabienne... trebuie să ţi-o mărturisesc : un moment m-am gîndit să te sacrific. Da... M-am gîndit să salvez totul. să mă menţin... Să vorbesc cu Guerran, sau măcar să-i scriu, să mă fac că nu ştiu nimic, să-i cer sprijinul, să înăbuş afacerea din Maroc, să salvez Centrul... Toate erau posibile. Pe tine te puteam trimite undeva. Şi copilul... copilul... Ei bine, ...ştii şi tu, sînt mijloace pentru ca un copil să nu se nască... M-am gîndit la asta, Fabienne. Nu ţi-aş fi spus nimic, m-aş fi aranjat pentru ca prilejul, ispita de a te elibera să nu aibă aerul că vine de la mine... Eu m-aş fi putut preface că aş crede că a fost un accident... Şi Guerran m-ar fi salvat... Iată pînă unde am îndrăznit să merg. Fabienne... Am vrut s-o ştii.

Fabienne făcu un gest. El continuă :

— N-am putut s-o fac. Nu ştiu de ce. Nu e logic ! Eu nu cred în nimic ! Cînd îmbătrîneşti, e de presupus că devii mai slab... Oricum. nu pot merge mai departe... Acum, uite : las totul. Lucrările mele...

Ea înălţă capul, şopti : .

— Lucrările tale...

— Da. Desigur, e greu. Dar în fond. căzusem în eroare, în minciună. Şi probabil că m-aş fi înfundat din ce în ce mai mult... Tu nu poţi înţelege... Dar în realitate, ce se întîmplă e mai bine, chiar şi pentru mine. Mă cruţ. fără îndoială, de un calvar... Această pedeapsă de a su-

pravieţui operei mele, de a rămîne acolo ca atîţia alţii, vită bătrînă îndărătnică în sistemul ei, singurul care să mai creadă în el, în mijlocul unui mic cenaclu de arivişti şi linguşitori care se prefac că te admiră... unul dintre acei imbecili bătrîni de la care nu se mai aşteaptă, printr-un rest de deferenţă, decît moartea, pentru a le îngropa teoriile o dată cu ei. Nu, mulţumesc. Renunţ la tot ! Nu spune nimic, e prea tîrziu, am făcut-o ! Am trimis ieri un articol care echivalează cu o renegare. Am dat explicaţii la minister, mi-am recunoscut greşeala. Iar Gigon are în mîini scrisoarea mea de demisie. Nu voi mai profesa. S-a terminat !

Merseră o vreme în tăcere, unul lîngă altul, cu capul plecat, pe poteca strîmtă de pe marginea căreia murii agăţau în trecere impermeabilul lui Doutreval, cu un zgomot uşor de gheare.

— De ce ai făcut asta ? întrebă încetişor Fabienne.

— Aşa trebuia, micuţo. Cînd te-ai înşelat, te-ai angajat, te-ai încăpăţînat, aşa cum am făcut eu, nu mai ai altceva de făcut decît să mărturiseşti, apoi să taci şi să dispari. Şi oricum, cu tine, cu povestea asta a ta, nu mai era posibil să trăiesc acolo... Vezi tu, scandalul... Pentru că şi tu, biata mea fetiţă, vei plăti. Nu-ţi aduc un viitor surîzător... Ai curaj ?

— Da, şopti Fabienne.

— Ei bine, mă gîndesc să mă stabilesc aici, chiar aici. Lichidez averea noastră de la Angers şi vin şi eu aici pentru totdeauna. O să mai fac, fără îndoială, puţină medicină, ceva clientelă, ca să trăim... Ştiu că medicul din Brison a murit, îl pot înlocui foarte bine. Voi fi medic de ţară, de munte... Sînt încă tare... Vom locui împreună. O să-mi văd bolnavii, voi da ceva consultaţii. Vara îi voi avea probabil pe bogaţii care vor veni din Aix să mă vadă... Cu pensia mea, cu ce venituri mai am, cu ce voi cîştiga, vom putea trăi. Iar tu, Fabienne, îmi vei conduce gospodăria... şi-ţi vei creşte copilaşul...

Nu e ceva strălucit, o ştiu bine, biata mea copilă... Dar e calea cea dreaptă, asta-i tot. Calea normală. Eu am acceptat. Trebuie să accepţi şi tu. Cel mai crud este că toate s-au petrecut din vina mea ! Vei plăti pentru mine ! Asta este cel mai chinuitor. Că a trebuit să alcg astfel pentru tine ! Eu, tatăl tău ! Dar am ajuns să cred că e singura ta salvare, singura posibilitate ce-ţi rămîne

să mai sperî încă în viitor... Plîngi... Te înțeleg bine, biată micuță ! Îți cer iertare...

Își scoase batista, se șterse la ochi. Ea i se aruncă de gît.

— Tată ! Tată ! Nu mai plînge ! Sînt fericită ! fericită ! Nu speram asta ! Eu îți cer ție iertare ! Tu ești bun ! Ești bun !

— Bun !

Rise cu tristețe.

— Bun ! Nu, micuțo. Nu sînt bun. Cînd gîndești astfel de lucruri cum am gîndit eu, cînd în viața ta tentațiile și faptele rele din viața mea, nu ești un om bun...

— Tu nu te cunoști ! Ba da, ești bun ! Te calomniezi ! Amintește-ți-i pe toți cei de care te-ai ataşat, cărora li te-ai devotat, bolnavii tăi, eforturile tale pentru ei, toți cei pe care i-ai îngrijit, i-ai vindecat...

— Din ambiție... din orgoliu...

— Amintește-ți de bătrînul caniș, de bătrînul Tom, pe care trebuia să-l diseci în fața studenților... Ți-a lins mîinile, n-ai putut, ai pus să-l dezlege, să-l ducă Mariettei... Vezi că ești bun ? !

El înălță din umeri :

— Slăbiciune...

— Și copiii tăi, puștii de la azil... Nu-ți mai amintești cum îi iubeai, cît te costau, cît ai suferit cînd mica idioată a murit... Începuse să te recunoască... Îți atingea fața cu mîinile... Mie mi-era teamă... Tu o lăsai s-o facă... O iubeai mult, ai plîns cînd a murit... Și femeia aceea, muncitoarea de la uzină care ți l-a adus pe băiatul ei mai mare, un nebun, ca tu să-l vindeci ? Nu-ți mai amintești ? De cinci ani tot încerca să-l vindece, mergînd cu el peste tot. Se încercase totul, toți concurenții tăi se ocupaseră de el. Amintește-ți, ți-era teamă. Te pîndeau, toți adversarii tăi te supravegheau. Dacă ratai, eșecul era public. Pentru tine ar fi însemnat o catastrofă ! Și cazul era aproape incurabil. Se pretindea că te bazezi pe un miracol. Ai ezitat două zile, îți amintești ? Și pe urmă, l-ai acceptat, l-ai luat pe fiul ei la Saint-Clément. Ți-ai riscat totul, numele, reputația, metoda, totul, pentru a nu lăsa fără sprijin pe cineva care apelase la tine ! S-a vindecat, și-a reluat lucrul. Iată cîte ai făcut, tată ! Vezi, dar, că ești bun ! Vezi bine că ești bun !

— Ah ! spuse Doutreval.

Se sufoca. Se aşeză pe un trunchi de plop, îşi scoase batista, plînse. În disperarea şi nefericirea lui, cuvintele copilului său năşteau o blîndeţe, o inexplicabilă speranţă. Pentru că una din cele mai mari bucurii pe care le poate cunoaşte un om este să regăsească în trecutul său amintirea unui gest de bunătate ţîşnit din adîncul fiinţei lui, înfăptuit fără să-l fi căutat, fără să-l fi voit, aproape fără să fie conştient de el, un gest de bunătate curată, care îl obligă să creadă în bine. Şi dincolo de bine, pe care îl ştim sau nu, se află întotdeauna Dumnezeu. Pentru că omul în tot ce iubeşte nu se poate iubi decît fie pe sine însuşi, fie pe Dumnezeu. Nu sînt decît două iubiri.

Capitolul al şaselea

COPILUL EVELYNEI NU VENI PE LUME. La trei luni şi jumătate, pierde sarcina. Rămaseră probabil resturi de placentă, febra îi creştea. Roy recomandă un chiuretaj. Teamă toată ziua. Spre seară, Roy o duce pe Evelyne cu maşina la clinca lui.

Cînd Michel se pregăteşte să se ducă la ea, e chemat la Berlequin, bătrînul muncitor cardiac. Nora lui este cum nu se poate mai rău.

Michel se ,grăbeşte, ajunge într-o casă înlăcrimată toată. Tînăra tocmai murise în braţele doamnei Maufray, moaşa, în timpul naşterii. Berlequin-fiul murise şi el în urmă cu trei luni. Bătrînului şi soţiei lui nu le mai rămăsese decît nora şi speranţa în copilul ăsta...

Şi cînd te gîndeşti că în cadavru copilul trăieşte încă, mai mişcă.

Michel cere cărămizi calde, buiote, cuverturi de lînă, pune să fie înfăşurată moarta şi aleargă să-l sune pe Roy.

Roy se pregătea s-o opereze pe Evelyne. Michel îi explică. Cezariană post-mortem. Şapte minute mai tîrziu, Roy ajunge acolo cu un infirmier. Nu-şi spun nimic, urcă în cameră, îşi pun halate albe, îi împing pe Berlequin-i, pe moaşă şi pe cumetre pe scară. Cu urechea la gaura cheii, Baby Houtten, negustoreasa cea grasă, aude cu oroare indicaţiile scurte ale lui Roy către ajutorul său :

— Gérard, cu atenţie, da ? Toate precuaţiile, ca de obicei. Presupunem că e vie. Nu se ştie niciodată.

Pe urmă tăcere. Clinchete rare de oţel. O exclamaţie iritată a lui Roy. Un ordin :

— Catgut, Doutreval. Leagă cordonul. Gata !

Şi în tăcere, un ciudat şi neaşteptat plînset slab, un strigăt tremurat de păpuşă veche uzată, care îi face pe toţi să tresară de teamă şi în acelaşi timp de speranţă.

Michel deschide uşa.

— Doamnă Maufray, vă rog...

Dar e prea mult. Se năspustesc cu toţii. Toţi vor să vadă minunea. Mulţimea se repede în cameră, o împinge pe doamna Maufray şi-i priveşte cu spaimă, în jurul moartei cu pîntecele larg desfăcut, pe acei măcelari pătaţi de sînge care arată cu un aer mulţumit celor veniţi un nou-născut viu.

— Şi acum, zice Roy, alerg la clinică s-o operez pe soţia ta. Tu ce faci ?

Michel ezită o secundă. Nu pot pleca. Copilul este fragil, încă abia viabil. După termenul tehnic, el s-a născut „tulburat". Michel trebuie să rămînă lîngă el. E greu.

— Trebuie să rămîn... Du-te repede, bătrîne... Fă tot ce poţi... Ţi-o încredinţez...

Roy îl priveşte, îi strînge mîna, pleacă. Pînă la ora zece seara Michel încălzeşte flanele, îl îngrijeşte pe bebeluş, îl scoate dintr-o sincopă zdravănă pe Berlequin epuizat, a cărui inimă a avut o sfîrşeală. Din cînd în cînd, în mijlocul a toate astea, se gîndeşte la Evelyne... La ora zece, totul este gata, copilul e bine, familia Berlequin şi-a venit aproape în fire, s-au liniştit.

— Acum, declară Michel, vă las, mă duc s-o văd pe soţia mea.

— Soţia dumneavoastră ?

— Da. Tocmai o operează Roy...

— Ah ! Domnule doctor ! spune Berlequin-mama, cu lacrimi în ochi. E bine. E bine...

Michel nu aude. Este deja în maşină. O regăseşte pe Evelyne trează, într-o cameră a clinicii.

— Totul a mers bine, e bine totul, spune Roy.

Povestea a stîrnit mare vîlvă în ţinut. Nu s-a mai văzut niciodată asta, să scoţi un copil dintr-o moartă. Toată

lumea vrea s-o vadă pe micuța Berlequin. Dintr-o dată reputația lui Michel a crescut înzecit. Acum vin la el clienți de foarte departe. Și se întorc și vechii bolnavi, pocăiți. Familia Buccinali i-o aduc, oarecum stingheriți, pe fata lor tuberculoasă, pe care injecțiile lui Seteuil n-au vindecat-o. Ea s-a topit, nu mai are putere, plămînul drept îi este acum în întregime prins. El trebuie să revadă totul, s-o ia de la capăt, să pornească de la zero cu o bolnavă mai obosită, mai atinsă ca în urmă cu șase luni. Pe urmă Daudenaerde, negustorul de fiare vechi, care vine să-și recunoască greșeala, să mărturisească că de data asta Breuil vraciul nu l-a vindecat. Daudenaerde este terminat. Zilele îi sînt numărate. Și pentru el trebuie să lupte, să reînceapă bătălia mințind, încurajîndu-l, mulțumindu-se cu o lună, o săptămînă, o zi în plus smulsă morții. Asta este ceea ce exaltă, ceea ce stîrnește pasiunea : lupta împotriva greșelii, bătălia împotriva morții. Mai întîi, asta nu se transformă niciodată în „meserie". Este vorba întotdeauna de o ființă umană, de o viață, de un cămin, de o suferință omenească. Îți lași întotdeauna aici puțin din inima ta... Și oricît de bătrîn medic ai fi, cînd un copil face o bronhopneumonie și începe să arate rău, nu te simți prea mîndru și te întorci acasă îngrijorat. Îi spui soției tale :

— „Pușlul" meu nu merge prea bine.

N-ai poftă de mîncare, citești ziarul fără să-l pricepi, adormi tîrziu. Și asta pînă în ziua cînd copilul se vindecă sau moare. Pentru că și moartea îl eliberează pe medic. El a făcut tot ce a putut pentru a restabili ordinea. Dacă s-a sfîrșit, trebuie să se gîndească la alții. Merge mai departe.

Dar atîta vreme cît există viață, este și luptă, chiar cînd ai siguranța înfrîngerii. Pentru că rămîne mereu această ultimă și imensă mîngîiere, că ușurezi, cruți, împiedici chinurile inutile. Sînt optsprezece luni de cînd Michel o ține în viață pe Letilleul-mama, o biată bătrînă atinsă de un cancer la sîn. A recomandat-o pentru operație. Un an cîștigat ! Pe urmă boala s-a dezlănțuit iar. Metastază a pleurei, a măduvei spinării. Michel a trebuit să înceapă cu morfină. Pe urmă durerile au sporit. A trebuit să mărească dozele, să adauge morfinei scopolamină. Și din nou să mărească treptat dozele... Și să schimbe, să încerce produse farmaceutice de badijonare, unguente,

pomezi. Toate astea fără să uite modificările de regim care influențează atît asupra stării generale, și pe care mulți medici le disprețuiesc, le consideră inutile. Aceste îngrijiri îi fac bine bietei bătrîne. Acum îl vede pe Michel cu alți ochi decît la început. Pe el îl cheamă cînd nu mai suportă durerea, el este cel ce oprește chinurile. Într-un fel, pentru ea este ca un trimis al bunului Dumnezeu. I se citește în ochi cînd suferă și cînd apare el.

Canceroșii sînt întotdeauna posomorîți. Adesea, tuberculosul este mai vesel. Vede totul în roz. Prea în roz. Mai ales cînd nu e în sanatoriu. Mica Francine Ray, fiica ceasornicarului, este de mult timp în îngrijirea lui Michel. Ea slăbește, se duce. Dar nu-și dă seama. Îi spune dimineața, foarte mîndră, cînd îl vede :

— Domnule doctor, am putut să merg pe jos pînă la biserică ! E grozav, nu ?

— E splendid ! spune Michel. Bravo !

Nu-și mai amintește că acum trei luni mai putea încă să asiste la întreaga slujbă, iar primăvara viitoare, dacă va mai fi în viață, mica Francine Ray îi va spune cu aceeași mîndrie naivă :

— Domnule doctor, am putut să fac de trei ori înconjurul mesei.

Și Michel va zice :

— Splendid !"

Era logodită, trebuia să se mărite. Michel a trebuit s-o oprească, să amîne căsătoria, fără totuși ca ea să poată ghici de ce. Altă luptă pentru a cîștiga timp, pentru ca adevărul să pătrundă treptat, încetișor, fără să rănească prea tare, în bietul ei suflet. I-a spus :

— Așteaptă un pic. Din prudență, aș amîna-o pînă la Crăciun...

Pe urmă, de Crăciun, a spus :

— La Paști...

Și la Paști a spus :

— La Rusalii.

Știe bine că pînă la Rusalii va fi moartă poate, sau atît de rău, încît să fi înțeles ce o așteaptă. Sau că logodnicul va renunța, va ghici adevărul, va intra în panică și va dispărea. Aproape întotdeauna așa se termină veștile astea. Bieții bărbați nu sînt niște sfinți. De altfel, așa s-a întîmplat și cu mica Francine. De cîtva timp,

logodnicul nu mai apare. Şi Francine nu mai vorbeşte de căsătorie. Este mai puţin veselă. Încet, cu paşi mici, adevărul ajunge la ea...

Din fericire, alături se află fetiţa familiei Buccinali, a cărei stare se ameliorează, şi fiica familiei Lausefeld, ţesătorii, care într-un an se va fi vindecat. Uluiţi, părinţii nu-şi revin că puţin ou, brînză, cartofi, legume şi fructe au vindecat-o pe Anne-Marie a lor.

— În fond, spun ei, e mai bine să stăpîneşti un pic de adevăr, decît o grămadă de bani !

Cît despre bătrîna Paulina Labuire, mulţumită lui Michel şi mai ales Evelynei, pecinginea ei merge mai bine. A început să-l îngrijească iar pe bătrînul şi egoistul ei soţ paralitic. Acum el nu se mai ridică, îşi face nevoile în pat, ea are de spălat cîte patru cearşafuri pe zi cînd se întoarce de la piaţă, unde-şi vinde micile cupoane. Bine măcar că poate să-şi vîre din nou mîinile în apă ! Pe urmă, cînd a terminat de spălat, trebuie să-i citească ziarul, pentru că el nu mai vede bine, sau să joace cărţi cu el, să joace sute de partide de pichet, cum făcea el altădată la cafenea, în vreme ce ea muncea. Şi ce este mai ciudat, ea nu se plînge ; numai familia, în jurul ei, fraţii, surorile, nepoţii, care de mult timp au renunţat s-o mai ajute pe nefericită, dar care încep să-i spună lui Michel că „durează cu adevărat prea mult pentru biata femeie atît de obosită !" Ei, aşa e mereu şi peste tot. Cei ce se dăruie mai puţin sînt cei ce obosesc primii. Pentru Paulina Labuire va fi întotdeauna prea devreme cînd soţul ei, acest copil respingător, ramolit, crud, va dispărea.

Delabry, un mic funcţionar bancar, cere să fie chemat Michel. Are din ajun colici atroce. A început printr-o durere foarte ascuţită în partea dreaptă. Peritonită.

E prea tîrziu pentru operaţie. Pîntece dur, umflat. Puls filiform. Cianoză. De altfel, Delabry nu vrea operaţia. Se simte sfîrşit. Dar are soţie şi doi copii. Michel îl cheamă pe Roy.

După examen, singur cu Michel, Roy îi spune :

— Exagerezi, bătrîne. E sfîrşit. O să-mi moară în mîini după primul suflu de anestezic. E albastru ! Nu-l vezi ? Nu mai are puls, inima...

— E albastru, clar ! Dar cum ! Dacă mai e o şansă...

— Du-te să-i spui asta lui Lequesnoy ! O să vezi dacă el operează sau nu !

— Tocmai pentru asta te-am chemat pe tine.

— Hm ! Hm ! mormăie Roy. Joci tare ! Ascultă, spune în cele din urmă. Operez. Dar nu-l adorm. Numai morfină. Nu vreau să-mi moară pe „biliard" ! Dar nu prea o să rîdă, nenorocitul ! Cît despre urmările operatorii, am toate rezervele. Tu vei purta răspunderea, bătrîne ! Acum, aranjează cu bolnavul, explică-i, încearcă să-l faci să accepte, dacă poţi !

Iată ce va fi cel mai greu ! Michel o ştie prea bine. Se întoarce la Delabry.

— Ei bine, domnule Delabry : o să vă operăm...

„Nu, spune Delabry. M-am săturat... Prefer să mor... am suferit prea mult...

— Aveţi doi copii, Delabry, nevastă...

Delabry plînge, ezită.

— Într-o oră se termină, insistă Michel. Este adevărat, un mic inconvenient, sînteţi slab, nu veţi putea fi adormit...

— Atunci, nu, spune din nou Delabry. Nu ! Am suferit prea mult... Lăsaţi-mă să crăp în pace, doctore. Fie-vă milă...

Dar Michel trebuie să înăbuşe în el această milă, să fie crud, să-i vorbască de soţie, de copii, să-l chinuiască pe acest nefericit care cu siguranţă va muri pe masa de operaţie, după suferinţe cumplite, şi să alunge în adîncul lui compasiunea lasă care îi strigă :„Lasă-l mai bine să moară în pace !"

În cele din urmă, la capătul puterilor, Delabry spune :

— Bine, doctore. Am încredere în dumneavoastră... Daţi-i drumul...

Îl duc la clincă. Roy îi face o simplă morfină, îl operează pe viu. Michel ţine capul nefericitului, îl priveşte fără să spună nimic pe cel supus supliciului, care-şi muscă batista veche, cu un geamăt surd. Unul din spectacolele pe care un medic le ţine minte ! Roy scoate din pîntecele lui doi litri de puroi.

În zilele următoare, Delabry supravieţuieşte. Dă impresia că va rezista. Roy este foarte uimit. Chinul se prelungeşte. Rana se cangrenează pe toată lungimea ei şi coace. Pe pîntece se deschide acum o breşă largă de trei laturi de degete, pe unde împinge şi iese intestinul, aşa

cum este, timp de cîteva săptămîni. Roy se chinuie ca un cîine să-l stăpînească, să împingă intestinul înapoi. Fiecare pansament îi ia două ore, şi-l martirizează pe nefericit. Acum Roy se pasionează. Delabry va trăi. Un caz frumos.

E grozav Roy în astfel de ocazii. Cam bombăne. Dar nu refuză niciodată : atîta vreme cît rămîne o şansă, o cît de mică şansă de reuşită, operează.

De altfel, asta îi face teribil de rău. În unele cazuri de cancer de rect, de exemplu, sînt două soluţii : să opereze, şi în două cazuri din trei bolnavul moare, sau să nu opereze, şi bolnavul moare cu siguranţă. Lequesnoy nu operează niciodată, Roy, întotdeauna. Aşa că oamenii comentează, fără să vadă mai departe :

— Mor mai mulţi la Roy decît la Lequesnoy !

Există pentru un chirurg o modalitate infailibilă de a-şi cîştiga rapid un renume şi o clientelă de prim ordin : să nu opereze decît cazurile uşoare. Pentru rest, n-are decît să spună : „Să nu ne atingem de asta, e vorba de un cancer !" S-au văzut medici bătrîni, care, instalîndu-se într-un tîrziu drept chirurgi, şi-au asigurt astfel, fără să se ştie prea bine cum, un succes strălucit. Nu e normal ca un oarecare doctor în medicină să se poată declara astfel chirurg, fără să facă dovada vreunei cunoştinţe tehnice deosebite.

Uneori, Michel îl întîlneşte pe Delabry pe stradă, un Delabry vindecat, surîzător, care-l salută făcîndu-i cu ochiul, spunîndu-i prin aceasta o mulţime de lucruri. Ceea ce nu ştie Delabry este că Michel a fost cît pe ce să-l lase să moară, din milă. Şi poate asta este cel mai greu în meserie, şi nu egoismele, nici lasităţile, nici josniciile care se fac aliaţii suferinţei şi ai morţii ; nici debitantul de tutun, care refuză operaţia nevestei lui pentru că asta costă cinci mii de franci ; nici copiii bătrînei doamne Scrive, rentiera, certaţi cu mama lor, şi care îi poartă vag pică lui Michel şi nu-l mai salută pentru că a salvat-o dintr-un atac de apoplexie ; nici Verfaille, marele negustor de legume, care refuză să-şi ia servitoare şi care voia s-o silească mai deunăzi pe soţia lui să se ridice, în plină criză de inimă, să-i servească pe clienţi. Michel a ajuns tocmai la timp ca s-o facă pe nefericită să se culce din nou, să-l scuture pe Verfaille şi să-l ameninţe cu închisoarea. Sînt mai dese decît ne închipuim

casele în care medicul ajunge să ridice tonul, să comande, să ia apărarea victimei. Dar nu asta e cel mai greu. Cel mai greu e cazul Delabry : omul sfîrşit, care s-a săturat să sufere şi faţă de care trebuie să devii nemilos, din dragoste pentru el, pentru că în ciuda tuturor aparenţelor îi mai rămîne o şansă mică de tot pentru a fi salvat.

În aceste ore, seara, cînd se întoarce acasă după o luptă de soiul ăsta, una din acele apăsătoare răspunderi asumate, Michel se simte obosit, trist şi parcă rănit adînc. Nimeni nu se gîndeşte niciodată că uneori şi medicul poate fi obosit, ca şi preotul, să-şi asume astfel povara altora, greutatea greşelilor lor, ale slăbiciunilor şi pasiunilor, uneori chiar a crimelor lor, toate mizeriile de care noi ne descărcăm pe umerii lui, fără să ne gîndim, fără să ezităm, numai pentru că el este medic ? Un bărbat rănit este cel care vine să caute refugiu lîngă Evelyne, în acele ceasuri, şi care înţelege mai bine de ce a fost acordată bărbatului afecţiunea femeii. În acele momente, Michel îşi dă seama cu spaimă de singurătatea şi sacrificiul unui preot.

O întreagă serie de avorturi. Mai întîi un accident la Marquez, o pierdere involuntară la şase luni. Cei doi Marquez sînt sifilitici. Expulzarea unei mase informe, o degenerescenţă chistică gelatinoasă, un soi de meduză vîscoasă, avînd poate înăuntru fîşii de umanitate care continuă să existe. Botez rapid, deasupra acestei gelatine respingătoare.

— Dacă ai un suflet, te botez...

Pe urmă un şir de avorturi adevărate, voite, provocate, aceste avorturi de sîmbătă seara, aranjate între bărbat şi femeie şi care vor lăsa femeii întreaga duminică pentru a se odihni înainte de întoarcerea la uzină. În trecere, într-o sîmbătă dimineaţa, o cumătră ieşită dintr-un „cartier", un conglomerat sordid de case muncitoreşti, îl cheamă pe Michel cu un aer misterios :

— Domnule doctor, ascultaţi-mă puţin. Am ceva să vă spun, între noi. O ştiţi pe vecina mea, femeia Merchant ?

— Ei, bine ?

— Mi s-a spus că e însărcinată.

— Ah...

— Da. Sînt trei luni de cînd nu mai are ciclul.

— V-a spus ea ?

— Nu ! Oh, nu ! Se ascunde ! Dar văd cînd își pune rufele la uscat. Și nu spune nimănui. Puteți fi sigur că o să scape de el...

— Credeți...

— Da. Și poate că astăzi chiar... Luni e sărbătoare, o să aibă o zi în plus să se odhnească. Și am observat că și-a măturat trotuarul aseară, ca să aibă un avans...

— Ei bine, spuse Michel, în situația asta eu nu am ce face, și nici dumneavastră. Să nu fim indiscreți. Nu sîntem justiția ! O să vedem !

Totuși, scorpia a văzut bine ! Marțea următoare, familia Merchant îl cheamă pe Michel. Femeia nu mărturisește. Vorbește numai de dureri în pîntece. Examen. Femeia n-a reușit să-și provoace avortul. Dar a reușit de pildă să-și perforeze uterul. Hemoragie internă.

— Uite, îi spune Michel soțului, cred că soția dumitale are o mică rană care îi sîngerează în pîntece...

Nu a fost un avort. În astfel de cazuri, medicul trebuie să-și măsoare cuvintele. De altfel, soțul înțelege perfect. Încuviințează cu un aer grav.

— Cred că ar putea fi asta, doctore...

S-ar zice că e aproape un consultant. Evident, el este la curent cel puțin la fel de bine ca Michel.

Operație, Femeia, cardiacă, moare sub bisturiul lui Roy, consternat. Un cadavru în plus, pentru care bietul chirurg va purta răspunderea în ochii oamenilor. Și deasupra corpului moartei, soțul îi face lui Roy o scenă tragică, în fața lui Michel, și-l acuză că e un asasin ! Roy, un timid în fond, în ciuda bărbii lui mari și a profilului arab, nu răspunde nimic, groaznic de nefericit. Încă o factură pe care nu va îndrăzni niciodată s-o prezinte și care va merge la contul profituri și pierderi, cu atîtea altele.

Și seria continuă o lună întreagă, fără să se știe de ce. Toate femeile care avortează lucrează la uzina Lausefeld. Pentru femeie, uzina este marea școală a avortului. Aici se uită morala și se învață „trucurile". În ajunul sărbătorilor, de Paști, de Înălțare, de Rusalii, este o adevărată epidemie. O andrea de tricotat, și dă-i înainte ! Vîră andreaua în uter, simt o rezistență, își spun : „E copilul ! Împingi zdravăn, și gata !" Se perforează uterul și adesea și intestinul o dată cu el. Tot văzînd, Michel a ajuns să recunoască fără greș dacă a lucrat femeia sau bărbatul.

Dacă este femeia, ea ține andreaua cu mîna dreaptă, perforarea apare în stînga ; dacă este bărbatul, el a împins spre dreapta. Făcînd sondajul trebuie să fii prudent. Dai adesea peste prefăcute, peste obișnuite ale spitalului, care scot un țipăt cînd medicul vîră histerometrul și pretind că el a făcut perforația.

— Ce e asta ?

— Am căzut... cînd să mă așez..., încercă să explice femeia.

Sau nu spune nimic. La ce bun ? Medicul știe. Nu merită să minți. Michel strigă, bombăne, încearcă să le sperie. Dar pînă la urmă trebuie să le îngrijească. Secret profesional. În fond, toate astea sînt din vina fabricii și a statului, care n-a avut nevoie de moralâ. La spital. Din cînd în cînd, femeia moare. Bărbatul se recăsătorește și o ia de la capăt.

Și o anume tînără care se întoarce acasă într-o sîmbătă seara, bolnavă... Mama ei nu știe, îi propune ceiuri și injecții, se sperie cînd Michel vorbește de clinică și operație. Însă uneori mama este la curent. Se vede imediat, în astfel de cazuri : ea este prima înaintea lui Michel, care propune, insistă :

— Nu credeți că ar trebui o operație, doctore, o mică operație ?

La burghez este numai ceva mai discret. Doamna Verval, cîrnățăreasa, l-a chemat anul trecut pe Michel pentru că era însărcinată. Pe urmă nu sa mai vorbit despre asta. Și mai ieri Verval l-a chemat pe Michel pentru o urgență. Nu va fi un copilaș în casă. De altfel, nici o jenă. Pur și simplu se evită subiectul. Pe urmă este nevasta lui Failly, măcelarul, care iar are o pierdere la patru luni. Michel o îngrijește încă o dată fără să zică nimic. După care, cînd totul este gata, trebuie văzut cu ce înfățișare tristă îi spun la revedere cei doi Failly, ascunzîndu-și cu greu satisfacția de a fi scăpat de copil și de a-l fi păcălit pe medic. Și în aceeași săptămînă, apel de urgență la Lavaisne. Domnișoara Lavaisne, o tînără de douăzeci de ani, foarte modernă, face o hemoragie inexplicabilă. Marele Lavaisne este foarte neliniștit, blonda doamna Lavaisne de asemenea. Degeaba a avut amanți și i-a pus coarne bărbatului, doamna Lavaisne nu știe

nimic, n-o bănuieşte pe fiica ei, se vede imediat : prea vorbeşte mult de injecţii şi de şezlong...

Michel o îngrijeşte în tăcere pe mica Lavaisne, în faţa părinţilor. Puştoaicei, totuşi, îi spune cîte ceva, de două. trei ori. Ea plînge, spune că nu e vina ei, că libertatea e prea grea pentru o tînără, chiar „modernă". Ea se vindecă repede, cînd, într-o dimineaţă, în tăcere, micul Lavaisne, liceanul cu coşuri pe faţă, îl cheamă discret pe Michel în marele vestibul solemn :

— Doctore, aş vrea să vă văd. Trec pe la dumneavoastră deseară. Dar nu le spuneţi nimic părinţilor mei.

Micul Robert Lavaisne vine pentru „un coleg care nu e cuminte". Michel îl ia cu binişorul, îi cîştigă încrederea.

— Îl cunosc pe colegul dumitale ! Da, da ! Nu e prea departe ! E chiar în faţa mea. Haide, haide, Eşti bărbat ! Curaj ! Spune-mi ce-ai păţit şi pe urmă te examinez, da ?

Bietul băiat a luat sifilis. Ideea asta a municipalităţii de a lăsa să se instaleze chiar în faţa liceului o colecţie de bordeluri !

Michel e descumpănit. Secret profesional. Dar cum va putea micul Lavaisne, la cei şaptesprezece ani ai lui, să-şi îngrijească singur sifilisul, să urmeze un regim de dezintoxicare serioasă, să aplice tratamentele locale ? În plus, mai e posibilă contaminarea în familie, în liceu. Michel trebuie să avertizeze familia Lavaisne ? Micul Robert a avut încredere în el, îl imploră să tacă, face apel la onoarea lui, îi spune :

— Dacă află părinţii mei, doctore, mă sinucid !

Cu puştii ăştia nu se ştie niciodată.

Copilului ăsta, care n-a auzit niciodată vorbindu-se de morală, Michel îi vorbeşte de dreptate, de loialitate, de datorie. Se miră cît de repede este înţeles, cîtă generozitate, ce resurse mai poate avea o tinereţe viciată. Ideea că ar putea să-i contamineze pe colegii lui, pe sora lui, îl face să ezite pe micul Lavaisne. Plînge, consimte. Michel se va duce el singur să explice tatălui cum stau lucrurile.

În biroul său, marele Lavaisne, un uriaş cu tenul aprins, bronzat de sport, automobilism, vînătoare, şi de vinurile bune ; îl ascultă uluit pe Michel. Micul lui Robert ! N-are nici şaptesprezece ani ! Sifilis ! Se aşază, plînge, îşi mărturiseşte nefericirea, vorbeşte despre că-

minul lui dezbinat, despre menajul lui care nu mai merge, despre femeile pe care le întreține și care-i distrug casa. Spune ca Lausefeld :

— Banii ! Ce minciuni ! Ce murdărie ! Te spetești ca să-i cîștigi ! Și ei mi-au adus toată nenorocirea !

Nici măcar nu știe că nevasta îl înșală, și că fiica tocmai a avortat. De altfel, Lavaisne are dreptate, el simte de unde vine răul ; de la toți acești bani cîștigați din distilarea alcoolului și otrăvirea maselor, care le-au permis alor săi o viață prea luxoasă și prea trîndavă.

Sifilisurile astea sînt destul de neplăcute. De cîtă diplomație, de cîte șiretlicuri și minciuni este nevoie ! Un tip cumsecade vine să-l vadă pe Michel. Îi arată o bubuliță suspectă.

— Sînteți căsătorit ?

— Da, spune omul.

— V-ați înșelat soția.

— Deloc.

— Lăsați, lăsați...

— Vă jur că nu !

Michel tace, reflectează. Trebuie să evite drama.

— Aduceți-mi-o pe soția dumneavoastră. Aș vrea s-o examinez și pe ea.

Ea vine a doua zi, deloc încîntată. Michel o examinează. Sifilis. Și accidentele sînt mai vechi. Ea l-a contaminat pe soț. În fața bietului om speriat, Michel întreabă :

— Doamnă, ați călătorit cu trenul, anul trecut ?

— Nu...

Ea nu pricepe. Trebuie să insiste.

— N-ați stat cumva pe un scaun de W.C. la hotel ? Nu va-ți folosit de o rufărie suspectă ? Contaminarea poate veni de aici.

Dintr-o dată ea înțelege. Își dă seama că Michel vrea s-o salveze. Îl privește. Își ghicește intențiile. Ea bolborosește :

— Dumnezeule... Așa e... Mi-aduc aminte... În august ne-am dus cu mașina la Paris, trei zile... Ți-amintești, Adrien ?

— Da, spune bărbatul. E-adevărat ! Drace, atunci s-a întîmplat ! Ce mai poveste !

El n-a bănuit nimic. Fericirea îi este salvată. Îi va ierta pe amîndoi.

Dar cel mai adesea soția este cea care vine, rușinată, să o consulte Michel. Prurit, mîncărimi. Ea este stînjenită, roșie. Îți dai seama că e cinstită. Michel o chestionează cu blîndețe.

— Aveți o căsătorie fericită, doamnă ? Nu ieșiți singură. Nu... Vreau să spun, în fine... Iertați-mă dacă sînt brutal, nu vă înșelați soțul ?

— Oh, doctore !

— Nu, nu, evident... Ei bine, va trebui să-l aduceți și pe el.

Soțul vine în zilele următoare. Mai întîi, îl ia de sus :

— Doctore, se pare că i-ați declarat soției că...

— Pardon, pardon, spune Michel. Să vorbim mai întîi de dumneavoastră. De unde ați luat sifilisul ?

Asta îl dezumflă pe soțul infatuat. Se tulbură, ezită, mărturisește, își arată necazul, cere sfat. Examinează împreună cu Michel situația, ca niște prieteni. Ce-i vor spune soției ? I s-ar putea vorbi de un oarecare bunic pe care l-ar fi moștenit. Har Domnului, se găsește mai în toate familiile cîte un bătrîn mulieratic incorigibil, a cărui amintire a rămas de tristă celebritate. Acesta va servi de țap ispășitor, va fi încărcat cu toate vinile. Și dacă în mod excepțional acest personaj clasic lipsește, este chemată femeia și i se spune că ea este cea care s-a infectat bînd dintr-un pahar prost spălat. Și așa l-a contaminat pe soțul ei. Nefericita rămîne consternată. Plînge. Soțul, generos, o mîngîie. Încă o căsătorie salvată.

Fiica tutungiului Simonet a născut la opt luni un copil mort. Tocmai s-a întors de la Paris-Plage, nimeni n-a văzut nimic. Alde Simonet ar fi vrut să-și „salveze onoarea", cum spun ei. Un prieten al casei a trebuit să-i învețe :

— Dați-l drept un făt de cinci luni, nu va fi nici înmormîntare, nici scandal...

Cinci luni înseamnă o simplă înscriere la starea civilă, fără act de naștere, nici de deces. Înseamnă scutirea de cortegiu, tăcerea pentru azi și uitarea pentru mîine... Familia Simonet îi arată lui Michel cadavrul bebelușului drept un făt de cinci luni. Dar cadavrul nu e macerat. Este întreg, format, talie aproape normală. Michel refuză să facă parte din complot, să-l influențeze pe medicul de la starea civilă. Renunță la familia Simonet, deși îi erau de la un timp buni clienți. Ei nu-i cer nici măcar

să nu spună nimic. Frumos din partea lor. La noi medicul este stimat totuși, dacă nimeni nu se gîndește să-i spună : „Doctore, vă rog să păstrați secretul profesional".

Se știe că e inutil, că întotdeauna secretul va fi păstrat. Familia Simonet îl cheamă pe Becquerel. Becquerel semnează tot ce vrei.

— Vezi tu, bătrîne, îi spune Roy, faci ce poți, dar nu poți mare lucru. Copilul ? Cei mai mulți nu-l mai vor. Și cum ei comandă ! Reprimarea avortului, nimic mai ușor, dar puterea publică nu o vrea, pentru că nu o vrea nici electorul, asta-i tot ! Crăpăm din pricina unui sistem electoral prost conceput, în care elita, elita poporului ca și cea a claselor superioare, nu are prea mult dreptul să se pronunțe ! Se afla aici, puțin înainte de a te instala tu, o femeie grozavă, care a denunțat-o pe o provocatoare de avorturi. Cînd s-a aflat, mulțimea a năvălit să-i dărîme ușa de la casă... A provocatoarei de avorturi ? Nu, a denunțătoarei ! Puțin a lipsit să fie linșată. A trebuit să părăsească ținutul, bătrîne. Și eu am vrut să pedepsesc cu asprime : le cunoșteam pe cele cîteva bătrîne de aici care pipăie uterul femeilor „în întîrziere", știi tu ! Am trimis pe rînd, la toate aceste „făcătoare de îngeri", cîte un inspector de poliție în civil, bine camuflat. Venea la ele, le vorbea de soția lui însărcinată, cerea un avort. Toate făcătoarele mele de îngeri au acceptat. Am avut astfel în mînă un dosar formidabil. Atunci, am depus o plîngere la Parchet. Știi ce s-a întîmplat ? Nimic. Absolut nimic ! Parchetul n-a început urmărirea, a lăsat să cadă afacerea, pe motiv, spunea, că nu existase „momentul inițial al execuției". Asta-i ! Adevărul este că Parchetul este obligat să se supună ordinelor guvernului. Și guvernul este la ordinele electorului. Și electorul nu mai vrea copii. Dacă ar exista o umbră de autoritate în Franța, Doutreval, ar fi îngăduit să se vîndă liber nenumăratele articole anticoncepționale care se eliberează fără rețetă, emulsiile, extractele ovariene ? Citește ziarele, urmărește reclamele etalate cu nerușinare, clinicile pentru „bolile de femei", drogurile care asigură revenirea ciclului, laboratoarele care vă vor certifica dacă sînteți însărcinată, da sau nu, înainte de luna a doua, cît mai este timp... O publicitate deșănțată, cinică. Cunoști acel produs farmaceutic care făcea reclamă sub o ilustrație clară, o barză cu ciocul legat ! În Alsacia se spune că berzele îi aduc pe copilași în

cioc. Simbolul era clar. Arme vorbitoare, asta-i ! Am protestat, am reuşit să obţin să se retragă reclama. Dar produsul continuă să se vîndă pe faţă în toate farmaciile. În regiunea Lille se vînd şapte sute de mii de doze de droguri abortive pe zi ! Fără să mai numărăm şi produsele farmaceutice. În total, poţi dubla cifra ! N-ai să pretinzi totuşi că în colţul nostru, aici, se află tot timpul un milion şi jumătate de femei cu probleme de ciclu ! Nu ! Trei sferturi din astea servesc avorturilor. De altfel, bătrîne, numele acestor droguri sînt atît de răspîndite, încît atunci cînd o femeie însărcinată vine să-i vadă pe unii dintre confraţii mei cu ideea mai mult sau mai puţin mărturisită de „a scăpa" de copil, aceştia îi dau imediat o mică doză ! Inofensivă, bine înţeles ! Astfel, femeia pleacă mulţumită... şi nu avortează. Dacă medicul nu i-ar fi prescris-o, ar fi luat ea cu de la sine putere de zece ori mai mult, şi poate ar fi reuşit să avorteze ! Iată unde am ajuns !

— Şi mai sînt şi toate acele făcătoare de îngeri cu andrelele lor ! Din cauza acestei afaceri complicate, în 1980 Franţa va avea douăzeci şi cinci de milioane de locuitori. Dacă nu se acceptă votul familial, votul multiplu, sau nu ştiu ce altceva, în orice caz un sistem electoral care să le dea elitelor tuturor claselor dreptul prepondérent de a se pronunţa, dacă nu ne întoarcem la religie, la morală, la guvernarea de către cei mai buni dintre muncitori, burghezi şi proprietarii de pămînt, s-a zis cu noi !

— Ştiu prea bine, spuse Lausefeld, ţesătorul, cînd Michel, care a venit s-o vadă pe Anne-Marie Lausefeld, îi vorbeşte. E vorba de uzină, de mama care-i la fabrică. Un mare flagel, cu siguranţă, principala sursă a depopulării, împreună cu laicizarea şi cazarma. Dar noi nu sîntem singurii vinovaţi ! Statul nu ar trebui să aibă o politică de imigrare ? Vedeţi unde îi cazăm pe muncitorii noştri, polonezi, cehi, italieni, algerieni : în camere mobilate, la Verbeken sau aiurea ! Numai bine ca să-i corupem de cum sosesc, să le stricăm sîngele nou şi sănătos pe care ar putea să ni-l transfuzeze dacă s-ar face o selecţie la intrare. Ar fi trebuit locuinţe, oraşe muncitoreşti, risipite la ţară, în plin cîmp, departe de uzină, cu servicii de autocare... Noi, industriaşii, ne-am gîndit la asta. N-au vrut. Cine „n-au" ? — Mooreman, Becquerel,

primarii și consilierii municipali, la naiba ! Și electorii pe care i-ar fi pierdut ! Nici nu vă gîndiți la asta ! Au preferat să pună să se construiască în plin oraș o grămadă de imobile uriașe cu apartamente îngrămădite și nesănătoase, ale căror ferestre, fiecare în parte, reprezintă, pentru ei, un vot în plus la alegeri, dar unde, bineînțeles, nu se va vedea niciodată o naștere ! Copii într-un apartament, da, tare ar fi comod ! Cunoașteți cartierele noastre sordide, cocioabele noastre. Am vrut să cumpăr un lot, să pun să le radă. Nu mi-au dat autorizație : există un consilier municipal care are o cîrciumă în cartier. L-aș fi lăsat fără clientelă... A trebuit să renunț, să mă mulțumesc cu pavarea curților, cu instalarea apei potabile, cu distribuirea vaselor de vopsea și a ghivecelor de flori.

De altfel, între paranteze fie spus, la noi, în consiliul municipal, sînt optsprezece proprietari de cîrciumi. Domnia bistrocrației, doctore. Asta o să ne omoare.

Da, dar în schimb există doamna Daubian, încă o dată însărcinată, care a petrecut nouă luni în șezlong și pe care Michel, în noaptea asta, a asistat-o la nașterea unui băiețel. Fără bani, o slujbă de om de serviciu pentru Daubian, fostul bogătaș, descendent al unui mare nume, care spală vesela pentru soția lui, cînd se întoarce de la Lausefeld. Și ce bucurie, totuși, aici, ce bucurie înfloritoare această sete de maternitate în sfîrșit satisfăcută, după ani de așteptare și de suferințe îndurate de bunăvoie. Mai e Evelyne, refăcută după pierderea ei, și care speră din nou pentru sfîrșitul verii. Sînt cei doi Dauville, mic menaj de muncitori, în care femeia a născut simbăta trecută. Vechi „josiști" amîndoi : curaj, iubire și nici un ban. Nașterea a fost grea. Răscolit, chinuit, Dauville nu și-a părăsit soția. Îi ținea mîinile, îi ștergea fruntea, încerca s-o liniștească dacă țipa, îi aducea puțină cafea, îi dădea să miroasă oțet, găsea, acest biet muncitor cu mîinile negre, cuvinte atît de dulci, atît de mîngîietoare, încît la un moment dat Michel își simți ochii umezi. Aceste căsătorii, aceste oămine în care mai este încă dragoste, repară totul, răscumpără totul. În dimineața asta, Michel a venit la familia Dauville. Așezat pe un scaun scund,

* În original *jocistes*, cuvînt format din inițialele de la *Jeunesse ouvrière chrétienne* (Tînăra muncitoare creștină).

cu noul născut pe genunchi, Dauville, cu mîinile lui pline de cicatrici, înfășura cu băgare de seamă scutece în jurul micilor membre ale bebelușului, înfigea la fel de ușor ca o femeie acele de siguranță în pînză. S-a ridicat în picioare cînd a intrat Michel. Stătea acolo, mic, subțire, cu șapca veche pe cap. Cu mîna dreaptă îl ținea pe micuț de fund, lipit de pieptul lui, și-l susținea zdravăn cu mîna stîngă desfăcută, apăsată pe scutecele tăiate dintr-un cearșaf vechi. O mînă mare, neagră, puternică, ca cea a unui bărbat mai solid ca el, întărită de munca prea grea, cu pielea îngroșată la încheieturi, și cu unghiile scurte, boante și tocite. Avea un aer fericit, îi zîmbea lui Michel, cu fața copilașului lipită de a lui.

În această paternitate simplă și mulțumită se afla o anume măreție. Pe Michel îl urmări toată ziua amintirea lui, imaginea acestui mic sfînt Iosif, negru și vesel, arătîndu-l lumii, pe mîna prea puternică, pe noul lui născut. O amintire încurajatoare, care liniștește, care impune o nouă încredere în viitor. Înainte ! Sînt chiar mai mulți oameni de bună credință decît ar trebui pentru a ne mîntui !

Marele Lavaisne, distilatorul, a murit, oficial în urma unei apoplexii. Într-o seară, doamna Lavaisne i-a telefonat lui Michel :

— Repede, doctore ! Soțul meu ! O congestie. Nu, nu acasă ! În oraș. Strada Louis-Blanc.

În strada Louis-Blanc locuiește întreținuta lui Lavaisne. În ce privește congestia, Lavaisne a primit de la amanta lui un glonte în cap. Casa întoarsă cu susul în jos. Sîngele din vestibul pînă la etaj. Michel a ajuns la timp pentru a o smulge pe amanta tatălui din mîinile fiului Lavaisne, biet liceean sifilitic, care voia s-o sugrume. La etajul întîi, pe un pat scund acoperit cu mătase galbenă stropită de sînge, colosul agonizează. La căpătîi, un preot îi ține mîna, îl interoghează cu voce scăzută, la ureche. Trebuie să-l întrebe :

— L-ați otrăvit pe altul pentru a vă îmbogăți ? V-ați cîștigat cinstit banii ? I-ați folosit greșit ?

Marele distilator nu mai poate vorbi. Ține mîna preotului. Uneori o strînge. Asta înseamnă da. După cîteva minute moare.

În vreme ce Michel întocmește certificatul, doamna Lavaisne și fiica cotrobăie în sfîrșit în voie prin casa dușmancei lor. Golesc birourile de scris, caută hîrtii. facturi, un posibil testament. Au găsit chitanțele de închiriere, recipisele de mobilier. toate pe numele Lavaisne, vor putea vinde mobila amantei. După multă ezitare, Michel se hotărăște să escamoteze formula obișnuită : „decedat de moarte naturală la..." și să certifice pur și simplu : decedat la..." Destul de neplăcut, totuși. Omiterea cuvintelor „moarte naturală" nu-l va alerta pe medicul de stare civilă și justiția ? Iar să le treacă pe certificatul medical ar fi o minciună pasibilă de tribunal. Nu e întotdeauna așa ușor să salvezi secretul profesional.

Tocmai cu astfel de istorii cu certificate a intrat Gaspard Becquerel într-o „poveste murdară". După plecarea lui Michel. familia Simonet l-a chemat pe el din oraș. Becquerel s-a lăsat cu ușurință convins să recunoască a o fi asistat pe domnișoara Simonet. care „a adus pe lume un copil mort, de cinci luni". Dar primăria tîrgului are medicul ei de stare civilă, care a avut curiozitatea să controleze. A recunoscut un făt de opt luni. Becquerel a avut ceva de furcă să înăbușe afacerea. Mai ales după un anume incident survenit în legătură cu o fractură, despre care se mai vorbea încă în sindicatul medicilor. Tiriez, medicul companiei de asigurări „Solidaritatea", revăzînd anumite dosare, a dat peste fotografia unei fracturi a piciorului, o fractură atît de clară, de frumoasă, că a avut îndoieli. Medicul curant era tocmai Becquerel. Tiriez l-a chemat pe Becquerel și i-a declarat :

— Dragul meu confrate, fractura aceasta este cu adevărat magnifică. Mai frumoasă decît în natură !

— Nu înțeleg...

— Vreți să-mi aduceți placa fotografică originală ? Vă dau două zile. Vom fi discreți. Dar dacă nu am placa în patruzeci și opt de ore, procurorul va primi o plîngere potrivit legii.

După două ore, Becquerel aducea placa. Chiar în mijloc, traversînd osul, o urmă zdravănă de creion simula faimoasa fractură inexistentă.

— Vedeți, este o greșeală. explică Becquerel, fără să se tulbure. Una din infirmierele mele, o prostănacă...

Nu se întîmplă nimic. Compania „Solidaritatea" păstră numai dosarul şi placa, cu cîteva alte arhive, în casa de bani. Becquerel este deputat. Încă o dată este bine pentru „Solidaritatea" să aibă cît mai multe arme tari, în cazul în care anumite partide politice ar cere Parlamentului naţionalizarea companiilor de asigurări.

Un caz de difterie, un altul, un al treilea. Roy, Holmont constată şi ei. Toţi micii bolnavi merg la şcoala Louise-Michel, în oraşul vecin pe care-l administrează Becquerel şi Mooreman, deputatul-primar. Michel şi Roy se duc să vorbească cu Mooreman.

— Domnule primar, ar fi prudent să închideţi şcoala.

— Am înţeles, spune Mooreman, foarte surprins. De altfel, este regulamentar.

Dar consiliul municipal se face că nu pricepe. Foarte bine, regulamentul. Dar nimic nu-i supără mai tare pe muncitori, pe electori, ca închiderea unei şcoli. Puştii lor vagabondează pe străzi, le supără pe mame, le răpesc libertatea, le împiedică să meargă la uzină. Nu poţi face una ca asta cu şase luni înainte de alegeri. Consiliul municipal se opune ca un singur om !

— Atunci, ce-i de făcut ? întreabă Mooreman.

— Să-i vaccinăm ! propune Becquerel. Să facem să fie vaccinaţi obligatoriu toţi copiii din şcoli !

Entuziasm. Se hotărăşte vaccinarea. Primarul unei comune este stăpînul absolut al sănătăţii publice. Or, nici Mooreman şi nici măcar Becquerel, nu ştiu că vaccinul nu aduce niciodată o imunitate sigură, că nu începe să fie eficace decît la opt zile după inoculare, şi mai ales că în săptămîna care urmează vaccinării, copilul vaccinat este cu deosebire sensibil la riscurile contaminării. Dacă un copil se contaminează în această perioadă, nici un vaccin nu-l va putea salva.

Luna care urmează este înfiorătoare. Epidemie de difterie. Michel petrece patru nopţi la rînd să-i vegheze pe micii muribunzi. Tuse, febră, înăbuşire, crize de asfixie. Pe urmă picioarele se răcesc. Frigul cuprinde pulpele, genunchii, coapsele, pîntecele, inima. Şi nu-i nimic de făcut ! Nici măcar serul, mijlocul brutal şi desperat la care în cele din urmă Michel trebuia să apeleze, nu mai acţionează. Patru sute centimetri cubi de ser injectaţi unuia din micii bolnavi rămîn fără efect. Şi toţi aceşti

pusti știu care dintre colegii lor s-au îmbolnăvit și care au murit deja. Și-i spun lui Michel că vor muri și ei. Michel aleargă, luptă, se bate, minte, consolează, încurajează, își riscă viața, aduce acasă în fiecare seară un pericol de contaminare mortală pentru Evelyne, și vede murind unul după altul băieți de opt, nouă ani, în brațele mamelor lor pe jumătate nebune, fără să poată spune nimic, fără să aibă dreptul de a-i acuza pe vinovați.

Puțin înainte de următoarea sărbătoare a tuturor sfinților, Mooreman îl cheamă pe Michel pentru Jean, un băiat de opt ani. Pînă acum îl îngrijise Becquerel. Mooreman avea mare încredere în prietenul său. Becquerel nu va fi însă mai puțin vinovat de moartea fiului lui Mooreman. Băiatul este tuberculos. Becquerel l-a tratat cu pastile și cu sirop. Consultat în legătură cu oportunitatea unei analize a scuipatului, a declarat „că trucul ăsta nu era încă pus la punct!" Și că de altfel „nu era nici un pericol!" În cele din urmă, totuși, Mooreman s-a alarmat în fața declinului fiului său. L-a chemat pe Jacquinet, marele patron, i-a cerut să-i spună adevărul.

— E sfîrșit, a trebuit să mărturisească Jacquinet. Fiul dumneavoastră nu va apuca primăvara.

Nu se știe ce și-au spus Mooreman și Becquerel! Dar nu mai sînt văzuți luînd împreună trenul de Paris. Cu chiu, cu vai, Jacquinet a stabilit un tratament. Pe urmă, niște oameni i-au zis lui Mooreman:

— Cheamă-l pe Doutreval... Nu e prost, cu sistemul lui de regim și de igienă foarte minuțios!

Mooreman l-a consultat pe Jacquinet. Degeaba ți-ai riscat viața și ți-ai sacrificat un picior pentru o oră de viață de respectat la un muribund, tot om ești. Jacquinet, care vine din cînd în cînd să-i vadă gratuit pe bolnavii nevoiași ai lui Michel, care le scrie uneori săracilor: „Dacă vă deranjează să pierdeți o zi de muncă așteptîndu-mă la spital, veniți să mă vedeți acasă, vă voi lua același preț", și care încasează astfel douăzeci și cinci de franci în loc de trei sute, Jacquinet s-a indispus totuși puțin. Lucru de altfel scuzabil. A spus oarecum superior:

— Doutreval? Da, foarte bine! Un medic de cartier, evident, un practician...

Dar pentru că trebuie să fie loial, a adăugat imediat:

— De altfel, nu aveți nimic de pierdut. Și metoda lui are părți bune. Să-l chemăm.

În rest, Jacquinet a văzut bine, fiul lui Mooreman este sfîrșit.

— Păstrează-mi-l încă un an, doctore! imploră Mooreman. Fă-mi-l să mai trăiască un an! Să-l mai am lîngă mine încă un an!

Plînge. Nu mai este decît un om nefericit, demn de milă, al cărui fiu va muri, și care nu crede în nimic. Emoționat, Michel promite. Va încerca. Va lupta. O răspundere nouă, apăsătoare, încă o bătălie, pas cu pas, răbdătoare, sălbatică, epuizantă, dar și exaltantă, împotriva morții, cu siguranța înfrîngerii la capătul ei, dar fără să se descurajeze și aici să se lase doborît. Aici e măreția meseriei: lupta, până la ultima suflare, chiar fără speranță, cu satisfacția, mîndria, atît de mare, de a fi cruțat suferințe, de a fi înlăturat ore care ar fi putut fi crucificante, de a fi pregătit o moarte blîndă și liniștită...

•

În dimineața asta, foarte devreme, Wilder tîmplarul vine să-l cheme de urgență pe Michel. Michel aleargă la familia Wilder fără măcar să se fi bărbierit. Copilul lor are convulsii. Este destul de dramatic, fără să fie grav. Wilder-ii și-au pierdut capul. Michel își scoate haina, aprinde soba, pune el însuși apă la încălzit, pregătește ligheane, flanele, șervete. L-a dezbrăcat pe copil, îi face împachetări cu scutece ude și fierbinți. Pe urmă, baie completă. Micuțul vomită pe vesta lui Michel. Pe urmă se liniștește și adoarme. La ora șase dimineața, încurcîndu-se printre zdrențe, băltoace, bidoane și ligheane negre de funingine, cenușă și cărbune, Michel, în cămașă, cu brațele goale, mulțumit, îl așază în sfîrșit în leagăn pe copilul calmat și declară ștergîndu-și fața:

— Cred că a trecut de pericol!

Mama plînge, mulțumește, plînge iarăși, vrea să facă o cafea. Tatăl își suflă nasul. Michel profită pentru a-i învăța cîte ceva. Pe urmă bea o cafea dezgustătoare, se spală pe mîini, își pune haina peste vesta murdărită din plin. Ce va spune Evelyne?

— Acum, domnule doctor, cît vă datorăm? întreabă omul.

Michel îl cunoaște pe Wilder: un om sărman, două accidente de muncă unul după altul.

— O vizită, Wilder. Cincisprezece franci.

Michel se întoarce acasă. Peste puțin e ora șapte. Prea tîrziu pentru a se mai culca. Este întotdeauna atît de plăcut, în aceste ceasuri de oboseală, s-o găsească pe Evelyne trează, așteptîndu-l. O mustră puțin, din principiu, e mulțumit totuși s-o aibă lîngă el, să o asculte vorbind în vreme ce îi pregătește tartine cu unt, cafea, apă caldă pentru bărbierit, briciul, prosop uscat, rufărie curată.

Și începe ziua lui Michel. ziua unui medic de cartier, după cuvintele umilitoare ale lui Jacquinet. În fiecare dimineață, vizite. La prînz, la ora mesei, o bătrînă neputincioasă vine de la Arras în camionetă, și el trebuie s-o examineze în mașină. Masă în fugă. De la ora unu la patru, în micul birou prea încălzit, care miroase la sfîrșit a sudoare și a oameni, Michel consultă bolnavi după bolnavi.

La ora patru, obosit, cu capul greu, Michel iese să respire un minut aerul curat al grădinii, lîngă Evelyne, pe care noua ei sarcină o obligă să se odihnească, făcîndu-i totodată bine. Pe urmă, pentru că e sîmbătă, se duce să-și facă turneul săptămînal, vizita la cei care vor muri în curînd. Își consultă carnețelul de piele neagră, unde sînt numele tuturor celor care în mai puțin de două luni vor fi morți. Mai întîi Borghère. Michel se duce să-l vadă. îl ascultă, schimbă cîte ceva în regim. O palmă amicală pe torsul păros și descărnat. O palmă optimistă, familiară, mîncinoasă, prietenă. Borghère surîde, încurajat pentru toată săptămîna.

Cinci minute la familia Labuire. Așezată lîngă patul bătrînului ei paralitic, bătrîna Pauline joacă pentru soțul ei a suta partidă de pichet. Labuire nu mai vede prea bine. Degetele-i moarte lasă să cadă cărțile. Înjură. Răbdătoare, bătrîna Pauline strînge jocul, îi pune una cîte una cărțile între degete, ia partida de la capăt. Se scuză, cînd intră Michel, i se face rușine :

— Știți, ca să-mi facă mie plăcere, domnule doctor. Am mereu rufe de spălat... Asta e singura distracție...

Maria Van Meulen are cincizeci de ani. Paralizie generală. Este nebună. Dar Victor, soțul ei, nu vrea s-o ducă la azil. Cînd ea devine aproape sălbatică, o leagă de pat, înconjurată de o baricadă de scînduri. O veghează, o spală, o curăță. Ca să o hrănească, urcă pe pat, îngenunchează în spatele ei, o ține între coapsele lui, mestecă

o bucată de pîine, scoate din gură cocoloşul şi-l împinge cu forţa în gura nevesti-si, în vreme ce ea înjură şi se zbate să-l lovească. De doi ani îi prelungeşte astfel viaţa.

— Cum e, Victor ? Nu te-ai hotărît încă pentru azil ?

— Oh, nu, domnule doctor ! Ar suferi prea mult. Şi uneori sînt sigur că mă mai recunoaşte...

O vizită la Daudenaerde, un ocol pe la comisariatul de poliţie pentru a constata moartea unei tinere tăiată în două de tramvai şi al cărei ficat răsare din pîntece ca o enormă ciupercă roşie-brună, şi Michel se întoarce acasă. Ora şase. Sîmbătă. Puţin răgaz cu Evelyne în grădină. Ce bine o să fie ! Vechiul Citroën goneşte mai tare.

La uşa casei, la capătul aleii de sălcii, sună cineva. Michel coboară din maşină. Este tatăl Francinei Ray, mica tuberculoasă.

— Domnule doctor, iertaţi-mă că vă deranjez... micuţa... Ar voi să vă vadă...

Se scuză, jenat, încurcat.

— Ştim bine că nu merită osteneala să vă deranjăm degeaba, nu mai puteţi face nimic pentru ea. Dar e sfîrşitul, domnule doctor, a venit preotul, o să moară.. Şi aţi îngrijit-o bine, vă iubea mult... Atunci, ea a zis :„Tată, tare aş vrea să-l mai văd o dată pe domnul doctor...“ Pentru asta am îndrăznit să vin. Bolnavă, de ! ştiţi cum e, are tot felul de idei, capricii, domnule doctor... Trebuie s-o iertaţi...

— Bineînţeles, bineînţeles... Vin îndată.

Michel intră în grădină.

— Draga mea Evelyne, în seara asta încă nu e timpul să fim numai noi doi, liniştiţi...

Ea suspină, surîde :

— Ce vrei, Michel. Asta-i meseria...

Se întoarce la Citroën, maşina nu mai merge. Nu are ce să-i facă ca s-o pornească. Michel renunţă, pleacă pe jos.

Tatăl Francinei a spus adevărul. Mica Francine o să moară. Se stinge încetişor. Totuşi, îl recunoaşte încă foarte bine pe Michel. Îi surîde. Îi şopteşte cu glas căzut :

— Domnule Doutreval, eu mă duc... Am vrut să vă mulţumesc... Aţi fost atît de bun cu mine...

În astfel de ceasuri nu i se mai spune „doctore“, nici „domnule doctor“. El este „domnule Doutreval“, un prieten. Face parte din familie. Mica Francine Ray a cerut

pentru el un pahar. vrea ca el să bea puțină sampanie. Pe noptieră, îi desenează o floare. Vrea s-o ia el. Va fi o amintire de la ea. Era cam romantică... Nouăsprezece ani... Capul îi cade. Foarte încet, ea pierde noțiunea lucrurilor. Îl simte, i se face teamă. Îl roagă :

— Domnule Doutreval... Vă rog... rămîneți lîngă mine... Nu mă lăsați singură...

Și Michel rămîne acolo, alături de tată și de mamă, la căpătîiul copilei care se duce. Ea îl ține de mînă. Și asta o liniștește. Încet, alunecă spre inconștient. Din cînd în cînd, redeschide ochii, ochi care se încețoșează și se pierd, îl revede pe Michel aplecat spre ea, alături de tatăl și de mama ei. Și spaima îi dispare. Michel o ajută pînă la capăt să moară. Ea a avut în el o încredere atît de naivă, atît de mare, atît de frumoasă, încît numai știindu-l lîngă ea va intra cu mai puțină teamă în tenebre, ca și cum cel care a fost pe pămînt medicul ei și care i-a ușurat suferința, ar putea s-o protejeze pînă și în moarte.

Este tîrziu cînd Michel o părăsește pe mica moartă și se întoarce acasă. Ochii, puțin roșii încă, îl dor. Merge obosit de-a lungul străzilor locuite de muncitori, răspunzînd cu un gest mașinal salutului acestora, al femeilor așezate pe prag să respire aer curat.

— Bună seara, doctore ! Bună seara, domnule doctor !

Este Michel Doutreval, doctorul lor, un as, cel mai bun dintre cei buni. Adesea nu-l plătesc, dar nu sînt doi ca medicul lor. Îi surid, îi trimit copiii, care i se încurcă printre picioare, îl opresc să-i vorbească, să-i ceară un sfat. Buna mercereasă din strada Louis-Blanc pe care a trebuit s-o convingă, anul trecut, să-și alăpteze bebelușul, îl cheamă să admire fundulețul rotofei al micuțului. Michel îl admiră. Într-adevăr, un fundulеț splendid ! Doamna Borghère, aflată alături, profită pentru a-i cere rețete de bucătărie. Nu reușește să facă pentru bolnavul ei o tocană fără untură și fără unt. Michel explică cum puțin ulei de arahide... Mai departe, familia Letilleul, la ușa circiumii lor, îl anunță :

— Gata, domnule doctor, am cedat circiuma, ne mutăm !

Luaseră circiuma în urmă cu șase luni. Dar s-au îmbolnăvit, copiii rătăceau pe străzi, mîncărurile nu erau niciodată gata, se culcau tîrziu. Au sfîrșit prin a-l asculta

pe Michel. Şi iat-o mai departe aşezată pe un scaun scund, alăptîndu-şi copilul înainte de a-l culca, pe solida Hélène, fata-mamă, care venise să-l vadă pe Michel pentru a o ajuta să avorteze şi care în cele din urmă şi-a păstrat copilul, după ce plînsese vreme de o oră în biroul lui, ca o mironosiţă.

Michel trece pe lîngă căsuţele calde, care miros a ceapă. „Un practician, un medic de cartier." Îşi repetă cuvintele lui Jacquinet şi ele nu-l mai rănesc, nu-l mai umilesc. Un medic de cartier, fie ! Un om care umblă de dimineaţa pînă seara, care are multe griji cu Citroën-ul lui, care renunţă la o plimbare pentru un bolnav în declin şi care va avea poate nevoie de el, care păstrează în carneţelul lui o grămadă de nume a o grămadă de bieţi inşi pe care i-a îngrijit şi care n-or să-l mai plătească, şi pe care-i va îngriji mai departe, făcîndu-se că a uitat, ca şi ei. Un discipol al lui Domberlé, un om care seamănă adevărul, care îl face pe Letilleul să-şi părăsească circiuma, în care îşi stricau viaţa de familie, care găseşte un loc la ţară pentru o fetiţă tuberculoasă, convinge familia Lausefeld să folosească mai puţine femei în fabrica lor, să renunţe la creşă pentru o sumă dată mamelor ca să stea cu copiii acasă, şi care poartă toată viaţa lui povara altora, la care vii să-ţi mărturiseşti toate viciile, adulterele, sifilisul, avorturile, asasinatele, pentru că este medic, şi pentru că se poate deci încărca cu toate mizeriile şi cu toate greşelile de care noi ne uşurăm aruncîndu-le în spinarea lui, fără să ezităm, fără să reflectăm prea mult. Un om care-şi sacrifică gratuit în fiecare săptămînă cîte o după-amiază lîngă Borghère şi Daudenaerde, numai pentru că ei or să moară, care încurajează o fată-mamă, goleşte, dacă e cazul, o farfurie de supă cu un muncitor, numai pentru a nu-l jigni, petrece o noapte alături de o femeie care naşte, îngrijeşte el însuşi un copil bolnav, face pe infirmiera, face băi, îşi pătează cel mai bun costum şi cînd este întrebat cît i se datorează, poate răspunde cu mîndrie ascunsă :

— O vizită, Wilder. Cincisprezece franci !

Un om care trebuie să se ducă în fiecare zi la cei de care ceilalţi fug, la difterici, la bolnavii de tuse convulsivă, la sifilitici, la tifici, la tuberculoşi, care trebuie să accepte în mod constant pentru el şi pentru căminul lui, pentru cei pe care-i iubeşte, riscuri de contaminare mortală, fără ca

cei pe care-i îngrijește să se mire măcar, sau să-i mulțumească. Pentru că el e medic ! Medic de cartier !

Trecînd de ultimele case ale tîrgului, Michel merge peste cîmpuri, peste cîmpia tăcută, spre locuința lui. Vîntul de seară trece prin gardul de mărăcini. Lilieci zboară prin amurgul deja întunecat. Michel se gîndește la Francine Ray și ochii îi ard încă. Măcar să nu vadă Evelyne că a plîns ! S-ar neliniști, l-ar privi toată seara, pe furiș, fără să spună nimic. Evelynei îi e mereu teamă. Sînt ceasuri cînd ea, în adîncul sufletului, nu este încă sigură, în care își reproșează că a fost pentru Michel un obstacol, cauza acestei mediocrități.

Mediocritate ? Poate, în ochii oamenilor. Fără bani, o meserie grea, o tovarășă de viață fragilă. Michel nu se gîndește niciodată fără teamă la nașterea care se apropie. Atunci cînd trebuia să se căsătorească cu Simone Heubel, să ducă alături de o soție robustă o existență de lux, de onoruri și de frivolitate.. În ochii oamenilor el s-a purtat, fără îndoială, prosteşte — Evelyne i-a adus mediocritatea. Dar în acest ceas, mergînd singur peste cîmpuri, cu inima încă răscolită de moartea micii Francine, Michel simte, cu o stranie luciditate, că a trăit în spiritul adevărului, că îi datorează Evelynei bucuria, singura și adevărata bucurie accesibilă omului. Domberlé l-a făcut să înțeleagă nefericirile Evelynei, boala și suferințele ei ; care i-au dat, o dată cu cheile sănătății și înțelepciunii, puterea de nepreţuit de a ușura și de a vindeca. După Domberlé, și ea a plătit, pentru el și pentru toți ceilalți. N-a ajuns la măreția adevărului decît mulțumită ei. Și ce destin frumos să ajungi prin iubire la adevăr !

Și de asemena la bunătate. Evelyne a salvat ce era mai bun în el, inima. Prin ea a fost smuls minciunilor aduse de bani, a cunoscut cu adevărat viața, s-a apropiat foarte mult de durere și de sărăcie, în urîțenia lor deznădăjduită, care făcîndu-l să sufere, l-au făcut om. Prin Evelyne a învățat el să-și iubească aproapele dincolo de murdăriile, josniciile și mîrșăviile lui ; grație ei, ființa umană, în zdrențele și sărăcia ei, i s-a revelat în toată măreția ei, și a reușit el s-o vadă în singurul fel care nu dezamăgește niciodată : ca un pămînt necultivat în care să semeni adevărul, ca un prilej pentru a se dărui, ca o cucerire de făcut. Ei îi datorează răsplata lui, popularitatea umilă, un surîs și binețea dată de copiii străzii, pe care i-a

vindecat de rujeolă, şi uneori, ca acum, la căpătîiul micii Francine, una din acele emoţii scurte, sfîşietoare şi măreţe a căror amintire îi va încălzi inima toată viaţa. Toate acestea nu le-ar fi cunoscut fără Evelyne. Ea a apărat, a salvat în el capacitatea de a se emoţiona, de a se dărui, de a iubi. Ea a fost morala şi conştiinţa lui. Ea i-a salvat tinereţea.

Michel merge în noapte pe poteca mărginită de sălcii şi evocă scumpul chip binecuvîntat. Recunoştinţa şi tandreţea îi umplu inima, grăbeşte pe neştiute pasul, ar vrea să fie deja aproape de Evelyne şi să-i spună toate astea. Asta înseamnă iubire. Dincolo de îndoieli, oboseli, descurajări, ispite, de orele de desperare cînd a crezut că n-o mai iubeşte, cînd a crezut că, din punctul de vedere al oamenilor cumpătaţi, face o nebunie, dincolo de această înaintare în noapte, pentru el a strălucit o zi nouă, o lumină nouă. A trebuit să renunţe la tot, să abandoneze ambiţiile, orgoliul şi chiar speranţa de a mai fi fericit, să accepte sărăcia, mizeria, urîţenia, boala, moartea. Zi după zi, cu preţul sudoarei şi lacrimilor sale, a trebuit s-o susţină pe Evelyne şi s-o ajute să trăiască. Ea a trăit prin el. El i-a dat propria lui forţă, propria sa substanţă. S-o ştie pe Evelyne mulţumită, să-i asigure o după-amiază de linişte, o noapte de odihnă, s-o facă să surîdă, să-i calmeze o suferinţă, să-i alunge o amintire sau să i-o îmblînzească, s-o distreze, s-o mîngîie, s-o înalţe, asta e singura bucurie pe care a mai cerut-o, pe care a mai sperat-o de la ea. Cum vrea Domberlé, a trăit ca un mistic, a acceptat acest rol absurd de a purta crucea unei nefericite, de a ispăşi cu ea păcatele omenirii. Şi iată că minunea s-a înfăptuit. Din ziua în care a acceptat să vadă murind însăşi iubirea, în care n-a mai cerut nimic, n-a mai aşteptat nimic de la Evelyne, în care i s-a dedicat fără să mai dorească nimic de la ea in schimb, fără nici un calcul şi fără nici o speranţă, o iubire nouă a răsărit, purificată, triumfătoare, de neînvins, eliberată de umanitatea ei, de servituţile egoismului. El, care renunţase la univers, care voise să-şi limiteze orizontul şi viaţa la bietul chip al unei fiinţe trecătoare şi promisă morţii, iată că i-a fost dat să găsească chiar în această sărăcie lucie toate entuziasmele, splendorile, emoţiile şi bucuriile pe care nu i le-ar fi putut da întregul univers. Iată că poate veni aici

să caute raţiunea vieţii lui. toate energiile, întreaga lui răsplată.

Trebuie să credem că totul merită. Adevăr, graţie, geniu. Şi chiar dragostea. Dragostea bărbatului şi a femeii să fie oare şi ea ca toată viaţa omenească. numai simbolul, reflectarea unei mari opere de iubire şi de răscumpărare ? Căci şi iubirea cere şi promite : „Părăseşte-te, că mă vei găsi".

A trebuit ca Michel să se uite pe sine însuşi. să renunţe, să se despoaie de egoism. şi literalmente, cum o vrea Epistola căsătoriei, să fie gata să moară pentru altul. A trebuit să răscumpere. Dar astăzi. purificat de tot ce mai rămăsese în el material şi terestru, iubeşte cu o tandreţe nouă, indestructibilă, şi-i poate striga fiinţei iubite : „Te iubesc ! Dincolo de tristeţile şi mizeriile umanităţii tale, dincolo de slăbiciunile şi chiar de sărăcia ta. pentru renunţările. servituţile, suferinţele. sudoarea şi lacrimile care m-ai costat, te iubesc !"

Capitolul al şaptelea

LA SFÎRŞITUL lui septembrie 1938. Michel fu convocat cu contingentul lui. în momentul mobilizării parţiale care precedă întrevederea de la München.

Plecă cu o jumătate de zi înainte. Trebuia să treacă prin Paris. Nu voia să plece fără să-i spună adio profesorului căruia Evelyne îi datora sănătatea, iar el adevărul.

Îl găsi pe Domberlé la el acasă. în casa din Saint-Cyr, unde bătrînul medic dădea în fiecare zi, de cînd părăsise sanatoriul. cîteva consultaţii. Acum Domberlé, foarte obosit, pe jumătate infirm după o cădere care îi rănise şira spinării, nu mai ieşea. purta un corset greu din piele şi fier.

— Asta îmi serveşte mult ! spuse el. Acum cunosc bătrîneţea. Îmi lipsea. Totul e bine, Doutreval.

Vorbiră despre război. Domberlé nu credea că va fi. Făcea parte dintre aceia care, tot descifrînd cauzele răului şi profeţind apropiatele pedepse, nu ajung să accepte ei înşişi oroarea viitorului pe care-l întrevăd.

— Nu, spune el. asta nu se poate, sper într-o minune ! Ar fi prea groaznic !

— Dar nu atingi așa, nepedepsit, abisul, obiectă Michel. Și vedeți bine că de fiecare dată trecem din ce în ce mai aproape de el. Franța a devenit o victimă : existența prea ușoară, un egoism neînfrînat, concepția materialistă asupra vieții răspîndită în sînul maselor, greșeli grave, munca femeilor în uzină, viața orașelor, cîrciuma, scăderea natalității au cauzat ravagii, pe care abia ți le poți închipui !

— O bolnavă cu imunitățile naturale slăbite, șopti Domberlé. Pradă sigură pentru boală — revoluție sau agresiune armată... Evident. Corpul social acționează ca un organism individual...

Reflectă un minut. Scutură din cap.

— Războiul ! Biată țară ! Biet popor ! Biată Franță !

— Da, spuse Michel. Eu nu întrevăd decît posibilitatea unei victorii. Și pentru noi, o victorie ar fi un dezastru. Ce orgoliu, ce frenezie a plăcerii, ce eliberare a instinctelor noastre cele mai rele... Ar trebui aproape ca victoria să ne lase pe noi înșine lipsiți de sînge, pentru a nu ajunge la o decădere fulgerătoare.

— Oricare ar fi victoria noastră, Doutreval, spuse Domberlé, oricare ar fi sfîrșitul războiului, decadența este înscrisă în viitorul civilizației noastre, dacă nu ne schimbăm cu totul felul de viață. Războiul odată sfîrșit, și rănile lor oblojite, ceea ce va merge repede grație mașinismului, cum vor evolua popoarele ?

— Îmi închipui, spuse Michel, că vor cunoaște zile de bogăție și de frivolitate, ceea ce ele numesc Fericire : săptămîna de lucru de treizeci sau de douăzeci și patru de ore, automobil pentru toți, vacanțe, o abundență de hrană, distracții, plăceri, de care noi nici n-avem idee ! Eliberate de obstacolele monetare, vamale și psihologice, națiunile vor ajunge, prin libertatea schimburilor și mașinism, la abundență. Asta va dura cincizeci de ani, o sută...

— Exact, zise Domberlé. Și pe urmă, cunoașteți ca și mine urmarea, Doutreval : vom asista atunci la o îngrozitoare degenerescență a rasei albe, a popoarelor civilizate. Abundența fără control înseamnă moartea popoarelor și a civilizațiilor.

— Și totuși, abundența și timpul liber sînt bune, luate în sine, observă Michel.

— Da. Dar folosite de om pentru culturalizarea lui, pentru ridicarea lui spirituală în primul rînd. Or, pînă acum nu s-a făcut din ele decît un instrument al plăcerilor josnice.

Nu încape îndoială, reluă el. Marele pericol ce amenință rasa albă nu este nici revoluția, nici războiul. Ci mașinismul, lenea, frivolitatea, supraabundența. Nu este lipsit de semnificație faptul că o națiune, și încă cea mai măreață, a pierit pentru că a vrut grîu copt sub un alt soare, legiuni mercenare și jocuri de circ. Viața orașelor, muncile sedentare și nesănătoase din uzine, îndeletnicirile prostești și fără control, hrana artificială, chimică, industrială sau supraconcentrată și supraexcitantă, excesul de carne, de zahăr, de alcool, de tutun, cafea, conserve și de produse farmaceutice, un întreg mod de viață care nu este făcut pentru om, vor aduce fără întîrziere declinul rapid prin artritism, bătrînețea popoarelor. Nici vaccinurile, nici serurile, nici laboratoarele, nici sanatoriile, nici leacurile specifice nu-l vor opri. Și în acel moment, oricît de frumoasă ar fi fost civilizația noastră europeană, aceasta se va prăbuși foarte repede, lăsînd un gol mai mare poate decît cel lăsat de Roma. Vă uitați la mine ? Credeți că exagerez ?

— Nu, spuse Michel. Dar totul este atît de trist.

— Totul va fi trist, dacă progresul, lucrul cel mai bun, nu va fi lege.

— E adevărat. Nu-mi vine să cred, nu e posibil ca toată strădania inteligenței umane pentru a evada din starea de brută, pentru a-și îmbunătăți condiția terestră și pentru a face ca forțele naturii să servească, cum e drept, bunăstării sale, să trebuiască să ajungă la acest eșec ! Nu pentru un astfel de sfîrșit au trudit timp de secole savanții și înțelepții noștri !

— Aveți dreptate, afirmă Domberle. Vom ajunge să folosim înțelept darul regesc al științei, și asta grație medicinii, trezită din aberațiile ei și preocupată de acum înainte mai ales să-l așeze din nou pe om în plină natură.

— Va dura mult ? Poate că nu. Oricum așa e scris. Adevărul triumfă întotdeauna !

— În orice caz, medicina de mîine are o misiune măreață în fața ei.

— Da, dragul meu ! să-și înțeleagă greșelile, să evadeze din multitudinea bolilor și din simptomatologie, întorcîndu-se

la o noțiune unitară, generală, umorală asupra sănătății și bolii. Și să lupte pentru a-i lumina pe oameni, pentru a-i instrui din copilărie asupra cauzelor reale ale bolilor noastre, asupra legilor care guvernează ființa umană, asupra necesității unei alimentații în care să domine cerealele și fructele pentru care ea este fiziologic adaptată. Firește, la aceasta va trebui să contribuie și legislatorul.

— Pentru aceasta vor fi necesare mari schimbări în actualul nostru sistem de vot așa-zis universal, obiectă Michel. Pentru că aparenta guvernare de către popor este în esență un instrument de aservire în numele cîtorva minorități puternice... Va trebui ca elitele, și nu vorbesc numai de elitele banului sau ale științei, ci de întreaga elită a muncii, să aibă un cuvînt mai important de spus. Pentru că lăsată de capul ei, biata mulțime fuge din instinct de efort, îi urmează pe predicatorii de frivolități, de plăceri, care o otrăvesc pentru a o exploata.

— Evident, recunoscu Domberlé. Va trebui supremația elitelor, a elitelor tuturor claselor. Pentru că oameni de bun simț, capabili să priceapă regulile drepte de viață, se găsec pretutindeni. Este greu să-i deosebești ? E adevărat. Dar pînă la urmă totul revine la a găsi un mijloc de a cîntări omul după valoarea lui morală, pentru a-i da, în afara oricărei considerații de rang social sau de avere, o parte din drepturile politice proporțională cu această valoare morală.

— S-ar putea folosi semnele exterioare, spuse Michel.

— Desigur ! Familia, calitatea profesională, activitatea altruistă... Sprijinit astfel de elita reală, legislatorul va putea ajuta din plin efortul unei medicini deprinse cu toate legile ordinii individuale, va putea favoriza genul de viață cel mai potrivit pentru toți, va putea orienta cît mai bine muncile grele, odihna, alimentația și spiritul tuturor...

— Dragul meu Doutreval, adio. Ne vom mai revedea oare ? În orice caz, dacă nu va mai fi să ne întîlnim pe pămînt, aceasta să fie o profeție, fie ca medicina, în ceasul în care lumile se vor reaseza, să-și înțeleagă misiunea și să redescopere, o dată cu adevărul, destinul unic ce-i este rezervat astăzi. Pentru că i-a rămas mai puțin de un secol pentru a salva rasa noastră albă, civilizația noastră, minunata înflorire intelectuală, morală, religioasă, de două mii de ani, de umanism și creștinătate.

A doua zi dimineața, ajungînd în împrejurimile gării de est pentru a lua trenul spre Châlons-sur-Marne, Michel avu norocul unei întîlniri fericite. În îmbulzeala gălăgioasă de mobilizați, de femei și de copii, un locotenent voinic în uniformă kaki, cu guler roșu pe care era brodat un caduceu, îl bătu deodată pe umăr, zîmbind. Michel îl recunoscu pe Belladan, fostul lui coleg de facultate. Devenit inspector general la Asigurările sociale, Belladan se ducea și el la Châlons să se alăture unității sale. Pleca cu mașina.

— Te iau și pe tine, îi spuse.

Michel făcu astfel drumul cu automobilul, împreună cu Belladan. Vorbiră de Tillery, Seteuil și Santhanas, de bătrînii patroni, de facultate, și drumul fu scurt. Puțin înainte de prînz ajunseră la Châlons. Străzile, piețele, bulevardele erau pline de o mare mulțime de oameni, de soldați, camioane, automobile, de care și ambulanțe, colcăială de furnicar în agitație.

Prin acest vacarm, Belladan îl duse pe Michel pînă la birourile spitalului militar și-l lăsă acolo.

Michel îndeplini primele formalități obișnuite. Se duse imediat să se prezinte locotenent-colonelului medic Marchelier, sub ordinele căruia avea să lucreze. Marchelier, un zdrahon de medic militar, jovial, bărbos, bronzat de cei zece ani petrecuți în colonii, îl trimise pe Michel să supravegheze munca infirmierelor ocupate cu dezinfectarea sălilor de chirurgie mică. Noul mobilizat lucră aici toata după-amiaza, dirijînd personalul.

Era cam șapte seara, se făcuse întuneric, iar ferestrele mari fuseeră de mult camuflate și aprinsă lumina, cînd pe culoare se auzi o voce puternică ce-l striga pe Michel :

— Doutreval ! Doutreval ! Unde se ascunde ăsta ?

Michel îl recunoscu pe locotenent-colonelul Marchelier.

— E bine ! E curat ! N-au stat degeaba ! Spune-mi, micule, ești din Angers, nu ? Bine. Aleargă în viteză pînă la pavilionul Dupuytren. E acolo cineva care te caută.

Michel alergă să-și scoată halatul alb, își puse mantaua și coborî în bezna din curte. Noaptea era foarte întunecoasă. De-a lungul curților alergau umbre, se ciocneau în întuneric și injurau. Un punct slab, albăstrui, indica ici și colo cîte un felinar camuflat. După multe bîjbîieli, ocoluri, întoarceri, ciocniri și busculade, Michel ajunse, condus de un soldat care se întîmpla să aibă o

lampă de buzunar, la pavilionul indicat, trecu de sas, merse pe un culoar şi se trezi uimit în sala de la parter luminată din plin. Aici se aflau două rînduri de paturi goale, cu cearşafuri curate şi bine întinse. Infirmierele umblau de colo, colo. În fundul încăperii enorme, cu spatele întors spre intrare, un medic comandant, înalt, svelt, cu capul descoperit, cu părul bogat în întregime alb, dar cu alură încă tînără, cu talia subţire bine strînsă într-o manta veche de culoare albastru deschis, cu guler de catifea grena, dădea instrucţiuni, arăta cu vîrful bastonului cu inel de aur un rînd de paturi de mutat, o ieşire de degajat. Zgomotul uşii îl făcu să se întoarcă. Termină de dat ordinele. Apoi, cu paşi înceţi, veni spre Michel. Se sprijinea atît de firesc pe baston, încît abia ai fi putut ghici că şchiopătează. Se apropia. Faţa lui lungă puţin ridată, puţin îmbătrînită, era neobişnuit de palidă şi de încordată. Pentru a-i surîde lui Michel făcu un efort care-i contractă aproape dureros trăsăturile.

— Iată-te, Michel !

Trebuise să se petreacă o mare schimbare la un om ca Jean Doutreval, o foarte mare schimbare morală, pentru ca el să vină astfel la fiul lui, să facă el primul pas. Gîndul la această umilinţă acceptată îl răscoli pe Michel pînă la lacrimi. Ar fi vrut să se arunce spre tatăl său să-l îmbrăţişeze. Nu îndrăzni. Se mulţumi să apuce mîna pe care i-o întindea Doutreval, s-o strîngă puţin mai mult timp, puţin mai tare.

— Am aflat că ai venit aici, îi spunea Jean Doutreval cu acea voce uşor răguşită pe care o avea în momentele de emoţie ascunsă. I-am cerut lui Marchelier să te cheme... E plăcut să ne revedem, nu-i aşa, într-un astfel de ceas...

— Dacă aş fi ştiut, tată, eu însumi aş... Dar nu puteam să-mi închipui...

— Că aş fi aici, ca şi tine ? Ei bine, iată-mă. Mi-am reluat serviciul de trei zile. În împrejurări ca acestea, mi-am spus că poate au nevoie de mine...

Vocea i se limpezise, îşi găsise tonul firesc, surîdea.

— I-am telegrafiat bătrînului meu prieten Marchelier... Mi-a găsit imediat de lucru aici, cu tot piciorul meu rănit. Ce-are a face ! Asta n-o să mă împiedice să le dreg pe alte altora ! Şi tu ?

— Mobilizat de asemenea, tată.

— Da. Da... În sfîrşit ! Să mai sperăm încă ! Nu pot să cred în războiul ăsta !

— Nu ţi-am scris niciodată, spuse Michel, cu greu. Mi-a fost teamă... M-am temut de un refuz. Mă simţeam foarte vinovat faţă de tine...

— Şi mie mi-a fost teamă, mărturisi Doutreval. Teamă că n-ai să-mi răspunzi, că n-ai să mă ierţi... Teamă de încă o suferinţă... Pentru că am avut multe necazuri de cînd ai plecat. Da...

Schiţă un surîs curajos. Reluă.

— Şi eu mă simţeam vinovat faţă de tine. „Scrie-i ! Scrie-i !" îmi spunea Fabienne. N-am îndrăznit niciodată. În sfîrşit, răul s-a reparat în seara asta, nu-i aşa, Michel ? O să vorbim despre asta imediat; de altfel.

„Bine ! Cu asta nu înaităm prea mult. Eşti liber, în seara asta ? Vrei să-i cer lui Marchelier... Aş vrea totuşi să stăm puţin împreună.

— Am terminat. Sînt liber.

— Perfect...

Ridică mîna, aruncă o privire la ceas.

— Ora şapte. Hai să plecăm, să cinăm împreună, dacă vrei. Aşteaptă-mă o clipă.

Se duse să mai dea cîteva instrucţiuni infirmierelor, se întoarse la Michel, îl împinse spre uşă.

— Ia-o înainte. Ai maşină ?

— Nu.

— Păcat. Sînt obosit. Cu atît mai rău.

Ieşiră împreună, coborîră pe întuneric treptele de piatră care duceau în curte.

— Unde mîncăm ? spuse Doutreval.

— Unde vrei tu, tată.

— La Haute Mère de Dieu, atunci, zise Doutreval. Este cel mai bun hotel din Châlons. Un nume frumos, destul de neobişnuit, nu-i aşa ? Ce noapte !

Înaintară cu greu pe întuneric, pe lîngă zidul care înconjura curtea. Ieşind din spital, se îndreptară spre piaţa mare, într-o noapte de cerneală şi o îngrămădeală de umbre nedesluşite care se izbeau de ei şi înjurau. Din loc în loc, mica şi jalnica steluţă albastră a unui felinar acoperit şi inutil. Bîjbîiau, ieşeau de pe trotuar, se împleticeau prin şanţurile cu apă, vedeau apărînd dintr-o dată în faţa lor un automobil cu toate farurile stinse, aproape invizibil. Se aflau fel şi fel în această viermuială de oameni :

civili și soldați, ofițeri și infirmiere, grupuri de oameni beți, și familii întregi care-și tîrau neliniștea prin oraș, neizbutind să-și găsească somnul, căutînd vești, un motiv pentru a mai spera încă. Toți rătăceau jalnic și se izbeau în întuneric. Se deschidea cîte o ușă, proiecta în noapte o lumină murdară, oferea, pentru cinci secunde, spectacolul unei cîrciumi pline ochi de oameni în uniformă, așezați, în picioare, îngrămădiți, mîncînd, bînd, fumînd într-un nor gros de fum de tutun, într-o hărmălaie de nedescris. Pe urmă, ușa se închidea, se regăseau cu toții într-un întuneric și mai adînc, străbătut o clipă de jetul luminos subțire și scurt al unei lanterne, care lumina îmbulzeală de umbre ce se izbeau și se încurcau într-o beznă sinistră, străpunsă de puncte albăstrii. Ici și colo, cinematografele își deschideau gurile de cavernă în care se prăvăleau cete de oameni, și de unde se mai auzeau totuși, din cînd în cînd, rîsete, în adîncul acestor lungi mațe. Omul are nevoie de uitare.

Luînd-o înaintea lui Michel, Doutreval își croia cu greu drum prin mulțimea care își aștepta la ușile restaurantelor rîndul să intre. Se strecură cu Michel pînă la Haute Mère de Dieu. Trecură printr-un dublu baraj care forma un sas la intrare. Se pomeniră în strălucirea unei săli înalte, foarte albă, foarte luminată, cu oglinzi, lustre, cristale, fețe de masă, o veselie surprinzătoare după întunericul de afară. Ofițeri în kaki, aviatori în uniforme albastru închis, grozav de elegante, cinau în grupuri, serviți cu grabă de chelneri extenuați și asudați. Doutreval și Michel mîncară prost și iute, fără ca de altfel să știe ce li se servea. Războiul, războiul ! În jur nu se vorbea decît de asta. Doutreval mai aștepta încă o minune, nu putea crede în așa grozăvie. După o masă sumară, se ridicară iute, să facă loc altor clienți, și ieșiră din nou în noapte, bîjbîiră prin îmbulzeala întunecoasă, unul în spatele altuia, spre spital. Trebuiau să-și atingă umerii pentru a nu se pierde, în mijlocul acestei învălmășeli de ființe rătăcind în neștire în noaptea sinistră de cerneală. Ajunseră în sfîrșit la spital, regăsiră culoarele lungi și albe luminate pe jumătate de lămpi cu glugă și urcară la etajul al treilea.

— Odaia mea ! spuse Doutreval, împingînd o ușă. Intră.

La căpătîiul patului de campanie bine făcut, cîteva cărți. Sub pat, o pereche de pantofi lustruiți. Un cadru de sticlă cu fotografia Mariettei împodobea policioara radiato-

rului. Pe un scaun, un teanc de rufe curate, cămăşi, gulere lucioase, aşteptau venirea ordonanţei, să le pună în ordine. Doutreval întreg se găsea în această ordine, în această curăţenie, în această simplitate eleganta.

Se simţea că îşi reorganizase aici viaţa. Pe pervazul ferestrei, un inexplicabil căţeluş din pluş, cu roţi, o jucărie de copil absolut nouă, cu eticheta încă pe ea, îl uimi pe Michel.

— Aşază-te, spuse Doutreval.

Se aşeză şi el în faţa fiului său, pe pat, îşi întinse piciorul bolnav ca să-l odihnească, se uită la Michel.

— Mă bucur că te-am revăzut, Michel.

— Şi eu, tată.

Se priviră o clipă în tăcere. Măsurau tot acest trecut trăit unul fără altul, care acum îi despărţea. Era dureros. Degeaba s-au înţeles, s-au stimat, şi-a recunoscut fiecare greşelile : loviturile pe care şi le-au dat reciproc au lăsat urme. Nu mai suferă de pe urma lor, rănile s-au închis. Dar inima s-a înăsprit în locul cicatricelor. Şi viaţa este prea scurtă ca ceea ce a murit să mai aibă timp să înflorească din nou. N-ar trebui niciodată să ne urîm. Avem atît de puţin timp pentru a ne iubi !

Încet, Doutreval se căută prin buzunare după veşnicul lui trabuc.

— Unde eşti tu, acum ? Ce faci ?

— Tot în nord. Şi tu, tată ?

— La Brison. Lîngă Aix. Aproape de familia Droux. Îţi mai aminteşti, sătucul acela...

— Te-ai mutat acolo ? Ai ieşit la pensie ?

— Nu, spuse Doutreval. A trebuit să părăsesc Angers-ul.

Arătă cu capul spre policioara radiatorului :

— Ştii că a murit...

— Da. Am aflat.

— Am continuat să muncesc, să cercetez. Am eşuat, de altfel. Opera mea, la dracu' ! Sfîrşită ! Mi-am dat seama prea tîrziu că m-am înşelat.

— Dar trebuia să abandonezi totul ?

— Da. Promisesem prea multe. Nu-mi mai rămînea decît să tac şi să dispar.

Întreaga ta viaţă sacrificată.!

— Ce vrei ! Din eforturile mele va rămîne poate ceva. Se vor găsi alte procedee. Se vorbeşte de electroşoc. Po-

sibil. Deşi în general nu cred în medicina asta de şoc, prea brutală. În sfîrşit ! E treaba celor care îmi vor urma. Mie, dacă vrei să mă crezi, întreaga mea operă nu-mi mai inspiră decît dezgust, aproape ruşine ! Am uitat omul. Am abuzat de dreptul pe care-l aveam de a experimenta pe fiinţa umană...

— De bună credinţă, tată !

— Buna credinţă nu ajunge. Nu în noi înşine putem găsi o regulă de conduită. Nu poţi avea încredere în tine însuţi. Te minţi atît de bine ! Numim ştiinţă ceea ce nu este decît orgoliu. Şi chiar ştiinţa, nu este un Dumnezeu care dă răspuns la toate, Michel. În numele ştiinţei, aş fi avut tot dreptul de a-mi continua experienţele chinuitoare pe bieţii mei nebuni. Sînt întrebări la care ea nu poate răspunde. Alături de ştiinţă mai trebuie ceva... Morala..., încheie el încet, cu părere de rău parcă.

În orice caz, continuă el, marea nenorocire, pe care voiam să ţi-o spun, este că toate astea m-au acaparat prea mult... Şi munca poate fi un egoism, fiule. Am neglijat-o pe Fabienne. Am lăsat-o prea mult de capul ei. Pe scurt... Nu ţi s-a spus nimic niciodată ?

— Nu, niciodată.

— Ea are... Ea s-a... În sfîrşit, are un copil, asta e. Un băieţel... Pentru asta am plecat.

— Fabienne'! zise Michel. Fabienne ! Tată !

— E vina mea, şopti Doutreval.

Ruşinat, îi explică pe scurt drama. Suferea teribil, Michel o vedea, totuşi spuse totul, pînă la numele odios de Guerran. Era ceva schimbat la Doutreval.

— Şi acum locuiţi împreună, acolo ? întrebă Michel.

— Da. Practic medicina. Dau consultaţii turiştilor estivali care vin la Aix. Merge. Fabienne ţine casa. Duminica mergem la Droux... „Părăsiţi speranţele de durată şi gîndurile vaste... Am urmat acest sfat. Am renunţat.

— Eşti totuşi fericit ?

— Bineînţeles, Michel, bineînţeles. Crezi că ai văzut totul, că ai cunoscut totul, că ai cîntărit zădărnicia fiecărui lucru, umanitate, familie, bani, onoruri, copii... Te crezi incapabil să te mai interesezi vreodată de ceva, să te ataşezi de ceva. Şi pe urmă (din privire arătă jucăr a de pluş) îţi vine o mică fiinţă, un copilaş, un nepot. Şi iată că pentru ţîncul ăsta bătrîna inimă pe care o credeai de mult moartă

începe iar să bată, să se neliniștească, să se dăruie... Iată că începi iarăși să trăiești.

Clătină capul, visă un minut, cu un ușor zîmbet, cu gîndul aiurea.

— Și tu ? reluă el. Merge ? A fost bine ?

— Totul a fost bine pentru mine, spuse Michel.

— Ce ai făcut de cînd... de cînd...

— M-am căsătorit. Mi-am terminat studiile. Un medic bătrîn mi-a vindecat soția... Acum, m-am stabilit în Nord.

— Da. Știu toate astea. Ești mulțumit ?

— Foarte mulțumit. Sînt practician, medic de cartier. Mă descurc. Am un băiat zdravăn. Evelyne... soția mea, speră să mai aibă unul. Muncim. Nu sîntem bogați. Sîntem fericiți.

— Fericiți ?

Michel reflectă o secundă.

— Da... da, în ansamblu. Nu este ceea ce numesc alții fericire. Dar cred că pot spune că sîntem fericiți.

— Deci, viața nu te-a dezamăgit.

Michel ezită din nou, o secundă, reflecta.

— Nu, spuse el. Nu.

— M-am înșelat, așadar. N-ai suferit tot ce eu...

— Ba da, spuse Michel. Ai spus adevărul. Am suferit mult, prin ea, și cu ea... Dar cu toate astea... Nu, mai degrabă, poate pentru toate astea... Da, pentru asta am fost fericit...

— Da, murmură Doutreval. Înțeleg...

Rămase o clipă pe gînduri. Pe urmă spuse încet :

— Iată inexplicabilul ! Să poți voi să te pierzi pentru altul. Și să poți cîștiga pierzîndu-te. Dragostea ! Întregul mister al existenței ! Să poți accepta să te pierzi și să cîștigi pierzînd ! Singurul lucru care m-ar putea face cîndva să cred... În fond, poate tu ai ales cea mai bună parte...

Niciodată nu spusese atîtea Doutreval.

— Haide, reluă el. Ai să vii, nu ? Ai să vii la Aix, din cînd în cînd... Va trebui să ne întîlnim, să-ți cunosc copiii. Am pierdut ani frumoși... Nu găsești că e înspăimîntător să nu ai decît o viață, să-ți dai seama că a trecut ca fulgerul și că ai ratat-o !

Suspină, se ridică brusc.

— Aș ! Fără melancolie ! Este ora zece : Bună seara, Michel. Scrie-mi. Nu, nu, n-o să avem război. Trimite-mi

veşti îndată ce te întorci acasă. Şi o să veniţi la Aix, în vacanţă. Promiţi, da ?

Îl conduse pînă la palier.

— Nu mai cobor. Piciorul... Nu, nu pe mîine, nu voi mai fi aici. Plec la Mourmelon. Trebuie să organizez un serviciu medical... N-o să ne revedem decît în vacanţă... sau în război...

Se gîndi o clipă. Spuse cu vocea înăbuşită :

— Şi dacă o să fie totuşi război, dă-mi chiar acum numărul unităţii tale, numele colonelului tău, ca să mă anunţe imediat dacă ţi se întîmplă... Dar nu vom avea război ! Haide să ne îmbrăţişăm, fiule !

Îi întinse lui Michel obrazul uscat, pe care barba rasă înţepa puţin. Îl sărută şi el, în grabă. Făcu cale-ntoarsă, se înfundă în culoarul lung prost iluminat spre camera lui, şchiopătînd. Nu se mai întoarse.

Strigătele unei cete de oameni beţi îi aduseră lui Michel, a doua zi dimineaţa, în timp ce muncea, vestea :

— Pace ! Pace !

— Trăiască Daladier ! Trăiască Chamberlain !

— Să sărbătorim pacea !

— Am cîştigat pacea !

Michel deschise fereastra biroului unde lucra. Dinspre capul străzii venea o ceată de oameni beţi, clătinîndu-se, gesticulînd, ridicînd sticle. De la aceşti oameni beţi, împleticindu-se prin oraş, află că războiul a fost evitat.

În aceeaşi zi, spre seară, Michel se întorcea spre nord într-o camionetă militară. Trebuind să trimită ajutoare la Lille şi în întreaga regiune de frontieră franco-belgiană, colonelul Marchelier profitase pentru a-i semna lui Michel un ordin de serviciu.

— Veţi fi mai aproape de casă cînd se va face demobilizarea, îi spuse. Ce tip fericit !

Drumul, liber pînă la Cambrai, începe, dincolo de acest oraş, să se astupe din cauza mulţimii de convoaie care pînă la Douai şi aproape pînă la Lille siliră maşinile să meargă în ralanti, în spatele caravanelor nesfîrşite : camioane grele cu prelată, încărcate cu lăzi cu obuze şi muniţii ; tunuri trase de tractoare joase, ambulanţe, furgoane de aprovizionare, şenilete, maşini blindate, toate într-o înaintare uniformă şi monotonă, în uruitul motoarelor, vuietul pu-

ternic și surd al Dieselelor, zgomotul lanțurilor, vacarmul șenilelor de oțel pe pavaj, curgeau ca un lung fluviu de metal. Chiar în fața camionetei. Michel privea cum înaintează, încet, greu și robust ca un pachiderm, un uriaș automobil blindat înfășurat în table enorme. Mergea ca un animal mare, masiv și orb, condus de oameni care nu se vedeau. Numai sus, în virful turelei, un soldat dăduse la o parte calota care o acoperea. Prin gura acesteia ieșea capul lui, nu se vedea din el decît o față subțire, încordată și aspră, barată de o curelușă sub casca grea de metal. De foarte sus el domina drumul, tancurile, mulțimea aliniată și tăcută. Văzîndu-l astfel trecînd, prizonier al blindajului, fără îndoială neliniștit, dar ascunzîndu-și neliniștea, privind în depărtare cu o înfățișare aspră, dincolo de pîcla de fum albăstrie și greа ce se înălța din convoi, ai fi zis că este însuși chipul, chipul tragic de carne și fier al războiului. Războiul! Marele nor sinistru se îndepărta! Dar umbra lui rămînea pe aceste drumuri, convoaie, oameni aruncați încă înainte și care nu se opreau, pe înfățișarea întregii mulțimi opresate, consternate, mute, care privea rostogolindu-se cu zgomot fluviul de metal, își amintea invazia și devastarea și nu îndrăznea să creadă, după această săptămînă de agonie, că mîna de oțel care îi strîngea inima se descleștase în sfîrșit.

Puțin înainte de Lille, camioneta putu să iasă din convoi și să înainteze liberă.

Infirmierii trebuiau să ajungă pînă la Dunkerque. Michel trebuia să meargă la sanatoriul din Saint-Jans-Cappelle, pe flancul Muntelui Negru. Mașina făcu pentru el un ocol și-l lăsă la piciorul muntelui.

Acum Michel mergea de-a lungul drumului dificil, cu hîrtoape, care urcă spre Muntele Negru. Niciodată nu fusese un ținut atît de frumos toamna, niciodată o cîmpie atît de senin fericită ca acest colț de Flandră verde și roșcat, printre văile împădurite. Brazi negri stăteau aplecați pe coasta roșie, surpată a unei cariere de nisip. Un pîrîu curgea undeva, ca un susur lin, nesfîrșit. Un iepure sălbatic traversă dintr-un salt drumul, se înfundă într-o gaură de mărăciniș. La stînga, într-o cută de teren, un cimitir militar, amintire din 1914, își alinia pe o peluză minunat de proaspătă, roză și verde, rîndurile de mici dale cubice, toate albe, mormintele lui de soldați, atît de distincte, curate, dichisite, în mijlocul acestei imensități calme,

încît însuşi gîndul la moarte era mai blînd. O vacă mugea. De la Saint-Jans-Cappelle urca chemarea limpede şi melancolică a unui clopot, în liniştea calmă. După spaima războiului ameninţător, se afla pe cîmpuri, în această blîndeţe tomnatică, parcă o măreaţă şi emoţionantă promisiune de fecunditate, de bucurie şi pace.

Curînd, în cîteva zile, Michel va revedea micul tîrg, chipurile familiare, muncitorii, femeile, copiii. Va auzi glasuri cunoscute : „A, domnule doctor, iată-vă din nou".

Şi coltul de ţară unde, printre arbori, se înalţa vechiul acoperiş ascuţit de ţiglă al casei sale. Micul drum mărginit de sălcii tăiate, cu frunziş verde şi argintiu. Şi fără îndoială, la capătul drumului, în picioare, o formă mică albă, ţinînd de mînă un copilaş, ce se clatină încă pe picioruşele scurte şi grosuţe. Un chip scump, fragil, ca de ceară, timid, fericit şi neliniştit, căutînd cu ochii în depărtare, pe drum, dacă nu se zăreşte în sfîrşit silueta aşteptată...

Evelyne ! Într-un elan al întregii sale fiinţe, Michel se avîntă din nou spre cea pe care o iubeşte şi cîntăreşte ceea ce îi datorează. Ea l-a remodelat, l-a format din nou, l-a recreat. Se revede aşa cum era înainte de a o cunoaşte. Şi aşa cum l-a făcut, numai pentru că a avut încredere în el, pentru că l-a văzut, în adînc, mai bun şi mai frumos decît era. Pentru că despre asta e vorba, el a vrut să devină omul pe care ea îl vedea în el. Astăzi, el îi poate spune :

— Îţi aduc inima pe care ai modelat-o, fiinţă care este opera ta.

Întotdeauna sîntem întrucîtva copilul femeii pe care o iubim. Misiunea femeii este de a-l recrea pe bărbat.

Ce viaţă frumoasă, ce destin splendid să regăseşti în dragoste adevărul. „Ai ales partea cea mai bună". Michel îşi repetă ultimele cuvinte, bunul rămas puţin trist al tatălui său. Şi-şi spune că bătrînul a avut dreptate. El a ales partea cea mai bună. Cuvînt ciudat şi adevărat. Cuvîntul-stăpîn al vieţii noastre, da, acestea par a fi iubirea şi dăruirea de sine. Şi asta este inexplicabil, şi cere un Dumnezeu. „Să poţi accepta să te pierzi şi să cîştigi pierzîndu-te, iată singurul lucru care m-ar putea face să cred..." Avea dreptate, Doutreval. Alungat de om de pe pămînt şi din cer, Dumnezeu şi-a găsit ultimul refugiu, inviolabil, în chiar inima omului.

Iată aşadar ce a vrut să spună sfîntul Ioan ! Iată în toată splendoarea şi măreţia nemăsurată mesajul bătrînului apostol cu inima tandră, pe care dulcea Mariette i-l preda altădată lui Michel, copil, avînd uneori pe faţă o emoţie pe care el o privea fără s-o priceapă. Cel care iubeşte trăieşte în Dumnezeu.

Nici Michel nu credea în ceva. Şi el, ca şi Doutreval, nega vieţii orice sens şi oriče ţel. Şi pentru că iubise, din cauza nenorocirii ei, o victimă, pentru că îi fusese milă de ea, şi consimţise să împartă cu ea lacrimile, despuirea şi sărăcia, iată că în spatele scumpului chip trist şi suferind al fiinţei iubite, transpare un alt chip.

Nu sînt decît două iubiri. Iubirea de sine, sau iubirea pentru alte fiinţe vii. Şi îndărătul iubirii de sine se află suferinţa şi boala. Iar îndărătul iubirii pentru alţii, se află Binele. De fiecare dată cînd omul iubeşte în afara lui, face, conştient sau nu, un act de credinţă.

MAXENCE VAN DER MEERSCH (1907–1951) debutează în 1932 cu romanul „La maison dans la dune", continuînd într-un ritm de unu-două romane pe an, cu „L'Elu", „Invasion 14", „L'Empreinte du Dieu" – premiul Goncourt, 1936, „Corps et Ames" – Marele Premiu al Academiei Franceze, 1943 etc.

Romanul „Trupuri și suflete" se constituie ca o cronică de familie. Urmărind soarta membrilor familiei neurologului Doutreval, prozatorul depășește descrierea cercului său medical, realizînd o vastă frescă socială, ce înglobează capitala și provincia, medii sociale diverse, viața politică. Autorul consideră că nu se poate despărți probitatea profesională de idealurile umanitare.

ISBN 973-34-0090-4

Lei 31